DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

DPUJSS

Sayı: 46
EKİM 2015

Number 46
OCTOBER 2015

Sahibi / Owner
Prof. Dr. Remzi GÖREN
Dumlupınar Üniversitesi Rektörü

Editörler / Editors
Doç. Dr. Niyazi KURNAZ
Yrd. Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR
Yrd. Doç.Dr. Özer ÖZÇELİK

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Kemal DEMİRCİ
Doç. Dr. Mustafa DURMAN
Yrd. Doç. Dr. Hacı Murat ARABACI

Dergi Sekretaryası / Secretary of Journal
Arş. Grv. Zeynep SEVİNÇ
Arş.Grv. Fadime ÇELİK

Yazışma Adresi / Correspondence Address:
Sosyal Bilimler Dergisi
Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya-Türkiye
Tel: 0 274 265 20 31
sbe@dpu.edu.tr

ISSN
1302–1842

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
SAYI 46, EKİM 2015 / NUMBER 46, OCTOBER 2015

Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Dergisi Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört kez yayınlanan, EBSCOhost, ULAKBİM/Sosyal Bilimler Veri Tabanında ve ASOS İndekste taranan uluslararası hakemli bir dergidir. Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kendi kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Dumlupınar Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Makaleler sadece referans verilerek kullanılabilir.

Kapak Tasarımı: Adem DÖNMEZ

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
SAYI 46, EKİM 2015 / NUMBER 46, OCTOBER 2015

46.SAYI HAKEM LİSTESİ

PROF. DR. CEMAL ELİTAŞ	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. EMİNE ÖZMETE	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HÜSEYİN ERGİN	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MUSTAFA MESUT KAYALI	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SEYFETTİN ÜNAL	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SERPİL CULA	BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. HASAN SAİD TORTOP	BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. İZZET DÖŞ	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ŞELALE UŞEN	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. EBRU DENİZ OZANAYTEKİN	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. BEHLÜL ÖZKAN	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. SÜLEYMAN EMRE ÖZCAN	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. ÖZER ÖZÇELİK	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. GÖKHAN BARAL	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. DİLEK ERENOĞLU ATAİZİ	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. TALAT AYTAN	YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. İRFAN ÇİFTÇİ	EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
DR. MURAT ÖZKAN	WASHİNGTON BÜYÜKELÇİLİĞİ

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
SAYI 46, EKİM 2015 / NUMBER 46, OCTOBER 2015

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1.NEOKLASİK REALİZM: İLERLETİCİ Mİ? YOZLAŞTIRICI MI? LAKATOSYAN BİR DEĞERLENDİRME
Samet YILMAZ 1-18

2.PRODÜKSİYON FİRMALARINDA TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARINA GÖRE HİZMET ÜRETİM MALİYETLERİ
Ali Haydar GÜNGÖRMÜŞ 19-30

3.TÜRK SİGORTACILIK SEKTÖRÜNDE KURUMSAL DEĞİŞİM: SOLVENCY II ADAPTASYONU VE YÖNETSEL FARKINDALIK
Abdullah Buğra SOYLU, Erdem KIRKBEŞOĞLU, Nilüfer DALKILIÇ 31-43

4.AHLAK SUÇLARI VE DİĞER SUÇLAR ARASNDAKİ İLİŞKİ
Emirhan DARCAN 44-55

5. MEHMET KAPLAN'IN GÖZÜYLE İLİM ve EĞİTİM MESELELERİ
Murat TURNA 56-66

6.ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN OKUL VE ÖĞRETMENE İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI
Üzeyir OGURLU, Ercan ÖPENGİN, Emine HIZLI 67-83

7.IMPACT OF GDP GROWTH ON UNEMPLOYMENT DURING THE EXPANSION PERIODS: A STUDY ON OKUN'S LAW FOR TURKEY
Erkan DEMİRBAŞ, M. Veysel KAYA 84-95

8.IMPACT OF ENTREPRENEURSHIP EDUCATION ON ENTREPRENEURIAL CAREER PERCEPTIONS: EVIDENCE FROM AN EMERGING ECONOMY
Haroon MUZAFFAR, Özge GÖKBULUT ÖZDEMİR, Semih CEYHAN 96-117

9.FARKLI ÖRGÜTSEL YAPILARDA İŞYERİNDE PSİKOLOJİK TACİZİN (MOBBING) YAYGINLIĞI, ÖNLENMESİ VE CİNSİYET DEĞİŞKENİ ÜZERİNE NİTEL BİR ANALİZ
Aydın ÇİVİLİDAĞ 118-147

NEOKLASİK REALİZM: İLERLETİCİ Mİ? YOZLAŞTIRICI MI? LAKATOSYAN BİR DEĞERLENDİRME

Samet YILMAZ
Araş.Gör., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sametyilmaz@uludag.edu.tr

ÖZ: 1980 sonrası dönemde realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisinde realizmin yapısalcı yorumu hakim konumda olmuş ve teoriye yönelik tartışmalar yapısalcı realizm etrafında gerçekleşmiştir. Bu dönemde realizm hem kendi içerisinde yeni sorunsallarla hem de diğer teorilerden gelen eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Bu çerçevede realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisinde bu sorunsallar ele alınmış ve hakim yapısalcı realizm dışında çeşitli vaka çalışmaları yapılmıştır. Bu vaka çalışmaları, devletlerin belli dış politika eylemlerini ve ulusal politikanın bu eylemler üzerindeki etkisini açıklamaya yönelik tekil çalışmalar olarak yapılmıştır. Neticede bu vaka çalışmalarını kendi bünyesinde toplayan neoklasik realizm yeni bir model olarak uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde konumlanmıştır. Bu çalışmada realizm içerisinde ortaya çıkan ya da kendisini realizm içerisinde konumlandıran neoklasik realizmin realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisindeki konumu ve öne sürdüğü varsayımların getirdiği yenilikler analiz edilecektir. Bu yapılırken Imre Lakatos'un "Bilimsel Araştırma Programı" yaklaşımından yararlanılacaktır. Lakatos'un yaklaşımı çerçevesinde teorinin realizm içerisinde ilerletici mi yoksa yozlaştırıcı mı olduğu sorunsalına cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Neoklasik Realizm, Bilimsel İlerleme, Imre Lakatos, Bilimsel Araştırma Programı.

NEOCLASSICAL REALISM: PROGRESSIVE OR DEGENERATIVE? A LAKATOSIAN EVALUATION

ABSTRACT: The dominant version in realist international theory in post-1980 period was structural realism, and discussions about theory revolved around it. In this term, realism was encountered new problematics from inside realism and critics from other theoretical approaches. In this framework, new problematics were addressed in realist international theory, and new case studies were made out of the dominant structural realism. These case studies were aimed to clarify foreign policy actions of states, and to show effect of domestic politics on these foreign policy actions. Eventually, neoclassical realism including these case studies has been positioned in international relations theories. In this paper, neoclassical realism emerged from realism, or positioned itself within realism will be analysed in terms of its propositions in realist international realist theory. To do this, it will be benefited from Scientific Research Program of Imre Lakatos. The problematic whether neoclassical realism is scientifically progressive or degenerative within realism will be handled in the perspective of Lakatos.

Key Words: Neoclassical Realism, Scientific Progress, Imre Lakatos, Scientific Research Program.

1. Giriş

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde en güçlü ve hakkında en fazla tartışma yapılan teorilerin başında realizm gelmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında bilimsel bir temele oturtulan realist uluslararası ilişkiler teorisi, daha sonraki dönemde birçok uluslararası ilişkiler teorisyenini etkilemiştir. Öyle ki realizm dışındaki uluslararası ilişkiler teorileri öyle ya da böyle bir şekilde realizmden etkilenmiş ve uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki büyük tartışmalar realizm ve onun eleştirileri etrafında gerçekleşmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde daha bilimsel ve tutarlı bir yapı almaya başlayan realizm temelinde çok sayıda vaka çalışması yapılmış ve bu vaka çalışmaları sonrasında teoriye yeni unsurlar eklenmiştir. 1980'lere kadar daha çok devlet aktörünü merkezine alarak, devletlerin uluslararası politikadaki eylemlerinin kendisini açıklamaya çalışan realist uluslararası ilişkiler teorisi, 1980 sonrası dönemde ise yapısalcı açıdan ele alınmıştır. 1980 sonrası dönemde realizm, onun yapısalcı yorumu ve eleştirileri çerçevesinde uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde hakim konumda olmuştur. Öyle ki yapısalcı realizm bünyesinde çok sayıda yeni araştırma yapılmış ve teorinin açıklamakta yetersiz kaldığı hususlar hakkında yeni hipotezler üretilmiştir. Bu durum realist uluslararası ilişkiler teorisinin yeniden yorumlanmasını

beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede uluslararası sistemdeki kaynak ya da kapasite dağılımı ile devletlerin ulusal politikalarını analizlere dahil eden ve devletlerin dış politikalarını açıklama iddiasında olan neoklasik realizm, realist uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde yeni bir versiyon olarak ortaya çıkmıştır. Neoklasik realizm, yapısalcı realizmden farklı olarak, uluslararası ilişkilerde kendisini tekrarlayan olguları değil, devletlerin dış politikalarının kendisini açıklama iddiasındadır (Suctch ve Ellias, 2007, pp. 8-13).

Peki, realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisinde yeni bir versiyon olarak ortaya çıkan neoklasik realizm uluslararası ilişkilerdeki olguları açıklamada ne kadar başarılıdır? Teori yeni sorular soruyor ve bu sorulara ampirik olarak yanıtlar üretebiliyor mu? Teori yeni vakalara uygulanabilir nitelikte mi? Teori sorulara ampirik yanıtlar üretirken realizmin temel varsayımlarına bağlı kalıyor mu? Bu çalışmada belirtilen sorulara yanıtlar aranacaktır. Bu sorulara yanıtlar aranırken, Imre Lakatos'un bilimsel bilginin değerlendirilmesine ilişkin olarak ileri sürdüğü "Bilimsel Araştırma Programları" yaklaşımından yararlanılacaktır.

Çalışmada öncelikli olarak bilimsel ilerlemenin ne anlama geldiği ve Lakatos öncesi dönemde bilimsel bilginin değerlendirmesinde hangi kıstasların kabul gördüğü kısaca betimlenecektir. Zira Lakatos'un yaklaşımı, önceki bilimsel bilgi kriterlerine ilişkin yaklaşımlardan etkilenmiştir. İkinci olarak Lakatos'un Bilimsel Araştırma Programı yaklaşımının temel unsurları ve bilimsel ilerlemenin koşulları, yukarıda belirtilen soruları yanıtlamaya yardımcı olacak şekilde ortaya konacaktır. Üçüncü olarak uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki realist yaklaşımın temel unsurlarına ve bünyesinde ortaya çıkan farklı önermelere değinilecektir. Son olarak ortaya çıkan neoklasik realizmin uluslararası ilişkilere yönelik önermeleri ve realist yaklaşım içerisinde ilerletici bir yapıya sahip olup olmadığı, Lakatosyan açıdan analiz edilecektir.

2. Bilim ve İlerleme

Bilim tarihi özü itibariyle bilimin ortaya çıkışını ve ilerleme/gelişme öyküsünü bünyesinde barındırmaktadır (Yıldırım, 2006, s. 13). Bu hususta olguların açıklanabilmesi amacıyla çeşitli önermeler ve/veya teoriler ortaya atılmış ve bunlar şu ve/veya bu bilim felsefesi tarafından dikkate alınması gereken hususlar olarak değerlendirilmiştir. Bilimsel ilerleme noktasında iki görüş hakim konumda olmuştur. Bunlardan birincisi, bilimin yavaş ancak sürekli ilerleyen bir bilgi üretme ve çoğaltma süreci olduğunu ileri sürmektedir. İkinci görüş ise bilimdeki gelişmeyi, teorik seviyede gerçekleşen köklü değişikliklerin bir sonucu olarak değerlendirmektedir (Yıldırım, 2006, s. 16).

Bilimsel bilginin değerlendirilmesinde en yaygın yaklaşım, bilimin gözlemlenebilir olgular üzerine temellendiğini ileri süren yaklaşımdır. Bu yaklaşım *"bilim olgulardan türer"* ifadesini bilimin temel ayırt edici niteliği olarak görmektedir (Chalmers, 1999, s. 1). Bilimsel bilginin olgulardan türediği fikrini formüle etmeye çalışan iki okul bulunmaktadır: Ampiristler ve pozitivistler. Ampiristler sahip olduğumuz tüm bilginin algılarımızla elde edilen fikirlerden türediğini ileri sürmektedirler. Pozitivistler de ampiristlerin tecrübeye yönelik fikirlerini paylaşırlar (Chalmers, 1999, p. 3). Bunun yanı sıra pozitivistler, bilimin tekliği üzerinde dururlar ve doğa bilimlerinde uygulanan yöntemlerin toplum bilimlerinde de uygulanabileceğini ileri sürerler (Arı, 2013, s. 61). İnsan zihnine ve bilgisine dair psikolojik bir analiz de dahil olmak üzere tüm bilgilerin duyu deneyimiyle ampirik çağrışımlara indirgenebileceği belirtirler (Cevizci, 2012, s. 205).

Bilimsel bilginin olgulardan türemesine ilişkin iki mesele vardır. Bunlardan ilki olguların doğası ve bilim adamlarının onlara nasıl erişebileceğidir. İkinci mesele yasa ve teorilerin olgulardan nasıl türediğidir (Chalmers, 1999, p. 3). Bu husus mantıksal pozitivizm ve mantıksal ampirizmin temel sorunsallarından biridir. Her iki okul da *"Gözlemle teori arasında, gözlemi teori için bir kanıt (evidence) haline getiren unsur nedir?"* (Godfrey-Smith, 2003, p. 39) sorusuna yanıt ararlar. Bu hususta verdikleri yanıt önermelerin gözlem yoluyla doğrulanabilir olması (verifiability) ve tümevarım mantığıyla değerlendirilmesidir. Böylece gözlemlenebilir olgulardan teorilere ulaşılabilir. (Godfrey-Smith, 2003, pp. 27-39). Tümevarım, genellemeleri destekleyen belli nesnelerden sonuç çıkarma olarak değerlendirilebilir (Godfrey-Smith, 2003, p. 39). Tümevarımcılar bir önermeyi bilimsel olarak kabul ettiklerinde, onu kanıtlanabilir doğru olarak görürler: "*Bir önerme ya olgularla kanıtlanmalı ya da diğer kanıtlanmış önermelerden türemelidir"* (Lakatos 1978a, p. 103).

Viyana Çevresi bünyesinde ortaya çıkan mantıkçı pozitivistler 19. yüzyılda Comte tarafından ortaya konan pozitivizmi ele alırlar ve olgular ile bilimsel bilgi arasındaki mantıksal ilişkiye odaklanarak pozitivizmi yeniden formüle etmeye çalışırlar. Söz konusu çağdaş pozitivizmin mantıkçı olması, matematiksel zorunlu doğruların ampirizmle birleştirilebileceğine ilişkin bir inançtan kaynaklanmaktadır (Cevizci, 2012, s. 208). Gerçek ve felsefi bilgi açık, mantıksal açıdan tutarlı ve ispat edilebilir nitelikte olmalıdır (Arı, 2013, s. 67). Karl Popper de bu akımdan etkilenmekle birlikte, bilimsel bilginin doğrulama yoluyla değil, yanlışlama yoluyla sağlanabileceğini ileri sürer. Popper'e göre özel önermelerden varılan evrensel önermelerin mantıksal açıdan doğruluğunu tanıtlamak mümkün değildir. Böyle bir çıkarım her zaman yanlış olabilecektir: *"Kuğuların beyaz olmalarına ilişkin ne kadar çok gözlem yaparsak yapalım, tüm kuğuların beyaz olduğu sonucuna varmamız doğru olmaz"* (Popper, 2012, s. 51).

Popper tümevarım ilkesini eleştirmektedir. O'na göre tümevarım ilkesini savunmak, tümevarımsal çıkarımların doğrulanması için bir üst basamaktaki başka bir tümevarım ilkesinin varlığını gerektirmektedir ki bu durum sonsuz geri gitmelere yol açacağından araştırmacıyı başarısızlığa götürecektir (Popper, 2012, s. 53). Bu bakımdan eleştirel sınama, başka bir deyişle iyi teorilerin seçilmesi şu şekilde olmaktadır: "*Doğruluğu henüz savunulmamış ilk imge, idea, varsayım ve kuramsal dizgeden mantıksal olarak tümdengelimle vargılar üretir. Bu vargılar, kendi içlerinde ve diğer önermelerle, aralarında kurulan mantıksal ilişkilere (örneğin eşdeğerlilik, türetilebilirlik, bağdaştırabilirlik, tutarsızlık) göre karşılaştırılır"* (Popper, 2012, s. 56).

Söz konusu sınama dört aşamada yapılmaktadır. İlk olarak teorinin iddialarının içeriklerinin birbiriyle tutarlı olup olmadığı incelenir. İkinci olarak görgül nitelikte olup olmadığını anlayabilmek amacıyla teorinin mantıksal biçimine ilişkin bir inceleme yapılmalıdır. Üçüncü olarak sınanacak teorinin diğer teorilerle karşılaştırılması gerekmektedir. Son olarak ise türetilmiş vargıların görgül uygulamalarla sınanması gerekir (Popper, 2012, s. 57).

Bilimsel bilginin nasıl ilerlediğine yönelik olarak diğer bir görüş ise Thomas Kuhn tarafından ortaya atılmıştır. Kuhn'un yaklaşımının en önemli tarafı bilim hakkındaki geleneksel mitleri, özellikle de ampirist mitleri yıkmasıdır. Kuhn, bilimsel davranışın geleneksel rasyonalite ve bilgi teorileriyle ilgilenmek zorunda olduğunu göstermiştir (Godfrey-Smith, 2003, p. 75). Kuhn'un alana yönelik en önemli katkılarından biri bilimsel süreçleri açıklarken "paradigma" kavramına başvurmasıdır. Kuhn'a göre "*yerleşik kullanımıyla paradigma kabul görmüş olan bir model ya da örnektir"* (Kuhn, 2008, s. 97). Diğer yandan paradigma kavramı, bir bilimsel alandaki belli bir başarı ya da örnektir. Bu başarı diğerleri için bir ilham kaynağıdır ve dünyayı anlayabilmek için bir yöntem ortaya koyar (Kuhn, 2008, s. 77).

Kuhn'a göre her bir bilim alanı bilim öncesi aşamayla başlar. Bu evrede bilimsel çalışma yapılabilir ancak bu iyi organize edilmemiştir ve genellikle pek de etkili değildir (Kuhn, 2008, s. 78). Bu dönemden sonra olağan bilim dönemine geçilir ki bu bir başarı sayesinde olmaktadır. Kuhn olağan bilimi, *"geçmişte kazanılmış bir ya da daha fazla bilimsel başarı üzerine sağlam olarak oturtulmuş araştırma"* (Kuhn, 2008, s. 81) olarak tanımlamaktadır. Olağan bilim döneminde bilim adamları bir paradigma çerçevesinde incelemeler yaparlar ve paradigmanın temelleri bilim topluluğu tarafından kabul edilir ki Kuhn bu topluluğu "camia" olarak adlandırır (Arı, 2013, s. 65). Bu, paradigmanın "konsensüs oluşturma" işlevidir (Godfrey-Smith, 2003, p. 114). Bu dönemde bilim adamları bulmaca (puzzle) çözerler ve paradigmanın kesinliğine katkıda bulunurlar (Kuhn, 2008, s. 114).

Olağan bilim dönemlerinde anomalilerin, yani mevcut paradigmayla çözülemeyen sorunların ortaya çıkması durumunda kriz dönemlerine girilmektedir. Kriz döneminde mevcut paradigma bilim adamlarına yol göstermek konusunda yetersizdir ancak yeni bir paradigma yoksa eski yol izlenmeye devam edilir. Kuhn'a göre bir paradigmanın terk edilmesi yalnızca iki durumda olur: 1. Çok sayıda anomalinin ortaya çıkması, 2. Rakip bir paradigmanın ortaya çıkması (Godfrey-Smith, 2003, p. 82).

Kuhn, paradigmalar arası geçişte psikolojik ya da irrasyonel süreçlere vurgu yapmaktadır. O'na göre bir bilim alanında ortaya çıkan anomaliler, paradigmanın hemen terk edilmesiyle sonuçlanmaz ve bilim adamları mevcut paradigmayı geliştirmeye çalışır. Bu noktada yeni bir paradigma ortaya atılır ve bu paradigma sınırlı bir camia tarafından kabul görür (Kuhn, 2008, s. 185). Daha bu sonra bu süreç tıpkı bir siyasal devrim gibi kutuplaşma getirir ve yeni paradigma camia tarafından ikna edilmeye çalışılır (Kuhn, 2008, s. 185). Paradigma değiştiği zaman dünya değişmez. Ancak bilim adamı artık farklı bir dünyada çalışmaktadır (Kuhn, 2008, s. 219).

3. Lakatos ve Bilimsel Araştırma Programı

Bilimsel bilginin nasıl ilerlediği ya da nasıl ilerlemesi gerektiği sorusuna yanıt arayan diğer bir isim de Imre Lakatos'tur. Lakatos'un alana yönelik en önemli katkısı "Bilimsel Araştırma Programı" (Scientific Research Program) kavramını geliştirmesidir. Bir bilimsel araştırma programı, Kuhn'un paradigmasına benzemektedir ancak önemli bir ayrım bulunmaktadır: *"Belli bir zamanda bir bilimsel alanda rekabet halinde olan birden fazla araştırma programı vardır"* (Godfrey-Smith, 2003, p. 104). Bilimsel değişim süreçleri araştırma programları arasındaki rekabet olarak anlaşılmalıdır. Lakatos'a göre bir bilim dalında birbiriyle paralel ve rekabet halinde olan araştırma programları vardır. Bu husus rasyonalite ve ilerleme için gereklidir (Godfrey-Smith, 2003, p. 104).

Bir bilimsel araştırma programı tarihsel bir entitidir ve zamanla evrilir. Araştırma programı bünyesinde bir dizi teoriler bulunmaktadır. Sonraki teoriler, önceki teori döneminde ortaya çıkan ve çözülemeyen sorunlara tepki niteliğindedir. Lakatos'a göre bir bilimsel araştırma programı, ampirik anomaliler ve diğer problemlere rağmen belli bir süre daha ayakta kalabilir. Bir bilimsel araştırma programı dahilinde çalışan araştırmacılar ona yönelik bağlılıklara sahiptirler. Bir şey ters gittiğinde derhal o araştırma programını terk etmezler. Bunun yerine sorunların halli için teorilerini yenilemeye yönelirler (Godfrey-Smith, 2003, p. 104).

Lakatos, bir araştırma programı içerisindeki ilerletici (progressive) ve yozlaştırıcı (degenerative) problem-kaymaları (problem-shifts) temelinde bilimsel gelişmenin nesnel bir şekilde değerlendirilmesinin kurallarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Böyle bir serinin gelişmesini sağlayan en önemli unsur, üyeleri birbirine bağlayan kesin bir devamlılığın olmasıdır. Bu devamlılık özgün bir araştırma programında gerçekleşmektedir. Program metodolojik kurallardan oluşmaktadır: *Bazıları araştırmada kaçınmamız gerekenin ne olduğunu (negatif herustik), diğerleri ise hangi unsurların takip edilmesi (pozitif herustik) gerektiğini belirtmektedir"* (Lakatos, 1978b, p. 47).

Lakatos'a göre tüm bilimsel araştırma programları onların "çetin özü" (hard core) ile karakterize edilebilir. Programın negatif herustiği bizi çetin özdeki unsurlara müdahale etmekten alıkoyar. Bunun yerine çetin özün etrafında bir koruyucu kuşak (protective belt) oluşturan yardımcı hipotezler (auxiliary hypotheses) yaratılmalı ve yeni sorular bu yardımcı hipotezlere yönlendirilmelidir. Sınanmaların asıl yükünü çeken, uyarlaştırılan (adjust) ve yeniden uyarlaştırılan ya da tamamen yenisiyle değiştirilen yardımcı hipotezlerin koruyucu kuşağı, böylece daha da güçlü hale getirilen çetin özü korumaya yardımcı olur. Bir araştırma programı, tüm bunların hepsi ilerletici problem-kaymaları getiriyorsa başarılıdır. Aksi durumda ise, yani yozlaştırıcı problem-kaymaları getiriyorsa başarısızdır (Lakatos, 1978b, p. 48). Başka bir deyişle program içerisindeki problem kaymaları, ortaya çıkan yeni olguları (novel facts) açıklayıp yorumlayabiliyor ve bunu yaparken çetin özü koruyabiliyorsa o program ilerlemektedir. Buna karşılık problem kaymaları yeni durumlara yalnızca geçici nitelikte cevap veriyor ve programın pozitif herustiğine aykırılık oluşturuyorsa program yozlaşmaktadır (Elman ve Elman, 2003a, pp. 28-29).

Lakatos'un yaklaşımı hem programlar arası hem de program içi değişimlerin değerlendirilmesi noktasından açıklamalar ortaya koymaktadır. Belli bir program dahilinde gerçekleştirilen değişim ya da problem kayması o araştırma programının koruyucu kuşağını yeniden uyarlaştırır. Programlar arasında gerçekleştirilen değişim ya da problem kayması ise çetin özde değişiklik yapılmasını beraberinde getirir ki bu bir programdan başka bir programa geçiş anlamına gelmektedir (Elman ve Elman, 2003a, p. 28).

Lakatosa göre, *"en hızlı ve sürekli ilerleyen araştırma programları bile karşı-kanıtlarını yalnızca yavaş yavaş sindirmektedirler: Anomaliler tamamen ortadan kaldırılamaz"* (Lakatos, 1978b, p. 49). Bununla birlikte açıklanamamış anomalilerin gelişi güzel bir düzende ele alındığı düşünülmemelidir. Koruyucu kuşak, önceden tahayyül edilmiş herhangi bir düzen olmaksızın eklektik bir düzende inşa edilir. Düzen, genellikle teorisyenin zihnine göre ve bilinen anomalilerden ayrı olarak belirlenir (Lakatos, 1978b, p. 49).

Programın pozitif herustiği *"araştırmacının anomaliler okyanusunda kaybolmasını önlemeye yöneliktir"* (Lakatos, 1978b, p. 50). Pozitif herustik, daha karmaşık ve gerçeği simule eden modellerin dizinini listeleyen bir programı harekete geçirmektedir. Bilim

adamının dikkati, onun programının pozitif bölümlerinde var olan ve devam eden açıklamaları üzerine yoğunlaşmıştır (Lakatos, 1978b, p. 50). Başka bir deyişle pozitif herustik, dünya hakkında yeni ve daha kesin çıkarsamalarda bulunmaya yarayan ve ayrıca onları detaylandırıp, yeni alanlarda uygulanmak üzere yeni varsayımlar ortaya koyan fikirler bütünüdür (Elman ve Elman, 2003a, p. 27).

Lakatos bilimsel değişim ilkelerini şu şekilde formüle eder. İlk kural şudur ki değişiklikler yalnızca koruyucu kuşakta yapılabilir; çetin özde değil. İkinci kural ise koruyucu kuşak içerisinde yapılan değişikliklerin ilerletici olmasıdır. İlerlemeci bir araştırma programı daha çok vakalara uygulanabilir bir niteliğe sahip olmalıdır ya da mevcut sorunlara daha kesin yanıtlar getirmelidir. İlerlemeci bir araştırma programı öngörü gücünü arttırmayı başarmalıdır. Buna karşılık bir araştırma programındaki değişiklikler var olan sorunları örtüyorsa ve yeni vakalara uygulanmakta sorunlar yaşıyorsa yozlaşmaktadır. Lakatos, tüm araştırma programlarının anomalilerle ve çözülmemiş sorunlarla karşı karşıya kalabileceğini kabul etmektedir. Yozlaşmakta olan bir araştırma programı geri kalmıştır ya da anomalileri ele almada başarısızdır. İlerlemeci bir araştırma programı çürütmeleri savuşturur ve ayrıca kendisi yeni fenomenlere açıklamalar getirir (Godfrey-Smith, 2003, p. 105).

Lakatos'un Bilimsel Araştırma Programı formülasyonu teorilerin bilimsellik açısından değerlendirilmesinde yararlanılabilecek bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Başka bir deyişle bilimsel araştırma programları formülasyonu meta-teorik bir yaklaşım olarak teorilerin sınanmasında yararlanılabilir. Meta-teori kavramı "*teorinin teorisi ya da bir teorinin varsayımlarını ortaya koyan teori"* (Yalvaç, 2014, s. 37) ya da "*farklı teorik bilgilerin değerlendirilmesi ve bunların tanımlanmasında izlenen bir yol"* (Elman ve Elman, 2003b, p. 7) olarak değerlendirilebilir. Bir teori ne zaman başka bir teoriyle yer değiştirmeli? Biz bir teorinin başka bir teoriden üstün olduğun nasıl anlayabiliriz? Bu sorunların yanıtları meta-teori tarafından aranmaktadır. Meta-teori, şeylere ilişkin bilginin, bu bilgilerden ayrı olarak görünümüdür (Elman ve Elman, 2003b, p. 19).

Colin Elman ve Miriam Fendius Elman'a göre Lakatos'un Bilimsel Araştırma Programı formülasyonu güçlü bir meta-teorik yaklaşımdır. İlk olarak Lakatos, bilimleri tek tek teorilerinden ibaret olarak değerlendirmek yerine, bilimi bir temel çekirdek bünyesinde oluşmuş bir teoriler bütünü olarak görmektedir. İkinci olarak Lakatos'un metodolojisi ampirik problemleri çözmeye çalışan teorik revizyonların açıklanmasında araştırmacıya fırsatlar sunmaktadır. Son olarak Lakatos'un yaklaşımının uluslararası ilişkiler için yararlı olduğu, uluslararası ilişkiler teorisyenleri tarafından kabul edilmektedir (Elman ve Elman, 2003b, pp. 7-11).

4. Realizm ve Uluslararası İlişkiler

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde en güçlü teorilerden biri realizmdir. Uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde yapılan tartışmaların birçoğu realizm ve onun eleştirileri çerçevesinde gerçekleşmekte ve realizmin varsayımları çeşitli açılardan sorgulanmaktadır. Uluslararası ilişkiler alanındaki kimi uzmanlar, realizmin güce aşırı vurgu yaparak uluslararası ilişkilerin temel doğasını açık bir şekilde ortaya koyduğunu ileri sürerken karşıt görüştekiler, teorinin güç dışındaki birçok olguyu dışarda bırakarak politikanın kendine özgü birçok unsurunu açıklamakta yetersiz kaldığını ileri sürmektedirler.

Realizm felsefi bir görüştür. Realistler, zihnimizin dışında var olan bir dünyayı ve bu dünyanın da gerçekten bilinebileceğini öngörürler (Çüçen, 2012, s. 82). Bu çerçevede realistler bilginin nesnelliğini ileri sürerler ve özne ile nesne arasında ayrıma giderler (Ağcan, 2014, s. 81). Bu bakımdan realizmin pozitivist felsefeyi kendisine referans aldığı ileri sürülebilir. Bu durum ontolojik açıdan iki hususu beraberinde getirmektedir: Zihin-dünya karşıtlığı ve fenomenalizm. Bilen özne ile bilinen nesne karşıtlığı ontolojik bir ayrıma işaret ederken fenomenalizm dünyaya ilişkin bilginin ampirik olarak kavranabilmesine işaret eder. Bu iki ontolojik kabul varsayımların test edilmesi ve nedensellik anlayışını beraberinde getirmektedir (Ağcan, 2014, ss. 96-98). Jonathan Joseph'e göre uluslararası politikanın yapısalcı bir değerlendirmesini ortaya koyan Kenneth Waltz'la birlikte realizm daha pozitivist bir uluslararası ilişkiler teorisi niteliğine bürünmüştür. Zira Waltz, uluslararası sistemi somutlaştırarak doğallaştırmış ve devletlerden oluştuğunu ileri sürdüğü uluslararası sistem içerisindeki yasa-benzeri (law-like) düzenlilikleri saptamaya çalışmıştır (Joseph, 2007, pp. 347-349).

Uluslararası ilişkiler alanında realizm bir fikirler bütünüdür (Wohlforth, 2010, p. 132) ve uluslararası politikadaki aktörlere ilişkin çeşitli varsayımlar ileri süren bir yaklaşımdır (Jervis, 1998, p. 480). Uluslararası ilişkiler alanında realistler bazı ön-

varsayımları referans alarak devletlerin eylemlerini ya da devletlerin temel aktör olduğu uluslararası sistemdeki gelişmeleri açıklamaya çalışırlar. Kendi aralarında farklılaşmakla birlikte, realistleri birleştiren unsurları insan doğasına yönelik kuşku, barışçıl bir uluslararası düzen oluşturulabileceği tezine yönelik olumsuz bir bakış açısı, moral değerlerin güç ve maddi çıkarların ürünü olduğuna yönelik güçlü bir kanı olarak belirtilebiliriz (Donnelly, 2005, pp. 29-55; Donnelly, 2000, pp. 6-43; Elman, 2007, pp. 11-13).

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde realistler kendilerini eski bir kültürel mirasın taşıyıcısı olarak değerlendirirler (Elman, 2007, p. 11). Bu bakımdan realizmin felsefi kaynaklarının, Thucydides ve onun Peleponnes Savaşları adlı kitabında ya da Kautilya'nın Arthashastra eserinde bulunabileceğini ileri sürerler (Elman, 2007, p. 11). Jack Donnelly ve Hedley Bull gibi yazarlar Hobbes'u realizmin temel öncüsü olarak değerlendirmektedirler (Arı, 2013, s. 150). Ole Rudolf Holsti ise her dönemde realist siyaset bilimcilerin ve siyasetçilerin olduğunu belirtmekle birlikte, realizmin bilimselleşmesinin Edward Hallet Carr, Nicholas Spykman ve Hans Morgenthau ile birlikte gerçekleştiğini belirtmektedir (Holsti, 2004, p. 53). Colin Elman ise realizmin Hans Morgenthau ile birlikte şekillendiğini ileri sürmektedir (Elman, 2007, p. 12).

R. B. J. Walker realistlerin kendilerini eski bir kültürel mirasın taşıyıcısı olarak göstermelerini eleştirmektedir. O'na göre realizmin beslendiği kaynaklar birinden farklı niteliklere sahiptir. Realizm içerisinde olduğu varsayılan isimler arasında farklılıklar vardır ve realistler sanki bu farklar yokmuş gibi davranarak bunları belli bir süreklilik içerisinde ele almaktadırlar. Örneğin, klasik realistler politikayı, insan doğasını ve doğa durumunu açıklarken Makyavel ve Hobbes'a atıfta bulunurlar ve bu unsurların değişmez karakterine vurgu yaparlar. Ancak Walker'a göre Makyavel, politik realiteyi evrensellik ve aşkınlıktan (transcendence) ayırarak kendi zamanına göre yorumlamıştır. Benzer şekilde realistler, Hobbes'un doğa durumunu uluslararası ilişkilere uyarlamışladır. Walker ise bu uyarlamanın sorunlu olduğunu ileri sürmektedir. Zira Hobbes'un doğa durumunda tüm insan birbiriyle eşitken, uluslararası politikada hegemon ve eşitsizlik unsurları vardır (Walker, 1992, pp. 104-125). Buna karşılık Barry Buzan, realizmin uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde güçlü bir yaklaşım olmasını realist önermelerin tarihin her döneminde görülebilmesine bağlamaktadır. Buzan'a göre realizm, mutlak olmasa da göreli bir entelektüel tutarlılığa sahiptir (Buzan, 2008, pp. 59-63).

4.1. Realist Teoriler ve Realizmin Çekirdek Varsayımları

Realist teoriler kendi içerisinde "klasik realizm" ve "yapısalcı realizm" olarak tasnif edilebilir. Realizmin klasik ve yapısalcı şeklinde birbirinden ayrılması, Richard Ashley'in Kenneth Waltz'ın Theory of International Politics adlı çalışması ile önceki realist çalışmaları birbirinden katı bir şekilde ayrılması sonrasında uluslararası ilişkiler alanında yaygın bir hal almıştır (Taliaferro vd., 2009, p. 16).

Klasik realistlere göre güç elde etme isteği insan doğasının kaçınılmaz bir unsurudur ve bu bakımdan devletler sürekli olarak güçlerini (ya da kapasitelerini) arttırmaya çalışırlar. Bu noktada klasik realistler çatışmayı insan doğasına atfederler. Savaşlar, agresif devlet adamlarına ya da çıkar gruplarına kendi çıkarları peşinden koşma imkanı tanıyan ulusal sistemlerin eylemlerinin neticesi olarak görülür. Bu bakımdan 20. yüzyıl realistleri, devlet adamı olmanın prensipleri üzerine felsefi çıkarsamalar yaparlar ve devletlerin dış politikalarına yönelik tümevarımcı çıkarsamalarda bulunurlar (Waltz, 1992, p. 33). Bu çıkarım sonucunda vardıkları sonuç, uluslararası politikanın yoğun bir mücadelenin gerçekleştiği bir alan olduğudur (Elman, 2007, p. 12).

Yapısalcı realistler ise insan ve devlet adamlarının karakteristiklerine yönelik çıkarsamalarda bulunmak yerine, uluslararası politikada kendisini tekrarlayan olgular üzerinde yoğunlaşmaktadırlar (Elman, 2007, s. 13). Savaşların ortaya çıkış sebepleri, devletlerin neden güçlü devletleri dengeleme yoluna gittikleri vb. sorular yapısalcı realistlerin ilgilendikleri temel konulardır. Pozitivist bir temelde, tümdengelim yöntemiyle, anarşinin hakim olduğu düzende uluslararası politikadaki olguları açıklamaya çalışırlar (Taliaferro vd., 2009, p. 19).

Yapısalcı realizmin en önemli temsilcisi Kenneth Waltz'tır. Waltz, Theory of International Politics adlı eserinde uluslararası politikanın sistemsel bir analizini yapmaktadır. Waltz'a göre bir sistem, yapı ve karşılıklı eylemde bulunan birimlerden oluşmaktadır. Yapı, bir sistemi bütün olarak düşünmeyi sağlayan sistem düzeyindeki unsurlardır ve birimlerin niteliklerinden ayrı

bir karakteristiğe sahiptir (Waltz, 1979, p. 79). Waltz'a göre ulusal ve uluslararası sistemler birbirinden farklı yapılardır ve bu bakımdan düzenleyici unsurları da farklıdır. Ulusal sistemler, birbirinden farklı işlevlere sahip birimlerin hiyerarşik olarak bir araya gelmesinden oluşur (Waltz, 1979, p. 81). Uluslararası sistemler ise anarşik bir yapıya sahiptir. Başka bir deyişle uluslararası sistemde herhangi bir düzenleyici üst otorite yoktur. Böyle bir sistemde devletlerin en temel amacı varlıklarını korumaktır. Devletler varlıklarını korumak için kendi güçlerine dayanmak durumundadır. Bu durum ulusal sistemlerden farklı olarak birimler arasında bir aynılaşma ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası sistemdeki her devlet benzer bir işleve sahiptir (Waltz, 1979, pp. 88-96). Herhangi bir üst otoritenin olmadığı ve savaş riskinin her zaman var olduğu bir uluslararası sistemde devletler, uluslararası sistemdeki güç ya da kapasite dağılımına göre eylemlerde bulunacaktır. Ancak güç dağılımı sistem düzeyinde ele alınmaktadır (Waltz, 1979, pp. 97-99). Anarşinin ve kendine yardım ilkesinin geçerli olduğu bir sistemde, güç dengesi politikası uluslararası politikanın temel unsurlardan biridir. Waltz'a göre güç dengesi uluslararası politikanın temel stratejisidir ve devletlerin iradi eylemlerden ayrı olarak ortaya çıkmaktadır (Waltz, 1979, pp. 111-129).

Her iki realist model birbirinden oldukça farklı uluslararası politika önermelerine sahip olmakla birlikte, realizme içkin bazı çekirdek varsayımları paylaşmaktadır. Lakatosyan açıdan bakıldığında, bunlar realist araştırma programının çetin özü olarak değerlendirilebilir. Buna göre insanlar tek başlarına değil, çeşitli kimliklere sahip ve dış düşmanlara karşı kendilerini koruyabildikleri gruplar halinde hayatlarını devam ettirmektedir (Schweller, 2003, p. 325; Wohlforth, 2010, p. 133). Gilpin'in de belirttiği gibi insan siyasal bir varlıktır ve sosyal gerçekliğin temelinde grup vardır. Ulus ya da modern devlet belli bir tarihsel bağlamda ortaya çıkmıştır ve sonsuza kadar var olacağını gösteren bir veri yoktur. Ancak sosyal realitenin temelinde her zaman şu ya da bu grup ya da örgütlenme var olacaktır (Gilpin, 1986, p. 303). İkinci olarak güç, her türlü politik hedefin gerçekleşmesinde ve güvenliğin sağlanmasında temel öneme sahiptir (Gilpin, 1986, pp. 304-305). Uluslararası politikanın temelinde çatışma vardır ve savaşlar güç mücadelesidir ya da gücün türevlerdir (Suctch ve Ellias, 2007, p. 42). Son olarak politika, belirsizlik altındaki grupların kıt kaynaklar üzerindeki mücadelesidir (Schweller, 2003, pp. 325-326). Uluslararası politikanın temel aktörü olan devletler maddi kapasitelerini arttırmaya yönelik politikalar izlerler (Mastanduno vd., 1989, p. 459).

Yukarıda belirtilen unsurlar realizmin çetin özü olmakla birlikte, kavramların içeriğine yönelik olarak farklı kavramsallaştırmalar olabilmektedir. Örneğin Morgenthau, hem sıradan insanların hem de devlet adamlarının özgürlük, güvenlik, refah ve bizatihi gücün kendisine sahip olmak isteyeceğini ileri sürerek (Morgenthau, 1970 s. 30), gücü başlı başına bir amaç haline getirirken Waltz, gücün amaçların gerçekleştirilmesi için bir araç olduğunu ileri sürer (Waltz, 1992, pp. 34-36). Bununla birlikte şu ya da bu amaçla olsun, realistler gücü analizlerinin merkezine yerleştirirler. Benzer bir durum savaşların sebeplerine ilişkin olarak da ileri sürülebilir. Her iki realist model de uluslararası politikayı anarşik bir yapı olarak kabul etmekle birlikte, klasik realistler savaşların nedeni olarak kusurlu insan doğasını gösterirken, yapısalcı realistler uluslararası sistemin anarşik yapısını savaşların esas nedeni olarak kabul ederler (Weber, 2010, pp. 14-17).

4.2. Realizme Yönelik Eleştiriler

Daha önce de belirtildiği gibi realizm uluslararası ilişkiler içerisinde en güçlü teorilerden biridir ve Buzan'ın da belirttiği gibi uluslararası ilişkilerde ortodoks yaklaşımı temsil etmektedir (Buzan, 2008, p. 53). Bu sebepten ötürü uluslararası ilişkiler disiplinindeki tartışmaların temelinde realizm bulunmaktadır. Büyük tartışmalar, 1930'lu yıllarda İdealizm-Realizm, 1960'lı yıllarda Gelenekselciler-Davranışsalcılar, 1980'li yıllarda ise Neorealistler-Neoliberalistler ekseninde gerçekleşmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren pozitivizm-post pozitivizm tartışmaları uluslararası ilişkiler disiplini gündeminde yer almıştır (Arı, 2014, ss. 1-14). Bu dönemde hakim realist teori olan yapısalcı realizm plüralizm, neoliberalizm, eleştirel teori, inşacılık, feminizm gibi yaklaşımların eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştır. Uluslararası sistemde devlet dışındaki aktörleri göz ardı etmesi, uluslararası sistemdeki dönüşümü açıklama konusundaki eksiklikleri, devletleri tekli birimler olarak değerlendirip sosyal güçlerin dönüştürücü rolünü analizlere dahil etmemesi ve devletlerin dış politika eylemlerini açıklama konusundaki yetersizlikleri yapısalcı realizme yönelik en temel eleştiriler olarak belirtilebilir.

Realizme yönelik eleştirilerin başında uluslararası ilişkilerin temel aktörünün yalnızca devletler olmadığı gelmektedir. Plüralistler tarafından gündeme getirilen bu husus uluslararası ilişkilerde devletlerin yanı sıra uluslararası ve ulus-aşırı örgütler, uluslararası

baskı grupları, terörist gruplar vb. başka aktörlerin de olduğu yönündedir. Devletler tekli yapılar değildir ve devlet-altı grupların da analizlere dahil edilmesi gerekmektedir. Diğer yandan plüralistler, realistlerin yüksek politika-alçak politika ayrımına karşı çıkmaktadırlar. Buna göre uluslararası politikanın gündemi yalnızca güvenlik değildir. Ekonomik sorunlar, göç, doğal afetler vb. konular da uluslararası politikanın gündemini birincil derecede meşgul edebilir (Arı, 2013, ss. 279-286). Benzer eleştiriler neoliberaller tarafından dile getirilmiştir. Neoliberaller de plüralistlerin uluslararası politikaya ilişkin varsayımlarını ve realizme yönelik eleştirilerini paylaşırlar. Diğer yandan, neoliberaller uluslararası sistemin anarşik yapısını kabul etmekle birlikte, bu yapının devletlerin işbirliği yapmasına engel teşkil etmediğini ileri sürerler (Arı, 2013, ss. 306-314).

Yapısalcı realizme yönelik diğer bir eleştiri uluslararası sistemdeki dönüşümleri açıklamaktaki yetersizliğidir. Ruggie'ye göre Waltz tarafından kavramsal çerçevesi çizilen yapısalcı realizmin en temel eksikliklerinden biri değişimi yalnızca kapasite değişimlerine indirgemesidir. Waltz'a göre uluslararası sistem ancak düzenleyici unsur olan anarşinin değişmesiyle dönüşüme uğrayabilir. Ruggie ise sistemi oluşturan birim düzeyindeki değişikliklerin de sistem üzerinde dönüştürücü bir etki yaratabileceğini ileri sürmektedir. Ruggie bu hususta Ortaçağ'dan modern uluslararası sisteme geçişi örnek vermektedir. Buna göre modern uluslararası sistem ile Ortaçağ'ı birbirinden ayıran unsur, heterojen kurumsal yapılar ile bu kurumsal yapının dayandığı egemenliktir. Feodal sistemdeki birimlerde de yöneten-yönetilen ilişkisi vardı. Ancak bu yönetme yetkisi modern anlamda olduğu gibi bütüncül ve mutlak değildi ve modern egemenlik kavramı gibi içsel ve dışsal olanı birbirinden kesin çizgilerle ayırmamaktaydı. Modern devletin belli bir toprak parçası üzerinde mutlak egemenlik iddia etmesi, mülkiyet haklarının kurumsallaşmasını beraberinde getirmiş ve anarşi mantığını değiştiren yapısal bir dönüşüm ortaya çıkarmıştır (Ruggie, 1986, pp. 131-158).

Benzer bir eleştiri Robert Cox tarafından da yapılmıştır. Cox'a göre *"teori her zaman birileri ve bir amaç içindir."* Cox, teorileri problem-çözücü ve eleştirel teoriler olmak üzere ikiye ayırır. Problem-çözücü teoriler güç, çıkar vb. kavramları verili olarak kabul ederken, eleştirel teori bunların oluşum süreçlerine odaklanmaktadır. Diğer yandan problem-çözücü teoriler pozitivist metodolojiyi benimserken, eleştirel teoriler mevcut toplumsal ve siyasal yapıyı analiz ederler. Bu bakımdan Cox, uluslararası politikaya ilişkin analizlerin belli bir tarihsel yapı bağlamında yapılması gerektiğini ileri sürer. Cox'a göre Morgenthau ve Waltz realizmi problem-çözücü bir teori haline getirmiştir. Zira bu isimler analizlerini yaparken tarih-dışı bir yöntem benimsemişlerdir. Cox, devlet eylemlerini materyal güce indirgemesi ve dünya düzenin yapısının materyal güç tarafından belirlendiğini ileri sürmesinden ötürü Waltz'u eleştirir. O'na göre Waltz, sosyal güçleri ve farklılaşan devlet yapılarını görmezden gelerek, normatif ve kurumsal unsurlara yeteri kadar önem vermemiştir. Cox, Gramsci'nin hegemonya kavramını uluslararası ilişkilere taşır ve hegemonyanın ideoloji, maddi güç ve kurumlar tarafından oluşturulduğunu ileri sürer. Diğer yandan Cox, devletlerin ulusal politikalarında ortaya çıkan değişikliklerin uluslararası politika açısından da sonuçlar doğurduğunu ileri sürer. Cox'a göre güç, ulusal politikada ortaya çıkan ve ulus-aşırı bir nitelik de gösterebilen sosyal güçlerin bir çıktısıdır. Bu bakımdan güç verili bir unsur değil, bir süreçtir (Cox, 1986, pp. 204-255).

Yapısalcı realizmin pozitivist felsefeyi benimsemesine ilişkin en açık eleştiri Richard Ashley tarafından yapılmıştır. Ashley'e göre sosyal olgular, tarihsel bağlardan ayrı olarak genel-geçer bilimsel yöntemlere ulaşma iddiasıyla tahlil edilemez. Waltz'ın yapısalcı realizmini Althuser'in yapısalcı yaklaşımına benzeten Ashley, yapısalcı realizmin de yapısal bütünlüğü anlamaya çalıştığını ve bunu yaparken de pozitivist bir yaklaşım ortaya koyduğunu belirtmektedir. Ashley, yapısalcı analizlerin ampirik düşkünlüğü aşmaya çalıştıklarını ve sosyal gerçekliği sistemsel sosyal araştırmalar yoluyla çözmeye çalıştıklarını ileri sürer ve bu durumu eleştirir. Ashley'e göre yapısalcı realizm devletçidir ancak devletlerde meydana gelen değişiklikleri açıklamada yetersizdir. Bunun yanında pozitivistlerin bilimsel bilgi ile değerleri birbirinden ayırma gayreti kendi başına ideolojik bir tutumdur. Son olarak da yapısalcı realizm değerler ile yüklü sosyal gerçekliğin nasıl değiştiğini açıklayamaz. Sosyal olguların açıklanması için tarihsel analizlerin yapılması gerekir ve bu durum uluslararası sistemin dönüşümünü anlamak için de gereklidir (Ashley, 1986, pp. 255-301).

Ruggie, Cox ve Ashley'in yapısalcı realizme yönelik eleştirileri, realizmin kendisine referans aldığı pozitivist bilgi felsefesine yönelik eleştiriler olarak değerlendirilebilir. Bu yönde bir analiz pozitivizm ile post-pozitivizm arasındaki bir köprü kurmaya

çalışan Alexander Wendt tarafından yapılmıştır. Wendt'e göre objelerin anlamları özneler-arası etkileşimler sonucunda ortaya çıkar ve bu etkileşim süreçleri kimlikleri belirler. Wendt, çıkar ve kimliklerin sosyal olarak inşa edildiğini ileri sürmektedir. Sosyal konfigürasyonlar ne nesnel ne de özneldir; onlar özneler-arası etkileşimlerin bir çıktısı olan sosyal inşalardır. Bu çerçevede Wendt, realizmin anarşi ve güvenlik ikilemi gibi kavramları verili olarak kabul etmesini eleştirir ve realizmin bu kavramları özneler-arası etkileşimden ayırdığını ileri sürer (Wendt, 1992, pp. 395-410). Diğer yandan Wendt, yeterince yapısal olmaması ve uluslararası sistemi maddi yapıların dağılımı olarak tanımlamasından ötürü yapısalcı realizmi eleştirir. Böyle bir yaklaşım maddeci ve bireycidir. Wendt'e göre uluslararası yapılar maddi unsurlardan ziyade sosyal ya da kültürel yapılardır ve yapı ile failin karşılıklı etkileşimleriyle inşa edilmektedir. Wendt, yapısalcı realizmin aktörleri ve yapının düzenleyici unsurlarını verili olarak kabul ettiğini ve bu bakımdan da yapısalcı realizmin uluslararası yapısal dönüşümleri açıklayamadığını ileri sürer (Küçük, 2014, ss. 246-366).

Yapısalcı realizme yönelik diğer bir eleştiri de teorinin bir uluslararası politika teorisi olması ve sınırlı sayıda değişkeni analizlerine dahil etmesiyle sebebiyle devletlerin dış politika eylemlerini açıklama konusundaki eksiklikleridir. Bu eleştiri Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte daha fazla gündeme getirilmiştir. Buna göre yapısalcı realizm hem II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki uzun barış dönemini açıklayamamış hem de Soğuk Savaş'ın sonunu öngörememiştir. Richard Ned Lebow ve Jonh Lewis Gaddis'e göre bunun sebebi, yapısalcı realizmin birim düzeyindeki değişiklikleri dikkate almamasından ötürü uluslararası sistemdeki dönüşümleri açıklayamamasıdır (Gaddis, 1992, pp. 5-58; Lebow, 1994, pp. 249-277). Diğer yandan Legro, Snyder ve Evangelista gibi uluslararası ilişkiler uzmanları yapısalcı realizmin devletlerin dış politika eylemlerini açıklamak için uygun olmadığını ileri sürmektedirler (Elman, 1996, p. 11). Bunlara göre yapısalcı realizmin içsel mantığı devletlerin dış politikalarına ilişkin çıkarımlarda bulunmaya elverişli değildir. Yapısalcı realizmin değişkenleri çok sınırlıdır ve kavramsallaştırmaları da yetersizdir (Elman, 1996, p. 21). Bu sebeplerden ötürü yapısalcı realizmin devletlerin dış politikalarını açıklamak için yardımcı varsayımlara ihtiyacı vardır (Christensen ve Snyder, 1990, p. 144).

1980'lerden sonra genelde realizme, spesifik olarak ise yapısalcı realizme yönelik eleştiriler çoğaltılabilir. Eleştirel ve post-modern olarak genelleştirilebilecek yaklaşımların realizme yönelik eleştirilerin ortak noktası, realizmin dar kapsamlı bir teori olduğu ve bu bakımdan daha kapsayıcı teoriler geliştirilerek yeni bir politik toplum oluşturulması gerekliliğidir (Linklater, 1995, p. 258). Örneğin, uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki feminist yaklaşımlar, realizmin yüksek politika-alçak politika ayrımını eleştirerek, alçak politika alanı olarak görülen çevre, insan hakları, azınlıklar hakları, göç, uyuşturucu ve cinsiyet ayrımı gibi meselelerin uluslararası politik yaklaşımlar tarafından dikkate alınması gereken hususlar olduğunu ve uluslararası ilişkilerde güç unsurlarının egemen erkek bakışı temsil ettiğini ileri sürmektedirler (Koyuncu, 2014, ss. 203-208).

Ele alınan konuyla ilgili olarak, yapısalcı realizmin bir uluslararası sistem teorisi olması sebebiyle birim-düzeyindeki değişikliklerin uluslararası sistem üzerindeki etkisini ve devletlerin dış politika eylemlerini açıklama noktasındaki eksilikleri yeni bir realist modelin şekillenmesinde temel belirleyici unsurlar olmuştur. Lakatosyan açıdan değerlendirildiğinde, bir araştırma programı içerisinde var olan teorilerle çözülemeyen olguların ortaya çıkması, yeni teorik varsayımların geliştirilmesini beraberinde getirmektedir. Böylece araştırma programı dahilinde ilerleme gerçekleşmektedir.

4.3. Neoklasik Realizm

1998 yılında Gideon Rose tarafından yazılan "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy" adlı makaleyle neoklasik realizm kavramı uluslararası ilişkiler literatürü içerisinde yeni bir teori olarak konumlanmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, herhangi bir araştırma programı bünyesinde ortaya çıkan yenilikler, o araştırma programı bünyesindeki mevcut teoriyle açıklanamayan durumlara bir tepki olarak ortaya çıkarlar. Bu bakımdan neoklasik realizm, realist araştırma programı içerisinde ortaya çıkan ve mevcut teorilerle açıklanamayan durumlara bir tepki olarak okunabilir.

Klasik realizm devletlerin dış politikalarını aktör düzeyinde bağlantılar kurarak açıklama eğilimindedir. Başka bir deyişle klasik realizm, devletlerin göreli kapasitelerine göre belirledikleri çıkarlarını bağımsız değişken olarak kabul eder ve dış politikalarını açıklamaya çalışır. Metodolojik olarak tümevarımcı çıkarsamalarda bulunmaktadır. Yapısalcı realizm ise metodolojik olarak tümdengelimcidir (Waltz, 1992, p. 33) ve bağımsız değişken olarak devletlerin sistem içerisindeki göreli kapasite dağılımını

kabul etmektedir. Bağımlı değişken olarak uluslararası sistemde kendisini tekrarlayan olguları açıklamaya çalışmaktadır (Taliaferro vd., 2009, p. 20). Neoklasik realizm ise bu iki teoriden farklı değişkenleri bünyesinde barındırmaktadır. Gideon Rose neoklasik realizmi şu şekilde tanımlamaktadır:

"Neoklasik realizm, klasik realist düşüncenin bazı temellerini yeniden düzenleyerek, içsel ve dışsal değişkenleri açık bir şekilde bir araya getirmektedir. Neoklasik siyaset bilimciler bir devletin dış politikasını belirleyen en önemli kriterin, o devletin uluslararası sistem içindeki konumu ve sistem içindeki göreli güç dağılımı olduğunu kabul ederler. Bu yüzden onlar realisttir. Bununla birlikte bu yazarlar, güç kapasitelerinin dış politika üzerindeki etkilerinin dolaylı ve karmaşık olduğunu ileri sürerler. Zira sistemik baskılar, aktör düzeyindeki müdahaleci değişken aracılığıyla anlamlandırılırlar. Bu yüzden bunlar neoklasiktir" (Rose, 1998, p. 146).

Rose'un tanımından da anlaşılabileceği gibi neoklasik realizmde bağımlı değişken devletlerin dış politika eylemleridir. Devletlerin dış politikalarını açıklarken, tümdengelimci bir teorileştirme yöntemiyle, uluslararası sistemdeki kapasite dağılımı bağımsız değişken, devletlerin ulusal politikaları ise müdahaleci değişken olarak analizlere dahil edilmektedir (Taliaferro vd., 2009, p. 20).

Buraya kadar gelinen süreçte realizm içerisinde ortaya çıkan çeşitli varyasyonlara değinildi. Lakatosyan açıdan bakıldığında şu hususun belirtilmesi gerekmektedir: Realizm bir çetin öze sahiptir ve şu ya da bu teorisyen kendisini realizm içerisinde konumlandırmakta ya da alan içerisinde realist bir teorisyen olarak görülmektedir. Bu durum hem bir çetin öze hem de belli bir devamlılığa sahip varsayımlardan oluşması sebebiyle realizmin uluslararası ilişkiler alanında bir araştırma programı olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Peki, Lakatosyan bir açıdan bakıldığında neoklasik realizm, realist araştırma programı içerisinde ilerletici mi yoksa yozlaştırıcı mıdır? Neoklasik realizmin ilerletici mi yoksa yozlaştırıcı mı olduğu sorusunu Lakatos perspektifinden ele almak için şu soruların yanıtlanması gerekmektir: 1. Teori programın çetin özüne dokunuyor mu? 2. Teori yeni sorular soruyor ve bu sorulara yanıt üretiyor mu? 3. Teori daha çok vakalara uygulanabilir nitelikte mi? Schweller, bu sorulara ek olarak yapılan yeniliklerin kümülatif bilgi sağlayıp sağlamadığının da saptanmasının gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Zira O'na göre kümülatif bilgi bilimsel ilerlemenin olmazsa olmaz koşuludur (Schweller, 2003, p. 315).

4.3.1. Teori programın çetin özüne dokunuyor mu?

Yukarıda da belirtildiği gibi neoklasik realizm, uluslararası politikayı iki değişkenli bir süreç olarak ele almaktadır. Uluslararası sistemdeki kapasite dağılımı bağımsız değişken olarak kabul edilirken, bunun devletler tarafından değerlendirilmesi ve ulusal politik süreçler müdahaleci değişken olarak analize dahil edilmektedir. Bu hususta temel analiz birimi devlettir. Neoklasik realistler, Weber'in devlet tanımından mülhem, Gilpin'in yaklaşımını kendilerine referans almışlardır. Buna göre gruplaşma sosyal gerçekliği temelidir ve devlet de belli bir toprak parçası üzerinde yönetme yetkisine sahip bir çıkar ortaklığıdır (Taliaferro vd., 2009, pp. 24-25).

İkinci olarak neoklasik realistler gücün dış politikanın belirlenmesinde birincil derecede öneme sahip olduğunu kabul ederler. Rose'un yukarıdaki açıklamasında da anlaşılabileceği gibi bir devletin dış politikasının temel belirleyici unsuru, o devletin uluslararası sistemdeki konumu ve göreli olarak sahip olduğu kapasitedir. Neoklasik realistler gücü tanımlarken Robert Dahl'ın güç kavramına başvururlar. Dahl, gücün ilişkisel boyutuna vurgu yapmakta ve gücü, A aktörünün B aktörünü etkileyebilme kapasitesi ya da yeteneği olarak değerlendirmektedir (Dahl, 1957, pp. 201-205). Bu çerçevede neoklasik realistler de gücü, devletlerin diğer devletleri etkileyebilme kapasitesi veya bu amaca yönelik kullanabilecekleri kaynaklar olarak tanımlarlar (Rose, 1998, p. 151).

Üçüncü olarak neoklasik realistler uluslararası sistemin anarşik bir düzene sahip olduğunu ve bu düzende tüm devletlerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlaması gerektiğini ileri sürerler (Taliaferro vd., 2009, p. 28). Devletler bunu dışsal çevrelerini kontrol ederek ve şekillendirerek yaparlar (Rose, 1998, p. 152). Bununla birlikte neoklasik realistler, uluslararası sistemin tamamen düzenlenmemiş ve kontrolsüz olduğunu da kabul etmezler. Anarşik ortam, devletlerin uzun ve kısa dönemde

varlıklarını korumaları için kendilerinden başka hiçbir güce güvenmemeleri gerektiğini ima eder. Neoklasik realistlere göre devletler, yarışmacı rekabete ve sosyalizasyon süreçlerine tepki verirler (Folker, 2002, pp. 67-105).

Neoklasik realizm, realist araştırma programının çetin özünü oluşturan unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte teori içerisindeki kavramların içerikleri farklı şekillerde işlemsel hale getirilmiştir. Bu hususta özellikle güç ve anarşi konusunda farklılaşmalar vardır. Ancak belirtilen kavramlar, neoklasik realizm içerisinde yer bulmakta ve teori bu kavramlar etrafında farklı yorumlar getirmektedir.

4.3.2. Teori yeni sorular soruyor ve bu sorulara yanıt üretiyor mu?

Realizm içerisinde, özellikle yapısalcı realizm etrafında, yeni sorular sorulmuş ve yeni çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede özellikle güç dengesi teorisi sorunsal hale getirilmiş ve alternatif yaklaşımlar üretilmiştir. Güç dengesi teorisine yönelik sorunsallar, devletlerin dış politika eylemlerini açıklamak amacıyla yeni varsayımların üretilmesini beraberinde getirmiştir. Realizm içerisinde ortaya çıkan yeni sorunsallar, neoklasik realizmin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Morgenthau'ya göre devletler ya da devletlerden oluşan ittifaklar, güç dengesi politikasına uygun davranış ve eylemlerde bulunurlar. Denge, devletlerin varlıklarını koruması için gereklidir. Zira öğelerden birinin diğerlerinden üstün olması, diğerlerini de tahrip edecektir (Morgenthau, 1970, s. 219). Ancak gücün değerlendirilmesi hususu belirsiz olduğundan tüm uluslar güçlerini arttırmaya çalışacaklardır (Morgenthau, 1970, s. 272). Waltz ise tek tek devletlerin dış politikalarını açıklamak yerine, uluslararası sistemi özerk bir alan kabul ederek, sistem-düzeyinde analizlerde bulunur. Buna göre uluslararası sistem, bir üst otorite olmamasından dolayı anarşik bir yapıya sahiptir. Üst otoritenin olmaması uluslararası sistemin temel birimleri olan devletler arasında bir güç dengesinin ortaya çıkmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Ancak bu sistem düzeyinde bir dengedir. Waltz'a göre bir uluslararası politika teorisi, *"bir devletin neden Salı günü X eylemini yaptığını açıklamaz"* (Waltz, 1979, p. 121).

Waltz'ın iddiası ilk olarak Stephen Walt tarafından test edilmiştir. Walt, 1955-1979 yılları arasında Orta Doğu'daki gelişmeleri incelemiştir. Walt'a göre *"dengeleme ardıncılıktan (bandwagoning) daha yaygındır."* Ancak Waltz'ın aksine Walt, devletlerin gücü dengelemeyeceklerini ileri sürer. Bunun yerine devletler, tehditleri dengelemeye çalışacaktır (Vasquez, 1997, p. 904). Walt, Tehdit Dengesi'nin Güç Dengesi teorisinden arıtılmış bir teori olduğunu belirtir (Vasquez, 1997, p. 904). Diğer yandan bazı tarihi çalışmalarda da güç dengesi sorunsal hale getirilmiş ve devletlerin her zaman güç dengesi politikasına uygun politikalar izlemediği öne sürülmüştür (Vasquez, 1997, p. 908).

Güç dengesine yönelik sorunsallar, realist uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde ayrışmaların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir ki bunlardan en önemlisi savunmacı realizm ile ofansif realizmdir. Bu hususta sorunsal hale getirilen temel husus, devletlerin güvenliklerini sağlamak amacıyla nasıl politikalar izlediğidir. Savunmacı realistlere göre devletler güvenliklerini sağlamak için genellikle minimal politikalar izlerler. Zira devletler, agresif politikaların sonuçlarını doğru bir şekilde kestiremez. Ofansif realistler ise devletlerin güvenliklerini sağlamaları için ne kadar güce ihtiyaç duyduklarının belirsiz olduğunu ileri sürer. Bu bakımdan devletler, uluslararası sistemin anarşik yapısı içinde güvenliklerini sağlamak için mümkün olduğu kadar fazla güce sahip olmaya çalışmalıdırlar (Arı, 2013, ss. 167-173).

Yukarıdaki yeni çalışmalar temelinde neoklasik realizm tarafından ortaya atılan soruların bazıları şöyledir: Hangi durumlarda devletler uluslararası politikadaki etkinliklerini arttırmaya çalışırlar? Bir ulusun dış politika eylemi ile onun ulusal mobilizasyonu arasındaki ilişki nedir? Devletler dış çevrelerindeki fırsat ve tehditlere nasıl tepkiler verirler ve farklı devletler farklı stratejiler izler mi? Politik elitler uluslararası sistemde gücü nasıl algılarlar (Schweller, 2003, p. 316)? Toplumun dış politikanın idaresi üzerindeki etkisi nedir?

Devletlerin hangi durumlarda uluslararası politikadaki etkinliklerini arttıracağı sorunsalı Fareed Zakaria tarafından ele alınmıştır. Zakaria, ABD'nin uluslararası sistemdeki etkisinin artış sürecini incelemiştir. Zakaria'ya göre Amerikan yöneticileri, Amerikan devletinin ulusal kapasitesindeki artışları değerlendirmiş ve bu kapasiteyi uluslararası politikada etkiye dönüştürmeye çalışmıştır.

Ancak artan ulusal kapasitenin uluslararası politikada etkiye dönüşmesi kendiliğinden olmamış ve Amerikan yöneticileri, hükümetin sistem içerisindeki yasal yetkilerini arttırarak devlet içindeki etkinliklerini güçlendirmişlerdir (Zakaria, 1998).

Bir devletin dış politikada eylemde bulunurken toplumu ikna etmesi ve ulusal kaynakları dış politikaya yönlendirmesi hususu Christensen tarafından işlenmiştir. Christensen'e göre devletler, toplumdan kaynak aktarabilmek için kısa süreli düşmanlıklar yaratabilirler. Christensen, Soğuk Savaş'ın erken dönemlerindeki Çin-ABD ilişkilerini ele almaktadır. O'na göre Soğuk Savaş'ın erken dönemlerinde Çin ve ABD arasındaki muhalefet, Pekin ve Washington hükümetlerinin toplumdan kaynak elde etmek için gerçekleştirdikleri dış politikaların beklenmedik sonuçlarıdır. Başka bir deyişle bu iki devlet, kendi toplumlarını ikna etmek amacıyla birbirlerini düşmanlaştırmışlardır (Christensen, 1996).

Devletlerin dış çevrelerindeki fırsatlara nasıl tepkiler verdiği hususu Christensen ve Snyder tarafından sorunsallaştırılmıştır. Buna göre Waltz'ın güç dengesi varsayımı devletlerin dış politikalarını açıklama noktasında yeterli değildir. Ayrıca bu varsayım devletlerin dış politikalarını açıklayamaz. Bu çerçevede Waltz'ın teorisini bir dış politika teorisine dönüştürmek için sistem içerisindeki kapasite dağılımı değişkenine, devletlerin (ya da devlet adamlarının) savunma/saldırı algılarını ve güvenlik ikilemi varsayımını dahil etmek gerekmektedir. I. ve II. Dünya Savaşları öncesinde çok-kutuplu sistemlerde devletlerin ittifak algılarını ampirik veri olarak kullanan Christensen ve Snyder, I. Dünya Savaşı öncesi dönemde devletlerin saldırı stratejilerinin savaş sırasında belirleyici olduğu şeklindeki varsayımlarının devletleri sıkı ittifaklar yapmaya (chain-ganging) yönelttiğini belirtirken, II. Dünya Savaş öncesinde savunmanın ön plana çıkması neticesinde devletlerin sorumluluğu diğer devletlere bırakmaya çalıştıklarını (buck-passing) ileri sürmektedirler (Christensen ve Snyder, 1990, pp. 137-168).

Wohlforth ise dördüncü soru olan politik elitlerin uluslararası sistemdeki kapasite dağılımını algılama meselesini ele almıştır. Wohlfort'a göre güç test edilemez. Gücün test edilmesi ancak savaşla olmaktadır. Şayet güç uluslararası ilişkilerin doğasını etkiliyorsa bu karar alıcıların algıları vasıtasıyla yapılmak zorundadır. Bu bakımdan devletlerin uluslararası politikadaki temel stratejilerini incelerken, devlet adamlarının uluslararası sistemdeki kapasite dağılımını nasıl algıladıklarına bakmak gerekmektedir. Wohlfort, Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyet elitlerinin uluslararası sistemdeki kapasite dağılımını nasıl algıladıklarını ele almaktadır. O'na göre Soğuk Savaş dönemindeki Sovyet temel stratejisi, Washington ile Kremlin hükümetlerinin rakip koalisyonun kapasite değerlendirmeleri ve Avrupa üzerindeki nüfuz mücadelesi temelinde şekillenmiştir (Wohlforth, 1993).

Toplumun dış politikanın idaresi üzerindeki etkisi hususunda Ripsman ve Schweller'in çalışmaları bulunmaktadır. Ripsman'a göre devletler, dış politikanın idaresinde istedikleri politikayı uygulama yeteneğine sahip olmayabilir. Devletlerin ya da dış politikanın idaresinden sorumlu olan idarecilerin dış politikadaki eylem yeteneğini belirleyen unsurlardan biri özerkliktir. Bu çerçevede I. ve II. Dünya Savaşları sonrası dönemde galip devletlerin hükümetlerinin ulusal politika içerisindeki özerklikleri, onların dış politikadaki hareket alanı üzerinde etkide bulunmuştur (Ripsman, 2002). Dış politikanın idaresinde hükümetlerin özerkliğini belirleyen diğer bir unsur, Schweller tarafından ileri sürülen, sistem içindeki elitler arasındaki uzlaşmanın niteliğidir. Schweller'e göre dış politikanın yürütülmesinden sorumlu olan hükümetler, dış politikada girişimde bulunma konusunda ulusal politika unsurları tarafından kısıtlanabilirler. Bu bakımdan dış politikanın idaresinden sorumlu olan idarecilerin dış politikadaki eylemde bulunma serbestisini ele alırken, elitler arasındaki ayrışmalar ve bu ayrışmanın iktidar mücadelesi üzerindeki etkisi ele alınmalıdır (Schweller, 2004, pp. 159-201).

Yukarıda belirtilen isimler tarafından ortaya atılan sorulara verilen cevaplar (ya da hipotezler) belli bir takım vakalarla desteklenmiştir. Başka bir deyişle ortaya atılan sorulara yalnızca teorik düzeydeki değişikliklerle değil, ampirik açıdan da cevap verilmiştir. Lakatosyan açıdan ele alındığında, neoklasik realizm içerisinde ortaya atılan yeni varsayımlar vakalarla desteklenmiştir. Bu hususun teorinin açıklayıcılık gücünü arttırdığı ileri sürülebilir.

4.3.3. Teori daha çok vakalara uygulanabilir nitelikte mi?

Neoklasik realistler realist araştırma programı dahilinde ortaya çıkan yeni sorulara daha çok çeşitli vaka incelemeleriyle cevap üretmişlerdir. Bununla birlikte bazı çalışmalarında, vaka çalışmaları neticesinde ulaşılan sonuçlar işlemsel açıdan kavramsal hale

getirilmiştir (Babbie, 2008, pp. 130-164; Berg, 2001, pp. 15-28). Bu da teoriyi daha çok vakaya uygulanabilir hale getirmiştir. Bu husus önemlidir. Zira kavramsallaştırmalar temelinde kümülatif bilgi sağlamak olanaklı hale gelmektedir.

Neoklasik realistler, dış politikada eylemde bulunurken toplumun ikna edilmesi ve kaynakların dış politikaya yönlendirilmesi meselesine büyük önem atfederler. Christensen, dış politikanın idaresinde sorumlu olan yöneticilerin, dış politikada eylemde bulunabilmek için toplumdan kaynak aktarmak durumunda olduklarını ileri sürer. Christensen, bu kaynak aktarma konusunu ele alırken, ulusal güç ile devletin gücü arasında ayrıma gider ve "Ulusal Politik Güç" kavramına atıfta bulunur. Bir devletin ulusal politik gücü, *"devlet adamlarının güvenlik politikasına yönelik girişimlerini yönlendirmede, toplumun ya da ulusun maddi ve insani kaynaklarını mobilize edebilme yeteneğidir*" (Christensen, 1996, p. 11). Devletler toplumu ikna etmek ve ulusal kaynakları dış politikaya aktarabilmek amacıyla kısa süreli düşmanlıklar yaratabilmekte ve toplumu mobilize edebilmektedir. Christensen, kitle siyasetinin hakim olduğu bir dönemde toplumdan kaynak aktarmanın, özellikle devletlerin temel stratejilerinin uygulanmasında önemli bir role sahip olduğunu ileri sürmektedir (Schweller, 2009, pp. 227-250).

Daha önce de belirtildiği gibi, dış politikanın idaresinden sorumlu olan idarecilerin dış politikadaki serbestisini belirleyen unsurlardan biri sistem içerisindeki konumlarıdır. Ripsman bu durumu "devletlerin göreli özerkliği" kavramıyla açıklar. Dış politikada özerklik, *"dış politikanın yürütülmesinden sorumlu olan idarecilerin toplumla ya da yasamayla karşı karşıya geldiğinde politikalarını yürütebilme yeteneğidir"* (Ripsman, 2002, p. 43). Bir hükümetin yapısal özerkliğini belirleyen üç temel unsur vardır: Ulusal karar alma çevresini belirleyen kurumsal yapılar; bu kurumlar içindeki aktörlerin eylemlerini belirleyen karar alma prosedürleri; bu prosedürleri belirleyen normlar (Ripsman, 2002, p. 44). Ripsman, belirlediği bu normlar çerçevesinde I. ve II. Dünya Savaşları sonrası dönemde galip devletlerin hükümetlerinin mağlup devletlere yönelik politikalarını belirleme noktasında, ulusal sistemlerindeki konumlarının uygulamak istedikleri dış politikalar üzerindeki etkisini göreli özerklik kavramı çerçevesinde analiz etmiştir (Ripsman, 2002, pp. 91-221).

Ripsman'la benzer şekilde dış politikanın idaresinde hükümetler üzerindeki toplum ve elit baskısını ele alan Schweller de bu hususta "düşük dengeleme" (underbalancing) kavramına başvurur. Schweller güç dengesi varsayımını sorunsal hale getirmektedir. O'na göre devletler, kendilerine yönelen tehditlere karşı ardıncılık ya da sıkı ittifaklar kurma gibi farklı politikalar izleyebilirler. Devletler yakın bir tehditle karşı karşıya kaldıklarında, kendilerine meydan okuyan gücü etkin bir şekilde dengeleyemeyebilirler. Bunun sebeplerinden biri hükümetin, ulusal sistem içerisindeki konumudur. Özellikle elit oydaşması ve toplumsal mutabakatın niteliği hükümetlerin sistem içerisindeki konumunu belirler. Hükümetler belirtilen unsurlar açısından zayıf bir konumdaysa, rakip devletlere karşı yeterli dengelemeyi gerçekleştiremezler ki bu da düşük-dengeleme olarak adlandırılır (Schweller, 2004, pp. 167-187).

Verilen örneklerden görülebileceği gibi, neoklasik realizm içerisinde ortaya çıkan yeni sorulara verilen cevaplar belli bir kavramsal çerçevede ele alınmıştır. Bu durum ileri sürülen yeni kavramsallaştırmalarla ilgili olarak yeni vaka çalışmalarının yapılmasını olanaklı kılmaktadır. Teori içerisinde farklı kavramsallaştırmaların ortaya çıkması, neoklasik realizmin daha çok vakaya uygulanabilmesini mümkün kılmaktadır. Zira ele alınan vaka çalışması yukarıda belirtilen kavramsallaştırmalardan biri veya birkaçıyla birlikte ele alınabilir.

5. İlerletici mi? Yozlaştırıcı mı?

Buraya kadar gelinen süreçte realist araştırma programı içerisinde yeni bir versiyon olarak ortaya çıkan neoklasik realizmin temel unsurları ve yeni sorular bağlamında teorinin ürettiği ampirik verilerle desteklenmiş kavramsallaştırmalar ele alındı. Realizm içerisinde ortaya atılan yeni sorular, daha çok yapısalcı realizmin cevap üretemediği sorulardır. Bu çerçevede neoklasik realizm, teori içerisinde ortaya çıkan sorunlara çözüm üretme iddiasındadır. Bu husus teorinin ilerletici bir niteliği sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. John Dryzek'in belirttiği gibi, (politik bilimlerde) *"ilerleme ampirik meselelerle mücadele etme kapasitesindeki artıştır"* (Dryzek, 1986, p. 301). Ampirik meselelerle mücadele etmek yeteneği teorilerin açıklayıcılık gücünü arttırmaktadır. Waltz da bu hususta benzer bir görüşü paylaşmaktadır. Waltz'a göre teoriler karmaşık gerçekliği yalınlaştırır ve belli bir yapı içerisindeki etkileşimleri ortaya koyar. Bir teorinin başarı düzeyi ise onun açıklayıcılık gücüne bağlıdır (Waltz, 1997, pp. 913-917).

Lakatosyan açıdan bakıldığında bir araştırma programının teorik gelişimi, deneysel gelişimini öngördüğü müddetçe araştırma programı ilerlemektedir. Eğer teorik gelişimi deneysel gelişiminin gerisinde kalıyorsa program durağanlaşmıştır (Lakatos, 1978a, p. 112). Burada rasyonel tercih, rekabet halindeki programlar arasından içsel bakımdan en ilerlemeci olanı tercih etmek şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Lakatos'a göre içsel gelişme, açıklayıcılık gücü artan birbirini izleyen teorilerden oluşmaktadır Daha açık olarak belirtmek gerekirse, T1 teorisinden T2 teorisine geçiş; 1. T2, T1'e göre daha fazla açıklayıcılık (ya da tahmin) gücüne sahipse, 2. T2, T1'in yaptığı açıklamaları muhteva ediyorsa, 3. T2'nin katma tahminlerinin bazıları ampirik olarak güçlüyse ilerleticidir (Elman ve Elman, 2003a, pp. 25-32; Dryzek, 1986, p. 303). Lakatosyan yaklaşıma göre bilimsel ilerleme, programa yönelik bilinmeyen alanlardan gelen eleştirilerden ziyade, daha çok program çerçevesinde belirlenmiş soruların yoğun bir şekilde gelmesiyle gerçekleşmektedir (Elman ve Elman, 2003a, p. 32).

Realist araştırma programı içerisinde sorulan yeni sorular, devletlerin belli bir dış politika eylemini açıklamaya yönelik sorulardır. Rose, dış politikanın açıklanması noktasında farklı dış politika teorilerini ele almış (Rose, 1998, pp. 147-155) ve kendi dış politika yaklaşımını karakterize etmiştir. Schweller de neoklasik realizmin yapısalcı realizm içerisinde cevaplanamayan sorulara yönelik olarak karakterize edildiğini belirtmektedir. O'na göre neoklasik realizmin ortaya çıkma sebebi, yapısalcı realizmin devletlerin dış politikaları ya da tarihi olaylar hakkında herhangi bir çıkarımda bulunmaması ve katı bir uluslararası politika teorisi olmasıdır. Bu sebepten ötürü neoklasik realistler, Waltz'ın uluslararası ilişkilerin yapısal analizini ve onun sonuçlarını göz ardı etmeden, birinci ve ikinci imge değişkenlerini dış politikada karar alma süreçlerine ve tarihi meselelere uygulamışladır (Schweller, 2003, p. 316). Neoklasik realizmin sorulara cevap verme yeteneği ve Schweller'in söyledikleri göz önüne alındığında, teorinin realist araştırma programı içerisinde bir ilerlemeyi temsil ettiği söylenebilir. Teori, araştırma programı içerisinde bir önceki teori olan yapısalcı realizmin uluslararası sistem yaklaşımını terk etmeden, sistem yaklaşımına ulusal politik unsurları katarak devletlerin dış politika eylemlerini açıklamaya çalışmaktadır.

Ancak neoklasik realizmin realizme yönelik tüm eleştirilere yanıt verdiğini ileri sürmek güçtür. Neoklasik realizm, realist araştırma programı dışından gelen ve realizmin çetin özüne yönelik eleştirilere cevap verme konusunda eksikliklere sahiptir. Güç kavramının merkezi bir konumda olması, sosyal süreçlerin hem ulusal hem de uluslararası politika açısından dönüştürücü etkisinin birincil bir unsur olarak değerlendirilmesini engellemektedir. Bunun sebebi neoklasik realizmin bir uluslararası politika teorisi olmaması, devletlerin dış politika eylemlerini açıklama iddiasında olması ve realizmin çetin özüne bağlı kalmasıdır. Her ne kadar uluslararası politikanın temel aktörleri olarak kabul edilen devletlerin ulusal politikalarında ortaya çıkan değişikliklerin ve devlet-altı grupların dış politika üzerindeki etkisi kabul edilse de (Ripsman, 2009, pp. 170-173) neoklasik realizm uluslararası sistemdeki kapasite dağılımını birincil değişken olarak değerlendirmekte ve devletlerin dış politika eylemlerini uluslararası sistemdeki kapasite dağılımına bir tepki olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte bu durum, devletlerin ulusal politikalarında ortaya çıkan değişimlerin dış politika ve uluslararası politikada hiçbir etkisi olmadığı anlamına gelmemektedir. Rose'un da belirttiği gibi neoklasik realizm, bağımsız, müdahaleci ve bağımlı değişkenler arasındaki nedensel ilişki zincirini ortaya koymaya çalışan kapsamlı bir dış politika teorisidir. Rose, neoklasik realizmin öne sürdüğü varsayımların oldukça yalın ve herhangi bir kültürel ya da politik yapıya uygulanabilir nitelikte genelleştirilebilir olduğunu belirtir. Ancak bir ülkenin herhangi bir dış politika eylemini anlayabilmek için o devletle ilgili geniş bir bilgiye sahip olmak gerekmektedir. Teori, realizmin çekirdek varsayımlarını terk etmeden devletlerin dış politika eylemlerini kapsamlı bir şekilde açıklayabilir. Bu çerçevede bir devlet içerisindeki iktidar değişimi ve iktidarın dış politikaya ilişkin fikirsel yaklaşımı hem o devletin dış politikasında hem de uluslararası politikada sonuç doğurabilir (Rose, 1998, pp.166-169). Ancak bu etki sistemin mantığının değişimi bağlamında değildir.

Diğer yandan neoklasik realizm, devlet-merkezli bir teoridir ve realizmin anarşi, güç vb. kavramlarını bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte bürokrasi, kamuoyu, ulusal ve uluslararası çıkar grupları vb. aktörler ile fikirsel unsurların devletlerin dış politika eylemleri üzerinde etkide bulunabileceğini de kabul etmektedir. Ancak bu durum realizmin devlet merkezli konumunu değiştirmemektedir. Devlet dışındaki aktörler ve fikirsel unsurlar, devletlerin dış politika eylemlerine etkisi bağlamında analizlere dahil edilmiştir. Bu husus ortam temelli bir teori olan realizmin, Folker'ın da belirttiği gibi, süreç temelli bir teoriye dönüşmesini beraberinde getirmiştir (Folker, 2002, p. 67). Jeffrey W. Legro ve Andrew Moravcsik ise bu durumun

realizmi esnek bir teori haline dönüştürdüğünü ve realist uluslararası ilişkiler teorisini liberalizm ile inşacılığa yaklaştırdığını ileri sürerek eleştirmektedir. Onlara göre bu durum, realizmin iç tutarlılığına ve ayırt edicilik niteliğine zarar vermekte ve teorinin açıklayıcılık gücünü zayıflatmaktadır (Legro ve Moravcsik, 1999, pp. 5-55). Brian Rathbun ise uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki herhangi bir teorinin ulusal politikayı ve fikirsel unsurları analize dahil edebileceğini ancak bu durumun o teorinin kaçınılmaz olarak açıklayıcılık gücüne ve tutarlığına zarar vereceği anlamına gelmeyeceğini belirtmektedir. Rathbun'a göre neoklasik realizm, ulusal politikayı ve fikirsel unsurları uluslararası ilişkilerdeki güç ilişkilerini açıklamak amacıyla teorik ve mantıksal olarak tutarlı bir şekilde bir araya getirmiştir (Rathbun, 2008, pp. 294–321).

6. Sonuç

Bu çalışmada neoklasik realizmin realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisinde bir ilerleme sağlayıp sağlamadığı hususu Lakatos'un Bilimsel Araştırma Programı yaklaşımı çerçevesinde ele alındı. Waltz sonrası dönemde realizmin yapısalcı yorumu realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisinde hakim teori olarak ön plana çıkmıştır. Ancak Waltz'ın yaklaşımı uluslararası sistemin yapısını açıklamaya çalışan bir teori olmasından ötürü devletlerin dış politika eylemlerini açıklama iddiasında değildir ve bu da teorinin uluslararası politikadaki birçok hususu açıklayamamasını beraberinde getirmiştir. Bu durum özellikle iki kutuplu olarak tanımlanan Soğuk Savaş döneminin sona ermesi sonrasında daha da belirgin hale gelmiştir. Neoklasik realizm böyle bir dönemde, yapısalcı realizmin açıklayamadığı hususlara bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Birçok yardımcı hipotezi bünyesinde barındıran ve eklektik bir teori olan neoklasik realizm, devletlerin dış politika eylemlerini açıklama iddiasında olması ve bu hususta farklı kaynaklardan beslenmesi sebebiyle realist uluslararası ilişkiler teorisinin açıklayıcılık kapasitesini arttırmıştır. Lakatosyan açıdan bakıldığında teori, realizmin çetin özününü terk etmeden, bu çetin özün etrafında koruyucu kuşak yardımcı hipotezler yaratarak, program içerisinde ortaya çıkan anomalileri bu yardımcı hipotezlere yönlendirmiş ve yeni sorunsalların realizm dahlinde çözümlenmesine olanak sağlamıştır. Teori, ortaya atılan sorunsalların halli noktasında vaka çalışmalarıyla ampirik açıdan veri sağlamış ve koruyucu kuşak yardımcı hipotezlerin bazılarında işlemsel kavramsallaştırmalara giderek teorinin daha çok vakalara uygulanabilmesine olanak sağlamıştır. Bununla birlikte, neoklasik realizmin post-modern ve eleştirel teorilerin kendisine yönelik eleştirilerine yanıt verebildiğini ileri sürmek güçtür. Bunun sebebi neoklasik realizmin, devlet-merkezli olması ve güç ilişkilerini birincil değişken olarak kabul etmesidir. Bu bakımdan teori, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan sosyal ve dönüşümsel süreçleri açıklamakta yetersiz kalmakta ve uluslararası ilişkiler disiplinindeki post-modern ya da post-pozitivist teoriler tarafından ortaya konan unsurları açıklayamamaktadır.

Neoklasik realizm yapısalcı realizmin açıklayamadığı tüm unsurları açıklama iddiasında değildir. Kaldı ki birincisi bir dış politika teorisiyken, ikincisi bir uluslararası sistem teorisidir. İki teorinin açıklamaya çalıştıkları hususlar, yani bağımlı değişkenleri birbirlerinden farklıdır. Bu husus yapısalcı realizmin daha tutumlu (parsimony) bir teori olmasını da beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle yapısalcı realizm uluslararası sistemde kendisini tekrar eden olguları açıklarken çok az sayıda değişkenden istifade etmektedir. Buna karşılık bir dış politika teorisi olan neoklasik realizm, dış politikaların açıklanması noktasında uluslararası sistemdeki kaynak ya da kapasite dağılımı yanında, devletlerin ulusal politik unsurlarını da analizlere dahil etmekte ve daha fazla değişkeni bünyesinde barındırmaktadır. Bu durum teorinin açıklayıcılık kapasitesinin artmasına sebep olmuştur. Netice olarak realizmin çetin özüne dokunmaması, bir önceki versiyon olan yapısalcı realizme kıyasla açıklayıcılık kapasitesinin daha fazla olması ve daha çok vakaya uygulanabilmesi açısından neoklasik realizm, realist araştırma programı içerisinde bir ilerlemeyi temsil etmektedir.

Kaynakça

Ağcan, M. A. (2014). "Sosyal Bilimler Felsefesi ve Uluslararası İlişkiler Teorisi", Evren Balta (der.), *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve* Süreçler (ss. 77-110), İstanbul: İletişim Yayınları.

Arı T. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler", Tayyar Arı (der.), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2 Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar (ss. 1-49),* Bursa: Dora Yayınları.

Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya ve İşbirliği*, 8. b., Bursa: MKM Yayıncılık.

Ashley R. (1986). "The Poverty Of Neorealism", Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and its Critics* (pp. 255-301), New York: Columbia University Press.

Babbie, E. (2008). *The Basics Of Social Research*, 4th ed., Belmont Ca.: Wadsworth Publishing Company.

Berg B.L. (2001). *Qualitative Research Methods For The Social Sciences*, 4th ed., Boston: Allyn & Bacon Press.

Buzan B. (2008). "The Timeless wisdom of realism?", Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalevski (der.), *International theory: positivism and beyond* (pp. 47-66), Cambridge UK: Cambridge University Press.

Cevizci, A. (2012). *Bilgi Felsefesi*, 2.b., İstanbul: Say Yayınları.

Chalmers, A. F., (1999). *What is this thing called Science?*, 3rd ed., Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Christensen, T. J. (1996). *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, And Sino-American Conflict 1947–1958*, New Jersey: Princeton University Press.

Christensen, T. J. ve Snyder, J. (1990). "Chain Gangs and Passed Bucks Predicting Alliance Patterns in Multipolarity", *International Organization*, 44(2), 137-168.

Cox R. (1986). "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and its Critics* (pp. 204-255), New York: Columbia University Press.

Çüçen, A. K. (2012). *Bilgi Felsefesi*, 4. b., Bursa: Sentez Yayıncılık.

Dahl R. A. (1957). "The Concept of Power", *Behavioral Science*, 2(3), 201-215.

Donnelly, J. (2000). *Realism and International Relations Themes in International Relations*, New York: Cambridge University Press.

Donnelly, J. (2005). "Realism", Scot Burchill, Andrew Linklater (der.), *Theories of International Relations* (pp. 29-55), New York: Palgrave Macmmillan Press.

Dryzek, J. S. (1986). "The Progress of Political Science", *The Journal of Politic***s**, 48(2), 301-320.

Elman C. (1996). "Horses for courses Why nor neorealist theories of foreign policy", *Security Studies*, 6(1), 7-53.

Elman C. (2007). "Realism", Martin Griffiths (der.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century* (pp. 11-21), New York: Routledge Press.

Elman, C. ve Elman, M. F. (2003a). "Lessons from Lakatos", Colin Elman, Miriam Fendius Elman (der.), *Progress in International Relations Theory Appraising the Field* (pp. 21-71), Cambridge: The MIT Press.

Elman, C. ve Elman, M. F. (2003b). "Introduction: Appraising Progress in International Relations Theory", Colin Elman, Miriam Fendius Elman (der.), *Progress in International Relations Theory Appraising the Field* (pp. 1-21), Cambridge: The MIT Press.

Folker, J. S., (2002), *Theories of International Cooperation and the Primacy of Anarchy*, New York: State University of New York Press.

Gaddis J. L. (1992). "International Relations Theory and the End of the Cold War", *International Security*, 17(3), 5-58.

Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*, New York: Cambridge University Press.

Gilpin, R. (1986). "The Richness of the Tradition of Political Realism", Robert O Keohane (der.), *Neorealism and its Critics* (pp. 301-322), New York: Columbia University Press.

Godfrey-Smith, P. (2003). *An Introduction to the Philosophy of Science Theory and Reality*, Chicago: The University of Chicago Press.

Holsti O. R. (2004). "Theories of International Relations", Michael J. Hogan, Thomas G. Paterson (der.), *Explaining the History of American Foreign Relations* (pp. 51-91), New York: Cambridge University Press.

Jervis, R. (1998). "Realism in the Study of World Politics," *International Organization*, International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics, 52(4), 971-991.

Joseph, J. (2007). "Philosophy in International Relations: A Scientific Realist Approach", *Millennium: Journal of International Studies*, 35(2), 345-359.

Koyuncu A. Ç. (2014). "Uluslararası İlişkiler Temelinde Farklı Feminist Yaklaşımların Söylemleri", Tayyar Arı (der.), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2 Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar* (ss. 203-227), Bursa: Dora Yayınları.

Kuhn, T. S., (2008). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, 8. b., çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Küçük M. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", Ramazan Gözen (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (pp. 325-379), İstanbul: İletişim Yayınları.

Lakatos, I. (1978a). "History of Science and Its Rational Reconstructions", John Worrall ve Gregory Currie (der.), *The Methodology of Scientific Research Programmes Philosophical Papers Imre Lakatos* (pp. 102-139), New York: Cambridge University Press.

Lakatos, I. (1978b). "Falsification and The Methodology of Scientific Research Programmes", John Worrall ve Gregory Currie (der.), *The Methodology of Scientific Research Programmes Philosophical Papers Imre Lakatos* (pp. 8-102), New York: Cambridge University Press.

Lebow R. N. (1994). "The long peace, the end of the cold war, and the failure of realism", *International Organization*, 48(2), 249-277.

Legro, J. W. ve Moravcsik, A. (1999). "Is anybody stil a realist", *International Security*, 24(2), 5-55.

Linklater A. (1995). "Neo-Realism in Theory and Pratice", Ken Booth ve Steve Smith (der.), *International Relations Theory Today* (pp. 241-263), Cambridge UK: Polity Press: Polity Press.

Mastanduno M., Lake D.A., Ikenberry G.J. (1989). "Toward a Realist Theory of State Action", *International Studies Quarterly*, 33(4), 457-474.

Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika Güç ve Barış Mücadelesi I. Cilt*, çev. Baskın Oran, Ünal Oskay, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği.

Popper, K. R. (2012). *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, çev. İlknur Aka, İbrahim Turan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Rathbun B. (2008). "A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism", *Security Studies*, 17, 294–321.

Ripsman, N. M. (2002). *Peace-Making By Democracies: The Effect of State Autonomy on The Post–World War Settlements*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

Ripsman, N. M. (2009). Norrin M., "Neoclassical realism and domestic interest groups", Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman (der.), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* (pp. 170-194), New York: Cambridge University Press.

Rose, G. (1998). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, 51(1), 144-172.

Ruggie J. (1986). "Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis", Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and its Critics* (pp. 131-158), New York: Columbia University Press.

Schweller, R. L. (2003). "The Progressiveness of Neoclassical Realism", Colin Elman ve Miriam Fendius Elman (der.), *Progress in International Relations Theory Appraising the Field* (pp. 311-349), Cambridge: The MIT Press.

Schweller, R. L. (2004). "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", *International Security*, 29(2), 159-201.

Schweller, R. L. (2009). "Neoclassical realism and state mobilization: expansionist ideology in the age of mass politics", Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman (der.), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* (pp. 227-250), New York: Cambridge University Press.

Suctch, F. P. ve Ellias J. (2007). *International Relations: The Basics*, New York: Routledge Press.

Taliaferro, J. W., Lobell, S. E. ve Ripsman, N. M. (2009). "Introduction: Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy", Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman (der.), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* (pp. 1-42), New York: Cambridge University Press.

Vasquez, J. A. (1997). "The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition", *The American Political Science Review*, 91(4), 899-912.

Walker R. B. J. (1993). *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, New York: Cambridge University Press.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.

Waltz, K. N. (1992). "Realist Thought and Neorealist Theory", Robert L. Rothstein (der.), *The Evolution of Theory in International Relations* (pp. 21-39), Columbia: University of South Carolina Press.

Waltz, K. N. (1997). "Evaluating Theories", *The American Political Science Review*, 91(4), 913-917.

Weber C. (2010). *International Relations Theory A critical introduction*, 3.ed., New York: Routledge Press.

Wendt A. (1992). "Anarchy is what states make of it", *International Organization*, 46(2), 391-425.

Wohlforth, W. C. (1993). *The Elusive Balance Power and Perceptions During the Cold War*, New York: Cornell University Press.

Wohlforth, W. C. (2010). "Realism", Christian Reus-Smit, Duncan Snidal (der.), *The Oxford Handbook of International Relations* (pp. 131-150), New York: Oxford University Press.

Yalvaç, F. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar", Ramazan Gözen (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (ss. 31-67), İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Yıldırım, C. (2006). *Bilim Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Zakaria, F. (1998). *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, New Jersey: Princeton University Press.

PRODÜKSİYON FİRMALARINDA TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARINA GÖRE HİZMET ÜRETİM MALİYETLERİ

Ali Haydar GÜNGÖRMÜŞ

Yrd. Doç. Dr.,Fatih Üniversitesi, Büyükçekmece / İstanbul, ahgungor@fatih.edu.tr

ÖZ: Türkiye'de Tek Düzen Muhasebe Sisteminde hizmet maliyetlerinin stoklanamayacağı öngörülmekte ve muhasebe kayıtları bu esas üzerinden yapılmaktadır. Türkiye Muhasebe Standartlarında ise ortaya çıkan hizmet maliyetleri dönemsonunda stok olarak kayıtlarda gösterilebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, bir hizmet işletmesi olan Prodüksiyon firmalarında, hizmet üretim maliyetlerinin kaydedilme esaslarının Tekdüzen Muhasebe Sistemi ile Türkiye Muhasebe Standartları bağlamında karşılaştırılarak farklılıkların ortaya konulmasıdır.

Çalışmada prodüksiyon firmalarında hizmet stoklarının Türkiye Muhasebe Standartlarına uygun olarak muhasebeleştirilmesi ile ilgili bir öneri sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Prodüksiyon Firması, Türkiye Muhasebe Standartları, Hizmet Maliyetleri

THE COST OF SERVICE IN FILM PRODUCTION COMPANIES ACCORDING TO TURKISH ACCOUNTING STANDARDS

ABSTRACT: It is projected that service costs can not be stored in the Uniform Accounting System in Turkey and accounting records are made on this basis. On the other hand in Turkey Accounting Standarts the resulting service costs can be shown in the records as at year end inventories The purpose of this study is to demonstrate the differences by making a comparison on the recording principles of service production costs within the contexts of Turkish Accounting Standards and the Uniform Accounting Policies in the film production companies as service businesses. In this study, the production company's services stocks is presented with a proposal relating to accounting in accordance with Accounting Standards Turkey. In this study, the production company's services stocks is presented with a proposal relating to accounting in accordance with Accounting Standards Turkey.

Keywords: Film Production Companies, Turkey Accounting Standards, Service Costs

Jel Classification: M40, M41

1. GİRİŞ

Türkiye'de mevcut muhasebe uygulamalarının dayandığı Vergi Kanunlarında hizmet üretimi yapan işletmelerde ortaya çıkan maliyetler aktifleştirilmeden doğrudan kâr zarar hesaplarına aktırılmaktadır. Uluslararası Muhasebe Standartlarından uyarlanmış olan Türkiye Muhasebe Standartlarının hizmet stoklarına bakış açısında ise farklılık söz konusudur. Türkiye Muhasebe Standartları hizmet işletmelerinde ortaya çıkan maliyetlerin stok hesaplarına aktarılmasını öngörülmektedir. Standart da ayrıca, hizmetin üretilip müşteriye satılması ile sipariş üzerine hizmet sunulması arasında muhasebe kayıtlarında farklılıklar söz konusudur.

Prodüksiyon firmaları hizmeti iki farklı şekilde üretirler. Birincisi hizmet üretimi gerçekleşir ve daha sonra piyasadaki firmalara üretilen hizmet satılır. İkincisi alınan bir sipariş üzerine hizmet üretimi gerçekleşir. Tekdüzen muhasebe sistemimizde bu iki farlı durum aynı şekilde muhasebe kayıtlarına alınır. Türkiye Muhasebe Standartlarında ise hizmet maliyetinin ortaya çıkış şekline göre kullanılan standart ve muhasebe kayıtları farklılaşır.

2. LİTERATÜR

Prodüksiyon firmaları, reklam ajansları üzerine muhasebe alanına yönelik yapılmış çalışmaların sayısı çok az olup konu genel olarak hizmet işletmeleri bağlamında ve vergi mevzuatı ile standartların karşılaştırılması şeklinde ele alınmıştır. Hizmet

işletmelerine yönelik bu çalışmaların ise yoğunluklu olarak sağlık, inşaat ve konaklama sektörü üzerine yapıldıkları görülmektedir.

Dursun ve Yalnız (2013) konaklama işletmelerinde hizmet maliyetlerinin dönem sonlarında satılamayan veya satılıp da henüz hâsılat olarak mali tablolara yansıtılamayan kısmının, TMS-2 Stoklar ve TMS-18 hâsılat Standartlarına göre değerlendirmişlerdir.

Koçyiğit (2011) yapmış olduğu çalışmada hastanelerde ortaya çıkan hizmet üretim maliyetlerinin muhasebeleştirilmesinde tekdüzen hesap planı ile Türkiye Muhasebe Standartları arasındaki farkları ortaya koymuştur.

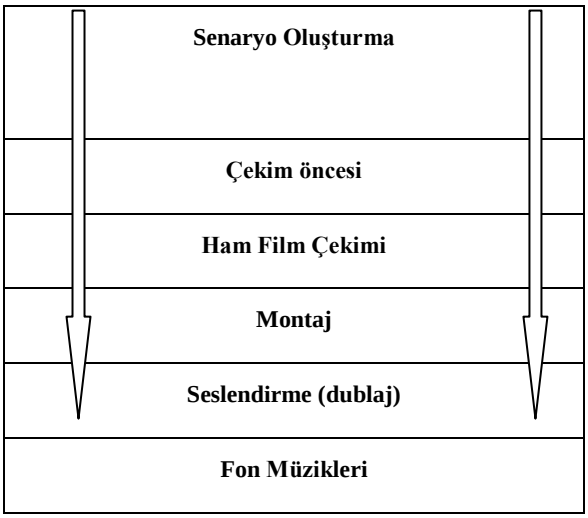
Coşkun ve Güngörmüş (2009) hastanelerde hizmet maliyetlerinin Türkiye Muhasebe Standartlarına göre muhasebeleştirmesi üzerine bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada hastanelerde hizmet stoklarının TMS' ye uygun olarak muhasebeleştirilmesi ile ilgili bir öneri sunulmuştur.

Güngörmüş'ün 2009 yılında yapmış olduğu çalışma film işletmelerinde Türkiye Muhasebe Standartları çerçevesinde yönetsel hesap planlarının oluşturulmasına yöneliktir.

3. PRODÜKSİYON FİRMALARINDA HİZMET ÜRETİM SÜRECİ

Prodüksiyon işletmelerinde hizmet üretim sürecinin ortaya konulmasında gider merkezlerinin tam olarak tespit edilebilmesi gereklidir. Bir prodüksiyon işletmesinde hizmet üretim süreci aşağıdaki gibi oluşturulabilir.

Şekil 1: Hizmet Üretim Süreci

Kaynak: Güngörmüş, 2009.

Senaryo geliştirme aşaması: Yapılması öngörülen senaryonun içindeki bir fikrin detaylarının geliştirildiği bir aşamadır. Senaristin; gerçek olaylardan, daha önce yayınlanmış olan kitap, sinema filmlerinden ve kültürel farklılıklardan esinlenerek bir öykü geliştirme sürecidir. Önce tema veya alt mesaj belirlenir, bir sinopsis hazırlanır. Dramatik yapı üstünde yoğunlaşarak ve bir paragraflık sahnelere parçalanarak taslak oluşturulur ve bir treatman hazırlanır Bu hikâyenin 30-40 sayfalık bir özetidir.

Çekim Öncesi: Film çekilmeden önce senaryoya uygun mekânlar, oyuncular ile diğer araç ve gereçler temin edilir. Dekor ve sahne ve kostüm ile ilgili ön çalışmalar yapılır.

Ham Film Çekimi: Hazırlıkları tamamlanmış olan filmin çekim işlemleri gerçekleştirilir.

Montaj: Film çekim işlemleri ayrı günlerde, farklı mekânlarda çekildiği için bu farklı parçaların bir araya getirilmesi gerekir. Montaj ile bu filimler anlamlı ve düzenli bir şekilde birleştirilir.

Seslendirme: Film çekiminde görüntü ve sesler ayrı bir cihaza kaydedilir. Daha sonra filmin üzerine seslendirme aşamasında monte edilirler.

Film Müzikleri: Film için hazırlanmış olan müziklerin filmin senaryo da planlanmış uygun yerlerine aktarılması işlemini kapsar.

4. HİZMET ÜRETİMİ MALİYETLERİ

Tekdüzen Muhasebe Sisteminde hizmet maliyetlerinin stoklanmadığı kabul edildiği için dönembaşı ve dönemsonunda tamamlanmamış hizmetlerle ilgili muhasebe kaydı yapılmamaktadır. Ortaya çıkan hizmet üretim giderleri dönemsonunda doğrudan gider hesabına aktarılarak kapatılmaktadır. Buna karşılık Türkiye Muhasebe Standartları hizmet işletmelerinde ortaya çıkan üretim maliyetlerinin aktifleştirilmesini öngörmektedir.

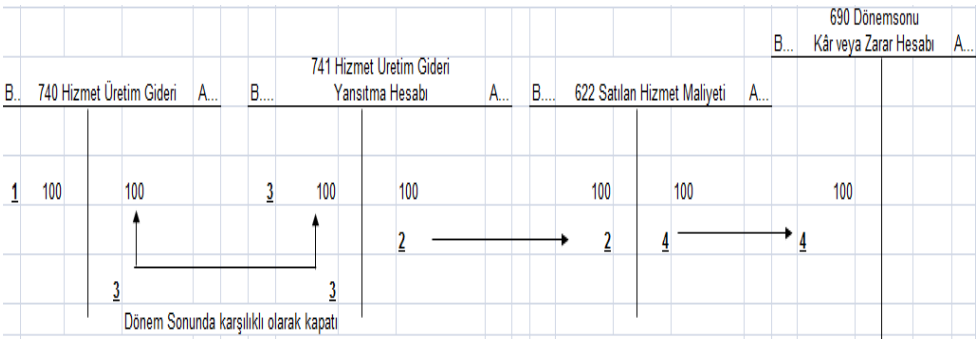
4.1. Vergi Usul Kanuna Göre Hizmet Üretim Maliyetleri

Tekdüzen Muhasebe Sisteminde hizmet işletmelerinde ortaya çıkan hizmet üretim maliyetlerinin kayıt altına alınması üretim işletmelerine göre farklılık göstermektedir. Üretim işletmelerinde ortaya çıkan üretimle ilgili maliyetler "710 Direkt İlk Madde ve Malzeme Giderleri", "720 Direkt İşçilik Giderleri" ve "730 Genel Üretim Giderleri" hesaplarına kaydedilir. Hizmet işletmelerinde ise hizmet üretimi ile ilgili olarak ortaya çıkan direkt ve endirekt giderlerin tamamı, "740 Hizmet Üretim Maliyeti" adı altında tek bir hesapta toplanır.

Üretim işletmelerinde üretim maliyetleri üretim sürecinde 151 Yarı Mamuller hesabına tamamlanan mamuller ise 152 Mamuller hesabına aktarılır ve mamul satılmadığı sürece dönem kâr zarar hesaplarına aktarılmaz. Hizmet işletmelerinde ise hizmet üretim maliyetleri doğrudan 622 Satılan hizmet maliyeti hesabına yansıtma hesapları aracılığı ile aktarılmaktadır.

Hizmet işletmelerinde maliyetler, muhasebe tebliğlerinde öngörülen 7/A veya 7/B seçeneklerinden birisi kullanılarak yapılabilir. 7/A seçeneğinde, giderler defter-i kebirde fonksiyon esasına göre bölümlenir; gider çeşitleri ve gider yerleri ise yardımcı defterlerde izlenir(Maliye Bakanlığı:1992). 7/B seçeneğinde ise, giderler, defter-i kebirde gider çeşitlerine göre bölümlenir ve giderler dönem sonunda gider dağıtım tablosu düzenlenerek fonksiyonlarına ayrılıp ilgili hizmet maliyetine veya sonuç hesaplarına aktarılır (Büyükmirza, 1998). Prodüksiyon işletmelerinde gider merkezlerinde ortaya çıkan maliyetlerin çeşitlerine göre daha ayrıntılı bir şekilde görebilmek için, yönetim 7/A seçeneği, tercih etmelidir.

Şekil 2: Tekdüzende Hizmet Üretim Maliyeti Hesap Akışı

Prodüksiyon firmalarında, hizmet üretim gider yerleri, yardımcı hizmet üretim gider yerleri, yardımcı hizmet gider yerleri, Tablo 1 de olduğu gibi sınıflandırılabilir.

Tablo 1: Film Gider Merkezleri Tablosu

Hizmet Üretim Gider Merkezi	Yardımcı Hizmet Üretim Gider Merkezi	Yardımcı Hizmet Gider Merkezi
GELİŞTİRME	KAMERA	BAKIM ONARIM

ÇEKİM ÖNCESİ	IŞIKLANDIRMA	JENERATÖR
HAM FİLM ÇEKİMİ	MAKYAJ	SAĞLIK
SESLENDİRME	DEKOR-SAHNE	GÜVENLİK
MONTAJ		
FİLM MÜZİKLERİ		

Kaynak: Güngörmüş, 2009

4.2. Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Hizmet Maliyet Stokları

Prodüksiyon firmalarında Türkiye Muhasebe Standartlarında, ortaya çıkan hizmet maliyetlerinin kayıt altına alınmasında iki farklı uygulama söz konusu olmaktadır. Prodüksiyon firması alınan bir sipariş üzerine hizmet üretimi gerçekleştiriyorsa TMS-11 İnşaat Sözleşmeleri Standardını dikkate alarak muhasebe kayıtlarını düzenlerken, satış amaçlı olarak stoka üretim yapılması durumunda ise, TMS-2 Stoklar Standardına göre hizmet maliyetlerini kayıt altına alması gerekir.

TMS-11 sadece inşaat firmaları için geçerli bir standart değildir. Eser sözleşmesi yaparak sipariş üzerine bir başka firma adına üretim gerçekleştiren tüm işletmeler hizmet üretim maliyetlerini bu standart kapsamında kayıt altına almalıdırlar. Bu bağlamda bilgisayar firmalarının sipariş üzerine yaptıkları bilgisayar programları, prodüksiyon firmalarının veya reklam ajanslarının müşteri siparişleri doğrultusunda hazırladıkları filimler de TMS-11 İnşaat Sözleşmeleri Standardı esas alınmalıdır. Türkiye'de inşaat sözleşmeleri olarak çevrilen TMS-11'in aslında eser sözleşmesi standardı olarak değerlendirilmesi konunun daha iyi

4.2.1. Bir Sözleşme Kapsamında Ortaya Çıkan Hizmet Stok Maliyetleri

Prodüksiyon firmaları bir sözleşme kapsamında sipariş üzerine bir çalışma yapıyorsa gelir ve giderlerin TMS-11'de açıklanan tamamlanma yüzdesi yöntemi kullanılarak kaydedilmesi gerekir.

Eser sözleşmelerine konu olan işlerin özelliği gereği, sözleşme kapsamındaki işin başlaması ile işin tamamlanması farklı hesap dönemlerinde gerçekleşebilir. TMS-11'in amacı, sözleşme kapsamında elde edilen gelir ve maliyetlerin sipariş olarak alınan işin gerçekleştirildiği hesap dönemlerine dağıtılmasını düzenlemektir.

Eser sözleşmesi, gerçek ya da tüzel kişilere ait bir siparişin yüklenici tarafından düzenlenen sözleşme koşullarına uygun olarak belli bir ücret karşılığında yapılması ve teslimi işlemidir (Çankaya, 2003). TMS-11 eser sözleşmeleri standardında iki çeşit eser sözleşmesi tanımlanmaktadır (TMS-11, 2015).

Sabit fiyatlı sözleşme, yüklenicinin sabit bir sözleşme fiyatına (ihale bedeli) veya üretim birimi başına sabit bir tutarı(birim fiyat) kabul ettiği ancak belli koşullarda maliyet güncelleştirmesine(eskalasyon) konu olan eser sözleşmesidir.

Maliyet artı kâr sözleşmesi, yükleniciye kabul edilebilir ya da başka bir şekilde tanımlanmış maliyetler üzerine bu maliyetlerin bir yüzdesi veya sabit bir tutar eklenerek ödeme yapılan eser sözleşmesidir.

Eser sözleşmelerinde, gerçekleştirilen işler birden çok hesap dönemini yayılabilir. Bundan dolayı, hâsılatın, kâr veya zararın tespitinde güçlükler yaşanmaktadır. Eser sözleşmelerinde gelir tespit yöntemleri iki türlüdür:

- Tamamlanma (işin Tam Bitimi) Yöntemi
- Tamamlanma Oranı (işin Kısmen Bitim) Yöntemi

Tamamlanma oranı (işin kısmen bitim) yöntemi Türkiye Muhasebe Standardı TMS-11'de temel alınan yöntemdir. Hizmet sunumuyla alakalı bir işlemin sonucunun güvenilir bir şekilde tahmin edilebildiği hallerde, işlemeye ait hâsılat işlemin raporlama dönemi sonu itibariyle tamamlanma seviyesi dikkate alınacak şekilde finansal tablolara yansıtılır.

Tamamlanma yüzdesi yönteminde eser sözleşmesinin her dönem oluşan maliyetleri ilgili oldukları dönemde gelir tablosuna satış maliyeti şeklinde alınır. Sözleşmenin toplam bedelinin tamamlanma derecesine denk gelen tutarı da ilgili dönemin hesabına gelir olarak aktarılır. Bu sayede tamamlanma yüzdesi yönteminde her dönem bitirilen işle orantılı olarak gelir ve kâr raporlanması sağlanır.

Tamamlanma oranının tespitinde üç farklı yöntem kullanılır. Yöntemlerden birisi girdilerin ölçümüne dayalı olup diğer iki yöntem çıktı ölçümüne dayalıdır.

- Bugüne kadar yapılan işle ilgili olarak katlanılan sözleşme maliyetlerinin öngörülen toplam inşaat maliyetine oranı
- Yapılan işe ilişkin incelemeler
- Sözleşmeye konu fiziki işin tamamlanma oranıdır.

Standarda göre sözleşme geliri: TMS – 11 her bir eser sözleşmesi için ayrı ayrı uygulanır. Standartta sözleşme gelirleri, iki grupta toplanmıştır.

- Sözleşme bedeli,
- Sözleşmeye konu işteki değişiklikler, ek ödeme talepleri ve teşvik ödemelerinden; gelir olarak sonuçlanması muhtemel olanlar ve güvenilir biçimde ölçülebilenleri içerir (Güngörmüş ve Boyar,2007).

Standarda göre sözleşme maliyeti: Standartta sözleşme maliyetleri üç grupta toplanmıştır. (Güngörmüş ve Boyar,2007).

- Direkt sözleşme maliyetleri(örneğin, hammadde)
- Genel sözleşme maliyetleri(örneğin, sigorta)
- Sözleşmeye göre müşteriye yüklenebilecek diğer maliyetlerlerden (örneğin, yönetim maliyetleri) oluşmaktadır.

4.2.2. Satış Amaçlı Ortaya Çıkan Hizmet Stok Maliyetleri

Prodüksiyon firması ilk önce bir filmin çekimlerini yaparak daha sonra bu filmi üçüncü şahıslara pazarlıyorsa Türkiye Muhasebe Standartlarına göre ortaya çıkan maliyetler TMS-2 stoklar standardına uygun olarak kayıt altına alınacaktır.

TMS – 2 Stoklar Standardının 19. paragrafında hizmet işletmelerinde ortaya çıkan stok maliyetleri aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

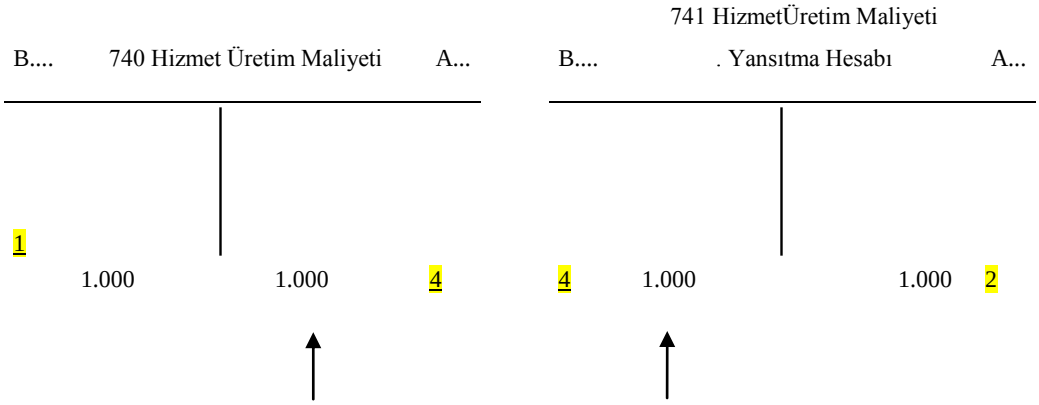
"Verilen hizmetle ilgili hâsılatın mali tablolara gelir olarak yansıtılmadığı durumlarda ilgili giderler stok hesabına yansıtılır. Hizmet sunan işletmelerde stokların maliyeti, esas olarak, kontrol işlemlerini yürüten personel dâhil olmak üzere, hizmetin sunulmasında doğrudan görev alan personelin işçilik ücretleri ve diğer maliyetleri ile bunlarla ilişkili olabilecek genel giderleri içerir. Satış ve genel yönetim ile ilgili personelin işçilik ücretleri ve bunlarla ilgili diğer giderleri, hizmetin maliyetine dâhil edilmez. Bu giderler, gerçekleştiği dönemde gider olarak mali tablolara alınır. Hizmet sunan bir işletmenin stoklarının maliyeti, kar marjını veya işletmeler tarafından fiyatlara dâhil edilen üretimle ilgili olmayan maliyetleri içermez"(Tiffin, 2004).

Bu noktada Standartla ilgili şu tespitleri yapmamız yerinde olacaktır.

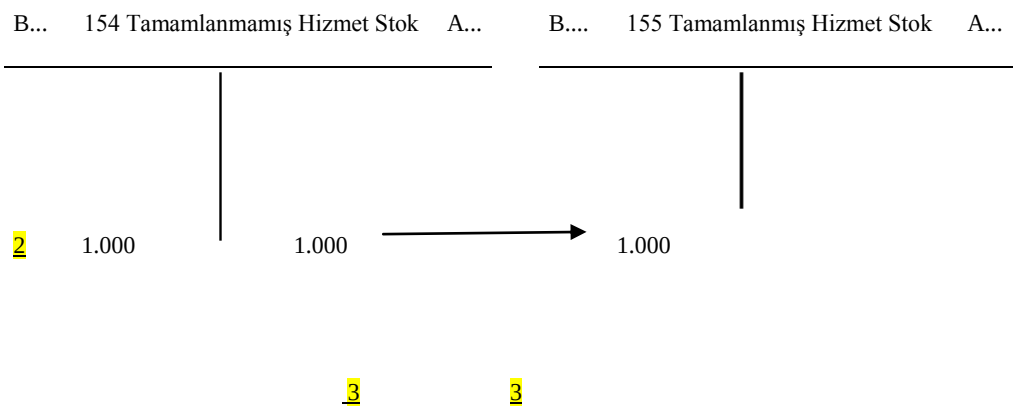
- Standart, muhasebe teorisi ruhuna uygun olarak, dönemsellik kavramını ön plana çıkarır.
- Hizmet üretim maliyetlerinin, gider olarak yansıtılamadığı durumlarda, stoklanabilir maliyet olarak gösterilmesini öngörür.
- Hizmet üretimi dışındaki giderleri, dönem gideri olarak kabul eder (Güngörmüş, ve Boyar, 2008).

Bu tanım gereği TMS-2' de hizmet işletmeleri için henüz tamamlanmamış, devam eden hizmet üretimleri için yapılan harcamaların izlenmesinde "154 Tamamlanmamış Hizmet Maliyeti" Üretimi tamamlanmış ancak henüz hâsılatı doğmamış stok niteliğindeki hizmet maliyetlerinin izlenmesinde "155 Tamamlanmış Hizmet Maliyetleri" hesaplarının kullanılabilir (Akdoğan ve Sevilengül, 2007).

Şekil 3: TMS Hizmet Üretim Maliyet Hesap Akışı

Dönem Sonunda karşılıklı olarak kapatılır

Hizmet tamamlandığında

Tamamlanmamış Hizmet Maliyeti: Prodüksiyon firmalarında henüz tamamlanmamış, devam eden programların takip edilmesinde kullanılır. Çekimi devam eden filmlerin tamamlanma süresi bir hesap döneminde sonuçlandırılamamışsa bu film için ortaya çıkan maliyetler tamamlanmamış hizmet maliyetleri hesabında takip edilirler. Tamamlanmamış hizmet maliyeti hesap bölümleri örneği tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Tamamlanmamış Hizmet Maliyetleri

154 TAMAMLANMAMIŞ HİZMET MALİYETLERİ

154.00. DİZİ FİLM MALİYETLERİ

154.00.00. A DİZİ FİLM MALİYETİ

154.00.01. B DİZİ FİLM MALİYETİ

154.01. SİNEMA FİLM MALİYETLERİ

154.01.00. A SİNEMA FİLM MALİYETİ

154.01.01. B SİNEMA FİLM MALİYETİ

154.02. REKLAM FİLM MALİYETLERİ

154.02.00. A REKLAM FİLM MALİYETİ

154.02.01. B REKLAMİ FİLM MALİYETİ

154.03. BELGESEL FİLM MALİYETLERİ

154.03.00. A BELGESEL FİLM MALİYETİ

154.03.01. B BELGESEL FİLM MALİYETİ

Kaynak: Güngörmüş, 2009

Tamamlanmış Hizmet Maliyetleri: Çekim süreci tamamlanmış ancak henüz satışı yapılmadığı için hâsılatı ortaya çıkmamış olan filmlerin maliyetlerinin takip edilmesinde kullanılan hesaptır. Tamamlanmış hizmet maliyetleri bölümleri örneği tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Tamamlanmış Hizmet Maliyetleri

155 TAMAMLANMIŞ HİZMET MALİYETLERİ

155.00. DİZİ FİLM MALİYETLERİ

155.00.00. A DİZİ FİLM MALİYETİ

155.00.01. B DİZİ FİLM MALİYETİ

155.01. SİNEMA FİLM MALİYETLERİ

155.01.00. A SİNEMA FİLM MALİYETİ

155.01.01. B SİNEMA FİLM MALİYETİ

155.02. REKLAM FİLM MALİYETLERİ

155.02.00. A REKLAM FİLM MALİYETİ

155.02.01. B REKLAMİ FİLM MALİYETİ

155.03. BELGESEL FİLM MALİYETLERİ

155.03.00. A BELGESEL FİLM MALİYETİ

155.03.01. B BELGESEL FİLM MALİYETİ

Kaynak: Güngörmüş, 2009.

5. ÖRNEK UYGULAMALAR

5.1. Tek Düzen Hesap Planına Göre Örnek Uygulama

Prodüksiyon firması Kütahya yöresine ait bir belgesel hazırlamaktadır. Belgesel tamamlandıktan sonra herhangi bir televizyon kanalına satılması planlanmaktadır. Yılsonu itibariyle 60.000TL maliyet ortaya çıkmıştır. Tamamlanan 4 bölüme ait maliyet tutarı ise 40.000.TL'dir.

_____../../..._____

	740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ	60.000	
	İLGİLİ AKTİF/PASİF HESAP		60.000
	_____../../..._____		
	622 SATILAN HİZMET MALİYETİ	60.000	
	741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YAN.		60.000
	_____../../..._____		
	741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YANSITMA	60.000	
	740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		60.000

	_____../../..._____		
	690 DÖNEM KÂR ZARAR HESABI	60.000	
	622 SATILAN HİZMET MALİYETİ		60.000
	_____../../..._____		

Bir televizyon kanalının siparişi üzerine belgesel çekiliyor olsa da mevcut sistemde yine aynı kayıtlar yapılacaktır.

5.2. Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Örnek Uygulama

5.2.1. Satış amaçlı yapılan hizmet maliyet kayıtları

Prodüksiyon firması Kütahya yöresine ait bir belgesel hazırlamaktadır. Belgesel tamamlandıktan sonra herhangi bir televizyon kanalına satılması planlanmaktadır. Yılsonu itibariyle 60.000 TL maliyet ortaya çıkmıştır. Tamamlanan 4 bölüme ait maliyet tutarı ise 40.000.TL'dir.

_____../../..._____

	740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ	60.000	
	İLGİLİ AKTİF/PASİF HESAP		60.000
	_____../../..._____		
	154 TAMAMLANMAMIŞ HİZMET MALİYETİ	60.000	
	741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YANSITMA		60.000
	_____../../..._____		
	741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YANSITMA	60.000	

	740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		60.000
	_____../../..._____		
	155 TAMAMLANMIŞ HİZMET MALİYETİ	40.000	
	154 TAMAMLANMAMIŞ HİZMET MALİYETİ		40.000
	_____../../..._____		

5.2.2. Sipariş üzerine yapılan hizmet maliyet kayıtları

Prodüksiyon firması X televizyon kanalı ile anlaşarak sözleşme kapsamında Kütahya yöresine ait bir belgesel hazırlamaktadır. Belgeselin tamamlanan bölümleri X televizyon kanalına teslim edilecektir. Proje bedeli 100.000.TL olup tahmini maliyet ise 80.000.TL'dir. Yılsonu itibariyle 40.000.TL gider yapılmıştır.

Tamamlanma Oranı = 40.000 = %50

80.000

Projenin %50'si tamamlanmış olup standarda göre gelirinde %50'si elde edilmiş olarak kabul edilir ve kayıt altına alınır.

_____../../..._____

	740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ	40.000	
	İLGİLİ AKTİF/PASİF HESAP		40.000
	_____../../..._____		
	622 SATILAN HİZMET MALİYETİ	40.000	
	741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YANSITMA		40.000
	_____../../..._____		
	741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YANSITMA	40.000	

	740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		40.000
	_____../../..._____		
690 DÖNEM KÂR ZARAR HESABI		40.000	
	622 SATILAN HİZMET MALİYETİ		40.000
	_____../../..._____		

6. SONUÇ

Tekdüzen Muhasebe Sisteminde imalat işletmelerinde üretim maliyetleri aktifleştirirken, hizmet işletmeleri içinde yer alan prodüksiyon firmalarında ortaya çıkan üretim maliyetlerinin dönemsonunda hizmet satışı yapılmasa da kâr zarar hesaplarına aktarılmasını öngörmektedir. Gelir tablosu ilkeleri içinde yer alan "belli bir dönemin geliri bunları elde etmek için katlanılan maliyetler ile karşılaştırılır ilkesi" düşünüldüğünde hizmet işletmeleri için öngörülen yaklaşım ilkeye uymamaktadır.

Tekdüzen Muhasebe Sisteminin hizmet maliyetleri için öngördüğü kayıt süreci muhasebenin temel kavramları içinde yer alan dönemsellik ilkesine de uygun değildir. Vergisel açıdan olaya bakıldığında Tekdüzen Muhasebe Sisteminde hizmet maliyetlerinin dönemsonunda doğrudan kâr zarar hesaplarına aktarılması ortaya çıkan kârı olduğundan daha düşük ya da yüksek görünmesine neden olacaktır.

Türkiye muhasebe standartları prodüksiyon firmalarında ortaya çıkan hizmet maliyetlerinin kayıt altına alınmasında yapılan işin bir sipariş üzerine mi yoksa satılmak amacı ile mi gerçekleştirildiğine bakar. Sipariş üzerine yapılan işlere ait maliyetler TMS-11 Eser Sözleşmeleri Standardına göre kayıt altına alınırken, satılmak üzere yapılan hizmet üretimi maliyetleri ise TMS-2 Stoklar Standardına göre muhasebeleştirilir.

Türkiye Muhasebe Standartlarına göre düzenlenen kayıtlar muhasebe ilkeleri içinde yer alan dönemsellik kavramına ve gelir tablosu ilkelerine daha uygun olup vergisel açıdan da kâr zararın daha gerçekçi olarak gösterilmesini sağlar.

KAYNAKÇA

Akdoğan, N., Sevilengül, O. (1999). Türkiye Muhasebe Standartları İle Uyumlu Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulaması, Dokuzuncu Baskı, Gazi Büro Kitabevi Yayını, Ankara.

Büyükmirza, K. (1998). Maliyet ve Yönetim Muhasebesi, , Barış Yayınevi, Ankara.

Coşkun, A., Güngörmüş, A.H. (2009). Hastanelerde Hizmet Üretim Maliyetlerinin TMS-2 ye göre Muhasebeleştirilmesi, Mali Çözüm Dergisi, No. 95, ss. 19-33, İstanbul.

Çankaya, İ. (2003). İnşaat Muhasebesi, Baran Ofset, Ankara.

Çil, Koçyiğit, S. (2011). Hastanelerde Hizmet Üretim Maliyeti Olarak Stokların TMS 2'ye Göre Muhasebeleştirilmesi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 3/1, ss.69-88, İstanbul.

Dursun, A., Yalnız, S. (2013). Konaklama İşletmelerinde Hizmet Üretim Maliyetleri -TMS 2 Stoklar Ve TMS 18 Hasılat Standartları Açısından Değerlendirilmesi Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C: 27, S: 1, SS: 139 – 157, Erzurum.

Güngörmüş, A. H. (2009). Film İşletmelerinde Türk Muhasebe Standartları Çerçevesinde Yönetsel Hesap Planlarının Oluşturulması, Vergi Sorunları Dergisi, No. 252, ss: 221-230, İstanbul.

Güngörmüş, A. H., Boyar, E. (2007). TMS-11 İnşaat Sözleşmeleri Standardında, Maliyet Güncellemesi (Eskalâsyon) Durumunda, Gelirin Tespiti, Vergi Dünyası Dergisi, No. 311, İstanbul.

TİFFİN, R. (2004). The complete guide to International Financial Reporting Standards, Thorogood, London,

MALİYE BAKANLIĞI, (1992).1 Seri No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği.

TMSK, (2008).“Türkiye Muhasebe Standardı (TMS) 2: Stoklar”, Türkiye Muhasebe Standartları TMS/TFRS, TSMK Yayınları, Ankara.

http://www.kgk.gov.tr/contents/files/TFRS_2015/TMS/TMS11.pdf,ErişimTarihi, 12 Nisan 2015.

http://www.kgk.gov.tr/contents/files/TFRS_2015/TMS/TMS2.pdf, Erişim Tarihi, 12 Nisan 2015.

TÜRK SİGORTACILIK SEKTÖRÜNDE KURUMSAL DEĞİŞİM: SOLVENCY II ADAPTASYONU VE YÖNETSEL FARKINDALIK

Abdullah Buğra Soylu,
Başkent Üniversitesi, Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü, soylu.bugra@gmail.com

Erdem Kırkbeşoğlu,
Yrd. Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü, erdemk@baskent.edu.tr

Nilüfer Dalkılıç,
Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Dumlupınar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü, nilufer.dalkilic@dpu.edu.tr

ÖZ: Türk sigortacılık sistemi, son on yılda önemli ölçüde kurumsal değişime maruz kalmaktadır. Devletin sigorta sistemini etkin ve güvenilir kılma adına devreye soktuğu Solvency II sistemi bu değişimin önemli bir ayağı olup sigorta şirketlerinin mali yeterliğine ilişkin bilgi sunan bir sistemdir. Bu sistem sigorta şirketlerinin yükümlülüklerinin yerine getirilmesini amaçlayan düzenlemeler içermektedir. Sistemin 2016 yılında uygulanmaya girmesi beklenmektedir. Çalışmanın amacı Türk sigortacılık sektöründe uygulanacak olan Solvency II sistemini değerlendirmek ve sisteme olan farkındalığı araştırmaktır. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Beş sigorta şirketinin yöneticileri ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar Solvency II uygulamasının sigorta şirketlerini mali ve yönetsel açıdan değişime zorlayacağını; ancak, yöneticilerin farkındalık düzeyinin henüz bu değişime uyum sağlayacak düzeyde olmadığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal değişim, sigorta, yönetsel farkındalık

Jel Sınıflandırması: G18, M10, G22

INSTITUTIONAL CHANGE IN TURKISH INSURANCE INDUSTRY: ADAPTATION OF SOLVENCY II AND MANAGERIAL AWARENESS

ABSTRACT: Turkish insurance industry has been exposed to some important institutional changes recent years. Solvency II apllied to create effective and reliable market by government is a system that offers clues on the solvency of insurance companies. This system includes regulations aimed at the fulfillment of insurance companies' liabilities. The system is expected to be in place in 2016. The purpose of this study is to offer an assessment of Solvency II system that will be applied in Turkish insurance system and probe the level of awareness on the system. Semi-structured interview technique is adopted in the study. Executive personnel of five insurance companies were interviewed. The results show that although insurance companies in Turkey will encounter with changes as a financial and economically, managerial awreness is low to fulfill these requirements.

Key Words: Institutional change, insurance, managerial awereness.

JEL Classification: G18, M10, G22

1.Giriş

Sigorta şirketleri birbirinden çok farklı ve karmaşık risk gruplarına teminat sunan ve faaliyetlerinden dolayı birçok riski ve sorumluluğu üstelenen işletmelerdir. Sigorta şirketlerinin riskleri iyi yönetememesi yükümlülüklerini yerine getirememelerine yol açabileceğinden, şirketlerin üstlendikleri riskleri doğru yönetmeleri büyük önem taşımaktadır. Sigorta şirketlerinin hasar veya kayıpları telafi etmede yaşayacağı sorunlar, tüm sektörün bu olumsuz durumdan etkilenmesine yol açacaktır. Risklerin gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkacak ekonomik kayıpları azaltma maksadıyla kurulan sigorta işletmeleri, bu anlamda sektörün güven ve istikrar içinde çalışmasını sağlamaktadır.

Son on yılda Türk sigortacılık sistemi, önemli ölçüde kurumsal bir değişime maruz kalmaktadır. Hükümet organlarının kanun ve yönetmelikler kapsamında yürürlüğe soktuğu çok sayıda uygulamanın ortak noktası ekonomik ve mali açıdan güçlü ve güvenilir bir piyasa ortamı yaratmayı amaçlamıştır. Zira müşterilerin güvenmediği bir piyasa, uzun vadede karlı bir piyasa olmaktan uzaklaşacaktır. Ekonomik ve mali açıdan yeterli donanıma sahip işletmelerin yer aldığı bir sigorta piyasası yaratmak ise bu anlamda önemlidir.

Dünyada sigorta şirketlerinde yaşanan başarısızlıkların en önemli sebeplerinden biri mali yetersizliktir. Devletlerin en temel beklentisi, sigorta şirketlerinin mali yapılarının yeterli nitelikte olmasını zorunlu kılmaktadır. Mali yapının otoriteler tarafından denetlenmesi ve gerektiğinde tedbirler alınması bu anlamda önem kazanmaktadır. Bu kapsamda mevcut sistemde mali yeterlilik hesaplamalarının yetersizliği, şirketlerin tüm risklerini yeterli düzeyde yönetememesi ve gerçekleşen şirket başarısızlıkları gibi nedenler ile Avrupa Birliği tarafından Solvency II adı verilen yeni bir standartlar bütünü oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Solvency II sistemi, AB'ye aday tüm sigorta piyasaları için önemli bir kurumsal değişim örneğidir. Sistemin çok ayaklı yapısı yalnızca ekonomik ve mali değişiklikleri değil aynı zamanda yönetsel ve idari yaptırımları da zorunlu tutmaktadır. Bu nedenle çalışmada, yapısal ve ekonomik sorunlar yaşayan sigorta işletmelerinin, kendilerine yabancı olan köklü bir yapısal değişime nasıl adapte oldukları sorgulanacak ve bu değişimi gerçekleştirecek yönetsel kadronun bu değişime olan farkındalığı sınanacaktır.

2.Mali Yeterlilik Kavramı ve Mali Yeterliliğin Önemi

Her seviyedeki riskin yönetilmesi için gerek bireylerin gerekse kuruluşların başvurduğu temel araç olan sigortanın, risk yönetimi yoluyla; sosyo-ekonomik yıkımların önlenmesi, verimliliğin artırılması, tahsil edilen primler yoluyla; ekonomik kalkınma için gerekli olan sermaye birikiminin sağlanması, sermaye piyasalarının geliştirilmesi, istihdam imkânı yaratılması yoluyla; sosyal refahın yükselmesine katkıda bulunması, üretilen primler üzerinden ödenen vergilerle ülke ekonomisinde vergi kaynağı olması, uluslararası ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi, sosyal güvenlik sistemini tamamlayarak sistemin yükünü hafifletmesi gibi sosyal ve ekonomik işlevleri bulunmaktadır. Bu denli önemli işlevleri bulunan sigorta sektörü ekonomik ve sosyal açıdan ülkelerin hayatında önemli bir rol oynamaktadır (Kahya, 2000: 24). Sigortacılık sektöründe yaşanan şirket başarısızlıkları finans ve ekonomi açısından önemli yıkımlar doğurabilmektedir. Bu nedenle sigorta şirketlerinin finansal başarısızlıklarını ve iflaslarını önleyebilmek için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Çalışmaların içeriği, sigorta şirketlerinin mali bünyelerinin yeterli seviyede olması üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak yapılan düzenlemelere rağmen, sigorta sektöründe finansal başarısızlıkların yaşanmakta olduğu görülmektedir (Öner Kaya, 2013: 14).

Sigorta şirketlerinin iflas nedenleri incelendiğinde tek nedenin mali yetersizlik olmadığı ortaya çıkmaktadır. Temel neden olarak, kötü yönetim ve uygun olmayan risk kararları olduğu görülmektedir. Sigorta sektöründeki yaşanan şirket başarısızlıkları, iflaslar, krizler, teknolojik altyapının, finansal araçların ve risk yönetim tekniklerinin gelişmesi, standardizasyon ihtiyacı vb. faktörler Solvency II sisteminin ortaya çıkmasındaki nedenler arasındadır (Öner Kaya, 2013: 93-94).

Avrupa Birliği'ne üye devletlerin bütünsel ve entegre bir yaklaşım ihtiyacı aynı zamanda sigorta sektörü için de geçeli olup sigortacılık faaliyetlerine ilişkin yasaların uyumlu hale getirilmesine yönelik çok sayıda çalışma halen birçok ülke tarafından sürdürülmektedir (Ciumas ve diğerleri, 2014: 875). Bu kapsamda Avrupa Birliği tarafından 1979 yılından bu yana "Solvency" çalışmaları yürütülmektedir. 2002 yılında Solvency I ile başlayan süreç günümüzde Solvency II ile daha kapsamlı bir görünüme kavuşmuştur. Solvency I'in modern işletmelerin ihtiyacını tam anlamıyla karşılamaktan uzak kalması yeni bir mevzuat çerçevesinin, yani Solvency II Direktifinin yürürlüğe konmasına neden olmuştur (Ciumas ve diğerleri, 2014: 875). Avrupa Birliği otoriteleri tarafından, bütün direktifleri tek çatı altında toplayan Solvency II taslağı yayınlanmıştır. Bu taslak değişikliklere uğrayarak 17 Aralık 2009 tarihinde Avrupa Birliği'nin resmi gazetesinde yayımlanmıştır.

Solvency II sistemi şirketlerin finansal olarak güçlü olmasını sağlayarak kriz dönemlerine veya katastrofik risklere karşı faaliyetlerini devam ettirmelerini sağlamayı hedefler. Böylelikle şirketler ve sigortalılar korunarak finansal sistemin istikrarlı olması sağlanacaktır (Acar, 2008: 6).

3.Solvency II Sistemi, Yapısı ve Türkiye'deki İşleyişi

Solvency anlam olarak mali yeterlilik kavramını ifade etmektedir. Mali yeterlilik, şirketin tüm yükümlülüklerini yerine getirebilecek düzeyde varlığının olma gerekliliği anlamını taşımaktadır. Bu kavram sigorta şirketlerini tehdit eden hasar ödeyememe riskini ifade eder. Sigorta şirketleri için mali yetersizlik şirket aktiflerinin yükümlülüklerini karşılayamaması olarak tanımlanabilir. Mali yetersizlik riski tamamen yok edilemez ancak denetim otoriteleri bu riski azaltabilmek için düzenlemeler geliştirmektedir (Çoban, 2009: 56).

Solvency II, Avrupa Birliği'nin sigortacılık sektöründeki ihtiyati düzenlemelerde reform yapılması, poliçe hamilleri için güvenli bir ağ oluşturulması ve pazarda istikrarın sağlanması amacına yönelik olarak hayata geçirdiği bir sistemdir (Pitselis, 2014: 163).

Solvency düzenlemelerinde tüketicilerin korunması hedeflenmiştir. Şirketlere getirilen finansal standartlar ile şirketlerin uygunlukları ve finansal durumları denetlenmekte ve böylece poliçe sahiplerinin menfaatleri korunması amaçlanmaktadır. Düzenlemelerde şirketlerin sermaye yapısı, fiyat, ürün, reasürans, yatırım, karşılıklar vb. gibi konular ele alınmaktadır. Sermaye düzenlemesinde sigorta şirketlerinin kuruluş aşamasında aranan sermaye miktarı ile birlikte şirketlerin faaliyetlerine devam ederken mevcut sermayeleri ve fonları da değerlendirilmektedir (Çoban, 2010: 90).

Solvency II düzenlemelerinin amacı şirket iflas riskinden sigortalıların çıkarlarını korumaktır. Riske dayalı sermaye tahsisi ile Solvency II sigorta ve reasürans şirketlerinin karşı karşıya kaldığı risklerin doğru bir şekilde ölçülmesini, bu riskler için uygun seviyede sermaye ayrılmasını ve böylelikle sermayenin etkin bir şekilde dağıtılmasını hedeflemektedir (CEA, 2006: 12-16). Solvency II şirketlerin mali yeterliliğini doğru olarak belirleyebilmek için, şirketlerin risklerini daha iyi analiz etme ve değerlendirme, varlıkları ve yükümlülüklerini ayrıntılı olarak inceleme amacı taşımaktadır (Öner Kaya, 2013: 92).

Solvency II sisteminin riske dayalı olması en önemli özelliği olarak görülmektedir. Şirketlerin sermayeleri şirket risk yapısına ve risklerin yönetilme biçimlerine göre tespit edilmektedir. Solvency II şirketlerin üstlenmiş olduğu riskler ile sermayelerinin uyumunu gerekli kılmaktadır (Öner Kaya, 2013: 93). Solvency II sisteminde varlıklar ile birlikte yükümlüğe daha çok odaklanılmaktadır. Sistem sigorta şirketlerinin ölçülen ve ölçülmeyen risklerini değerlendiren bir yapı sergilemektedir. Sistemin dinamik ve riski dikkate alan bir yapıda olması amaçlanmıştır (Şenel, 2006: 307).

Bu yeni sistemin banka sektörüne yönelik olarak hazırlanan Basel II kriterleriyle benzer yönleri olduğu kadar farklı yönleri de bulunmaktadır. Sistemde risklere karşı farklı yaklaşımlar uygulanılmaktadır. Solvency II'de risk portfolyolarına yönelik entegre bir yaklaşımdan söz edebilirken aynı zamanda risk türlerine göre farklı yaklaşımlar da gözlemlenebilmektedir. Basel II uzlaşısında ise yatırım riski, kredi riski ve operasyonel riske göre ayrı ayrı modeller uygulanmaktadır. Maruz kalınan risklere dayanan sermaye gereksinimleri yaklaşımı, Solvency II sisteminin en önemli özelliği olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, derecesi yüksek olan riskler daha yüksek sermaye gereksinimleri anlamına gelmektedir. (Ciumas ve diğerleri, 2014: 875).
Solvency II sisteminin amacı, risk analizi ve değerlendirmesi ile sermayenin etkin dağıtımı konusunda standart sağlamaktır. Sistem şirketlerin sermaye ihtiyacını belirlemekle birlikte, risk yönetim süreçleri ile sistemlerini kurmalarını ve yönetmelerini de istemektedir (Öner Kaya, 2013: 93-94). Solvency II, yıllık prim üretimi 5 milyon Euro'dan düşük olan şirketlerde zorunlu değildir. Yıllık prim üretimi 5 milyon Euro'nun üzerindeki şirketler için zorunludur. Şirket üç yıl prim üretiminde 5 milyon Euro'nun üzerine çıkarsa dördüncü yıl hükümleri uygulamak zorundadır (Acar, 2007: 18).

Son on yıl içinde mali yeterlilik, sigortacılık düzenleme kurumlarının temel hedeflerinden bir tanesi haline gelmiştir. Risk sermayesi yeterliliği hakkında çok sayıda tartışmalar yaşanmakta ve şirketler zarar yönetimi ve mali yetersizlikle mücadele konusunda yeni teknikler ve stratejiler geliştirmeye devam etmektedir (Pitselis, 2014: 161). Solvency II sistemi ile birlikte bir dizi yeni sermaye gereksinimleri, değerlendirme teknikleri, raporlama ve yönetişim standartları getirilmiştir. Bu gereksinimlerin yerine getirilmesi kolay olmayıp sigorta şirketleri ve uygulama süreci hakkında Avrupa Komisyonu'na bilgilendirme yapmak amacıyla özel olarak kurulmuş kurumları da kapsamaktadır. Bu kurumlar ilgili taraflar arasında işbirliği ve devamlı geribildirimi yerine getirmektedir. Solvency II süreklilik temeline dayalı bir süreçtir. Üç ana sütundan oluşan bu yeni sistem kademeli olarak uygulamaya geçirilecektir (Ciumas ve diğerleri, 2014: 875). Solvency II'nin üç sütunlu yapısı tablodaki gibi özetlenebilir.

Tablo 1: Solvency II Sisteminin Yapısı

1. Sütun	**2. Sütun**	**3. Sütun**
Nicel Gereklilikler	**Nitel Gereklilikler**	**Açıklama**
-Solvency Sermaye Gereksinimleri -Sigortacılıktaki Riskler -Risk Modülü	-Kurumsal Yönetim -Verimli Risk Yönetimi -Öz Risk ve Sermaye Yeterliliği Değerlendirmesi (OSRA)	-Şeffaflık -Geliştirilmiş Raporlama

Kaynak: Ciumas ve diğerleri, 2014: 875.

Birinci sütun, Solvency II'nin nicel gerekliliklerini (sermeye gerekliliği, teknik karşılık, yatırım, özkaynak) içerir. Birinci sütunda ölçülebilen risklere ilişkin olarak şirketlerin bulunduracakları sermaye miktarlarına yönelik hesaplamalar yer almaktadır. Riske yönelik sermaye hesaplamalarında iki tür sermaye yeterlilik seviyesi vardır. Bunlardan biri minimum sermaye gereksinimi (MCR) bir diğeri ise hedef sermaye gereksinimi (SCR) dir (Acar, 2007: 13-14).

Bu gerekliliklerin esas amacı, sigorta ve reasürans şirketlerinin izleyen bir yıllık süreçte en az %99,5 ihtimalle poliçe ve hak sahiplerine olan yükümlülüklerini karşılayabilmelerini sağlayacak sermaye seviyelerinin belirlenmesidir (Acar, 2008: 21). Risk modülü içerisinde sermaye gereksinimlerinin dönemsel niteliğini ve dolayısıyla da sigorta sektöründeki sistemsel riskleri azaltan ve özsermaye sönümleyici olarak adlandırılan simetrik bir ayarlama mekanizması yer almaktadır (Eling ve Pankoke, 2014: 1).

Solvency II'nin ikinci sütunu, risk yönetimine yönelik prosedürleri, denetleme kuruluşları tarafından yapılacak risk kontrollerini ve kurumsal yönetimin gelişmesine yönelik düzenlemeleri içerir. Sigorta ve reasürans şirketlerinin risk yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirerek denetim noksanlıklarının giderilmesi amaçlanmaktadır (Berk, 2005: 119). İkinci sütunun amacı, sigorta şirketlerinin etkin bir kurumsal yönetim sistemine sahip olmalarının, uygun risk yönetim standartlarını yerine getirmelerinin, yeterli sermaye bulundurmalarının ve iyi bir şekilde yönetilmelerinin sağlanmasıdır. Solvency II, ikinci sütun kapsamında, iç denetim, iç kontrol, risk yönetimi ve aktüerya fonksiyonlarını içeren kurumsal yönetim sisteminin kurulmasını ve şirketler tarafından Öz Risk ve Sermaye Yeterliliği Değerlendirmesi (ORSA) süreçlerinin geliştirilmesini öngören ilkeler sunmaktadır (Cangir Üstün, 2012: 44-46).

Şeffaflık ve açıklama gerekliliği üçüncü sütunun temelini oluşturur. Üçüncü sütun poliçe sahipleri, yatırımcılar, derecelendirme kuruluşları gibi hem denetim otoritelerine hem de kamuya açık diğer paydaşlara şirketin maruz kaldığı riskleri açıklama amacı taşımaktadır (Öner Kaya, 2013: 132).

Özetle Solvency II sistemi sadece nicel hesaplamalar bütünü olmaktan öteye geçerek bir taahhüdün risk seviyesini etkileyen niteliksel yönleri de (yönetim, kurum içi denetim ve risk yönetimi, rekabet durumu, vb.) kapsayan sigorta taahhüdünün genel mali yeterliliğine de odaklanmalıdır (Pitselis, 2014: 163).

Türkiye sigorta şiketlerinin sermaye yeterliklerine yönelik düzenlemeler "Sigorta ve Reasürans ile Emeklilik Şirketlerinin Sermaye Yeterliliklerinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte" yer almaktadır. Yönetmelikte amaç sigorta

ve reasürans şirketlerinin üstlendikleri yükümlülüklerine yönelik gerçekleşebilecek potansiyel riskler sonucunda oluşabilecek hasarlar için yeterli miktarda özsermaye bulundurmalarının sağlanması olarak tanımlanmıştır.

Yönetmeliğe göre gerekli özsermaye iki yönteme göre hesaplanmaktadır ve iki yöntemden elde edilen sonuçlardan yüksek olanı olarak belirlenmektedir. Birinci yönteme göre gerekli özsermaye; hayat dışı, hayat ve emeklilik branşları için hesaplanan sonuçların toplamıdır. Hayat dışı branşlar için gerekli özsermaye prim ve hasar esasına göre bulunan tutarlardan büyük olanına eşittir (Madde 7). İkinci yönteme göre gerekli özsermaye; aktif riski, reasürans riski, aşırı prim artışı riski, muallak tazminat karşılığı riski, yazım riski ve kur riski hesabı sonucunda bulunan tutarların toplamı olarak ifade edilmektedir (Madde 8). Özsermaye, gerekli özsermayeden düşük olmamalıdır (Madde 9).

Sigorta ve reasürans şirketleri, şekli ve içeriği Müsteşarlıkça belirlenen sermaye yeterliliği tablosunu Haziran ve Aralık dönemleri olmak üzere yılda iki defa hazırlar ve bu dönemleri takip eden iki ay içerisinde Müsteşarlığa sunmaları gerekmektedir. (Madde 10). Sigorta ve reasürans şirketlerinin gerekli özsermaye ile birlikte minimum garanti fonunu sağlaması da gerekmektedir. Minimum garanti fonu gerekli özsermayenin en az üçte biridir. Minimum garanti fonu, hiçbir dönemde çalışılan branşlar itibarıyla gerekli olan asgarî sermaye tutarlarının üçte birinden az olamaz (Madde 17/4).

Bir sigorta veya reasürans şirketinin minumum garanti fonu tutarını karşılayamadığının, tesis etmesi gereken teminatı tesis edemediğinin, teknik karşılıkları karşılayacak yeterli veya teknik karşılıklara uygun varlıklarının bulunmadığının ya da sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini yerine getiremediğinin veya şirketin malî bünyesinin sigortalıların hak ve menfaatlerini tehlikeye düşürecek derecede zayıflamakta olduğunun tespiti hallerinde, ilgili kamu kuruluşu, sigorta ve reasürans şirketinden

- Malî bünyesindeki zaafiyetin nasıl giderileceğini ve sigortalıların hak ve menfaatlerinin nasıl korunacağını içeren kapsamlı bir iyileştirme planı sunulması ve uygulanmasını,
- Sermayesinin artırılması, ödenmemiş kısmının ödenmesi, sermayeye mahsuben şirkete ödeme yapılması veya kâr dağıtımının durdurulması ya da ilave teminat tesis edilmesini,
- Varlıklarının kısmen ya da tamamen elden çıkarılması veya elden çıkarılmasının durdurulmasını, yeni iştirak ve sabit değerler edinilmemesini,
- Malî bünyesini ve likiditesini güçlendirici ve riski azaltıcı benzer tedbirler alınmasını,
- Tespit edilecek gündemle genel kurulun olağanüstü toplantıya çağrılmasını veya genel kurul toplantısının ertelenmesini isteyebilir (Madde 20).

Özetle kamu otoritesi, mali yeterliliğe ilişkin sigorta ve reasürans şirketlerini denetlemekle kalmayıp yönetsel farkındalık ve risk algısı yaratmayı da amaçlamaktadır. Acar (2008) ve Çoban'a (2008) göre, Solvency II'ye uyumda Türkiye açısından temel problem, Türk sigorta piyasasının uluslararası piyasada yer alan büyük akörlerle aynı ekonomik güçte olunamamasıdır. Ancak özellikle son beş yılda Solvency konusunda tecrübesi olan yabancı sigorta şirketlerinin Türkiye piyasasına girişleri bu uyumun kolaylaştırılmasında fayda sağlayabilecektir. Bu kapsamda Çoban'ın (2008: 320) çalışması, Türkiye'deki mevcut sistem ile AB arasındaki Solvency II düzenlemesinin benzerlik ve farklılıklarını özetlemektedir.

Tablo 2: Solvency II Kapsamında Avrupa Birliği ile Türkiye Karşılaştırması

	AVRUPA BİRLİĞİ	TÜRKİYE
SÜTUN 1	- Toplam ekonomik bilanço yaklaşımı, sermaye hesabında varlık ve yükümlülükler ve aralarındaki etkileşim dikkate alınır. - Varlık ve yükümlülükler piyasa değer ile değerlenir. teknik karşılıklar; en iyi tahminci+risk marjı ile hesaplanır. - SCR ve MCR olarak iki farklı mali yeterlilik düzeyi vardır. Risk çeşitlendirme ve riske dayalı sermaye yeterliliği hesaplaması. - Basiretli tacir ilkesi, yatırım serbestisi getirilmiştir.	- Sadece yükümlülükleri dikkate alır. - Varlıklar defter değeri ile, teknik karşılıklar ise muallak tazminat karşılığı için aktüeryal zincirleme merdiven metodu ile hesaplanır. - Bir sermaye düzeyi için iki hesaplama yöntemi bulunmaktadır. Risk çeşitlendirme ve riske dayalı sermaye yeterliliği hesaplaması yoktur. - Yatırımlar yönetmelikle belirlenmiş ve sınırlandırılmıştır.
SÜTUN 2	- İç denetim, iç kontrol, risk yönetimi ve aktüerya fonksiyonlarını içeren güçlü bir kurumsal yönetim. - ORSA - Grup denetimi düzenlemeleri yapılmıştır. –Dışarıdan aktüeryal hizmet alınmasına izin verilmiştir.	- İç sistemler olarak adlandırılan risk yönetimi-iç kontrol-iç denetimden oluşan sistem. - ORSA benzeri bir sistem yoktur. - Grup denetimi ile ilgili düzenleme yoktur. –Şirketlerin yeterli sayıda aktüerle çalışması zorunludur.
SÜTUN 3	-Açıklama gereklilikleri ile şeffaflık, raporlama gerekleri çok daha sık kurallara bağlıdır ve detaylıdır.	- Açıklama gereklilikleri ile şeffaflık, raporlamaların kapsamında farklılık gösterir.

*Çoban, 2008. Sigorta Şirketlerinde Mali Yeterlilik, Avrupa Birliği Sigorta Uygulaması (Solvency II) ve Türkiye Değerlendirmesi, s.324 kaynağından uyarlanmıştır.

Türkiye Avrupa Birliği'ne üye olmadığı için Solvency II düzenlemelerine uyma zorunluluğu yoktur. Buna rağmen Türk sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin yabancı sermaye payı %50'nin üzerinde olduğundan ve yabancı sermayeli şirketlerin Avrupa Birliği'nde faaliyette bulunması sebebiyle, Solvency II sistemi Türk sigorta sektörünü etkileyecektir. Sigorta şirketleri Avrupa Birliği sigorta sektöründe yer alan şirketlerle rekabet etmede Solvency II sisteminin yenilikçi düzenlemelerini takip etmek ve uygulama konusunda istekli olacaklardır (Öner Kaya ve Diğerleri, 2014: 113).

4.Araştırma Yöntemi

Çalışmanın amacı, Türk sigorta şirketleri için köklü bir kurumsal değişimi ifade eden Solvency II'ye hangi düzeyde adapte olduğunu tespit etmek ve yönetsel farkındalık düzeyini sınamaktır. Çalışmada niteliksel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Bilindiği üzere nitel araştırma ürün veya çıktılar yerine sürece odaklanmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler tekniği standart ve esnek özellikleri ile anket veya test tekniklerinin sınırlılığını göre avantajlıdır. Teknik, derinlemesine bilginin gerektiği konular hakkında ayrıntılı bilgi sağlanması sebebiyle birçok araştırmada yaygın olarak kullanılmaktadır (Yılmaz ve Altınkurt, 2011: 638).

Araştırma örneklemi olarak, rastegele seçim yöntemi yoluyla beş sigorta şirketi belirlenmiş ve bu şirketlerin bölge müdürü veya yardımcıları görüşme kapsamına dahil edilmiştir. Bu kapsamda sektörel prim üretiminde orta sıralarda yer alan beş ayrı şirketin Orta Anadolu bölge müdürü veya yardımcılarıyla Solvency II kapsamında görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde şirketlerin orta düzey yönetimini temsil ettiği düşünülen kişilere Solvency II'ye ilişkin farkındalık soruları yöneltilmiştir. Görüşmeler her bir kişi için ortalama 45 dakika sürmüştür. Görüşme sırasında tüm konuşmalar kayıt altına alınarak daha sonradan deşifre edilmiştir.

Görüşme sırasında yöneltilen sorular şu şekildedir:

1) Solvency II'yi daha önce duydunuz mu? Solvency II hakkında ne söyleyebilirsiniz?
2) AB Sigorta sektöründe böyle bir çalışmaya neden ihtiyaç duyulmuştur?
3) Solvency II'nin amaçları nelerdir?
4) Solvency II'nin temel anlamda faydaları neler olur?
5) Solvency II'nin kısa vadede olumsuz etkileri neler olur?
6) Solvency II gibi üç sütunlu ve kapsamlı bir proje Türkiye sigortacılık sektöründe uygulanabilir mi?
7) Solvency II şirket başarısızlıklarını tamamen önleyebilir mi?

Bu soruların seçilmesindeki temel amaç, Solvency'nin olası değişimlerine ilk etapta uyum sağlayacak grup olan orta kademe yöneticilerin farkındalıklarını belirlemektir. Yöneticilere Solvency II sisteminin olumsuz etkilerinin neler olabileceği, sektöre olacak faydaları ve mevcut durumu değerlendirmeleri istenmiştir. Uygulamada araştırmadaki sorulara verilen cevapların akademik bir çalışmada veri olarak yer alacağı bilgisi verilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen Solvency sistemine yönelik cevaplar deşifre edildikten sonra özet şeklinde Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Deşifresi

Görüşmeci No:	**1. Görüşmeci**	**2. Görüşmeci**	**3. Görüşmeci**	**4. Görüşmeci**	**5. Görüşmeci**
1. Solvency II'yi daha önce duydunuz mu? Solvency II hakkında ne söyleyebilirsiniz?	Solvency II olarak bir çalışma duymadım ancak anladığım kadarıyla ödenmiş sermaye ile ilgili bir konu. Sermaye yeterliliğiyle ilgili bir düzenleme öncelikle dünyadaki tüm sigorta sektörleri için gerekli bir uygulama.	Açıkçası daha önce duymadım. Pek bir şey söyleyemem. (İnternette aratıyor.)	En basit anlamda sermaye yeterliliği. Avrupa Birliği'nin sektörü standardize etmek için yaptığı bir çalışmadır. Bu çalışmaya göre şirketler iş yapış biçimlerini göstermek zorundadırlar. Bilançolarını şeffaf bir şekilde yayınlamaları gerekmektedir.	Şirketlerin sermayesi için bir gösterge diyebiliriz. Solvency II, Solvency I'e göre daha somut kriterler getirecektir. Ancak Solvency II daha sağlam altyapısı ve denetim mekanizmasıyla daha gerçekçi bir çözüm olabilir.	Şirketlerin pazardaki varlıklarını devam ettirmek için üstlendikleri yükümlülükleri karşılayabilecek seviyede olup olmadıklarını ölçen ve yaptırımlarda bulunan bir düzenleme.
2. AB Sigorta Sektörü'nde böyle bir çalışmaya neden ihtiyaç duyulmuştur?	Sigorta şirketleri sermayelerinin çok üstünde risklerin altına girmekteler. Bu durum geçmişte bir çok iflasa neden olmuştur. Üstlenilen riskler gerçekleştiğinde ödeyememe riskiyle karşılaşan sigorta şirketi, sorumluluğunu yerine getiremez. Bu durumda hem sigortalılar hem de sektör zarar görür.	Anladığım kadarıyla şirketlerin sermayeleriyle ilgili getirilen yeni bir hesaplama. Sigortalının hakkının korunması ihtiyacı diyebiliriz.	Şirket başarısızlıkları her sektörde olduğu gibi sigorta sektöründe de büyük bir tehdit oluşturur. Bu başarısızlıkların önüne geçmek için sektörde kalıcı ve mevcut sistemi geliştiren bir düzenleme yapılması ihtiyacı hissedilmiştir.	Solvency I uygulaması yetersiz ve dinamik olmayan bir düzenlemeydi. Zaten Avrupa'daki şirketlerin bir çoğu kendi mali yeterlilik hesaplamalarını kullanıyorlardı. Bu nedenle yeni bir düzenlemeyle hepsini tek bir çatı altında toplamanın gerekliliği söz konusudur.	Son on yılda ekonomik krizler ve sigortalı varlıkların yıpranması ve katastrofik risklerin artması mali yetersizlik riskini de arttırmıştır.
3. Solvency II'nin amaçları nelerdir?	İflasları ve sigorta şirketlerinin ödeyememe riskine düşmelerini önlemek. Bununla birlikte sektördeki gereksiz rekabeti azaltarak sigortacılığın gerçek anlamda başlaması ve hizmetin artması amaçlanmıştır.	Temel anlamda elbette ki sigortalıların mağduriyetlerinin azaltılması hatta mümkün olduğunca önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Sektörde eksikliği hissedilen güven duygusunun aşılanması da amaçlanmaktadır.	Sektörde standardizasyonu sağlamak. Avrupa Birliği'nde her üye devletin mali yapısı aynı olmadığı gibi şirketlerin mali yapıları da çok değişkenlik göstermekte. Bu anlamda kontrolü eline almak ve tek bir uygulama oluşturmak istenmiştir.	Temel anlamda şirket başarısızlıklarını önlemektir. Bunu zaten biliyoruz. Ancak arka planda, büyük şirketlerin satın almalar sonucu beklenmedik büyüklükte zarar etmelerinin sebebi, şirketlerin satış aşamasında gizliliği kullanarak bilançolarındaki şeffaflığı saklamalarıdır. Bu nedenle gizliliğin kalkması, yabancı şirketler için de olumlu bir adım olacaktır.	AB sigorta şirketlerinin mali yapıları ve risk kabul politikaları farklılık göstermekteydi. Çoğu güçlü ve bilinçli şirketler olmasına rağmen, sektördeki standardizasyonu sağlamak ve haksız rekabeti önlemek için tek bir uygulama yapılması amaçlanmıştır.

4. Solvency II'nin temel anlamda faydaları neler olur?	Her sigorta şirketi bu uygulamayla birlikte, sermayesine göre üretim yapacak. Prim üretimi adına yapılan politikalar ve pazar liderliği kaygısı ortadan kalkacak. Sigortacılık başlayacak. Pazar liderliğini ele geçirmek için değil, sigorta kültürünü genişletmek adına hizmet yapılmaya başlanacak.	Türkiye'de şirket sayısı sektördeki sigortalılığa göre fazla. Pazar payı almak için bazı hatalı işler yapılmakta. Bunu önleyecektir. Sektörün kötü reklaminasyonu ortadan kalkacaktır. Bankacılık sektöründe olduğu gibi, büyük ve küçük sigorta şirketleri olarak pazar ikiye bölünecektir ancak hizmet kalitesinde artış sağlanacaktır. Bu da pazar yapı yarışını hizmet yarışına dönüştürecektir.	Sigorta şirketleri mevcut sistemde sıralama için yarışanlar ve sektörde kendine yer bulmaya çalışanlar olarak düşünülebilir. Solvency II'nin en temel anlamda faydası bu kaygıyı azaltmaktır. Şirketler belli bir standart dahilinde rekabet edebilirler. Bu da haksız rekabeti ortadan kaldırır. Aynı zamanda kabul edebilicekleri riskleri gerekli hesaplamalar dahilinde yapacaklarından dolayı zararlar biter, kârlar başlar.	Sektörde yapılan yanlışların önüne geçmesi beklenebilir. Özellikle oto-kaza sigortalarında her geçen yıl artan zararlar kontrol edilebilir. Bankalar, oto-kaza branşına girmedikleri için karlılıklarını korumakta. Kâr edebilmesi için sigorta şirketlerinin de daha dikkatli risk seçimi yapmaları gerekmektedir. Bunun dışında ülkemizde şirketler rızai olarak sermaye artırımına gitmiyorlar. Dönem sonlarında Hazine Müsteşarlığı'nın baskısıyla sermaye artırımı yapabiliyorlar. Solvency II bunun önüne geçebilir.	Solvency II üç sütunlu yapısıyla üç boyutlu bir yaklaşım getirmekte mali yeterliliğe. Sadece sigorta risklerinden değil, işletme olarak karşı karşıya kalacağı risklerin de hesaplanması söz konusu. Aktif risk yönetimi ve denetim yapısı da sektördeki kaliteyi arttıracaktır.
5. Solvency II'nin kısa vadede olası olumsuz etkileri sizce neler olur?	Öncelikle kısa vadede işin müşteri alanında memnuniyetsizlikler oluşabilecektir. Primler yükseleceği için sigortalılar sigorta yaptırmak istemeyebilir. Bununla birlikte sigorta şirketleri adına risk kabul ederken seçicilik başlayacaktır. Prim üretimi azalacak ancak kârlılık artacaktır.	Olumsuz yönü olmaz. Yalnızca büyümek isteyen şirketler büyümekte zorlanacaklardır.	Olumsuz bir etkisi olacağını düşünmüyorum. Ancak büyük şirketler daha çok büyüyecek ve küçük ölçekli şirketler bu rekabete dayanamayıp şirket evlilikleri yaparak sektörde kalmayı deneyeceklerdir.	Şirketler zaman kaybına uğramaktan korkuyorlar. Çünkü bu süreç hem zaman hem de maliyet açısından sigorta şirketlerini olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle AB'de bile henüz uygulanamadı. Kısa vadede primler artacağı için sigortalılık oranı düşebilir ancak uzun vadede sigorta bilinci artacaktır.	Mental anlamda, sektörün hazır olmaması durumunda gerek acenteler gerekse sigortalılar tarafından memnuniyetsizlikler olabilir. Bununla birlikte rekabet ve pazar payı yarışında küçük şirketlerin yok olması söz konusu olabilir. Ancak zamanla bu sorunlar aşılacaktır.

6. Solvency II gibi üç sütunlu ve kapsamlı bir proje Türkiye Sigortacılık Sektörü'nde uygulanabilir mi?	Elbette ki uygulanabilir. Uygulanması gerekli. Ancak bu düzenlemenin uygulanabilirliğini etkileyen bir çok etken var. Bunların başında eğitim gelmekte. Sigortacı için de sigortalı için de yeterli eğimin sağlanması şart. İkincisi sigorta bilincinin uyandırılmasıdır. Acente ve sigortalıların bilinçlenmesi sağlanmadığı sürece böyle bir sistemin Türkiye'de uygulanması zor. Sektörde yönetmeliklerde düzenlemelere gidilebilir. Genç beyinler ve fikirler, sektörü değiştirebilir.	Kesinlikle yapılır ve yapılacaktır da. Yasalaştıktan sonra kimsenin itirazı olacağını sanmıyorum. Ancak uygulandığı taktirde faydaları büyük olacaktır. Denetlemedeki artış, sektörü daha da bilinçlendirecektir.	Uygulanması gerekir. Sigorta şirketlerine de burada büyük sorumluluk düşüyor. Sigorta şirketleri daha uzman kadrolarla çalışmalılar ve sektörün kalitesini bu şekilde arttırmalılar. Mevcut sistemde Solvency II'nin uygulanmasına en büyük olumsuz etken şüphesiz yanlış sigorta uygulamaları ve yanlış politikalardır.	Ülkemizde sigorta anlayışı önce mal sonra can. Verileri incelediğinizde dünyaya oranla can sigortalarında ne kadar geride olduğumuzu görebiliriz. Mal sigortalarında da hala devam eden iyi niyet prensibi eksikliğinden kaynaklanan haksız tazminat ödemeleri sektörün başındaki en büyük sorunlardan biridir. Acente sayısı azalıyor ve bu durum sigorta sektörü için son derece yanlış ve uygulamada sorun yaşatacak bir yere doğru gitmekte. Önce bu gibi sorunların çözülmesi gerekiyor. Yalan beyan zihniyetinin değişmesi şart. Bu gibi temel eksiklerin belirlenip düzeltilmesinin daha acil olduğu kanaatindeyim. Bunların konuşulduğu bir sektörde de Solvency II'nin lüks olduğunu düşünüyorum. Bu şartlarda uygulanması mümkün değil.	Elbette ki uygulanabilir. Solvency I düzenlemesi zaten uygulanmakta. Sektördeki şirketlerin çoğu yabancı, AB'de Solvency II'ye geçildiği anda Türkiye'de de gerek şirketlerin gerek Hazine Müsteşarlığı'nın baskısı artacaktır. Bu elbette ki hemen olabilecek bir şey değil. Zaman içinde yavaş yavaş Solvency II standartlarına uyum sağlanacaktır.
7. Peki Solvency II şirket başarısızlıklarını tamamen önleyebilecek mi?	Kesinlikle. Belirli bir sistem dahilinde doğru ve gerçek sigortacılık yapıldığında başarısızlıklar ortadan kalkacaktır.	İyi bir denetleme ve açıklık bırakmayan bir düzenleme ile olabilir.	İflasların azalacağı ve sermaye yetersizliği riskinin büyük ölçüde kaybolacağını düşünüyorum.	Sadece Solvency II ile olacak bir şey değil başarısızlıkların tamamen önlenebilmesi. Verilerin hepsi toplanıp analiz edilmeli. Planla, kontrol et, tekrar planla adımları izlenerek yeni bir pazar planlaması yapılmalı. Ancak şirket başarısızlıklarının tamamen önlenebilmesi teorik olarak zaten imkansızdır.	Bu mümkün değil. Ancak minimizasyonu sağlayacaktır. Tamamen önlemek için ulaşılması zor sermayeler koymak gereklidir. Mevcut duruma oranla ciddi bir risk azalması olur, iflas olasılıkları düşer.

Tablo 4: Türk Sigorta Sektörü Yöneticilerinin Solvency II Farkındalık Seviyeleri

	1. Görüşmeci	**2. Görüşmeci**	**3.Görüşmeci**	**4.Görüşmeci**	**5. Görüşmeci**	**Solvency II'nin içeriğine ilişkin Genel Farkındalık Düzeyi**
1. Solvency II'yi daha önce duydunuz mu?	Orta	Düşük	Yüksek	Yüksek	Yüksek	**Yüksek**
2. Neden ihtiyaç duyulmuştur?	Orta	Orta	Orta	Yüksek	Yüksek	**Orta**
3. Solvency II'nin amaçları nelerdir?	Orta	Orta	Yüksek	Yüksek	Yüksek	**Yüksek**
4. Solvency II'nin faydaları nelerdir?	Orta	Düşük	Orta	Orta	Orta	**Orta**
5. Solvency II'nin kısa dönemde olumsuz etkileri nelerdir?	Orta	Orta	Düşük	Orta	Orta	**Orta**
6. Solvency II Türkiye'ye uygulanabilir mi?	Yüksek	Orta	Orta	Orta	Orta	**Orta**
7. Solvency II başarısızlıkları tamamen önleyebilir mi?	Düşük	Düşük	Düşük	Yüksek	Yüksek	**Orta**
Görüşmecilerin Genel Farkındalık Düzeyleri	**Orta**	**Orta**	**Orta**	**Yüksek**	**Yüksek**	**Orta**

*Farkındalık seviyeleri değerlendirme ölçütleri: Düşük, Orta, Yüksek.

5.Bulgular

Yapılan araştırmada, Avrupa Birliği Solvency II projesi ve Türkiye'deki mevcut mali yeterlilik sistemi değerlendirilmiştir ve sektördeki orta düzey yöneticilerin Solvency II çalışması hakkında farkındalık seviyeleri ölçülmüştür.

Görüşmelerde ilk soruda görüşmecilerin Solvency II düzenlemesini bilip bilmediklerini ölçmek istenmiştir. İki görüşmeci Solvency II kavramına yabancı kalırken, diğer üç görüşmeci Solvency II hakkında yeterli farkındalığa sahip olduğu gözlemlenmiştir. Konu hakkında bilgisi olmayan görüşmecilere Solvency II'nin sermaye yeterliliği ile ilgili olduğu ve getirdiği yeni düzenlemelerden kısaca bahsedilip hatırlatma yapılması amaçlanmıştır. Sermaye yeterliliği veya yükümlülük karşılama yeterliliği kavramlarına aşina oldukları anlaşıldığında diğer sorulara geçilmiştir. Görüşmecilere sırasıyla Solvency II'ye neden ihtiyaç duyulduğu, söz konusu düzenlemenin amaçları, faydaları ve kısa dönemde olumsuz etkileri sorulmuştur ve bu sayede Solvency II düzenlemesi hakkındaki farkındalık seviyeleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte görüşmecilerden mevcut sistemin açıkları hakkında da fikirleri alınmıştır. Altıncı soruda görüşmecilere Solvency II'nin Türkiye'ye uygulanabilirliği sorulmuştur. Görüşmecilerin çoğu söz konusu düzenlemenin uygulanabilir olduğunu düşünmektedir. Ancak bu düşüncedeki görüşmecilerin bir kısmı öncelikle sektörün alt yapısındaki sorunların çözülmesi gerektiğini, bir kısmı ise siyasi ve hukuki açıdan zorluklar olabileceğini düşünmektedir. Görüşmecilerden biri ise Solvency II'nin, Türkiye sigorta sektöründeki mevcut sorunlardan dolayı lüks olduğunu düşünmektedir. Görüşmenin son sorusu olarak, Solvency II'nin uygulanması halinde şirket başarısızlıklarının tamamen sonlanıp sonlanamayacağı sorulmuştur. Görüşmecilerin çoğu, başarısızlıkların azalacağı ancak tamamen ortadan kalkmasının mümkün olmadığını söylerken, diğer kesim bu düzenleme ile tamamen başarısızlıkların önlenebileceği kanısındadır.

Tablo 3, görüşmecilerin farkındalık seviyelerinin kodlanmış halini göstermektedir. Bu tabloya göre görüşmecilerin farkındalıkları, verdikleri yanıtlara göre her bir soru için ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Sorulan her soruda görüşmeciden beklenen tam ve doğru cevapta birden çok unsur aranmaktadır. Cevaplarda değinilen doğru unsurlara göre üç farkındalık seviyesi belirlenmiştir; "Düşük", "Orta" ve "Yüksek".

6.Sonuç

Dünyada ve özellikle finans sektöründe önemli paya sahip sigorta şirketlerinin mali yapılarında meydana gelen başarısızlıkların artması sektöre olan güveni olumsuz etkilemektedir. Düzenleyici otoriteler poliçe sahiplerinin haklarını korumak ve başarısızlıkları önleyebilmek için tedbirler alma yoluna gitmiştir. Bu durum mali yeterlilik kavramını ortaya çıkartmıştır. Yeni bir mali yeterlilik düzenlemesinin gerekliliği önem kazanmıştır. Solvency I sistemi tüm riskleri değerlendirmeyen ve dinamik olmayan bir yapıya sahip olduğu için, Solvency II sistemi riske dayalı yeni bir mali sistem olarak getirilmiştir. Sistem sigorta şirketlerinde bulunması gereken sermaye miktarını belirleyen köklü düzenlemeler içermektedir. Sistemin hedefi poliçe sahiplerinin haklarını ve istikrar sağlamaktır. Sistemin 2016 yılında Avrupa Birliğinde uygulanması beklenmektedir.

Türkiye Avrupa Birliğine üye olmadığı için Solvency II sistemine uyma zorunluluğu yoktur. Buna rağmen sektörde yabancı şirketlerin payı %50'nin üzerinde olmasından dolayı Solvency II sisteminin uygulanması beklenilmektedir. Düzenlemeler Türk sigorta sektörünün yapısına yönelik olarak geliştirilecektir.

Solvency II kapsamında Türkiye'de sigortacılık sektöründeki orta düzey yöneticilere yönelik yapılan araştırmada, görüşmecilerin Solvency II düzenlemeleri ve uyum süreci hakkındaki farkındalıkları ölçülmek istenmiştir. Yapılan araştırmada, sektördeki yöneticilerin Solvency II ile ilgili yapılan çalışmalar ve uyum süreci konusunda yeterince bilinçli olmadıkları tespit edilmiştir. Bunun başlıca sebeplerinden bir tanesi de, mali yeterlilikle ilgili düzenlemelerin tek bir çatı altında birleştirilmemesi olabilir. Bu bağlamda Hazine Müsteşarlığı tarafından Mali Yeterlilik düzenlemelerine ilişkin tek bir yönetmelik çıkarılması bilincin artmasında olumlu katkılar sunabilir. Bununla birlikte, sektörde en üst düzeyden en alt düzeye kadar herkesin bilinçlendirilmesi en önemli husustur. Müsteşarlık ve Türkiye Sigorta Birliği'nin bu konuda eğitimler, e-eğitimler, el kitapları veya internet üzerinden e-kitap yayınlanması gibi uygulamalara gidilerek bu bilinç büyük bir anlamda sağlanmış olacaktır.

Kaynakça

Acar, O. (2008). *Avrupa Birliği Solvency II Projesi*, İstanbul.

Acar, O. (2007). Avrupa Birliği Solvency II Projesi, *Reasürör Dergisi*, 66, 12-19.

Berk, N. (2005). *Sigorta Şirketlerinde Mali Yeterlilik ve Risk Yönetimi*, Sigorta Araştırmaları ve İnceleme Yayınları-2, Aralık.

CEA, (2010). *Why Excessive Capital Requirements Harm Consumers*, Belgium.

Cangir Üstün, P. (2012). Solvency II'ye Uyum Yolunda Kurumsal Yönetim Yapısı ve İç Denetimin Rolü. İç Denetim Dergisi, 31, 44-47.

Ciumas, C., Coca Ramona, A., Oniga, A. (2014). The Solvency II Approach on the Capital Charge for the Non-Life Catastrophic Risk. Annals of the University of Oradea, Economic Science Series, 23 (1), 874-882.

Çoban, N. (2008). *Sigorta Şirketlerinde Mali Yeterlilik, Avrupa Birliği Sigorta Uygulaması (Solvency II) ve Türkiye Değerlendirmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çoban, N. (2010). Sigortacılık Sektöründe Solvency II ve Yönetişim Sistemi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2 (2),* 89-96.

Eling, M., Pankoke, D. (2014). Basis Risk, Procyclicality, and Systemic Risk in the Solvency II Equity Risk Module. Journal of Insurance Regulation, 1-40.

Kahya, M. (2000). Sigorta Sektörünün Ekonomik Kalkınmadaki Yeri ve Önemi ile Fon Yaratma İşlevi ve Sermaye Piyasalarındaki Etkinliği. *Reasürör Dergisi*, 37, 22-35.

Öner Kaya, E. (2013). *Sigorta Sektöründe Sermaye Yeterliliği ve Türk Sigorta Sektörünün Solvency II Kapsamında Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.

Öner Kaya, E., Tokay, S. E., Kaya, B. (2014). Sigorta Sektöründe Sermaye Yeterliliği ve Türk Sigorta Sektörünün Solvency II Kapsamında Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* 63, 109-138.

Pitselis, G. (2014). Robust Eligible Own Funds and Value at Risk Under Solvency II. *System Communications in Statistics - Simulation and Computation*, 43 (1), 161-181.

Şenel, A. (2006). Sigorta Şirketlerinde Mali Yeterlilik, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 297-315.

Yılmaz, K., Altınkurt, Y. (2011). Göreve Yeni Başlayan Özel Dershane Öğretmenlerinin Kurumlarındaki Çalışma Koşullarına İlişkin Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11 (2), 635-650.

http://www.tsb.org.tr/default.aspx?pageID=654&yid=612015 (23.8.2015 Tarih ve 29454 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Sigorta ve Reasürans ile Emeklilik Şirketlerinin Sermaye Yeterliliklerinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik")

http://www.tsb.org.tr/default.aspx?pageID=654&yid=189 (14.6.2007 Tarih ve 26552 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Sigortacılık Kanunu")

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Dumlupınar University Journal of Social Sciences
46. Sayı Ekim 2015 / Number 46 October 2015

AHLAK SUÇLARI VE DİĞER SUÇLAR ARASNDAKİ İLİŞKİ

Emirhan DARCAN
Doktor, Güvenlik Bilimleri, edarcan23@gmail.com

ÖZ: Ahlak suçları ile diğer suçlar arasındaki tanım, kavram ve ilişkiler hem karmaşık hem de sürekli değişen bir niteliktedir. Ahlak suçlarının gelişimi, kriminoloji, sosyoloji psikoloji, siyaset bilimi ve hukuk dâhil olmak üzere pek çok akademik alandan gelen faktörlerin etkileşimi ile olmuştur. Ahlakın tanımlanması ve sınıflandırılması büyük ölçüde kapsayıcı sosyal bağlam ve kamuoyuna dayanır. Bu makale, iki temel kavram üzerinde yoğunlaşacaktır. Öncelikle ahlak suçları ile diğer suçları birbirinden ayıran temel hususlar tartışılacak, daha sonra da kuramsal çerçeveler, deneysel bulgular ve araştırma zorlukları kapsamında ahlak suçlarının kendi arasında ve diğer suçlarla olan ilişkilerine değinilecektir. Sonuç kısmında ise literatürde var olan bulgulardan hareketle saptamalarda bulunulmaya, ayrıca gelecekte yapılması planlanan çalışmalara da yol gösterilmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Ahlak, Ahlak Suçları, Suçlar Arası İlişki

RELATIONSHIPS BETWEEN VICE CRIMES AND NON-VICE CRIMES

ABSTRACT: The concepts, definitions, and relationships between vice crimes and non-vice crimes are complex and continually changing. The evolution of vice crime has occurred due to a confluence of factors from multiple academic fields including criminology, sociology, psychology, political science, and law. The way that vice is defined and categorized is largely based on the overarching social context and public opinion. This paper aims to elaborate upon two primary concepts. First, the main issues in differentiating between vice and non-vice crime will be discussed. Second, the relationship between and within vices and non-vice crimes will be examined with a focus on theoretical frameworks, empirical findings, and research challenges. The study of vice crime is one in which empirical findings, combined with public opinion and social context, play a large role in policy changes including the final result of legalization, regulation, or prohibition.

Keywords: Crime, Vice, Vice Crimes, Non-Vice Crimes

Giriş

Ahlaki davranışın tanımlanması konusundaki analizlerin en zor olan yanı ‘ahlak’ kavramı kapsamına nelerin girdiğidir. Şiddet suçları veya mala karşı işlenen suçlar gibi diğer suç türlerinin büyük çoğunluğunun tanımlanmasında genel bir fikir birliğine varılmıştır. Ahlak konusu en eski medeniyetlere kadar dayanmasına rağmen (Cook, 1988, p. 1), ahlaken suç kabul edilen ve fikir birliği ile kabul gören davranış arasında kalan bir grup davranış biçimini açıklamak için birbiriyle yarışan pek çok terim türetilmiştir. Bunlardan bazıları ‘mağdursuz’, ‘asayiş’ ve ‘karşılıklı anlaşmaya dayalı’ gibi terimlerdir. Ancak yapılan her bir tanımda bazı önemli unsurların eksikliği bu olguyu yeterince açıklamayı engellemiştir. Mağdursuz suçlar kapamında, bireyin davranışından toplumun mağdur olup olmadığı üzerinde bir tartışma başlatılmıştır. Asayiş suçları kapsamında ise alkollü araç kullanma veya üzerinde silah bulundurma gibi eylemler değerlendirilmiştir çünkü bu suçların net bir şekilde tanımlanabilir bir mağduru yoktur, ancak toplumun değerlerini ve güvenliğini tehlikeye düşürmektedirler. Karşılıklı anlaşmaya dayalı suçlar kapsamına yalnızca birden fazla kişinin müdahil olduğu suçlar alınabilir, bu da uyuşturucu kullanımı ve pornografiyi dışarıda bırakmak anlamına gelecektir. Bu terimsel ifadelerin zaaflarının yanında, belirli davranışları dışarıda bırakan ve belirsiz bir hukuki duruş ihtimali yaratan ‘ahlak’ kelimesinin de bazı zaafları söz konusudur.

Skolnick, 'ahlak' kelimesinin gerçek anlamını yakalamak için başladığı araştırmasında, bu davranışın 'zevk ve popülerliğin yanında günahkârlık' ve aynı zamanda adaba aykırılık barındırdığını iddia etmektedir (Skolnick, 1988, p. 10). Skolnick, yağlı yemeklere düşkün olmak veya rekabet sporlarını sevmek gibi zevk verdiği halde adaba aykırı olmayan pek çok eylem olabileceğine işaret etmiştir. Aynı zamanda adaba aykırı olduğu düşünülmesine rağmen suçu işleyen kişilerce zevk alınmayan eylemler de bulunmaktadır (örneğin cinayet veya soygun gibi).

'Ahlak suçu' ifadesiyle ne demek istendiğini açıklığa kavuşturmak için hukuki tutumun da çözülmesi gerekmektedir. Yaygın şekilde ahlak suçu olarak etiketlenen eylemlerin tarihsel analizinde, alkol tüketimi, kumarhanede kumar oynama ve zina gibi davranışlar için çizilen hukuki standartların, din, siyaset ve dönüm noktası niteliğindeki belirli olaylar gibi sosyal etkiler yoluyla değişime uğradığı gözlenmiştir. Bu durumda, bir eylemin 'ahlaka aykırı' olarak değerlendirilmesi için devlet tarafından yasadışı olarak nitelenmesi şart mıdır sorusu karşımıza çıkıyor. Bu konudaki bir görüş, davranışın meşruiyetinden çok toplumsal tepkilere yoğunlaşmaktadır. Ancak gerek tanımsal kapsam, gerekse hukuki tutum, akademik literatürde veya kamuoyu tartışmalarında bir fikir birliğine ulaştırılamamıştır.

Ahlaka aykırı davranışlar, üç genel kategoride değerlendirilebilir: madde kullanımı, cinsellikle ilgili eylemler ve kumar. Madde kullanımı öncelikli olarak hafif ve marihuana, kokain ve eroin gibi ağır uyuşturuculara yoğunlaşırken, pek çok tanımsal yorumlamalar kapsamına alkol ve tütün gibi kullanımı yasayla düzenlenen maddeler de girebilir. Ahlaka aykırı olan cinsel eylemler kapsamına ise fuhuş, pornografi, zina ve homoseksüellik ve çok eşlilik gibi diğer cinsel davranışlar girmektedir. Son olarak kumar ise kumarhane bahisleri, internet bahisleri ve sayı oyunları gibi paranın iki tarafın rızasıyla karşılıklı olarak bahis edildiği durumdur. Bu üç kategori kapsamına giren eylemler büyük ölçüde daha önce konu edilen tanımsal ayrılıklara tabidir. Bir suçun, ahlak suçlarına dâhil edilmesi için bir standart belirlenerek yapılan kapsamlı analizler ahlak suçlarının kendi aralarında benzerlikler bulurken, ahlak suçları ile diğerleri arasında da farklılıklar ortaya koymaktadır.

1. Ahlak Suçları İle Diğer Suçlar Arasındaki Temel Farklar

Temel tanımlamalar ve sınıflandırmalar üzerinde düşünüldüğünde ahlak suçları arasındaki ortak noktalar dikkat çekicidir. Benzer şekilde, ahlak suçları diğer suçlardan bu benzerlikler sayesinde ayrılır. Ahlak suçlarını diğer suçlardan ayıran temel hususlar arasında genel ahlak-zarar çatışması, tespit edilebilir mağdurların olmayışı, ahlakın dinamik hukuki statüsü ve yasadışı piyasaların gelişimi yer almaktadır.

Genel ahlaka uygunluk ve zarar konusu, ahlak suçlarının temel unsurlarından biridir. Pek çok eleştirmen, uyuşturucu kullanımını, geleneksel olmayan cinsel davranışları ve kumarı dini veya ideolojik inanışlar sebebiyle genel ahlaka aykırı olarak değerlendirmektedir. Kanunların yapılmasında ve uygulanmasında ahlak kurallarına uygunluk konusu uzun süren felsefik tartışmaların konusu olmuştur. Bu konu 19. Yüzyılda John Stuart Mill ve James Fitzjames Stephen (Mill, 1859; Stephen, 1993) arasındaki tartışmalara kadar dayanmaktadır. Mill'e göre kanunlar yalnızca 'başkalarına zarar verilmesini engellemek' için kullanılmalıdır (Mill, 1859, p.22). Mill, başkalarına verilen zararın tanımını detaylı şekilde yapmamış olsa da, onun klasik görüşleri son 150 yıldır liberal felsefenin temelini oluşturmuştur (Mill,1859, p. 27). Stephen'ın iddiası ise daha çok devletin ahlaki dokusunu tehdit etme olasılığı olan eylemlere yoğunlaşmıştır. Ahlak ve kanunla ilgili benzer argümanlar 100 yıl sonra 1960'larda Lord Devlin'in (1965) Wolfenden Raporuna cevabıyla yeniden tekrarlanmıştır (Devlin, 1965, p. 23). Wolfenden Raporu (1963) bir dizi uzman tarafından tasarlanmış ve Birleşik Krallık'ta birden çok cinsel faaliyetin meşrulaştırılması için çağrıda bulunmuştur. H.L.A. Hart'ın Stanford Üniversitesindeki seminerler serisinde (Hart, 1963, p. 25) Mill'in zarar ilkesini, Wolfenden Raporunu ve kişinin kendi menfaatelerinin peşinde olma hakkını savunmuştur. Devlin, Stephen'ın ahlaka aykırılık ve zarar konusundaki orijinal argümanına da sadık kalmıştır. Son dönemde zarar ilkesi (Harcourt, 1990, p. 109) ile, çağdaş akademik ve siyasi ahlak tartışmalarının arkasındaki itici güç olarak gayrıresmi şekilde yeniden canlanmıştır. Ancak ahlaka

uygunluğun var olduğu fikri, gerçekte kamu politikalarının oluşturulmasında olmasa da pek çok vatandaşın fikirlerinde halen yaşıyor. Beyaz yakalı suçları dâhil olmak üzere ahlak suçları dışındaki suçların büyük çoğunluğu temelde ahlaken verdiği zarardan ziyade eylemin doğrudan verdiği zarar üzerine yoğunlaşmaktadır.

Ahlak suçlarını diğer suçlardan ayıran bir diğer husus da tespit edilebilir mağdurların olmayışıdır. Şiddet suçları veya mala karşı işlenen suçlar genellikle eylemden doğrudan veya dolaylı şekilde etkilenen mağdurların şikâyeti üzerine ortaya çıkar. Şiddet suçlarının her türlüsü ve mala karşı işlenen suçların büyük bölümünde mağdur veya mağdurlar tespit edilebilir. Ancak kimliği tespit edilemez mağdurların olduğu ahlak dışındaki suçlar da yok değildir. Silah bulundurma, ahlaka aykırı olarak değerlendirilmez, ancak silah bulundurmanın tespit edilebilir bir mağdura yönelik olması için ilave başka bir eylemin (silah kullanımının) gerçekleşmesi gerekmektedir. Zarar, genel ahlaka uygunluk ve tespit edilebilir mağdurlar, ahlak suçları kapsamında birbirine karmaşık bir biçimde bağlıdır.

Ahlak suçları ile diğer suçlar arasındaki bir diğer önemli fark ise ahlaka aykırılığın dinamik hukuki statüsüdür. Daha önce de bahsi geçtiği üzere, kamuoyundaki fikir değişimleri, sosyal hareketlilikler ve siyasi ve dini inanışlar sebebiyle ahlaka aykırı davranışlar konusunda zaman içerisinde büyük değişimler gözlenmiştir. Alkol, maddenin kötüye kullanımı kapsamında çeşitli siyasi ve dini etkiler sebebiyle yasaklanma dönemlerinden geçmiştir (Hamm, 1995, p. 13). Uyuşturucu kanunları ise büyük oranda ırkçı önyargılar ve bilgi eksikliği sebebiyle 20. yüzyılın başlarında Harrison Vergi Kanunu ve 1970'lerin Kontrollü Maddeler Kanunu ile değişimlere uğramıştır. Pronografi ise, pornografik yayınların çeşitlenmesi ve internet dâhil olmak üzere farklı medya kaynaklarının gelişiminden sonra Amerikan kültüründe hızla daha kabul edilebilir bir hal almıştır. *Bowers ve Hardwick* (1986) ile *Lawrence ve Texas* (2002) davalarında Yüksek Mahkeme kararlarının da gösterdiği gibi (Harcourt, 2004, p. 503) cinsel özerklik kısa bir süre içerisinde artmıştır. Son olarak kumar, Las Vegas ve Atlantic City'deki önde gelen kumarhaneler, devlet sponsorluğundaki piyango uygulamaları ve kumar makineleri yoluyla giderek artan bir kamuoyu desteği görmektedir.

Buna karşılık, ahlak suçu dışındaki suçlar için yapılan kanunlarda genellikle zaman içerisinde çok az değişiklik izlenmektedir. Örneğin, 1980'lerin suç denetiminde yalnızca hapis cezası politikalarında değişiklikler yapılmıştır. Polislik taktikleri, pek çok suçun işlenme şekli gibi bir değişime uğramıştır. Ancak ahlak suçları dışındaki suçların hukuki statüsü zaman içerisinde nadiren değişim göstermiştir. Bu değişimlere verilecek örnekler arasında 1980'lerde çıkar gruplarının baskısıyla yapılan alkollü araç kullanma yönündeki değişimler ve 1990'ların teknolojik çağında internetle ilgili suçların çeşitlenmesi gösterilebilir. Ancak bu örnekler, zaman içerisinde geleneksel şekilde durağanlık gösteren suç türlerini temsil edemez.

Son olarak, ahlaka aykırı suçların bütün türlerinin ortak bir özelliği de yasaklama veya yasal düzenlemeler yoluyla yapılan devlet politikarına tepki olarak yasadışı piyasalarının da doğmasıdır. Günümüzde yasadışı piyasalar konusundaki araştırmalar, yasadışı uyuşturucu ve fuhuşla ilgili yürütülmektedir (May, 1999, p. 58; Natarjan ve Hough, 2000, p. 29). Ancak bu yasadışı piyasalar, söz konusu maddenin veya eylemin kendine has bir özelliği olmaktan ziyade, yürütülen politikaya karşı doğal bir ekonomik tepki olarak ortaya çıkmaktadır.

2. Ahlak Suçları Arasındaki İlişkiler

Ahlak suçları arasında, gerek bu eylemlerin doğasından kaynaklanan, gerekse bunların yasal statüsüne tepki olarak gelişen yasadışı piyasalara bağlı karmaşık bir ilişki mevcuttur. Uyuşturucu veya fuhuşun meşrulaştırılması için yapılan çağdaş çağrılar üzerindeki tartışmalar da zaten uyuşturucu, fuhuş ve kumar arasında kaçınılmaz bir bağlantı olduğunu göstermektedir. Bu ilişkinin doğru şekilde anlaşılması için yasadışı piyasaların, organize suçların ve bağımlılığın iyi anlaşılması gerekmektedir.

Goldstein'a göre (1985, p. 497) yasadışı piyasalar genellikle üç faktörün bulunması halinde ortaya çıkar: (1) aşırı denetim tedbirleri, (2) nadir bulunan mallar, (3) yüksek talep. Uyuşturucu ve fuhuş için bu iddiada bahsi geçen üç faktör de söz konusudur. Aşırı denetim tedbirleri, ahlak ve zarar endişesiyle mücadele etmek için hükümet tarafından vatandaşlara uygulanır. Hükümetin arz azaltma gayretleri sonucunda uyuşturucular nisbeten nadir mallar haline gelirken, fuhuş ise istekli seks partnerlerine erişim olarak varlığını sürdürmektedir. Uyuşturucu kullanımıyla ilgili olarak bağımlılık ve çeşitli zevk veren deneyimler, talebin yüksekliği için kısmen etkili olabilirken, cinsel istekler, eş ihtiyacı ve güç hissi, fuhuş talebinin temelini oluşturur. Yasadışı piyasalar genel anlamda, arz azaltmaya yönelik hükümet politikalarına bağlı olarak pek çok faktörün birleşimi sonucunda gelişebilir.

Yasadışı piyasalar ve hukuk politikasıyla ilgili bir diğer gelişme de organize suçların varlığıdır. ABD ve diğer ülkelerdeki organize suç faillerinin geçmişi, araştırma literatüründe büyük oranda yer bulmuştur. Organize suçlar kapsamındaki kilit unsurlardan biri de bahsi geçen yasadışı piyasalardaki kar getiren endüstrilerdir. Bunun anlamı, organize suçlar, fuhuş ve kumar yoluyla gelir elde edilmesidir. 1920 ve 1933 yılları arasında alkolün yasaklanması, organize suçların bir mal üzerindeki etkisini gösteren bir örnek olarak karşımıza çıkar (Harris, 1972, p. 465). Uyuşturucu dağıtımında etkin olan kişilerin organize suçlar yoluyla fuhuş ve kumar ağları içinde de yer aldığı görülmektedir. Organize suç üyelerine yönelik kanun uygulamadaki zorluklar, sınır aşan piyasalar ve karmaşık örgüt hiyerarşileri sebebiyle artmaktadır.

Ahlak suçları kapsamındaki yaygın bir ilişki de, uyuşturucu bağımlılığının kullanıcıları başka suç türlerini de işlemeye yöneltmesidir (Goldstein, 1985, p. 499). Bir uyuşturucu kullanıcısı, bağımlılık sorunuyla karşı karşıya kaldığında daha fazla uyuşturucuya ihtiyaç duyacak ve bu parayı elde etmek için daha fazla çalışmak, bir işe girmek, tanıdıklarından borç almak veya bu ihtiyacını giderecek suçlar işlemek gibi bazı seçenekleri olacaktır. Bazı kullanıcılar şiddet veya mala karşı işlenen suçlara başvursa da, fuhuş ve kumar da bu parasal ihtiyacı giderme amaçlı potansiyel niteliktedir. Etnografi çalışmaları (Romero-Daza, Weeks ve Singer, 2003, p. 240) bazı uyuşturucu bağımlısı kadınların karar verme sürecini örneklerle açıklamıştır. Buna ilaveten, bazı erkekler de kadın parnerlerini, kız arkadaşlarını veya eşlerini kendi uyuşturucu bağımlılıklarına destek olmaları için fuhuş yaptırma yoluyla kullanabilmektedir. Bazı durumlarda fuhuş, geleneksel nakit ödeme yerine yasadışı uyuşturucular için yapılacak ödemenin doğrudan yapılması anlamına da gelebilmektedir (Dalla, 2002, p. 68). Ancak fuhuş yapmak için öncelikli olarak uyuşturucu bağımlılığı şart değildir. Sokak düzeyindeki seks işçilerinin niteliksel incelemesinde (Dalla, 2002, p. 66) fuhuşa başlamadan önce örneklemin yarıdan daha azının uyuşturucu alışkanlığı gösterdiği görülmüştür. Aynı çalışmada örneklemin yaklaşık %20'sinde uyuşturucu kullanımıyla fuhuşa başlama durumu eşzamanlı gerçekleşmiştir. Bir diğer ekonomik ihtiyaç sonucu ise uyuşturucu kullanımının yasal veya yasadışı kumara başvurmaya sebep olmasıdır. Kumar, potansiyel risklerine rağmen hızlı para kazanmak için kolay bir yol olarak görülmektedir.

Uyuşturucu, fuhuş ve kumardan oluşan ahlak suçları arasındaki karmaşık ilişkileri çözebilmek amacıyla pek çok çalışma yürütülmüştür. Ancak bir dizi komplikasyon sebebiyle çok az geniş çaplı nicel inceleme yapılabilmiştir. İlk olarak, ulusal düzeydeki ölçümler genellikle yakalama verilerine veya tam veya doğru olmama ihtimali taşıyan rapor anketlerine dayanmaktadır. İkinci olarak, nicel ve etnografi araştırmasının, uyuşturucu, fuhuş ve kumar piyasalarına giriş ve çıkış sürecini aydınlatması gerekmektedir. Pek çok etnografi çalışması piyasalarda birbiriyle örtüşen süreçleri incelemiş olmasına rağmen (Dalla, 2002; Murphy ve Venkatesh, 2006, p. 150), nispeten küçük örneklemlere dayanan bu bulguların genellenebilmesi için yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

3. Ahlak Suçları İle Diğer Suçlar Arasındaki İlişki

Ahlak konusundaki felsefik tartışmalar kapsamında 'zarar prensibinin' (Harcourt, 1990, p. 109) doğuşu ve akabinde, ahlak ile negatif sonuçlar arasındaki ilişkiyi açıklamak için daha fazla araştırma yapılmıştır. Son 30 yılda, ahlak suçları ile diğer suçlar

arasındaki ilişki bağlamında teorik ve deneysel bir temel oluşturma konusunda önemli adımlar atılmıştır. Çalışmaların çoğu ahlakın suç üzerindeki etkisine yoğunlaşırken, diğer suçların ahlak suçları üzerindeki etkisi de incelenmiştir.

Ahlak suçlarından kaynaklanan olumsuz sonuçlar arasında suç, ortaya çıkan olumsuzluklardan sadece biridir. Alkolün (Miller, Levy, Spricer ve Taylor, 2006, p. 519), uyuşturucu kullanımının (ONDCP, 2001) ve kumarın (Shwer, Thompson ve Nakamuro, 2003; Granois, 2004) diğer ahlak suçlarıyla kıyaslanarak sosyal ve ekonomik maliyetlerini hesaplamak için çoklu araştırmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar, suça ilaveten, çalışan veriminin düşmesi, kamu sağlığı sonuçları ve vergi mükelleflerine ilave ekonomik maliyetler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak, bu sosyal ve ekonomik maliyetlerin ölçülmesinde pek çok zorlukla karşılaşılmaktadır (Walker, 2007, p. 611). Bu konuda büyük engeller olsa da, ahlak suçlarının akabinde işlenen diğer suçlar, ahlak suçlarının en ölçülebilir zararlı etkilerinden biridir. Ahlak suçlarının zararlarına yoğunlaşmanın yanı sıra, bu üç temel kategoride ahlak suçları ile diğer suçlar arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için deneysel bir araştırma yapılmıştır. İleriki bölümlerde, ahlak suçları ile diğer suçlar arasındaki ilişkinin teorik temeli, deneysel bulguları ve bu ilişkiyi ortaya koymaya çalışan araştırmacılar için en zorlayıcı faktörler tartışılmaktadır.

4. Madde Kullanımı Ve Ahlak Suçu Haricindeki Suçlar

Goldstein (1985, p. 501) alkol tüketimi, yasadışı uyuşturucu ve şiddet oluşumu arasındaki ilişkinin açıklanabilmesi için üç taraflı bir çerçeve geliştirmiştir. Goldstein, kendi araştırmalarına ve literatür değerlendirmesine dayanarak üç şiddet kategorisi belirlemiştir: (1) psikofarmakolojik; (2) ekonomik zorlayıcılar; (3) sistemik şiddet. Psikofarmakolojik şiddet, maddenin doğrudan suçu işleyen kişinin akıl sağlığı ve fiziksel durumu üzerindeki kısa veya uzun vadeli etkilerini konu edinir. Ekonomik zorlayıcı şiddeti ise, kullanıcının bir alışkanlığını finanse etmesi veya daha çok madde satın alabilmesi için para veya mal edinme amaçlı şiddete başvurması anlamına gelir. Sistemik şiddet ise, madde piyasalarının, üretiminin ve dağıtımının doğası gereği ortaya çıkan şiddettir. Goldstein, sistemik şiddet kapsamında toprak üzerindeki iddiaları, hiyerarşiler içindeki suçları ve katkılı maddelerin varlığı gibi pek çok örnek sunmaktadır. Goldstein'ın modellerinden iki veya üçünün kapsamına giren bazı durumlar olsa da, bu araştırma gelecekteki araştırmalar için çerçeve niteliğindedir.

Goldstein'ın çerçevesi yayınlandığından bu yana yapılan araştırmalar, Goldstein'ın modellerinin temelini desteklemiştir. Ancak herhangi bir madde ile akabinde meydana gelen şiddet arasındaki ilişki, o uyuşturucunun gerçek etkileri ile hukuki statüsüne dayanmaktadır. Goldstein (1985, p. 502), çoğunlukla alkol, uyarıcı, uyku hapları ve çözülmeli uyuşturucuların dâhil olduğu durumlarda psikofarmakolojik şiddet ile maddenin birbiriyle ilişkili olduğunu bulmuştur. Pek çok yasadışı madde aslında uyuşturucuların fiziksel özellikleri sebebiyle (örneğin eroin) psikofarmakolojik şiddet düzeylerini aşağıya çekebilir. Uyuşturucu şiddetinin devletin yasaklamaları sonucu meydana geldiği iddiasına yanıt olarak, Boyum ve Kleiman alkol ve şiddet arasındaki ilişkiden yola çıkarak uyuşturucu ve suç arasındaki ilişkinin en azından bir kısmından psikofarmakolojik şiddetin sorumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır (Boyum ve Kleiman, 2003, p. 22). Buna ilaveten, New York'taki 1988 cinayetleri üzerinde yapılan analizde (Goldstein, Brownstein, Ryan ve Bellucci, 1989) bütün alkolle ilişkili olayların psikofarmakolojik şeklinde sınıflandırılabileceği ileri sürülmüştür.

Goldstein'ın çerçevesinde yer alan sonraki iki model, uyuşturucunun gerçek etkilerinden ziyade maddeyle ilgili kamu politikaları ve bunlara gelen reaksiyonlarla ilgilidir. Araştırmalar Goldstein'ın ekonomik zorlayıcı şiddet iddiasını desteklemektedir. Baumer ve arkadaşlarının çalışmalarında madde alışkanlığı olan kullanıcılar, alışkanlıkları için hızlı nakit bulmak için günün belirli saatlerinde soygunlara başvurabildiklerini görmüşlerdir (Baumer, Lauritsen, Rosenfeld ve Wright, 1998, p. 338). Diğer araştırmalar, hırsızlık, soygun ve sahtecilik gibi suça sevk eden bağımlılık ve gelir arasında karmaşık bir bağ olduğunu göstermiştir (Bennett ve Holloway, 2005) Özellikle eroin, bağımlılık yapan özellikleri sebebiyle ekonomik zorlayıcı suçlarla

bağlantılıdır. Ancak bazı çalışmalara göre eroin kullanıcıları şiddete başvurmak yerine, şiddet içermeyen suç olasılıklarını daha çok tercih etmektedirler (Allen, 2005, p. 371).

Goldstein'ın çerçevesindeki üçüncü modeli ise yasadışı piyasaların etkisini veya sistemik uyuşturucu şiddetini incelemektedir. New York'ta 1988 yılındaki cinayetlerin analizinde (taş kokain salgınının zirvede olduğu dönem) uyuşturucu bağlantılı cinayetlerin yaklaşık %70'inin sistemik şiddet olduğu tespit edilmiştir (Goldstein, 1989). Goldstein çalışmasında aşırı denetim tedbirlerinin, bir malın nadir ve talep edilen mal haline gelmesine yol açabilme ihtimalini açıklamıştır. Bu tür şiddete ahlak suçları dışından ve uluslararası çağdaş bir örnek olarak Afrika'nın batı bölgelerindeki elmas ticareti gösterilebilir.

Sistemik şiddet kamu politikasıyla doğrudan ilgilidir. Sistemik şiddetin sebep olduğu uyuşturucu suçlarının yüzdelik oranı henüz teyit edilmemiştir. Ancak bazı araştırmacılar sistemik şiddetin düzenli yasal piyasalarda aslında mevcut olmadığına işaret etmektedir. Boyum ve Kleiman likör dükkânı sahipleri arasındaki nadir şiddet örneklerine yer verirken, pek çok şiddet sorunundan yasadışı uyuşturucu bölgelerinin sorumlu olduğuna işaret etmektedir (Boyum ve Kleiman, 2003, p. 20).

Uyuşturucu şiddeti ilişkisinin ötesinde, Goldenstein'ın çerçevesinin uygulanabilirliği kesin değildir. Örneğin şiddete ilaveten pek çok mala karşı işlenen suç, bu çerçevedeki üç modele de atfedilebilir. Psikofarmakolojik etkiler, suçlunun sarhoş bilinçsizliği içerisinde yıkıma başvurmasına yol açabilir. Ekonomik zorlayıcı şiddet, genellikle eroin kullanıcılarının hırsızlık olayları örnekleri ile bağlantılıdır (Allen, 2005, p. 372). Son olarak sistemik şiddet, motorlu taşıt hırsızlığı, soygun veya vandalizm gibi mala karşı suç biçimleri ile sonuçlanabilir. Bunun yanı sıra, madde-şiddet ilişkisini açıklamak üzere hazırlanan bu çerçeve, diğer ahlak suçlarının açıklanması için de kullanılabilir. Bu çalışmanın ileriki bölümlerinde şiddet ve pornografi etkileri (bir tür psikofarmakolojik şiddet), kumar bağımlılıkları (ekonomik zorlayıcılar) ve fuhuş piyasaları (sistemik şiddet) konularına değinilecektir.

Goldstein'ın çerçevesinin ve uyuşturucu ile şiddet arasındaki ilişkiler üzerine yapılan diğer son araştırmaların önemine rağmen, uyuşturucu ve kamu politikasının etkilerinden biri Goldstein'ın çalışmasında eksiktir. Yasadışı uyuşturucu tüketimi, üretimi ve dağıtımının en önemli unsurlarından biri de, hassas nokta kabul edilen mağdurların sayısıdır. Bir uyuşturucu ticareti esnasında satıcı, üzerinde taşıması muhtemel para miktarı ve polise ihbar edemeyecek durumda olması sebebiyle, potansiyel suçlular için cazip bir hedef haline gelir. Fırsat kuramcıları (Cohen ve Felson, 1979; Cornish ve Clarke, 1986, p. 10) potansiyel bir suçlunun potansiyel bir soygunun maliyet ve faydasını ölçerken dikkate aldığı artan ödül ve azalan risklerin önemini vurgular. Bu sebeple hassas ve cazip hedeflerin artışı bu tür suçlara başvurulmasını da etkilemektedir.

Madde kullanımı ile suç arasında ilişki kurulmasıyla ilgili araştırma tasarımları çeşitlidir ve bu alanda pek çok yaklaşım kullanılmıştır. Bennett ve Halloway (2005) bu ilişkiyi anlayabilmek için vaka çalışmaları, etnografiler, mahkûm görüşmeleri ve tedavi görüşmeleri dâhil olmak üzere bir dizi nitel yöntemden bahseder. Uyuşturucular ile suç arasındaki nicel analizler, zaman serisi korelasyonlarını (Bennett ve Halloway, 2005) ya da resmi polis verilerini, mağdur anketlerini, kendini ihbar etme anketlerini ve diğer verileri kullanır (Parker ve Auerhahn, 1998, pp. 294-301).

Bu araştırma tasarımlarının geçerliliğine ilişkin bazı tehditler de söz konusudur. Bütün araştırma çalışmalarındaki geçerliliğe yönelik başlıca tehditlerden biri de nedenselliğin varlığıdır (Shadish, Cook ve Campbell, 2002, p. 457). Nedensellik, değişkenler ve düzgün zamansal düzen ve sahtelikten uzak olma durumu arasında bir korelasyon olmasını gerektirir. Araştırma çalışmalarının çoğu, özellikle üzerinde çalışılması zor farklı münferit uyuşturucu ve şiddet değişkenleri arasında korelasyon oluşturmada başarılı olmuştur, ancak zamansal düzen ve sahteliği belirlemek özellikle zordur. Bennett ve Halloway'in çalışması (2005), suç davranışının, uyuşturucu kullanımının başlangıcından önce var olduğunu gösteren çalışmalarına örnek teşkil etmektedir. Sosyal dezavantaj veya akran ilişkisi gibi değişkenlerin dâhil edilmemesi de geçerliliğe bir tehdit oluşturmaktadır (Martin, Maxwell ve

White, 2004, p. 350). Bu ilişkiyi açıklayan kuramsal modellerin geliştirilmesi, gerek iç geçerlilik konusunu çözümlemek, gerekse daha kapsamlı deneysel testler geliştirmek için gereklidir.

Maddeyle ilgili çalışmalarda geçerliliğe karşı bir diğer tehdit ise doğru ölçümler için yapı geçerliliğinin olmasıdır (Shadish, Cook ve Campbell, 2002, p. 29). Fagan, alkol ve uyuşturucu tüketiminin nasıl tam olarak ölçülebileceğini sorgulamaktadır. Beklenen etkinin oluşması için alkol veya uyuşturucu tüketiminin gerekli dozu ve süresi için herhangi bir fikir birliği söz konusu değildir (Fagan, 1993, p. 66). Buna ilaveten, Bennett ve Halloway (2005) uyuşturucu türü ve suç türü içerisinde çözümlemenin önemini vurgulamaktadır. Her bir uyuşturucunun kullanıcılar üzerinde farklı psikofarmakolojik etkileri bulunur ve her bir suç farklı fayda ve maliyetler sunar. İleri düzey veri toplama, uyuşturucu araştırmacılarının daha güvenilir veri setleri geliştirmesinde faydalı olacaktır. Ancak bazı maddelerin yasadışı oluşu, uyuşturucu araştırmacılarını detaylı bilgi vermeyen ve büyük çaplı olmayan ölçüm ve örneklemler haricindeki küçük çaplı örneklemlere odaklanmaya zorlamaktadır (Goldstein, 1985, p. 504). Bu ölçüm faktörlerine ilaveten, çoklu uyuşturucu kullanımının yaygınlığı da, tek bir maddenin etkilerini ayırmayı zorlaştırmaktadır.

Araştırma bulgularına tehdit oluşturan son unsur, tek bir çalışmanın diğer düzenlemelere genellenemez oluşudur (Shadish, Cook ve Campbell, 2002, p. 24). Fagan (1993), uyuşturucu kullanımının psikofarmakolojik etkilerinin büyük ölçüde bağımlı bir değişken olduğunu ileri sürmektedir. Bunun yanı sıra, uyuşturucu piyasaları tarafından yaratılan sistemik şiddet de, bir yerden başka bir yere göre değişiklik gösterebilir (Fagan, 1993, p. 73). Yasadışı uyuşturucu nüfusu üzerinde yapılan çalışmaların çoğu, uygunluk örneklemlerine dayanır ve bu da diğer nüfuslara yönelik değerlendirmeler yapılmasını zorlaştırır (Bennett ve Halloway, 2005). Araştırma çalışmalarının genellenebilme düzeyini, yetki alanlarına göre değişen politikalar ve alkol ve yasadışı uyuşturucuya ayrılan mesai de etkileyecektir.

5. Cinsel Davranış Ve Ahlak Suçu Haricindeki Suçlar

Ahlaka aykırı olan cinsellikle ilgili suçlar ve ahlak suçu haricindeki suçlar arasındaki ilişki genellikle iki yönlüdür. İlk olarak, fuhuş, sistemik şiddet ve mağdur olma riskinin artması ile ilişkilendirilir. İkinci olarak, materyalin izlenmesi doğrudan etki yaratacağı için, pornografinin daha sonraki cinsel saldırı veya tecavüzle bağlantılı olmasına ilişkin kuramsal bir beklenti söz konusudur. Madde kullanımını, ahlak suçu haricindeki suçlarla ilişkilendiren çalışmalara benzer şekilde, bu ilişkiyi tanımlamayı deneyen bir literatür de mevcuttur. Yine de bu çalışma alanında da bir dizi geçerlilik sorunu karşımıza çıkmaktadır.

Fuhuşla ilgili şiddete her türden suçlular tarafından başvurulabilir. Potansiyel mağdur olan bu kadınlar, romantik partnerlerinden, müşterilerinden, fırsatçılardan, tanıdıklarından ve kadın tacirlerinden şiddet görme olasılıklarının bulunduğunu kabul etmelidir (Sanders, 2008, p. 180). Uyuşturucu ve fuhuş piyasaları arasında farklılıklar bulunsa da, fuhuş piyasasındaki şiddetin sebebi, rekabet içerisindeki kadın tacirleri, hayat kadınları veya müşterilerdir. Bu konunun aydınlatılması için New York şehrindeki hayat kadınları ile ortaklaşa yapılan çalışmada, kuramsal alandaki faktörlerin istatistiksel olarak kontrolü sonrasında cinayet oranının genel nüfusun 18 katı olduğu ortaya çıkmıştır (Potterat, Brewer, Muth, Rothenberg, Woodhouse, 2004, p. 781).

Yasadışı piyasalardaki fuhuşun niteliği, barındırdığı hassasiyetler sebebiyle, hem hayat kadınının hem de müşterinin mağdur olması için büyük riskler içerir. Dalla (2002), hayat kadınlarının cinsel eylem öncesinde, esnasında veya sonrasında yaygın şekilde müşterilerinden para çaldıklarını ileri sürmüştür (Dalla, 2002, p. 71). Bazı durumlarda hayat kadınları müşterilerinin paralarını eylemi tamamlamadan çalmıştır. Ancak geniş çaplı araştırmalar, hayat kadınlarının, tecavüz miti klişeleri ve olanakları dâhil bir dizi faktör sebebiyle, diğer kadınlardan daha fazla cinsel mağduriyete uğrama ihtimali taşıdığını göstermiştir (Sanders, 2008, p. 180).

Fuhuşla ilgisi olan ancak ahlak suçu olmayan suçlar, örneklemler arasında uzamsal kıyaslamaları (Potterat, 2004, p. 780) ve etnografik tasarımların (Dalla, 2002, Murphy ve Venkatesh, 2006, p. 143) geliştirilmesine yol açmıştır. Detaylı mülakatlar,

anketler ve resmi polis verilerinin alınması, veri toplama yöntemleri arasında yer almaktadır. Ancak madde kullanımı kapsamındaki ahlak suçu olmayan suç literatüründe karşılaşılan pek çok geçerlik engeli, fuhuş araştırmacıları için de geçerlidir. Örneklemler, genellikle fuhuşun hukuki statüsü sebebiyle bulguların diğer düzenleme ve nüfuslar için de tekrarlanması gerekir. Buna ilaveten, madde kullanımı ile ahlak suçu haricindeki suçlardaki bazı nedensellik endişeleri, fuhuşla ilgili şiddetin kuramsal çerçevesine dayanarak daha az gözlenir. Örneğin cinsel eylem esnasında başvurulan şiddet, bir maddenin psikofarmakolojik etkisi altındaki şiddetten daha çok fuhuşla doğrudan ilişkilendirilebilir.

Bu kategoride belirlenen bir diğer araştırma yönü de pornografi tüketimi ile cinsel şiddet arasındaki ilişkidir. Kuramsal varsayımlar nispeten tek düze olsa da, araştırma çalışmaları, veri toplama sorunları ile engellenmektedir. Kutchinsky, dört ülkede pornografiye erişim konusundaki verileri kullanarak cinsel şiddet konusunda büyük çaplı değişiklikler görülüp görülmediğini değerlendirmiş, ancak pornografiye erişim ile tecavüz arasında herhangi bir anlamlı ilişki bulamamıştır (Kutchinsky, 1991, p. 53). Procida ve Simon, Avrupa ve Japonya'da başka çalışmalar yapmış ve pornografinin yasallaşmasından sonra cinsel şiddet üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını ileri sürmüştür (Procida ve Simon, 2003, p. 79). Bunun tam aksi bir durum yaşanan Hindistan'da, pornografi konusunda oldukça kısıtlayıcı bir politika uygulanıyor olmasına rağmen, kadınlara yönelik şiddet oldukça yüksek orandadır.

Ulusal pornografi tüketiminin uzun vadeli oranlarını karşılaştıran çalışmalara ilaveten, bu ilişkiyi tanımlamaya yönelik iki farklı araştırma tasarımı kullanılmıştır. Langevin ve Curnoe farklı cinsel suç türlerini işleyen suçlulara yönelik pornografi kullanımı konusunda doğrudan bir anket yapmıştır. Bu çalışma sonunda suçla pornografi arasında %20'den daha az bir ilişki olduğu bulunmuştur (Langevin ve Curnoe, 2004, p. 585). Diğer bir araştırma tasarımı kontrollü laboratuvarlarda gerçekleştirilmektedir. Bireyler farklı türdeki pornografiye maruz bırakılarak kontrol gruplarında cinsel saldırganlık düzeylerinin artıp artmadığı belirlenmektedir. Procida ve Simon (2003, p. 75) bu araştırma tasarımının pornografiye maruz kalma ve cinsel saldırganlık arasında olumlu bir ilişki gösterdiğini kanıtlayan bulgular elde etmiştir.

Bu ilişkiyi gösteren bulgular olmasına rağmen her bir araştırma tasarımının belirgin eksikleri söz konusudur. Makro düzeydeki yetki bölgeleri arasındaki şiddet oranlarını karşılaştıran çalışmalar kontrol edilemeyen bir dizi faktöre dayanan iç geçerlik engellerine tabidir. Bu çalışmalar aynı zamanda belirli bir bölgede gerçekte ne kadar pornografi tüketildiğinin ölçülememesi sorunuyla da karşı karşıyadır. Suçlu anketleri ise suçluların ifadelerine ve genel nüfusu temsil etmeyen örneklemlere dayanmaktadır. Laboratuvar testleri sadece yanıtlayıcıların testlerden uyarılıp uyarılmadığını göstermektedir. Bu deneylerde elde edilen bulguların gerçek davranışa dönüşüp dönüşmeyeceğini veya bulguların gerçek hayat durumlarına genellenip genellenemeyeceği de kesin değildir.

6. Kumar Ve Ahlak Suçları Haricindeki Suçlar

Kumarın ahlak suçları haricindeki suçlarla olan ilişkisi büyük ölçüde kumar türüne bağlıdır. Kumar kapsamına, spor kumarlarından at yarışlarına, sayı oyunlarından kumarhane oyunlarına pek çok tür girer. Kumar ve suç arasındaki ilişkiyle ilgili son dönemde kullanılan literatür daha çok kumarhanelere odaklanmaktadır. Bunun iki sebebi vardır. İlk olarak, kumarhaneler Las Vegas ve Atlantic City'deki ilk örnekleri kurulduktan sonra oldukça yaygınlaştı ve günümüzde nerdeyse ABD'nin her eyaletinde kumarhaneler kurulmaktadır. İkinci olarak, kumarhaneler araştırmacılara belirli bir süre ve mekânda bilinen bir miktar üzerinde çalışma olanağı sunmaktadır. Spor bahisleri gibi kumarın pek çok türü hukuki statüleri sebebiyle ölçümleri zorlaştırmaktadır.

Kumar ve suç arasındaki ilişkinin kuramsal temelini atan Grinols ve Mustard kumarhanelerin diğer suç türlerine yol açabileceği birçok durum tespit etmişlerdir. Bunlar arasında ekonomik zorlayıcı etki, artan ziyaretçi suçluluğu ve ziyaretçi profili sebebiyle suç sonunda elde edilecek ödülün artışı sayılabilir. Madde kullanımında da geçerli olan ekonomik zorlayıcı model, çoğunlukla

kumarla ilgisi olan şiddetle ilişkilidir. Kumar oynayanların kumar alışkanlıklarını finanse edebilmek için hırsızlığa başvurabilecekleri ileri sürülmektedir (Grinols ve Mustard, 2001, p. 7). Ancak bazı araştırmalar kumar oynayanların sahte çek yazmak veya işyerinden hırsızlık gibi şiddet harici suçlara daha çok başvurduklarını göstermektedir (Schwer, Thompson ve Nakamuro, 2003, p. 9). Ziyaretçi suçluluğunun etkisi, yeni olanakların ortaya çıkmasıyla ham suç sayısı toplamının, bölgeye olan ziyaretlerin artmasıyla birlikte artışa geçmesidir. Son olarak ziyaretçi ödül modeli, bir hedefin cazipliğiyle ilgilidir. Potansiyel suçlular, kumarhane çevresinde hedef tespiti yapar çünkü bu kişiler büyük miktarda para taşıyor ve çevreyi bilmiyor olabilirler.

Kumarhanelerin, artan suç oranlarıyla herhangi bir ilişkisinin olup olmadığını tespit etmek için pek çok araştırma yapılmıştır. Buna ilaveten araştırmacılar suç oranında gözlenen herhangi bir artışın yer değiştirmenin bir etkisi mi yoksa gerçek bir suç artışı mı olduğunu da dikkate almalıdır. Kumarhane suçları literatürü, temelinde pek çok araştırma tasarımını barındırmaktadır. Stitt, Nichols ve Giacopassi (2005, p. 196) gerçek suç oranları yerine suç algıları üzerinde çalışarak bir kumarhanenin varlığının çoklu ortamlardaki suç oranları üzerinde bir etkisinin olduğu sonucuna varmışlardır. Resmi polis verilerine bakıldığında araştırmacılar, kumarhanenin kurulmasından önce ve sonraki değişiklikleri de değerlendirecek zaman serileri kullanmışlardır. Kumarhaneler ile yerel resmi suç oranları arasındaki ilişkiyi belirleyen araştırma bulguları değişiklik göstermektedir. Chang (1996), Biloxi, Mississippi'de kumarhanelerin açılmasından iki yıl sonra hiçbir etki gözlemezken, Stitt, Nichols ve Giacopassi (2003, p. 253) ise kumarhanelerin açılmasından sonra bazı muhitlerde suç oranında bazı artışlar tespit etmişlerdir.

Daha önce de bahsedildiği üzere, kumar ve ahlak suçu haricindeki suçların ilişkisi konulu araştırmaların çoğu kumarhanelere odaklanmıştır. Bu sebeple, diğer kumar türlerinin suç üzerindeki etkisi hakkında çok az bilgi mevcuttur. Uygunluk örneklemine dayanan bazı anketlerde kumarhanesi olmayan nüfus incelenmiştir, ancak kalite araştırma tasarımlarının çoğu, yasal kumarhanelerin etkisini ölçmüştür. Bu çalışmalarla ilgili en temel metodolojik endişelerin başında ölçme, nedensellik ve dışdeğerleme gelmektedir. Albanese (1985), suç oranlarında hesaplanmayan ilave nüfus sebebiyle turistik mekânlarda suçun artış sergilediğini iddia etmiştir. Atlantic City veya Wildwood, New Jersey gibi cazibe merkezlerinde gündüz vaktindeki nüfus sayısı, resmi suç oranlarında yer alan rakamlardan daha yüksektir (Albanese,1985, p. 43). Kumarhaneler ile diğer eğlence mekânları arasındaki bu karşılaştırma başka araştırmacılar tarafından da desteklenmektedir (Miller ve Schwartz, 1998, p. 136). Kumarhanelerle ilgili araştırmaların çoğu, kuramsal beklentilere dayanan muhtemel ara değişkenler serisini değerlendirir, ancak her zaman araştırma kapsamında hesaba katılmayan diğer faktörlerin de suç oranlarını etkilemesi olasılığı söz konusudur. Walker (2007), araştırmacılar için eşzamanlı hususları (örneğin kumar ve alkol) ayıramama durumunun, hatalı varsayım ve sonuçlar çıkarmaya yol açacağını iddia etmektedir. Son olarak, genellenebilir sonuçlara ulaşabilmek için benzer araştırmaların yapılarak belirli bir kumarhane bölgesindeki etkilerin teyit edilmesi gerekmektedir.

7. Ahlak Suçu Haricindeki Suçların Sebep Oldukları Ahlak Suçları

Ahlak suçları ile bunlar haricindeki suçlar arasındaki ilişkileri inceleyen araştırma çalışmalarının büyük bölümünde ahlak suçlarının geleneksel suçlar üzerindeki etkileri dikkate alınmıştır. Ancak diğer suçların, ahlak suçlarına sebep olduğu görüşünü destekleyen kuramsal bir temel de mevcuttur. Buna ilaveten ahlak suçlarına yönelik kamu politikaları aslında çeşitli müeyyideler yoluyla ahlak suçlarına müsamaha gösterilmesine yol açmaktadır.

Bennett ve Halloway (2005), uyuşturucu ve suç arasında net bir korelasyon olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak bu ilişkiyi açıklamaya yönelik dört olası model mevcuttur: (1) uyuşturucu suça yol açar, (2) suç, uyuşturucu kullanımına yol açar, (3) karşılıklılık etkisi vardır, (4) üçüncü değişken modeli. Birinci ilişki, uyuşturucu ve suç arasında olduğu varsayılan en yaygın ilişkidir. Üçüncü değişkenin mevcudiyetine değinen modelde ise hem uyuşturucu kullanımına hem de suça sebep olan dış faktörler söz konusudur. Ancak ikinci ve üçüncü modeller, madde kullanımının suçtan kaynaklanabileceğini göstermektedir. Bennett ve Holloway (2005) başarıyla işlenen bir suç sonrasında alkol ve uyuşturucu ile yapılan kutlamaya bir örnek vermiştir.

Araştırmacıların verdiği başka bir örnek ise bazı suçluların, işlemeyi planladıkları bir suç öncesinde endişelerini gidermek ve sakinleşmek amacıyla alkol veya uyuşturucu kullanabildikleri fikridir.

Ahlak suçu haricindeki suçların mağduriyeti, ahlak suçlarının artan düzeyi ile bağlantılı olabilir. Çocukken seks mağduriyetinin olması, daha yüksek oranda madde kullanımı ve fuhuşa yol açabilir. Soygun mağduriyetinin olması kumara yol açabilirken, diğer mala karşı suçlardan doğan mağduriyetler ise zararın telafi edilmesi için yasadışı ve gayrıahlaki faaliyetlere başvurulmasına sebep olabilir. Ahlak suçu haricindeki suçlardan doğan mağduriyetler ile akabinde işlenen ahlak suçu arasındaki ilişkinin akademik çalışmalarla incelenmesi gerekmektedir.

Ahlak suçu haricindeki suçlar, ahlak suçlarına yol açabilirken, bir başka iddiaya göre de başlangıçta bu suçlara yönelik toplumsal tepkiler bireyleri ahlak suçuna yöneltmektedir. Para cezaları, hapis cezası ve damgalama gibi cezai adalet sisteminin bazı unsurları akabinde uyuşturucu kullanımı, fuhuş, pornografi ve kumara yönelme ihtimalini arttırabilir. Öğrenme ve altkültür kuramları, cezaevi ortamını inceler ve hapis cezası öncesi ve sonrası uyuşturucu kullanımı arasında ilişki kurmaya çalışır. Daha önce uyuşturucu kullanmayan kişilerin cezaevi ortamında uyuşturucu kullanmaya başlamış olması, öncelikle ahlak suçu haricinde bir suçun işlenmesi ve akabinde ahlak suçunun gelmesi arasında dolaylı bir bağ kurmaktadır. Buna ilaveten, kaybedilen ekonomik gelir ve etiketler, kadınları fuhuşa ve bazı kişileri de kumara zorlayabilir. Geleneksel cinsel aktiviteden mahrum kalmak, cezaevlerindeki pornografi üzerinde önemli etkiye sahiptir.

Sonuç

Ahlak suçları ile diğer suçlar arasındaki ilişki özellikle tanımsal, kuramsal ve politikalar açısından karmaşıktır. Son 30-40 yıldır yürütülen araştırmalar hızla artsa da, ahlak suçlarının doğasındaki dinamik değişimler araştırmacıların her zaman bir adım ilerisinde gibi görünüyor. Ancak, gelişen kuramsal fikir ve çerçevelere dayanarak, ahlaken suç kabul edilen davranış ile kabul gören davranış arasında kalan bir grup davranış biçiminin anlaşılmasına yönelik önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

İleriki dönemlerde yapılacak çalışmaların birden çok yönü olmalıdır. İlk olarak, mağduriyetin hassasiyeti konusuna daha fazla değinilmelidir. Ahlak suçuna katılım sağlayan bütün aktörler, kendi cazibeleri ve hassasiyetleri sebebiyle yüksek oranda mağduriyet riski taşımaktadır. İkinci olarak, internet, ahlak suçlarının işleyiş biçimini değiştirmiştir. Son 15 yılda gözlenen teknolojik gelişmeler sebebiyle, madde kullanımı, fuhuş, pornografi gibi her bir ahlak suçunun görünümü de değişime uğramıştır. Bu alandaki nüfusun halen titiz deneysel değerlendirmelere tabi tutulması gerekmektedir. İnternet dışındaki ahlak suçlarının ve piyasalarının, teknoloji çağındakilere olan etkilerinin karşılaştırılması için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Üçüncü olarak, büyük çaplı politika olasılıklarını d eğerlendiren araştırmaların yarıda kesilmemesi gerekmektedir. Deneysel bulguların, kamuoyu ve sosyal bağlam ile birleşiminden oluşan ahlak suçları konulu çalışmalar, meşrulaştırma, yasal düzenleme veya yasak koyma gibi nihai sonuçları barındıran politika değişikliklerinde önemli rol oynamaktadır.

Kaynakça

Albanese, Jay, S. (1985). "The effect of casino gambling on crime", *Federal Probation*, C.49,S.2, pp.39-44.

Allen, Chris. (2005). "The Links between Heroin, Crack Cocaine and Crime Where Does Street Crime Fit In?." *British Journal of Criminology*,C.45,S.3, pp.355-372.

Baumer, E., Lauritsen, J. L., Rosenfeld, R., ve Wright, R. (1998), "The influence of crack cocaine on robbery, burglary, and homicide rates: A cross-city, longitudinal analysis", *Journal of research in crime and delinquency*, C.45,S.3, pp.316-340.

Boyum, David. ve Kleiman, Mark.A.R. (2003), "Breaking the drug-crime link", *The Public Interest*, S.152, pp.19-38.

Cohen, Lawrence E., and Marcus Felson. (1979), "Social change and crime rate trends: A routine activity approach", *American sociological review*, C.4,S.44, pp.588-608.

Cook, Philip.J, (1988), "An introduction to vice", *Law and Contemporary Problems*, C.51,S.1, pp.1-8.

Cornish, Derek B., and Ronald V. Clarke (Ed) (2013), *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending*, Transaction Publishers, New York: Springer-Verlag.

Dalla, Rochelle L, (2002), "Night moves: A qualitative investigation of street-level sex work." *Psychology of Women Quarterly*, C.26,S.1, pp.63-73.

Devlin, Patrick, (1965), *The enforcement of morals*. Liberty Fund Edition, London: Oxford University Press.

Fagan, Jeffrey, (1993), "Interactions among drugs, alcohol, and violence", *Health Affairs* C.12,S.4, pp. 65-79.

Grinols, Earl, (2004), *Gambling in America: Costs and Benefits*, New York: Cambridge University Press.

Grinols, Earl.L. ve Mustard, David.B, (2001), *Measuring industry externalities: The curious case of casinos and crime*,Working paper, pp.1-35.

Goldstein, Paul.J.,(1985), "The drugs/violence nexus: A tripartite conceptual framework", *Journal of Drug Issues*, C.15,S.4,pp.493-506.

Goldstein, Paul.J., Brownstein, H.H., Ryan, P.J., ve Bellucci, P.A., (1989), "Crack and homicide in New York City 1988: a conceptually based event analysis", *Contemporary Drug Problems*, C.16,S.4, pp.651-687.

Hamm, Richard F., (1995), *Shaping the Eighteenth Amendment: Temperance Reform, Legal Culture, and the Polity, 1880-1920: Temperance Reform, Legal Culture, and the Polity, 1880-1920*. Univ of North Carolina Press, 1995.

Harcourt, Bernard E., (1990), "The collapse of the harm principle", *Journal of Criminal Law and Criminology*, C.90,S.1, pp.109-194.

Harcourt, Bernard E., (2004), "Foreword: "You are entering a gay and lesbian free zone": On the radical dissents of Justice Scalia and other (post-) queers", *The Journal of Criminal Law and Criminology*, C.94,S.3, pp.503-550.

Harris, Donald P., (1972), "The concept of state power under the twenty-first amendment", *Tennessee Law Review*, C.40, pp.465-495.

Hart, Herbert Lionel A., (1963), *Law, liberty, morality*., Stanford, CA: Stanford University Press.

Kutchinsky, Berl., (1991), "Pornography, sex crime and public policy", En: Gerull, SA y Halsted, B. (Ed.). Sex industry and public policy. (ss. 41-54). Canberra: Australian Institute of Criminology.

Langevin, Ron. ve Suzanne Curnoe., (2004), "The use of pornography during the commission of sexual offenses." *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, C.48,S.5, pp.572-586.

Martin, Susan E., Maxwell, Christopher D., ve White, Helene R., (2004), "Trends in alcohol use, cocaine use, and crime: 1989-1998", *Journal of Drug Issues*, C.34,S.2, pp.333-359.

May, Tiggey, Mark Edmunds, ve J. M. Hough., (1999), *Street Business: The links between sex and drug markets*, London: Research, Development and Statistics Directorate, U.K. Home.

Mill, John S., (1859) *1892. On Liberty*. London: Longmans, Green.

Miller, Ted R., Levy, David T., Spicer, Rebecca.S., ve Taylor, Dexter M., (2006), "Societal costs of underage drinking", *Journal of Studies on Alcohol*, C.67,S.4, pp.519-528.

Miller, William J. ve Schwartz, Martin D., (1998), "Casino gambling and street crime", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, C.556, pp.124-137.

Murphy, Alexandra K. ve Sudhir Alladi Venkatesh (2006), "Vice careers: The changing contours of sex work in New York City", *Qualitative Sociology*, C.29,S.2, pp.129-154.

Natarjan, Mangai, ve Hough, Mike., (Ed.) (2000), "Illegal drug markets: From research to prevention policy", *Crime Prevention Studies*, Monsey, NY: Criminal Justice Press.

Office of National Drug Control Policy (2001), *The Economic Costs of Drug Abuse in the United States, 1992-1998,* Washington, DC: Executive Office of the President (Publication No. NCJ-190636).

Parker, Robert Nash, and Kathleen Auerhahn., (1998), "Alcohol, drugs, and violence."*Annual review of sociology*, C.24, pp.291-311.

Potterat, John J., Brewer, Devon D., Muth, Stephen Q., Rothenberg, Richard B., Woodhouse, Donald E., Muth, John B., Stites, Heather K. ve Brody, Stuart., (2004), "Mortality in a long-term open cohort of prostitute women", *American Journal of Epidemiology*, C.159,S.8, pp.778-785.

Procida, Richard., ve Smon, Rita James., (2003), *Global perspectives on social issues: Pornography*, Lanham, MD: Lexington Books.

Romero-Daza, Nancy., Week, Margaret., Singer, Merrill., (2003), "Nobody gives a damn if I live or die: Violence, drugs, and street-level prostitution in inner-city Hartford", Connecticut. Medical Anthropology, C.22,S.3, pp.233-259.

Sanders, Teela., (2008), *Paying for pleasure: Men who buy sex*, Cullompton, UK: Willan Publishing.

Schwer, R. Keith, William N. Thompson, ve Daryl Nakamuro, (2003),"Beyond the limits of recreation: Social costs of gambling in southern Nevada", *Annual Meeting of the Far West and American Popular Culture Association*.

Shadish, William R., Cook, Thomas D., ve Campbell, Donald T., (2002), *Experimental and quasi-experimental designs for generalized causal inference*, Boston: Houghton Mifflin.

Skolnick, Jerome H., (1988), "The social transformation of vice", *Law and Contemporary Problems*, C.51,S.1, pp.9-29.

Stitt, B. Grant, Mark Nichols, ve David Giacopassi., (2003), "Does the presence of casinos increase crime? An examination of casino and control communities", *Crime & Delinquency, C.*49,S.2,pp.253-284.

Stitt, B. Grant, Mark Nichols, and David Giacopassi., (2005), "Perception of casinos as disruptive influences in USA communities." *International Journal of Tourism Research*, C.7.S.4-5, pp. 187-200.

The Wolfenden Report, (1963), *Report of the Committee on Homosexual Offences and Prostitution*, New York: Stein and Day.

Walker, Douglas M. (2007), "Problems in quantifying the social costs and benefits of gambling." *American Journal of Economics and Sociology*, C.66,S.3, pp.609-645.

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

DPUJSS

Sayı: 46
EKİM 2015

Number 46
OCTOBER 2015

Sahibi / Owner
Prof. Dr. Remzi GÖREN
Dumlupınar Üniversitesi Rektörü

Editörler / Editors
Doç. Dr. Niyazi KURNAZ
Yrd. Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR
Yrd. Doç.Dr. Özer ÖZÇELİK

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Kemal DEMİRCİ
Doç. Dr. Mustafa DURMAN
Yrd. Doç. Dr. Hacı Murat ARABACI

Dergi Sekretaryası / Secretary of Journal
Arş. Grv. Zeynep SEVİNÇ
Arş.Grv. Fadime ÇELİK

Yazışma Adresi / Correspondence Address:
Sosyal Bilimler Dergisi
Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya-Türkiye
Tel: 0 274 265 20 31
sbe@dpu.edu.tr

ISSN
1302–1842

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
SAYI 46, EKİM 2015 / NUMBER 46, OCTOBER 2015

Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Dergisi Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört kez yayınlanan, EBSCOhost, ULAKBİM/Sosyal Bilimler Veri Tabanında ve ASOS İndekste taranan uluslararası hakemli bir dergidir. Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kendi kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Dumlupınar Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Makaleler sadece referans verilerek kullanılabilir.

Kapak Tasarımı: Adem DÖNMEZ

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
SAYI 46, EKİM 2015 / NUMBER 46, OCTOBER 2015

46.SAYI HAKEM LİSTESİ

PROF. DR. CEMAL ELİTAŞ	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. EMİNE ÖZMETE	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HÜSEYİN ERGİN	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MUSTAFA MESUT KAYALI	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SEYFETTİN ÜNAL	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SERPİL CULA	BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. HASAN SAİD TORTOP	BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. İZZET DÖŞ	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ŞELALE UŞEN	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. EBRU DENİZ OZANAYTEKİN	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. BEHLÜL ÖZKAN	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. SÜLEYMAN EMRE ÖZCAN	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. ÖZER ÖZÇELİK	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. GÖKHAN BARAL	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. DİLEK ERENOĞLU ATAİZİ	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
YRD. DOÇ. DR. TALAT AYTAN	YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. İRFAN ÇİFTÇİ	EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
DR. MURAT ÖZKAN	WASHİNGTON BÜYÜKELÇİLİĞİ

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
SAYI 46, EKİM 2015 / NUMBER 46, OCTOBER 2015

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1.NEOKLASİK REALİZM: İLERLETİCİ Mİ? YOZLAŞTIRICI MI? LAKATOSYAN BİR DEĞERLENDİRME
Samet YILMAZ 1-18

2.PRODÜKSİYON FİRMALARINDA TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARINA GÖRE HİZMET ÜRETİM MALİYETLERİ
Ali Haydar GÜNGÖRMÜŞ 19-30

3.TÜRK SİGORTACILIK SEKTÖRÜNDE KURUMSAL DEĞİŞİM: SOLVENCY II ADAPTASYONU VE YÖNETSEL FARKINDALIK
Abdullah Buğra SOYLU, Erdem KIRKBEŞOĞLU, Nilüfer DALKILIÇ 31-43

4.AHLAK SUÇLARI VE DİĞER SUÇLAR ARASNDAKİ İLİŞKİ
Emirhan DARCAN 44-55

5. MEHMET KAPLAN'IN GÖZÜYLE İLİM ve EĞİTİM MESELELERİ
Murat TURNA 56-66

6.ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN OKUL VE ÖĞRETMENE İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI
Üzeyir OGURLU, Ercan ÖPENGİN, Emine HIZLI 67-83

7.IMPACT OF GDP GROWTH ON UNEMPLOYMENT DURING THE EXPANSION PERIODS: A STUDY ON OKUN'S LAW FOR TURKEY
Erkan DEMİRBAŞ, M. Veysel KAYA 84-95

8.IMPACT OF ENTREPRENEURSHIP EDUCATION ON ENTREPRENEURIAL CAREER PERCEPTIONS: EVIDENCE FROM AN EMERGING ECONOMY
Haroon MUZAFFAR, Özge GÖKBULUT ÖZDEMİR, Semih CEYHAN 96-117

9.FARKLI ÖRGÜTSEL YAPILARDA İŞYERİNDE PSİKOLOJİK TACİZİN (MOBBING) YAYGINLIĞI, ÖNLENMESİ VE CİNSİYET DEĞİŞKENİ ÜZERİNE NİTEL BİR ANALİZ
Aydın ÇİVİLİDAĞ 118-147

NEOKLASİK REALİZM: İLERLETİCİ Mİ? YOZLAŞTIRICI MI? LAKATOSYAN BİR DEĞERLENDİRME

Samet YILMAZ
Araş.Gör., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sametyilmaz@uludag.edu.tr

ÖZ: 1980 sonrası dönemde realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisinde realizmin yapısalcı yorumu hakim konumda olmuş ve teoriye yönelik tartışmalar yapısalcı realizm etrafında gerçekleşmiştir. Bu dönemde realizm hem kendi içerisinde yeni sorunsallarla hem de diğer teorilerden gelen eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Bu çerçevede realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisinde bu sorunsallar ele alınmış ve hakim yapısalcı realizm dışında çeşitli vaka çalışmaları yapılmıştır. Bu vaka çalışmaları, devletlerin belli dış politika eylemlerini ve ulusal politikanın bu eylemler üzerindeki etkisini açıklamaya yönelik tekil çalışmalar olarak yapılmıştır. Neticede bu vaka çalışmalarını kendi bünyesinde toplayan neoklasik realizm yeni bir model olarak uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde konumlanmıştır. Bu çalışmada realizm içerisinde ortaya çıkan ya da kendisini realizm içerisinde konumlandıran neoklasik realizmin realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisindeki konumu ve öne sürdüğü varsayımların getirdiği yenilikler analiz edilecektir. Bu yapılırken Imre Lakatos'un "Bilimsel Araştırma Programı" yaklaşımından yararlanılacaktır. Lakatos'un yaklaşımı çerçevesinde teorinin realizm içerisinde ilerletici mi yoksa yozlaştırıcı mı olduğu sorunsalına cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Neoklasik Realizm, Bilimsel İlerleme, Imre Lakatos, Bilimsel Araştırma Programı.

NEOCLASSICAL REALISM: PROGRESSIVE OR DEGENERATIVE? A LAKATOSIAN EVALUATION

ABSTRACT: The dominant version in realist international theory in post-1980 period was structural realism, and discussions about theory revolved around it. In this term, realism was encountered new problematics from inside realism and critics from other theoretical approaches. In this framework, new problematics were addressed in realist international theory, and new case studies were made out of the dominant structural realism. These case studies were aimed to clarify foreign policy actions of states, and to show effect of domestic politics on these foreign policy actions. Eventually, neoclassical realism including these case studies has been positioned in international relations theories. In this paper, neoclassical realism emerged from realism, or positioned itself within realism will be analysed in terms of its propositions in realist international realist theory. To do this, it will be benefited from Scientific Research Program of Imre Lakatos. The problematic whether neoclassical realism is scientifically progressive or degenerative within realism will be handled in the perspective of Lakatos.

Key Words: Neoclassical Realism, Scientific Progress, Imre Lakatos, Scientific Research Program.

1. Giriş

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde en güçlü ve hakkında en fazla tartışma yapılan teorilerin başında realizm gelmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında bilimsel bir temele oturtulan realist uluslararası ilişkiler teorisi, daha sonraki dönemde birçok uluslararası ilişkiler teorisyenini etkilemiştir. Öyle ki realizm dışındaki uluslararası ilişkiler teorileri öyle ya da böyle bir şekilde realizmden etkilenmiş ve uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki büyük tartışmalar realizm ve onun eleştirileri etrafında gerçekleşmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde daha bilimsel ve tutarlı bir yapı almaya başlayan realizm temelinde çok sayıda vaka çalışması yapılmış ve bu vaka çalışmaları sonrasında teoriye yeni unsurlar eklenmiştir. 1980'lere kadar daha çok devlet aktörünü merkezine alarak, devletlerin uluslararası politikadaki eylemlerinin kendisini açıklamaya çalışan realist uluslararası ilişkiler teorisi, 1980 sonrası dönemde ise yapısalcı açıdan ele alınmıştır. 1980 sonrası dönemde realizm, onun yapısalcı yorumu ve eleştirileri çerçevesinde uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde hakim konumda olmuştur. Öyle ki yapısalcı realizm bünyesinde çok sayıda yeni araştırma yapılmış ve teorinin açıklamakta yetersiz kaldığı hususlar hakkında yeni hipotezler üretilmiştir. Bu durum realist uluslararası ilişkiler teorisinin yeniden yorumlanmasını

beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede uluslararası sistemdeki kaynak ya da kapasite dağılımı ile devletlerin ulusal politikalarını analizlere dahil eden ve devletlerin dış politikalarını açıklama iddiasında olan neoklasik realizm, realist uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde yeni bir versiyon olarak ortaya çıkmıştır. Neoklasik realizm, yapısalcı realizmden farklı olarak, uluslararası ilişkilerde kendisini tekrarlayan olguları değil, devletlerin dış politikalarının kendisini açıklama iddiasındadır (Suctch ve Ellias, 2007, pp. 8-13).

Peki, realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisinde yeni bir versiyon olarak ortaya çıkan neoklasik realizm uluslararası ilişkilerdeki olguları açıklamada ne kadar başarılıdır? Teori yeni sorular soruyor ve bu sorulara ampirik olarak yanıtlar üretebiliyor mu? Teori yeni vakalara uygulanabilir nitelikte mi? Teori sorulara ampirik yanıtlar üretirken realizmin temel varsayımlarına bağlı kalıyor mu? Bu çalışmada belirtilen sorulara yanıtlar aranacaktır. Bu sorulara yanıtlar aranırken, Imre Lakatos'un bilimsel bilginin değerlendirilmesine ilişkin olarak ileri sürdüğü "Bilimsel Araştırma Programları" yaklaşımından yararlanılacaktır.

Çalışmada öncelikli olarak bilimsel ilerlemenin ne anlama geldiği ve Lakatos öncesi dönemde bilimsel bilginin değerlendirmesinde hangi kıstasların kabul gördüğü kısaca betimlenecektir. Zira Lakatos'un yaklaşımı, önceki bilimsel bilgi kriterlerine ilişkin yaklaşımlardan etkilenmiştir. İkinci olarak Lakatos'un Bilimsel Araştırma Programı yaklaşımının temel unsurları ve bilimsel ilerlemenin koşulları, yukarıda belirtilen soruları yanıtlamaya yardımcı olacak şekilde ortaya konacaktır. Üçüncü olarak uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki realist yaklaşımın temel unsurlarına ve bünyesinde ortaya çıkan farklı önermelere değinilecektir. Son olarak ortaya çıkan neoklasik realizmin uluslararası ilişkilere yönelik önermeleri ve realist yaklaşım içerisinde ilerletici bir yapıya sahip olup olmadığı, Lakatosyan açıdan analiz edilecektir.

2. Bilim ve İlerleme

Bilim tarihi özü itibariyle bilimin ortaya çıkışını ve ilerleme/gelişme öyküsünü bünyesinde barındırmaktadır (Yıldırım, 2006, s. 13). Bu hususta olguların açıklanabilmesi amacıyla çeşitli önermeler ve/veya teoriler ortaya atılmış ve bunlar şu ve/veya bu bilim felsefesi tarafından dikkate alınması gereken hususlar olarak değerlendirilmiştir. Bilimsel ilerleme noktasında iki görüş hakim konumda olmuştur. Bunlardan birincisi, bilimin yavaş ancak sürekli ilerleyen bir bilgi üretme ve çoğaltma süreci olduğunu ileri sürmektedir. İkinci görüş ise bilimdeki gelişmeyi, teorik seviyede gerçekleşen köklü değişikliklerin bir sonucu olarak değerlendirmektedir (Yıldırım, 2006, s. 16).

Bilimsel bilginin değerlendirilmesinde en yaygın yaklaşım, bilimin gözlemlenebilir olgular üzerine temellendiğini ileri süren yaklaşımdır. Bu yaklaşım *"bilim olgulardan türer"* ifadesini bilimin temel ayırt edici niteliği olarak görmektedir (Chalmers, 1999, s. 1). Bilimsel bilginin olgulardan türediği fikrini formüle etmeye çalışan iki okul bulunmaktadır: Ampiristler ve pozitivistler. Ampiristler sahip olduğumuz tüm bilginin algılarımızla elde edilen fikirlerden türediğini ileri sürmektedirler. Pozitivistler de ampiristlerin tecrübeye yönelik fikirlerini paylaşırlar (Chalmers, 1999, p. 3). Bunun yanı sıra pozitivistler, bilimin tekliği üzerinde dururlar ve doğa bilimlerinde uygulanan yöntemlerin toplum bilimlerinde de uygulanabileceğini ileri sürerler (Arı, 2013, s. 61). İnsan zihnine ve bilgisine dair psikolojik bir analiz de dahil olmak üzere tüm bilgilerin duyu deneyimiyle ampirik çağrışımlara indirgenebileceği belirtirler (Cevizci, 2012, s. 205).

Bilimsel bilginin olgulardan türemesine ilişkin iki mesele vardır. Bunlardan ilki olguların doğası ve bilim adamlarının onlara nasıl erişebileceğidir. İkinci mesele yasa ve teorilerin olgulardan nasıl türediğidir (Chalmers, 1999, p. 3). Bu husus mantıksal pozitivizm ve mantıksal ampirizmin temel sorunsallarından biridir. Her iki okul da *"Gözlemle teori arasında, gözlemi teori için bir kanıt (evidence) haline getiren unsur nedir?"* (Godfrey-Smith, 2003, p. 39) sorusuna yanıt ararlar. Bu hususta verdikleri yanıt önermelerin gözlem yoluyla doğrulanabilir olması (verifiability) ve tümevarım mantığıyla değerlendirilmesidir. Böylece gözlemlenebilir olgulardan teorilere ulaşılabilir. (Godfrey-Smith, 2003, pp. 27-39). Tümevarım, genellemeleri destekleyen belli nesnelerden sonuç çıkarma olarak değerlendirilebilir (Godfrey-Smith, 2003, p. 39). Tümevarımcılar bir önermeyi bilimsel olarak kabul ettiklerinde, onu kanıtlanabilir doğru olarak görürler: "*Bir önerme ya olgularla kanıtlanmalı ya da diğer kanıtlanmış önermelerden türemelidir"* (Lakatos 1978a, p. 103).

Viyana Çevresi bünyesinde ortaya çıkan mantıkçı pozitivistler 19. yüzyılda Comte tarafından ortaya konan pozitivizmi ele alırlar ve olgular ile bilimsel bilgi arasındaki mantıksal ilişkiye odaklanarak pozitivizmi yeniden formüle etmeye çalışırlar. Söz konusu çağdaş pozitivizmin mantıkçı olması, matematiksel zorunlu doğruların ampirizmle birleştirilebileceğine ilişkin bir inançtan kaynaklanmaktadır (Cevizci, 2012, s. 208). Gerçek ve felsefi bilgi açık, mantıksal açıdan tutarlı ve ispat edilebilir nitelikte olmalıdır (Arı, 2013, s. 67). Karl Popper de bu akımdan etkilenmekle birlikte, bilimsel bilginin doğrulama yoluyla değil, yanlışlama yoluyla sağlanabileceğini ileri sürer. Popper'e göre özel önermelerden varılan evrensel önermelerin mantıksal açıdan doğruluğunu tanıtlamak mümkün değildir. Böyle bir çıkarım her zaman yanlış olabilecektir: *"Kuğuların beyaz olmalarına ilişkin ne kadar çok gözlem yaparsak yapalım, tüm kuğuların beyaz olduğu sonucuna varmamız doğru olmaz"* (Popper, 2012, s. 51).

Popper tümevarım ilkesini eleştirmektedir. O'na göre tümevarım ilkesini savunmak, tümevarımsal çıkarımların doğrulanması için bir üst basamaktaki başka bir tümevarım ilkesinin varlığını gerektirmektedir ki bu durum sonsuz geri gitmelere yol açacağından araştırmacıyı başarısızlığa götürecektir (Popper, 2012, s. 53). Bu bakımdan eleştirel sınama, başka bir deyişle iyi teorilerin seçilmesi şu şekilde olmaktadır: "*Doğruluğu henüz savunulmamış ilk imge, idea, varsayım ve kuramsal dizgeden mantıksal olarak tümdengelimle vargılar üretir. Bu vargılar, kendi içlerinde ve diğer önermelerle, aralarında kurulan mantıksal ilişkilere (örneğin eşdeğerlilik, türetilebilirlik, bağdaştırabilirlik, tutarsızlık) göre karşılaştırılır"* (Popper, 2012, s. 56).

Söz konusu sınama dört aşamada yapılmaktadır. İlk olarak teorinin iddialarının içeriklerinin birbiriyle tutarlı olup olmadığı incelenir. İkinci olarak görgül nitelikte olup olmadığını anlayabilmek amacıyla teorinin mantıksal biçimine ilişkin bir inceleme yapılmalıdır. Üçüncü olarak sınanacak teorinin diğer teorilerle karşılaştırılması gerekmektedir. Son olarak ise türetilmiş vargıların görgül uygulamalarla sınanması gerekir (Popper, 2012, s. 57).

Bilimsel bilginin nasıl ilerlediğine yönelik olarak diğer bir görüş ise Thomas Kuhn tarafından ortaya atılmıştır. Kuhn'un yaklaşımının en önemli tarafı bilim hakkındaki geleneksel mitleri, özellikle de ampirist mitleri yıkmasıdır. Kuhn, bilimsel davranışın geleneksel rasyonalite ve bilgi teorileriyle ilgilenmek zorunda olduğunu göstermiştir (Godfrey-Smith, 2003, p. 75). Kuhn'un alana yönelik en önemli katkılarından biri bilimsel süreçleri açıklarken "paradigma" kavramına başvurmasıdır. Kuhn'a göre "*yerleşik kullanımıyla paradigma kabul görmüş olan bir model ya da örnektir"* (Kuhn, 2008, s. 97). Diğer yandan paradigma kavramı, bir bilimsel alandaki belli bir başarı ya da örnektir. Bu başarı diğerleri için bir ilham kaynağıdır ve dünyayı anlayabilmek için bir yöntem ortaya koyar (Kuhn, 2008, s. 77).

Kuhn'a göre her bir bilim alanı bilim öncesi aşamayla başlar. Bu evrede bilimsel çalışma yapılabilir ancak bu iyi organize edilmemiştir ve genellikle pek de etkili değildir (Kuhn, 2008, s. 78). Bu dönemden sonra olağan bilim dönemine geçilir ki bu bir başarı sayesinde olmaktadır. Kuhn olağan bilimi, *"geçmişte kazanılmış bir ya da daha fazla bilimsel başarı üzerine sağlam olarak oturtulmuş araştırma"* (Kuhn, 2008, s. 81) olarak tanımlamaktadır. Olağan bilim döneminde bilim adamları bir paradigma çerçevesinde incelemeler yaparlar ve paradigmanın temelleri bilim topluluğu tarafından kabul edilir ki Kuhn bu topluluğu "camia" olarak adlandırır (Arı, 2013, s. 65). Bu, paradigmanın "konsensüs oluşturma" işlevidir (Godfrey-Smith, 2003, p. 114). Bu dönemde bilim adamları bulmaca (puzzle) çözerler ve paradigmanın kesinliğine katkıda bulunurlar (Kuhn, 2008, s. 114).

Olağan bilim dönemlerinde anomalilerin, yani mevcut paradigmayla çözülemeyen sorunların ortaya çıkması durumunda kriz dönemlerine girilmektedir. Kriz döneminde mevcut paradigma bilim adamlarına yol göstermek konusunda yetersizdir ancak yeni bir paradigma yoksa eski yol izlenmeye devam edilir. Kuhn'a göre bir paradigmanın terk edilmesi yalnızca iki durumda olur: 1. Çok sayıda anomalinin ortaya çıkması, 2. Rakip bir paradigmanın ortaya çıkması (Godfrey-Smith, 2003, p. 82).

Kuhn, paradigmalar arası geçişte psikolojik ya da irrasyonel süreçlere vurgu yapmaktadır. O'na göre bir bilim alanında ortaya çıkan anomaliler, paradigmanın hemen terk edilmesiyle sonuçlanmaz ve bilim adamları mevcut paradigmayı geliştirmeye çalışır. Bu noktada yeni bir paradigma ortaya atılır ve bu paradigma sınırlı bir camia tarafından kabul görür (Kuhn, 2008, s. 185). Daha bu sonra bu süreç tıpkı bir siyasal devrim gibi kutuplaşma getirir ve yeni paradigma camia tarafından ikna edilmeye çalışılır (Kuhn, 2008, s. 185). Paradigma değiştiği zaman dünya değişmez. Ancak bilim adamı artık farklı bir dünyada çalışmaktadır (Kuhn, 2008, s. 219).

3. Lakatos ve Bilimsel Araştırma Programı

Bilimsel bilginin nasıl ilerlediği ya da nasıl ilerlemesi gerektiği sorusuna yanıt arayan diğer bir isim de Imre Lakatos'tur. Lakatos'un alana yönelik en önemli katkısı "Bilimsel Araştırma Programı" (Scientific Research Program) kavramını geliştirmesidir. Bir bilimsel araştırma programı, Kuhn'un paradigmasına benzemektedir ancak önemli bir ayrım bulunmaktadır: *"Belli bir zamanda bir bilimsel alanda rekabet halinde olan birden fazla araştırma programı vardır"* (Godfrey-Smith, 2003, p. 104). Bilimsel değişim süreçleri araştırma programları arasındaki rekabet olarak anlaşılmalıdır. Lakatos'a göre bir bilim dalında birbiriyle paralel ve rekabet halinde olan araştırma programları vardır. Bu husus rasyonalite ve ilerleme için gereklidir (Godfrey-Smith, 2003, p. 104).

Bir bilimsel araştırma programı tarihsel bir entitidir ve zamanla evrilir. Araştırma programı bünyesinde bir dizi teoriler bulunmaktadır. Sonraki teoriler, önceki teori döneminde ortaya çıkan ve çözülemeyen sorunlara tepki niteliğindedir. Lakatos'a göre bir bilimsel araştırma programı, ampirik anomaliler ve diğer problemlere rağmen belli bir süre daha ayakta kalabilir. Bir bilimsel araştırma programı dahilinde çalışan araştırmacılar ona yönelik bağlılıklara sahiptirler. Bir şey ters gittiğinde derhal o araştırma programını terk etmezler. Bunun yerine sorunların halli için teorilerini yenilemeye yönelirler (Godfrey-Smith, 2003, p. 104).

Lakatos, bir araştırma programı içerisindeki ilerletici (progressive) ve yozlaştırıcı (degenerative) problem-kaymaları (problem-shifts) temelinde bilimsel gelişmenin nesnel bir şekilde değerlendirilmesinin kurallarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Böyle bir serinin gelişmesini sağlayan en önemli unsur, üyeleri birbirine bağlayan kesin bir devamlılığın olmasıdır. Bu devamlılık özgün bir araştırma programında gerçekleşmektedir. Program metodolojik kurallardan oluşmaktadır: *Bazıları araştırmada kaçınmamız gerekenin ne olduğunu (negatif herustik), diğerleri ise hangi unsurların takip edilmesi (pozitif herustik) gerektiğini belirtmektedir"* (Lakatos, 1978b, p. 47).

Lakatos'a göre tüm bilimsel araştırma programları onların "çetin özü" (hard core) ile karakterize edilebilir. Programın negatif herustiği bizi çetin özdeki unsurlara müdahale etmekten alıkoyar. Bunun yerine çetin özün etrafında bir koruyucu kuşak (protective belt) oluşturan yardımcı hipotezler (auxiliary hypotheses) yaratılmalı ve yeni sorular bu yardımcı hipotezlere yönlendirilmelidir. Sınanmaların asıl yükünü çeken, uyarlaştırılan (adjust) ve yeniden uyarlaştırılan ya da tamamen yenisiyle değiştirilen yardımcı hipotezlerin koruyucu kuşağı, böylece daha da güçlü hale getirilen çetin özü korumaya yardımcı olur. Bir araştırma programı, tüm bunların hepsi ilerletici problem-kaymaları getiriyorsa başarılıdır. Aksi durumda ise, yani yozlaştırıcı problem-kaymaları getiriyorsa başarısızdır (Lakatos, 1978b, p. 48). Başka bir deyişle program içerisindeki problem kaymaları, ortaya çıkan yeni olguları (novel facts) açıklayıp yorumlayabiliyor ve bunu yaparken çetin özü koruyabiliyorsa o program ilerlemektedir. Buna karşılık problem kaymaları yeni durumlara yalnızca geçici nitelikte cevap veriyor ve programın pozitif herustiğine aykırılık oluşturuyorsa program yozlaşmaktadır (Elman ve Elman, 2003a, pp. 28-29).

Lakatos'un yaklaşımı hem programlar arası hem de program içi değişimlerin değerlendirilmesi noktasından açıklamalar ortaya koymaktadır. Belli bir program dahilinde gerçekleştirilen değişim ya da problem kayması o araştırma programının koruyucu kuşağını yeniden uyarlaştırır. Programlar arasında gerçekleştirilen değişim ya da problem kayması ise çetin özde değişiklik yapılmasını beraberinde getirir ki bu bir programdan başka bir programa geçiş anlamına gelmektedir (Elman ve Elman, 2003a, p. 28).

Lakatosa göre, *"en hızlı ve sürekli ilerleyen araştırma programları bile karşı-kanıtlarını yalnızca yavaş yavaş sindirmektedirler: Anomaliler tamamen ortadan kaldırılamaz"* (Lakatos, 1978b, p. 49). Bununla birlikte açıklanamamış anomalilerin gelişi güzel bir düzende ele alındığı düşünülmemelidir. Koruyucu kuşak, önceden tahayyül edilmiş herhangi bir düzen olmaksızın eklektik bir düzende inşa edilir. Düzen, genellikle teorisyenin zihnine göre ve bilinen anomalilerden ayrı olarak belirlenir (Lakatos, 1978b, p. 49).

Programın pozitif herustiği *"araştırmacının anomaliler okyanusunda kaybolmasını önlemeye yöneliktir"* (Lakatos, 1978b, p. 50). Pozitif herustik, daha karmaşık ve gerçeği simule eden modellerin dizinini listeleyen bir programı harekete geçirmektedir. Bilim

adamının dikkati, onun programının pozitif bölümlerinde var olan ve devam eden açıklamaları üzerine yoğunlaşmıştır (Lakatos, 1978b, p. 50). Başka bir deyişle pozitif herustik, dünya hakkında yeni ve daha kesin çıkarsamalarda bulunmaya yarayan ve ayrıca onları detaylandırıp, yeni alanlarda uygulanmak üzere yeni varsayımlar ortaya koyan fikirler bütünüdür (Elman ve Elman, 2003a, p. 27).

Lakatos bilimsel değişim ilkelerini şu şekilde formüle eder. İlk kural şudur ki değişiklikler yalnızca koruyucu kuşakta yapılabilir; çetin özde değil. İkinci kural ise koruyucu kuşak içerisinde yapılan değişikliklerin ilerletici olmasıdır. İlerlemeci bir araştırma programı daha çok vakalara uygulanabilir bir niteliğe sahip olmalıdır ya da mevcut sorunlara daha kesin yanıtlar getirmelidir. İlerlemeci bir araştırma programı öngörü gücünü arttırmayı başarmalıdır. Buna karşılık bir araştırma programındaki değişiklikler var olan sorunları örtüyorsa ve yeni vakalara uygulanmakta sorunlar yaşıyorsa yozlaşmaktadır. Lakatos, tüm araştırma programlarının anomalilerle ve çözülmemiş sorunlarla karşı karşıya kalabileceğini kabul etmektedir. Yozlaşmakta olan bir araştırma programı geri kalmıştır ya da anomalileri ele almada başarısızdır. İlerlemeci bir araştırma programı çürütmeleri savuşturur ve ayrıca kendisi yeni fenomenlere açıklamalar getirir (Godfrey-Smith, 2003, p. 105).

Lakatos'un Bilimsel Araştırma Programı formülasyonu teorilerin bilimsellik açısından değerlendirilmesinde yararlanılabilecek bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Başka bir deyişle bilimsel araştırma programları formülasyonu meta-teorik bir yaklaşım olarak teorilerin sınanmasında yararlanılabilir. Meta-teori kavramı "*teorinin teorisi ya da bir teorinin varsayımlarını ortaya koyan teori"* (Yalvaç, 2014, s. 37) ya da "*farklı teorik bilgilerin değerlendirilmesi ve bunların tanımlanmasında izlenen bir yol"* (Elman ve Elman, 2003b, p. 7) olarak değerlendirilebilir. Bir teori ne zaman başka bir teoriyle yer değiştirmeli? Biz bir teorinin başka bir teoriden üstün olduğun nasıl anlayabiliriz? Bu sorunların yanıtları meta-teori tarafından aranmaktadır. Meta-teori, şeylere ilişkin bilginin, bu bilgilerden ayrı olarak görünümüdür (Elman ve Elman, 2003b, p. 19).

Colin Elman ve Miriam Fendius Elman'a göre Lakatos'un Bilimsel Araştırma Programı formülasyonu güçlü bir meta-teorik yaklaşımdır. İlk olarak Lakatos, bilimleri tek tek teorilerinden ibaret olarak değerlendirmek yerine, bilimi bir temel çekirdek bünyesinde oluşmuş bir teoriler bütünü olarak görmektedir. İkinci olarak Lakatos'un metodolojisi ampirik problemleri çözmeye çalışan teorik revizyonların açıklanmasında araştırmacıya fırsatlar sunmaktadır. Son olarak Lakatos'un yaklaşımının uluslararası ilişkiler için yararlı olduğu, uluslararası ilişkiler teorisyenleri tarafından kabul edilmektedir (Elman ve Elman, 2003b, pp. 7-11).

4. Realizm ve Uluslararası İlişkiler

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde en güçlü teorilerden biri realizmdir. Uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde yapılan tartışmaların birçoğu realizm ve onun eleştirileri çerçevesinde gerçekleşmekte ve realizmin varsayımları çeşitli açılardan sorgulanmaktadır. Uluslararası ilişkiler alanındaki kimi uzmanlar, realizmin güce aşırı vurgu yaparak uluslararası ilişkilerin temel doğasını açık bir şekilde ortaya koyduğunu ileri sürerken karşıt görüştekiler, teorinin güç dışındaki birçok olguyu dışarda bırakarak politikanın kendine özgü birçok unsurunu açıklamakta yetersiz kaldığını ileri sürmektedirler.

Realizm felsefi bir görüştür. Realistler, zihnimizin dışında var olan bir dünyayı ve bu dünyanın da gerçekten bilinebileceğini öngörürler (Çüçen, 2012, s. 82). Bu çerçevede realistler bilginin nesnelliğini ileri sürerler ve özne ile nesne arasında ayrıma giderler (Ağcan, 2014, s. 81). Bu bakımdan realizmin pozitivist felsefeyi kendisine referans aldığı ileri sürülebilir. Bu durum ontolojik açıdan iki hususu beraberinde getirmektedir: Zihin-dünya karşıtlığı ve fenomenalizm. Bilen özne ile bilinen nesne karşıtlığı ontolojik bir ayrıma işaret ederken fenomenalizm dünyaya ilişkin bilginin ampirik olarak kavranabilmesine işaret eder. Bu iki ontolojik kabul varsayımların test edilmesi ve nedensellik anlayışını beraberinde getirmektedir (Ağcan, 2014, ss. 96-98). Jonathan Joseph'e göre uluslararası politikanın yapısalcı bir değerlendirmesini ortaya koyan Kenneth Waltz'la birlikte realizm daha pozitivist bir uluslararası ilişkiler teorisi niteliğine bürünmüştür. Zira Waltz, uluslararası sistemi somutlaştırarak doğallaştırmış ve devletlerden oluştuğunu ileri sürdüğü uluslararası sistem içerisindeki yasa-benzeri (law-like) düzenlilikleri saptamaya çalışmıştır (Joseph, 2007, pp. 347-349).

Uluslararası ilişkiler alanında realizm bir fikirler bütünüdür (Wohlforth, 2010, p. 132) ve uluslararası politikadaki aktörlere ilişkin çeşitli varsayımlar ileri süren bir yaklaşımdır (Jervis, 1998, p. 480). Uluslararası ilişkiler alanında realistler bazı ön-

varsayımları referans alarak devletlerin eylemlerini ya da devletlerin temel aktör olduğu uluslararası sistemdeki gelişmeleri açıklamaya çalışırlar. Kendi aralarında farklılaşmakla birlikte, realistleri birleştiren unsurları insan doğasına yönelik kuşku, barışçıl bir uluslararası düzen oluşturulabileceği tezine yönelik olumsuz bir bakış açısı, moral değerlerin güç ve maddi çıkarların ürünü olduğuna yönelik güçlü bir kanı olarak belirtilebiliriz (Donnelly, 2005, pp. 29-55; Donnelly, 2000, pp. 6-43; Elman, 2007, pp. 11-13).

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde realistler kendilerini eski bir kültürel mirasın taşıyıcısı olarak değerlendirirler (Elman, 2007, p. 11). Bu bakımdan realizmin felsefi kaynaklarının, Thucydides ve onun Peleponnes Savaşları adlı kitabında ya da Kautilya'nın Arthashastra eserinde bulunabileceğini ileri sürerler (Elman, 2007, p. 11). Jack Donnelly ve Hedley Bull gibi yazarlar Hobbes'u realizmin temel öncüsü olarak değerlendirmektedirler (Arı, 2013, s. 150). Ole Rudolf Holsti ise her dönemde realist siyaset bilimcilerin ve siyasetçilerin olduğunu belirtmekle birlikte, realizmin bilimselleşmesinin Edward Hallet Carr, Nicholas Spykman ve Hans Morgenthau ile birlikte gerçekleştiğini belirtmektedir (Holsti, 2004, p. 53). Colin Elman ise realizmin Hans Morgenthau ile birlikte şekillendiğini ileri sürmektedir (Elman, 2007, p. 12).

R. B. J. Walker realistlerin kendilerini eski bir kültürel mirasın taşıyıcısı olarak göstermelerini eleştirmektedir. O'na göre realizmin beslendiği kaynaklar birinden farklı niteliklere sahiptir. Realizm içerisinde olduğu varsayılan isimler arasında farklılıklar vardır ve realistler sanki bu farklar yokmuş gibi davranarak bunları belli bir süreklilik içerisinde ele almaktadırlar. Örneğin, klasik realistler politikayı, insan doğasını ve doğa durumunu açıklarken Makyavel ve Hobbes'a atıfta bulunurlar ve bu unsurların değişmez karakterine vurgu yaparlar. Ancak Walker'a göre Makyavel, politik realiteyi evrensellik ve aşkınlıktan (transcendence) ayırarak kendi zamanına göre yorumlamıştır. Benzer şekilde realistler, Hobbes'un doğa durumunu uluslararası ilişkilere uyarlamışladır. Walker ise bu uyarlamanın sorunlu olduğunu ileri sürmektedir. Zira Hobbes'un doğa durumunda tüm insan birbiriyle eşitken, uluslararası politikada hegemon ve eşitsizlik unsurları vardır (Walker, 1992, pp. 104-125). Buna karşılık Barry Buzan, realizmin uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde güçlü bir yaklaşım olmasını realist önermelerin tarihin her döneminde görülebilmesine bağlamaktadır. Buzan'a göre realizm, mutlak olmasa da göreli bir entelektüel tutarlılığa sahiptir (Buzan, 2008, pp. 59-63).

4.1. Realist Teoriler ve Realizmin Çekirdek Varsayımları

Realist teoriler kendi içerisinde "klasik realizm" ve "yapısalcı realizm" olarak tasnif edilebilir. Realizmin klasik ve yapısalcı şeklinde birbirinden ayrılması, Richard Ashley'in Kenneth Waltz'ın Theory of International Politics adlı çalışması ile önceki realist çalışmaları birbirinden katı bir şekilde ayrılması sonrasında uluslararası ilişkiler alanında yaygın bir hal almıştır (Taliaferro vd., 2009, p. 16).

Klasik realistlere göre güç elde etme isteği insan doğasının kaçınılmaz bir unsurudur ve bu bakımdan devletler sürekli olarak güçlerini (ya da kapasitelerini) arttırmaya çalışırlar. Bu noktada klasik realistler çatışmayı insan doğasına atfederler. Savaşlar, agresif devlet adamlarına ya da çıkar gruplarına kendi çıkarları peşinden koşma imkanı tanıyan ulusal sistemlerin eylemlerinin neticesi olarak görülür. Bu bakımdan 20. yüzyıl realistleri, devlet adamı olmanın prensipleri üzerine felsefi çıkarsamalar yaparlar ve devletlerin dış politikalarına yönelik tümevarımcı çıkarsamalarda bulunurlar (Waltz, 1992, p. 33). Bu çıkarım sonucunda vardıkları sonuç, uluslararası politikanın yoğun bir mücadelenin gerçekleştiği bir alan olduğudur (Elman, 2007, p. 12).

Yapısalcı realistler ise insan ve devlet adamlarının karakteristiklerine yönelik çıkarsamalarda bulunmak yerine, uluslararası politikada kendisini tekrarlayan olgular üzerinde yoğunlaşmaktadırlar (Elman, 2007, s. 13). Savaşların ortaya çıkış sebepleri, devletlerin neden güçlü devletleri dengeleme yoluna gittikleri vb. sorular yapısalcı realistlerin ilgilendikleri temel konulardır. Pozitivist bir temelde, tümdengelim yöntemiyle, anarşinin hakim olduğu düzende uluslararası politikadaki olguları açıklamaya çalışırlar (Taliaferro vd., 2009, p. 19).

Yapısalcı realizmin en önemli temsilcisi Kenneth Waltz'tır. Waltz, Theory of International Politics adlı eserinde uluslararası politikanın sistemsel bir analizini yapmaktadır. Waltz'a göre bir sistem, yapı ve karşılıklı eylemde bulunan birimlerden oluşmaktadır. Yapı, bir sistemi bütün olarak düşünmeyi sağlayan sistem düzeyindeki unsurlardır ve birimlerin niteliklerinden ayrı

bir karakteristiğe sahiptir (Waltz, 1979, p. 79). Waltz'a göre ulusal ve uluslararası sistemler birbirinden farklı yapılardır ve bu bakımdan düzenleyici unsurları da farklıdır. Ulusal sistemler, birbirinden farklı işlevlere sahip birimlerin hiyerarşik olarak bir araya gelmesinden oluşur (Waltz, 1979, p. 81). Uluslararası sistemler ise anarşik bir yapıya sahiptir. Başka bir deyişle uluslararası sistemde herhangi bir düzenleyici üst otorite yoktur. Böyle bir sistemde devletlerin en temel amacı varlıklarını korumaktır. Devletler varlıklarını korumak için kendi güçlerine dayanmak durumundadır. Bu durum ulusal sistemlerden farklı olarak birimler arasında bir aynılaşma ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası sistemdeki her devlet benzer bir işleve sahiptir (Waltz, 1979, pp. 88-96). Herhangi bir üst otoritenin olmadığı ve savaş riskinin her zaman var olduğu bir uluslararası sistemde devletler, uluslararası sistemdeki güç ya da kapasite dağılımına göre eylemlerde bulunacaktır. Ancak güç dağılımı sistem düzeyinde ele alınmaktadır (Waltz, 1979, pp. 97-99). Anarşinin ve kendine yardım ilkesinin geçerli olduğu bir sistemde, güç dengesi politikası uluslararası politikanın temel unsurlardan biridir. Waltz'a göre güç dengesi uluslararası politikanın temel stratejisidir ve devletlerin iradi eylemlerden ayrı olarak ortaya çıkmaktadır (Waltz, 1979, pp. 111-129).

Her iki realist model birbirinden oldukça farklı uluslararası politika önermelerine sahip olmakla birlikte, realizme içkin bazı çekirdek varsayımları paylaşmaktadır. Lakatosyan açıdan bakıldığında, bunlar realist araştırma programının çetin özü olarak değerlendirilebilir. Buna göre insanlar tek başlarına değil, çeşitli kimliklere sahip ve dış düşmanlara karşı kendilerini koruyabildikleri gruplar halinde hayatlarını devam ettirmektedir (Schweller, 2003, p. 325; Wohlforth, 2010, p. 133). Gilpin'in de belirttiği gibi insan siyasal bir varlıktır ve sosyal gerçekliğin temelinde grup vardır. Ulus ya da modern devlet belli bir tarihsel bağlamda ortaya çıkmıştır ve sonsuza kadar var olacağını gösteren bir veri yoktur. Ancak sosyal realitenin temelinde her zaman şu ya da bu grup ya da örgütlenme var olacaktır (Gilpin, 1986, p. 303). İkinci olarak güç, her türlü politik hedefin gerçekleşmesinde ve güvenliğin sağlanmasında temel öneme sahiptir (Gilpin, 1986, pp. 304-305). Uluslararası politikanın temelinde çatışma vardır ve savaşlar güç mücadelesidir ya da gücün türevlerdir (Suctch ve Ellias, 2007, p. 42). Son olarak politika, belirsizlik altındaki grupların kıt kaynaklar üzerindeki mücadelesidir (Schweller, 2003, pp. 325-326). Uluslararası politikanın temel aktörü olan devletler maddi kapasitelerini arttırmaya yönelik politikalar izlerler (Mastanduno vd., 1989, p. 459).

Yukarıda belirtilen unsurlar realizmin çetin özü olmakla birlikte, kavramların içeriğine yönelik olarak farklı kavramsallaştırmalar olabilmektedir. Örneğin Morgenthau, hem sıradan insanların hem de devlet adamlarının özgürlük, güvenlik, refah ve bizatihi gücün kendisine sahip olmak isteyeceğini ileri sürerek (Morgenthau, 1970 s. 30), gücü başlı başına bir amaç haline getirirken Waltz, gücün amaçların gerçekleştirilmesi için bir araç olduğunu ileri sürer (Waltz, 1992, pp. 34-36). Bununla birlikte şu ya da bu amaçla olsun, realistler gücü analizlerinin merkezine yerleştirirler. Benzer bir durum savaşların sebeplerine ilişkin olarak da ileri sürülebilir. Her iki realist model de uluslararası politikayı anarşik bir yapı olarak kabul etmekle birlikte, klasik realistler savaşların nedeni olarak kusurlu insan doğasını gösterirken, yapısalcı realistler uluslararası sistemin anarşik yapısını savaşların esas nedeni olarak kabul ederler (Weber, 2010, pp. 14-17).

4.2. Realizme Yönelik Eleştiriler

Daha önce de belirtildiği gibi realizm uluslararası ilişkiler içerisinde en güçlü teorilerden biridir ve Buzan'ın da belirttiği gibi uluslararası ilişkilerde ortodoks yaklaşımı temsil etmektedir (Buzan, 2008, p. 53). Bu sebepten ötürü uluslararası ilişkiler disiplinindeki tartışmaların temelinde realizm bulunmaktadır. Büyük tartışmalar, 1930'lu yıllarda İdealizm-Realizm, 1960'lı yıllarda Gelenekselciler-Davranışsalcılar, 1980'li yıllarda ise Neorealistler-Neoliberalistler ekseninde gerçekleşmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren pozitivizm-post pozitivizm tartışmaları uluslararası ilişkiler disiplini gündeminde yer almıştır (Arı, 2014, ss. 1-14). Bu dönemde hakim realist teori olan yapısalcı realizm plüralizm, neoliberalizm, eleştirel teori, inşacılık, feminizm gibi yaklaşımların eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştır. Uluslararası sistemde devlet dışındaki aktörleri göz ardı etmesi, uluslararası sistemdeki dönüşümü açıklama konusundaki eksiklikleri, devletleri tekli birimler olarak değerlendirip sosyal güçlerin dönüştürücü rolünü analizlere dahil etmemesi ve devletlerin dış politika eylemlerini açıklama konusundaki yetersizlikleri yapısalcı realizme yönelik en temel eleştiriler olarak belirtilebilir.

Realizme yönelik eleştirilerin başında uluslararası ilişkilerin temel aktörünün yalnızca devletler olmadığı gelmektedir. Plüralistler tarafından gündeme getirilen bu husus uluslararası ilişkilerde devletlerin yanı sıra uluslararası ve ulus-aşırı örgütler, uluslararası

baskı grupları, terörist gruplar vb. başka aktörlerin de olduğu yönündedir. Devletler tekli yapılar değildir ve devlet-altı grupların da analizlere dahil edilmesi gerekmektedir. Diğer yandan plüralistler, realistlerin yüksek politika-alçak politika ayrımına karşı çıkmaktadırlar. Buna göre uluslararası politikanın gündemi yalnızca güvenlik değildir. Ekonomik sorunlar, göç, doğal afetler vb. konular da uluslararası politikanın gündemini birincil derecede meşgul edebilir (Arı, 2013, ss. 279-286). Benzer eleştiriler neoliberaller tarafından dile getirilmiştir. Neoliberaller de plüralistlerin uluslararası politikaya ilişkin varsayımlarını ve realizme yönelik eleştirilerini paylaşırlar. Diğer yandan, neoliberaller uluslararası sistemin anarşik yapısını kabul etmekle birlikte, bu yapının devletlerin işbirliği yapmasına engel teşkil etmediğini ileri sürerler (Arı, 2013, ss. 306-314).

Yapısalcı realizme yönelik diğer bir eleştiri uluslararası sistemdeki dönüşümleri açıklamaktaki yetersizliğidir. Ruggie'ye göre Waltz tarafından kavramsal çerçevesi çizilen yapısalcı realizmin en temel eksikliklerinden biri değişimi yalnızca kapasite değişimlerine indirgemesidir. Waltz'a göre uluslararası sistem ancak düzenleyici unsur olan anarşinin değişmesiyle dönüşüme uğrayabilir. Ruggie ise sistemi oluşturan birim düzeyindeki değişikliklerin de sistem üzerinde dönüştürücü bir etki yaratabileceğini ileri sürmektedir. Ruggie bu hususta Ortaçağ'dan modern uluslararası sisteme geçişi örnek vermektedir. Buna göre modern uluslararası sistem ile Ortaçağ'ı birbirinden ayıran unsur, heterojen kurumsal yapılar ile bu kurumsal yapının dayandığı egemenliktir. Feodal sistemdeki birimlerde de yöneten-yönetilen ilişkisi vardı. Ancak bu yönetme yetkisi modern anlamda olduğu gibi bütüncül ve mutlak değildi ve modern egemenlik kavramı gibi içsel ve dışsal olanı birbirinden kesin çizgilerle ayırmamaktaydı. Modern devletin belli bir toprak parçası üzerinde mutlak egemenlik iddia etmesi, mülkiyet haklarının kurumsallaşmasını beraberinde getirmiş ve anarşi mantığını değiştiren yapısal bir dönüşüm ortaya çıkarmıştır (Ruggie, 1986, pp. 131-158).

Benzer bir eleştiri Robert Cox tarafından da yapılmıştır. Cox'a göre *"teori her zaman birileri ve bir amaç içindir."* Cox, teorileri problem-çözücü ve eleştirel teoriler olmak üzere ikiye ayırır. Problem-çözücü teoriler güç, çıkar vb. kavramları verili olarak kabul ederken, eleştirel teori bunların oluşum süreçlerine odaklanmaktadır. Diğer yandan problem-çözücü teoriler pozitivist metodolojiyi benimserken, eleştirel teoriler mevcut toplumsal ve siyasal yapıyı analiz ederler. Bu bakımdan Cox, uluslararası politikaya ilişkin analizlerin belli bir tarihsel yapı bağlamında yapılması gerektiğini ileri sürer. Cox'a göre Morgenthau ve Waltz realizmi problem-çözücü bir teori haline getirmiştir. Zira bu isimler analizlerini yaparken tarih-dışı bir yöntem benimsemişlerdir. Cox, devlet eylemlerini materyal güce indirgemesi ve dünya düzenin yapısının materyal güç tarafından belirlendiğini ileri sürmesinden ötürü Waltz'u eleştirir. O'na göre Waltz, sosyal güçleri ve farklılaşan devlet yapılarını görmezden gelerek, normatif ve kurumsal unsurlara yeteri kadar önem vermemiştir. Cox, Gramsci'nin hegemonya kavramını uluslararası ilişkilere taşır ve hegemonyanın ideoloji, maddi güç ve kurumlar tarafından oluşturulduğunu ileri sürer. Diğer yandan Cox, devletlerin ulusal politikalarında ortaya çıkan değişikliklerin uluslararası politika açısından da sonuçlar doğurduğunu ileri sürer. Cox'a göre güç, ulusal politikada ortaya çıkan ve ulus-aşırı bir nitelik de gösterebilen sosyal güçlerin bir çıktısıdır. Bu bakımdan güç verili bir unsur değil, bir süreçtir (Cox, 1986, pp. 204-255).

Yapısalcı realizmin pozitivist felsefeyi benimsemesine ilişkin en açık eleştiri Richard Ashley tarafından yapılmıştır. Ashley'e göre sosyal olgular, tarihsel bağlardan ayrı olarak genel-geçer bilimsel yöntemlere ulaşma iddiasıyla tahlil edilemez. Waltz'ın yapısalcı realizmini Althuser'in yapısalcı yaklaşımına benzeten Ashley, yapısalcı realizmin de yapısal bütünlüğü anlamaya çalıştığını ve bunu yaparken de pozitivist bir yaklaşım ortaya koyduğunu belirtmektedir. Ashley, yapısalcı analizlerin ampirik düşkünlüğü aşmaya çalıştıklarını ve sosyal gerçekliği sistemsel sosyal araştırmalar yoluyla çözmeye çalıştıklarını ileri sürer ve bu durumu eleştirir. Ashley'e göre yapısalcı realizm devletçidir ancak devletlerde meydana gelen değişiklikleri açıklamada yetersizdir. Bunun yanında pozitivistlerin bilimsel bilgi ile değerleri birbirinden ayırma gayreti kendi başına ideolojik bir tutumdur. Son olarak da yapısalcı realizm değerler ile yüklü sosyal gerçekliğin nasıl değiştiğini açıklayamaz. Sosyal olguların açıklanması için tarihsel analizlerin yapılması gerekir ve bu durum uluslararası sistemin dönüşümünü anlamak için de gereklidir (Ashley, 1986, pp. 255-301).

Ruggie, Cox ve Ashley'in yapısalcı realizme yönelik eleştirileri, realizmin kendisine referans aldığı pozitivist bilgi felsefesine yönelik eleştiriler olarak değerlendirilebilir. Bu yönde bir analiz pozitivizm ile post-pozitivizm arasındaki bir köprü kurmaya

çalışan Alexander Wendt tarafından yapılmıştır. Wendt'e göre objelerin anlamları özneler-arası etkileşimler sonucunda ortaya çıkar ve bu etkileşim süreçleri kimlikleri belirler. Wendt, çıkar ve kimliklerin sosyal olarak inşa edildiğini ileri sürmektedir. Sosyal konfigürasyonlar ne nesnel ne de özneldir; onlar özneler-arası etkileşimlerin bir çıktısı olan sosyal inşalardır. Bu çerçevede Wendt, realizmin anarşi ve güvenlik ikilemi gibi kavramları verili olarak kabul etmesini eleştirir ve realizmin bu kavramları özneler-arası etkileşimden ayırdığını ileri sürer (Wendt, 1992, pp. 395-410). Diğer yandan Wendt, yeterince yapısal olmaması ve uluslararası sistemi maddi yapıların dağılımı olarak tanımlamasından ötürü yapısalcı realizmi eleştirir. Böyle bir yaklaşım maddeci ve bireycidir. Wendt'e göre uluslararası yapılar maddi unsurlardan ziyade sosyal ya da kültürel yapılardır ve yapı ile failin karşılıklı etkileşimleriyle inşa edilmektedir. Wendt, yapısalcı realizmin aktörleri ve yapının düzenleyici unsurlarını verili olarak kabul ettiğini ve bu bakımdan da yapısalcı realizmin uluslararası yapısal dönüşümleri açıklayamadığını ileri sürer (Küçük, 2014, ss. 246-366).

Yapısalcı realizme yönelik diğer bir eleştiri de teorinin bir uluslararası politika teorisi olması ve sınırlı sayıda değişkeni analizlerine dahil etmesiyle sebebiyle devletlerin dış politika eylemlerini açıklama konusundaki eksiklikleridir. Bu eleştiri Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte daha fazla gündeme getirilmiştir. Buna göre yapısalcı realizm hem II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki uzun barış dönemini açıklayamamış hem de Soğuk Savaş'ın sonunu öngörememiştir. Richard Ned Lebow ve Jonh Lewis Gaddis'e göre bunun sebebi, yapısalcı realizmin birim düzeyindeki değişiklikleri dikkate almamasından ötürü uluslararası sistemdeki dönüşümleri açıklayamamasıdır (Gaddis, 1992, pp. 5-58; Lebow, 1994, pp. 249-277). Diğer yandan Legro, Snyder ve Evangelista gibi uluslararası ilişkiler uzmanları yapısalcı realizmin devletlerin dış politika eylemlerini açıklamak için uygun olmadığını ileri sürmektedirler (Elman, 1996, p. 11). Bunlara göre yapısalcı realizmin içsel mantığı devletlerin dış politikalarına ilişkin çıkarımlarda bulunmaya elverişli değildir. Yapısalcı realizmin değişkenleri çok sınırlıdır ve kavramsallaştırmaları da yetersizdir (Elman, 1996, p. 21). Bu sebeplerden ötürü yapısalcı realizmin devletlerin dış politikalarını açıklamak için yardımcı varsayımlara ihtiyacı vardır (Christensen ve Snyder, 1990, p. 144).

1980'lerden sonra genelde realizme, spesifik olarak ise yapısalcı realizme yönelik eleştiriler çoğaltılabilir. Eleştirel ve post-modern olarak genelleştirilebilecek yaklaşımların realizme yönelik eleştirilerin ortak noktası, realizmin dar kapsamlı bir teori olduğu ve bu bakımdan daha kapsayıcı teoriler geliştirilerek yeni bir politik toplum oluşturulması gerekliliğidir (Linklater, 1995, p. 258). Örneğin, uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki feminist yaklaşımlar, realizmin yüksek politika-alçak politika ayrımını eleştirerek, alçak politika alanı olarak görülen çevre, insan hakları, azınlıklar hakları, göç, uyuşturucu ve cinsiyet ayrımı gibi meselelerin uluslararası politik yaklaşımlar tarafından dikkate alınması gereken hususlar olduğunu ve uluslararası ilişkilerde güç unsurlarının egemen erkek bakışı temsil ettiğini ileri sürmektedirler (Koyuncu, 2014, ss. 203-208).

Ele alınan konuyla ilgili olarak, yapısalcı realizmin bir uluslararası sistem teorisi olması sebebiyle birim-düzeyindeki değişikliklerin uluslararası sistem üzerindeki etkisini ve devletlerin dış politika eylemlerini açıklama noktasındaki eksilikleri yeni bir realist modelin şekillenmesinde temel belirleyici unsurlar olmuştur. Lakatosyan açıdan değerlendirildiğinde, bir araştırma programı içerisinde var olan teorilerle çözülemeyen olguların ortaya çıkması, yeni teorik varsayımların geliştirilmesini beraberinde getirmektedir. Böylece araştırma programı dahilinde ilerleme gerçekleşmektedir.

4.3. Neoklasik Realizm

1998 yılında Gideon Rose tarafından yazılan "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy" adlı makaleyle neoklasik realizm kavramı uluslararası ilişkiler literatürü içerisinde yeni bir teori olarak konumlanmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, herhangi bir araştırma programı bünyesinde ortaya çıkan yenilikler, o araştırma programı bünyesindeki mevcut teoriyle açıklanamayan durumlara bir tepki olarak ortaya çıkarlar. Bu bakımdan neoklasik realizm, realist araştırma programı içerisinde ortaya çıkan ve mevcut teorilerle açıklanamayan durumlara bir tepki olarak okunabilir.

Klasik realizm devletlerin dış politikalarını aktör düzeyinde bağlantılar kurarak açıklama eğilimindedir. Başka bir deyişle klasik realizm, devletlerin göreli kapasitelerine göre belirledikleri çıkarlarını bağımsız değişken olarak kabul eder ve dış politikalarını açıklamaya çalışır. Metodolojik olarak tümevarımcı çıkarsamalarda bulunmaktadır. Yapısalcı realizm ise metodolojik olarak tümdengelimcidir (Waltz, 1992, p. 33) ve bağımsız değişken olarak devletlerin sistem içerisindeki göreli kapasite dağılımını

kabul etmektedir. Bağımlı değişken olarak uluslararası sistemde kendisini tekrarlayan olguları açıklamaya çalışmaktadır (Taliaferro vd., 2009, p. 20). Neoklasik realizm ise bu iki teoriden farklı değişkenleri bünyesinde barındırmaktadır. Gideon Rose neoklasik realizmi şu şekilde tanımlamaktadır:

"Neoklasik realizm, klasik realist düşüncenin bazı temellerini yeniden düzenleyerek, içsel ve dışsal değişkenleri açık bir şekilde bir araya getirmektedir. Neoklasik siyaset bilimciler bir devletin dış politikasını belirleyen en önemli kriterin, o devletin uluslararası sistem içindeki konumu ve sistem içindeki göreli güç dağılımı olduğunu kabul ederler. Bu yüzden onlar realisttir. Bununla birlikte bu yazarlar, güç kapasitelerinin dış politika üzerindeki etkilerinin dolaylı ve karmaşık olduğunu ileri sürerler. Zira sistemik baskılar, aktör düzeyindeki müdahaleci değişken aracılığıyla anlamlandırılırlar. Bu yüzden bunlar neoklasiktir" (Rose, 1998, p. 146).

Rose'un tanımından da anlaşılabileceği gibi neoklasik realizmde bağımlı değişken devletlerin dış politika eylemleridir. Devletlerin dış politikalarını açıklarken, tümdengelimci bir teorileştirme yöntemiyle, uluslararası sistemdeki kapasite dağılımı bağımsız değişken, devletlerin ulusal politikaları ise müdahaleci değişken olarak analizlere dahil edilmektedir (Taliaferro vd., 2009, p. 20).

Buraya kadar gelinen süreçte realizm içerisinde ortaya çıkan çeşitli varyasyonlara değinildi. Lakatosyan açıdan bakıldığında şu hususun belirtilmesi gerekmektedir: Realizm bir çetin öze sahiptir ve şu ya da bu teorisyen kendisini realizm içerisinde konumlandırmakta ya da alan içerisinde realist bir teorisyen olarak görülmektedir. Bu durum hem bir çetin öze hem de belli bir devamlılığa sahip varsayımlardan oluşması sebebiyle realizmin uluslararası ilişkiler alanında bir araştırma programı olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Peki, Lakatosyan bir açıdan bakıldığında neoklasik realizm, realist araştırma programı içerisinde ilerletici mi yoksa yozlaştırıcı mıdır? Neoklasik realizmin ilerletici mi yoksa yozlaştırıcı mı olduğu sorusunu Lakatos perspektifinden ele almak için şu soruların yanıtlanması gerekmektir: 1. Teori programın çetin özüne dokunuyor mu? 2. Teori yeni sorular soruyor ve bu sorulara yanıt üretiyor mu? 3. Teori daha çok vakalara uygulanabilir nitelikte mi? Schweller, bu sorulara ek olarak yapılan yeniliklerin kümülatif bilgi sağlayıp sağlamadığının da saptanmasının gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Zira O'na göre kümülatif bilgi bilimsel ilerlemenin olmazsa olmaz koşuludur (Schweller, 2003, p. 315).

4.3.1. Teori programın çetin özüne dokunuyor mu?

Yukarıda da belirtildiği gibi neoklasik realizm, uluslararası politikayı iki değişkenli bir süreç olarak ele almaktadır. Uluslararası sistemdeki kapasite dağılımı bağımsız değişken olarak kabul edilirken, bunun devletler tarafından değerlendirilmesi ve ulusal politik süreçler müdahaleci değişken olarak analize dahil edilmektedir. Bu hususta temel analiz birimi devlettir. Neoklasik realistler, Weber'in devlet tanımından mülhem, Gilpin'in yaklaşımını kendilerine referans almışlardır. Buna göre gruplaşma sosyal gerçekliği temelidir ve devlet de belli bir toprak parçası üzerinde yönetme yetkisine sahip bir çıkar ortaklığıdır (Taliaferro vd., 2009, pp. 24-25).

İkinci olarak neoklasik realistler gücün dış politikanın belirlenmesinde birincil derecede öneme sahip olduğunu kabul ederler. Rose'un yukarıdaki açıklamasında da anlaşılabileceği gibi bir devletin dış politikasının temel belirleyici unsuru, o devletin uluslararası sistemdeki konumu ve göreli olarak sahip olduğu kapasitedir. Neoklasik realistler gücü tanımlarken Robert Dahl'ın güç kavramına başvururlar. Dahl, gücün ilişkisel boyutuna vurgu yapmakta ve gücü, A aktörünün B aktörünü etkileyebilme kapasitesi ya da yeteneği olarak değerlendirmektedir (Dahl, 1957, pp. 201-205). Bu çerçevede neoklasik realistler de gücü, devletlerin diğer devletleri etkileyebilme kapasitesi veya bu amaca yönelik kullanabilecekleri kaynaklar olarak tanımlarlar (Rose, 1998, p. 151).

Üçüncü olarak neoklasik realistler uluslararası sistemin anarşik bir düzene sahip olduğunu ve bu düzende tüm devletlerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlaması gerektiğini ileri sürerler (Taliaferro vd., 2009, p. 28). Devletler bunu dışsal çevrelerini kontrol ederek ve şekillendirerek yaparlar (Rose, 1998, p. 152). Bununla birlikte neoklasik realistler, uluslararası sistemin tamamen düzenlenmemiş ve kontrolsüz olduğunu da kabul etmezler. Anarşik ortam, devletlerin uzun ve kısa dönemde

varlıklarını korumaları için kendilerinden başka hiçbir güce güvenmemeleri gerektiğini ima eder. Neoklasik realistlere göre devletler, yarışmacı rekabete ve sosyalizasyon süreçlerine tepki verirler (Folker, 2002, pp. 67-105).

Neoklasik realizm, realist araştırma programının çetin özünü oluşturan unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte teori içerisindeki kavramların içerikleri farklı şekillerde işlemsel hale getirilmiştir. Bu hususta özellikle güç ve anarşi konusunda farklılaşmalar vardır. Ancak belirtilen kavramlar, neoklasik realizm içerisinde yer bulmakta ve teori bu kavramlar etrafında farklı yorumlar getirmektedir.

4.3.2. Teori yeni sorular soruyor ve bu sorulara yanıt üretiyor mu?

Realizm içerisinde, özellikle yapısalcı realizm etrafında, yeni sorular sorulmuş ve yeni çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede özellikle güç dengesi teorisi sorunsal hale getirilmiş ve alternatif yaklaşımlar üretilmiştir. Güç dengesi teorisine yönelik sorunsallar, devletlerin dış politika eylemlerini açıklamak amacıyla yeni varsayımların üretilmesini beraberinde getirmiştir. Realizm içerisinde ortaya çıkan yeni sorunsallar, neoklasik realizmin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Morgenthau'ya göre devletler ya da devletlerden oluşan ittifaklar, güç dengesi politikasına uygun davranış ve eylemlerde bulunurlar. Denge, devletlerin varlıklarını koruması için gereklidir. Zira öğelerden birinin diğerlerinden üstün olması, diğerlerini de tahrip edecektir (Morgenthau, 1970, s. 219). Ancak gücün değerlendirilmesi hususu belirsiz olduğundan tüm uluslar güçlerini arttırmaya çalışacaklardır (Morgenthau, 1970, s. 272). Waltz ise tek tek devletlerin dış politikalarını açıklamak yerine, uluslararası sistemi özerk bir alan kabul ederek, sistem-düzeyinde analizlerde bulunur. Buna göre uluslararası sistem, bir üst otorite olmamasından dolayı anarşik bir yapıya sahiptir. Üst otoritenin olmaması uluslararası sistemin temel birimleri olan devletler arasında bir güç dengesinin ortaya çıkmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Ancak bu sistem düzeyinde bir dengedir. Waltz'a göre bir uluslararası politika teorisi, *"bir devletin neden Salı günü X eylemini yaptığını açıklamaz"* (Waltz, 1979, p. 121).

Waltz'ın iddiası ilk olarak Stephen Walt tarafından test edilmiştir. Walt, 1955-1979 yılları arasında Orta Doğu'daki gelişmeleri incelemiştir. Walt'a göre *"dengeleme ardıncılıktan (bandwagoning) daha yaygındır."* Ancak Waltz'ın aksine Walt, devletlerin gücü dengelemeyeceklerini ileri sürer. Bunun yerine devletler, tehditleri dengelemeye çalışacaktır (Vasquez, 1997, p. 904). Walt, Tehdit Dengesi'nin Güç Dengesi teorisinden arıtılmış bir teori olduğunu belirtir (Vasquez, 1997, p. 904). Diğer yandan bazı tarihi çalışmalarda da güç dengesi sorunsal hale getirilmiş ve devletlerin her zaman güç dengesi politikasına uygun politikalar izlemediği öne sürülmüştür (Vasquez, 1997, p. 908).

Güç dengesine yönelik sorunsallar, realist uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde ayrışmaların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir ki bunlardan en önemlisi savunmacı realizm ile ofansif realizmdir. Bu hususta sorunsal hale getirilen temel husus, devletlerin güvenliklerini sağlamak amacıyla nasıl politikalar izlediğidir. Savunmacı realistlere göre devletler güvenliklerini sağlamak için genellikle minimal politikalar izlerler. Zira devletler, agresif politikaların sonuçlarını doğru bir şekilde kestiremez. Ofansif realistler ise devletlerin güvenliklerini sağlamaları için ne kadar güce ihtiyaç duyduklarının belirsiz olduğunu ileri sürer. Bu bakımdan devletler, uluslararası sistemin anarşik yapısı içinde güvenliklerini sağlamak için mümkün olduğu kadar fazla güce sahip olmaya çalışmalıdırlar (Arı, 2013, ss. 167-173).

Yukarıdaki yeni çalışmalar temelinde neoklasik realizm tarafından ortaya atılan soruların bazıları şöyledir: Hangi durumlarda devletler uluslararası politikadaki etkinliklerini arttırmaya çalışırlar? Bir ulusun dış politika eylemi ile onun ulusal mobilizasyonu arasındaki ilişki nedir? Devletler dış çevrelerindeki fırsat ve tehditlere nasıl tepkiler verirler ve farklı devletler farklı stratejiler izler mi? Politik elitler uluslararası sistemde gücü nasıl algılarlar (Schweller, 2003, p. 316)? Toplumun dış politikanın idaresi üzerindeki etkisi nedir?

Devletlerin hangi durumlarda uluslararası politikadaki etkinliklerini arttıracağı sorunsalı Fareed Zakaria tarafından ele alınmıştır. Zakaria, ABD'nin uluslararası sistemdeki etkisinin artış sürecini incelemiştir. Zakaria'ya göre Amerikan yöneticileri, Amerikan devletinin ulusal kapasitesindeki artışları değerlendirmiş ve bu kapasiteyi uluslararası politikada etkiye dönüştürmeye çalışmıştır.

Ancak artan ulusal kapasitenin uluslararası politikada etkiye dönüşmesi kendiliğinden olmamış ve Amerikan yöneticileri, hükümetin sistem içerisindeki yasal yetkilerini arttırarak devlet içindeki etkinliklerini güçlendirmişlerdir (Zakaria, 1998).

Bir devletin dış politikada eylemde bulunurken toplumu ikna etmesi ve ulusal kaynakları dış politikaya yönlendirmesi hususu Christensen tarafından işlenmiştir. Christensen'e göre devletler, toplumdan kaynak aktarabilmek için kısa süreli düşmanlıklar yaratabilirler. Christensen, Soğuk Savaş'ın erken dönemlerindeki Çin-ABD ilişkilerini ele almaktadır. O'na göre Soğuk Savaş'ın erken dönemlerinde Çin ve ABD arasındaki muhalefet, Pekin ve Washington hükümetlerinin toplumdan kaynak elde etmek için gerçekleştirdikleri dış politikaların beklenmedik sonuçlarıdır. Başka bir deyişle bu iki devlet, kendi toplumlarını ikna etmek amacıyla birbirlerini düşmanlaştırmışlardır (Christensen, 1996).

Devletlerin dış çevrelerindeki fırsatlara nasıl tepkiler verdiği hususu Christensen ve Snyder tarafından sorunsallaştırılmıştır. Buna göre Waltz'ın güç dengesi varsayımı devletlerin dış politikalarını açıklama noktasında yeterli değildir. Ayrıca bu varsayım devletlerin dış politikalarını açıklayamaz. Bu çerçevede Waltz'ın teorisini bir dış politika teorisine dönüştürmek için sistem içerisindeki kapasite dağılımı değişkenine, devletlerin (ya da devlet adamlarının) savunma/saldırı algılarını ve güvenlik ikilemi varsayımını dahil etmek gerekmektedir. I. ve II. Dünya Savaşları öncesinde çok-kutuplu sistemlerde devletlerin ittifak algılarını ampirik veri olarak kullanan Christensen ve Snyder, I. Dünya Savaşı öncesi dönemde devletlerin saldırı stratejilerinin savaş sırasında belirleyici olduğu şeklindeki varsayımlarının devletleri sıkı ittifaklar yapmaya (chain-ganging) yönelttiğini belirtirken, II. Dünya Savaş öncesinde savunmanın ön plana çıkması neticesinde devletlerin sorumluluğu diğer devletlere bırakmaya çalıştıklarını (buck-passing) ileri sürmektedirler (Christensen ve Snyder, 1990, pp. 137-168).

Wohlforth ise dördüncü soru olan politik elitlerin uluslararası sistemdeki kapasite dağılımını algılama meselesini ele almıştır. Wohlfort'a göre güç test edilemez. Gücün test edilmesi ancak savaşla olmaktadır. Şayet güç uluslararası ilişkilerin doğasını etkiliyorsa bu karar alıcıların algıları vasıtasıyla yapılmak zorundadır. Bu bakımdan devletlerin uluslararası politikadaki temel stratejilerini incelerken, devlet adamlarının uluslararası sistemdeki kapasite dağılımını nasıl algıladıklarına bakmak gerekmektedir. Wohlfort, Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyet elitlerinin uluslararası sistemdeki kapasite dağılımını nasıl algıladıklarını ele almaktadır. O'na göre Soğuk Savaş dönemindeki Sovyet temel stratejisi, Washington ile Kremlin hükümetlerinin rakip koalisyonun kapasite değerlendirmeleri ve Avrupa üzerindeki nüfuz mücadelesi temelinde şekillenmiştir (Wohlforth, 1993).

Toplumun dış politikanın idaresi üzerindeki etkisi hususunda Ripsman ve Schweller'in çalışmaları bulunmaktadır. Ripsman'a göre devletler, dış politikanın idaresinde istedikleri politikayı uygulama yeteneğine sahip olmayabilir. Devletlerin ya da dış politikanın idaresinden sorumlu olan idarecilerin dış politikadaki eylem yeteneğini belirleyen unsurlardan biri özerkliktir. Bu çerçevede I. ve II. Dünya Savaşları sonrası dönemde galip devletlerin hükümetlerinin ulusal politika içerisindeki özerklikleri, onların dış politikadaki hareket alanı üzerinde etkide bulunmuştur (Ripsman, 2002). Dış politikanın idaresinde hükümetlerin özerkliğini belirleyen diğer bir unsur, Schweller tarafından ileri sürülen, sistem içindeki elitler arasındaki uzlaşmanın niteliğidir. Schweller'e göre dış politikanın yürütülmesinden sorumlu olan hükümetler, dış politikada girişimde bulunma konusunda ulusal politika unsurları tarafından kısıtlanabilirler. Bu bakımdan dış politikanın idaresinden sorumlu olan idarecilerin dış politikadaki eylemde bulunma serbestisini ele alırken, elitler arasındaki ayrışmalar ve bu ayrışmanın iktidar mücadelesi üzerindeki etkisi ele alınmalıdır (Schweller, 2004, pp. 159-201).

Yukarıda belirtilen isimler tarafından ortaya atılan sorulara verilen cevaplar (ya da hipotezler) belli bir takım vakalarla desteklenmiştir. Başka bir deyişle ortaya atılan sorulara yalnızca teorik düzeydeki değişikliklerle değil, ampirik açıdan da cevap verilmiştir. Lakatosyan açıdan ele alındığında, neoklasik realizm içerisinde ortaya atılan yeni varsayımlar vakalarla desteklenmiştir. Bu hususun teorinin açıklayıcılık gücünü arttırdığı ileri sürülebilir.

4.3.3. Teori daha çok vakalara uygulanabilir nitelikte mi?

Neoklasik realistler realist araştırma programı dahilinde ortaya çıkan yeni sorulara daha çok çeşitli vaka incelemeleriyle cevap üretmişlerdir. Bununla birlikte bazı çalışmalarında, vaka çalışmaları neticesinde ulaşılan sonuçlar işlemsel açıdan kavramsal hale

getirilmiştir (Babbie, 2008, pp. 130-164; Berg, 2001, pp. 15-28). Bu da teoriyi daha çok vakaya uygulanabilir hale getirmiştir. Bu husus önemlidir. Zira kavramsallaştırmalar temelinde kümülatif bilgi sağlamak olanaklı hale gelmektedir.

Neoklasik realistler, dış politikada eylemde bulunurken toplumun ikna edilmesi ve kaynakların dış politikaya yönlendirilmesi meselesine büyük önem atfederler. Christensen, dış politikanın idaresinde sorumlu olan yöneticilerin, dış politikada eylemde bulunabilmek için toplumdan kaynak aktarmak durumunda olduklarını ileri sürer. Christensen, bu kaynak aktarma konusunu ele alırken, ulusal güç ile devletin gücü arasında ayrıma gider ve "Ulusal Politik Güç" kavramına atıfta bulunur. Bir devletin ulusal politik gücü, *"devlet adamlarının güvenlik politikasına yönelik girişimlerini yönlendirmede, toplumun ya da ulusun maddi ve insani kaynaklarını mobilize edebilme yeteneğidir*" (Christensen, 1996, p. 11). Devletler toplumu ikna etmek ve ulusal kaynakları dış politikaya aktarabilmek amacıyla kısa süreli düşmanlıklar yaratabilmekte ve toplumu mobilize edebilmektedir. Christensen, kitle siyasetinin hakim olduğu bir dönemde toplumdan kaynak aktarmanın, özellikle devletlerin temel stratejilerinin uygulanmasında önemli bir role sahip olduğunu ileri sürmektedir (Schweller, 2009, pp. 227-250).

Daha önce de belirtildiği gibi, dış politikanın idaresinden sorumlu olan idarecilerin dış politikadaki serbestisini belirleyen unsurlardan biri sistem içerisindeki konumlarıdır. Ripsman bu durumu "devletlerin göreli özerkliği" kavramıyla açıklar. Dış politikada özerklik, *"dış politikanın yürütülmesinden sorumlu olan idarecilerin toplumla ya da yasamayla karşı karşıya geldiğinde politikalarını yürütebilme yeteneğidir"* (Ripsman, 2002, p. 43). Bir hükümetin yapısal özerkliğini belirleyen üç temel unsur vardır: Ulusal karar alma çevresini belirleyen kurumsal yapılar; bu kurumlar içindeki aktörlerin eylemlerini belirleyen karar alma prosedürleri; bu prosedürleri belirleyen normlar (Ripsman, 2002, p. 44). Ripsman, belirlediği bu normlar çerçevesinde I. ve II. Dünya Savaşları sonrası dönemde galip devletlerin hükümetlerinin mağlup devletlere yönelik politikalarını belirleme noktasında, ulusal sistemlerindeki konumlarının uygulamak istedikleri dış politikalar üzerindeki etkisini göreli özerklik kavramı çerçevesinde analiz etmiştir (Ripsman, 2002, pp. 91-221).

Ripsman'la benzer şekilde dış politikanın idaresinde hükümetler üzerindeki toplum ve elit baskısını ele alan Schweller de bu hususta "düşük dengeleme" (underbalancing) kavramına başvurur. Schweller güç dengesi varsayımını sorunsal hale getirmektedir. O'na göre devletler, kendilerine yönelen tehditlere karşı ardıncılık ya da sıkı ittifaklar kurma gibi farklı politikalar izleyebilirler. Devletler yakın bir tehditle karşı karşıya kaldıklarında, kendilerine meydan okuyan gücü etkin bir şekilde dengeleyemeyebilirler. Bunun sebeplerinden biri hükümetin, ulusal sistem içerisindeki konumudur. Özellikle elit oydaşması ve toplumsal mutabakatın niteliği hükümetlerin sistem içerisindeki konumunu belirler. Hükümetler belirtilen unsurlar açısından zayıf bir konumdaysa, rakip devletlere karşı yeterli dengelemeyi gerçekleştiremezler ki bu da düşük-dengeleme olarak adlandırılır (Schweller, 2004, pp. 167-187).

Verilen örneklerden görülebileceği gibi, neoklasik realizm içerisinde ortaya çıkan yeni sorulara verilen cevaplar belli bir kavramsal çerçevede ele alınmıştır. Bu durum ileri sürülen yeni kavramsallaştırmalarla ilgili olarak yeni vaka çalışmalarının yapılmasını olanaklı kılmaktadır. Teori içerisinde farklı kavramsallaştırmaların ortaya çıkması, neoklasik realizmin daha çok vakaya uygulanabilmesini mümkün kılmaktadır. Zira ele alınan vaka çalışması yukarıda belirtilen kavramsallaştırmalardan biri veya birkaçıyla birlikte ele alınabilir.

5. İlerletici mi? Yozlaştırıcı mı?

Buraya kadar gelinen süreçte realist araştırma programı içerisinde yeni bir versiyon olarak ortaya çıkan neoklasik realizmin temel unsurları ve yeni sorular bağlamında teorinin ürettiği ampirik verilerle desteklenmiş kavramsallaştırmalar ele alındı. Realizm içerisinde ortaya atılan yeni sorular, daha çok yapısalcı realizmin cevap üretemediği sorulardır. Bu çerçevede neoklasik realizm, teori içerisinde ortaya çıkan sorunlara çözüm üretme iddiasındadır. Bu husus teorinin ilerletici bir niteliği sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. John Dryzek'in belirttiği gibi, (politik bilimlerde) *"ilerleme ampirik meselelerle mücadele etme kapasitesindeki artıştır"* (Dryzek, 1986, p. 301). Ampirik meselelerle mücadele etmek yeteneği teorilerin açıklayıcılık gücünü arttırmaktadır. Waltz da bu hususta benzer bir görüşü paylaşmaktadır. Waltz'a göre teoriler karmaşık gerçekliği yalınlaştırır ve belli bir yapı içerisindeki etkileşimleri ortaya koyar. Bir teorinin başarı düzeyi ise onun açıklayıcılık gücüne bağlıdır (Waltz, 1997, pp. 913-917).

Lakatosyan açıdan bakıldığında bir araştırma programının teorik gelişimi, deneysel gelişimini öngördüğü müddetçe araştırma programı ilerlemektedir. Eğer teorik gelişimi deneysel gelişiminin gerisinde kalıyorsa program durağanlaşmıştır (Lakatos, 1978a, p. 112). Burada rasyonel tercih, rekabet halindeki programlar arasından içsel bakımdan en ilerlemeci olanı tercih etmek şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Lakatos'a göre içsel gelişme, açıklayıcılık gücü artan birbirini izleyen teorilerden oluşmaktadır Daha açık olarak belirtmek gerekirse, T1 teorisinden T2 teorisine geçiş; 1. T2, T1'e göre daha fazla açıklayıcılık (ya da tahmin) gücüne sahipse, 2. T2, T1'in yaptığı açıklamaları muhteva ediyorsa, 3. T2'nin katma tahminlerinin bazıları ampirik olarak güçlüyse ilerleticidir (Elman ve Elman, 2003a, pp. 25-32; Dryzek, 1986, p. 303). Lakatosyan yaklaşıma göre bilimsel ilerleme, programa yönelik bilinmeyen alanlardan gelen eleştirilerden ziyade, daha çok program çerçevesinde belirlenmiş soruların yoğun bir şekilde gelmesiyle gerçekleşmektedir (Elman ve Elman, 2003a, p. 32).

Realist araştırma programı içerisinde sorulan yeni sorular, devletlerin belli bir dış politika eylemini açıklamaya yönelik sorulardır. Rose, dış politikanın açıklanması noktasında farklı dış politika teorilerini ele almış (Rose, 1998, pp. 147-155) ve kendi dış politika yaklaşımını karakterize etmiştir. Schweller de neoklasik realizmin yapısalcı realizm içerisinde cevaplanamayan sorulara yönelik olarak karakterize edildiğini belirtmektedir. O'na göre neoklasik realizmin ortaya çıkma sebebi, yapısalcı realizmin devletlerin dış politikaları ya da tarihi olaylar hakkında herhangi bir çıkarımda bulunmaması ve katı bir uluslararası politika teorisi olmasıdır. Bu sebepten ötürü neoklasik realistler, Waltz'ın uluslararası ilişkilerin yapısal analizini ve onun sonuçlarını göz ardı etmeden, birinci ve ikinci imge değişkenlerini dış politikada karar alma süreçlerine ve tarihi meselelere uygulamışladır (Schweller, 2003, p. 316). Neoklasik realizmin sorulara cevap verme yeteneği ve Schweller'in söyledikleri göz önüne alındığında, teorinin realist araştırma programı içerisinde bir ilerlemeyi temsil ettiği söylenebilir. Teori, araştırma programı içerisinde bir önceki teori olan yapısalcı realizmin uluslararası sistem yaklaşımını terk etmeden, sistem yaklaşımına ulusal politik unsurları katarak devletlerin dış politika eylemlerini açıklamaya çalışmaktadır.

Ancak neoklasik realizmin realizme yönelik tüm eleştirilere yanıt verdiğini ileri sürmek güçtür. Neoklasik realizm, realist araştırma programı dışından gelen ve realizmin çetin özüne yönelik eleştirilere cevap verme konusunda eksikliklere sahiptir. Güç kavramının merkezi bir konumda olması, sosyal süreçlerin hem ulusal hem de uluslararası politika açısından dönüştürücü etkisinin birincil bir unsur olarak değerlendirilmesini engellemektedir. Bunun sebebi neoklasik realizmin bir uluslararası politika teorisi olmaması, devletlerin dış politika eylemlerini açıklama iddiasında olması ve realizmin çetin özüne bağlı kalmasıdır. Her ne kadar uluslararası politikanın temel aktörleri olarak kabul edilen devletlerin ulusal politikalarında ortaya çıkan değişikliklerin ve devlet-altı grupların dış politika üzerindeki etkisi kabul edilse de (Ripsman, 2009, pp. 170-173) neoklasik realizm uluslararası sistemdeki kapasite dağılımını birincil değişken olarak değerlendirmekte ve devletlerin dış politika eylemlerini uluslararası sistemdeki kapasite dağılımına bir tepki olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte bu durum, devletlerin ulusal politikalarında ortaya çıkan değişimlerin dış politika ve uluslararası politikada hiçbir etkisi olmadığı anlamına gelmemektedir. Rose'un da belirttiği gibi neoklasik realizm, bağımsız, müdahaleci ve bağımlı değişkenler arasındaki nedensel ilişki zincirini ortaya koymaya çalışan kapsamlı bir dış politika teorisidir. Rose, neoklasik realizmin öne sürdüğü varsayımların oldukça yalın ve herhangi bir kültürel ya da politik yapıya uygulanabilir nitelikte genelleştirilebilir olduğunu belirtir. Ancak bir ülkenin herhangi bir dış politika eylemini anlayabilmek için o devletle ilgili geniş bir bilgiye sahip olmak gerekmektedir. Teori, realizmin çekirdek varsayımlarını terk etmeden devletlerin dış politika eylemlerini kapsamlı bir şekilde açıklayabilir. Bu çerçevede bir devlet içerisindeki iktidar değişimi ve iktidarın dış politikaya ilişkin fikirsel yaklaşımı hem o devletin dış politikasında hem de uluslararası politikada sonuç doğurabilir (Rose, 1998, pp.166-169). Ancak bu etki sistemin mantığının değişimi bağlamında değildir.

Diğer yandan neoklasik realizm, devlet-merkezli bir teoridir ve realizmin anarşi, güç vb. kavramlarını bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte bürokrasi, kamuoyu, ulusal ve uluslararası çıkar grupları vb. aktörler ile fikirsel unsurların devletlerin dış politika eylemleri üzerinde etkide bulunabileceğini de kabul etmektedir. Ancak bu durum realizmin devlet merkezli konumunu değiştirmemektedir. Devlet dışındaki aktörler ve fikirsel unsurlar, devletlerin dış politika eylemlerine etkisi bağlamında analizlere dahil edilmiştir. Bu husus ortam temelli bir teori olan realizmin, Folker'ın da belirttiği gibi, süreç temelli bir teoriye dönüşmesini beraberinde getirmiştir (Folker, 2002, p. 67). Jeffrey W. Legro ve Andrew Moravcsik ise bu durumun

realizmi esnek bir teori haline dönüştürdüğünü ve realist uluslararası ilişkiler teorisini liberalizm ile inşacılığa yaklaştırdığını ileri sürerek eleştirmektedir. Onlara göre bu durum, realizmin iç tutarlılığına ve ayırt edicilik niteliğine zarar vermekte ve teorinin açıklayıcılık gücünü zayıflatmaktadır (Legro ve Moravcsik, 1999, pp. 5-55). Brian Rathbun ise uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki herhangi bir teorinin ulusal politikayı ve fikirsel unsurları analize dahil edebileceğini ancak bu durumun o teorinin kaçınılmaz olarak açıklayıcılık gücüne ve tutarlığına zarar vereceği anlamına gelmeyeceğini belirtmektedir. Rathbun'a göre neoklasik realizm, ulusal politikayı ve fikirsel unsurları uluslararası ilişkilerdeki güç ilişkilerini açıklamak amacıyla teorik ve mantıksal olarak tutarlı bir şekilde bir araya getirmiştir (Rathbun, 2008, pp. 294–321).

6. Sonuç

Bu çalışmada neoklasik realizmin realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisinde bir ilerleme sağlayıp sağlamadığı hususu Lakatos'un Bilimsel Araştırma Programı yaklaşımı çerçevesinde ele alındı. Waltz sonrası dönemde realizmin yapısalcı yorumu realist uluslararası ilişkiler teorisi içerisinde hakim teori olarak ön plana çıkmıştır. Ancak Waltz'ın yaklaşımı uluslararası sistemin yapısını açıklamaya çalışan bir teori olmasından ötürü devletlerin dış politika eylemlerini açıklama iddiasında değildir ve bu da teorinin uluslararası politikadaki birçok hususu açıklayamamasını beraberinde getirmiştir. Bu durum özellikle iki kutuplu olarak tanımlanan Soğuk Savaş döneminin sona ermesi sonrasında daha da belirgin hale gelmiştir. Neoklasik realizm böyle bir dönemde, yapısalcı realizmin açıklayamadığı hususlara bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Birçok yardımcı hipotezi bünyesinde barındıran ve eklektik bir teori olan neoklasik realizm, devletlerin dış politika eylemlerini açıklama iddiasında olması ve bu hususta farklı kaynaklardan beslenmesi sebebiyle realist uluslararası ilişkiler teorisinin açıklayıcılık kapasitesini arttırmıştır. Lakatosyan açıdan bakıldığında teori, realizmin çetin özününü terk etmeden, bu çetin özün etrafında koruyucu kuşak yardımcı hipotezler yaratarak, program içerisinde ortaya çıkan anomalileri bu yardımcı hipotezlere yönlendirmiş ve yeni sorunsalların realizm dahlinde çözümlenmesine olanak sağlamıştır. Teori, ortaya atılan sorunsalların halli noktasında vaka çalışmalarıyla ampirik açıdan veri sağlamış ve koruyucu kuşak yardımcı hipotezlerin bazılarında işlemsel kavramsallaştırmalara giderek teorinin daha çok vakalara uygulanabilmesine olanak sağlamıştır. Bununla birlikte, neoklasik realizmin post-modern ve eleştirel teorilerin kendisine yönelik eleştirilerine yanıt verebildiğini ileri sürmek güçtür. Bunun sebebi neoklasik realizmin, devlet-merkezli olması ve güç ilişkilerini birincil değişken olarak kabul etmesidir. Bu bakımdan teori, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan sosyal ve dönüşümsel süreçleri açıklamakta yetersiz kalmakta ve uluslararası ilişkiler disiplinindeki post-modern ya da post-pozitivist teoriler tarafından ortaya konan unsurları açıklayamamaktadır.

Neoklasik realizm yapısalcı realizmin açıklayamadığı tüm unsurları açıklama iddiasında değildir. Kaldı ki birincisi bir dış politika teorisiyken, ikincisi bir uluslararası sistem teorisidir. İki teorinin açıklamaya çalıştıkları hususlar, yani bağımlı değişkenleri birbirlerinden farklıdır. Bu husus yapısalcı realizmin daha tutumlu (parsimony) bir teori olmasını da beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle yapısalcı realizm uluslararası sistemde kendisini tekrar eden olguları açıklarken çok az sayıda değişkenden istifade etmektedir. Buna karşılık bir dış politika teorisi olan neoklasik realizm, dış politikaların açıklanması noktasında uluslararası sistemdeki kaynak ya da kapasite dağılımı yanında, devletlerin ulusal politik unsurlarını da analizlere dahil etmekte ve daha fazla değişkeni bünyesinde barındırmaktadır. Bu durum teorinin açıklayıcılık kapasitesinin artmasına sebep olmuştur. Netice olarak realizmin çetin özüne dokunmaması, bir önceki versiyon olan yapısalcı realizme kıyasla açıklayıcılık kapasitesinin daha fazla olması ve daha çok vakaya uygulanabilmesi açısından neoklasik realizm, realist araştırma programı içerisinde bir ilerlemeyi temsil etmektedir.

Kaynakça

Ağcan, M. A. (2014). "Sosyal Bilimler Felsefesi ve Uluslararası İlişkiler Teorisi", Evren Balta (der.), *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve* Süreçler (ss. 77-110), İstanbul: İletişim Yayınları.

Arı T. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler", Tayyar Arı (der.), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2 Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar (ss. 1-49),* Bursa: Dora Yayınları.

Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya ve İşbirliği*, 8. b., Bursa: MKM Yayıncılık.

Ashley R. (1986). "The Poverty Of Neorealism", Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and its Critics* (pp. 255-301), New York: Columbia University Press.

Babbie, E. (2008). *The Basics Of Social Research*, 4th ed., Belmont Ca.: Wadsworth Publishing Company.

Berg B.L. (2001). *Qualitative Research Methods For The Social Sciences*, 4th ed., Boston: Allyn & Bacon Press.

Buzan B. (2008). "The Timeless wisdom of realism?", Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalevski (der.), *International theory: positivism and beyond* (pp. 47-66), Cambridge UK: Cambridge University Press.

Cevizci, A. (2012). *Bilgi Felsefesi*, 2.b., İstanbul: Say Yayınları.

Chalmers, A. F., (1999). *What is this thing called Science?*, 3rd ed., Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Christensen, T. J. (1996). *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, And Sino-American Conflict 1947–1958*, New Jersey: Princeton University Press.

Christensen, T. J. ve Snyder, J. (1990). "Chain Gangs and Passed Bucks Predicting Alliance Patterns in Multipolarity", *International Organization*, 44(2), 137-168.

Cox R. (1986). "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and its Critics* (pp. 204-255), New York: Columbia University Press.

Çüçen, A. K. (2012). *Bilgi Felsefesi*, 4. b., Bursa: Sentez Yayıncılık.

Dahl R. A. (1957). "The Concept of Power", *Behavioral Science*, 2(3), 201-215.

Donnelly, J. (2000). *Realism and International Relations Themes in International Relations*, New York: Cambridge University Press.

Donnelly, J. (2005). "Realism", Scot Burchill, Andrew Linklater (der.), *Theories of International Relations* (pp. 29-55), New York: Palgrave Macmmillan Press.

Dryzek, J. S. (1986). "The Progress of Political Science", *The Journal of Politic***s**, 48(2), 301-320.

Elman C. (1996). "Horses for courses Why nor neorealist theories of foreign policy", *Security Studies*, 6(1), 7-53.

Elman C. (2007). "Realism", Martin Griffiths (der.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century* (pp. 11-21), New York: Routledge Press.

Elman, C. ve Elman, M. F. (2003a). "Lessons from Lakatos", Colin Elman, Miriam Fendius Elman (der.), *Progress in International Relations Theory Appraising the Field* (pp. 21-71), Cambridge: The MIT Press.

Elman, C. ve Elman, M. F. (2003b). "Introduction: Appraising Progress in International Relations Theory", Colin Elman, Miriam Fendius Elman (der.), *Progress in International Relations Theory Appraising the Field* (pp. 1-21), Cambridge: The MIT Press.

Folker, J. S., (2002), *Theories of International Cooperation and the Primacy of Anarchy*, New York: State University of New York Press.

Gaddis J. L. (1992). "International Relations Theory and the End of the Cold War", *International Security*, 17(3), 5-58.

Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*, New York: Cambridge University Press.

Gilpin, R. (1986). "The Richness of the Tradition of Political Realism", Robert O Keohane (der.), *Neorealism and its Critics* (pp. 301-322), New York: Columbia University Press.

Godfrey-Smith, P. (2003). *An Introduction to the Philosophy of Science Theory and Reality*, Chicago: The University of Chicago Press.

Holsti O. R. (2004). "Theories of International Relations", Michael J. Hogan, Thomas G. Paterson (der.), *Explaining the History of American Foreign Relations* (pp. 51-91), New York: Cambridge University Press.

Jervis, R. (1998). "Realism in the Study of World Politics," *International Organization*, International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics, 52(4), 971-991.

Joseph, J. (2007). "Philosophy in International Relations: A Scientific Realist Approach", *Millennium: Journal of International Studies*, 35(2), 345-359.

Koyuncu A. Ç. (2014). "Uluslararası İlişkiler Temelinde Farklı Feminist Yaklaşımların Söylemleri", Tayyar Arı (der.), *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2 Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar* (ss. 203-227), Bursa: Dora Yayınları.

Kuhn, T. S., (2008). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, 8. b., çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Küçük M. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", Ramazan Gözen (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (pp. 325-379), İstanbul: İletişim Yayınları.

Lakatos, I. (1978a). "History of Science and Its Rational Reconstructions", John Worrall ve Gregory Currie (der.), *The Methodology of Scientific Research Programmes Philosophical Papers Imre Lakatos* (pp. 102-139), New York: Cambridge University Press.

Lakatos, I. (1978b). "Falsification and The Methodology of Scientific Research Programmes", John Worrall ve Gregory Currie (der.), *The Methodology of Scientific Research Programmes Philosophical Papers Imre Lakatos* (pp. 8-102), New York: Cambridge University Press.

Lebow R. N. (1994). "The long peace, the end of the cold war, and the failure of realism", *International Organization*, 48(2), 249-277.

Legro, J. W. ve Moravcsik, A. (1999). "Is anybody stil a realist", *International Security*, 24(2), 5-55.

Linklater A. (1995). "Neo-Realism in Theory and Pratice", Ken Booth ve Steve Smith (der.), *International Relations Theory Today* (pp. 241-263), Cambridge UK: Polity Press: Polity Press.

Mastanduno M., Lake D.A., Ikenberry G.J. (1989). "Toward a Realist Theory of State Action", *International Studies Quarterly*, 33(4), 457-474.

Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika Güç ve Barış Mücadelesi I. Cilt*, çev. Baskın Oran, Ünal Oskay, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği.

Popper, K. R. (2012). *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, çev. İlknur Aka, İbrahim Turan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Rathbun B. (2008). "A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism", *Security Studies*, 17, 294–321.

Ripsman, N. M. (2002). *Peace-Making By Democracies: The Effect of State Autonomy on The Post–World War Settlements*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

Ripsman, N. M. (2009). Norrin M., "Neoclassical realism and domestic interest groups", Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman (der.), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* (pp. 170-194), New York: Cambridge University Press.

Rose, G. (1998). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, 51(1), 144-172.

Ruggie J. (1986). "Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis", Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and its Critics* (pp. 131-158), New York: Columbia University Press.

Schweller, R. L. (2003). "The Progressiveness of Neoclassical Realism", Colin Elman ve Miriam Fendius Elman (der.), *Progress in International Relations Theory Appraising the Field* (pp. 311-349), Cambridge: The MIT Press.

Schweller, R. L. (2004). "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", *International Security*, 29(2), 159-201.

Schweller, R. L. (2009). "Neoclassical realism and state mobilization: expansionist ideology in the age of mass politics", Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman (der.), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* (pp. 227-250), New York: Cambridge University Press.

Suctch, F. P. ve Ellias J. (2007). *International Relations: The Basics*, New York: Routledge Press.

Taliaferro, J. W., Lobell, S. E. ve Ripsman, N. M. (2009). "Introduction: Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy", Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell ve Norrin M. Ripsman (der.), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* (pp. 1-42), New York: Cambridge University Press.

Vasquez, J. A. (1997). "The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition", *The American Political Science Review*, 91(4), 899-912.

Walker R. B. J. (1993). *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, New York: Cambridge University Press.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.

Waltz, K. N. (1992). "Realist Thought and Neorealist Theory", Robert L. Rothstein (der.), *The Evolution of Theory in International Relations* (pp. 21-39), Columbia: University of South Carolina Press.

Waltz, K. N. (1997). "Evaluating Theories", *The American Political Science Review*, 91(4), 913-917.

Weber C. (2010). *International Relations Theory A critical introduction*, 3.ed., New York: Routledge Press.

Wendt A. (1992). "Anarchy is what states make of it", *International Organization*, 46(2), 391-425.

Wohlforth, W. C. (1993). *The Elusive Balance Power and Perceptions During the Cold War*, New York: Cornell University Press.

Wohlforth, W. C. (2010). "Realism", Christian Reus-Smit, Duncan Snidal (der.), *The Oxford Handbook of International Relations* (pp. 131-150), New York: Oxford University Press.

Yalvaç, F. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar", Ramazan Gözen (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (ss. 31-67), İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Yıldırım, C. (2006). *Bilim Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Zakaria, F. (1998). *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, New Jersey: Princeton University Press.

PRODÜKSİYON FİRMALARINDA TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARINA GÖRE HİZMET ÜRETİM MALİYETLERİ

Ali Haydar GÜNGÖRMÜŞ

Yrd. Doç. Dr.,Fatih Üniversitesi, Büyükçekmece / İstanbul, ahgungor@fatih.edu.tr

ÖZ: Türkiye'de Tek Düzen Muhasebe Sisteminde hizmet maliyetlerinin stoklanamayacağı öngörülmekte ve muhasebe kayıtları bu esas üzerinden yapılmaktadır. Türkiye Muhasebe Standartlarında ise ortaya çıkan hizmet maliyetleri dönemsonunda stok olarak kayıtlarda gösterilebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, bir hizmet işletmesi olan Prodüksiyon firmalarında, hizmet üretim maliyetlerinin kaydedilme esaslarının Tekdüzen Muhasebe Sistemi ile Türkiye Muhasebe Standartları bağlamında karşılaştırılarak farklılıkların ortaya konulmasıdır.

Çalışmada prodüksiyon firmalarında hizmet stoklarının Türkiye Muhasebe Standartlarına uygun olarak muhasebeleştirilmesi ile ilgili bir öneri sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Prodüksiyon Firması, Türkiye Muhasebe Standartları, Hizmet Maliyetleri

THE COST OF SERVICE IN FILM PRODUCTION COMPANIES ACCORDING TO TURKISH ACCOUNTING STANDARDS

ABSTRACT: It is projected that service costs can not be stored in the Uniform Accounting System in Turkey and accounting records are made on this basis. On the other hand in Turkey Accounting Standarts the resulting service costs can be shown in the records as at year end inventories The purpose of this study is to demonstrate the differences by making a comparison on the recording principles of service production costs within the contexts of Turkish Accounting Standards and the Uniform Accounting Policies in the film production companies as service businesses. In this study, the production company's services stocks is presented with a proposal relating to accounting in accordance with Accounting Standards Turkey. In this study, the production company's services stocks is presented with a proposal relating to accounting in accordance with Accounting Standards Turkey.

Keywords: Film Production Companies, Turkey Accounting Standards, Service Costs

Jel Classification: M40, M41

1. GİRİŞ

Türkiye'de mevcut muhasebe uygulamalarının dayandığı Vergi Kanunlarında hizmet üretimi yapan işletmelerde ortaya çıkan maliyetler aktifleştirilmeden doğrudan kâr zarar hesaplarına aktırılmaktadır. Uluslararası Muhasebe Standartlarından uyarlanmış olan Türkiye Muhasebe Standartlarının hizmet stoklarına bakış açısında ise farklılık söz konusudur. Türkiye Muhasebe Standartları hizmet işletmelerinde ortaya çıkan maliyetlerin stok hesaplarına aktarılmasını öngörülmektedir. Standart da ayrıca, hizmetin üretilip müşteriye satılması ile sipariş üzerine hizmet sunulması arasında muhasebe kayıtlarında farklılıklar söz konusudur.

Prodüksiyon firmaları hizmeti iki farklı şekilde üretirler. Birincisi hizmet üretimi gerçekleşir ve daha sonra piyasadaki firmalara üretilen hizmet satılır. İkincisi alınan bir sipariş üzerine hizmet üretimi gerçekleşir. Tekdüzen muhasebe sistemimizde bu iki farlı durum aynı şekilde muhasebe kayıtlarına alınır. Türkiye Muhasebe Standartlarında ise hizmet maliyetinin ortaya çıkış şekline göre kullanılan standart ve muhasebe kayıtları farklılaşır.

2. LİTERATÜR

Prodüksiyon firmaları, reklam ajansları üzerine muhasebe alanına yönelik yapılmış çalışmaların sayısı çok az olup konu genel olarak hizmet işletmeleri bağlamında ve vergi mevzuatı ile standartların karşılaştırılması şeklinde ele alınmıştır. Hizmet

işletmelerine yönelik bu çalışmaların ise yoğunluklu olarak sağlık, inşaat ve konaklama sektörü üzerine yapıldıkları görülmektedir.

Dursun ve Yalnız (2013) konaklama işletmelerinde hizmet maliyetlerinin dönem sonlarında satılamayan veya satılıp da henüz hâsılat olarak mali tablolara yansıtılamayan kısmının, TMS-2 Stoklar ve TMS-18 hâsılat Standartlarına göre değerlendirmişlerdir.

Koçyiğit (2011) yapmış olduğu çalışmada hastanelerde ortaya çıkan hizmet üretim maliyetlerinin muhasebeleştirilmesinde tekdüzen hesap planı ile Türkiye Muhasebe Standartları arasındaki farkları ortaya koymuştur.

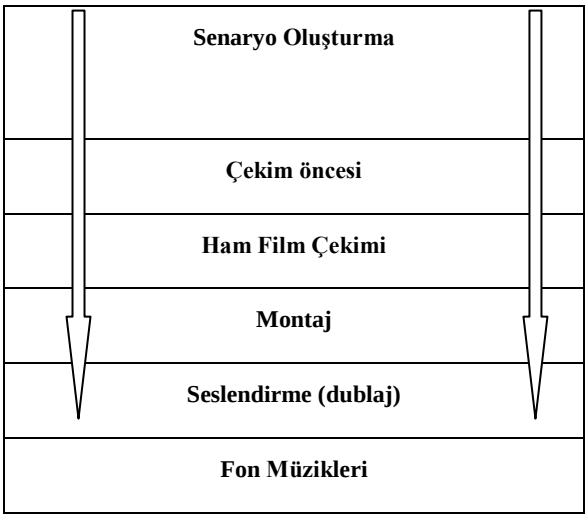
Coşkun ve Güngörmüş (2009) hastanelerde hizmet maliyetlerinin Türkiye Muhasebe Standartlarına göre muhasebeleştirmesi üzerine bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada hastanelerde hizmet stoklarının TMS' ye uygun olarak muhasebeleştirilmesi ile ilgili bir öneri sunulmuştur.

Güngörmüş'ün 2009 yılında yapmış olduğu çalışma film işletmelerinde Türkiye Muhasebe Standartları çerçevesinde yönetsel hesap planlarının oluşturulmasına yöneliktir.

3. PRODÜKSİYON FİRMALARINDA HİZMET ÜRETİM SÜRECİ

Prodüksiyon işletmelerinde hizmet üretim sürecinin ortaya konulmasında gider merkezlerinin tam olarak tespit edilebilmesi gereklidir. Bir prodüksiyon işletmesinde hizmet üretim süreci aşağıdaki gibi oluşturulabilir.

Şekil 1: Hizmet Üretim Süreci

Kaynak: Güngörmüş, 2009.

Senaryo geliştirme aşaması: Yapılması öngörülen senaryonun içindeki bir fikrin detaylarının geliştirildiği bir aşamadır. Senaristin; gerçek olaylardan, daha önce yayınlanmış olan kitap, sinema filmlerinden ve kültürel farklılıklardan esinlenerek bir öykü geliştirme sürecidir. Önce tema veya alt mesaj belirlenir, bir sinopsis hazırlanır. Dramatik yapı üstünde yoğunlaşarak ve bir paragraflık sahnelere parçalanarak taslak oluşturulur ve bir treatman hazırlanır Bu hikâyenin 30-40 sayfalık bir özetidir.

Çekim Öncesi: Film çekilmeden önce senaryoya uygun mekânlar, oyuncular ile diğer araç ve gereçler temin edilir. Dekor ve sahne ve kostüm ile ilgili ön çalışmalar yapılır.

Ham Film Çekimi: Hazırlıkları tamamlanmış olan filmin çekim işlemleri gerçekleştirilir.

Montaj: Film çekim işlemleri ayrı günlerde, farklı mekânlarda çekildiği için bu farklı parçaların bir araya getirilmesi gerekir. Montaj ile bu filimler anlamlı ve düzenli bir şekilde birleştirilir.

Seslendirme: Film çekiminde görüntü ve sesler ayrı bir cihaza kaydedilir. Daha sonra filmin üzerine seslendirme aşamasında monte edilirler.

Film Müzikleri: Film için hazırlanmış olan müziklerin filmin senaryo da planlanmış uygun yerlerine aktarılması işlemini kapsar.

4. HİZMET ÜRETİMİ MALİYETLERİ

Tekdüzen Muhasebe Sisteminde hizmet maliyetlerinin stoklanmadığı kabul edildiği için dönembaşı ve dönemsonunda tamamlanmamış hizmetlerle ilgili muhasebe kaydı yapılmamaktadır. Ortaya çıkan hizmet üretim giderleri dönemsonunda doğrudan gider hesabına aktarılarak kapatılmaktadır. Buna karşılık Türkiye Muhasebe Standartları hizmet işletmelerinde ortaya çıkan üretim maliyetlerinin aktifleştirilmesini öngörmektedir.

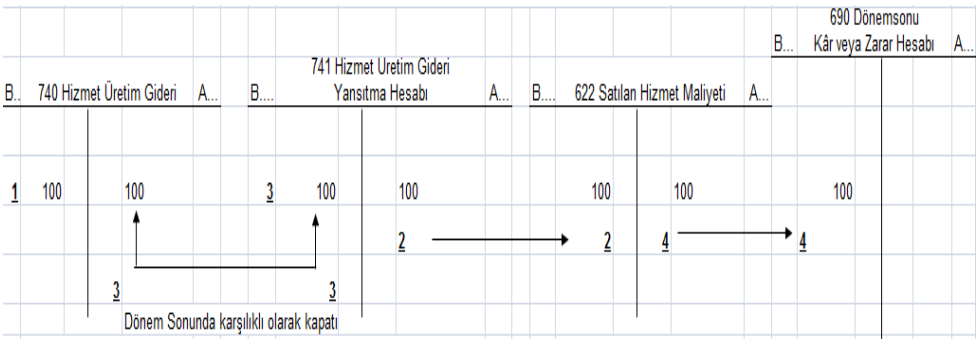
4.1. Vergi Usul Kanuna Göre Hizmet Üretim Maliyetleri

Tekdüzen Muhasebe Sisteminde hizmet işletmelerinde ortaya çıkan hizmet üretim maliyetlerinin kayıt altına alınması üretim işletmelerine göre farklılık göstermektedir. Üretim işletmelerinde ortaya çıkan üretimle ilgili maliyetler "710 Direkt İlk Madde ve Malzeme Giderleri", "720 Direkt İşçilik Giderleri" ve "730 Genel Üretim Giderleri" hesaplarına kaydedilir. Hizmet işletmelerinde ise hizmet üretimi ile ilgili olarak ortaya çıkan direkt ve endirekt giderlerin tamamı, "740 Hizmet Üretim Maliyeti" adı altında tek bir hesapta toplanır.

Üretim işletmelerinde üretim maliyetleri üretim sürecinde 151 Yarı Mamuller hesabına tamamlanan mamuller ise 152 Mamuller hesabına aktarılır ve mamul satılmadığı sürece dönem kâr zarar hesaplarına aktarılmaz. Hizmet işletmelerinde ise hizmet üretim maliyetleri doğrudan 622 Satılan hizmet maliyeti hesabına yansıtma hesapları aracılığı ile aktarılmaktadır.

Hizmet işletmelerinde maliyetler, muhasebe tebliğlerinde öngörülen 7/A veya 7/B seçeneklerinden birisi kullanılarak yapılabilir. 7/A seçeneğinde, giderler defter-i kebirde fonksiyon esasına göre bölümlenir; gider çeşitleri ve gider yerleri ise yardımcı defterlerde izlenir(Maliye Bakanlığı:1992). 7/B seçeneğinde ise, giderler, defter-i kebirde gider çeşitlerine göre bölümlenir ve giderler dönem sonunda gider dağıtım tablosu düzenlenerek fonksiyonlarına ayrılıp ilgili hizmet maliyetine veya sonuç hesaplarına aktarılır (Büyükmirza, 1998). Prodüksiyon işletmelerinde gider merkezlerinde ortaya çıkan maliyetlerin çeşitlerine göre daha ayrıntılı bir şekilde görebilmek için, yönetim 7/A seçeneği, tercih etmelidir.

Şekil 2: Tekdüzende Hizmet Üretim Maliyeti Hesap Akışı

Prodüksiyon firmalarında, hizmet üretim gider yerleri, yardımcı hizmet üretim gider yerleri, yardımcı hizmet gider yerleri, Tablo 1 de olduğu gibi sınıflandırılabilir.

Tablo 1: Film Gider Merkezleri Tablosu

Hizmet Üretim Gider Merkezi	Yardımcı Hizmet Üretim Gider Merkezi	Yardımcı Hizmet Gider Merkezi
GELİŞTİRME	KAMERA	BAKIM ONARIM

ÇEKİM ÖNCESİ	IŞIKLANDIRMA	JENERATÖR
HAM FİLM ÇEKİMİ	MAKYAJ	SAĞLIK
SESLENDİRME	DEKOR-SAHNE	GÜVENLİK
MONTAJ		
FİLM MÜZİKLERİ		

Kaynak: Güngörmüş, 2009

4.2. Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Hizmet Maliyet Stokları

Prodüksiyon firmalarında Türkiye Muhasebe Standartlarında, ortaya çıkan hizmet maliyetlerinin kayıt altına alınmasında iki farklı uygulama söz konusu olmaktadır. Prodüksiyon firması alınan bir sipariş üzerine hizmet üretimi gerçekleştiriyorsa TMS-11 İnşaat Sözleşmeleri Standardını dikkate alarak muhasebe kayıtlarını düzenlerken, satış amaçlı olarak stoka üretim yapılması durumunda ise, TMS-2 Stoklar Standardına göre hizmet maliyetlerini kayıt altına alması gerekir.

TMS-11 sadece inşaat firmaları için geçerli bir standart değildir. Eser sözleşmesi yaparak sipariş üzerine bir başka firma adına üretim gerçekleştiren tüm işletmeler hizmet üretim maliyetlerini bu standart kapsamında kayıt altına almalıdırlar. Bu bağlamda bilgisayar firmalarının sipariş üzerine yaptıkları bilgisayar programları, prodüksiyon firmalarının veya reklam ajanslarının müşteri siparişleri doğrultusunda hazırladıkları filimler de TMS-11 İnşaat Sözleşmeleri Standardı esas alınmalıdır. Türkiye'de inşaat sözleşmeleri olarak çevrilen TMS-11'in aslında eser sözleşmesi standardı olarak değerlendirilmesi konunun daha iyi

4.2.1. Bir Sözleşme Kapsamında Ortaya Çıkan Hizmet Stok Maliyetleri

Prodüksiyon firmaları bir sözleşme kapsamında sipariş üzerine bir çalışma yapıyorsa gelir ve giderlerin TMS-11'de açıklanan tamamlanma yüzdesi yöntemi kullanılarak kaydedilmesi gerekir.

Eser sözleşmelerine konu olan işlerin özelliği gereği, sözleşme kapsamındaki işin başlaması ile işin tamamlanması farklı hesap dönemlerinde gerçekleşebilir. TMS-11'in amacı, sözleşme kapsamında elde edilen gelir ve maliyetlerin sipariş olarak alınan işin gerçekleştirildiği hesap dönemlerine dağıtılmasını düzenlemektir.

Eser sözleşmesi, gerçek ya da tüzel kişilere ait bir siparişin yüklenici tarafından düzenlenen sözleşme koşullarına uygun olarak belli bir ücret karşılığında yapılması ve teslimi işlemidir (Çankaya, 2003). TMS-11 eser sözleşmeleri standardında iki çeşit eser sözleşmesi tanımlanmaktadır (TMS-11, 2015).

Sabit fiyatlı sözleşme, yüklenicinin sabit bir sözleşme fiyatına (ihale bedeli) veya üretim birimi başına sabit bir tutarı(birim fiyat) kabul ettiği ancak belli koşullarda maliyet güncelleştirmesine(eskalasyon) konu olan eser sözleşmesidir.

Maliyet artı kâr sözleşmesi, yükleniciye kabul edilebilir ya da başka bir şekilde tanımlanmış maliyetler üzerine bu maliyetlerin bir yüzdesi veya sabit bir tutar eklenerek ödeme yapılan eser sözleşmesidir.

Eser sözleşmelerinde, gerçekleştirilen işler birden çok hesap dönemini yayılabilir. Bundan dolayı, hâsılatın, kâr veya zararın tespitinde güçlükler yaşanmaktadır. Eser sözleşmelerinde gelir tespit yöntemleri iki türlüdür:

- Tamamlanma (işin Tam Bitimi) Yöntemi
- Tamamlanma Oranı (işin Kısmen Bitim) Yöntemi

Tamamlanma oranı (işin kısmen bitim) yöntemi Türkiye Muhasebe Standardı TMS-11'de temel alınan yöntemdir. Hizmet sunumuyla alakalı bir işlemin sonucunun güvenilir bir şekilde tahmin edilebildiği hallerde, işlemeye ait hâsılat işlemin raporlama dönemi sonu itibariyle tamamlanma seviyesi dikkate alınacak şekilde finansal tablolara yansıtılır.

Tamamlanma yüzdesi yönteminde eser sözleşmesinin her dönem oluşan maliyetleri ilgili oldukları dönemde gelir tablosuna satış maliyeti şeklinde alınır. Sözleşmenin toplam bedelinin tamamlanma derecesine denk gelen tutarı da ilgili dönemin hesabına gelir olarak aktarılır. Bu sayede tamamlanma yüzdesi yönteminde her dönem bitirilen işle orantılı olarak gelir ve kâr raporlanması sağlanır.

Tamamlanma oranının tespitinde üç farklı yöntem kullanılır. Yöntemlerden birisi girdilerin ölçümüne dayalı olup diğer iki yöntem çıktı ölçümüne dayalıdır.

- Bugüne kadar yapılan işle ilgili olarak katlanılan sözleşme maliyetlerinin öngörülen toplam inşaat maliyetine oranı
- Yapılan işe ilişkin incelemeler
- Sözleşmeye konu fiziki işin tamamlanma oranıdır.

Standarda göre sözleşme geliri: TMS – 11 her bir eser sözleşmesi için ayrı ayrı uygulanır. Standartta sözleşme gelirleri, iki grupta toplanmıştır.

- Sözleşme bedeli,
- Sözleşmeye konu işteki değişiklikler, ek ödeme talepleri ve teşvik ödemelerinden; gelir olarak sonuçlanması muhtemel olanlar ve güvenilir biçimde ölçülebilenleri içerir (Güngörmüş ve Boyar,2007).

Standarda göre sözleşme maliyeti: Standartta sözleşme maliyetleri üç grupta toplanmıştır. (Güngörmüş ve Boyar,2007).

- Direkt sözleşme maliyetleri(örneğin, hammadde)
- Genel sözleşme maliyetleri(örneğin, sigorta)
- Sözleşmeye göre müşteriye yüklenebilecek diğer maliyetlerlerden (örneğin, yönetim maliyetleri) oluşmaktadır.

4.2.2. Satış Amaçlı Ortaya Çıkan Hizmet Stok Maliyetleri

Prodüksiyon firması ilk önce bir filmin çekimlerini yaparak daha sonra bu filmi üçüncü şahıslara pazarlıyorsa Türkiye Muhasebe Standartlarına göre ortaya çıkan maliyetler TMS-2 stoklar standardına uygun olarak kayıt altına alınacaktır.

TMS – 2 Stoklar Standardının 19. paragrafında hizmet işletmelerinde ortaya çıkan stok maliyetleri aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

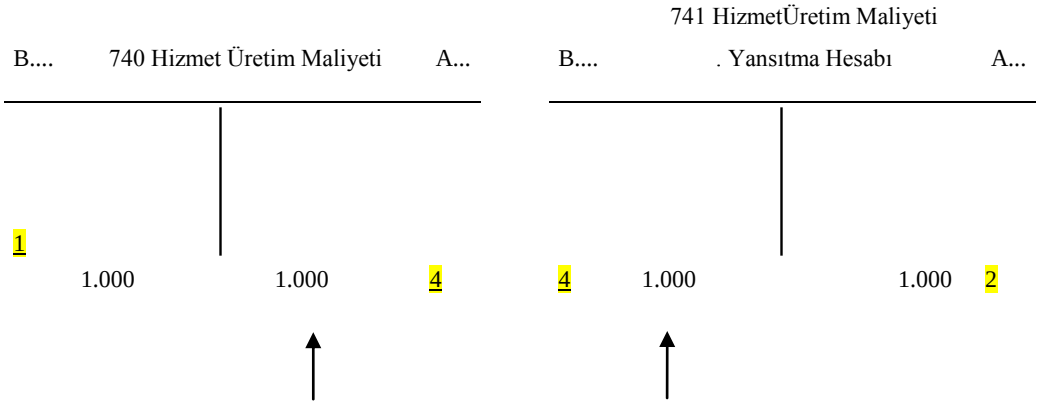
"Verilen hizmetle ilgili hâsılatın mali tablolara gelir olarak yansıtılmadığı durumlarda ilgili giderler stok hesabına yansıtılır. Hizmet sunan işletmelerde stokların maliyeti, esas olarak, kontrol işlemlerini yürüten personel dâhil olmak üzere, hizmetin sunulmasında doğrudan görev alan personelin işçilik ücretleri ve diğer maliyetleri ile bunlarla ilişkili olabilecek genel giderleri içerir. Satış ve genel yönetim ile ilgili personelin işçilik ücretleri ve bunlarla ilgili diğer giderleri, hizmetin maliyetine dâhil edilmez. Bu giderler, gerçekleştiği dönemde gider olarak mali tablolara alınır. Hizmet sunan bir işletmenin stoklarının maliyeti, kar marjını veya işletmeler tarafından fiyatlara dâhil edilen üretimle ilgili olmayan maliyetleri içermez"(Tiffin, 2004).

Bu noktada Standartla ilgili şu tespitleri yapmamız yerinde olacaktır.

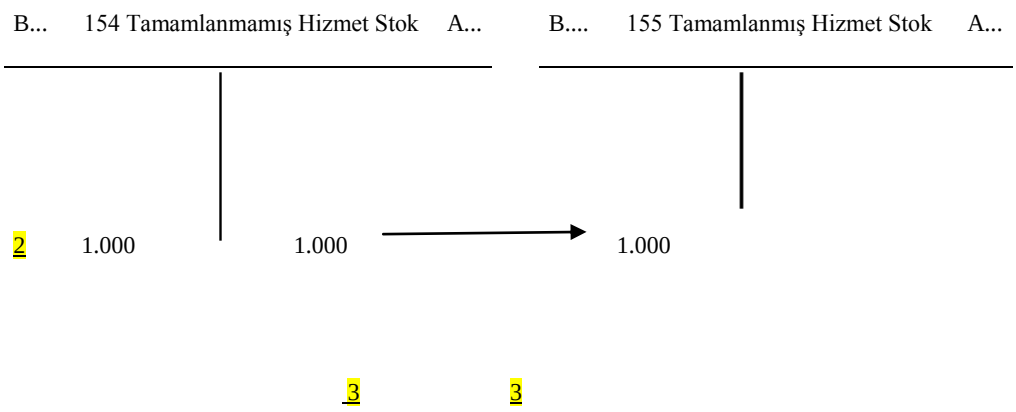
- Standart, muhasebe teorisi ruhuna uygun olarak, dönemsellik kavramını ön plana çıkarır.
- Hizmet üretim maliyetlerinin, gider olarak yansıtılamadığı durumlarda, stoklanabilir maliyet olarak gösterilmesini öngörür.
- Hizmet üretimi dışındaki giderleri, dönem gideri olarak kabul eder (Güngörmüş, ve Boyar, 2008).

Bu tanım gereği TMS-2' de hizmet işletmeleri için henüz tamamlanmamış, devam eden hizmet üretimleri için yapılan harcamaların izlenmesinde "154 Tamamlanmamış Hizmet Maliyeti" Üretimi tamamlanmış ancak henüz hâsılatı doğmamış stok niteliğindeki hizmet maliyetlerinin izlenmesinde "155 Tamamlanmış Hizmet Maliyetleri" hesaplarının kullanılabilir (Akdoğan ve Sevilengül, 2007).

Şekil 3: TMS Hizmet Üretim Maliyet Hesap Akışı

Dönem Sonunda karşılıklı olarak kapatılır

Hizmet tamamlandığında

Tamamlanmamış Hizmet Maliyeti: Prodüksiyon firmalarında henüz tamamlanmamış, devam eden programların takip edilmesinde kullanılır. Çekimi devam eden filmlerin tamamlanma süresi bir hesap döneminde sonuçlandırılamamışsa bu film için ortaya çıkan maliyetler tamamlanmamış hizmet maliyetleri hesabında takip edilirler. Tamamlanmamış hizmet maliyeti hesap bölümleri örneği tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Tamamlanmamış Hizmet Maliyetleri

154 TAMAMLANMAMIŞ HİZMET MALİYETLERİ

154.00. DİZİ FİLM MALİYETLERİ

154.00.00. A DİZİ FİLM MALİYETİ

154.00.01. B DİZİ FİLM MALİYETİ

154.01. SİNEMA FİLM MALİYETLERİ

154.01.00. A SİNEMA FİLM MALİYETİ

154.01.01. B SİNEMA FİLM MALİYETİ

154.02. REKLAM FİLM MALİYETLERİ

154.02.00. A REKLAM FİLM MALİYETİ

154.02.01. B REKLAMİ FİLM MALİYETİ

154.03. BELGESEL FİLM MALİYETLERİ

154.03.00. A BELGESEL FİLM MALİYETİ

154.03.01. B BELGESEL FİLM MALİYETİ

Kaynak: Güngörmüş, 2009

Tamamlanmış Hizmet Maliyetleri: Çekim süreci tamamlanmış ancak henüz satışı yapılmadığı için hâsılatı ortaya çıkmamış olan filmlerin maliyetlerinin takip edilmesinde kullanılan hesaptır. Tamamlanmış hizmet maliyetleri bölümleri örneği tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Tamamlanmış Hizmet Maliyetleri

155 TAMAMLANMIŞ HİZMET MALİYETLERİ

155.00. DİZİ FİLM MALİYETLERİ

155.00.00. A DİZİ FİLM MALİYETİ

155.00.01. B DİZİ FİLM MALİYETİ

155.01. SİNEMA FİLM MALİYETLERİ

155.01.00. A SİNEMA FİLM MALİYETİ

155.01.01. B SİNEMA FİLM MALİYETİ

155.02. REKLAM FİLM MALİYETLERİ

155.02.00. A REKLAM FİLM MALİYETİ

155.02.01. B REKLAMİ FİLM MALİYETİ

155.03. BELGESEL FİLM MALİYETLERİ

155.03.00. A BELGESEL FİLM MALİYETİ

155.03.01. B BELGESEL FİLM MALİYETİ

Kaynak: Güngörmüş, 2009.

5. ÖRNEK UYGULAMALAR

5.1. Tek Düzen Hesap Planına Göre Örnek Uygulama

Prodüksiyon firması Kütahya yöresine ait bir belgesel hazırlamaktadır. Belgesel tamamlandıktan sonra herhangi bir televizyon kanalına satılması planlanmaktadır. Yılsonu itibariyle 60.000TL maliyet ortaya çıkmıştır. Tamamlanan 4 bölüme ait maliyet tutarı ise 40.000.TL'dir.

_____../../..._____

	740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ	60.000	
	İLGİLİ AKTİF/PASİF HESAP		60.000
	_____../../..._____		
	622 SATILAN HİZMET MALİYETİ	60.000	
	741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YAN.		60.000
	_____../../..._____		
	741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YANSITMA	60.000	
	740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		60.000

	_____../../..._____		
	690 DÖNEM KÂR ZARAR HESABI	60.000	
	622 SATILAN HİZMET MALİYETİ		60.000
	_____../../..._____		

Bir televizyon kanalının siparişi üzerine belgesel çekiliyor olsa da mevcut sistemde yine aynı kayıtlar yapılacaktır.

5.2. Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Örnek Uygulama

5.2.1. Satış amaçlı yapılan hizmet maliyet kayıtları

Prodüksiyon firması Kütahya yöresine ait bir belgesel hazırlamaktadır. Belgesel tamamlandıktan sonra herhangi bir televizyon kanalına satılması planlanmaktadır. Yılsonu itibariyle 60.000 TL maliyet ortaya çıkmıştır. Tamamlanan 4 bölüme ait maliyet tutarı ise 40.000.TL'dir.

_____../../..._____

	740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ	60.000	
	İLGİLİ AKTİF/PASİF HESAP		60.000
	_____../../..._____		
	154 TAMAMLANMAMIŞ HİZMET MALİYETİ	60.000	
	741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YANSITMA		60.000
	_____../../..._____		
	741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YANSITMA	60.000	

	740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		60.000
	_____../../..._____		
	155 TAMAMLANMIŞ HİZMET MALİYETİ	40.000	
	154 TAMAMLANMAMIŞ HİZMET MALİYETİ		40.000
	_____../../..._____		

5.2.2. Sipariş üzerine yapılan hizmet maliyet kayıtları

Prodüksiyon firması X televizyon kanalı ile anlaşarak sözleşme kapsamında Kütahya yöresine ait bir belgesel hazırlamaktadır. Belgeselin tamamlanan bölümleri X televizyon kanalına teslim edilecektir. Proje bedeli 100.000.TL olup tahmini maliyet ise 80.000.TL'dir. Yılsonu itibariyle 40.000.TL gider yapılmıştır.

Tamamlanma Oranı = 40.000 = %50

80.000

Projenin %50'si tamamlanmış olup standarda göre gelirinde %50'si elde edilmiş olarak kabul edilir ve kayıt altına alınır.

_____../../..._____

	740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ	40.000	
	İLGİLİ AKTİF/PASİF HESAP		40.000
	_____../../..._____		
	622 SATILAN HİZMET MALİYETİ	40.000	
	741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YANSITMA		40.000
	_____../../..._____		
	741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YANSITMA	40.000	

	740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ		40.000
	_____../../..._____		
690 DÖNEM KÂR ZARAR HESABI		40.000	
	622 SATILAN HİZMET MALİYETİ		40.000
	_____../../..._____		

6. SONUÇ

Tekdüzen Muhasebe Sisteminde imalat işletmelerinde üretim maliyetleri aktifleştirirken, hizmet işletmeleri içinde yer alan prodüksiyon firmalarında ortaya çıkan üretim maliyetlerinin dönemsonunda hizmet satışı yapılmasa da kâr zarar hesaplarına aktarılmasını öngörmektedir. Gelir tablosu ilkeleri içinde yer alan "belli bir dönemin geliri bunları elde etmek için katlanılan maliyetler ile karşılaştırılır ilkesi" düşünüldüğünde hizmet işletmeleri için öngörülen yaklaşım ilkeye uymamaktadır.

Tekdüzen Muhasebe Sisteminin hizmet maliyetleri için öngördüğü kayıt süreci muhasebenin temel kavramları içinde yer alan dönemsellik ilkesine de uygun değildir. Vergisel açıdan olaya bakıldığında Tekdüzen Muhasebe Sisteminde hizmet maliyetlerinin dönemsonunda doğrudan kâr zarar hesaplarına aktarılması ortaya çıkan kârı olduğundan daha düşük ya da yüksek görünmesine neden olacaktır.

Türkiye muhasebe standartları prodüksiyon firmalarında ortaya çıkan hizmet maliyetlerinin kayıt altına alınmasında yapılan işin bir sipariş üzerine mi yoksa satılmak amacı ile mi gerçekleştirildiğine bakar. Sipariş üzerine yapılan işlere ait maliyetler TMS-11 Eser Sözleşmeleri Standardına göre kayıt altına alınırken, satılmak üzere yapılan hizmet üretimi maliyetleri ise TMS-2 Stoklar Standardına göre muhasebeleştirilir.

Türkiye Muhasebe Standartlarına göre düzenlenen kayıtlar muhasebe ilkeleri içinde yer alan dönemsellik kavramına ve gelir tablosu ilkelerine daha uygun olup vergisel açıdan da kâr zararın daha gerçekçi olarak gösterilmesini sağlar.

KAYNAKÇA

Akdoğan, N., Sevilengül, O. (1999). Türkiye Muhasebe Standartları İle Uyumlu Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulaması, Dokuzuncu Baskı, Gazi Büro Kitabevi Yayını, Ankara.

Büyükmirza, K. (1998). Maliyet ve Yönetim Muhasebesi, , Barış Yayınevi, Ankara.

Coşkun, A., Güngörmüş, A.H. (2009). Hastanelerde Hizmet Üretim Maliyetlerinin TMS-2 ye göre Muhasebeleştirilmesi, Mali Çözüm Dergisi, No. 95, ss. 19-33, İstanbul.

Çankaya, İ. (2003). İnşaat Muhasebesi, Baran Ofset, Ankara.

Çil, Koçyiğit, S. (2011). Hastanelerde Hizmet Üretim Maliyeti Olarak Stokların TMS 2'ye Göre Muhasebeleştirilmesi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 3/1, ss.69-88, İstanbul.

Dursun, A., Yalnız, S. (2013). Konaklama İşletmelerinde Hizmet Üretim Maliyetleri -TMS 2 Stoklar Ve TMS 18 Hasılat Standartları Açısından Değerlendirilmesi Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C: 27, S: 1, SS: 139 – 157, Erzurum.

Güngörmüş, A. H. (2009). Film İşletmelerinde Türk Muhasebe Standartları Çerçevesinde Yönetsel Hesap Planlarının Oluşturulması, Vergi Sorunları Dergisi, No. 252, ss: 221-230, İstanbul.

Güngörmüş, A. H., Boyar, E. (2007). TMS-11 İnşaat Sözleşmeleri Standardında, Maliyet Güncellemesi (Eskalâsyon) Durumunda, Gelirin Tespiti, Vergi Dünyası Dergisi, No. 311, İstanbul.

TİFFİN, R. (2004). The complete guide to International Financial Reporting Standards, Thorogood, London,

MALİYE BAKANLIĞI, (1992).1 Seri No'lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği.

TMSK, (2008).“Türkiye Muhasebe Standardı (TMS) 2: Stoklar”, Türkiye Muhasebe Standartları TMS/TFRS, TSMK Yayınları, Ankara.

http://www.kgk.gov.tr/contents/files/TFRS_2015/TMS/TMS11.pdf,ErişimTarihi, 12 Nisan 2015.

http://www.kgk.gov.tr/contents/files/TFRS_2015/TMS/TMS2.pdf, Erişim Tarihi, 12 Nisan 2015.

TÜRK SİGORTACILIK SEKTÖRÜNDE KURUMSAL DEĞİŞİM: SOLVENCY II ADAPTASYONU VE YÖNETSEL FARKINDALIK

Abdullah Buğra Soylu,
Başkent Üniversitesi, Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü, soylu.bugra@gmail.com

Erdem Kırkbeşoğlu,
Yrd. Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü, erdemk@baskent.edu.tr

Nilüfer Dalkılıç,
Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Dumlupınar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü, nilufer.dalkilic@dpu.edu.tr

ÖZ: Türk sigortacılık sistemi, son on yılda önemli ölçüde kurumsal değişime maruz kalmaktadır. Devletin sigorta sistemini etkin ve güvenilir kılma adına devreye soktuğu Solvency II sistemi bu değişimin önemli bir ayağı olup sigorta şirketlerinin mali yeterliğine ilişkin bilgi sunan bir sistemdir. Bu sistem sigorta şirketlerinin yükümlülüklerinin yerine getirilmesini amaçlayan düzenlemeler içermektedir. Sistemin 2016 yılında uygulanmaya girmesi beklenmektedir. Çalışmanın amacı Türk sigortacılık sektöründe uygulanacak olan Solvency II sistemini değerlendirmek ve sisteme olan farkındalığı araştırmaktır. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Beş sigorta şirketinin yöneticileri ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar Solvency II uygulamasının sigorta şirketlerini mali ve yönetsel açıdan değişime zorlayacağını; ancak, yöneticilerin farkındalık düzeyinin henüz bu değişime uyum sağlayacak düzeyde olmadığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal değişim, sigorta, yönetsel farkındalık

Jel Sınıflandırması: G18, M10, G22

INSTITUTIONAL CHANGE IN TURKISH INSURANCE INDUSTRY: ADAPTATION OF SOLVENCY II AND MANAGERIAL AWARENESS

ABSTRACT: Turkish insurance industry has been exposed to some important institutional changes recent years. Solvency II apllied to create effective and reliable market by government is a system that offers clues on the solvency of insurance companies. This system includes regulations aimed at the fulfillment of insurance companies' liabilities. The system is expected to be in place in 2016. The purpose of this study is to offer an assessment of Solvency II system that will be applied in Turkish insurance system and probe the level of awareness on the system. Semi-structured interview technique is adopted in the study. Executive personnel of five insurance companies were interviewed. The results show that although insurance companies in Turkey will encounter with changes as a financial and economically, managerial awreness is low to fulfill these requirements.

Key Words: Institutional change, insurance, managerial awereness.

JEL Classification: G18, M10, G22

1.Giriş

Sigorta şirketleri birbirinden çok farklı ve karmaşık risk gruplarına teminat sunan ve faaliyetlerinden dolayı birçok riski ve sorumluluğu üstelenen işletmelerdir. Sigorta şirketlerinin riskleri iyi yönetememesi yükümlülüklerini yerine getirememelerine yol açabileceğinden, şirketlerin üstlendikleri riskleri doğru yönetmeleri büyük önem taşımaktadır. Sigorta şirketlerinin hasar veya kayıpları telafi etmede yaşayacağı sorunlar, tüm sektörün bu olumsuz durumdan etkilenmesine yol açacaktır. Risklerin gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkacak ekonomik kayıpları azaltma maksadıyla kurulan sigorta işletmeleri, bu anlamda sektörün güven ve istikrar içinde çalışmasını sağlamaktadır.

Son on yılda Türk sigortacılık sistemi, önemli ölçüde kurumsal bir değişime maruz kalmaktadır. Hükümet organlarının kanun ve yönetmelikler kapsamında yürürlüğe soktuğu çok sayıda uygulamanın ortak noktası ekonomik ve mali açıdan güçlü ve güvenilir bir piyasa ortamı yaratmayı amaçlamıştır. Zira müşterilerin güvenmediği bir piyasa, uzun vadede karlı bir piyasa olmaktan uzaklaşacaktır. Ekonomik ve mali açıdan yeterli donanıma sahip işletmelerin yer aldığı bir sigorta piyasası yaratmak ise bu anlamda önemlidir.

Dünyada sigorta şirketlerinde yaşanan başarısızlıkların en önemli sebeplerinden biri mali yetersizliktir. Devletlerin en temel beklentisi, sigorta şirketlerinin mali yapılarının yeterli nitelikte olmasını zorunlu kılmaktadır. Mali yapının otoriteler tarafından denetlenmesi ve gerektiğinde tedbirler alınması bu anlamda önem kazanmaktadır. Bu kapsamda mevcut sistemde mali yeterlilik hesaplamalarının yetersizliği, şirketlerin tüm risklerini yeterli düzeyde yönetememesi ve gerçekleşen şirket başarısızlıkları gibi nedenler ile Avrupa Birliği tarafından Solvency II adı verilen yeni bir standartlar bütünü oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Solvency II sistemi, AB'ye aday tüm sigorta piyasaları için önemli bir kurumsal değişim örneğidir. Sistemin çok ayaklı yapısı yalnızca ekonomik ve mali değişiklikleri değil aynı zamanda yönetsel ve idari yaptırımları da zorunlu tutmaktadır. Bu nedenle çalışmada, yapısal ve ekonomik sorunlar yaşayan sigorta işletmelerinin, kendilerine yabancı olan köklü bir yapısal değişime nasıl adapte oldukları sorgulanacak ve bu değişimi gerçekleştirecek yönetsel kadronun bu değişime olan farkındalığı sınanacaktır.

2.Mali Yeterlilik Kavramı ve Mali Yeterliliğin Önemi

Her seviyedeki riskin yönetilmesi için gerek bireylerin gerekse kuruluşların başvurduğu temel araç olan sigortanın, risk yönetimi yoluyla; sosyo-ekonomik yıkımların önlenmesi, verimliliğin artırılması, tahsil edilen primler yoluyla; ekonomik kalkınma için gerekli olan sermaye birikiminin sağlanması, sermaye piyasalarının geliştirilmesi, istihdam imkânı yaratılması yoluyla; sosyal refahın yükselmesine katkıda bulunması, üretilen primler üzerinden ödenen vergilerle ülke ekonomisinde vergi kaynağı olması, uluslararası ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi, sosyal güvenlik sistemini tamamlayarak sistemin yükünü hafifletmesi gibi sosyal ve ekonomik işlevleri bulunmaktadır. Bu denli önemli işlevleri bulunan sigorta sektörü ekonomik ve sosyal açıdan ülkelerin hayatında önemli bir rol oynamaktadır (Kahya, 2000: 24). Sigortacılık sektöründe yaşanan şirket başarısızlıkları finans ve ekonomi açısından önemli yıkımlar doğurabilmektedir. Bu nedenle sigorta şirketlerinin finansal başarısızlıklarını ve iflaslarını önleyebilmek için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Çalışmaların içeriği, sigorta şirketlerinin mali bünyelerinin yeterli seviyede olması üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak yapılan düzenlemelere rağmen, sigorta sektöründe finansal başarısızlıkların yaşanmakta olduğu görülmektedir (Öner Kaya, 2013: 14).

Sigorta şirketlerinin iflas nedenleri incelendiğinde tek nedenin mali yetersizlik olmadığı ortaya çıkmaktadır. Temel neden olarak, kötü yönetim ve uygun olmayan risk kararları olduğu görülmektedir. Sigorta sektöründeki yaşanan şirket başarısızlıkları, iflaslar, krizler, teknolojik altyapının, finansal araçların ve risk yönetim tekniklerinin gelişmesi, standardizasyon ihtiyacı vb. faktörler Solvency II sisteminin ortaya çıkmasındaki nedenler arasındadır (Öner Kaya, 2013: 93-94).

Avrupa Birliği'ne üye devletlerin bütünsel ve entegre bir yaklaşım ihtiyacı aynı zamanda sigorta sektörü için de geçeli olup sigortacılık faaliyetlerine ilişkin yasaların uyumlu hale getirilmesine yönelik çok sayıda çalışma halen birçok ülke tarafından sürdürülmektedir (Ciumas ve diğerleri, 2014: 875). Bu kapsamda Avrupa Birliği tarafından 1979 yılından bu yana "Solvency" çalışmaları yürütülmektedir. 2002 yılında Solvency I ile başlayan süreç günümüzde Solvency II ile daha kapsamlı bir görünüme kavuşmuştur. Solvency I'in modern işletmelerin ihtiyacını tam anlamıyla karşılamaktan uzak kalması yeni bir mevzuat çerçevesinin, yani Solvency II Direktifinin yürürlüğe konmasına neden olmuştur (Ciumas ve diğerleri, 2014: 875). Avrupa Birliği otoriteleri tarafından, bütün direktifleri tek çatı altında toplayan Solvency II taslağı yayınlanmıştır. Bu taslak değişikliklere uğrayarak 17 Aralık 2009 tarihinde Avrupa Birliği'nin resmi gazetesinde yayımlanmıştır.

Solvency II sistemi şirketlerin finansal olarak güçlü olmasını sağlayarak kriz dönemlerine veya katastrofik risklere karşı faaliyetlerini devam ettirmelerini sağlamayı hedefler. Böylelikle şirketler ve sigortalılar korunarak finansal sistemin istikrarlı olması sağlanacaktır (Acar, 2008: 6).

3.Solvency II Sistemi, Yapısı ve Türkiye'deki İşleyişi

Solvency anlam olarak mali yeterlilik kavramını ifade etmektedir. Mali yeterlilik, şirketin tüm yükümlülüklerini yerine getirebilecek düzeyde varlığının olma gerekliliği anlamını taşımaktadır. Bu kavram sigorta şirketlerini tehdit eden hasar ödeyememe riskini ifade eder. Sigorta şirketleri için mali yetersizlik şirket aktiflerinin yükümlülüklerini karşılayamaması olarak tanımlanabilir. Mali yetersizlik riski tamamen yok edilemez ancak denetim otoriteleri bu riski azaltabilmek için düzenlemeler geliştirmektedir (Çoban, 2009: 56).

Solvency II, Avrupa Birliği'nin sigortacılık sektöründeki ihtiyati düzenlemelerde reform yapılması, poliçe hamilleri için güvenli bir ağ oluşturulması ve pazarda istikrarın sağlanması amacına yönelik olarak hayata geçirdiği bir sistemdir (Pitselis, 2014: 163).

Solvency düzenlemelerinde tüketicilerin korunması hedeflenmiştir. Şirketlere getirilen finansal standartlar ile şirketlerin uygunlukları ve finansal durumları denetlenmekte ve böylece poliçe sahiplerinin menfaatleri korunması amaçlanmaktadır. Düzenlemelerde şirketlerin sermaye yapısı, fiyat, ürün, reasürans, yatırım, karşılıklar vb. gibi konular ele alınmaktadır. Sermaye düzenlemesinde sigorta şirketlerinin kuruluş aşamasında aranan sermaye miktarı ile birlikte şirketlerin faaliyetlerine devam ederken mevcut sermayeleri ve fonları da değerlendirilmektedir (Çoban, 2010: 90).

Solvency II düzenlemelerinin amacı şirket iflas riskinden sigortalıların çıkarlarını korumaktır. Riske dayalı sermaye tahsisi ile Solvency II sigorta ve reasürans şirketlerinin karşı karşıya kaldığı risklerin doğru bir şekilde ölçülmesini, bu riskler için uygun seviyede sermaye ayrılmasını ve böylelikle sermayenin etkin bir şekilde dağıtılmasını hedeflemektedir (CEA, 2006: 12-16). Solvency II şirketlerin mali yeterliliğini doğru olarak belirleyebilmek için, şirketlerin risklerini daha iyi analiz etme ve değerlendirme, varlıkları ve yükümlülüklerini ayrıntılı olarak inceleme amacı taşımaktadır (Öner Kaya, 2013: 92).

Solvency II sisteminin riske dayalı olması en önemli özelliği olarak görülmektedir. Şirketlerin sermayeleri şirket risk yapısına ve risklerin yönetilme biçimlerine göre tespit edilmektedir. Solvency II şirketlerin üstlenmiş olduğu riskler ile sermayelerinin uyumunu gerekli kılmaktadır (Öner Kaya, 2013: 93). Solvency II sisteminde varlıklar ile birlikte yükümlüğe daha çok odaklanılmaktadır. Sistem sigorta şirketlerinin ölçülen ve ölçülmeyen risklerini değerlendiren bir yapı sergilemektedir. Sistemin dinamik ve riski dikkate alan bir yapıda olması amaçlanmıştır (Şenel, 2006: 307).

Bu yeni sistemin banka sektörüne yönelik olarak hazırlanan Basel II kriterleriyle benzer yönleri olduğu kadar farklı yönleri de bulunmaktadır. Sistemde risklere karşı farklı yaklaşımlar uygulanılmaktadır. Solvency II'de risk portfolyolarına yönelik entegre bir yaklaşımdan söz edebilirken aynı zamanda risk türlerine göre farklı yaklaşımlar da gözlemlenebilmektedir. Basel II uzlaşısında ise yatırım riski, kredi riski ve operasyonel riske göre ayrı ayrı modeller uygulanmaktadır. Maruz kalınan risklere dayanan sermaye gereksinimleri yaklaşımı, Solvency II sisteminin en önemli özelliği olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, derecesi yüksek olan riskler daha yüksek sermaye gereksinimleri anlamına gelmektedir. (Ciumas ve diğerleri, 2014: 875).
Solvency II sisteminin amacı, risk analizi ve değerlendirmesi ile sermayenin etkin dağıtımı konusunda standart sağlamaktır. Sistem şirketlerin sermaye ihtiyacını belirlemekle birlikte, risk yönetim süreçleri ile sistemlerini kurmalarını ve yönetmelerini de istemektedir (Öner Kaya, 2013: 93-94). Solvency II, yıllık prim üretimi 5 milyon Euro'dan düşük olan şirketlerde zorunlu değildir. Yıllık prim üretimi 5 milyon Euro'nun üzerindeki şirketler için zorunludur. Şirket üç yıl prim üretiminde 5 milyon Euro'nun üzerine çıkarsa dördüncü yıl hükümleri uygulamak zorundadır (Acar, 2007: 18).

Son on yıl içinde mali yeterlilik, sigortacılık düzenleme kurumlarının temel hedeflerinden bir tanesi haline gelmiştir. Risk sermayesi yeterliliği hakkında çok sayıda tartışmalar yaşanmakta ve şirketler zarar yönetimi ve mali yetersizlikle mücadele konusunda yeni teknikler ve stratejiler geliştirmeye devam etmektedir (Pitselis, 2014: 161). Solvency II sistemi ile birlikte bir dizi yeni sermaye gereksinimleri, değerlendirme teknikleri, raporlama ve yönetişim standartları getirilmiştir. Bu gereksinimlerin yerine getirilmesi kolay olmayıp sigorta şirketleri ve uygulama süreci hakkında Avrupa Komisyonu'na bilgilendirme yapmak amacıyla özel olarak kurulmuş kurumları da kapsamaktadır. Bu kurumlar ilgili taraflar arasında işbirliği ve devamlı geribildirimi yerine getirmektedir. Solvency II süreklilik temeline dayalı bir süreçtir. Üç ana sütundan oluşan bu yeni sistem kademeli olarak uygulamaya geçirilecektir (Ciumas ve diğerleri, 2014: 875). Solvency II'nin üç sütunlu yapısı tablodaki gibi özetlenebilir.

Tablo 1: Solvency II Sisteminin Yapısı

1. Sütun	**2. Sütun**	**3. Sütun**
Nicel Gereklilikler	**Nitel Gereklilikler**	**Açıklama**
-Solvency Sermaye Gereksinimleri -Sigortacılıktaki Riskler -Risk Modülü	-Kurumsal Yönetim -Verimli Risk Yönetimi -Öz Risk ve Sermaye Yeterliliği Değerlendirmesi (OSRA)	-Şeffaflık -Geliştirilmiş Raporlama

Kaynak: Ciumas ve diğerleri, 2014: 875.

Birinci sütun, Solvency II'nin nicel gerekliliklerini (sermeye gerekliliği, teknik karşılık, yatırım, özkaynak) içerir. Birinci sütunda ölçülebilen risklere ilişkin olarak şirketlerin bulunduracakları sermaye miktarlarına yönelik hesaplamalar yer almaktadır. Riske yönelik sermaye hesaplamalarında iki tür sermaye yeterlilik seviyesi vardır. Bunlardan biri minimum sermaye gereksinimi (MCR) bir diğeri ise hedef sermaye gereksinimi (SCR) dir (Acar, 2007: 13-14).

Bu gerekliliklerin esas amacı, sigorta ve reasürans şirketlerinin izleyen bir yıllık süreçte en az %99,5 ihtimalle poliçe ve hak sahiplerine olan yükümlülüklerini karşılayabilmelerini sağlayacak sermaye seviyelerinin belirlenmesidir (Acar, 2008: 21). Risk modülü içerisinde sermaye gereksinimlerinin dönemsel niteliğini ve dolayısıyla da sigorta sektöründeki sistemsel riskleri azaltan ve özsermaye sönümleyici olarak adlandırılan simetrik bir ayarlama mekanizması yer almaktadır (Eling ve Pankoke, 2014: 1).

Solvency II'nin ikinci sütunu, risk yönetimine yönelik prosedürleri, denetleme kuruluşları tarafından yapılacak risk kontrollerini ve kurumsal yönetimin gelişmesine yönelik düzenlemeleri içerir. Sigorta ve reasürans şirketlerinin risk yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirerek denetim noksanlıklarının giderilmesi amaçlanmaktadır (Berk, 2005: 119). İkinci sütunun amacı, sigorta şirketlerinin etkin bir kurumsal yönetim sistemine sahip olmalarının, uygun risk yönetim standartlarını yerine getirmelerinin, yeterli sermaye bulundurmalarının ve iyi bir şekilde yönetilmelerinin sağlanmasıdır. Solvency II, ikinci sütun kapsamında, iç denetim, iç kontrol, risk yönetimi ve aktüerya fonksiyonlarını içeren kurumsal yönetim sisteminin kurulmasını ve şirketler tarafından Öz Risk ve Sermaye Yeterliliği Değerlendirmesi (ORSA) süreçlerinin geliştirilmesini öngören ilkeler sunmaktadır (Cangir Üstün, 2012: 44-46).

Şeffaflık ve açıklama gerekliliği üçüncü sütunun temelini oluşturur. Üçüncü sütun poliçe sahipleri, yatırımcılar, derecelendirme kuruluşları gibi hem denetim otoritelerine hem de kamuya açık diğer paydaşlara şirketin maruz kaldığı riskleri açıklama amacı taşımaktadır (Öner Kaya, 2013: 132).

Özetle Solvency II sistemi sadece nicel hesaplamalar bütünü olmaktan öteye geçerek bir taahhüdün risk seviyesini etkileyen niteliksel yönleri de (yönetim, kurum içi denetim ve risk yönetimi, rekabet durumu, vb.) kapsayan sigorta taahhüdünün genel mali yeterliliğine de odaklanmalıdır (Pitselis, 2014: 163).

Türkiye sigorta şiketlerinin sermaye yeterliklerine yönelik düzenlemeler "Sigorta ve Reasürans ile Emeklilik Şirketlerinin Sermaye Yeterliliklerinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte" yer almaktadır. Yönetmelikte amaç sigorta

ve reasürans şirketlerinin üstlendikleri yükümlülüklerine yönelik gerçekleşebilecek potansiyel riskler sonucunda oluşabilecek hasarlar için yeterli miktarda özsermaye bulundurmalarının sağlanması olarak tanımlanmıştır.

Yönetmeliğe göre gerekli özsermaye iki yönteme göre hesaplanmaktadır ve iki yöntemden elde edilen sonuçlardan yüksek olanı olarak belirlenmektedir. Birinci yönteme göre gerekli özsermaye; hayat dışı, hayat ve emeklilik branşları için hesaplanan sonuçların toplamıdır. Hayat dışı branşlar için gerekli özsermaye prim ve hasar esasına göre bulunan tutarlardan büyük olanına eşittir (Madde 7). İkinci yönteme göre gerekli özsermaye; aktif riski, reasürans riski, aşırı prim artışı riski, muallak tazminat karşılığı riski, yazım riski ve kur riski hesabı sonucunda bulunan tutarların toplamı olarak ifade edilmektedir (Madde 8). Özsermaye, gerekli özsermayeden düşük olmamalıdır (Madde 9).

Sigorta ve reasürans şirketleri, şekli ve içeriği Müsteşarlıkça belirlenen sermaye yeterliliği tablosunu Haziran ve Aralık dönemleri olmak üzere yılda iki defa hazırlar ve bu dönemleri takip eden iki ay içerisinde Müsteşarlığa sunmaları gerekmektedir. (Madde 10). Sigorta ve reasürans şirketlerinin gerekli özsermaye ile birlikte minimum garanti fonunu sağlaması da gerekmektedir. Minimum garanti fonu gerekli özsermayenin en az üçte biridir. Minimum garanti fonu, hiçbir dönemde çalışılan branşlar itibarıyla gerekli olan asgarî sermaye tutarlarının üçte birinden az olamaz (Madde 17/4).

Bir sigorta veya reasürans şirketinin minumum garanti fonu tutarını karşılayamadığının, tesis etmesi gereken teminatı tesis edemediğinin, teknik karşılıkları karşılayacak yeterli veya teknik karşılıklara uygun varlıklarının bulunmadığının ya da sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini yerine getiremediğinin veya şirketin malî bünyesinin sigortalıların hak ve menfaatlerini tehlikeye düşürecek derecede zayıflamakta olduğunun tespiti hallerinde, ilgili kamu kuruluşu, sigorta ve reasürans şirketinden

- Malî bünyesindeki zaafiyetin nasıl giderileceğini ve sigortalıların hak ve menfaatlerinin nasıl korunacağını içeren kapsamlı bir iyileştirme planı sunulması ve uygulanmasını,
- Sermayesinin artırılması, ödenmemiş kısmının ödenmesi, sermayeye mahsuben şirkete ödeme yapılması veya kâr dağıtımının durdurulması ya da ilave teminat tesis edilmesini,
- Varlıklarının kısmen ya da tamamen elden çıkarılması veya elden çıkarılmasının durdurulmasını, yeni iştirak ve sabit değerler edinilmemesini,
- Malî bünyesini ve likiditesini güçlendirici ve riski azaltıcı benzer tedbirler alınmasını,
- Tespit edilecek gündemle genel kurulun olağanüstü toplantıya çağrılmasını veya genel kurul toplantısının ertelenmesini isteyebilir (Madde 20).

Özetle kamu otoritesi, mali yeterliliğe ilişkin sigorta ve reasürans şirketlerini denetlemekle kalmayıp yönetsel farkındalık ve risk algısı yaratmayı da amaçlamaktadır. Acar (2008) ve Çoban'a (2008) göre, Solvency II'ye uyumda Türkiye açısından temel problem, Türk sigorta piyasasının uluslararası piyasada yer alan büyük akörlerle aynı ekonomik güçte olunamamasıdır. Ancak özellikle son beş yılda Solvency konusunda tecrübesi olan yabancı sigorta şirketlerinin Türkiye piyasasına girişleri bu uyumun kolaylaştırılmasında fayda sağlayabilecektir. Bu kapsamda Çoban'ın (2008: 320) çalışması, Türkiye'deki mevcut sistem ile AB arasındaki Solvency II düzenlemesinin benzerlik ve farklılıklarını özetlemektedir.

Tablo 2: Solvency II Kapsamında Avrupa Birliği ile Türkiye Karşılaştırması

	AVRUPA BİRLİĞİ	TÜRKİYE
SÜTUN 1	- Toplam ekonomik bilanço yaklaşımı, sermaye hesabında varlık ve yükümlülükler ve aralarındaki etkileşim dikkate alınır. - Varlık ve yükümlülükler piyasa değer ile değerlenir. teknik karşılıklar; en iyi tahminci+risk marjı ile hesaplanır. - SCR ve MCR olarak iki farklı mali yeterlilik düzeyi vardır. Risk çeşitlendirme ve riske dayalı sermaye yeterliliği hesaplaması. - Basiretli tacir ilkesi, yatırım serbestisi getirilmiştir.	- Sadece yükümlülükleri dikkate alır. - Varlıklar defter değeri ile, teknik karşılıklar ise muallak tazminat karşılığı için aktüeryal zincirleme merdiven metodu ile hesaplanır. - Bir sermaye düzeyi için iki hesaplama yöntemi bulunmaktadır. Risk çeşitlendirme ve riske dayalı sermaye yeterliliği hesaplaması yoktur. - Yatırımlar yönetmelikle belirlenmiş ve sınırlandırılmıştır.
SÜTUN 2	- İç denetim, iç kontrol, risk yönetimi ve aktüerya fonksiyonlarını içeren güçlü bir kurumsal yönetim. - ORSA - Grup denetimi düzenlemeleri yapılmıştır. –Dışarıdan aktüeryal hizmet alınmasına izin verilmiştir.	- İç sistemler olarak adlandırılan risk yönetimi-iç kontrol-iç denetimden oluşan sistem. - ORSA benzeri bir sistem yoktur. - Grup denetimi ile ilgili düzenleme yoktur. –Şirketlerin yeterli sayıda aktüerle çalışması zorunludur.
SÜTUN 3	-Açıklama gereklilikleri ile şeffaflık, raporlama gerekleri çok daha sık kurallara bağlıdır ve detaylıdır.	- Açıklama gereklilikleri ile şeffaflık, raporlamaların kapsamında farklılık gösterir.

*Çoban, 2008. Sigorta Şirketlerinde Mali Yeterlilik, Avrupa Birliği Sigorta Uygulaması (Solvency II) ve Türkiye Değerlendirmesi, s.324 kaynağından uyarlanmıştır.

Türkiye Avrupa Birliği'ne üye olmadığı için Solvency II düzenlemelerine uyma zorunluluğu yoktur. Buna rağmen Türk sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin yabancı sermaye payı %50'nin üzerinde olduğundan ve yabancı sermayeli şirketlerin Avrupa Birliği'nde faaliyette bulunması sebebiyle, Solvency II sistemi Türk sigorta sektörünü etkileyecektir. Sigorta şirketleri Avrupa Birliği sigorta sektöründe yer alan şirketlerle rekabet etmede Solvency II sisteminin yenilikçi düzenlemelerini takip etmek ve uygulama konusunda istekli olacaklardır (Öner Kaya ve Diğerleri, 2014: 113).

4.Araştırma Yöntemi

Çalışmanın amacı, Türk sigorta şirketleri için köklü bir kurumsal değişimi ifade eden Solvency II'ye hangi düzeyde adapte olduğunu tespit etmek ve yönetsel farkındalık düzeyini sınamaktır. Çalışmada niteliksel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Bilindiği üzere nitel araştırma ürün veya çıktılar yerine sürece odaklanmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler tekniği standart ve esnek özellikleri ile anket veya test tekniklerinin sınırlılığını göre avantajlıdır. Teknik, derinlemesine bilginin gerektiği konular hakkında ayrıntılı bilgi sağlanması sebebiyle birçok araştırmada yaygın olarak kullanılmaktadır (Yılmaz ve Altınkurt, 2011: 638).

Araştırma örneklemi olarak, rastegele seçim yöntemi yoluyla beş sigorta şirketi belirlenmiş ve bu şirketlerin bölge müdürü veya yardımcıları görüşme kapsamına dahil edilmiştir. Bu kapsamda sektörel prim üretiminde orta sıralarda yer alan beş ayrı şirketin Orta Anadolu bölge müdürü veya yardımcılarıyla Solvency II kapsamında görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde şirketlerin orta düzey yönetimini temsil ettiği düşünülen kişilere Solvency II'ye ilişkin farkındalık soruları yöneltilmiştir. Görüşmeler her bir kişi için ortalama 45 dakika sürmüştür. Görüşme sırasında tüm konuşmalar kayıt altına alınarak daha sonradan deşifre edilmiştir.

Görüşme sırasında yöneltilen sorular şu şekildedir:

1) Solvency II'yi daha önce duydunuz mu? Solvency II hakkında ne söyleyebilirsiniz?
2) AB Sigorta sektöründe böyle bir çalışmaya neden ihtiyaç duyulmuştur?
3) Solvency II'nin amaçları nelerdir?
4) Solvency II'nin temel anlamda faydaları neler olur?
5) Solvency II'nin kısa vadede olumsuz etkileri neler olur?
6) Solvency II gibi üç sütunlu ve kapsamlı bir proje Türkiye sigortacılık sektöründe uygulanabilir mi?
7) Solvency II şirket başarısızlıklarını tamamen önleyebilir mi?

Bu soruların seçilmesindeki temel amaç, Solvency'nin olası değişimlerine ilk etapta uyum sağlayacak grup olan orta kademe yöneticilerin farkındalıklarını belirlemektir. Yöneticilere Solvency II sisteminin olumsuz etkilerinin neler olabileceği, sektöre olacak faydaları ve mevcut durumu değerlendirmeleri istenmiştir. Uygulamada araştırmadaki sorulara verilen cevapların akademik bir çalışmada veri olarak yer alacağı bilgisi verilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen Solvency sistemine yönelik cevaplar deşifre edildikten sonra özet şeklinde Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Deşifresi

Görüşmeci No:	**1. Görüşmeci**	**2. Görüşmeci**	**3. Görüşmeci**	**4. Görüşmeci**	**5. Görüşmeci**
1. Solvency II'yi daha önce duydunuz mu? Solvency II hakkında ne söyleyebilirsiniz?	Solvency II olarak bir çalışma duymadım ancak anladığım kadarıyla ödenmiş sermaye ile ilgili bir konu. Sermaye yeterliliğiyle ilgili bir düzenleme öncelikle dünyadaki tüm sigorta sektörleri için gerekli bir uygulama.	Açıkçası daha önce duymadım. Pek bir şey söyleyemem. (İnternette aratıyor.)	En basit anlamda sermaye yeterliliği. Avrupa Birliği'nin sektörü standardize etmek için yaptığı bir çalışmadır. Bu çalışmaya göre şirketler iş yapış biçimlerini göstermek zorundadırlar. Bilançolarını şeffaf bir şekilde yayınlamaları gerekmektedir.	Şirketlerin sermayesi için bir gösterge diyebiliriz. Solvency II, Solvency I'e göre daha somut kriterler getirecektir. Ancak Solvency II daha sağlam altyapısı ve denetim mekanizmasıyla daha gerçekçi bir çözüm olabilir.	Şirketlerin pazardaki varlıklarını devam ettirmek için üstlendikleri yükümlülükleri karşılayabilecek seviyede olup olmadıklarını ölçen ve yaptırımlarda bulunan bir düzenleme.
2. AB Sigorta Sektörü'nde böyle bir çalışmaya neden ihtiyaç duyulmuştur?	Sigorta şirketleri sermayelerinin çok üstünde risklerin altına girmekteler. Bu durum geçmişte bir çok iflasa neden olmuştur. Üstlenilen riskler gerçekleştiğinde ödeyememe riskiyle karşılaşan sigorta şirketi, sorumluluğunu yerine getiremez. Bu durumda hem sigortalılar hem de sektör zarar görür.	Anladığım kadarıyla şirketlerin sermayeleriyle ilgili getirilen yeni bir hesaplama. Sigortalının hakkının korunması ihtiyacı diyebiliriz.	Şirket başarısızlıkları her sektörde olduğu gibi sigorta sektöründe de büyük bir tehdit oluşturur. Bu başarısızlıkların önüne geçmek için sektörde kalıcı ve mevcut sistemi geliştiren bir düzenleme yapılması ihtiyacı hissedilmiştir.	Solvency I uygulaması yetersiz ve dinamik olmayan bir düzenlemeydi. Zaten Avrupa'daki şirketlerin bir çoğu kendi mali yeterlilik hesaplamalarını kullanıyorlardı. Bu nedenle yeni bir düzenlemeyle hepsini tek bir çatı altında toplamanın gerekliliği söz konusudur.	Son on yılda ekonomik krizler ve sigortalı varlıkların yıpranması ve katastrofik risklerin artması mali yetersizlik riskini de arttırmıştır.
3. Solvency II'nin amaçları nelerdir?	İflasları ve sigorta şirketlerinin ödeyememe riskine düşmelerini önlemek. Bununla birlikte sektördeki gereksiz rekabeti azaltarak sigortacılığın gerçek anlamda başlaması ve hizmetin artması amaçlanmıştır.	Temel anlamda elbette ki sigortalıların mağduriyetlerinin azaltılması hatta mümkün olduğunca önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Sektörde eksikliği hissedilen güven duygusunun aşılanması da amaçlanmaktadır.	Sektörde standardizasyonu sağlamak. Avrupa Birliği'nde her üye devletin mali yapısı aynı olmadığı gibi şirketlerin mali yapıları da çok değişkenlik göstermekte. Bu anlamda kontrolü eline almak ve tek bir uygulama oluşturmak istenmiştir.	Temel anlamda şirket başarısızlıklarını önlemektir. Bunu zaten biliyoruz. Ancak arka planda, büyük şirketlerin satın almalar sonucu beklenmedik büyüklükte zarar etmelerinin sebebi, şirketlerin satış aşamasında gizliliği kullanarak bilançolarındaki şeffaflığı saklamalarıdır. Bu nedenle gizliliğin kalkması, yabancı şirketler için de olumlu bir adım olacaktır.	AB sigorta şirketlerinin mali yapıları ve risk kabul politikaları farklılık göstermekteydi. Çoğu güçlü ve bilinçli şirketler olmasına rağmen, sektördeki standardizasyonu sağlamak ve haksız rekabeti önlemek için tek bir uygulama yapılması amaçlanmıştır.

4. Solvency II'nin temel anlamda faydaları neler olur?	Her sigorta şirketi bu uygulamayla birlikte, sermayesine göre üretim yapacak. Prim üretimi adına yapılan politikalar ve pazar liderliği kaygısı ortadan kalkacak. Sigortacılık başlayacak. Pazar liderliğini ele geçirmek için değil, sigorta kültürünü genişletmek adına hizmet yapılmaya başlanacak.	Türkiye'de şirket sayısı sektördeki sigortalılığa göre fazla. Pazar payı almak için bazı hatalı işler yapılmakta. Bunu önleyecektir. Sektörün kötü reklaminasyonu ortadan kalkacaktır. Bankacılık sektöründe olduğu gibi, büyük ve küçük sigorta şirketleri olarak pazar ikiye bölünecektir ancak hizmet kalitesinde artış sağlanacaktır. Bu da pazar yapı yarışını hizmet yarışına dönüştürecektir.	Sigorta şirketleri mevcut sistemde sıralama için yarışanlar ve sektörde kendine yer bulmaya çalışanlar olarak düşünülebilir. Solvency II'nin en temel anlamda faydası bu kaygıyı azaltmaktır. Şirketler belli bir standart dahilinde rekabet edebilirler. Bu da haksız rekabeti ortadan kaldırır. Aynı zamanda kabul edebilicekleri riskleri gerekli hesaplamalar dahilinde yapacaklarından dolayı zararlar biter, kârlar başlar.	Sektörde yapılan yanlışların önüne geçmesi beklenebilir. Özellikle oto-kaza sigortalarında her geçen yıl artan zararlar kontrol edilebilir. Bankalar, oto-kaza branşına girmedikleri için karlılıklarını korumakta. Kâr edebilmesi için sigorta şirketlerinin de daha dikkatli risk seçimi yapmaları gerekmektedir. Bunun dışında ülkemizde şirketler rızai olarak sermaye artırımına gitmiyorlar. Dönem sonlarında Hazine Müsteşarlığı'nın baskısıyla sermaye artırımı yapabiliyorlar. Solvency II bunun önüne geçebilir.	Solvency II üç sütunlu yapısıyla üç boyutlu bir yaklaşım getirmekte mali yeterliliğe. Sadece sigorta risklerinden değil, işletme olarak karşı karşıya kalacağı risklerin de hesaplanması söz konusu. Aktif risk yönetimi ve denetim yapısı da sektördeki kaliteyi arttıracaktır.
5. Solvency II'nin kısa vadede olası olumsuz etkileri sizce neler olur?	Öncelikle kısa vadede işin müşteri alanında memnuniyetsizlikler oluşabilecektir. Primler yükseleceği için sigortalılar sigorta yaptırmak istemeyebilir. Bununla birlikte sigorta şirketleri adına risk kabul ederken seçicilik başlayacaktır. Prim üretimi azalacak ancak kârlılık artacaktır.	Olumsuz yönü olmaz. Yalnızca büyümek isteyen şirketler büyümekte zorlanacaklardır.	Olumsuz bir etkisi olacağını düşünmüyorum. Ancak büyük şirketler daha çok büyüyecek ve küçük ölçekli şirketler bu rekabete dayanamayıp şirket evlilikleri yaparak sektörde kalmayı deneyeceklerdir.	Şirketler zaman kaybına uğramaktan korkuyorlar. Çünkü bu süreç hem zaman hem de maliyet açısından sigorta şirketlerini olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle AB'de bile henüz uygulanamadı. Kısa vadede primler artacağı için sigortalılık oranı düşebilir ancak uzun vadede sigorta bilinci artacaktır.	Mental anlamda, sektörün hazır olmaması durumunda gerek acenteler gerekse sigortalılar tarafından memnuniyetsizlikler olabilir. Bununla birlikte rekabet ve pazar payı yarışında küçük şirketlerin yok olması söz konusu olabilir. Ancak zamanla bu sorunlar aşılacaktır.

6. Solvency II gibi üç sütunlu ve kapsamlı bir proje Türkiye Sigortacılık Sektörü'nde uygulanabilir mi?	Elbette ki uygulanabilir. Uygulanması gerekli. Ancak bu düzenlemenin uygulanabilirliğini etkileyen bir çok etken var. Bunların başında eğitim gelmekte. Sigortacı için de sigortalı için de yeterli eğimin sağlanması şart. İkincisi sigorta bilincinin uyandırılmasıdır. Acente ve sigortalıların bilinçlenmesi sağlanmadığı sürece böyle bir sistemin Türkiye'de uygulanması zor. Sektörde yönetmeliklerde düzenlemelere gidilebilir. Genç beyinler ve fikirler, sektörü değiştirebilir.	Kesinlikle yapılır ve yapılacaktır da. Yasalaştıktan sonra kimsenin itirazı olacağını sanmıyorum. Ancak uygulandığı taktirde faydaları büyük olacaktır. Denetlemedeki artış, sektörü daha da bilinçlendirecektir.	Uygulanması gerekir. Sigorta şirketlerine de burada büyük sorumluluk düşüyor. Sigorta şirketleri daha uzman kadrolarla çalışmalılar ve sektörün kalitesini bu şekilde arttırmalılar. Mevcut sistemde Solvency II'nin uygulanmasına en büyük olumsuz etken şüphesiz yanlış sigorta uygulamaları ve yanlış politikalardır.	Ülkemizde sigorta anlayışı önce mal sonra can. Verileri incelediğinizde dünyaya oranla can sigortalarında ne kadar geride olduğumuzu görebiliriz. Mal sigortalarında da hala devam eden iyi niyet prensibi eksikliğinden kaynaklanan haksız tazminat ödemeleri sektörün başındaki en büyük sorunlardan biridir. Acente sayısı azalıyor ve bu durum sigorta sektörü için son derece yanlış ve uygulamada sorun yaşatacak bir yere doğru gitmekte. Önce bu gibi sorunların çözülmesi gerekiyor. Yalan beyan zihniyetinin değişmesi şart. Bu gibi temel eksiklerin belirlenip düzeltilmesinin daha acil olduğu kanaatindeyim. Bunların konuşulduğu bir sektörde de Solvency II'nin lüks olduğunu düşünüyorum. Bu şartlarda uygulanması mümkün değil.	Elbette ki uygulanabilir. Solvency I düzenlemesi zaten uygulanmakta. Sektördeki şirketlerin çoğu yabancı, AB'de Solvency II'ye geçildiği anda Türkiye'de de gerek şirketlerin gerek Hazine Müsteşarlığı'nın baskısı artacaktır. Bu elbette ki hemen olabilecek bir şey değil. Zaman içinde yavaş yavaş Solvency II standartlarına uyum sağlanacaktır.
7. Peki Solvency II şirket başarısızlıklarını tamamen önleyebilecek mi?	Kesinlikle. Belirli bir sistem dahilinde doğru ve gerçek sigortacılık yapıldığında başarısızlıklar ortadan kalkacaktır.	İyi bir denetleme ve açıklık bırakmayan bir düzenleme ile olabilir.	İflasların azalacağı ve sermaye yetersizliği riskinin büyük ölçüde kaybolacağını düşünüyorum.	Sadece Solvency II ile olacak bir şey değil başarısızlıkların tamamen önlenebilmesi. Verilerin hepsi toplanıp analiz edilmeli. Planla, kontrol et, tekrar planla adımları izlenerek yeni bir pazar planlaması yapılmalı. Ancak şirket başarısızlıklarının tamamen önlenebilmesi teorik olarak zaten imkansızdır.	Bu mümkün değil. Ancak minimizasyonu sağlayacaktır. Tamamen önlemek için ulaşılması zor sermayeler koymak gereklidir. Mevcut duruma oranla ciddi bir risk azalması olur, iflas olasılıkları düşer.

Tablo 4: Türk Sigorta Sektörü Yöneticilerinin Solvency II Farkındalık Seviyeleri

	1. Görüşmeci	**2. Görüşmeci**	**3.Görüşmeci**	**4.Görüşmeci**	**5. Görüşmeci**	**Solvency II'nin içeriğine ilişkin Genel Farkındalık Düzeyi**
1. Solvency II'yi daha önce duydunuz mu?	Orta	Düşük	Yüksek	Yüksek	Yüksek	**Yüksek**
2. Neden ihtiyaç duyulmuştur?	Orta	Orta	Orta	Yüksek	Yüksek	**Orta**
3. Solvency II'nin amaçları nelerdir?	Orta	Orta	Yüksek	Yüksek	Yüksek	**Yüksek**
4. Solvency II'nin faydaları nelerdir?	Orta	Düşük	Orta	Orta	Orta	**Orta**
5. Solvency II'nin kısa dönemde olumsuz etkileri nelerdir?	Orta	Orta	Düşük	Orta	Orta	**Orta**
6. Solvency II Türkiye'ye uygulanabilir mi?	Yüksek	Orta	Orta	Orta	Orta	**Orta**
7. Solvency II başarısızlıkları tamamen önleyebilir mi?	Düşük	Düşük	Düşük	Yüksek	Yüksek	**Orta**
Görüşmecilerin Genel Farkındalık Düzeyleri	**Orta**	**Orta**	**Orta**	**Yüksek**	**Yüksek**	**Orta**

*Farkındalık seviyeleri değerlendirme ölçütleri: Düşük, Orta, Yüksek.

5.Bulgular

Yapılan araştırmada, Avrupa Birliği Solvency II projesi ve Türkiye'deki mevcut mali yeterlilik sistemi değerlendirilmiştir ve sektördeki orta düzey yöneticilerin Solvency II çalışması hakkında farkındalık seviyeleri ölçülmüştür.

Görüşmelerde ilk soruda görüşmecilerin Solvency II düzenlemesini bilip bilmediklerini ölçmek istenmiştir. İki görüşmeci Solvency II kavramına yabancı kalırken, diğer üç görüşmeci Solvency II hakkında yeterli farkındalığa sahip olduğu gözlemlenmiştir. Konu hakkında bilgisi olmayan görüşmecilere Solvency II'nin sermaye yeterliliği ile ilgili olduğu ve getirdiği yeni düzenlemelerden kısaca bahsedilip hatırlatma yapılması amaçlanmıştır. Sermaye yeterliliği veya yükümlülük karşılama yeterliliği kavramlarına aşina oldukları anlaşıldığında diğer sorulara geçilmiştir. Görüşmecilere sırasıyla Solvency II'ye neden ihtiyaç duyulduğu, söz konusu düzenlemenin amaçları, faydaları ve kısa dönemde olumsuz etkileri sorulmuştur ve bu sayede Solvency II düzenlemesi hakkındaki farkındalık seviyeleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte görüşmecilerden mevcut sistemin açıkları hakkında da fikirleri alınmıştır. Altıncı soruda görüşmecilere Solvency II'nin Türkiye'ye uygulanabilirliği sorulmuştur. Görüşmecilerin çoğu söz konusu düzenlemenin uygulanabilir olduğunu düşünmektedir. Ancak bu düşüncedeki görüşmecilerin bir kısmı öncelikle sektörün alt yapısındaki sorunların çözülmesi gerektiğini, bir kısmı ise siyasi ve hukuki açıdan zorluklar olabileceğini düşünmektedir. Görüşmecilerden biri ise Solvency II'nin, Türkiye sigorta sektöründeki mevcut sorunlardan dolayı lüks olduğunu düşünmektedir. Görüşmenin son sorusu olarak, Solvency II'nin uygulanması halinde şirket başarısızlıklarının tamamen sonlanıp sonlanamayacağı sorulmuştur. Görüşmecilerin çoğu, başarısızlıkların azalacağı ancak tamamen ortadan kalkmasının mümkün olmadığını söylerken, diğer kesim bu düzenleme ile tamamen başarısızlıkların önlenebileceği kanısındadır.

Tablo 3, görüşmecilerin farkındalık seviyelerinin kodlanmış halini göstermektedir. Bu tabloya göre görüşmecilerin farkındalıkları, verdikleri yanıtlara göre her bir soru için ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Sorulan her soruda görüşmeciden beklenen tam ve doğru cevapta birden çok unsur aranmaktadır. Cevaplarda değinilen doğru unsurlara göre üç farkındalık seviyesi belirlenmiştir; "Düşük", "Orta" ve "Yüksek".

6.Sonuç

Dünyada ve özellikle finans sektöründe önemli paya sahip sigorta şirketlerinin mali yapılarında meydana gelen başarısızlıkların artması sektöre olan güveni olumsuz etkilemektedir. Düzenleyici otoriteler poliçe sahiplerinin haklarını korumak ve başarısızlıkları önleyebilmek için tedbirler alma yoluna gitmiştir. Bu durum mali yeterlilik kavramını ortaya çıkartmıştır. Yeni bir mali yeterlilik düzenlemesinin gerekliliği önem kazanmıştır. Solvency I sistemi tüm riskleri değerlendirmeyen ve dinamik olmayan bir yapıya sahip olduğu için, Solvency II sistemi riske dayalı yeni bir mali sistem olarak getirilmiştir. Sistem sigorta şirketlerinde bulunması gereken sermaye miktarını belirleyen köklü düzenlemeler içermektedir. Sistemin hedefi poliçe sahiplerinin haklarını ve istikrar sağlamaktır. Sistemin 2016 yılında Avrupa Birliğinde uygulanması beklenmektedir.

Türkiye Avrupa Birliğine üye olmadığı için Solvency II sistemine uyma zorunluluğu yoktur. Buna rağmen sektörde yabancı şirketlerin payı %50'nin üzerinde olmasından dolayı Solvency II sisteminin uygulanması beklenilmektedir. Düzenlemeler Türk sigorta sektörünün yapısına yönelik olarak geliştirilecektir.

Solvency II kapsamında Türkiye'de sigortacılık sektöründeki orta düzey yöneticilere yönelik yapılan araştırmada, görüşmecilerin Solvency II düzenlemeleri ve uyum süreci hakkındaki farkındalıkları ölçülmek istenmiştir. Yapılan araştırmada, sektördeki yöneticilerin Solvency II ile ilgili yapılan çalışmalar ve uyum süreci konusunda yeterince bilinçli olmadıkları tespit edilmiştir. Bunun başlıca sebeplerinden bir tanesi de, mali yeterlilikle ilgili düzenlemelerin tek bir çatı altında birleştirilmemesi olabilir. Bu bağlamda Hazine Müsteşarlığı tarafından Mali Yeterlilik düzenlemelerine ilişkin tek bir yönetmelik çıkarılması bilincin artmasında olumlu katkılar sunabilir. Bununla birlikte, sektörde en üst düzeyden en alt düzeye kadar herkesin bilinçlendirilmesi en önemli husustur. Müsteşarlık ve Türkiye Sigorta Birliği'nin bu konuda eğitimler, e-eğitimler, el kitapları veya internet üzerinden e-kitap yayınlanması gibi uygulamalara gidilerek bu bilinç büyük bir anlamda sağlanmış olacaktır.

Kaynakça

Acar, O. (2008). *Avrupa Birliği Solvency II Projesi*, İstanbul.

Acar, O. (2007). Avrupa Birliği Solvency II Projesi, *Reasürör Dergisi*, 66, 12-19.

Berk, N. (2005). *Sigorta Şirketlerinde Mali Yeterlilik ve Risk Yönetimi*, Sigorta Araştırmaları ve İnceleme Yayınları-2, Aralık.

CEA, (2010). *Why Excessive Capital Requirements Harm Consumers*, Belgium.

Cangir Üstün, P. (2012). Solvency II'ye Uyum Yolunda Kurumsal Yönetim Yapısı ve İç Denetimin Rolü. İç Denetim Dergisi, 31, 44-47.

Ciumas, C., Coca Ramona, A., Oniga, A. (2014). The Solvency II Approach on the Capital Charge for the Non-Life Catastrophic Risk. Annals of the University of Oradea, Economic Science Series, 23 (1), 874-882.

Çoban, N. (2008). *Sigorta Şirketlerinde Mali Yeterlilik, Avrupa Birliği Sigorta Uygulaması (Solvency II) ve Türkiye Değerlendirmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çoban, N. (2010). Sigortacılık Sektöründe Solvency II ve Yönetişim Sistemi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2 (2),* 89-96.

Eling, M., Pankoke, D. (2014). Basis Risk, Procyclicality, and Systemic Risk in the Solvency II Equity Risk Module. Journal of Insurance Regulation, 1-40.

Kahya, M. (2000). Sigorta Sektörünün Ekonomik Kalkınmadaki Yeri ve Önemi ile Fon Yaratma İşlevi ve Sermaye Piyasalarındaki Etkinliği. *Reasürör Dergisi*, 37, 22-35.

Öner Kaya, E. (2013). *Sigorta Sektöründe Sermaye Yeterliliği ve Türk Sigorta Sektörünün Solvency II Kapsamında Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.

Öner Kaya, E., Tokay, S. E., Kaya, B. (2014). Sigorta Sektöründe Sermaye Yeterliliği ve Türk Sigorta Sektörünün Solvency II Kapsamında Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* 63, 109-138.

Pitselis, G. (2014). Robust Eligible Own Funds and Value at Risk Under Solvency II. *System Communications in Statistics - Simulation and Computation*, 43 (1), 161-181.

Şenel, A. (2006). Sigorta Şirketlerinde Mali Yeterlilik, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 297-315.

Yılmaz, K., Altınkurt, Y. (2011). Göreve Yeni Başlayan Özel Dershane Öğretmenlerinin Kurumlarındaki Çalışma Koşullarına İlişkin Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11 (2), 635-650.

http://www.tsb.org.tr/default.aspx?pageID=654&yid=612015 (23.8.2015 Tarih ve 29454 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Sigorta ve Reasürans ile Emeklilik Şirketlerinin Sermaye Yeterliliklerinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik")

http://www.tsb.org.tr/default.aspx?pageID=654&yid=189 (14.6.2007 Tarih ve 26552 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Sigortacılık Kanunu")

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Dumlupınar University Journal of Social Sciences
46. Sayı Ekim 2015 / Number 46 October 2015

AHLAK SUÇLARI VE DİĞER SUÇLAR ARASNDAKİ İLİŞKİ

Emirhan DARCAN
Doktor, Güvenlik Bilimleri, edarcan23@gmail.com

ÖZ: Ahlak suçları ile diğer suçlar arasındaki tanım, kavram ve ilişkiler hem karmaşık hem de sürekli değişen bir niteliktedir. Ahlak suçlarının gelişimi, kriminoloji, sosyoloji psikoloji, siyaset bilimi ve hukuk dâhil olmak üzere pek çok akademik alandan gelen faktörlerin etkileşimi ile olmuştur. Ahlakın tanımlanması ve sınıflandırılması büyük ölçüde kapsayıcı sosyal bağlam ve kamuoyuna dayanır. Bu makale, iki temel kavram üzerinde yoğunlaşacaktır. Öncelikle ahlak suçları ile diğer suçları birbirinden ayıran temel hususlar tartışılacak, daha sonra da kuramsal çerçeveler, deneysel bulgular ve araştırma zorlukları kapsamında ahlak suçlarının kendi arasında ve diğer suçlarla olan ilişkilerine değinilecektir. Sonuç kısmında ise literatürde var olan bulgulardan hareketle saptamalarda bulunulmaya, ayrıca gelecekte yapılması planlanan çalışmalara da yol gösterilmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Ahlak, Ahlak Suçları, Suçlar Arası İlişki

RELATIONSHIPS BETWEEN VICE CRIMES AND NON-VICE CRIMES

ABSTRACT: The concepts, definitions, and relationships between vice crimes and non-vice crimes are complex and continually changing. The evolution of vice crime has occurred due to a confluence of factors from multiple academic fields including criminology, sociology, psychology, political science, and law. The way that vice is defined and categorized is largely based on the overarching social context and public opinion. This paper aims to elaborate upon two primary concepts. First, the main issues in differentiating between vice and non-vice crime will be discussed. Second, the relationship between and within vices and non-vice crimes will be examined with a focus on theoretical frameworks, empirical findings, and research challenges. The study of vice crime is one in which empirical findings, combined with public opinion and social context, play a large role in policy changes including the final result of legalization, regulation, or prohibition.

Keywords: Crime, Vice, Vice Crimes, Non-Vice Crimes

Giriş

Ahlaki davranışın tanımlanması konusundaki analizlerin en zor olan yanı ‘ahlak’ kavramı kapsamına nelerin girdiğidir. Şiddet suçları veya mala karşı işlenen suçlar gibi diğer suç türlerinin büyük çoğunluğunun tanımlanmasında genel bir fikir birliğine varılmıştır. Ahlak konusu en eski medeniyetlere kadar dayanmasına rağmen (Cook, 1988, p. 1), ahlaken suç kabul edilen ve fikir birliği ile kabul gören davranış arasında kalan bir grup davranış biçimini açıklamak için birbiriyle yarışan pek çok terim türetilmiştir. Bunlardan bazıları ‘mağdursuz’, ‘asayiş’ ve ‘karşılıklı anlaşmaya dayalı’ gibi terimlerdir. Ancak yapılan her bir tanımda bazı önemli unsurların eksikliği bu olguyu yeterince açıklamayı engellemiştir. Mağdursuz suçlar kapamında, bireyin davranışından toplumun mağdur olup olmadığı üzerinde bir tartışma başlatılmıştır. Asayiş suçları kapsamında ise alkollü araç kullanma veya üzerinde silah bulundurma gibi eylemler değerlendirilmiştir çünkü bu suçların net bir şekilde tanımlanabilir bir mağduru yoktur, ancak toplumun değerlerini ve güvenliğini tehlikeye düşürmektedirler. Karşılıklı anlaşmaya dayalı suçlar kapsamına yalnızca birden fazla kişinin müdahil olduğu suçlar alınabilir, bu da uyuşturucu kullanımı ve pornografiyi dışarıda bırakmak anlamına gelecektir. Bu terimsel ifadelerin zaaflarının yanında, belirli davranışları dışarıda bırakan ve belirsiz bir hukuki duruş ihtimali yaratan ‘ahlak’ kelimesinin de bazı zaafları söz konusudur.

Skolnick, 'ahlak' kelimesinin gerçek anlamını yakalamak için başladığı araştırmasında, bu davranışın 'zevk ve popülerliğin yanında günahkârlık' ve aynı zamanda adaba aykırılık barındırdığını iddia etmektedir (Skolnick, 1988, p. 10). Skolnick, yağlı yemeklere düşkün olmak veya rekabet sporlarını sevmek gibi zevk verdiği halde adaba aykırı olmayan pek çok eylem olabileceğine işaret etmiştir. Aynı zamanda adaba aykırı olduğu düşünülmesine rağmen suçu işleyen kişilerce zevk alınmayan eylemler de bulunmaktadır (örneğin cinayet veya soygun gibi).

'Ahlak suçu' ifadesiyle ne demek istendiğini açıklığa kavuşturmak için hukuki tutumun da çözülmesi gerekmektedir. Yaygın şekilde ahlak suçu olarak etiketlenen eylemlerin tarihsel analizinde, alkol tüketimi, kumarhanede kumar oynama ve zina gibi davranışlar için çizilen hukuki standartların, din, siyaset ve dönüm noktası niteliğindeki belirli olaylar gibi sosyal etkiler yoluyla değişime uğradığı gözlenmiştir. Bu durumda, bir eylemin 'ahlaka aykırı' olarak değerlendirilmesi için devlet tarafından yasadışı olarak nitelenmesi şart mıdır sorusu karşımıza çıkıyor. Bu konudaki bir görüş, davranışın meşruiyetinden çok toplumsal tepkilere yoğunlaşmaktadır. Ancak gerek tanımsal kapsam, gerekse hukuki tutum, akademik literatürde veya kamuoyu tartışmalarında bir fikir birliğine ulaştırılamamıştır.

Ahlaka aykırı davranışlar, üç genel kategoride değerlendirilebilir: madde kullanımı, cinsellikle ilgili eylemler ve kumar. Madde kullanımı öncelikli olarak hafif ve marihuana, kokain ve eroin gibi ağır uyuşturuculara yoğunlaşırken, pek çok tanımsal yorumlamalar kapsamına alkol ve tütün gibi kullanımı yasayla düzenlenen maddeler de girebilir. Ahlaka aykırı olan cinsel eylemler kapsamına ise fuhuş, pornografi, zina ve homoseksüellik ve çok eşlilik gibi diğer cinsel davranışlar girmektedir. Son olarak kumar ise kumarhane bahisleri, internet bahisleri ve sayı oyunları gibi paranın iki tarafın rızasıyla karşılıklı olarak bahis edildiği durumdur. Bu üç kategori kapsamına giren eylemler büyük ölçüde daha önce konu edilen tanımsal ayrılıklara tabidir. Bir suçun, ahlak suçlarına dâhil edilmesi için bir standart belirlenerek yapılan kapsamlı analizler ahlak suçlarının kendi aralarında benzerlikler bulurken, ahlak suçları ile diğerleri arasında da farklılıklar ortaya koymaktadır.

1. Ahlak Suçları İle Diğer Suçlar Arasındaki Temel Farklar

Temel tanımlamalar ve sınıflandırmalar üzerinde düşünüldüğünde ahlak suçları arasındaki ortak noktalar dikkat çekicidir. Benzer şekilde, ahlak suçları diğer suçlardan bu benzerlikler sayesinde ayrılır. Ahlak suçlarını diğer suçlardan ayıran temel hususlar arasında genel ahlak-zarar çatışması, tespit edilebilir mağdurların olmayışı, ahlakın dinamik hukuki statüsü ve yasadışı piyasaların gelişimi yer almaktadır.

Genel ahlaka uygunluk ve zarar konusu, ahlak suçlarının temel unsurlarından biridir. Pek çok eleştirmen, uyuşturucu kullanımını, geleneksel olmayan cinsel davranışları ve kumarı dini veya ideolojik inanışlar sebebiyle genel ahlaka aykırı olarak değerlendirmektedir. Kanunların yapılmasında ve uygulanmasında ahlak kurallarına uygunluk konusu uzun süren felsefik tartışmaların konusu olmuştur. Bu konu 19. Yüzyılda John Stuart Mill ve James Fitzjames Stephen (Mill, 1859; Stephen, 1993) arasındaki tartışmalara kadar dayanmaktadır. Mill'e göre kanunlar yalnızca 'başkalarına zarar verilmesini engellemek' için kullanılmalıdır (Mill, 1859, p.22). Mill, başkalarına verilen zararın tanımını detaylı şekilde yapmamış olsa da, onun klasik görüşleri son 150 yıldır liberal felsefenin temelini oluşturmuştur (Mill,1859, p. 27). Stephen'ın iddiası ise daha çok devletin ahlaki dokusunu tehdit etme olasılığı olan eylemlere yoğunlaşmıştır. Ahlak ve kanunla ilgili benzer argümanlar 100 yıl sonra 1960'larda Lord Devlin'in (1965) Wolfenden Raporuna cevabıyla yeniden tekrarlanmıştır (Devlin, 1965, p. 23). Wolfenden Raporu (1963) bir dizi uzman tarafından tasarlanmış ve Birleşik Krallık'ta birden çok cinsel faaliyetin meşrulaştırılması için çağrıda bulunmuştur. H.L.A. Hart'ın Stanford Üniversitesindeki seminerler serisinde (Hart, 1963, p. 25) Mill'in zarar ilkesini, Wolfenden Raporunu ve kişinin kendi menfaatelerinin peşinde olma hakkını savunmuştur. Devlin, Stephen'ın ahlaka aykırılık ve zarar konusundaki orijinal argümanına da sadık kalmıştır. Son dönemde zarar ilkesi (Harcourt, 1990, p. 109) ile, çağdaş akademik ve siyasi ahlak tartışmalarının arkasındaki itici güç olarak gayrıresmi şekilde yeniden canlanmıştır. Ancak ahlaka

uygunluğun var olduğu fikri, gerçekte kamu politikalarının oluşturulmasında olmasa da pek çok vatandaşın fikirlerinde halen yaşıyor. Beyaz yakalı suçları dâhil olmak üzere ahlak suçları dışındaki suçların büyük çoğunluğu temelde ahlaken verdiği zarardan ziyade eylemin doğrudan verdiği zarar üzerine yoğunlaşmaktadır.

Ahlak suçlarını diğer suçlardan ayıran bir diğer husus da tespit edilebilir mağdurların olmayışıdır. Şiddet suçları veya mala karşı işlenen suçlar genellikle eylemden doğrudan veya dolaylı şekilde etkilenen mağdurların şikâyeti üzerine ortaya çıkar. Şiddet suçlarının her türlüsü ve mala karşı işlenen suçların büyük bölümünde mağdur veya mağdurlar tespit edilebilir. Ancak kimliği tespit edilemez mağdurların olduğu ahlak dışındaki suçlar da yok değildir. Silah bulundurma, ahlaka aykırı olarak değerlendirilmez, ancak silah bulundurmanın tespit edilebilir bir mağdura yönelik olması için ilave başka bir eylemin (silah kullanımının) gerçekleşmesi gerekmektedir. Zarar, genel ahlaka uygunluk ve tespit edilebilir mağdurlar, ahlak suçları kapsamında birbirine karmaşık bir biçimde bağlıdır.

Ahlak suçları ile diğer suçlar arasındaki bir diğer önemli fark ise ahlaka aykırılığın dinamik hukuki statüsüdür. Daha önce de bahsi geçtiği üzere, kamuoyundaki fikir değişimleri, sosyal hareketlilikler ve siyasi ve dini inanışlar sebebiyle ahlaka aykırı davranışlar konusunda zaman içerisinde büyük değişimler gözlenmiştir. Alkol, maddenin kötüye kullanımı kapsamında çeşitli siyasi ve dini etkiler sebebiyle yasaklanma dönemlerinden geçmiştir (Hamm, 1995, p. 13). Uyuşturucu kanunları ise büyük oranda ırkçı önyargılar ve bilgi eksikliği sebebiyle 20. yüzyılın başlarında Harrison Vergi Kanunu ve 1970'lerin Kontrollü Maddeler Kanunu ile değişimlere uğramıştır. Pronografi ise, pornografik yayınların çeşitlenmesi ve internet dâhil olmak üzere farklı medya kaynaklarının gelişiminden sonra Amerikan kültüründe hızla daha kabul edilebilir bir hal almıştır. *Bowers ve Hardwick* (1986) ile *Lawrence ve Texas* (2002) davalarında Yüksek Mahkeme kararlarının da gösterdiği gibi (Harcourt, 2004, p. 503) cinsel özerklik kısa bir süre içerisinde artmıştır. Son olarak kumar, Las Vegas ve Atlantic City'deki önde gelen kumarhaneler, devlet sponsorluğundaki piyango uygulamaları ve kumar makineleri yoluyla giderek artan bir kamuoyu desteği görmektedir.

Buna karşılık, ahlak suçu dışındaki suçlar için yapılan kanunlarda genellikle zaman içerisinde çok az değişiklik izlenmektedir. Örneğin, 1980'lerin suç denetiminde yalnızca hapis cezası politikalarında değişiklikler yapılmıştır. Polislik taktikleri, pek çok suçun işlenme şekli gibi bir değişime uğramıştır. Ancak ahlak suçları dışındaki suçların hukuki statüsü zaman içerisinde nadiren değişim göstermiştir. Bu değişimlere verilecek örnekler arasında 1980'lerde çıkar gruplarının baskısıyla yapılan alkollü araç kullanma yönündeki değişimler ve 1990'ların teknolojik çağında internetle ilgili suçların çeşitlenmesi gösterilebilir. Ancak bu örnekler, zaman içerisinde geleneksel şekilde durağanlık gösteren suç türlerini temsil edemez.

Son olarak, ahlaka aykırı suçların bütün türlerinin ortak bir özelliği de yasaklama veya yasal düzenlemeler yoluyla yapılan devlet politikarına tepki olarak yasadışı piyasalarının da doğmasıdır. Günümüzde yasadışı piyasalar konusundaki araştırmalar, yasadışı uyuşturucu ve fuhuşla ilgili yürütülmektedir (May, 1999, p. 58; Natarjan ve Hough, 2000, p. 29). Ancak bu yasadışı piyasalar, söz konusu maddenin veya eylemin kendine has bir özelliği olmaktan ziyade, yürütülen politikaya karşı doğal bir ekonomik tepki olarak ortaya çıkmaktadır.

2. Ahlak Suçları Arasındaki İlişkiler

Ahlak suçları arasında, gerek bu eylemlerin doğasından kaynaklanan, gerekse bunların yasal statüsüne tepki olarak gelişen yasadışı piyasalara bağlı karmaşık bir ilişki mevcuttur. Uyuşturucu veya fuhuşun meşrulaştırılması için yapılan çağdaş çağrılar üzerindeki tartışmalar da zaten uyuşturucu, fuhuş ve kumar arasında kaçınılmaz bir bağlantı olduğunu göstermektedir. Bu ilişkinin doğru şekilde anlaşılması için yasadışı piyasaların, organize suçların ve bağımlılığın iyi anlaşılması gerekmektedir.

Goldstein'a göre (1985, p. 497) yasadışı piyasalar genellikle üç faktörün bulunması halinde ortaya çıkar: (1) aşırı denetim tedbirleri, (2) nadir bulunan mallar, (3) yüksek talep. Uyuşturucu ve fuhuş için bu iddiada bahsi geçen üç faktör de söz konusudur. Aşırı denetim tedbirleri, ahlak ve zarar endişesiyle mücadele etmek için hükümet tarafından vatandaşlara uygulanır. Hükümetin arz azaltma gayretleri sonucunda uyuşturucular nisbeten nadir mallar haline gelirken, fuhuş ise istekli seks partnerlerine erişim olarak varlığını sürdürmektedir. Uyuşturucu kullanımıyla ilgili olarak bağımlılık ve çeşitli zevk veren deneyimler, talebin yüksekliği için kısmen etkili olabilirken, cinsel istekler, eş ihtiyacı ve güç hissi, fuhuş talebinin temelini oluşturur. Yasadışı piyasalar genel anlamda, arz azaltmaya yönelik hükümet politikalarına bağlı olarak pek çok faktörün birleşimi sonucunda gelişebilir.

Yasadışı piyasalar ve hukuk politikasıyla ilgili bir diğer gelişme de organize suçların varlığıdır. ABD ve diğer ülkelerdeki organize suç faillerinin geçmişi, araştırma literatüründe büyük oranda yer bulmuştur. Organize suçlar kapsamındaki kilit unsurlardan biri de bahsi geçen yasadışı piyasalardaki kar getiren endüstrilerdir. Bunun anlamı, organize suçlar, fuhuş ve kumar yoluyla gelir elde edilmesidir. 1920 ve 1933 yılları arasında alkolün yasaklanması, organize suçların bir mal üzerindeki etkisini gösteren bir örnek olarak karşımıza çıkar (Harris, 1972, p. 465). Uyuşturucu dağıtımında etkin olan kişilerin organize suçlar yoluyla fuhuş ve kumar ağları içinde de yer aldığı görülmektedir. Organize suç üyelerine yönelik kanun uygulamadaki zorluklar, sınır aşan piyasalar ve karmaşık örgüt hiyerarşileri sebebiyle artmaktadır.

Ahlak suçları kapsamındaki yaygın bir ilişki de, uyuşturucu bağımlılığının kullanıcıları başka suç türlerini de işlemeye yöneltmesidir (Goldstein, 1985, p. 499). Bir uyuşturucu kullanıcısı, bağımlılık sorunuyla karşı karşıya kaldığında daha fazla uyuşturucuya ihtiyaç duyacak ve bu parayı elde etmek için daha fazla çalışmak, bir işe girmek, tanıdıklarından borç almak veya bu ihtiyacını giderecek suçlar işlemek gibi bazı seçenekleri olacaktır. Bazı kullanıcılar şiddet veya mala karşı işlenen suçlara başvursa da, fuhuş ve kumar da bu parasal ihtiyacı giderme amaçlı potansiyel niteliktedir. Etnografi çalışmaları (Romero-Daza, Weeks ve Singer, 2003, p. 240) bazı uyuşturucu bağımlısı kadınların karar verme sürecini örneklerle açıklamıştır. Buna ilaveten, bazı erkekler de kadın parnerlerini, kız arkadaşlarını veya eşlerini kendi uyuşturucu bağımlılıklarına destek olmaları için fuhuş yaptırma yoluyla kullanabilmektedir. Bazı durumlarda fuhuş, geleneksel nakit ödeme yerine yasadışı uyuşturucular için yapılacak ödemenin doğrudan yapılması anlamına da gelebilmektedir (Dalla, 2002, p. 68). Ancak fuhuş yapmak için öncelikli olarak uyuşturucu bağımlılığı şart değildir. Sokak düzeyindeki seks işçilerinin niteliksel incelemesinde (Dalla, 2002, p. 66) fuhuşa başlamadan önce örneklemin yarıdan daha azının uyuşturucu alışkanlığı gösterdiği görülmüştür. Aynı çalışmada örneklemin yaklaşık %20'sinde uyuşturucu kullanımıyla fuhuşa başlama durumu eşzamanlı gerçekleşmiştir. Bir diğer ekonomik ihtiyaç sonucu ise uyuşturucu kullanımının yasal veya yasadışı kumara başvurmaya sebep olmasıdır. Kumar, potansiyel risklerine rağmen hızlı para kazanmak için kolay bir yol olarak görülmektedir.

Uyuşturucu, fuhuş ve kumardan oluşan ahlak suçları arasındaki karmaşık ilişkileri çözebilmek amacıyla pek çok çalışma yürütülmüştür. Ancak bir dizi komplikasyon sebebiyle çok az geniş çaplı nicel inceleme yapılabilmiştir. İlk olarak, ulusal düzeydeki ölçümler genellikle yakalama verilerine veya tam veya doğru olmama ihtimali taşıyan rapor anketlerine dayanmaktadır. İkinci olarak, nicel ve etnografi araştırmasının, uyuşturucu, fuhuş ve kumar piyasalarına giriş ve çıkış sürecini aydınlatması gerekmektedir. Pek çok etnografi çalışması piyasalarda birbiriyle örtüşen süreçleri incelemiş olmasına rağmen (Dalla, 2002; Murphy ve Venkatesh, 2006, p. 150), nispeten küçük örneklemlere dayanan bu bulguların genellenebilmesi için yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

3. Ahlak Suçları İle Diğer Suçlar Arasındaki İlişki

Ahlak konusundaki felsefik tartışmalar kapsamında 'zarar prensibinin' (Harcourt, 1990, p. 109) doğuşu ve akabinde, ahlak ile negatif sonuçlar arasındaki ilişkiyi açıklamak için daha fazla araştırma yapılmıştır. Son 30 yılda, ahlak suçları ile diğer suçlar

arasındaki ilişki bağlamında teorik ve deneysel bir temel oluşturma konusunda önemli adımlar atılmıştır. Çalışmaların çoğu ahlakın suç üzerindeki etkisine yoğunlaşırken, diğer suçların ahlak suçları üzerindeki etkisi de incelenmiştir.

Ahlak suçlarından kaynaklanan olumsuz sonuçlar arasında suç, ortaya çıkan olumsuzluklardan sadece biridir. Alkolün (Miller, Levy, Spricer ve Taylor, 2006, p. 519), uyuşturucu kullanımının (ONDCP, 2001) ve kumarın (Shwer, Thompson ve Nakamuro, 2003; Granois, 2004) diğer ahlak suçlarıyla kıyaslanarak sosyal ve ekonomik maliyetlerini hesaplamak için çoklu araştırmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar, suça ilaveten, çalışan veriminin düşmesi, kamu sağlığı sonuçları ve vergi mükelleflerine ilave ekonomik maliyetler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak, bu sosyal ve ekonomik maliyetlerin ölçülmesinde pek çok zorlukla karşılaşılmaktadır (Walker, 2007, p. 611). Bu konuda büyük engeller olsa da, ahlak suçlarının akabinde işlenen diğer suçlar, ahlak suçlarının en ölçülebilir zararlı etkilerinden biridir. Ahlak suçlarının zararlarına yoğunlaşmanın yanı sıra, bu üç temel kategoride ahlak suçları ile diğer suçlar arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için deneysel bir araştırma yapılmıştır. İleriki bölümlerde, ahlak suçları ile diğer suçlar arasındaki ilişkinin teorik temeli, deneysel bulguları ve bu ilişkiyi ortaya koymaya çalışan araştırmacılar için en zorlayıcı faktörler tartışılmaktadır.

4. Madde Kullanımı Ve Ahlak Suçu Haricindeki Suçlar

Goldstein (1985, p. 501) alkol tüketimi, yasadışı uyuşturucu ve şiddet oluşumu arasındaki ilişkinin açıklanabilmesi için üç taraflı bir çerçeve geliştirmiştir. Goldstein, kendi araştırmalarına ve literatür değerlendirmesine dayanarak üç şiddet kategorisi belirlemiştir: (1) psikofarmakolojik; (2) ekonomik zorlayıcılar; (3) sistemik şiddet. Psikofarmakolojik şiddet, maddenin doğrudan suçu işleyen kişinin akıl sağlığı ve fiziksel durumu üzerindeki kısa veya uzun vadeli etkilerini konu edinir. Ekonomik zorlayıcı şiddeti ise, kullanıcının bir alışkanlığını finanse etmesi veya daha çok madde satın alabilmesi için para veya mal edinme amaçlı şiddete başvurması anlamına gelir. Sistemik şiddet ise, madde piyasalarının, üretiminin ve dağıtımının doğası gereği ortaya çıkan şiddettir. Goldstein, sistemik şiddet kapsamında toprak üzerindeki iddiaları, hiyerarşiler içindeki suçları ve katkılı maddelerin varlığı gibi pek çok örnek sunmaktadır. Goldstein'ın modellerinden iki veya üçünün kapsamına giren bazı durumlar olsa da, bu araştırma gelecekteki araştırmalar için çerçeve niteliğindedir.

Goldstein'ın çerçevesi yayınlandığından bu yana yapılan araştırmalar, Goldstein'ın modellerinin temelini desteklemiştir. Ancak herhangi bir madde ile akabinde meydana gelen şiddet arasındaki ilişki, o uyuşturucunun gerçek etkileri ile hukuki statüsüne dayanmaktadır. Goldstein (1985, p. 502), çoğunlukla alkol, uyarıcı, uyku hapları ve çözülmeli uyuşturucuların dâhil olduğu durumlarda psikofarmakolojik şiddet ile maddenin birbiriyle ilişkili olduğunu bulmuştur. Pek çok yasadışı madde aslında uyuşturucuların fiziksel özellikleri sebebiyle (örneğin eroin) psikofarmakolojik şiddet düzeylerini aşağıya çekebilir. Uyuşturucu şiddetinin devletin yasaklamaları sonucu meydana geldiği iddiasına yanıt olarak, Boyum ve Kleiman alkol ve şiddet arasındaki ilişkiden yola çıkarak uyuşturucu ve suç arasındaki ilişkinin en azından bir kısmından psikofarmakolojik şiddetin sorumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır (Boyum ve Kleiman, 2003, p. 22). Buna ilaveten, New York'taki 1988 cinayetleri üzerinde yapılan analizde (Goldstein, Brownstein, Ryan ve Bellucci, 1989) bütün alkolle ilişkili olayların psikofarmakolojik şeklinde sınıflandırılabileceği ileri sürülmüştür.

Goldstein'ın çerçevesinde yer alan sonraki iki model, uyuşturucunun gerçek etkilerinden ziyade maddeyle ilgili kamu politikaları ve bunlara gelen reaksiyonlarla ilgilidir. Araştırmalar Goldstein'ın ekonomik zorlayıcı şiddet iddiasını desteklemektedir. Baumer ve arkadaşlarının çalışmalarında madde alışkanlığı olan kullanıcılar, alışkanlıkları için hızlı nakit bulmak için günün belirli saatlerinde soygunlara başvurabildiklerini görmüşlerdir (Baumer, Lauritsen, Rosenfeld ve Wright, 1998, p. 338). Diğer araştırmalar, hırsızlık, soygun ve sahtecilik gibi suça sevk eden bağımlılık ve gelir arasında karmaşık bir bağ olduğunu göstermiştir (Bennett ve Holloway, 2005) Özellikle eroin, bağımlılık yapan özellikleri sebebiyle ekonomik zorlayıcı suçlarla

bağlantılıdır. Ancak bazı çalışmalara göre eroin kullanıcıları şiddete başvurmak yerine, şiddet içermeyen suç olasılıklarını daha çok tercih etmektedirler (Allen, 2005, p. 371).

Goldstein'ın çerçevesindeki üçüncü modeli ise yasadışı piyasaların etkisini veya sistemik uyuşturucu şiddetini incelemektedir. New York'ta 1988 yılındaki cinayetlerin analizinde (taş kokain salgınının zirvede olduğu dönem) uyuşturucu bağlantılı cinayetlerin yaklaşık %70'inin sistemik şiddet olduğu tespit edilmiştir (Goldstein, 1989). Goldstein çalışmasında aşırı denetim tedbirlerinin, bir malın nadir ve talep edilen mal haline gelmesine yol açabilme ihtimalini açıklamıştır. Bu tür şiddete ahlak suçları dışından ve uluslararası çağdaş bir örnek olarak Afrika'nın batı bölgelerindeki elmas ticareti gösterilebilir.

Sistemik şiddet kamu politikasıyla doğrudan ilgilidir. Sistemik şiddetin sebep olduğu uyuşturucu suçlarının yüzdelik oranı henüz teyit edilmemiştir. Ancak bazı araştırmacılar sistemik şiddetin düzenli yasal piyasalarda aslında mevcut olmadığına işaret etmektedir. Boyum ve Kleiman likör dükkânı sahipleri arasındaki nadir şiddet örneklerine yer verirken, pek çok şiddet sorunundan yasadışı uyuşturucu bölgelerinin sorumlu olduğuna işaret etmektedir (Boyum ve Kleiman, 2003, p. 20).

Uyuşturucu şiddeti ilişkisinin ötesinde, Goldenstein'ın çerçevesinin uygulanabilirliği kesin değildir. Örneğin şiddete ilaveten pek çok mala karşı işlenen suç, bu çerçevedeki üç modele de atfedilebilir. Psikofarmakolojik etkiler, suçlunun sarhoş bilinçsizliği içerisinde yıkıma başvurmasına yol açabilir. Ekonomik zorlayıcı şiddet, genellikle eroin kullanıcılarının hırsızlık olayları örnekleri ile bağlantılıdır (Allen, 2005, p. 372). Son olarak sistemik şiddet, motorlu taşıt hırsızlığı, soygun veya vandalizm gibi mala karşı suç biçimleri ile sonuçlanabilir. Bunun yanı sıra, madde-şiddet ilişkisini açıklamak üzere hazırlanan bu çerçeve, diğer ahlak suçlarının açıklanması için de kullanılabilir. Bu çalışmanın ileriki bölümlerinde şiddet ve pornografi etkileri (bir tür psikofarmakolojik şiddet), kumar bağımlılıkları (ekonomik zorlayıcılar) ve fuhuş piyasaları (sistemik şiddet) konularına değinilecektir.

Goldstein'ın çerçevesinin ve uyuşturucu ile şiddet arasındaki ilişkiler üzerine yapılan diğer son araştırmaların önemine rağmen, uyuşturucu ve kamu politikasının etkilerinden biri Goldstein'ın çalışmasında eksiktir. Yasadışı uyuşturucu tüketimi, üretimi ve dağıtımının en önemli unsurlarından biri de, hassas nokta kabul edilen mağdurların sayısıdır. Bir uyuşturucu ticareti esnasında satıcı, üzerinde taşıması muhtemel para miktarı ve polise ihbar edemeyecek durumda olması sebebiyle, potansiyel suçlular için cazip bir hedef haline gelir. Fırsat kuramcıları (Cohen ve Felson, 1979; Cornish ve Clarke, 1986, p. 10) potansiyel bir suçlunun potansiyel bir soygunun maliyet ve faydasını ölçerken dikkate aldığı artan ödül ve azalan risklerin önemini vurgular. Bu sebeple hassas ve cazip hedeflerin artışı bu tür suçlara başvurulmasını da etkilemektedir.

Madde kullanımı ile suç arasında ilişki kurulmasıyla ilgili araştırma tasarımları çeşitlidir ve bu alanda pek çok yaklaşım kullanılmıştır. Bennett ve Halloway (2005) bu ilişkiyi anlayabilmek için vaka çalışmaları, etnografiler, mahkûm görüşmeleri ve tedavi görüşmeleri dâhil olmak üzere bir dizi nitel yöntemden bahseder. Uyuşturucular ile suç arasındaki nicel analizler, zaman serisi korelasyonlarını (Bennett ve Halloway, 2005) ya da resmi polis verilerini, mağdur anketlerini, kendini ihbar etme anketlerini ve diğer verileri kullanır (Parker ve Auerhahn, 1998, pp. 294-301).

Bu araştırma tasarımlarının geçerliliğine ilişkin bazı tehditler de söz konusudur. Bütün araştırma çalışmalarındaki geçerliliğe yönelik başlıca tehditlerden biri de nedenselliğin varlığıdır (Shadish, Cook ve Campbell, 2002, p. 457). Nedensellik, değişkenler ve düzgün zamansal düzen ve sahtelikten uzak olma durumu arasında bir korelasyon olmasını gerektirir. Araştırma çalışmalarının çoğu, özellikle üzerinde çalışılması zor farklı münferit uyuşturucu ve şiddet değişkenleri arasında korelasyon oluşturmada başarılı olmuştur, ancak zamansal düzen ve sahteliği belirlemek özellikle zordur. Bennett ve Halloway'in çalışması (2005), suç davranışının, uyuşturucu kullanımının başlangıcından önce var olduğunu gösteren çalışmalarına örnek teşkil etmektedir. Sosyal dezavantaj veya akran ilişkisi gibi değişkenlerin dâhil edilmemesi de geçerliliğe bir tehdit oluşturmaktadır (Martin, Maxwell ve

White, 2004, p. 350). Bu ilişkiyi açıklayan kuramsal modellerin geliştirilmesi, gerek iç geçerlilik konusunu çözümlemek, gerekse daha kapsamlı deneysel testler geliştirmek için gereklidir.

Maddeyle ilgili çalışmalarda geçerliliğe karşı bir diğer tehdit ise doğru ölçümler için yapı geçerliliğinin olmasıdır (Shadish, Cook ve Campbell, 2002, p. 29). Fagan, alkol ve uyuşturucu tüketiminin nasıl tam olarak ölçülebileceğini sorgulamaktadır. Beklenen etkinin oluşması için alkol veya uyuşturucu tüketiminin gerekli dozu ve süresi için herhangi bir fikir birliği söz konusu değildir (Fagan, 1993, p. 66). Buna ilaveten, Bennett ve Halloway (2005) uyuşturucu türü ve suç türü içerisinde çözümlemenin önemini vurgulamaktadır. Her bir uyuşturucunun kullanıcılar üzerinde farklı psikofarmakolojik etkileri bulunur ve her bir suç farklı fayda ve maliyetler sunar. İleri düzey veri toplama, uyuşturucu araştırmacılarının daha güvenilir veri setleri geliştirmesinde faydalı olacaktır. Ancak bazı maddelerin yasadışı oluşu, uyuşturucu araştırmacılarını detaylı bilgi vermeyen ve büyük çaplı olmayan ölçüm ve örneklemler haricindeki küçük çaplı örneklemlere odaklanmaya zorlamaktadır (Goldstein, 1985, p. 504). Bu ölçüm faktörlerine ilaveten, çoklu uyuşturucu kullanımının yaygınlığı da, tek bir maddenin etkilerini ayırmayı zorlaştırmaktadır.

Araştırma bulgularına tehdit oluşturan son unsur, tek bir çalışmanın diğer düzenlemelere genellenemez oluşudur (Shadish, Cook ve Campbell, 2002, p. 24). Fagan (1993), uyuşturucu kullanımının psikofarmakolojik etkilerinin büyük ölçüde bağımlı bir değişken olduğunu ileri sürmektedir. Bunun yanı sıra, uyuşturucu piyasaları tarafından yaratılan sistemik şiddet de, bir yerden başka bir yere göre değişiklik gösterebilir (Fagan, 1993, p. 73). Yasadışı uyuşturucu nüfusu üzerinde yapılan çalışmaların çoğu, uygunluk örneklemlerine dayanır ve bu da diğer nüfuslara yönelik değerlendirmeler yapılmasını zorlaştırır (Bennett ve Halloway, 2005). Araştırma çalışmalarının genellenebilme düzeyini, yetki alanlarına göre değişen politikalar ve alkol ve yasadışı uyuşturucuya ayrılan mesai de etkileyecektir.

5. Cinsel Davranış Ve Ahlak Suçu Haricindeki Suçlar

Ahlaka aykırı olan cinsellikle ilgili suçlar ve ahlak suçu haricindeki suçlar arasındaki ilişki genellikle iki yönlüdür. İlk olarak, fuhuş, sistemik şiddet ve mağdur olma riskinin artması ile ilişkilendirilir. İkinci olarak, materyalin izlenmesi doğrudan etki yaratacağı için, pornografinin daha sonraki cinsel saldırı veya tecavüzle bağlantılı olmasına ilişkin kuramsal bir beklenti söz konusudur. Madde kullanımını, ahlak suçu haricindeki suçlarla ilişkilendiren çalışmalara benzer şekilde, bu ilişkiyi tanımlamayı deneyen bir literatür de mevcuttur. Yine de bu çalışma alanında da bir dizi geçerlilik sorunu karşımıza çıkmaktadır.

Fuhuşla ilgili şiddete her türden suçlular tarafından başvurulabilir. Potansiyel mağdur olan bu kadınlar, romantik partnerlerinden, müşterilerinden, fırsatçılardan, tanıdıklarından ve kadın tacirlerinden şiddet görme olasılıklarının bulunduğunu kabul etmelidir (Sanders, 2008, p. 180). Uyuşturucu ve fuhuş piyasaları arasında farklılıklar bulunsa da, fuhuş piyasasındaki şiddetin sebebi, rekabet içerisindeki kadın tacirleri, hayat kadınları veya müşterilerdir. Bu konunun aydınlatılması için New York şehrindeki hayat kadınları ile ortaklaşa yapılan çalışmada, kuramsal alandaki faktörlerin istatistiksel olarak kontrolü sonrasında cinayet oranının genel nüfusun 18 katı olduğu ortaya çıkmıştır (Potterat, Brewer, Muth, Rothenberg, Woodhouse, 2004, p. 781).

Yasadışı piyasalardaki fuhuşun niteliği, barındırdığı hassasiyetler sebebiyle, hem hayat kadınının hem de müşterinin mağdur olması için büyük riskler içerir. Dalla (2002), hayat kadınlarının cinsel eylem öncesinde, esnasında veya sonrasında yaygın şekilde müşterilerinden para çaldıklarını ileri sürmüştür (Dalla, 2002, p. 71). Bazı durumlarda hayat kadınları müşterilerinin paralarını eylemi tamamlamadan çalmıştır. Ancak geniş çaplı araştırmalar, hayat kadınlarının, tecavüz miti klişeleri ve olanakları dâhil bir dizi faktör sebebiyle, diğer kadınlardan daha fazla cinsel mağduriyete uğrama ihtimali taşıdığını göstermiştir (Sanders, 2008, p. 180).

Fuhuşla ilgisi olan ancak ahlak suçu olmayan suçlar, örneklemler arasında uzamsal kıyaslamaları (Potterat, 2004, p. 780) ve etnografik tasarımların (Dalla, 2002, Murphy ve Venkatesh, 2006, p. 143) geliştirilmesine yol açmıştır. Detaylı mülakatlar,

anketler ve resmi polis verilerinin alınması, veri toplama yöntemleri arasında yer almaktadır. Ancak madde kullanımı kapsamındaki ahlak suçu olmayan suç literatüründe karşılaşılan pek çok geçerlik engeli, fuhuş araştırmacıları için de geçerlidir. Örneklemler, genellikle fuhuşun hukuki statüsü sebebiyle bulguların diğer düzenleme ve nüfuslar için de tekrarlanması gerekir. Buna ilaveten, madde kullanımı ile ahlak suçu haricindeki suçlardaki bazı nedensellik endişeleri, fuhuşla ilgili şiddetin kuramsal çerçevesine dayanarak daha az gözlenir. Örneğin cinsel eylem esnasında başvurulan şiddet, bir maddenin psikofarmakolojik etkisi altındaki şiddetten daha çok fuhuşla doğrudan ilişkilendirilebilir.

Bu kategoride belirlenen bir diğer araştırma yönü de pornografi tüketimi ile cinsel şiddet arasındaki ilişkidir. Kuramsal varsayımlar nispeten tek düze olsa da, araştırma çalışmaları, veri toplama sorunları ile engellenmektedir. Kutchinsky, dört ülkede pornografiye erişim konusundaki verileri kullanarak cinsel şiddet konusunda büyük çaplı değişiklikler görülüp görülmediğini değerlendirmiş, ancak pornografiye erişim ile tecavüz arasında herhangi bir anlamlı ilişki bulamamıştır (Kutchinsky, 1991, p. 53). Procida ve Simon, Avrupa ve Japonya'da başka çalışmalar yapmış ve pornografinin yasallaşmasından sonra cinsel şiddet üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını ileri sürmüştür (Procida ve Simon, 2003, p. 79). Bunun tam aksi bir durum yaşanan Hindistan'da, pornografi konusunda oldukça kısıtlayıcı bir politika uygulanıyor olmasına rağmen, kadınlara yönelik şiddet oldukça yüksek orandadır.

Ulusal pornografi tüketiminin uzun vadeli oranlarını karşılaştıran çalışmalara ilaveten, bu ilişkiyi tanımlamaya yönelik iki farklı araştırma tasarımı kullanılmıştır. Langevin ve Curnoe farklı cinsel suç türlerini işleyen suçlulara yönelik pornografi kullanımı konusunda doğrudan bir anket yapmıştır. Bu çalışma sonunda suçla pornografi arasında %20'den daha az bir ilişki olduğu bulunmuştur (Langevin ve Curnoe, 2004, p. 585). Diğer bir araştırma tasarımı kontrollü laboratuvarlarda gerçekleştirilmektedir. Bireyler farklı türdeki pornografiye maruz bırakılarak kontrol gruplarında cinsel saldırganlık düzeylerinin artıp artmadığı belirlenmektedir. Procida ve Simon (2003, p. 75) bu araştırma tasarımının pornografiye maruz kalma ve cinsel saldırganlık arasında olumlu bir ilişki gösterdiğini kanıtlayan bulgular elde etmiştir.

Bu ilişkiyi gösteren bulgular olmasına rağmen her bir araştırma tasarımının belirgin eksikleri söz konusudur. Makro düzeydeki yetki bölgeleri arasındaki şiddet oranlarını karşılaştıran çalışmalar kontrol edilemeyen bir dizi faktöre dayanan iç geçerlik engellerine tabidir. Bu çalışmalar aynı zamanda belirli bir bölgede gerçekte ne kadar pornografi tüketildiğinin ölçülememesi sorunuyla da karşı karşıyadır. Suçlu anketleri ise suçluların ifadelerine ve genel nüfusu temsil etmeyen örneklemlere dayanmaktadır. Laboratuvar testleri sadece yanıtlayıcıların testlerden uyarılıp uyarılmadığını göstermektedir. Bu deneylerde elde edilen bulguların gerçek davranışa dönüşüp dönüşmeyeceğini veya bulguların gerçek hayat durumlarına genellenip genellenemeyeceği de kesin değildir.

6. Kumar Ve Ahlak Suçları Haricindeki Suçlar

Kumarın ahlak suçları haricindeki suçlarla olan ilişkisi büyük ölçüde kumar türüne bağlıdır. Kumar kapsamına, spor kumarlarından at yarışlarına, sayı oyunlarından kumarhane oyunlarına pek çok tür girer. Kumar ve suç arasındaki ilişkiyle ilgili son dönemde kullanılan literatür daha çok kumarhanelere odaklanmaktadır. Bunun iki sebebi vardır. İlk olarak, kumarhaneler Las Vegas ve Atlantic City'deki ilk örnekleri kurulduktan sonra oldukça yaygınlaştı ve günümüzde nerdeyse ABD'nin her eyaletinde kumarhaneler kurulmaktadır. İkinci olarak, kumarhaneler araştırmacılara belirli bir süre ve mekânda bilinen bir miktar üzerinde çalışma olanağı sunmaktadır. Spor bahisleri gibi kumarın pek çok türü hukuki statüleri sebebiyle ölçümleri zorlaştırmaktadır.

Kumar ve suç arasındaki ilişkinin kuramsal temelini atan Grinols ve Mustard kumarhanelerin diğer suç türlerine yol açabileceği birçok durum tespit etmişlerdir. Bunlar arasında ekonomik zorlayıcı etki, artan ziyaretçi suçluluğu ve ziyaretçi profili sebebiyle suç sonunda elde edilecek ödülün artışı sayılabilir. Madde kullanımında da geçerli olan ekonomik zorlayıcı model, çoğunlukla

kumarla ilgisi olan şiddetle ilişkilidir. Kumar oynayanların kumar alışkanlıklarını finanse edebilmek için hırsızlığa başvurabilecekleri ileri sürülmektedir (Grinols ve Mustard, 2001, p. 7). Ancak bazı araştırmalar kumar oynayanların sahte çek yazmak veya işyerinden hırsızlık gibi şiddet harici suçlara daha çok başvurduklarını göstermektedir (Schwer, Thompson ve Nakamuro, 2003, p. 9). Ziyaretçi suçluluğunun etkisi, yeni olanakların ortaya çıkmasıyla ham suç sayısı toplamının, bölgeye olan ziyaretlerin artmasıyla birlikte artışa geçmesidir. Son olarak ziyaretçi ödül modeli, bir hedefin cazipliğiyle ilgilidir. Potansiyel suçlular, kumarhane çevresinde hedef tespiti yapar çünkü bu kişiler büyük miktarda para taşıyor ve çevreyi bilmiyor olabilirler.

Kumarhanelerin, artan suç oranlarıyla herhangi bir ilişkisinin olup olmadığını tespit etmek için pek çok araştırma yapılmıştır. Buna ilaveten araştırmacılar suç oranında gözlenen herhangi bir artışın yer değiştirmenin bir etkisi mi yoksa gerçek bir suç artışı mı olduğunu da dikkate almalıdır. Kumarhane suçları literatürü, temelinde pek çok araştırma tasarımını barındırmaktadır. Stitt, Nichols ve Giacopassi (2005, p. 196) gerçek suç oranları yerine suç algıları üzerinde çalışarak bir kumarhanenin varlığının çoklu ortamlardaki suç oranları üzerinde bir etkisinin olduğu sonucuna varmışlardır. Resmi polis verilerine bakıldığında araştırmacılar, kumarhanenin kurulmasından önce ve sonraki değişiklikleri de değerlendirecek zaman serileri kullanmışlardır. Kumarhaneler ile yerel resmi suç oranları arasındaki ilişkiyi belirleyen araştırma bulguları değişiklik göstermektedir. Chang (1996), Biloxi, Mississippi'de kumarhanelerin açılmasından iki yıl sonra hiçbir etki gözlemezken, Stitt, Nichols ve Giacopassi (2003, p. 253) ise kumarhanelerin açılmasından sonra bazı muhitlerde suç oranında bazı artışlar tespit etmişlerdir.

Daha önce de bahsedildiği üzere, kumar ve ahlak suçu haricindeki suçların ilişkisi konulu araştırmaların çoğu kumarhanelere odaklanmıştır. Bu sebeple, diğer kumar türlerinin suç üzerindeki etkisi hakkında çok az bilgi mevcuttur. Uygunluk örneklemine dayanan bazı anketlerde kumarhanesi olmayan nüfus incelenmiştir, ancak kalite araştırma tasarımlarının çoğu, yasal kumarhanelerin etkisini ölçmüştür. Bu çalışmalarla ilgili en temel metodolojik endişelerin başında ölçme, nedensellik ve dışdeğerleme gelmektedir. Albanese (1985), suç oranlarında hesaplanmayan ilave nüfus sebebiyle turistik mekânlarda suçun artış sergilediğini iddia etmiştir. Atlantic City veya Wildwood, New Jersey gibi cazibe merkezlerinde gündüz vaktindeki nüfus sayısı, resmi suç oranlarında yer alan rakamlardan daha yüksektir (Albanese,1985, p. 43). Kumarhaneler ile diğer eğlence mekânları arasındaki bu karşılaştırma başka araştırmacılar tarafından da desteklenmektedir (Miller ve Schwartz, 1998, p. 136). Kumarhanelerle ilgili araştırmaların çoğu, kuramsal beklentilere dayanan muhtemel ara değişkenler serisini değerlendirir, ancak her zaman araştırma kapsamında hesaba katılmayan diğer faktörlerin de suç oranlarını etkilemesi olasılığı söz konusudur. Walker (2007), araştırmacılar için eşzamanlı hususları (örneğin kumar ve alkol) ayıramama durumunun, hatalı varsayım ve sonuçlar çıkarmaya yol açacağını iddia etmektedir. Son olarak, genellenebilir sonuçlara ulaşabilmek için benzer araştırmaların yapılarak belirli bir kumarhane bölgesindeki etkilerin teyit edilmesi gerekmektedir.

7. Ahlak Suçu Haricindeki Suçların Sebep Oldukları Ahlak Suçları

Ahlak suçları ile bunlar haricindeki suçlar arasındaki ilişkileri inceleyen araştırma çalışmalarının büyük bölümünde ahlak suçlarının geleneksel suçlar üzerindeki etkileri dikkate alınmıştır. Ancak diğer suçların, ahlak suçlarına sebep olduğu görüşünü destekleyen kuramsal bir temel de mevcuttur. Buna ilaveten ahlak suçlarına yönelik kamu politikaları aslında çeşitli müeyyideler yoluyla ahlak suçlarına müsamaha gösterilmesine yol açmaktadır.

Bennett ve Halloway (2005), uyuşturucu ve suç arasında net bir korelasyon olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak bu ilişkiyi açıklamaya yönelik dört olası model mevcuttur: (1) uyuşturucu suça yol açar, (2) suç, uyuşturucu kullanımına yol açar, (3) karşılıklılık etkisi vardır, (4) üçüncü değişken modeli. Birinci ilişki, uyuşturucu ve suç arasında olduğu varsayılan en yaygın ilişkidir. Üçüncü değişkenin mevcudiyetine değinen modelde ise hem uyuşturucu kullanımına hem de suça sebep olan dış faktörler söz konusudur. Ancak ikinci ve üçüncü modeller, madde kullanımının suçtan kaynaklanabileceğini göstermektedir. Bennett ve Holloway (2005) başarıyla işlenen bir suç sonrasında alkol ve uyuşturucu ile yapılan kutlamaya bir örnek vermiştir.

Araştırmacıların verdiği başka bir örnek ise bazı suçluların, işlemeyi planladıkları bir suç öncesinde endişelerini gidermek ve sakinleşmek amacıyla alkol veya uyuşturucu kullanabildikleri fikridir.

Ahlak suçu haricindeki suçların mağduriyeti, ahlak suçlarının artan düzeyi ile bağlantılı olabilir. Çocukken seks mağduriyetinin olması, daha yüksek oranda madde kullanımı ve fuhuşa yol açabilir. Soygun mağduriyetinin olması kumara yol açabilirken, diğer mala karşı suçlardan doğan mağduriyetler ise zararın telafi edilmesi için yasadışı ve gayrıahlaki faaliyetlere başvurulmasına sebep olabilir. Ahlak suçu haricindeki suçlardan doğan mağduriyetler ile akabinde işlenen ahlak suçu arasındaki ilişkinin akademik çalışmalarla incelenmesi gerekmektedir.

Ahlak suçu haricindeki suçlar, ahlak suçlarına yol açabilirken, bir başka iddiaya göre de başlangıçta bu suçlara yönelik toplumsal tepkiler bireyleri ahlak suçuna yöneltmektedir. Para cezaları, hapis cezası ve damgalama gibi cezai adalet sisteminin bazı unsurları akabinde uyuşturucu kullanımı, fuhuş, pornografi ve kumara yönelme ihtimalini arttırabilir. Öğrenme ve altkültür kuramları, cezaevi ortamını inceler ve hapis cezası öncesi ve sonrası uyuşturucu kullanımı arasında ilişki kurmaya çalışır. Daha önce uyuşturucu kullanmayan kişilerin cezaevi ortamında uyuşturucu kullanmaya başlamış olması, öncelikle ahlak suçu haricinde bir suçun işlenmesi ve akabinde ahlak suçunun gelmesi arasında dolaylı bir bağ kurmaktadır. Buna ilaveten, kaybedilen ekonomik gelir ve etiketler, kadınları fuhuşa ve bazı kişileri de kumara zorlayabilir. Geleneksel cinsel aktiviteden mahrum kalmak, cezaevlerindeki pornografi üzerinde önemli etkiye sahiptir.

Sonuç

Ahlak suçları ile diğer suçlar arasındaki ilişki özellikle tanımsal, kuramsal ve politikalar açısından karmaşıktır. Son 30-40 yıldır yürütülen araştırmalar hızla artsa da, ahlak suçlarının doğasındaki dinamik değişimler araştırmacıların her zaman bir adım ilerisinde gibi görünüyor. Ancak, gelişen kuramsal fikir ve çerçevelere dayanarak, ahlaken suç kabul edilen davranış ile kabul gören davranış arasında kalan bir grup davranış biçiminin anlaşılmasına yönelik önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

İleriki dönemlerde yapılacak çalışmaların birden çok yönü olmalıdır. İlk olarak, mağduriyetin hassasiyeti konusuna daha fazla değinilmelidir. Ahlak suçuna katılım sağlayan bütün aktörler, kendi cazibeleri ve hassasiyetleri sebebiyle yüksek oranda mağduriyet riski taşımaktadır. İkinci olarak, internet, ahlak suçlarının işleyiş biçimini değiştirmiştir. Son 15 yılda gözlenen teknolojik gelişmeler sebebiyle, madde kullanımı, fuhuş, pornografi gibi her bir ahlak suçunun görünümü de değişime uğramıştır. Bu alandaki nüfusun halen titiz deneysel değerlendirmelere tabi tutulması gerekmektedir. İnternet dışındaki ahlak suçlarının ve piyasalarının, teknoloji çağındakilere olan etkilerinin karşılaştırılması için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Üçüncü olarak, büyük çaplı politika olasılıklarını d eğerlendiren araştırmaların yarıda kesilmemesi gerekmektedir. Deneysel bulguların, kamuoyu ve sosyal bağlam ile birleşiminden oluşan ahlak suçları konulu çalışmalar, meşrulaştırma, yasal düzenleme veya yasak koyma gibi nihai sonuçları barındıran politika değişikliklerinde önemli rol oynamaktadır.

Kaynakça

Albanese, Jay, S. (1985). "The effect of casino gambling on crime", *Federal Probation*, C.49,S.2, pp.39-44.

Allen, Chris. (2005). "The Links between Heroin, Crack Cocaine and Crime Where Does Street Crime Fit In?." *British Journal of Criminology*,C.45,S.3, pp.355-372.

Baumer, E., Lauritsen, J. L., Rosenfeld, R., ve Wright, R. (1998), "The influence of crack cocaine on robbery, burglary, and homicide rates: A cross-city, longitudinal analysis", *Journal of research in crime and delinquency*, C.45,S.3, pp.316-340.

Boyum, David. ve Kleiman, Mark.A.R. (2003), "Breaking the drug-crime link", *The Public Interest*, S.152, pp.19-38.

Cohen, Lawrence E., and Marcus Felson. (1979), "Social change and crime rate trends: A routine activity approach", *American sociological review*, C.4,S.44, pp.588-608.

Cook, Philip.J, (1988), "An introduction to vice", *Law and Contemporary Problems*, C.51,S.1, pp.1-8.

Cornish, Derek B., and Ronald V. Clarke (Ed) (2013), *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending*, Transaction Publishers, New York: Springer-Verlag.

Dalla, Rochelle L, (2002), "Night moves: A qualitative investigation of street-level sex work." *Psychology of Women Quarterly*, C.26,S.1, pp.63-73.

Devlin, Patrick, (1965), *The enforcement of morals*. Liberty Fund Edition, London: Oxford University Press.

Fagan, Jeffrey, (1993), "Interactions among drugs, alcohol, and violence", *Health Affairs* C.12,S.4, pp. 65-79.

Grinols, Earl, (2004), *Gambling in America: Costs and Benefits*, New York: Cambridge University Press.

Grinols, Earl.L. ve Mustard, David.B, (2001), *Measuring industry externalities: The curious case of casinos and crime*,Working paper, pp.1-35.

Goldstein, Paul.J.,(1985), "The drugs/violence nexus: A tripartite conceptual framework", *Journal of Drug Issues*, C.15,S.4,pp.493-506.

Goldstein, Paul.J., Brownstein, H.H., Ryan, P.J., ve Bellucci, P.A., (1989), "Crack and homicide in New York City 1988: a conceptually based event analysis", *Contemporary Drug Problems*, C.16,S.4, pp.651-687.

Hamm, Richard F., (1995), *Shaping the Eighteenth Amendment: Temperance Reform, Legal Culture, and the Polity, 1880-1920: Temperance Reform, Legal Culture, and the Polity, 1880-1920*. Univ of North Carolina Press, 1995.

Harcourt, Bernard E., (1990), "The collapse of the harm principle", *Journal of Criminal Law and Criminology*, C.90,S.1, pp.109-194.

Harcourt, Bernard E., (2004), "Foreword: "You are entering a gay and lesbian free zone": On the radical dissents of Justice Scalia and other (post-) queers", *The Journal of Criminal Law and Criminology*, C.94,S.3, pp.503-550.

Harris, Donald P., (1972), "The concept of state power under the twenty-first amendment", *Tennessee Law Review*, C.40, pp.465-495.

Hart, Herbert Lionel A., (1963), *Law, liberty, morality*., Stanford, CA: Stanford University Press.

Kutchinsky, Berl., (1991), "Pornography, sex crime and public policy", En: Gerull, SA y Halsted, B. (Ed.). Sex industry and public policy. (ss. 41-54). Canberra: Australian Institute of Criminology.

Langevin, Ron. ve Suzanne Curnoe., (2004), "The use of pornography during the commission of sexual offenses." *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, C.48,S.5, pp.572-586.

Martin, Susan E., Maxwell, Christopher D., ve White, Helene R., (2004), "Trends in alcohol use, cocaine use, and crime: 1989-1998", *Journal of Drug Issues*, C.34,S.2, pp.333-359.

May, Tiggey, Mark Edmunds, ve J. M. Hough., (1999), *Street Business: The links between sex and drug markets*, London: Research, Development and Statistics Directorate, U.K. Home.

Mill, John S., (1859) *1892. On Liberty*. London: Longmans, Green.

Miller, Ted R., Levy, David T., Spicer, Rebecca.S., ve Taylor, Dexter M., (2006), "Societal costs of underage drinking", *Journal of Studies on Alcohol*, C.67,S.4, pp.519-528.

Miller, William J. ve Schwartz, Martin D., (1998), "Casino gambling and street crime", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, C.556, pp.124-137.

Murphy, Alexandra K. ve Sudhir Alladi Venkatesh (2006), "Vice careers: The changing contours of sex work in New York City", *Qualitative Sociology*, C.29,S.2, pp.129-154.

Natarjan, Mangai, ve Hough, Mike., (Ed.) (2000), "Illegal drug markets: From research to prevention policy", *Crime Prevention Studies*, Monsey, NY: Criminal Justice Press.

Office of National Drug Control Policy (2001), *The Economic Costs of Drug Abuse in the United States, 1992-1998,* Washington, DC: Executive Office of the President (Publication No. NCJ-190636).

Parker, Robert Nash, and Kathleen Auerhahn., (1998), "Alcohol, drugs, and violence."*Annual review of sociology*, C.24, pp.291-311.

Potterat, John J., Brewer, Devon D., Muth, Stephen Q., Rothenberg, Richard B., Woodhouse, Donald E., Muth, John B., Stites, Heather K. ve Brody, Stuart., (2004), "Mortality in a long-term open cohort of prostitute women", *American Journal of Epidemiology*, C.159,S.8, pp.778-785.

Procida, Richard., ve Smon, Rita James., (2003), *Global perspectives on social issues: Pornography*, Lanham, MD: Lexington Books.

Romero-Daza, Nancy., Week, Margaret., Singer, Merrill., (2003), "Nobody gives a damn if I live or die: Violence, drugs, and street-level prostitution in inner-city Hartford", Connecticut. Medical Anthropology, C.22,S.3, pp.233-259.

Sanders, Teela., (2008), *Paying for pleasure: Men who buy sex*, Cullompton, UK: Willan Publishing.

Schwer, R. Keith, William N. Thompson, ve Daryl Nakamuro, (2003),"Beyond the limits of recreation: Social costs of gambling in southern Nevada", *Annual Meeting of the Far West and American Popular Culture Association*.

Shadish, William R., Cook, Thomas D., ve Campbell, Donald T., (2002), *Experimental and quasi-experimental designs for generalized causal inference*, Boston: Houghton Mifflin.

Skolnick, Jerome H., (1988), "The social transformation of vice", *Law and Contemporary Problems*, C.51,S.1, pp.9-29.

Stitt, B. Grant, Mark Nichols, ve David Giacopassi., (2003), "Does the presence of casinos increase crime? An examination of casino and control communities", *Crime & Delinquency, C.*49,S.2,pp.253-284.

Stitt, B. Grant, Mark Nichols, and David Giacopassi., (2005), "Perception of casinos as disruptive influences in USA communities." *International Journal of Tourism Research*, C.7.S.4-5, pp. 187-200.

The Wolfenden Report, (1963), *Report of the Committee on Homosexual Offences and Prostitution*, New York: Stein and Day.

Walker, Douglas M. (2007), "Problems in quantifying the social costs and benefits of gambling." *American Journal of Economics and Sociology*, C.66,S.3, pp.609-645.

MEHMET KAPLAN'IN GÖZÜYLE İLİM VE EĞİTİM MESELELERİ

Murat TURNA,

Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, murat.turna@dpu.edu.tr

ÖZ: Aydınlar, bilim adamları toplumda yaşananlarla ilgilidir. Onlar için toplum vazgeçilmez bir esin kaynağı ve araştırma konusudur. Aydın, içinde yetiştiği toplumla hissî ve fikrî bağlar kurup onun sorunları üzerine eğilir.

Son dönemdeki sorunlardan biri, Türk toplumunun ilme yaklaşımında ve eğitim sisteminde müşahede edilen farklılaşma ve yozlaşmadır. Zamanla yoğunlaşan sorunlar, üzerinde durulmazsa kronik hastalıklara dönüşür. Bunlar sadece aydınları değil herkesi ilgilendirir. Ne var ki dikkatleri ve toplumsal enerjiyi, tespitleri ve önerileri ile doğru yere yönlendirecek olan yine de ancak aydındır.

İşte bu noktada, hayatı kürsülerde ders vermek ve toplum meselelerine kafa yormakla geçmiş Mehmet Kaplan'ın aydın ve bilim adamı olarak ilim ve eğitim konuları üzerine fikirleri önemsenmelidir. Kaplan'ın eserlerinde yer alan bu iki konu ekseriyetle birbiriyle münasebet içerir biçimde işlenir. Kaplan sorunları sıralar. Meseleyi nasıl gördüğünü izah eder. Mamafih bir eğitimci, bir akademisyen olarak yaşanan durumdan kendisi de muzdariptir.

O, yazarak düşünür. Bu vasıtayla hem şahsiyetin gelişeceğine, hem de sağlıklı bir düşünce ortamının oluşacağına inanır. Denemeleri onun zihni meşguliyetini, dikkatini ve hükümlerini verir. Dolayısıyla Kaplan'ın düşünür kimliği ile en kesif biçimde temayüz ettiği eserleri denemeleridir, denebilir. Denemeleri arasında özellikle "Büyük Türkiye Rüyası" ve "Nesillerin Ruhu", söz konusu meselelere dair en fazla yoğunlaştığı eserlerdir. Bahsedilen kitaplar üzerinden giderek, ilim ve eğitim meselelerine dair olan kanaatlerini ele almak, onları gözden geçirmek fayda sağlar.

Deneyimli bir hoca olarak Kaplan'ın hangi noktalara niçin işaret ettiğini düşünmek, sezgi ve fikirlerini değerlendirmek, ufuk açıcı ve kazançlı bir tecrübedir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Kaplan, İlim, Eğitim, Öğretmen.

SCIENCE and EDUCATION ISSUES FROM MEHMET KAPLAN'S VIEW

ABSTRACT: Intellectuals, scientists are interested in what is happening in society. The society is an indispensable source of inspiration and a research subject for them. Thus, an intellectual establishes emotional and mental ties with the society and minds its problems.

Some of the problems in the recent period are the approach of Turkish society to the science and the differentiation and the corruption observed in the education system. Intensifying problems inveterate by time if not dwelled on. These problems are concerned by everyone not only intellectuals. However it is the intellectual who guides the attention and the social energy to the right spot by recommendations.

At this point, Mehmet Kaplan's ideas upon science and education should be taken into consideration as an important intellectual and a scholar whose life passed by giving lectures, writing books, and cogitating about problems of the society. These two issues frequently take part in Kaplan's works are studied related to each other. Kaplan juxtaposes the problems. He explains how he considers matters. Yet he suffers from the situation as an educationist and an academician.

Kaplan thinks by writing. He believes this will both develop the personality as well as will provide a salutary mind atmosphere. His essays give his mental activities, his attention and his judgements. Therefore his essays are the most distinguished forms as Kaplan's intellectual identity crystallize. From among his essays "Büyük Türkiye Rüyası" and "Nesillerin Ruhu" are the most

concentrated ones on mentioned issues. In this context, handling his opinions about the science and the values and reviewing them by going through mentioned books will be very beneficial.

Thinking about on which spots Kaplan points out and why, making inferences about the future based on intuition and ideas will be seminal and profitable as an experienced lecturer.

Keywords: Mehmet Kaplan, Science, Education, Teacher.

1. Giriş

Mehmet Kaplan bir hoca ve düşünürdür. İlmî araştırma eserlerinin yanı sıra çok sayıda deneme yazmış; bugün pek bilinmese de şiirler kaleme almış ve tercümeler yapmıştır. Yazdıklarının arasında bilhassa denemeleri ilgi çekicidir. Bunlar, belli konulara yoğunlaşmış bir aydının zihin alıştırmalarıdır. Sorunlara odaklanan bir dikkat ve çözüm için çabalayan bir zekâ, bu yazıların hemen fark edilir özelliğidir. Denemelerinde eğitim, ilim, millî kültür, tarih ve medeniyet, hürriyet, demokrasi, gençlik, din, ideoloji, Batı, değer, aydın, ahlak ve Türk büyükleri konuları ele alınmış; bunun dışında pek çok tali mevzuya da değinilmiştir. Tüm bunların millî menfaatlerimiz ekseninde işlendiği belirtilmelidir. Kaplan topluma sağlayacağı faydayı göz ardı etmez. Toplum ve sorunları onun önceliğidir. Büyük Türkiye Rüyası'nın baş kısmında yer alan şu satırlar bunu teyit eder niteliktedir:

"Toplum içinde yaşayan insan onun meseleleri üzerinde düşünmeden edemez. Bu aynı zamanda kendi varlığı üzerinde de düşünmek demektir. Zira fert, bedenini tabiata, dil, terbiye, bilgi ve kültürünü topluma, yani mensup olduğu millete borçludur. (...) Üzerinde yaşadığım toprağı, Anadolu'yu, onun insanlarını ve meselelerini nasıl unutabilirim?" Kaplan (1998, s. 13 – 14).

O, değerler cetvelinin önüne milleti ve memleketi yerleştirmiştir. Milliyetçiliği tarihi ve kültürel anlamda bir şuurlanma olarak telakki eden Kaplan, bu şuura sahip olmanın sosyal hayata nitelik kazandıracağına kânidir. Bu noktada meseleyi eğitimle ilintili kılar

"Bizim teşkilatlı bir 'kültür milliyetçiliği' akımına ihtiyacımız vardır. Bence bu millî savunma kadar ehemmiyetlidir ve onun bir parçası olması gerekir." Kaplan (1998, s. 272).

Abidevi millî kültür varlıkları, dil eserleri ve şahsiyeti değer ifade eden, hayatı doğrudan tarihimizin parçası olmuş müstesna şahsiyetler bilinmeli; başta genç kuşaklar olmak üzere geniş kesimlere bunlar tanıtılmalı, öğretilmelidir. Yazar bunlara dair verilecek eğitimi de salt bir okul meselesi gibi algılamamaktan yanadır. Gelişmek için eğitim gerekir ancak eğitim, çalışma ve aydınlanma şuuru hayatın her safhasında olmalıdır:

"Bir Müslüman beş vakit namazının dışında vaktini nasıl geçiriyor? Beni en çok ilgilendiren mesele budur. Uyuyor mu çalışıyor mu ve nasıl çalışıyor? Mabet ve ibadetin içinde ebedî ve sabit, onun dışında canlı, hareketli ve yeni bir hayat... Bence normal ve sarsıntısız gelişmenin yolu budur." Kaplan (1998, s. 173 – 174).

Kaplan, olaylara kuşatıcı bir bakış açısıyla yaklaşır. O, ilmi ve eğitimi topyekûn sosyal bir yapı içinde geliştirmek ve yaygınlaştırmak fikrindedir. Toplum, öğrenciden ve öğretmenden ibaret değildir. Okulun dışında yaşayan geniş bir kitle vardır ve onlar da bu dairenin dışında düşünülmemelidir.

İlim ve eğitim doğrudan toplum hayatına temas eden iki mühim hususdur. Bunlar temel dinamik olduğu için daima günceldir. Bir üniversite hocasının denemelerinde ilim ve eğitim konularının işlenmesi pek tabiidir. Mühim olan bunların işaret ettiği manadır. Yazılar, toplumu ve çağını aydınlatıyorsa kıymetlidir. Bu noktada yazarın görüşlerini sınıflandırmak, onları böylece irdelemek fayda sağlar.

Mehmet Kaplan'ın ilim ve eğitim konusundaki yazıları, "İlme Dair Görüşleri" ve "Eğitime Dair Görüşleri" başlıkları altında incelenebilir.

2. İlme Dair Görüşleri

Denemelerde, ilmin ve hikmetin özünde "kendini bilmek" düşüncesinin yattığı görüşü savunulur. İnsan yahut toplum, varlığını kavramalı, idrak etmelidir. Gerçekte ne olduğunu, zaaflarını, güçlü yönlerini bilmek; kendini tanımak şarttır. Hakiki ilim budur. Bu aynı zamanda ilme giriş demektir. Kendilerini tanımayanlar, kolaylıkla başkalarının rüzgârında savrulur. Bu da ruhen köksüzlüğün, yetersizliğin bir ifadesidir.

İlimde ve hikmette değer üretmek için yerli düşünceye ehemmiyet verilmelidir. Oysa Türk toplumu başta manevi kaynaklarına yabancıdır. Kitapçıların vitrinleri yabancı aydınların eserleri ile doludur. Gençlerimize Mevlana'dan çok Rus aydınları, Hacı Bayram'dan çok Amerikalı düşünürler hitap etmektedir. Anadolu'daki bin yıllık Türk kültürünün üzerine adeta perde çekilmiş gibidir. Kaplan (1998). Daha kötüsü, ülkenin entelektüel sermayesi, sözde aydınların elinde heba edilmektedir. Gençlere öz kültürü tanıtacakları umudu beslenen aydınlar, kendi fikir eserlerini henüz hazmedememiştir. Konuyu açıklayıcı şu sözler kayda değerdir:

"Türk aydınlarının arasında 'ağır' eserleri okumaktan hoşlananların sayısı çok azdır. Umumiyetle düşüncelerin köklerini kurutan özetler ve formüllerle yetinilmektedir. Bize Batı'dan fikir diye giren şeyler günlük siyasete yarayan ideoloji kırıntılarıdır. Biz fikirleri top, tüfek gibi memleketin 'acil' ihtiyaçlarına cevap vermek için alıyoruz. Unutuyoruz ki gerçek tefekkürün 'fayda' ile yakından alakası yoktur. Onun gayesi sadece 'hakikat'ı araştırmaktır." Kaplan (1998, s. 138).

İlimle tefekkür arasında bağ kuran yazar, ilimle din arasındaki ilişkiye de bu yönü itibariyle yaklaşır.

Din akıl etmenin, tefekkürün önemini vurgular ve hepsinden önce, toplumun temel değeridir. Tarihimiz, kültürümüz bin yıldır din ekseninde şekillenmiştir. Kaplan, bunu görmeyeni cahil olarak niteler. Onu yıkmaya çalışan da aslında milleti sarsar. Dine muhalif yaklaşımları, toplumda son yarım asırdan beri yaşanan buhranın nedeni olarak değerlendirir. Sözde aydınlar, dinin manasını kavrayamadığından, din kurumuna el ve dil uzatmışlardır. Oysa dini duyguların derinleşmesi, bu duyguların işlenmesi gerekir zira hikmeti doğurup hayata anlam katacak; onu yüceltecek olan budur. Kaplan (1998).

Din, bireylerin temel motivasyonudur. İlham aldığı kaynak, öğütlerini dinlediği otoritedir. Toplumsal hassasiyetlerin ve müşterek bakış açısının gelişmesinde rolü büyüktür. Bunu yadsımak hatadır. Yazar, halkın ilme ve kalkınmaya iştirakini, onun inandığı değerleri çağdaş medeniyetle telif edebilmekte bulur. Nihayetinde halk, temel değerleri ile çatışmayan her türlü yeniliği benimser. Nitekim Türkiye'de de çatışan, değerler değil ideolojilerdir. İlimle dinin uzlaşmaz iki kutup gibi gösterilmesi, halkın nazarında ilme karşı bir önyargı oluşturmuştur. Halkı ileriye taşımak adına onun kutsal inançlarını hor gören, maksadı aşan yorumlar yapmak, aslında halkı içine kapanmaya ve yeniliklere direnmeye sevk eder. Bu nüansı kavrayan yazar, dinin özünde çalışmayı, düşünmeyi emrettiğini anlatmak gerektiğini düşünür. Ayrıca o, Müslümanlığı salt ibadetten ibaret görmez. Zulme karşı koymak, ilim için cehd etmek, adalet için çabalamak hakiki dindarlığın bir veçhesidir. Dini, sahip olduğu işte bu özellikleri ile tanıtacak eserler, topluma ışık tutacaktır. Sözgelimi Akif'in Safahat'ı, dini, bize doğru öğretir. Müslümanlık atalet, boşvermişlik, bencillik demek değildir. Din ilme, ahlaka, işini düzgün yapmaya kıymet verir. Sorunlarımızı sayarken ihmallerin neticesinde neler yaşandığını teker teker sıralayan Akif, aslında dinin çağdaş medeniyet ve ilim seviyesini yakalamakta nasıl verimli bir kaynak olduğunu gösterir. Kaplan (2005).

Görülüyor ki yazar, ilmi, yerli düşünce ve din kavramları ile birlikte ele almanın yarar sağlayacağı kanısındadır. İlim de hayat gibidir ve insanlığın birikimiyle oluşur. Günümüze ulaşmak bu birikimlerden istifadeyle gerçekleşmiştir. Önce mazimiz ve öz değerlerimiz tanınmalıdır. Din, bu topraklarda asırlardır hayatın mayası olmuştur ve Türk kimliğinin inşasında en etkili rolü üstlenir. Kaplan'ın dini yapıcı bir unsur olarak değerlendirdiği ortadadır. O, dini yerinde saymaya mazeret olarak gösterenlerin elinde de böyle bir kanıt olmadığını; zira dinin, söylenilenlerin tam aksine ilmi teşvik ettiğini belirtir. Şahsi hayatında hiç de

dindar olmayan yazarın dine dair olumlu yaklaşımı ayrıca ilgi çekicidir.[1] Hadiseleri hoca gözlüğü ile okuduğu, şahsi tercihlerini ve alışkanlıklarını yaptığı tahlillere karıştırmadığı müşahede edilir.

Onun yerli düşünürleri ön plana alan bir okuma stratejisi peşinde olduğu anlaşılır. Vitrinleri kitleleri anlamak için gözlemlemiştir. Dünya tarihine geçmiş mütefekkirleri, alimleri olan toplumun, onların eserlerini ihmal etmesi yakın körlüğün neticesidir. Kendi değerlerini takdir edemeyen toplumlar adeta yosun gibi köksüzleşirler ve dış tesirlerle bir oraya bir buraya savrulurlar. Yazar kendini ihmal etmeyi, bir nevi yakın körlük, kendi varlığının farkına varamama olarak görür. İlmin başlangıcı kendini tanımaksa toplum önce tarih içinde ürettiği değerleri, yetiştirdiği büyük şahsiyetleri bilmelidir. Onlar aynı zamanda gelecek için yol göstericidir. Evrene açılan ilk kapı budur. Yabancı tecrübelerden haberdar olmakla birlikte topraklarımızda yaşanmış tecrübeleri de görmezden gelmemek, bilmek lazımdır. Kendinden bihaber toplumlar sadece derleme ve çevirilerle bir yere kadar gidebilir. İstikrarlı bir ilerleme için yerli düşünce ve terkip kabiliyeti gerekir. Kaplan dış dünyayı reddetmez ancak yerli düşünceye kıymet atfedilmesine önem verir.

İlmin gelişmesi lisanın, kültürün, sosyal şuurun gelişmesi demektir.[2] Bunun için mazinin ne kadar değerli bir kaynak olduğunun farkına varılması gerekir. İlimde, kültürde, sanatta öz kaynaklara gidilmelidir. Türkiye'de görev alanı tanımlanarak kendisine bütçe ayrılan ve karşılığında hizmet beklenen millî tarih ve dil kurumları vardır. Yazar bunların isimlerini anarak eleştirilerde bulunur. Ortaya konulanların yetersizliğinden dem vurur. İslamiyet ve Türklük bilimi gibi temel alanlarda, evvela bu coğrafya sakinlerinin söz sahibi olması beklenirken durum iç açıcı değildir. Yeni bilgi ve katkılar Batı'dan gelir. Çığır açıcı çalışmalar lazımdır; oysa bilinen meseleler gözüyle bakılan bu alanlarda bile Batı'da çalışanların sayısı bizdekinden fazladır ve Batılılar bizi dikkatle tetkik etmektedir:

"İtiraf edelim ki, biz kendi dinimizi, mazimizi Garplının bizi bildiği kadar da bilmiyoruz. Avrupa'da İslamiyet ve Türkoloji sahasında çalışanların sayısı İslam âlemindekinden fazladır. Hayatını Türk mimarîsine tetkike vermiş olan Profesör Albert Gabriel, İstanbul Üniversitesi'nde öğretim üyelerine bir konferans vermiş ve kendisinin 'Hepimizden çok Osmanlı olduğunu' söyliyerek, mazimize ve san'at eserlerimize karşı gösterdiğimiz kayıtsızlığı tenkit etmiş, bizi utandırmıştı." Kaplan *(2005, s. 103).*

İlim kurumlarına araştırmalar yapması ve eserler sunması için sorumluluk düştüğünü bildiren yazar, toplumu ilimle buluşturmak kadar ilmin yaşattığı açmazların da tespitini önemser.

Mamafih Kaplan'ın şu görüşleri aktarılmalıdır:

---

[1] "Âli'ye Mektuplar"da, Kaplan şöyle der: *"Her şey boş, her şey boş. Kendimi aldatmak istiyorum ve aldatamıyorum, diyorum, diyemiyorum ve hayat bana bir oyun gibi geliyor. Dindar olmamak korkunç bir şey. (...) İmanlı bazı garplı muharrirleri okuyorum da sahiden öyle mi diyorlar diye şüphe ediyorum. İmansız Alain ve Valery kafama iyice yerleşmiş (1992, s. 197).*
Aynı eserin bir başka yerinde de şöyle denmektedir: *"Bugün Kurban Bayramı. Bizim için artık manasını kaybetmiş, heyecansız ve merasimsiz herhangi bir gün. (...) Behic dün akşam 'biz insan mıyız? Ye, iç, yat. Ne dua ediyoruz, ne namaz kılıyoruz' diyordu. Dine, fizyolojinin üstünde bir mana veren bu söz üzerinde düşündüm." (1992, s. 212).*

[2] Mehmet Kaplan'ın bu konudaki görüşlerini inceleyen makale ve tezler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları için Bkz:
Dilek Erenoğlu, "Mehmet Kaplan'ın Dil Üzerine Görüşleri", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 2008, S. 36, s. 65-80.
Osman Sel, "Mehmet Kaplan'ın Eğitim-Öğretim ile İlgili Görüşleri", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1993.
Şeyma Büyükkavas, "Mehmet Kaplan Hayatı-Fikirleri", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1997.
Mustafa Said Acar, "Mehmet Kaplan'ın Eserlerinde Estetik, Sanat ve Edebiyat Eğitimi" Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

"Tanzimat'tan Cumhuriyet'e gelinceye kadar din ile ilim arasında uzlaştırma yapılmaya çalışılmış, felsefî kültür noksanlığı dolayısıyla buna muvaffak olunamamıştır. Zira dinden doğrudan doğruya ilim ve tekniğe geçilemez. Arada felsefî bir merhale geçirmek şarttır. Biz bu buhran içinde yaşarken teknik, dünyayı alt üst etmeye başladı. Hatta Avrupa'da tekniğin aşırılığına bir reaksiyon baş gösterdi. Zira manevi kıymetleri yıkan ilim, kendisini gaye edinen teknik insanın aleyhine dönmüştür. (...) Makine icat olunduğu zaman hayvanın yerine konulmuştu. Şimdi insan makineye koşulmak isteniyor. Bu bizim değil, bütün dünyanın meselesidir." Kaplan (2005, s 117 – 118).

İlmin günümüzde düştüğü durumu fark eden yazar, bunun da bir geçiş devresi olduğuna inanır. Zamanla insanoğlu sorunların üstesinden gelecektir.

Hür politik ve kültürel ortam, ilmin ve demokrasinin gelişimini sağlar. Fikirler ileri sürmek, tartışmak, hataların tespit edilip düzeltilmesi için faydalıdır. İlmin içine girdiği çıkmazın aşılmasında bu yolu takip etmek gerekir. Mehmet Kaplan dini, demokrasiyi ve ilmi, sosyal hayatta yer alan temel değerler olarak ele alır. Temel değerlere sahip olmayan toplumlar her karşılaştıkları güçlükte bocalarlar ve hayatlarına buhran egemen olur. Yazar çözümü bu değerlere sarılmakta bulur:

"Din, demokrasi ve ilim... Tanrı'ya saygı, vatandaşa saygı, hakikate saygı. İşte Türkiye'nin sımsıkı sarılması, dayanması ve işlemesi lazım gelen değerler. Bunları yüksek seviyeye çıkarmak, sahtesini ayırarak halisini bulmak, bunlar için çalışmak, yaşamak ve ölmek, bir fert ve milletin hayatını mânalı kılan en asil harekettir. Biz bu üç temel kıymetin ehemmiyetini ve değerini anladığımız nispette, içimizi kemiren şüphe ve tereddütlerden, çatışmalardan kurtularak, medeniyet yolunda el ele ilerleyen bir millet haline geleceğiz. Diğer bütün meselelerin halli, bu üç temel değerin içinde gizlidir. Ferdî ve içtimai hayatta bir aksaklık olunca, göz aldatıcı sathı delerek, bu üç temel değeri yoklayınız. Onlar sağlamsa korkmayınız. Değilse, ilkin onları sağlamlaştırmaya çalışınız." Kaplan (1998, s. 146).

3. Eğitime Dair Görüşleri

Yazar, ilmi, eğitim meselesi ile birlikte değerlendirir. İlim üretmek, onu geliştirmek ve nakletmek eğitim vasıtasıyla olur. İlim de yalnız teknik gelişme demek değildir. İlim geçmiş kültürü bilmek, mazinin birikiminden bugüne pratik fayda sağlamak, yarını yakalamaktır. Hedef, parlak yarınlar olsa da binlerce yılın birikimine sahip olan toplumun bugünkü hali içler acısıdır. Yunus'u yetiştirmiş bu milletin bugünkü sevgisiz, hakka karşı hürmetsiz ve düşüncesiz vaziyeti insanı derinden yaralar. Gönül yapıcı dervişleri, ülkeler fetheden kumandanları, fatihleri, insanlığa hizmeti geçmiş büyük âlimleri, tarihe mal olmuş nice fikir adamlarını dünyaya armağan etmiş milletimizin son iki asırdır temel meselelerini çözememesinin üzerinde durulması gerekir. Mehmet Kaplan türlü sorunlarla boğuşan ve işin içinden çıkamayan Türk toplumunun haline üzülür ve meselenin kökeninde yatan nedeni eğitime değer vermemekte bulur.

Yurdumuzun türlü sahalardaki geriliğini eğitime olan yüzeysel bakış açısıyla ilgili düşünür. Okullar açmakla istenilen hedefe ulaşılamayacağını söyler. Niteliksiz kitle hiçbir işe yaramaz. Medeniyet iyi yetişmiş insanlarla kurulur. Hâlbuki ülkede boynu kravatlı ancak kafası boş nesiller yetiştirilmektedir. Kaplan (1998). Böylesi bir eğitim hem gereksiz külfete hem de istikbale dair tehlikeye yol açmaktadır. Ülkemizin ihtiyacı olan ise gerçek uzmanlardır. Müspet ilmi doğru dürüst öğretemeyen bir eğitim sisteminin ürünü olan; üstelik bu esnada sağduyusunu da yitirmiş bulunan gençler ülke için enerji ve zaman kaybıdır. Fikirlerini ve şikâyetlerini şöyle özetler:

"Bugünkü Türk maarifi 'kalabalığı dışarda bırakmamak'tan başka bir şey düşünmeyen, seçim ve kaliteye asla ehemmiyet vermeyen bir 'yığın siyaseti' gütmektedir. Derme çatma okullarda öğretmen, kitap ve alet ile bugünkünden daha fazla bir şey yapılamaz. Lise mezunlarının yüzde sekseni bir sayfa doğru yazı yazmasını bilmeyen, okuduğu kitabı anlamayan ve okumayı sevmeyen gençlerden ibarettir. Bunları yetiştiren maariften ne beklenebilir? Kaplan (1998, s. 83).

(...)

Türk maarifi ilkokuldan üniversitesine kadar yıllardan beri hiçbir şeyi tam olarak bilmeyen yarı aydınlar yetiştirmekle meşguldür. Bütün sistem ve teşkilat adeta bu gayeye göre kurulmuştur. Kalabalık sınıflar, iyi yetişmemiş öğretmenler, hocasız dersler, çifte tedrisat, borçlu sınıf geçmeler, aletsiz ve malzemesiz laboratuvarlar… Bütün Türkiye'ye yayılan bu derme çatma müesseselerden nasıl bir insan tipi çıkmasını beklersiniz? Onların yarı aydın olmaları sistemin tabii neticesidir." Kaplan (1998, s. 251).

Mehmet Kaplan'ın kimi görüşleri kendi devrinin sorunlarını yansıtırken kimileri halen geçerliliğini korumaktadır. Bugün yurdumuzda eğitim işleri büyük oranda çağın gereksinimlerini karşılar niteliktedir. Büyük bir modernizasyon hamlesi gerçekleştirilmiştir. Ne var ki nüfus faktörü eğitimin niteliğini etkiler. Kaplan'ın temas ettikleri halen güncelliğini korumaktadır. Yazarın çıkış yaptığı noktaların, ilgili konuların uzmanlarınca bugün de üzerinde durulan hususlar olduğu tespitini yapmak gerekir:

"Eğitimde sayı artırmak, az zamanda çok iş yapmak düşüncesi ağır basmıştır fakat açılan okullar ve buraya devam eden öğrencilerin sayısal açıdan hedeflerin çok gerisinde kaldıkları görülmüştür. Güven (2014, s. 231).

(…)

Yüksek öğretimde niteliksiz bir okullaşma oranı vardır. Yani artış olsa bile, yüksek öğretim mezunlarının çoğunluğunun niteliklerinin düşük olması söz konusudur." Güven (2014, s. 408).

Yazarın değindiği kalabalık sınıflar, ikili eğitim, şartlı ders geçme sorunları bugün de mevcuttur. Bunlara birleştirilmiş sınıflar da ilave edilebilir. Yükseköğretimde bile okuma ve yazma konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Henüz yeterli personeli istihdam edilmeden açılan fakülteler yine benzeri sorunlara yol açmaktadır. Kaplan sistemin tümüyle gözden geçirilmesi gerektiğini savunur. Ufak dokunuşlarla sistemi düzelttiğini düşünmek hatadır. Gelinen noktada siyasetçileri de sorumlu tutar. Halkın ihtiyaçlarını karşılayacak ve geleceği güvenli, yaşanılır kılacak hamleler yapılmalıdır. Ona göre eğitim sistemini, Tanrı'nın müstesna kıldığı insanı, üreten cephesiyle öne çıkartacak bir hale getirmek lazımdır. Asıl gaye bu olmalıdır.

Yenilik ortaya koymaya ve üretmeye dayanmayan eğitim sistemi esasen bugünün meselesi değil; asırlardan beri ihmal edilen, gerileyen eğitim hayatının neticesi ve bugünün, geçmişten devraldığı külfetli bir bakiyedir. Eğitim zihniyetinde zamanında gerçekleşmeyen değişimler asırlık kayıplara yol açar. Batı'nın yaptığı sıçramayı henüz medrese dönemlerinde yapmamız gerekirken bir türlü başaramayışımız bugüne kadar uzanan donmuş, sorunlarını çözmekten uzak, katı bir eğitim sistemini doğurmuştur. Kaplan'ın arzuladığı hamleler, kökü eskiye dayanan eğitim meselemiz hakkında düşündürür.

"Medreselerdeki öğretim yöntemi, daha sonraları araştırma, deney, inceleme, sorgulama ve eleştiriye yer vermeyen yalnızca ayetlerin, hadislerin veya diğer metinlerin Aristo mantığına göre açıklama ve çevirisine dayanan anlayışa dönüşmüştür. Anlamdan çok, konuşmaya yer veren, yazı öğretimine yer vermeyen skolastik bir nitelik halini kazanmıştır. Müderrisler, felsefi ve kelamla ilgili sorunlara çözüm bulmak ve tartışmak yerine, bu konuları eski bilgilerle geçiştirmeyi tercih etmişlerdir. Böylece medreselerde amaç, düşünen, araştıran ve sorgulayan insan yetiştirmek olmaktan çıkmış, sadece mevcut bilgilerle yetinen, sorgulamayan hazırla yetinen insan modeli yetiştirmek şekline dönüşmüştür. Bu kısır döngü öğrencilerin gereksiz bilgilerle donatılmasına, bu nedenle öğrenci boyutunda zaman kaybının oluşmasına neden olmuştur." Güven (2014, s. 100).

Osmanlı medreselerindeki bu düşüş ile Kaplan'ın ileri sürdüğü eğitimle üreten insanı meydana çıkarma fikri beraber mütalaa edildiğinde anlaşılır ki ideallerdeki gecikme eğitim tarihimizdeki hatalardan kaynaklanır.

Mamafih öğretmen meselesi memleketimizin büyük yarasına dönüşmüştür. Nitelikli öğretici yerine kitabı, televizyonu vs. ön plana çıkarmak eğitimde tahribata yol açar. Kaplan ilim ve eğitim konularında en büyük mesuliyeti Millî Eğitim Bakanlığı'nda bulur. Kötü tedbirler yüzünden her kademedeki eğitimin bozulduğu fikrindedir. Başarısızlık adeta yılların kaderidir. Buralardan çıkıp yükseköğretime gelenlerin durumu da hazindir. Üniversitelerde istemediği bölümlerde okuyan gençler vardır. Tahsilin icap

ettirdiği yetenek ve disiplini olmayan gençleri yetiştirmek ayrıca bir güçlüktür. Evvela öğretmene, öğretim üyesine önem verilmeli, öğrenciye gerekli ilgi ve imkân gösterilmelidir. Öğretici, eğitimde kilidi açan anahtardır. O, iyi olursa sistem düzelir. İnsan, insanla keşfedilir. Onu kitabi bilgiler değil hocası eğitir.

"Okuduğum kitapların pek çoğunu unuttum. Öğretmenlerimin hepsini jest ve mimiklerine, ses tonlarına kadar gözlerimin önünde canlandırabilirim. Türkiye kültür tarihinde büyük rolü olan Ziya Gökalp'in dehasını lise sıralarında kompozisyonlarını dikkatle okuyan bir tabiat öğretmeni keşfeder." Kaplan (1998, s. 43).

Yazar, yaşadığı dönem içerisinde hocanın, hocalığın gözden düştüğünün farkındadır. Hâlbuki Türk eğitim tarihinin parlak devirleri, ilmin ve hocanın kıymetinin revaç bulduğu devirlerdir. Halkın bilim adamına saygı gösterdiği, devlet yöneticilerinin bile onun sözünü dinlediği, maddi imkânlarına özen gösterilen, serveti yeterli olduğu için bilim dışında meşguliyeti olmayan hocaların yaşadığı o vakitler, günbegün gerilerde kalmaktadır.

O, kendi devrinin bir sorunu olarak gördüğü "köy meselesi"nde de öğretmenin rolüne dikkat çeker. Köy enstitülerinden koşullu yetişen öğretmenler mezun edildiğine ve bunların köy gerçeğini bir türlü kavrayamadığına kânidir. "Köy edebiyatı" ve harc-ı âlem yaklaşımlar faydasızdır. Köyü kendi koşullarında anlamaya çalışacak aydın yetiştirmek lazımdır. Köye ve köylüye olumsuz önyargılarla yaklaşan öğretmen, buraya ilmi nasıl taşıyacaktır? Önce sevgi ve köyü anlamak esas olmalıdır. Kaplan (2005). Yazar, kendi perspektifinden konuyu böyle değerlendirir.

Eğitim yoluyla nasıl bir insan yetiştirilmesi gerektiği konusunda da fikirler serdeden yazar, ihtiyacımızın, aydın bir veli tipi olduğu kanaatindedir. Kaplan'ın ortaya koyduğu model, eğitimin amaçlarına dair en çok kafa yorulan sorunlardan biridir. Eğitimde geç kalınan dönüşüm ikilemleri, yapay münakaşaları getirmiş; buna mukabil eğitimdeki asıl olan "nasıl bir insan tipi inşa edelim?" meselesi arka planda bırakılmış, hangi okulu açalım kaygısı ağır basmıştır. Güven (2014). Oysa yazarın burada işi tam yörüngesine oturttuğu ve merkezi olan sorunun çözümü için fikir ürettiği görülür. Bu hususun altı çizilmelidir.

Yazarın, denemelerinde, edebiyatı bir eğitim aracı olarak ele aldığı kısımlar dikkat çekicidir. Ders kitaplarındaki metinlerin bilgi vermek gayesini güttüğünü bildiren Kaplan, bu yüzden metinler seçilirken estetik kıymetin göz ardı edildiğini düşünür. Hâlbuki edebiyat bir güzel sanat dalıdır. Ondan, önce bilgi vermesini istemek, edebiyatın sunacağı duygu eğitimini, kitap sevgisini, estetik zevki ötelemektir. Edebiyat dersi, öğrenciye kattıkları ile eğitimde başat bir rol üstlenir. Bu dersi, bu eğitimi layıkıyla vermek, küresel vatandaş yetiştirmenin bir cephesini teşkil eder.

"Edebiyat dersinde talebe, her şeyden önce, sinemaya gittiği ve güzel bir film seyrettiği zaman duymuş olduğu heyecanı duyabilmelidir. Çünkü edebiyat, sinemadan basit bir sanat değildir. Bilakis ondan daha asil ve daha yüksektir. Fakat bir edebî metnin mana ve güzelliğini talebeye duyurmak için hocanın hemen hemen bir aktör rolünü oynaması lazımdır. (...) Böyle bir davranış tarzı, her şeyden önce hocanın canlı, neşeli, hayat sıkıntılarından kurtulmuş, bol vakti olan ve kültürünü durmadan arttıran bir insan olmasını icabettirir. Bugünün laik cemiyetinde edebiyat hocası, psikoloji, sosyoloji, felsefe hocasıyla beraber, eski cemiyetlerdeki din adamlarının yerini almıştır. Onun meşgul olduğu saha, tıpkı onlarınki gibi insan ruhu ve kâinatın sırrı ile ilgilidir." Kaplan (2005, s. 167 – 170).

Mehmet Kaplan'ın sözleri, eğitim tarihimizde görüşleri ve uygulamaları ile yer etmiş olan Satı Bey'in "öğretmenliğin bir sanat" olduğu kanaatini hatıra getirir. Bir aktör gibi davranıp sınıfın ilgisini toplayacak, pedagojik gerekleri sağlayarak eğitim - öğretim sunacak kişinin, öğretmenliği sanat gibi icra etmesi Satı Bey'in fikirleri ile örtüşür.

"Satı Bey eğitimsel düşüncelerinde Fransız eserlerinden önemli ölçüde yararlanmış, yeni öğretim yöntemlerinin uygulamaya konmasını istemiştir. Toplumda herkesin öğretmenlik yapabileceği düşüncesine karşı çıkmış, öğretmenliğin özel yeteneklere, bilgilere dayanan bir meslek olduğunu savunmuştur. Ona göre bu gerçeğin anlaşılmaması eğitimin en önemli yarasıdır" Güven (2014, s. 192).

Bir eğitim tarihçisi ya da pedagog olmamasına rağmen yazarın görüşlerinin belli ölçüde eğitim tarihinin tecrübelerini içerdiği müşahede edilir.

Eğitim öğretim işlerinde millî bir taraf bulunur. Nesiller köklerinden beslenir. Yeryüzünde devamın bir şartı da geçmişini bilmektir. Bilhassa bu konuda titiz olan yazar milliyetçiliğe önem verir. Ona göre milliyetçilik işlevsel bir değerdir. Milliyetçiliği sadece düşman karşısında sergilenen bahadırlık olarak düşünmek sığlıktır. Batı sömürgeciliğinin antitezi olmakla birlikte milliyetçilik, millî olana karşı hassas olmaktır. Millî olanı kollayıcı olmaktır. Kaplan (1998). O, nesillere verilecek terbiyede millî bir yön olması kanaatindedir. Nitekim her milletin kendi tabiiyetini, seciyesini, hasletlerini yeni yetişen kuşaklara aktarması doğaldır. Ayrıca Kaplan'ın bu görüşlerinin fikirde, sanatta ve bilimde yerli olana destek çıkmak için olumlu bir zemin teşkil ettiği göz önünde tutulmalıdır.

Onun bu görüşlerinin eğitim çalışmalarının iyileştirilmesi için zamanında Ziya Gökalp'in sunduğu şu fikirlerle ne kadar benzerlik arz ettiğini görmek gerekir:

"Hakiki bir millet olmak için, maarifi milli kültüre intibak ettirmelidir. Bunun için okullar, bir taraftan tatbik edecekleri milli terbiye ile Türk milletinin sosyal vicdanında yaşayan değerleri yeni nesillere aşılarken, diğer taraftan da talim ile çağdaş Batı medeniyetinin ilmini öğretmelidirler. Kültürel Türkçülüğün ilk gayesi budur." Kafadar (1997, s. 231).

Kaplan tüm toplumu eğitim dairesi içine almak gerektiğine inanır. Bazı prensipler sadece okullarda öğretmenlerce öğretilmez. Toplum hayatı bizatihi eğitici bir özellik taşır. İnsan toplumun içinde yaşarken pek çok inceliği öğrenir. Bir genç okulda öğrendiğini toplum yaşantısında görmüyorsa öğrendikleri süreklilik arz etmez ve norma dönüşmez. Genç, milletin geleceğidir. Gelecek onun çalışmasına ve ahlakına bağlıdır. Okullardaki milyonlarca öğrenciye adalet, hukuk, başkalarına saygı duyulması anlatılıyor ancak toplumda bunlar karşılıksız kalıyorsa emekler heba oluyor demektir. Sosyal hayatın düzgün bir sistem halini alması için adalet prensibi zihinlere ve kalplere yerleşmelidir. İnsan adil olmalıdır. İnsan da yaşarken bunu toplumda görmelidir. Eğitimin toplum boyutu vardır ve toplumun kuşaklara öğretilenleri sağlıklı biçimde aktarma sorumluluğu bulunur.

4. Sonuç

Kaplan, ilim ve eğitim konularında yaşanan sorunların teşhislerini koyar. Söyledikleri, sorunların tafsilatlı dökümü değildir. Parlak bir tablo çizmez. Denemeleri bir bütün şeklinde incelendiğinde, yurdumuzda henüz elverişli düşünce ikliminin oluşmadığı sonucuna vardığı ortaya çıkar. İlim uygun koşullarda yeşerir. Eğitim denilen kurum bir günde ürün vermez. Yazar bunun için lüzumlu bulduğu tedbirleri sıralar.

Evvela lisanın kaynakları ortaya konmalıdır. Bir milletin lisanı, doğrudan milli kültürdür ve en büyük değerlerdendir. Türkçenin, Orta Asya'dan günümüze her safhasını içeren kuşatıcı bir lügati mevcut değildir. Mevcut lügatler milli kaynaklara değil başka lügatlere dayanır. Göktürk Kitabelerinden Türkiye Türkçesine uzanan ufku içeren güçlü, kapsamlı lügatler yazılmalıdır. Dil zenginliği, kültürde ve değerlerde derinleşmek demektir. Türk Dil Kurumu'na bu bakımdan çok büyük sorumluluk düşmektedir. Payına sorumluluk düşen bir başka kurum da Türk Tarih Kurumu'dur. Kaplan'a göre o da tarihimizin ve medeniyetimizin kaynaklarını layıkıyla ortaya koyamadığı için kültürümüz ve değerlerimiz tam manasıyla kavranamamaktadır. Milli tarihe dair tüm eserler günümüz Türkçesine çevrilmelidir. Kendisine nüfuz edilerek feyz alınacak eserler derhal ortaya konmalı, toplum bu kaynaklara yönlendirilmelidir. Mamafih Güzel Sanatlar Akademileri Türk sanatı ile sağlam, köklü bağlar kurmalıdır. Bu noktada Rıfkı Melûl Meriç, Sedad Hakkı Eldem gibi mühim örnekleri hatıra getirmek faydalıdır.[3]

[3] Rıfkı Melûl Meriç, Güzel Sanat Akademisi'nde hocalık yapmış, Türk İslam sanatlarına dair pek çok bilinmeyen vesikaya ulaşmış; geleneksel sanatların tanınması ve korunması için çalıştığı kurumda adeta milli bir kulvar açmıştır. Güzel Sanatlar Akademisi'ni, kendi köklerimizle beslenen bir kuruma döndürmek için çeşitli çalışmalar ortaya koymuştur.

Şu da belirtilmelidir ki Kaplan'ın kaleme aldığı bu denemelerin ardından ilgili kurumların yoğun ve takdir edilecek çalışmaları olmuştur. Eksikler vardır ancak büyük oranda düzelme sağlanmıştır. Yazarın kendi dönemine dair tespitleri kuşkusuz bugünün gerçekliğini tam olarak yansıtmaz. Yine de onun ifade ettiklerinin planlama ve motivasyon yönleri ile olumlu bir görev üstlendiği teslim edilmelidir.

Yazar, durmadan yabancı kaynaklara değer atfeden yaklaşımların anlamsız bir taklide yönelttiğini düşünür. Böylece kendini tekrarlayan kopya nesiller oluşur. Oysa özgün olan daima taklidinden kıymetlidir. Gençlerimize özgüven verecek bir eğitim lazımdır. Üreten insanlar yetiştirmek eğitimin gayesidir. Bunun için de köklere dönmek şarttır. Nitekim ilmin ve hikmetin özünün "kendini tanımak" prensibi olduğunu vurgulayan yazar bu noktadan yerli düşünceye giden anlamlı bir köprü kurar.

Şahsiyeti değer ifade eden Mevlana, Yunus, Hacı Bektaş, Nasreddin Hoca gibi insanları anlamak, tanıtmak lazımdır. Onlarda insanlığın büyük kıymetleri gizlidir. İlim ve eğitim de bu kıymetlerin cümlesindendir.

İlim ve din münasebetine değinmiş olan yazar, halka bu iki unsuru zıt kutuplar gibi takdim etmenin hata olduğundan hareketle aydınlarımıza görev düştüğünü belirtir. Bu esnada aydınlara da eleştiriler getirir çünkü onların sorumlu oldukları konularda ciddiyetsiz davrandıklarını düşünür. Özellikle kendi kültürlerini tanımada ve bu kültürün eserlerini okumada zaaf içinde olduklarına kânidir.

Kimi hâlâ envantere geçirilmemiş nice eserimiz vardır. Kapsamlı bir çalışma ile tüm birikim ortaya konmalıdır. Kaplan'ın söyledikleri zihin açıcıdır ve yeni önerileri akla getirir. Sözgelimi yazılan eserlerden yola çıkarak düşünce atlasları teşkil edilebilir.[4] Fikir, sanat, edebiyat eserleri kanonları oluşturulup nesillerin takip edeceği müşterek kitaplar meydana getirilebilir; üstelik bunların sayısı peyderpey artırılmalıdır.

İlim ve eğitim her ne kadar birbiri ile ilişkili olarak ele alınmış olsa da eğitim meselesi yazarın üzerinde daha fazla yoğunlaştığı konudur. Ona göre tüm sorunların temeli, eğitime yeteri kadar değer vermemektir. Eğitimdeki kök sorunlarımız halen çözülmemesi, büyük kayıplara sebep olmaktadır. Nesiller kötü yetişmektedir. Yazarın bilhassa adını zikrederek Milli Eğitim Bakanlığı'nı eleştirmesi çarpıcıdır. Türkiye'nin sosyal ve politik bir istikrarsızlık içinde olduğu, kaotik bir ortamı yaşadığı dönemde yazılmış olan bu denemelerde, bir an evvel çözüme ulaşma arzusundaki şiddetin tezahürü olan açık sözlü ve hararetli dil hemen fark edilmektedir.

Yazar, geç alınan tedbirlerin neye mal olduğunun bilincindedir. Birkaç asırda gerçekleşmiş çöküşün birkaç senede giderilmesi mümkün değildir. Eğitime dair siyasi polemikler faydasızdır. Bunun yerine planlama yapılması gereğine işaret eder. "Yeni insan tipi nasıl olmalı?" sorusunu yanıtlar. Halkla iç içe aydın bir veli tipine ihtiyaç olduğunu söyler. Onun yetiştirilmesi için de öğretici / hoca meselesinin halledilmesi gereklidir. Mehmet Kaplan değer üretmek ve iyi bir eğitim vermek için öğretmene,

---

"Türk Tezyini Sanatları ve Son Üstadlardan Altısı", "Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları I: Vesikalar", "Türk Cilt Sanat Tarihi Araştırmaları I: Vesikalar" onun güzel sanatlar sahasında yazdığı mühim eserlerdir. (Geniş bilgi için: http://www.islamansiklopedisi.info/ayrinti.php)
Sedad Hakkı Eldem de Güzel Sanatlar Akademisi'ne milli bir veçhe getirmek için uğraşmış, sivil Türk mimarisinin akademik düzeyde ele alınması için çaba sarf etmiştir. "Milli Mimari Meselesi", "Yerli Mimariye Doğru", "Türk Evi", "Geleneksel Mimari Araştırmaları" gibi çalışmaları ile Anadolu yapı sanatının özelliklerini akademi kültürüyle telif çabaları dikkate şayandır. (Geniş bilgi için: http://www.islamansiklopedisi.info/ayrinti.php)

[4] Hilmi Ziya Ülken, Orta Asya'dan yakın dönemlere dek Türk mütefekkirlerinin okuduğu ve ortaya koymuş olduğu eserleri incelemiş; bunlardan yola çıkarak "Türk Tefekkür Tarihi", "Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü", "Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi" gibi düşünce atlası olarak nitelendirebileceğimiz temel kaynak eserlerle okuyucuya, geçmişten bugüne düşünce tarihimizde etkili olan pek çok kitabı tanıtmıştır. Toplumun düşünce haritasını veren kimi eserleriyle Niyazi Berkes, Mümtaz Turhan gibi isimler de bu bağlamda anılabilir. Bu tarz çalışmalar birikimler, kaynaklar, kütüphaneler hakkında bilgi vermesi bakımından mühimdir. Ayrıca düşüncenin gelişimi ile kitap arasındaki ilgi ortaya konur. Böyle yetkin çalışmaların artırılması toplumun aydınlanması bakımından faydalı olacaktır.

öğretim üyesine, üniversitelere önem verir. Kimi 60'lı yılların Türkiyesini anlatan bu denemelerden halen değişmeyen hususlar, çözülmeyen sorunlar olduğunu görmek mümkündür.

Eğitimci çok cepheli olmalı, geniş imkânlar ve hür bir ortam içinde çalışabilmelidir. Kaplan'da eğitimci, özellikle edebiyat, sanat yeterliliğine sahip, millî düşünceyi eğitimin amaçlarına dahil edecek kişi olarak idealize edilir.

Milli tarihin ve İslamiyet'in ilmi şekilde ele alınması halinde hakiki atılımın gerçekleşeceği ümidinde olan Kaplan, yeni yorumlara ihtiyacımız olduğunu düşünür. Yeni şekiller aranmalıdır. Yaratıcılığın durması kötüdür. Geçmişi softaca yorumlamak yetersizdir. Mevlid gibi, Akif'in yol gösterici şiirleri gibi daha nice eserler kaleme alınabilir. Geleneğin yeniden yorumlanması kültür ve sanat hayatımıza canlılık katacaktır.

Düşünmeye kıymet verilmelidir. Sağlıklı düşünme metotları öğretilmelidir. Bu ulvi eylem sistem kazanmalıdır. Bununla birlikte sanat eğitimi, eğitim planlamasına dâhil olmalı, estetikten bihaber nesiller yetiştirilmemelidir. Elbette böyle bir eğitim vermek için asgari gereklilikler karşılanmalıdır. Kütüphanesiz, müzesiz, spor ve fikir kulüpleri olmadan eğitim olmaz. O, ayrıca eğitim yaparken öğrenciyi faal kılacak, onun dimağını kuvvetlendirecek ödevler verilmesi gerektiğini de ileri sürer.

Denemelerde, bugünün bile aktüalitesi olan nüfus ve eğitim ilişkisine değinilmiştir. Nüfus, eğitimin kalitesi üzerinde baskı oluşturur. Kalabalık sınıflar, ikili eğitim nüfusun eğitime baskısının somut sonuçlarıdır. Artan nüfusla başa çıkacak tarzda eğitim yapılandırılmalıdır. Ne var ki sayısal artışın niteliği getirmediğini gözlemleyen yazar, önceliğin nitelik olduğunu söyler. Kaplan'ın görüşlerinin eğitim tarihçilerimizin tespitleri ile örtüştüğü müşahede edilir.

Eğitimi okulla sınırlı kılmayan Mehmet Kaplan, bunun topyekûn bir çalışma olması gerektiğine değinir; zira eğitim sadece bireyin değil toplumun da kendini inşası manasına gelir.

Denemelerden ana hatları belli olan bir ilim ve eğitim programı çıkar. Yazarın böyle bir amacı olmasa dahi sistemli düşüncenin verimi ortadadır. Fikirleri ve öngörüleri ile Kaplan'ın bugünlere ışık tutabildiği ve halen geçerliğini koruyan teklifleri olduğu müşahede edilmektedir.

Kaynakça

ACAR, Mustafa Said, (2010), "Mehmet Kaplan'ın Eserlerinde Estetik, Sanat ve Edebiyat Eğitimi", Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit, (2009), Türk Eğitim Tarihi, Anı Yayıncılık, Ankara.

BÜYÜKKAVAS, Şeyma, (1997), "Mehmet Kaplan Hayatı-Fikirleri", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

ERENOĞLU, Dilek, (2008), "Mehmet Kaplan'ın Dil Üzerine Görüşleri", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 36, s. 65-80.

GÜVEN, İsmail, (2014), Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi, Ankara.

KAFADAR, Osman, (1997), Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma, Vadi Yayınları, Ankara.

KAPLAN, Mehmet, (1992), Âli'ye Mektuplar, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet, (1998), Büyük Türkiye Rüyası, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet, (2005), Nesillerin Ruhu, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KERMAN, Zeynep, (1989), "Mehmet Kaplan'a Göre Üniversitelerimiz", Hürriyet Gösteri, S. 103, s. 44-47. İstanbul.

ÖZYILMAZ, Ömer, (2013), Türk Milli Eğitim Sisteminin Sorunları ve Çözüm Arayışları, Pegem Akademi, Ankara .

SEL, Osman, (1993), "Mehmet Kaplan'ın Eğitim-Öğretim ile İlgili Görüşleri", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

http://www.islamansiklopedisi.info/ayrinti.php (Erişim Tarihi: 29.05.2015).

ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN OKUL VE ÖĞRETMENE İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI

Üzeyir OGURLU,
Yrd. Doç. DR. Kocaeli Üniversitesi, Eğtim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, uzeyirogurlu@gmail.com
Ercan ÖPENGİN,
Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi.
Emine HIZLI,
Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi.

ÖZ: Bu araştırma, üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmen kavramına ilişkin sahip oldukları metaforları ortaya koyma amacına yönelik gerçekleştirilmiştir. Bilim Sanat Merkezine devam eden 103 üstün yetenekli öğrencinin "Okul/Öğretmen ... gibidir, çünkü ..." ifadesine verdikleri cevaplar analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre, üstün yetenekli öğrencilerin okul kavramına ilişkin ürettikleri 48 metaforun 5 farklı kategoride toplandığı görülmüştür. Benzer şekilde öğretmen kavramıyla ilgili üstün yetenekli öğrencilerin ürettikleri 51 metaforun 5 farklı kategoride toplandığı görülmüştür. Öğrencilerin okul metaforları en fazla "huzur veren koruyucu bir ortam" kategorisinde toplanırken; öğretmenlerle ilişkin metaforlar ise "koruyan destekleyen kişi" kategorisinde toplanmakta olduğu görülmüştür. Ki kare testi sonucunda üstün yetenekli kız ve erkek öğrencilerin okul kavramıyla ilgili kavramsal kategorilerinde farklılık görülürken öğretmen kavramıyla ilgili herhangi bir farklılık bulunmamıştır. Okul türüne göre hem okul hem de öğretmen kavramına yönelik anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Öğrencilerin genellikle olumlu öğretmen ve okul metaforlarına sahip oldukları ve okul ile öğretmen algılarının benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: *Üstün Yetenekli Öğrenciler, Okul, Öğretmen, Metafor*

Metaphorical Perceptions of Gifted Students Related to School and Teacher

ABSTRACT: This research was aimed to reveal the metaphors that gifted students had regarding the concept of schools and teachers. In the study, responses of 103 gifted students, attended Art and Science Center, to 'School/Teacher is like … because …' were analyzed. The analysis results showed that 48 metaphors regarding school were gathered under 5 different conceptual categories. Similarly, 51 metaphors regarding teacher were also classified 5 different conceptual categories. Most of the metaphors regarded to school were gathered under the "peaceful and protective environment" category; and most of the metaphors about teachers were under the "supportive and protecting person" category. According to Chi-Square analysis, differences were found in conceptual categories related to school for gifted boys and girls, but there were no differences about teacher conceptual categories in terms of gender. No significant difference in school and teacher was observed according to the attended school type. The findings showed that generally the perception of students towards to school and teachers are both positive.

Keywords: *Gifted Students, School, Teacher, Metaphors*
I20 General

1.GİRİŞ

Okul, insanları sosyal hayattaki çeşitli rollere hazırlayan bir kurum olarak kabul edilir. Okul, toplum ve birey açısından önemli bir sosyal sistemdir. Taymaz (2009)'a göre okul, eğitim sisteminin en önemli unsurudur. Okula gitmek eğitim açısından güçlü bir kazanımdır (Demir, 2007). Okulda, belirlenen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi öğrencinin, öğretmenin ve okulun özellikleri gibi birçok faktöre bağlıdır. Bu faktörlerden birisi de öğrencilerin okul yaşamına dair algılarıdır. Özdemir ve Kalaycı (2013), öğrencilerin okula yönelik algı ve tutumlarının ortaya çıkarılmasında metaforların önemli bir araç olduğunu belirtmektedirler. Yob (2003) metaforu, kişinin yüksek düzeyde soyut, karmaşık veya kuramsal bir olguyu anlamada ve açıklamada kullanabileceği güçlü bir zihinsel araç olarak tanımlamaktadır. Metaforlar, bireyin geçmiş tecrübeleri yanında şimdiki düşüncelerini ve geleceğe ilişkin beklentilerini de yansıtır (Levine, 2005). Bunlarla birlikte metaforlar pratik bir veri toplama yöntemi olarak da kabul edilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Alan yazında okul algısına yönelik öğrenme, öğretme, öğretmen, öğrenci, yönetici, müfettiş, okul gibi kavramlara ilişkin metaforların incelendiği görülmektedir (Balcı, 1999; Cerit, 2008; Çuhadar & Sarı, 2007; Dönmez, 2008; Nalçacı & Bektaş, 2012; Ocak &

Gündüz, 2006; Özdemir, 2012; Özdemir & Kalaycı, 2013; Saban, 2004; Saban, Koçbeker & Saban, 2007; Taşdemir & Taşdemir, 2011; Toker-Gökçe & Bülbül, 2014 gibi). Örneğin, Balcı (1999) öğrencilerin okul ile ilgili metaforları arasında bakım, bilgi aktarımı, gençlerin yetiştirilmeleri olduğunu ortaya koymuştur. Çuhadar ve Sarı (2007) ise, öğrencilerin okul için geleceğimiz, bilgi yuvası, aydınlığa açılan kapı, sınav merkezli, öğrencilere güvenilmeyen bir yer, yasaklardan ibaret bir yer ve adaletin olmadığı bir yer gibi metaforlara sahip olduğunu belirtmişlerdir. Başka çalışmalarda ise öğrencilerin okul metaforları baskı yeri, koruma-geliştirme yeri ve yuva olmak üzere üç farklı kategoride ele alınmıştır (Özdemir, 2012; Özdemir & Kalaycı, 2013). Öğrencilerin öğretmenlerle ilgili metaforlarına bakıldığında Cerit (2008), öğrencilerin öğretmeni, bilgi kaynağı ve dağıtıcısı, ebeveyn, arkadaş, rehber ve çevresini aydınlatan kişi metaforları ile tanımladığını ortaya çıkarmıştır. Inbar (1996) ise öğrencilerin okulu fabrikaya, cezaevine, bahçeye, aileye, takıma, organizmaya, arı kovanına, hayvanat bahçesine benzettiğini ortaya koymuştur. Araştırma sonuçlarına bakıldığında öğrencilerin okul ve öğretmenlerle ilgili olumlu metaforların yanında olumsuz metaforlara da sahip olduğu görülmektedir.

Üstün yetenekli öğrenciler; zekâ, yaratıcılık, sanat kapasitesi veya özel akademik alanlarda yaşıtlarına göre yüksek düzeyde performans gösterdiği uzmanlar tarafından belirlenen ve bu alanlarda özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerdir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2007). VanTassel-Baska ve Stambaugh (2006) üstün yetenekli öğrencileri diğer akranlarından ayıran en önemli farklılıklar olarak, daha hızlı öğrenme kapasitesini (Colangelo, Assouline & Gross, 2004), problemleri daha rahat ve hızlı bulup çözme kapasitesini (Sternberg, 1985), soyut düşünceleri ustalıkla kullanabilme ve daha kolay bağlantı yapma kabiliyetini (Gallagher & Gallegher, 1994) aktarmıştır. Bu farklılıklar üstün yetenekli öğrencilerin okul algısını da etkileyebilir. Çünkü geleneksel okul sistemi bütün öğrencilere aynı süre içerisinde tek tip eğitim vermeyi hedeflemektedir (Levent, 2011). Geleneksel okul sisteminde üstün yetenekli çocuklar sıkılmakta ve akranlarına göre daha karmaşık ve çeşitli materyallere ihtiyaç duymaktadırlar (Clark, 2008; Maker & Nielson, 1995; Van Tassel-Baska & Olszewski-Kubilius, 1989). Bazı araştırmacılar, üstün yetenekli öğrencilerin, üstün olmayan akranlarına göre derslerde daha fazla sıkıldıklarını belirtmiştir (Kunkel, Chapa, Patterson, & Walling, 1992: Larson & Richards, 1991; Plucker & Mclntire, 1996; Plucker v.d., 2004; Sisk, 1988). Ayrıca araştırmalar üstün yetenekli çocukların okullarda zorlanmadıklarını ortaya koymuştur (Feldhusen & Kroll, 1991; Gallagher, Harradine, & Coleman, 1997). Üstün yetenekli öğrencilerin okulda sıkılmaları ve uygun düzeyde zorlanmamaları okul algılarını etkileyebilir. Bununla birlikte Feldhusen ve Kroll (1991), üstün yetenekli öğrencilerin okulda sıkılmasına karşın akranlarına göre okulu daha çok sevdiklerini bulmuştur. Karnes ve Whorton (1988), üstün yetenekli öğrencilerin okula karşı tutumlarını incelemiş ve bu öğrencilerin kendi performanslarına ve deneyimlerine karşı olumlu bir tutuma sahip olduklarını bulmuştur. Akademik olarak başarılı öğrencilerin diğer öğrencilere göre okula karşı daha olumlu bir algıya sahip olduğunu ortaya koyan araştırmalar da mevcuttur (Eder, 1989; Roznowski, Reith & Hong, 2000). Buna karşın, özellikle üstün yetenekli düşük başarı gösteren öğrencilerin okul algılarının olumsuz olduğu ortaya konmuştur (McCall, Evahn, & Krarzer, 1992; Rimm, 1995). Ülkemizde yakında zamanda Kaya, Erdoğan ve Çağlayan (2014) tarafından yapılan çalışmada üstün yetenekli öğrencilerin algıladıkları okul yaşam kaliteleri diğer öğrencilere göre daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Üstün yetenekli öğrencilerin okul algılarının farklı olması, farklı metaforlara sahip olabileceklerini akla getirmektedir.

Öğretmenler de üstün yetenekli öğrencilerin akademik yaşamları ve okul algılarında belirleyici olabilmektedir. Clark'a (2008) göre öğretmenler, öğrenme üzerinde en önemli etkiye sahip kişilerdir. Üstün yetenekliler öğretmenleriyle olan etkileşimden akranlarına göre daha fazla etkilenmektedirler (Croft, 2003). Yeni öğretmenler genelde üstün yetenekli öğrencilerin özelliklerinin farkında olmalarına rağmen, bu öğrenciler için uygun öğretimi nasıl gerçekleştirecekleri konusunda yeterli bilgiye sahip değildirler (Tomlinson vd., 1994). Araştırmalar, üstün yetenekli öğrencilerin akademik ihtiyaçlarının genel eğitim öğretmenleri tarafından karşılanmadığını ortaya koymuştur (Archambault vd.,1993, Westberg, Archambault, Dobyns & Salvin, 1993). Öğretmenlerin üstün yeteneklilere karşı tutumuyla ilgili farklı sonuçlar ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin Megay-Nespoli, (2001) öğretmenlerin olumlu bir tutuma sahip olduğunu bulurken bazı araştırmalar da öğretmenler arasında üstün yeteneklilere karşı olumsuz bir tutum olduğu ortaya çıkmıştır (Collins, 2001; Cramond & Martin, 1987 gibi). Öğretmenlerin bilgisi, tutumları ve yaklaşımı üstün yetenekli öğrencilerin öğretmen algısını ve dolaysıyla öğretmenlerle ilgili sahip oldukları metaforları da etkileyebilir.

Ülkemizde metaforlar kullanılarak üstün yeteneklilerle ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Kunt ve Tortop (2013) yapmış oldukları çalışmada üstün yetenekli öğrencilerin kendi okulları dışında devam ettikleri Bilim Sanat Merkezleri (BİLSEM) ile ilgili metaforik algılarını araştırmışlardır. Araştırmada üstün yetenekli öğrencilerin BiLSEM ile ilgili metaforların olumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Yine Mertol, Doğdu ve Yılar (2013) ise üstün yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler algısını metaforlar yoluyla incelerken

Arıkan ve Ünal (2015) ise matematik ile ilgili metaforları incelemiştir. Fakat literatürde üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmen algısı ile ilgili metaforik bir çalışma bulunmamaktadır.

En önemli algı araçlarından biri olarak metaforları araştırmak, eğitimle ilgili inanç ve varsayımlarının altında yatanları ortaya çıkarmak için önemlidir (Ben-Peretz, Mendelson, & Kron, 2003). Üstün yetenekliliklerin okul ve öğretmenlerle ilgili metaforlarının bilinmesi öğrenme ortamına karşı algılarını ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Ayrıca birçok araştırmacıya göre üstün yetenekli öğrencilerin düşük başarı yaşamasının sebeplerinden biri bu çocukların ihtiyaçlarının karşılanmadığı okul ortamlarıdır (Baker vd., 1998; Benbow & Stanley, 1996; Betts, Zau, & Rice, 2003; Colangelo, Assouline, & Gross, 2004; Kanevsky & Keighley, 2003). Bundan dolayı üstün yetenekli çocukların zamanlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri okul ortamında gerekli önlemlerin alınması adına okul ve öğretmen metaforlarının araştırılması önem arz etmektedir. Bu metaforların neler olduğunun bilinmesi onların potansiyellerini geliştirme alanlarına yönelik alınacak önlemlerle ilgili önemli bilgiler verecektir. Ayrıca üstün yetenekli öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılığa bakılması bu öğrencilerin okul ve öğretmen algılarına yönelik yapılacak rehberlik hizmetlerine katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte devlet okulu ve özel okula devam eden üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmen algısının incelenmesi okula sağlanacak imkanların değerlendirilmesi adına önem arz etmektedir. Bundan dolayı bu araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmen kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?
2. Bu metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?
3. Kavramsal kategoriler cinsiyete ve okul türüne göre farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada, üstün yetenekli olan öğrencilerin okul ve öğretmene ilişkin metaforlarını belirleyebilmek için nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilimde, farkında olunan fakat tam olarak da kavranamayan olguların ayrıntılı ve derinlemesine anlaşılmasına odaklanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Gerekli veriler araştırmanın odaklandığı olguyu tecrübe eden ve bu olguyu yansıtabilecek bireyler ya da gruplardan toplanır (Büyüköztürk vd., 2012).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmada çalışma grubu elverişli örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Araştırmaya büyükşehirde bulunan Bilim Sanat Merkezine devam eden 103 üstün yetenekli öğrenci katılmıştır. Bilim Sanat Merkezleri, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ve bakanlık tarafından tanılanan üstün yetenekli öğrencilerin eğitim sürecinde normal okul süresinin dışında ek olarak gittikleri bir kurumdur. Üstün yetenekli öğrencilerin 48'i kız; 55'i ise erkektir. Üstün yetenekli öğrencilerin devam ettiği sınıf düzeylerine bakıldığında 21 öğrenci beşinci sınıfa; 33 öğrenci altıncı sınıfa, 31 öğrenci yedinci sınıfa ve 18 öğrenci ise sekizinci sınıfa devam etmektedir. Okul türü olarak 49 üstün yetenekli öğrenci devlet okuluna devam ederken 54 öğrenci ise özel okula devam etmektedir.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmaya katılan üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmen kavramına ilişkin metaforlarını ortaya çıkarmak için 'Okul ……. benzer, çünkü ……' ile 'Öğretmen……. benzer, çünkü ……' cümlelerini tamamlamaları istenmiştir. Yarı yapılandırılmış olarak verilen bu türlü ifadeler metafor araştırmalarında veri toplama aracı olarak sıkça kullanılmıştır (Saban, 2004, 2008, 2009; Inbar, 1996 gibi). Öğrencilere yukarıdaki ifadenin yazılı olduğu boş bir form verilmiş ve onlardan sadece tek bir metafor üzerinde yoğunlaşarak düşüncelerini dile getirmeleri istenmiştir. Kullandıkları metaforu "çünkü" ifadesiyle mantıklı bir şekilde açıklamaları istenmiştir. Araştırmacılar tarafından öğrencilere araştırma konusu, içeriği ve önemi hakkında bilgi verilmiştir. Gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra öğrencilere düşünmeleri için 10 dakika süre tanınmış ve daha sonra araştırma formları toplanmıştır.

2.4. Verilerin Analiz Edilmesi ve Yorumlanması

Bu araştırmada verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde, benzer veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmekte ve bunlar anlaşılır biçimde organize edilerek yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, vd., 2012). Verilerin analizi gerçekleştirilirken Saban'dan (2008) faydalanılmıştır. Üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmen kavramlarına yönelik geliştirdikleri metaforların analizi ve yorumlanması üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Bu aşamalar şunlardır: (1) örnek metafor imgesi derleme aşaması, (2) kavramsal kategori geliştirme aşaması, (3) geçerlik ve güvenirliği sağlama aşaması.

Örnek metafor imgesi derleme aşaması: Bu aşamada öncelikle katılımcılar tarafından üretilen metaforların alfabetik sıraya göre geçici bir listesi yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda katılımcıların ifadelerinde, metaforların belirgin bir şekilde dile getirilip getirilmediğine bakılmıştır. Her katılımcının yazdığı metaforlar kodlanmıştır (örneğin, bilgi, anne, vb.). Bazı katılımcılar, örneğin, bir metafor imgesini sunmak yerine, genel olarak, okul ve öğretmenlere ilişkin kişisel düşüncelerini paylaşmıştır. Yine, bazı katılımcılar belli bir metafor imgesini dile getirdiği halde, o metafora yönelik geçerli bir açıklama yapmamıştır. Bunlara benzer durumda olan veriler, araştırmacılar tarafından geçersiz kabul edilmiştir. Geçersiz veri olarak değerlendirilen okul kavramına ilişkin 6 adet, öğretmen kavramına ilişkin 5 adet kâğıt elenerek araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Katılımcıların geçersiz değerlendirilen kağıtlarının ayıklanmasından sonra, okul kavramına ilişkin 48, öğretmen kavramına ilişkin 51 olmak üzere toplam 99 adet geçerli metafor elde edilmiştir. Daha sonra okul ve öğretmen kavramları için ayrı ayrı olmak üzere bu metaforlar tekrar alfabetik sıraya göre dizilmiş ve her metaforu temsil eden katılımcı kompozisyonlarından birer "örnek metafor ifadesi" seçilmiştir. Böylece, metaforların her biri için onu en iyi temsil ettiği varsayılan katılımcı metafor imgelerinin derlenmesiyle birlikte bir "örnek metafor listesi" oluşturulmuştur. Son olarak, bir metafor imgesini kimin ürettiğine ilişkin kişisel bilgiler, söz konusu metafor ifadesinin hemen ardında yer alan parantez içinde kodlanmıştır. Metaforun kime ait olduğunu belirtmek için, metaforun kaçıncı katılımcı tarafından ifade edildiğini gösteren sayı, katılımcının cinsiyetini belirtmek için E (erkek) ve K (kadın) harfleri, katılımcının sınıf düzeyini belirtmek için sınıfını gösteren 5, 6, 7 ve 8 rakamlarından biri ve katılımcının devam ettiği okul türünü belirtmek için D (devlet) ve Ö (özel) harfleri kullanılmıştır.

Kategori geliştirme aşaması: Bu aşamada, temel olarak katılımcılar tarafından üretilen metaforlar, okul ve öğretmen kavramlarına ilişkin sahip oldukları ortak özellikler bakımından ayrı ayrı incelenmiştir. Bu işlem, bir önceki aşamada oluşturulan "örnek metafor listesi" dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar tarafından okul ve öğretmen kavramlarına yönelik üretilen her metaforla ilgili kavrama ilişkin sahip olduğu bakış açısına göre belli bir kategori ile ilişkilendirilerek, ilk etapta araştırmacılar tarafından okul kavramı için 11 ve öğretmen kavramı için 8 adet farklı kavramsal kategori oluşturulmuştur. Daha sonra benzer kategoriler birleştirilerek her iki kavram için beşer adet kavramsal kategori belirlenmiştir. Bu kategoriler okul kavramı için; *baskıcı şekillendirici bir ortam, bilgilendirici öğretici bir ortam, gelişim dönüşümün olduğu sosyal bir ortam, huzur veren koruyucu bir ortam ve paradoksal bir ortam* şeklindedir. Öğretmen kavramı için ise; *baskı yapan emreden kişi, bilgi hazinesi, bin bir çeşit, eğitimin temel kaynağı ve seven koruyan destekleyen kişi* şeklindedir.

Geçerlilik ve güvenirliği sağlama aşaması: Yıldırım ve Şimşek (2013), elde edilen verilerin ayrıntılı olarak rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması nitel bir araştırmada geçerliliğin önemli ölçütleri arasında olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada, araştırma sonuçlarının geçerliğini sağlamak amacıyla iki önemli işlem gerçekleştirilmiştir. Bunlardan birincisi, veri analiz sürecinin özellikle kategori oluşturma aşamalarının detaylı bir şekilde açıklanmasıdır. İkincisi ise araştırmada elde edilen 99 metaforun her biri için, onu en iyi temsil ettiği varsayılan bir örnek metafor imgesinin derlenmesi ve bu metafor imgelerinin çoğuna bulgular kısmında bahsedilmesidir.

Araştırmanın güvenirliğini sağlamak için, araştırmada ulaşılan 10 kavramsal kategori altında verilen metafor imgelerinin eşleştirildiği kavramsal kategoriyi temsil edip etmediğini teyit etmek amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur (Miles & Huberman, 1994). Bu aşamada, katılımcılar tarafından üretilen okul kavramına yönelik 48 ve öğretmen kavramına yönelik 51 metafordan oluşan iki ayrı liste oluşturulmuş. Aynı zamanda okul ve öğretmen kavramlarına yönelik beşer kategoriyi içeren listeler de belirlenmiştir. Daha sonra Anadolu Üniversitesi'nde görev yapan bir alan uzmanına bu listeler verilmiş ve metaforlar ile kavramsal kategorileri eşleştirmesi istenmiştir. Uzmanın yaptığı eşleştirmeler araştırmacıların kendi eşleştirmeleri ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalarda "görüş birliği" ve "görüş ayrılığı" sayıları tespit edilerek araştırmanın güvenirliği Miles ve Huberman'ın (1994) formülü (Güvenirlik = görüş birliği / görüş birliği + görüş ayrılığı X 100) kullanılarak hesaplanmıştır. Bu hesaplamada güvenirlik için uyumun %90 ve üzeri olduğu durumlar arzu edilen düzeydir. Güvenirlik çalışması kapsamında görüşüne başvurulan uzman okul kavramı için 4

metaforu (“dershane”, “kalem”, “otel” ve “hayat” metaforlarını) araştırmacılardan farklı bir kategoriyle ilişkilendirmiştir. Bu durumda, okul kavramı için güvenirlik = 44 / 44 + 4 X 100 = %92 olarak hesaplanmıştır. Öğretmen kavramı için ise uzman 3 metaforu (“melek”, “çiftçi” ve “anti virüs programı” metaforlarını) araştırmacılardan farklı bir kategoriyle ilişkilendirmiştir. Bu durumda, öğretmen kavramı için güvenirlik = 48 / 48 + 3 X 100 = %94 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmada gerçekleştirilen güvenirlik çalışmasında toplamda %93 oranında bir uzlaşma sağlanmıştır.

Bu işlemden sonra metafor ve kavramsal kategorileri temsil eden katılımcı sayıları (f) ve yüzde (%) değerleri hesaplanmıştır. Son olarak üstün yetenekli öğrencilerin okula ve öğretmenlere yönelik ürettiği metaforların oluşturduğu kavramsal kategorilerin, öğrencilerin cinsiyetleri ve devam ettikleri okul türleri (devlet-özel) bağlamında farklılık gösterip göstermediğini sınamak için ki-kare testi uygulanmıştır ve sonuçlar analiz edilerek yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, üstün zekâlı öğrencilerin okul ve öğretmenlere ilişkin ürettikleri metaforlar tablolar halinde sunulmuştur. Öncelikle her iki kavrama dair üretilen metaforlar, ayrı kavramsal kategoriler altında sınıflandırılmıştır. Daha sonra oluşturulan bu kavramsal kategorilerden örnek metaforlar verilmiştir. Son olarak bu metaforlara ilişkin geliştirilen kavramsal kategoriler cinsiyet ve okul türü bağlamında incelenmiştir. Önce okulla ile ilgili bulgular daha sonra da öğretmenlerle ilgili bulgular ele alınmıştır.

3.1.Okula İlişkin Metaforlar

Bu çalışmada okula ilişkin toplamda 103 katılımcıdan görüş alınmış ancak 6 katılımcının görüşleri geçersiz sayılmıştır. Kalan 97 katılımcı tarafından geçerli 48 metafor üretilmiştir. Katılımcılar tarafından okula ilişkin üretilen metaforlar ve bunların yer aldığı kategoriler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.

Okula İlişkin Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

Kategoriler	*f*	*%*	*Kategorilere Dâhil Edilen Metaforlar*	*f*	*%*
Huzur veren koruyucu bir ortam	28	28,9	Ev(17), yuva (6), aile(1), akraba(1), apartman(1), huzur kaynağı (1), tirexe (1	7	14,5
Baskıcı, şekillendirici bir ortam	23	23,7	Hapishane(8), kışla(3), labirent(2), vücut(2), akıl hastanesi(1), cahil(1), cehennem(1), çamaşır makinesi(1), işkence (1), kafes(1), komünist ülke(1), yetimhane(1)	12	25
Bilgilendirici, öğretici bir ortam	20	20,6	Kütüphane (5), bilgi yuvası(4), disk(2), kitap(2), ansiklopedi(2), beyin doldurma merkezi(1) bilgi(1), dershane(1), hard lamba(1), temel (1)	10	20,8
Gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam	14	14,4	Ağaç(2), bahçe(2), hayat(2), karınca yuvası(2), kovan(2), galaksi(1), otel(1), saksı(1), sosyal kurum(1)	9	18,7
Paradoksal bir ortam	12	12,4	Yemek(3), brokoli(1), ev ödevi(1), gece gündüz(1), kalem(1), karnabahar(1), mahmurluk(1), mahzen(1), mantar(1), uyku (1),	10	20,8

Not: Metaforların yanındaki parantez içindeki rakamlar metaforların sayısını belirtmektedir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi üstün yetenekli öğrenciler tarafından üretilen 48 metafor 5 kategori altında toplanmıştır. Okula ilişkin metaforların çoğunluğu tek bir katılımcı tarafından üretilmiştir. Ev metaforu 17 farklı katılımcı tarafından üretilerek, en fazla üretilen metafor olmuştur. Yine benzer anlama gelebilecek yuva metaforu da 6 katılımcı tarafından üretilmiştir. Olumsuz bir metafor olan hapishane ise 8 farklı katılımcı tarafından belirtilmiştir. Kütüphane metaforu 5, bilgi yuvası 4, yemek ve kışla 3, labirent, vücut,

ansiklopedi, hard disk, kitap, ağaç, bahçe, hayat, karınca yuvası ve kovan ise 2 kez üretilmişlerdir. Geriye kalan metaforlar ise birer kez üretilmiştir.

Metaforların kavramsal kategorilere dağılımına bakıldığında, en fazla %28,9 ile "huzur veren koruyucu bir ortam"da toplandığı görülmektedir. Geri kalan 4 kategori ise sırasıyla "baskıcı, şekillendirici bir ortam" (%23,7), "bilgilendirici, öğretici bir ortam" (%20,6), "gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam" (%14,4) ve "paradoksal bir ortam" (%12,4) kategorileridir. Üretilen metafor sayısı bağlamında bakıldığında en fazla metafor 12 sayı ile "baskıcı, şekillendirici bir ortam" kategorisinde yer almaktadır. "Bilgilendirici, öğretici bir ortam" ve "paradoksal bir ortam" kategorilerinde 10'ar metafor bulunurken, "gelişim dönüşümün olduğu sosyal bir ortam" kategorisinde 9 ve "huzur veren koruyucu bir ortam" kategorisinde ise 7 metafor bulunmaktadır.

Kategori 1: Huzur veren koruyucu bir ortam: Bu kategoride yer alan metaforlar genel olarak okulu olumlu, güzel bir ortam olarak göstermektedir. Katılımcılar okulu ev, yuva gibi kavramlarla eşleştirerek, okulun sıcak, huzur veren ve güvende hissedilen bir ortam olduğunu vurgulamaktadır. Tablo 1'e göre, bu kategori 28 katılımcı (%28,9) ve 7 metafor (%14,5) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *ev (f=17), yuva (f=6), aile (f=1), akraba (f=1),, apartman (f=1), huzur kaynağı (f=1), tirexe (f=1).* Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen katılımcı ifadeleri örnek olarak verilmiştir.

"Okul eğitim evi gibidir, çünkü orada oyun oynarız, arkadaş buluruz, eğitim görürüz." (34,K,5,D)

"Okul aile gibidir, çünkü herkesin birbirine saygısı var." (88,K,8,Ö)

"Okul yakınlarımız gibidir, çünkü bizi korur, içine kötü söz vb. girmez." (92,E,7,Ö)

"Okul bir huzur kaynağı gibidir, çünkü evimizden sonra bizi eğiten yerdir." (28,K,6,D)

"Okul tirexe gibidir, çünkü dışardan gelen darbelere dayanıklıdır." (31,E,5,D)

" Okul yuvam gibidir, çünkü orada mutluyum." (6,K,5,D)

Kategori 2: Baskıcı, şekillendirici bir ortam: Bu kategoride genel olarak okulu olumsuz yansıtan metaforlar yer almaktadır. Katılımcılar tarafından okulun baskıcı, bireylerin farklılıklarını yok etmeye çalışan ve sıkıcı bir yer olduğu belirtilmektedir. Tablo 1'e göre, bu kategori 23 katılımcı (%23,7) ve 12 metafor (%25) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *hapishane (f=8), kışla (f=3), labirent (f=2), vücut (f=2), akıl hastanesi (f=1), cahil (f=1),cehennem (f=1), çamaşır makinası (f=1), işkence (f=1), kafes (f=1), komünist ülke (f=1), yetimhane (f=1).* Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen metafor örnekleri verilmiştir.

"Okul cehennem gibidir, çünkü çok sıkıcıdır." (57,E,7,Ö)

"Okul çamaşır makinesi gibidir, çünkü hepimizi sıkar." (38,K,8,D)

"Okul bilgisiz bir insan gibidir, çünkü öğrettiklerinin kesinlikle doğru olduğunu ifade eder." (26,K,8,D)

"Okul komünist bir ülke gibidir, çünkü farklı görüşleri silmeye çalışır." (55,E,7,Ö)

"Okul hapishane gibidir, çünkü öğrenciler zorla tutuluyor." (67,K,8,Ö)

"Okul tavuk kafesi gibidir, çünkü mahkum tutup test çözdürüyorlar." (29,E,6,D)

"Okul karakol gibidir, çünkü davranışlarımızdan yargılanıyoruz." (33,K,7,D)

Kategori 3: Bilgilendirici, öğretici bir ortam: Bu kategoride yer alan metaforlar, okulun işlevi olarak bilgi vermesini ve bireyleri eğitmesini ön plana çıkarmaktadır. Katılımcılar ürettikleri metaforlarla, okulun bir aydınlanma yeri, bilginin alındığı temel kaynak olduğunu vurgulamaktadır. Bu kategori 20 katılımcı (%20,6) ve 10 metafor (%20,8) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki

metafor imgeleri şunlardır: *kütüphane (f=5), bilgi yuvası (f=4), ansiklopedi (f=2), hard disk (f=2), kitap (f=2), beyin doldurma merkezi (f=1), bilgi (f=1) ,dershane (f=1), lamba (f=1), temel (f=1).* Aşağıda bu kategoriye giren ifadelerden örnekler verilmiştir.

"Okul ansiklopedi gibidir, çünkü çok şey öğretir." (1,E,6,D)

"Okul beyin doldurma merkezi gibidir, çünkü bir şeyler öğreniyoruz." (93,E,7,Ö)

"Okul öğrenilmiş bir bilgi gibidir, çünkü oraya gittikçe yeni şeyler öğrenirsin." (73,K,7,Ö)

"Okul hard diske benzer, çünkü yeni bilgileri beynimize kaydetmemizi sağlar." (43,E,6,D)

"Okul kütüphane gibidir, çünkü bize bilgi dağıtır." (75,E,5,Ö)

"Okul kitaba benzer, çünkü her sayfasında farklı bilgiler sunar." (37,K,7,D)

"Okul lambaya benzer, çünkü okula gidersek aydınlanırız." (16,K,5,D)

Kategori 4: Gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam: Bu kategoride katılımcılar, okulun dönüştürücü ve gelişimi destekleyen yönünü vurgulamaktadırlar. Okul, bireylerin büyüdüğü, geliştiği ve farklılaştığı sosyal bir ortam olarak gösterilmektedir. Tablo 1'e göre, bu kategori 14 katılımcı (%14,4) ve 9 metafor (%18,7) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *ağaç (f=2), bahçe (f=2), hayat (f=2), karınca yuvası (f=2), kovan (f=2), galaksi (f=1), otel (f=1), saksı (f=1), sosyal kurum (f=1).* Aşağıda örnek katılımcı ifadeleri bulunmaktadır.

"Okul ağaca benzer, çünkü okula başladığımızda bir tohumuz bitirince meyve veren bir ağaç." (65,K,7,Ö)

"Okul oyun bahçesi gibidir, çünkü bilgileri eğlenerek öğreniriz." (8,K,8,D)

"Okul bir galaksi gibidir, çünkü bilgiler tükenmez farklılaşır, değişir." (49,K,6,Ö)

"Okul hayat gibidir, çünkü öğrenciler yaşam mücadelesi verir." (11,E,5,D)

"Okul otel gibidir, çünkü her taraf konuşman gereken insanlarla dolu." (24,K,6,D)

"Okul saksı gibidir, çünkü öğrenciler gelir yapraklar oluşur, mezun olunca yapraklar kurur." (66,K,6,Ö)

Kategori 5: Paradoksal bir ortam: Bu kategoride yer alan metaforlar daha çok okulun hem olumlu hem de olumsuz taraflarını aynı anda temsil eden imgelerden oluşmaktadır. Katılımcılar, kullandıkları metaforlar ile okulun bir tarafta sevilen, yararlı yönlerini öte taraftan da pek sevilmeyen, sıkıcı yönlerini tek bir imge ile vurgulamaktadırlar. Bu kategori 12 katılımcı (%12,4) ve 10 metafor (%20,8) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *yemek (f=3), brokoli (f=1), ev ödevi (f=1), gece gündüz (f=1), kalem (f=1), karnabahar (f=1), mahmur (f=1), mahzen (f=1), mantar (f=1), uyku (f=1).* Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen katılımcı ifadeleri örnek olarak verilmiştir.

"Okul brokoliye benzer, çünkü zevksiz ama faydalıdır." (79,K,6,Ö)

"Okul karnabahar gibidir, çünkü gitmek zorundasındır ama sevmezsin." (68,K,7,Ö)

"Okul sabah kalktığım halim gibidir, çünkü hem sinir bozucudur hem mutluluk verir." (41,K,6,D)

"Okul mantar gibidir, çünkü faydalı ama sıkıcıdır." (30,E,6,D)

"Okul uykuya benzer, çünkü tatillerde özlersin normalde nefret edersin." (2,K,6,D)

"Okul sebze yemeği gibidir, çünkü sevmiyorsun fakat sağlığın için yiyorsun." (47,K,8,D)

3.2. Okula İlişkin Kavramsal Kategorilerin Cinsiyet ve Okul Türü Bağlamında Karşılaştırılması

Cinsiyete göre farklılıklar: Katılımcıların okula ilişkin ürettikleri metaforları kapsayan kavramsal kategorilerin, katılımcıların cinsiyetleri ile ilişkisine dair yapılan ki- kare testi sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2.

Okula İlişkin Kavramsal Kategorilerin Öğrencilerin Cinsiyetleri Bakımından Karşılaştırılması

Kavramsal kategori	**Kız**		**Erkek**	
	f	*%*	*f*	*%*
Huzur veren koruyucu bir ortam	13	27,7	15	30,0
Baskıcı şekillendirici bir ortam	7	14,9	16	32,0
Bilgilendirici öğretici bir ortam	8	17,0	12	24,0
Gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam	10	21,3	4	8,0
Paradoksal ortam	9	19,1	3	6,0

χ^2 = 9,953, df=4, p =.041, p < .05

Tablo 2' ye göre, kız ve erkek öğrencilerin okul kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler birbirlerinden anlamlı şekilde farklılık göstermektedir (χ^2 = 9,953, df=4, p < .05). Tablo 2 incelendiğinde, kız öğrencilerin "Gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam" (%21,3) ve "Paradoksal ortam" (%19,1) kategorilerinde erkek öğrencilerden daha fazla metafor ürettikleri görülmektedir. Erkek öğrencilerin ise "Baskıcı şekillendirici bir ortam" (%32), "Bilgilendirici öğretici bir ortam" (%24) ve "Huzur veren koruyucu bir ortam" (%30) kategorilerinde kızlardan daha fazla metafor ürettikleri görülmektedir.

Öğrencilerin Devam Ettikleri Okul Türüne Göre Farklılıklar: Katılımcıların okula ilişkin ürettikleri metaforları kapsayan kavramsal kategorilerin, katılımcıların devam ettikleri devlet-özel okul türü ile ilişkisine dair yapılan ki- kare testi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3.

Okula İlişkin Kavramsal Kategorilerin Öğrencilerin Okulları Bakımından Karşılaştırılması

Kavramsal kategori	**Devlet**		**Özel**	
	f	*%*	*f*	*%*
Huzur veren koruyucu bir ortam	15	31,2	13	26,5
Baskıcı şekillendirici bir ortam	12	25,0	11	22,4
Bilgilendirici öğretici bir ortam	10	20,8	10	20,4
Gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam	5	10,4	9	18,4
Paradoksal ortam	6	12,5	6	12,2

χ^2 = 1,319, df=4, p =.858, p >.05

Tablo 3' e göre, devlet ve özel okula devam eden katılımcıların okul kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler birbirlerinden anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir (χ^2 = 1,319, df=4, p >.05).

3.3. Öğretmene İlişkin Metaforlar

Bu çalışmada öğretmene ilişkin toplamda 103 katılımcıdan görüş alınmış ancak 5 katılımcının görüşleri geçersiz sayılmıştır. Kalan 98 katılımcı tarafından geçerli 51 metafor üretilmiştir. Katılımcılar tarafından öğretmene ilişkin üretilen metaforlar ve bunların yer aldığı kategoriler tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5'te görüldüğü gibi üstün yetenekli öğrenciler tarafından üretilen 51 metafor 5 kategori altında toplanmıştır. Öğretmene ilişkin üretilen metaforlar okula ilişkin üretilenlere benzer şekilde çoğunluğu tekil bir katılımcı tarafından üretilmiştir. En fazla üretilen metafor 15 katılımcı tarafından türetilen "anne-baba" metaforudur. Öğretmen 8 katılımcı tarafından kitaba benzetilmiştir. Olumsuz bir metafor olan gardiyan ise 5 farklı katılımcı tarafından belirtilmiştir. Anne metaforu 4 kez, arkadaş, melek, çiçek, kraliçe arı ve su 3 kez, kalem, mum, ödev veren, patron, polis, komutan, örümcek, ışık ve bilgisayar metaforları 2 kez üretilmiştir. Geriye kalan metaforlar ise birer katılımcı tarafından üretilmişlerdir.

Tablo 5.

Öğretmene İlişkin Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

Kategoriler	*f*	*%*	*Kategorilere Dâhil Edilen Metaforlar*	*f*	*%*
Seven, koruyan destekleyen kişi	35	35,7	Anne baba(15), anne(4), arkadaş(3), melek(3), çiçek(3), aslan(1), bahçıvan(1), beyin cerrahı(1), böbrek(1), çiftçi(1), lider(1), yaşam koçu(1)	12	23,5
Baskı yapan emreden kişi	23	23,5	Gardiyan(5), kraliçe arı(3), ödev veren(2), patron(2), polis(2), komutan(2), anti virüs programı(1), cadı(1), canavar(1), işkenceci(1), Rus oligarşisi(1), robot(1), zalim(1)	13	25,5
Bilgi hazinesi	19	19,4	Kitap(8), örümcek (2), ışık(2), ansiklopedi(1), bardak(1), bilgi kaynağı(1), ders veren(1), iyi insan(1), ipucu(1), yazı(1)	10	19,6
Eğitimin temel kaynağı	11	11,2	Su(3), kalem(2), mum(2), anakart(1), kolon(1), nehir(1), organ(1)	7	13,7
Bin bir çeşit	10	10,2	Bilgisayar(2), bitki(1), değişken(1), deniz kabuğu(1), hava(1), denklem(1), gezegen(1), havuç(1), resim defteri(1)	9	17,6

Not: Rakamlar, kategorilerdeki katılımcıların ve metaforların sayısını (f) ve yüzdesini (%) belirtmektedir.

Metaforların kavramsal kategorilere dağılımına bakıldığında, en fazla 35 katılımcının katkısı ile "seven, koruyan destekleyen kişi" kategorisinde toplandığı görülmektedir. Geri kalan 4 kategori ise sırasıyla 23 katılımcı ile "baskı yapan emreden kişi", 19 katılımcı ile "bilgi hazinesi", 11 katılımcı ile "eğitimin temel kaynağı" ve 10 katılımcı ile "bin bir çeşit" kategorileridir. Üretilen metafor sayısı bağlamında bakıldığında en fazla metafor 13 sayı ile "baskı yapan emreden kişi" kategorisinde yer almaktadır. "Seven, koruyan destekleyen kişi" kategorisinde 12 metafor bulunmaktadır. "Bilgi hazinesi" kategorisinde 10, "bin bir çeşit" kategorisinde 9 ve son olarak "eğitimin temel kaynağı" kategorisinde 7 metafor yer almaktadır.

Kategori 1: Seven, koruyan destekleyen kişi: Bu kategoride yer alan metaforlar genel olarak öğretmenleri cana yakın, destekleyici bireyler olarak yansıtmaktadırlar. Katılımcılar öğretmenleri, hayatlarında çok önemli gördükleri anne- baba gibi kavramlarla özdeşleştirerek, onların sevilen, güvenilir bireyler olduklarını vurgulamaktadırlar. Tablo 5'e göre, bu kategori 35 katılımcı (%35,7) ve 12 metafor (%23,5) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *Anne baba (f=15), anne (f=4),*

arkadaş (f=3), melek (f=3), çiçek (f=3), aslan (f=1), bahçıvan (f=1), beyin cerrahı (f=1), böbrek (f=1), çiftçi (f=1), lider (f=1), yaşam koçu (f=1). Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen metaforlardan örnekler verilmiştir.

"Öğretmen anneme benzer, çünkü hayatıma yardım eder." (73,E,7,Ö)

"Öğretmen anne-babamız gibidir, çünkü bizi korur dersleri öğretir" (15,K,5,D)

"Öğretmenler arkadaş gibidir, çünkü bizimle çok fazla ilgilenirler." (31,E,5,D)

"Öğretmen bahçıvan gibidir, çünkü bitkileri büyütür ve sular." (47,K,8,D)

"Öğretmen böbreğe benzer, çünkü zararlı öğrencileri(maddeleri) okuldan(vücuttan) atar" (67,K,7,Ö)

"Öğretmen çiftçi gibidir, çünkü ürünler büyüyene kadar gözü gibi bakar." (3,K,6,D)

"Öğretmen bir çiçeğe benzer, çünkü çok güler yüzlüdür." (74,E,7,Ö)

Kategori 2: Baskı yapan emreden kişi: Bu kategoride genel olarak öğretmeni olumsuz yansıtan metaforlar yer almaktadır. Katılımcılar tarafından öğretmenlerin baskıcı, öğrencilere söz hakkı tanımayan, onlara sürekli iş yükleyen kimseler oldukları belirtilmektedir. Bu kategori, 23 katılımcı (%23,5) ve 13 metafor (%25,5) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *gardiyan (f=5), kraliçe arı (f=3), ödev veren (f=2), patron (f=2), polis (f=2), komutan (f=2), anti virüs programı (f=1), cadı (f=1), canavar (f=1), işkenceci (f=1), Rus oligarşisi (f=1), robot (f=1), zalim (f=1).* Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen katılımcı ifadeleri örnek olarak verilmiştir.

"Öğretmenler gardiyan gibidir, çünkü özgürlüklerimizi kısıtlar." (59,K,7,Ö)

"Öğretmenler kraliçe arı gibidir, çünkü hep bir şey istiyorlar biz de çalışıyoruz." (55,K,6,Ö)

"Öğretmenler ödev verici gibidir, çünkü habire ödev verirler" (87,E,8,Ö)

"Öğretmenler patron gibidir, çünkü onların sözünden çıkmıyoruz" (18,E,8,D)

"Öğretmenler polis gibidir, çünkü öğrencileri yargılarlar." (33,K,7,D)

"Öğretmenler komutan gibidir, çünkü bize ne yapıp yapmamamızı söyler." (24,E,6,D)

"Öğretmenler Rus oligarşisi gibidir, çünkü haksız olanlar bile haklıyız derler." (56,E,7,Ö)

Kategori 3: Bilgi hazinesi: Bu kategoride yer alan metaforlar öğretmenlerin birincil işlevleri olan bilgi vermeyi ve bireyleri eğitmesini ön plana çıkarmaktadır. Katılımcılar ürettikleri metaforlarla, öğretmenlerin bireyleri aydınlattıklarına vurgu yapmaktadır. Bu kategoride 19 katılımcı (%19,4) ve 10 metafor (%19,6) bulunmaktadır. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *Kitap (f=8), örümcek (f=2), ışık (f=2), ansiklopedi (f=1), bardak (f=1), bilgi kaynağı (f=1), ders veren (f=1), iyi insan (f=1), ipucu (f=1), yazı (f=1).* Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen katılımcı ifadeleri örnek olarak verilmiştir.

"Öğretmenler kitap gibidir, çünkü her şeyi biliyorlar." (82,E,6,Ö)

"Öğretmenler örümceğe benzer, çünkü bilgi ağları örer." (68,E,7,Ö)

"Öğretmenler içi dolu bardak gibidir, bardak içindeki bilgileri bize içirir" (88,K,7,Ö)

"Öğretmenler bağıran bilgi kaynaklarına benzer, bazı öğretmenler aynı böyledir." (81,K,7,Ö)

"Öğretmenler ışık gibidir, çünkü bilgileriyle aydınlatır" (6,K,5,D)

"Öğretmenler iyi insanlara benzer, çünkü bize bir şeyler öğretirler." (40,E,7,D)

"Öğretmenler ansiklopedi gibidir, çünkü her bilgiyi bilir." (92,E,5,Ö)

Kategori 4: Eğitimin temel kaynağı: Bu kategoride yer alan metaforlar öğretmenlerin eğitimin vazgeçilmezleri olarak betimlemektedirler. İnsanların hayatlarına önemli katkılar sundukları, özellikle bireylerin bilgi edinimlerindeki rollerinden dolayı, öğretmenler eğitim kurumunun temel kaynağı olarak görülmektedir. Tablo 5'e göre, bu kategori 11 katılımcı (%11,2) ve 7 metafor (%13,7) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *Su (f=3), kalem (f=2), mum (f=2), anakart (f=1), kolon (f=1), nehir (f=1), organ (f=1).* Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen katılımcı ifadeleri örnek olarak verilmiştir.

"Öğretmenler anakarta benzer, çünkü okulun tabanını oluştururlar." (43,E,6,D)

"Öğretmenler kaleme benzer, çünkü mürekkebi bitse de yazısı kalır." (65,K,7,Ö)

"Öğretmenler bir binanın direkleri gibidir, çünkü onlar olmazsa okul olmaz." (5,K,8,D)

"Öğretmen muma benzer, çünkü erir ama etrafına ışık saçar." (37,K,7,D)

"Öğretmen su gibidir, çünkü bizi büyütür geliştirir." (71,E,7,Ö)

"Öğretmenler organlara benzer, çünkü vücudun işlevleri ona bağlı." (4,E,8,D)

Kategori 5: Bin bir çeşit: Bu kategoride yer alan metaforlar daha çok öğretmenlerin farklılıklarını betimlemektedirler. Onların hem olumlu hem de olumsuz taraflarını aynı anda temsil eden imgelerden oluşmaktadır. Katılımcılar, kullandıkları metaforlar ile öğretmenlerin değişken ruh hallerini imgelemektedirler. Bazı öğretmenlerin kimi durumlarda iyi, olumlu, kimi durumlarda ise olumsuz tavırlar sergilediklerini belirtmektedirler. Ayrıca bazı metaforlarla da öğretmenler arasında farklı öğretmenlerin bulunduğuna vurgu yapmaktadırlar. Bu kategori 10 katılımcı (%10,2) ve 9 metafor (%17,6) bulunmaktadır. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *Bilgisayar (f=2), bitki (f=1), değişken (f=1), deniz kabuğu (f=1), hava (f=1), denklem (f=1), gezegen (f=1), havuç (f=1), resim defteri (f=1).* Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen katılımcı ifadeleri örnek olarak verilmiştir.

"Öğretmenler bilgisayar gibidir, çünkü bazen sıkar bazen eğlendirir" (62,E,6,Ö)

"Öğretmenler bitkiler gibidir, çünkü her öğretmen farklıdır." (25,K,6,D)

"Öğretmenler deniz kabuğu gibidir, çünkü iyisi de var kötüsü de." (19,K,8,D)

"Öğretmenler denklemlere benzer, çünkü bazen anlamazsın bazen çözersin." (69,K,7,Ö)

"Öğretmen hava gibidir, çünkü bazen çok yağar acı çektirir, bazen çok iyidir." (79,K,6,Ö)

"Öğretmenler havuç gibidir, çünkü kızsalar da sevgi vardır." (66,K,6,Ö)

"Öğretmenler resim defteri gibidir, çünkü hepsi farklıdır." (41,K,6,D)

3.4. Öğretmene İlişkin Kavramsal Kategorilerin Cinsiyet Ve Okul Türü Bağlamında Karşılaştırılması

Cinsiyete göre farklılıklar: Katılımcıların öğretmene ilişkin ürettikleri metaforları kapsayan kavramsal kategorilerin, katılımcıların cinsiyetleri ile ilişkisine dair yapılan ki- kare testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6.

Öğretmene İlişkin Kavramsal Kategorilerin Öğrencilerin Cinsiyetleri Bakımından Karşılaştırılması

Kavramsal kategori	**Kız**		**Erkek**	
	f	*%*	*f*	*%*
Baskı yapan emreden kişi	9	19,1	14	27,5
Bilgi hazinesi	7	14,9	12	23,5
Bin bir çeşit	7	14,9	3	5,9
Eğitimin temel kaynağı	4	8,5	7	13,7
Seven, koruyan destekleyen kişi	20	42,6	15	29,5

χ^2 = 5,381, df=4, p =.858, p > .05

Tablo 6 incelendiğinde, kız ve erkek öğrencilerin öğretmen kavramına ilişkin ürettikleri metaforların oluşturduğu kavramsal kategoriler arasında görülen farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı değildir (χ^2 = 9,953, p >.05).

Öğrencilerin Devam Ettikleri Okul Türüne Göre Farklılıklar: Katılımcıların öğretmene ilişkin ürettikleri metaforları kapsayan kavramsal kategorilerin, katılımcıların devam ettikleri okul türü (devlet-özel) ile ilişkisine dair yapılan ki- kare testi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7.

Öğretmene İlişkin Kavramsal Kategorilerin Öğrencilerin Okulları Bakımından Karşılaştırılması

Kavramsal kategori	**Devlet**		**Özel**	
	f	*%*	*f*	*%*
Baskı yapan emreden kişi	10	20,8	13	26,0
Bilgi hazinesi	9	18,8	10	20,0
Bin bir çeşit	3	6,2	7	14,0
Eğitimin temel kaynağı	7	14,6	4	8,0
Seven, koruyan destekleyen kişi	19	39,6	16	32,0

χ^2 = 3,080, df=4, p=.545, p >.05

Tablo 7' e göre, devlet ve özel okula devam eden katılımcıların öğretmen kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar birbirlerinden anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir (χ^2 = 1,319, p >.05).

4.TARTIŞMA

Bu araştırmada üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmene ilişkin algılarının metafor analizi yöntemiyle incelenmesi amaçlanmıştır. Üstün yetenekli öğrencilerin okul ile ilgili ürettikleri metaforların 5 farklı kavramsal kategoride toplandığı

görülmüştür. Bu kategorilerin dağılımına bakıldığında, en fazla %28,9 ile huzur veren koruyucu bir ortamda toplandığı görülmektedir. Diğer kategorilerin dağılımı ise sırasıyla baskıcı, şekillendirici bir ortam (%23,7), bilgilendirici, öğretici bir ortam (%20,6), gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam (%14,4) ve paradoksal bir ortam (%12,4) şeklindedir. Bu dağılıma göre üstün yetenekli öğrenciler, okula ilişkin algılarını birden fazla kavramla açıkladıkları görülmüştür. Üretilen metaforların farklı olması üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmen deneyimlerinin ve algılarının farklı olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Üstün yetenekli öğrencilerin kategorilerine bakıldığında olumlu kategorilerin (huzur veren koruyucu bir ortam, bilgilendirici ve öğretici bir ortam) olumsuz kategoriye göre (baskıcı ve şekillendirici bir ortam) daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Bu bulguları destekler şekilde Feldhusen ve Kroll (1991), üstün yetenekli çocukların okullarında sıkılmasına rağmen üstün yetenekli olmayan akranlarına göre okulu daha fazla sevdiklerini bulmuştur. Yine Karnes ve Whorton (1988) üstün yeteneklilerin okuldaki kendi performanslarına ve deneyimlerine karşı olumlu tutuma sahip olduklarını ortaya koymuştur. Üstün yetenekli çocukların okula karşı olumlu tutumlarının olması olumlu kategorilerinin fazla olmasına yol açmış olabilir. Buna karşın üstün yeteneklilerin sorgulama becerileri ve yaratıcı düşünme özellikleri okulu baskıcı ve şekillendirici ortama benzetmelerine katkı sağlamış olabilir.

Araştırmada üstün yeteneklilerin ürettiği metaforlara bakıldığında ev metaforu 17 farklı katılımcı tarafından en fazla üretilen metafor olmuştur. Yine benzer anlama gelebilecek yuva metaforu da 6 katılımcı tarafından üretilmiştir. Olumsuz bir metafor olan hapishane ise 8 farklı katılımcı tarafından belirtilmiştir. Araştırma sonuçları normal popülasyonla yapılan metaforik araştırmaların sonuçlarıyla da benzerlik göstermektedir. Örneğin Cerit (2006), beşinci sınıf öğrencileriyle yaptığı çalışmada okulun "bilgi ve aydınlanma yeri", "büyüme ve olgunlaşma yeri", "değişme ve ilerleme yeri", "aile" ve "takım" olduğunu vurgulayan metaforlar bütün katılımcılar tarafından kabul gördüğünü ortaya koymuştur. Yine Balcı, (1999) öğrencilerin okula ilişkin bakım, bilgi aktarımı, gençlerin yetiştirilmeleri gibi metaforların olduğunu bulmuştur. Gentry, Gable ve Springer (2000) üstün yetenekli öğrenciler ile akranlarının sınıf etkinlikleri konusunda benzer görüşlere sahip olduğunu göstermiştir. Üstün yetenekli olan ve olmayan öğrenciler arasındaki okul ile ilgili metaforlar da benzerlik bulunmaktadır.

Öğretmenlerle ilgili kavramsal kategorilere dağılımına bakıldığında, en fazla seven, koruyan destekleyen kişi kategorisinde (%35,7) toplandığı görülmektedir. Sırasıyla baskı yapan emreden kişi (%23,5), bilgi hazinesi (19,4) , eğitimin temel kaynağı (%11,2) ve bin bir çeşit (%10,2) kategorileri gelmektedir. En fazla üretilen metaforlar arasında anne baba(15), kitap(8) ve gardiyan (5) bulunmaktadır. Kültümüzde anne-baba gibi öğretmen metaforu popüler bir metafor olarak kullanılır (Çelikten, 2006). Kültümüzdeki bu yaygın kullanımdan kavramsal kategoriler bağlamında üstün yetenekli çocukların da etkilendiği görülmektedir. Aynı zamanda en fazla kullanılan anne-baba(15) metaforunun kullanılması da bu düşünceyi desteklemektedir. Okul metaforlarına benzer şekilde öğretmenlerle ilgili kavramsal kategorilere bakıldığında olumlu kategorilerin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum üstün yetenekli çocukların öğretmen algılarının olumlu olduğunu akla getirilebilir. Baskı yapan emreden kişi olumsuz kategorisinin fazla çıkması öğretmenlerin üstün yetenekli çocukların akademik, sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayamamalarından kaynaklanmış olabilir. Yine üstün yetenekli öğrencilerin metaforları ile genel popülasyonun ürettiği metaforlar arasında da benzerlikler bulunmaktadır. Örneğin Cerit (2008), öğretmen kavramına ilişkin metaforlar kullanılarak analiz ettiği araştırmasında, öğretmenin bilgi kaynağı ve dağıtıcısı, anne/baba, arkadaş, rehber ve çevresini aydınlatan kişi metaforlarını bulmuştur.

Araştırma sonucuna göre üstün yetenekli öğrencilerin ürettikleri okul metaforlarıyla öğretmen metaforu arasında paralellik bulunmaktadır. Örneğin okul kategorisinde huzur veren koruyucu bir ortam varken öğretmen kategorisinde benzer şekilde seven, koruyan destekleyen kişi bulunmaktadır. Olumsuz kategori olan okul metaforları arasında baskıcı, şekillendirici bir ortam kategorisi bulunurken öğretmen için baskı yapan emreden kişi kategorisi ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre üstün yetenekli çocuklar okul ve öğretmeni birlikte değerlendirme eğilimi göstermektedir.

Kız ve erkek öğrencilerin okul kavramına ilişkin ürettikleri metaforların oluşturduğu kavramsal kategoriler arasında görülen farklılıklar anlamlı bulunmuştur. Kız öğrencilerin gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam ve paradoksal ortam kategorilerinde erkek öğrencilerden daha fazla metafor ürettikleri görülmektedir. Erkek öğrencilerin ise baskıcı şekillendirici bir ortam, bilgilendirici öğretici bir ortam ve huzur veren koruyucu bir ortam kategorilerinde daha fazla metafor ürettikleri görülmektedir. Bu sonuçlardan üstün yetenekli kız ve erkek öğrencilerin okulla ilgili algılarının farklı olabileceği görülmektedir. Kız öğrencilerde gelişim ve dönüşüm kategorilerin yüksek olması üstün yetenekli kız öğrencilerin toplumsal cinsiyete karşı daha fazla direnç göstermelerinden kaynaklanmış olabilir. Bir tarafta toplum tarafından empoze edilmeye çalışılan değerler kümesi diğer taraftan da kendi düşünceleri

üstün yetenekli kız öğrencilerin okulla ilgili ikilem yaşamalarına yol açmış olabilir. Üstün yetenekli erkek çocuklar üstün yetenekli olmayan akranlarına benzerlik göstermektedir. Çünkü Özdemir (2012) üstün yetenekli olmayan öğrencilerle yaptığı çalışmada erkek öğrencilerin, okulu, kız öğrencilere göre daha fazla baskı yeri olarak algıladığı görülmüştür.

Öğrencilerin öğretmen kavramıyla ilgili ürettikleri kategorilerde anlamlı cinsiyet farklılığına rastlanmamıştır. Benzer şekilde üstün yetenekli öğrencilerin devam ettikleri okul türüne göre de okul ve öğretmen metafor kategorileri farklılık göstermemektedir. Araştırmacılar üstün yetenekli öğrencilerin diğer akranlarına göre daha fazla akademik içsel motivasyona sahip olduğunu ortaya koymuştur (Csikszentmihalyi, Rathunde & Whalen ,1993; Gottfried & Gottfried, 1996; Olszewski-Kubilius, Kulieke & Krasney, 1988). Yine üstün yeteneklilerin, üstün oldukları alanda akademik öz benlik ve öz yeterliliklerin yüksek olma eğilimi bulunmaktadır (Clinkenbeard, 2012; McCoach & Siegle, 2003). Okul türünün farklı olmasına rağmen algılarda farklılık çıkmamasına üstün yeteneklilerin yüksek akademik içsel motivasyonları, öz-benlikleri ve öz yeterlilikleri yol açmış olabilir.

Bu araştırmada üstün yetenekli öğrencilerin yaşamların belirleyici olabilecek okul ve öğretmen algısının incelenmesi amaçlanmıştır. Üstün yetenekli öğrencilerin potansiyellerini gerçekleştirmesi adına olumlu okul ve öğretmen algısı önemlidir. Bundan dolayı bu öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verecek okul ortamlarının oluşturulması bir gerekliliktir.

Araştırma, üstün yeteneklilerin eğitimine ışık tutacak sonuçlar ortaya koymasına rağmen bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle araştırmaya katılan üstün yetenekli öğrenciler okul sonrası Bilim Sanat Merkezinden üstün yeteneklilere uygun eğitim desteği almaktadır. Herhangi bir özel eğitim desteği almayan üstün yetenekli çocuklarında dahil olduğu bir çalışma okul ve öğretmene ilişkin metafor çalışmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca soyut, karmaşık ve çok boyutlu bir olgunun açıklanabilmesi bir tek metaforla mümkün olmayabilir (Saban, 2008). Çalışmada okul ve öğretmen kavramı metafor analizinin doğası gereği bir tek boyuta indirgenerek açıklanmıştır. Bundan dolayı metafor çalışmalarında farklı metot ve tekniklerin kullanılması faydalı olacaktır. Ayrıca Tortop, (2013), metaforların bir değerlendirme aracı olması durumunu tartışmaya açmıştır. Metaforlar kullanılarak üstün yetenekli öğrencilere yönelik programların etkililiğin değerlendirmesi ile ilgili yapılacak çalışmalar da üstün yetenekliler eğitimi alanına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Archambault, F. X., Westberg, K. L., Brown, S. W., Hallmark, B. W., Zhang, W., & Emmons, C. L. (1993). Classroom practices used with gifted third and fourth grade students. *Journal for the Education of the Gifted, 16*, 103-119.

Arıkan, E.E., & Ünal, H. (2015). Gifted students' metephor images about matematics. *Educational Research and Reviews*, *10*(7), 901-906.

Balcı, A. (1999). *Metaphorical images of school: school perceptions of students, teachers and parents from four selected schools in Ankara*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Baker, J. A., Bridger, R., & Evans, K. (1998). Models of underachievement among gifted preadolescents: The role of personal, family, and school factors. *Gifted Child Quarterly*, *42*, 5-15.

Benbow, C. P., & Stanley, J. C. (1996). Inequity in equity: How "equity" can lead to inequity for high-potential students. *Psychology, Public Policy, and Law*, *2*, 249-292.

Ben-Peretz, M., Mendelson, N., & Kron, F. W. (2003). How teachers in different educational context view their roles. *Teaching and Teacher Education*, *19*(2), 277-290.

Betts, J. R., Zau, A. C., & Rice, L. A. (2003). *New insights into school and classroom factors affecting student achievement*. San Francisco: Public Policy Institute of California.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (Onüçüncü baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Cerit, Y. (2006). Öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin okul kavramıyla ilgili metaforlara ilişkin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *6*(3), 669–699.

Cerit, Y. (2008). Öğretmen kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *6*(4), 693-712.

Collins, J. (2001). *The education of gifted children: Inquiry into the education of gifted children*. Canberra, ACT: Senate Employment, Workplace Relations, Small Business and Education References Committee.

Colangelo, N., Assouline, S.G., & Gross, M.U.M. (2004). *A Nation deceived: How schools hold back America's brightest students (V.II.)*. Iowa City: University of Iowa.

Clark, B. (2008). *Growing Up Gifted (7th Ed.)*. New York: Merrill.

Clinkenbeard, P. R. (2012). Motivation and gifted students: Implications of theory and research. *Psychology in the Schools*, *49*(7), 622-630

Cramond, B., & Martin, C. E. (1987). Inservice and preservice teachers' attitudes toward the academically brilliant. *Gifted Child Quarterly*, *31*, 15-19.

Croft, L. J. (2003). Teachers of the gifted: Gifted teachers. In N. Colangelo & G. Davis (Eds.), *Handbook of gifted education* (3rd ed., pp. 558-571). Boston, MA: Allyn & Bacon.

Csikszentmihalyi, M., Rathunde, K., & Whalen, S. (1993). *Talented teenagers: The roots of success and failure*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Çelikten, M. (2006). Kültür ve öğretmen metaforları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *21*(2), 269-283.

Çuhadar, A. & Sarı, M. (2007, Haziran). *Göç yollarında eğitim: İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin okula ilişkin algılarının göç bağlamında değerlendirilmesi*. Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildiri, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Demir, C. E. (2007). Metaphors as a reflection of middle school students' perception of school: A cross cultural analysis. *Educational Research and Evaluation*, *13*(2), 89-107.

Dönmez, Ö. (2008). *Türk eğitim sisteminde kullanılan yönetici metaforları (Kayseri ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Eder, F. (1989). Das Schul- und Klassenklima in der Wahrnehmung hochleistungsdisponierter Schüler [The school and classroom climate as perceived by highly gifted students]. *Zeitschrift für Pädagogische Psychologie*, *3*, 109-122.

Feldhusen,J. F., & Kroll, M. D. (1991*).* Boredom or challenge for the academically talented in school. *Gifted Education International*, *7*, 80-81.

Gallagher, J., Harradine, C.C., & Coleman, M.R. (1997). Challenge or boredom? Gifted students' views on their schooling. *Roeper Review*, *19*(3),132-136.

Gentry, M., Gable, R.K., & Springer, P. (2000). Gifted and nongifted middle school students: Are their attitudes toward school different as measured by the new affective instrument, My Class Activities. . .? *Journal of the Education of the Gifted*, *24*, 74–96.

Gottfried, A. E., & Gottfried, A. W. (1996). A longitudinal study of academic intrinsic motivation in intellectually gifted children: Childhood through early adolescence. *Gifted Child Quarterly*, *40*, 179 – 183.

Olszewski-Kubilius, P. M., Kulieke, M. J., & Krasney, N. (1988). Personality dimensions of gifted adolescents: A review of the empirical literature. *Gifted Child Quarterly*, *32*, 347 – 52.

Inbar, D. E. (1996). The free educational prison: Metaphors and Images. *Educational Research*, *38* (1), 77-92.

Kanevsky, L., & Keighley, T. (2003). To produce or not to produce? Understanding boredom and the honor in underachievement. *Roeper Review*, *26*, 20-28.

Karnes, F. A., & Whorton, K. E. (1988). Attitudes of intellectually gifted youth toward school. *Roeper Review*, *10*, 173-175.

Kaya, F., Erdoğan, R., & Çağlayan, Y. (2014). Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin okul yaşam kaliteleri ve arkadaşlık ilişkilerinin karşılaştırılması. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, *4*(2), 107-125.

Kunkel, M. A., Chapa, B., Patterson, G., & Walling, D. D. (1992). Experiences of giftedness: "Eight Great Gripes" six years later. *Roeper Review*, *15*, 10-14.

Kunt, K., & Tortop, H. S. (2013). Türkiye'deki üstün yetenekli öğrencilerin bilim ve sanat merkezlerine ilişkin metaforik algıları. *Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 117-127.

Larson, R. W, & Richards, M. H. (1991). Boredom in the middle school years: Blaming schools versus blaming students. *American Journal of Education*, *99*, 418-443.

Levent, F. (2011). *Üstün yetenekli çocukların hakları*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Levine, P. M. (2005). Metaphors and images of classrooms. *Kappa Delta Pi Record*, *41*(4), 172-175.

Maker, C., & Nielson, A. (1995). *Teaching models in education of the gifted* (2nd ed.). Austin, TX: Pro-Ed.

McCall R. B., Evahn, C., & Kratzer, L. (1992). *High school underachievers: What do they achieve as adults?* Newbury Park, CA: Sage.

McCoach, D. B., & Siegle, D. (2003). Factors that differentiate underachieving gifted students from high-achieving gifted students. *Gifted Child Quarterly*, *47*, 144 – 154.

MEB. (2007). "*Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi*", Tebliğler Dergisi, 2593.

Megay-Nespoli, K. (2001). Beliefs and attitudes of novice teachers regarding instruction of academically talented learners. *Roeper Review*, *23*(3), 178-182.

Mertol, H., Doğdu, M., & Yılar, B. (2013). Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler dersine ilişkin metaforik algıları. *Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 176-183.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Nalçacı, A., & Bektaş, F. (2012). Öğretmen adaylarının okul kavramına ilişkin algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, *13*(1), 239-258.

Ocak, G., & Gündüz, M. (2006). Eğitim fakültesini yeni kazanan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine giriş dersini almadan önce ve aldıktan sonra öğretmenlik mesleği hakkındaki metaforlarının karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(2), 293-310.

Özdemir, M. (2012). Lise öğrencilerinin metaforik okul algılarının çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, *37*(163), 96-109.

Özdemir, M. ve Kalaycı, H. (2013). Okul bağlılığı ve metaforik okul algısı üzerine bir inceleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *13*(4), 2125-2137.

Plucker, J. A., & Mclntire, J. (1996). Academic survivability in high-potential, middle school students. *Gifted Child Quarterly*, *40*, 7-14.

Plucker, J. A., Robinson, N. M., Greenspon, T. S., Feldhusen, J. F, McCoach, D. B., & Subotnik, R. E. (2004). It's not how the pond makes you feel, but rather how high you can jump. *American Psychologist, 59*, 268-269.

Rimm, S. (1995). *Why bright kids get poor grades and what you can do about ıt*. New York: Crown.

Roznowski, M., Reith, J., & Hong, S. (2000). A further look at youth intellectual giftedness and its correlates: Values, interests, performance and behaviour. *Intelligence*, *28*, 87-113.

Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmeni adaylarının öğretmen kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *2*(2), 131-155.

Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetim*, *14*(55), 459-496.

Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7* (2), 281-326.

Saban, A., Koçbeker, B. N., & Saban, A. (2007). Prospective teachers' conceptions of teaching and learning revealed through metaphor analysis. *Learning and Instruction*, *17*(2), 123-139.

Sisk, D. A. (1988). The bored and disinterested gifted child: Going through school lockstep. *Journal for the Education of the Gifted*, *11*, 5-18.

Taşdemir, A. & Taşdemir, M. (2011). *Öğretmenlik ve öğretim süreci üzerine öğretmen metaforları*. 2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications,785-794. Antalya-Turkey.

Taymaz, H. (2009). *Okul yönetimi* (9. basım). Ankara: Pegem Akademi.

Toker-Gökçe, A., & Bülbül, T. (2014). Okul bir insan bedenidir: meslek lisesi öğrencilerinin okul algılarına yönelik bir metafor çalışması. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *4*, 63-88.

Tomlinson, C. A., Tomchin, E. M., Callahan, C. M., Adams, C. M., Pizzat-Tinnin, P., Cunningham, C. M., Moore, B.; Lutz, L., Roberson, C., Eiss, N.; Landrum, M.; Hunsaker, S.; Imbeau, M. (1994). Practices of preservice teachers related to gifted and other academically diverse learners. *Gifted Child Quarterly*, *38*(3), 106-114.

Tortop H.S. (2013) Öğretmen adaylarının üniversite hocası hakkındaki metaforları ve bir değerlendirme aracı olarak metafor. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi,* 3 (2), 153-160

VanTassel-Baska, J., & Stambaugh, T. (2006). *Comprehensive curriculum for gifted learners* (3rd ed.). Boston: Pearson, Allyn, & Bacon.

Van Tassel-Baska, J., & Olszewski-Kubilius, P. (1989). *Patterns of influence on gifted learners*. New York: Teachers College, Columbia University.

Westberg, K. L., Archambault, F. X., Jr., Dobyns, S. M., & Salvin, T. (1993). *An observational study of instructional and curricular practices used with gifted and talented students in regular classrooms (Research Monograph 93104).* Storrs: University of Connecticut, The National Research Center on the Gifted and Talented.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Basım) Ankara: Seçkin Yayıncılık

Yob, I. M. (2003). Thinking constructively with metaphors. *Studies in Philosoph and Education*, *22*, 127-138.

IMPACT OF GDP GROWTH ON UNEMPLOYMENT DURING THE EXPANSION PERIODS: A STUDY ON OKUN'S LAW FOR TURKEY

Erkan DEMİRBAŞ
Assistant Professor, Turgut Ozal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Economics Department, Ankara, TURKEY, edemirbas@turgutozal.edu.tr
M.Veysel KAYA
Assistant Professor, Kırıkkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Economics Department, Kırıkkale, TURKEY, mveyselkaya@yahoo.com

ABSTRACT: The aim of this study is to analyze the relation between unemployment rate and Gross Domestic Product, as it is postulated in the Okun's law. In this study, Gross Domestic Product is divided into two parts by approaching from a different perspective such as gross capital formation of investment and final consumption expenditure as a contribution to the earlier studies. A dummy variable is also added in the model, which represents the periods of expansion in the Gross Domestic Product. According to the results of analyses, existence of the co-integration is confirmed in the long-run between variables. There is a negative and significant relation between unemployment and years of expansion in the short run. The Vector Error Correction Model also unveils that disequilibrium in the model will gravitate toward the balance each period.

Keywords: *Unemployment, Okun's Law, Economic Growth, Co-integration, Vector Error Correction.*
Jel Classification: E20, E24, E27

GENİŞLEME DÖNEMLERİNDE GSYH BÜYÜMESİNİN İŞSİZLK ÜZERİNE ETKİSİ: OKUN YASASINA DAİRE TÜRKİYE İÇİN BİR ÇALIŞMA

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, Okun Yasası varsayıldığı haliyle işsizlik ve GSYH arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Benzer çalışmalara katkı sağlamak üzere bu çalışmada GSYH farklı bir bakış açısıyla, gayrisafi sabit sermaye yatırımları ve nihati tüketim harcamaları olarak iki ana başlıktan oluşmuştur. Oluşturulan modele ayrıca ekonomideki genişleme dönemlerini temsil etmek üzere bir kukla değişken dahil edilmiştir. Analiz bulgularına gore, değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme olduğu tespit edilmiştir. Kısa dönemde ise işsizlik ve kukla değişken genişleme dönemleri arasında negative bir ilişki gözlenmiştir. Hata Düzeltme Modeli modeldeki dengesizliğin her bir dönem dengeye doğru ilerlediğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Okun Yasası, ekonomik büyüme, eş bütünleşme, vektor hata düzeltme.

Jel Kodu: E20, E24, E27

1. Introduction

One of the most important problems in the world economy is unemployment. Unemployment rate is high and chronic in some countries: Turkey is also among them. Unemployment is an economic problem as it is a great problem in social perspective. Unemployment is also an important dilemma for political authorities who govern the country. In the literature, there are many theoretical and empiric studies to sort out the issue of unemployment because of its importance: it has been tried to produce a variety of solutions. An important way to increase employment is also providing economic growth. In an article that was written by Okun in 1962, the relation between unemployment and economic growth was analyzed for the first time, and it was proved that there was a negative relation between the variables. There have been many empiric studies after the Okun's work. Some

articles have supported Okun's law, whereas others have assumed the invalidity of it. In this study, economic growth is represented by periods of expansion, and a negative relation between periods of expansion in GDP and unemployment.

2. Theoretical Framework

Arthur M. Okun (1962) proved the reverse relation between unemployment and GDP in an empiric study by using the data set after the Second World War for the US, and entered literature as "Okun's law" by his study. Okun's law is formulized in the following equation:

$$u=u^*- \beta(y-y^*/y^*) \qquad (1)$$

In the equation given above, u denotes the unemployment rate, u* denotes the natural rate of unemployment, y denotes the actual level of real output, and y* denotes the potential level of real output. Okun's law postulates that the unemployment rate will be decreased if growth rate exceeds by 2,25%. Coefficient of β in Equation 1 was found to be 0,3% in the analysis for the period of 1947-1960 for the US. In the general meaning, Okun's law is accepted as an easy way to convert the growth rate of output to decrease in unemployment. Okun's law provides a conversion from growth to unemployment, although it gives approximate results and it is not valid for each year.

3. Literature Review

Prachowny (1993) found out a converse relation between unemployment and growth for the US. Apel and Jansson (1999) analyzed the relation between unemployment and output for the US, Canada, and the UK. According to the findings, a deviation of unemployment is positive when the deviation of production is negative. Mussard and Philippe (2009) reached the conclusion that the creation of money, which is provided by the equation of saving and investment, has an impact on unemployment rate by affecting the economic activity. Malley and Molana (2008) analyzed the relation between unemployment and economic growth for the G7 countries by implementing the Kalman filter, and indicated that a stable relation between unemployment and growth is more dominant in Germany. Weber (1995), Sögner (2000), and Lee (2000) unveiled that there is a stable relation between unemployment rate and economic growth. The finding of Sögner and Stiassny (2000), which also supports the earlier studies, states that there is a negative relation between unemployment and economic growth for the 15 members among the OECD countries for the period of 1960-1999. Moosa (1997) also studied 7 members of the OECD countries to predict the Okun's coefficient using the OLS and Chow test. As a result, a low Okun's coefficient is predicted for Germany and France. Huary and Lin (2008) examined the relation between unemployment and economic growth for the US. Findings of the analyses showed that Okun's coefficient is negative and Okun's law is valid. Villaverde and Maza (2009) revealed that there is a negative correlation between unemployment and growth in Spain for many regions for the period of 1980-2004; also Okun's coefficient varies by region.

Holmes and Silverstone (2006) found out the asymmetry relation between growth and unemployment for the US economy. Cuaresma (2003) states that the impact of growth on unemployment is asymmetric, and this impact is effective especially for the economic recession periods in the US. Harris and Silverstone (2000) suggested that real GDP causes the unemployment by using cointegration analyses, but causality will not be valid in the case of adverse condition for New Zealand. Okun coefficient was found to be -0.103 in the study. Muscatelli and Tirelli (2001) confirmed that there is an adverse relation between unemployment and growth by using the VAR model for OECD countries for the data set of 1955-1990.

Christopoulos (2002) analyzed the relation between revenue and unemployment by implementing the panel data by dividing Greece into districts. According to the results, in the analyses, there is a long-term relation between unemployment and revenue for all districts that are subject to study in Greece.

Zagler (2003) , studied the Okun law by using the vector error correction model (VECM) for France, Germany, Italy, and the UK. The result of the study shows that there is a cointegration between growth and unemployment, and the direction of the relation is positive. Loria and Jesus (2007) examined the Okun law for Mexico by using the Granger causality and found out that there is a unidirectional relation from unemployment to revenue.

Beaton (2010) stated that there are major changes in the Okun law for the US and Canada. Aliva and Usabiaga analyzed whether unemployment, which is either permanent or not, happened as a result of frequently occurred shocks in the US and Spain for the period of 1976-2004. In the study in which Lagrange multiplier and unit root test are used, unemployment in Spain is revealed to be more permanent than it is in the US. Kim (2005) stated that there is a relation between unionization, unemployment, and growth in the long run using the multi- variable cointegration and VECM. Adanu (2005) predicted the Okun coefficient for 10 cities in Canada using the real GDP and unemployment rates. The Okun coefficient is predicted as -1.58 in the study in which Hodrick-Prescott was used.

Pierdzioch *et al*. (2008) stated that the Okun coefficient is negative and valid for G7 countries using the panel data method for the data set of 1989-2007. Ceylan and Şahin (2010) used cointegration analyses that consist of Tar and M-TAR models to test the asymmetric relation between growth and unemployment in Turkey for the period of 1950-2007. According to the findings, Okun law is valid in the long run and has an asymmetric relation. Mıhçı and Atılgan (2010) indicated that Okun law is valid for Turkey for the period of 1991-2006. Tarı ve Abasız (2010) analyzed the relation between growth and unemployment in Turkey for 1968-2008 using the threshold error correction model, alleged that fluctuations in growth will affect more than the regime of expansion, and found out that the Okun coefficient is 0.48 in the long term. Barışık *et al*. (2010) analyzed the relation between growth and unemployment in the aspect of Okun law for Turkey using the data set of 1988-2008. The relation between the variables for the current periods is in the asymmetric structure, and the present growth in Turkey does not create employment in the study in which the Markov regime-switching model is used. Tiryaki and Özkan (2011) tried to determine the causes of high unemployment in Turkey for the quarterly data set of 1988:1-2010:4. In the study, beside Granger causality test, ımpulse response and variance decomposition implementations were held, and as a result, some microsolutions and macrosolutions are asserted to decrease the unemployment. Demirgil (2010) also tested the validity of the Okun Law in Turkey for the period 1987-2007. Obtained results show that the Okun law is no more valid in periods where productivity occurred above the average. Muratoğlu (2011) analyzed the relation between economic growth and unemployment using the quarterly data in Turkey from 2000 to 2010 and reached the conclusion that growth has an impact on the formation of unemployment, but unemployment does not have an effect on the formation of growth. Tatoğlu (2011) studied the relation between unemployment and growth for 19 European countries for 1977-2008. By using non stationary panels, findings of the analyses show that the Okun law and the significance of the relation between unemployment and growth varies between countries.

4. Model and Methodology

In this study, the causality relation between unemployment rate and GDP is analyzed. To approach the subject from a different aspect, GDP is divided into two parts. First of them is gross capital formation investment, and the latter is final consumption expenditure. In the study, a dummy variable, which represents the expansion periods of GDP, is also added in the model. According to this explanation, the model can be written as the following equation:

$$dlnu = \beta_0 + \beta_1 \mathrm{dln}gcf + \beta_2 \mathrm{dln}con + \beta_4 \mathrm{D}_1 + e_t \qquad (2)$$

As time series used in the analyses, their stationary situation should be checked first to determine which technique to be used in the following part of the study.

Stationarity of the time series can be checked by controlling whether they have a unit root or not using the method which is designed by Dickey and Fuller. The simplest way to test the stationarity (in other words, having a unit root or not) is to consider the following model:

$$y_t = a_1 y_{t-1} + \xi_t \quad (3)$$

When y_{t-1} is subtracted from both sides,

$$\Delta y_t = (a_t - 1) y_{t-1} + \xi_t \quad (4)$$

According to this, $\gamma = a_1 - 1$. In other words, testing the hypothesis of $a_1 = 1$ also means testing the hypothesis of $\gamma =$ (Enders, 2010: 195-206).

If $\gamma =$

$\Delta y_t = y_t - y_{t-1} = \xi_t$ (5) equation exists (first differentiation). If a time series becomes stationary after taking its first differentiation, the original series is an integrated series of first-degree, that is. [I(1)].

Differentiation is taken for the second time for the series, which did not become stationary after the first differentiation. If the series becomes stationary after this procedure, it is an integrated series of second-degree, that is. [I(2)]. This process will continue until it becomes stationary.

There are two different types of hypothesis to test the stationarity in the ADF unit root test:

If $H_0: \gamma = 0 \ (a_1 = 1)$; y_t time series is not stationary, that is, it has a unit root.

If $H_1: \gamma \neq 0 \ (a_1 \neq 1)$; y_t time series is stationary, that is it does not have a unit root (Sevüktekin and Nargeleçekenler, 2007a).

After the unit root tests, analyses of long-term relation between the time series is carried out. According to the unit root tests, if related series are integrated at the same order (especially at first order [I(1)]), cointegration test can be used to research the long-term relation between the time series (Sevüktekin and Nargeleçekenler, 2007).

Johansen (1988) aimed to obtain the maximum likelihood estimation of cointegration vectors for autoregressive processes with independent Gaussian residuals and derive the likelihood ratio test for the hypothesis in the equation.

In the approach of "Maximum Likelihood Estimation" developed by Johansen and Juselius, following equation is considered:

$$X_t = \Pi_1 X_{t-1} + \cdots \Pi_k X_{t-k} + \mu + \Phi D_t + \xi_t \quad (6)$$

t=1,…T

Here,

$\xi_1 \ldots \xi_t$, $\Pi N_p = (0, \Lambda)$,

X_t is a vector with dimension of (nx1),

X_{-k+1},..., X_0 denotes the constant,

D_t denotes the dummy variable, and

Π denotes the unknown matrix to be predicted. In total three dummy variables and a constant are used. Unrestricted parameters

($\mu, \Phi, \Pi_1, .. \Pi_k, \Lambda$) are predicted from a vector autoregressive process on the basis of T observation.

Generally, the economic time series are not stationary, and VAR models are mostly represented in the form of first differentiation. In addition to this, the differentiation process also means the loss of information in the data, unless the difference operator is applied to the error process and considered clearly.

Δ denotes the difference operator, and *L* denotes the lag operator using the Δ = (I-*L*): the following model can be written as

$$\Delta X_t = \Gamma_1 \Delta X_{t-1} + \cdots \Gamma_{k-1} \Delta X_{t-k+1} + \Pi X_{t-k} + \mu + \Phi D_t + \varepsilon_t \qquad (7)$$

Here,

$$\Gamma_i = -(I - \Pi_1 - \cdots - \Pi_i), \qquad (i = 1, \ldots, k-1),$$

and

$$\Pi = -(I - \Pi_1 - \cdots - \Pi_k),$$

Here, model (6) represents a classic VAR model, which is in the form of the first difference except ΠX_{t-k}. The main purpose of this procedure is to find out whether the coefficient of matrix Π contains information about long-term relation between variables in the data vector (Johansen and Juselius, 1990).

It is possible to carry out the co-integration test of Johansen-Juselius as the series are integrated at the same order (Demirci and Er, 2007). In this analysis, the long-term relation is controlled by considering the Trace and Max-Eigen cointegration tests. It is the standard Granger test which exposes the causality between two variables. Causality test is developed by recent changes on time series analyses. VECM and Granger test can be used for causality analyses. If the variables are not stationary and also not cointegrated, the differences of the variables are used for Granger causality test (Sevüktekin and Nargeleçekenler, 2007a). If the series are not stationary but their linear combination is stationary, VECM should be made up because the standard Granger causality estimations are invalid. Therefore it is indispensable to test the presence of cointegration specification for the original series before Granger causality test.

5. Data and Findings

In this study, the causality relation between unemployment and GDP is analyzed for 1980-2006.

To approach the subject from a different aspect, GDP is held in two parts. The first is gross capital formation investment, and the latter is final consumption expenditure. In the study, a dummy variable which represents the expansion periods of GDP, is also added in the model. According to this explanation, the model can be written as the following equation:

$$dlnu = \beta_0 + \beta_1 \mathrm{dln}gcf + \beta_2 \mathrm{dln}con + \beta_4 D_1 + e_t$$

In the model, d represents the process of taking the first difference of the variable. lnu denotes the logarithmic value of unemployment rate. Another variable of lngcf denotes the gross capital formation investment; lncon denotes the final consumption expenditure, and D_1 denotes the dummy variable, which symbolizes the expansion periods from 1980 to 2006. D_2 also represents the period of recession. To avoid dummy variable trap, just one variable, which is D_1 out of two, is added in the model.

Dependent variable of (*u*) is acquired from "economic and social indicators" in the official Website of the Ministry of Development. Independent variable of (*gcf*) and (con) are obtained from the Turkish Statistical Institute upon information request. D_1 is calculated by considering the increase in GDP by comparing it with the value of the previous year.

Definitions and explanation for variables are given in the following table.

Table 1: Variables Used in the Model

Variables	**Definition**	**Explanation**
u	Unemployment rate	Unemployment rate by years
gcf	Gross capital formation investment	Gross capital formation investment is carried out by public and private sectors.
con	Final consumption expenditure	Final consumption expenditure is carried out by public and private sectors.
D_1	Years of expansion	Dummy variable. Years of expansion in the GDP represented by (1), others with (0).

E-views econometric packaged software is used to carry out the tests such as unit root tests, cointegration, and VECM.

5.1. Unit Root Tests

Stationarity test should be done before checking the long-term relation between time series as stationarity level of the series will determine the selection of econometric analyses to present the long-term relation. Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test is used to control the stationarity for the series in this study. Tables given below provide the information about the stationarity of both dependent and independent variables.

According to the table, ***lnu*** has a unit root so it is not stationary at level, but it becomes stationary after taking the first difference [I(1)]. The finding of this result can be reached by two different approaches. The first of them depends on the probability value. If the probability value is smaller than the critical value of 1%, 5% or 10%, the null hypothesis which assumes that variables have a unit root, can be rejected. As it is seen in the table, probability value is 0,0000 and null hypothesis can be rejected at 1%. The latter approach relies on the t-statistics. If the absolute value of the t statistic is greater than the absolute critical value at 1%, 5% or 10%, null hypothesis is rejected at related level. According to the table, the absolute value of t-statistic is greater than the absolute critical value at 1%, which means that the null hypothesis of "***dlnu*** has a unit root", which can be rejected at 1%.

Table 2: Augmented Dickey-Fuller Unit Root Test on d(*lnu*)

Null hypothesis: dlnu has a unit root Exogenous: None Lag length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG = 6)			
		t-Statistic	Prob.
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-5.057658	0.0000
Test critical values:	1% level	-2.650145	

	5% level	-1.953381
	10% level	-1.609798

The second variable of the model is ***lngcf*** that has a unit root at level, and it becomes after taking its first difference. As the probability value is smaller than 1%, the null hypothesis is rejected at 1%. The second approach also gives the same result as the absolute value of t-statistic is greater than the absolute critical value of 1%.

Table 3: Augmented Dickey-Fuller Unit Root Test on d(*lngcf*)

Null Hypothesis: d(lngcf) has a unit root			
Exogenous: None			
Lag length: 0 (automatic based on SIC, MAXLAG = 6)			
		t-Statistic	Prob.
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-4.136197	0.0002
Test critical values:	1% level	-2.660720	
	5% level	-1.955020	
	10% level	-1.609070	

Another variable in the model is ***lncon*** that has a unit root at level, and after taking its first difference, it becomes stationary. As the probability value is smaller than 1%, the null hypothesis is rejected at 1%. The second approach also gives the same result as the absolute value of t-statistic is greater than absolute critical value of 1%.

Table 4: Augmented Dickey-Fuller Unit Root Test on d(*lncon*)

Null hypothesis: d(lncon) has a unit root			
Exogenous: None			
Lag length: 0 (automatic based on SIC, MAXLAG=6)			
		t-Statistic	Prob.
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-3.422387	0.0014
Test critical values:	1% level	-2.660720	
	5% level	-1.955020	
	10% level	-1.609070	

According to the above-mentioned ADF test results stationarity of the series, it is found out that the dependent variable of ***lnu*** and independent variables of ***lngcf*** and ***lncon*** became stationary after taking their first difference [I(1)].

After stationarity tests, co-integration analyses should be carried out to find the long-term relation between series.

5.2. Johansen Cointegration Test

Cointegration means that two or more time series are not stationary individually but their linear combination is stationary, and it tests whether these series move together in the long-run (Gökalp e*t al.*, 2011). If the related series are integrated at the same order (especially at first order [I(1)]), cointegration test developed by Johansen and Juselius can be used to find out the long-term relation (Sevüktekin and Nargeleçekenler, 2007).

Optimal lag length should be determined prior to starting the cointegration analysis. Optimal lag length is chosen (3) by AIC selection criteria as it gives the smallest value.

Table 5: Determination of Lag-Length

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	24.25851	NA	2.17e-06	-1.688209	-1.491867	-1.636120
1	115.6843	144.7576*	4.15e-09*	-7.973695	-6.991983*	-7.713247*
2	129.7548	17.58812	5.54e-09	-7.812903	-6.045822	-7.344096
3	149.5917	18.18378	5.80e-09	**-8.132640***	-5.580190	-7.455474

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

After deciding the lag length, AIC criteria is considered to find out which model to be used out of the five models for the co-integration analysis, and model number (5) is decided to be the most appropriate one as a result.

Table 6: Model Choosing Test for Cointegration (Akaike Information Criteria)

Data Trend:	**None**	**None**	**Linear**	**Linear**	**Quadratic**
Rank or	**No Intercept**	**Intercept**	**Intercept**	**Intercept**	**Intercept**
No. of CEs	**No Trend**	**No Trend**	**No Trend**	**Trend**	**Trend**
0	-6.165059	-6.165059	-6.385511	-6.385511	-6.549284
1	-7.073725	-7.545742	-7.817076	-8.147814	-8.357673
2	-7.255462	-7.772743	-8.025182	-9.472532	-9.619050
3	-7.125451	-7.736778	-7.895641	-9.570642	**-9.747375***
4	-6.509336	-7.513869	-7.513869	-9.235281	-9.235281

After deciding lag length and model number, cointegration analysis can be conducted by doing the Trace and Max-Eigen test. According to the Trace test, 3 cointegrated vectors have been found at 1%, 5%, and 5% respectively. (The first hypothesis is also rejected as trace statistics 43.86699 is greater than critic value of 35.01090 at 5%. Similarly, the second and third null hypotheses are rejected due to greater trace statistic).

Table 7: Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Trend assumption: Quadratic deterministic trend
Series: *lnu, lngcf, lncon*
Lags interval (in first differences): 1 to 3
Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.629152	43.86699	35.01090	0.0045
At most 1 *	0.488361	21.05186	18.39771	0.0208
At most 2 *	0.217422	5.638710	3.841466	0.0176
Trace test indicates 3 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level.				
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level.				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values.				

But, Maximum Eigenvalue test does not give the similar result with Trace Test. As the probability value of first hypothesis is smaller than %5, it is accepted. Same conclusion can be obtained through comparison of max-eigen statistic with %5 critical value. As max-eigen statistic is smaller than %5 critical value, this hypothesis cannot be rejected.

Table 8: Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.629152	22.81514	24.25202	0.0765
At most 1	0.488361	15.41315	17.14769	0.0879
At most 2*	0.217422	5.638710	3.841466	0.0176
Max-eigenvalue test indicates no cointegrating eqn(s) at the 0.05 level				
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values				

After confirming the long-term relation by considering the Trace test result, the causality relation can be analyzed using the VECM model. In the VECM model, ***dlnu*** which is the dependent variable, is explained by its and other variable's lagged values. In this model, error correction term (ect), which shows the *long-term* causality. This mechanism will operate if the *ect* is significant and its sign is negative as expected. Other coefficients represent the short-term causality. If they are significant, it means that they will cause the unemployment rate in the short run.

Expansion of the model includes the lagged values of variables that are given in the following box. In the model, the value, which is in bold denotes the ect, and C(1) also denotes coefficient of ect. In the model, the letter of (d) denotes the process of taking the difference of the series, and C(8) denotes the intercept. Other coefficients represent the coefficient of the difference of the lagged value of dependent and independent variables (except dummy variables, which is D_1).

d(lnu) = C(1)***(lnu(-1) + 1.907221493*lngcf(-1) -2.757980639*lncon(-1) + 15.39892942)** + C(2)*d(lnu(-1)) + C(3)*d(lnu(-2)) + C(4)*d(lngcf(-1)) + C(5)*d(lngcf(-2)) + C(6)*d(lncon(-1)) + C(7)*d(lncon(-2)) + C(8) + C(9)*D_1

Table 9: VECM Estimation Results

Dependent Variable: d(lnu) **Method**: Least squares Included observations: 24 after adjustments				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.

C(1)	**-0.195497**	0.090272	-2.165646	**0.0469****
C(2)	-0.083981	0.242636	-0.346120	0.7341
C(3)	-0.063351	0.240212	-0.263730	0.7956
C(4)	-0.010425	0.321138	-0.032464	0.9745
C(5)	0.312550	0.318559	0.981136	0.3421
C(6)	-0.076593	0.934963	-0.081921	0.9358
C(7)	-0.712488	0.880186	-0.809475	0.4309
C(8)	0.126728	0.063203	2.005073	0.0633
C(9)	**-0.120033**	0.055229	-2.173355	**0.0462****

R-squared	**0.370182**	Mean dependent var	0.012812
Adjusted R-squared	0.034278	S.D. dependent var	0.094022
S.E. of regression	0.092397	Akaike info criterion	-1.645451
Sum squared resid	0.128058	Schwarz criterion	-1.203681
Log likelihood	28.74541	Durbin-Watson stat	**1.704220**
χ^2 White	22,2(0,17)	χ^2 BG(2)	2,49 (0.28)
χ^2 JB	0,54 (0,75)		

****, ** ,** and ******* denote significance at 1%, 5% and 10% respectively.*

In the model, just two coefficients are significant. First of them is ect, which is significant at 5% as the probability value is smaller than 5%. Its coefficient is negative, and its value is 0.195497. Long-term causality and equilibrium of the model are determined by *ect*, which is the one period lagged of the residual derived from the long-term model and symbolizes the process of transition from disequilibrium to equilibrium. In the probability column, *ect* is significant at 5% (0.0469), and its sign is negative. Coefficient of ect (-0.19) means that in each period, 19 % of the disequilibrium will be eliminated.

The dummy variable is another significant variable, which represents the periods of expansion. Because the coefficient of D_1 is negative, which shows the direction of the relation, this means that unemployment will decrease as GDP increases. If the present year is accepted as D_1 (it means that if there is an increase in the current year), unemployment rate will decrease by 0.12%.

The rest of the variable is insignificant in the short-term as their probability values are greater than 1%, 5% and 10%. According to the table, only 37% of the changes in the unemployment can be explained by the independent variable. In terms of diagnostic test, there is no serial correlation problem as "Durbin Watson statistic" and "LM serial correlation test." The Jarque-Bera test also indicates that residuals are distributed normally, and there is no heteroskedasticity problem as well.

6. Conclusion

This study shows that there is a cointegration in the long-term between unemployment, gross capital formation, final consumption expenditures, and periods of expansion according to the findings of Johansen Cointegration analyses carried out for the data set of Turkey from 1980 to 2009. Results of VECM indicate short and long-term causality. In the case of the latter, operating ***ect*** mechanism assures that a transition process from disequilibrium (in the short run) to equilibrium (toward the long run) is established. The model goes toward the equation every period by 19% as ***ect*** is significant, and its coefficient is negative. Another finding of the VECM is about the dummy variable, which represents the periods of expansion in GDP. According to the VECM test, expansion of the GDP will decrease the unemployment rate by 0.12% in the short term.

References

Adanau, K. (2005). A cross-province comparison of Okun's coefficient for Canada, *Applied Economics*, 37(5), 561-570.

Apel, M., Jansson, P. (1999). A Theory-Consistent System Approach for Estimating Potential Output and the NAIRU, *Economics Letters*, 64(3), 271-275.

Avila, D.R., Usabiaga, C. (2007). Unit root tests and persistence of unemployment: Spain vs. the United States, *Applied Economics Letters* 14(6), 457-461.

Barişik, E., Çevik, E.İ., Çevik, K.N. (2010). Türkiye'de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı, *Maliye Dergisi* 15, 88-102.

Beaton, K.(2010). Time Variation in Okun's law: A Canada and U.S.

comparison, *Bank of Canada Working Paper***,** 7.

Ceylan, S., Şahin, B.Y. (2010). İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Asimetri, *Doğus Üniversitesi Dergisi*, 157-165.

Christopoulos, K. D. (2002). The relationship between output and

unemployment: Evidence from Greek regions, *Papers Reg. Sci***.** 83, 611–620.

Cuaresma, J. C. (2003). Okun's law revisited", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 65(4), 439-451.

Demirci, E., ER, Ş. (2007). Ham Petrol Fiyatlarının Türkiye'deki Cari Açığı Etkisinin İncelenmesi, 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Ulusal Kongresi, 24 – 25 Mayıs 2007, İnonü Üniversitesi, Malatya.

Demirgil, H. (2010). Okun Yasasının Türkiye için Geçerliliğine Dair Ampirik Bir Çalışma, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(2), 139-151.

Enders, W. (2010). *Applied Econometrics Time Series*, John Wiley & Sons, Inc, New Jersey.

Gökalp, F., Baldemir, E., Akgün, G. (2011). Türkiye Ekonomisinde Dışa Açılma ve Gelir Eşitsizlikleri İlişkisi, Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(1), 87-104.

Harris, R., Brian, S. (2001). Testing for asymmetry in Okun's law:A cross−country comparison, *Economics Bulletin,* 5(2), 1−13.

Holmes, M. J., Silverstone, B. (2006). Okun's law, asymmetries and jobless recoveries in the United States: A Markov-Switching Approach, *Economics*

Letters, 92, 293-299.

Huang, Ho-Chuan, Lin, Shu-Chin (2008). Smooth-time-varying Okun's

Coefficients, *Economic Modelling*, 25, 363-375.

Johansen, S., Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to the Demand for Money, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169-210, http://paper.blog.bbiq.jp/Johansen_and_Juselius_1990.pdf, (25.06.2011).

Kim, D.K. (2005). Unionization, Unemployment, and Growth in Korea: A Cointegration Approach, Atlantic Economic Journal, 33(2), 225-233.

Lee, J. (2000). The robustness of Okun's law: evidence from OECD countries,

Journal of Macroeconomics, 22, 331-356.

Loria, E., JESUS, L. (2007). The robustness of Okun's law: evidence from Mexico.A quarterly validation, 1985.1–2006.41, http://www.eduardoloria.name/articulos/OkunLaw,finalversion%5B17sep07%5D.pdf, (Erisim Tarihi:01.02.2012).

Malley, J., Molana, H. (2008). Output, Unemployment and Okun's Law: Some Evidence from G7, *Economics Letters*, 101, 113-115.

Mihçi, S., Atilgan, E. (2010). İşsizlik Ve Büyüme: Ulusal Ve Bölgesel Düzeyde Türkiye İçin Okun Katsayısı**",** *İktisat İşletme ve Finans*, 25 (296), 33-54.

Moosa, I. A. (1997). A Cross-Country Comparison of Okun's Coefficient, *Journal of Comparative Economics*, 34, 335-356.

Muratoğlu, Y.(2011), *Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki Asimetrik İlişki ve Türkiye'de Okun Yasasının Sınanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniv.

Muscatelli, V., Tirelli, A.P.(2001). Unemployment and growth: some empirical evidence from structural time series models, *Applied Economics*, 33(8), 1083-1088.

Mussard, S., Philippe, B. (2009). Okun's Law, Creation of Money and The
Decomposition of The Rate of Unemployment, *Economics Letters*, 102, 7-9.

Okun, A. M. (1962). Potential GNP: Its Measurement and Significance, *American Statistical Association, Proceedings of the Business and Economics Statistics Section*, 98–104.

Pierdzioch,C., Rulke, C.J., Stadtmann, G. (2008). Do Professional Economists' Forecasts Reflect Okun's Law? Some Evidence for the G7 Countries, http://www.cesifogroup.de/portal/page/portal/ifoContent/N/event/Conferences/conf_nd/2008-1120ThirdWorkshopMacroeconomicsandBusinessCycle/work-makro3-ruelke j.pdf, 19.05.2012.

Prachowny, M. F. J. (1993). Okun's Law: Theoretical Foundations and Revised Estimates, *The Review of Economics and Statistics*, Vol:75, No.2, 331-336.

Sevüktekin, M., Nargeleçekenler, M. (2007a). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*, Nobel Yayın Dağıtım, Geliştirilmiş 2. Baskı, Ankara.

Sevüktekin, M., Nargeleçekenler, M.(2007). Türkiye'de İMKB ve Döviz Kuru Arasındaki Dinamik İlişkinin Belirlenmesi", VIII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Bildirileri İçerisinde, Malatya,

Sogner, L., Stiassyn, A. (2000). A Cross-Country Study on Okun's Law, *Vienna University, Working Paper Series*, No:13.

Sogner, L. (2001). Okun's Law: Does The Austrian Unemployment GDP Relationship Exhibit Structural Breaks?, *Empirical Economics*, 26, 553-564.

Tatoğlu, Y.F. (2011). The Long and Short Run Effects Between Unemployment and Economic Growth in Europe, *Dogus University Journal*, 12 (1) , 99-113.

Tari, R., Abasiz, T. (2010). Asimetrik Etkiler Altında Okun Yasası'nın
Eşik Hata Düzeltme Modeli İle Sınanması: Türkiye Örneği, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 25, 53-77.

Tiryaki, A., Özkan, N.H. (2011).Economic Activity and Unemployment Dynamics in Turkey, *OGÜ İİBF Dergisi*, 6(2), 173-184.

Villaverde, J. ve MAZA, A. (2009). The Robustness of Okun's Law in Spain, 1980-2004 Regional Evidence, *Journal of Policy Modeling*, 31, 289-297.

Weber, C. (1995). Cyclical Output, Cyclical Unemployment, and Okun's Coefficient: A New Approach, *Journal of Applied Econometrics*, 10, 433-445.

Zagler, M. (2003). A Vector Error Correction Model Of Economic Growth And Unemployment In Major European Countries And An Analysis Of Okun's Law, *Applied Econometrics and International Development*, 3,3.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Dumlupınar University Journal of Social Sciences
46. Sayı Ekim 2015 / Number 46 October 2015

IMPACT OF ENTREPRENEURSHIP EDUCATION ON ENTREPRENEURIAL CAREER PERCEPTIONS: EVIDENCE FROM AN EMERGING ECONOMY

Haroon MUZAFFAR,
[Corresponding Author] Assist. Prof., Yıldırım Beyazit University, YBU Business School, Department of International Trade and Business, Ankara, Turkey. hmuzaffer@ybu.edu.tr

Özge GÖKBULUT ÖZDEMİR,
Assist. Prof., Yıldırım Beyazit University, YBU Business School, Department of Marketing, Ankara, Turkey. ogozdemir@ybu.edu.tr

Semih CEYHAN,
Res. Assist., Yıldırım Beyazit University, YBU Business School, Department of International Trade and Business, Ankara, Turkey. ceyhan@ybusm.info

ABSTRACT: Entrepreneurship education becomes a great focal point of interest for researchers and national policy makers for stimulating students to pursue entrepreneurial careers. However, in literature there are conflicting views about the desired impacts of entrepreneurship education. This study tries to contribute to a better understanding of the intended impacts of entrepreneurship education. We investigated the impact of entrepreneurship education on the cognitive factors and psychological attributes of participants by relying on the socio-cognitive and trait approaches. For this purpose we conducted a quantitative research. We found a negative and insignificant impact of entrepreneurship education. Therefore, to understand how and in what ways entrepreneurship education impacts the participants we conducted interview-based qualitative research.
Keywords: Entrepreneurship Education; Personality Traits; Entrepreneurial Career; Socio-Cognitive Factors; Theory of Planned Behavior, Emerging Economy

JEL Classification: L26, A22

GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMİNİN GİRİŞİMCİ KARİYER ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GELİŞMEKTE OLAN BİR EKONOMİDEN KANITLAR

ÖZ: Girişimcilik eğitimi, öğrencilere, girişimcilik kariyerini seçmeleri için ilham veren, araştırmacıların ve ulusal politikacıların büyük bir odak noktası haline gelmektedir. Fakat, literatürde girişimcilik eğitiminden beklenen etkiler konusunda çelişkili görüşler vardır. Bu çalışma, girişimcilik eğitiminde amaçlanan etkilerinin daha iyi bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Bu çalışmada biz sosyo-bilişsel yaklaşım ve karakter yaklaşımlarına istinaden katılımcıların bilişsel faktörleri ve psikolojik özellikleri hususunda girişimcilik eğitiminin etkisini inceledik. Bu amaç dahilinde, niceliksel bir araştırma yürüttük. Çıktı olarak girişimcilik eğitiminin negatif ve önemsiz bir etkisi olduğunu gördük. Bu sebepten ötürü, girişimcilik eğitiminin, katılımcıları nasıl ve ne şekilde etkilediğini anlamak için, görüşmeye dayalı niteliksel bir araştırma yürüttük.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik Eğitimi; Kişilik Özellikleri; Girişimcilik Kariyeri; Sosyo-Bilişsel Faktörler; Planlı Davranış Teorisi, Gelişmekte Olan Ekonomi

JEL Sınıflandırması: L26, A22

1. Introduction

Sensing the importance of entrepreneurial careers for job creation and sustainable development governments around the globe are encouraging the students to pursue entrepreneurial careers. For the development of motivated students who have entrepreneurial awareness, competencies, knowledge and skills, governments and higher education institutions have started to design education programs and training. The robust growth in the number of courses offered and the related content of entrepreneurship education

(EE) programs showed that entrepreneurship is considered to have a positive impact on the social, economic, cultural and political infrastructure of a country (Matlay 2008; Matlay and Carey 2007). This globally emergent branch of EE as a promising research field (Jones, Penaluna and Pittaway, 2014), has also gained the significant attention of entrepreneurship researchers. For instance, the special issues of Education+Training and the special section of the International Journal of Management Education (Vol. 12:3) about the theory and practice of EE with global perspective, shows the importance of this realm of research.

Though governments and policy makers are placing emphasis on EE, scholars in this realm of research have conflicting views about the impact of EE imparted by universities (Bae et al. 2014). Some scholars are of the view that teaching entrepreneurship as an alternative career is beyond both the time and scope of an academic institution (Johannison 1991; Rae 1997). Furthermore, it has been argued that traditional skills taught at entrepreneurship courses and business schools are not sufficient for the pursuit of a successful entrepreneurial career (Oosterbeek, van Praag and Ijsselstein, 2010; Rae 1997). On the other hand, scholars have offered valuable insights into how EE can positively impact the perceptions, attitudes and intentions of potential entrepreneurs (Gibb 2002; Kuratko 2005; Mitra and Matlay 2004; Neck and Greene 2011). The researchers of this belief argued that EE is an important motivating factor, which increases entrepreneurial attitudes and intentions, and enhances the probability that participants of EE will pursue an entrepreneurial career in their future. The lack of agreement warrants further investigation about the impact of EE.

In the light of this debate in EE literature, we aimed to investigate the impact of EE in the context of an emerging economy, Turkey. As an emerging economy with high growth rates, entrepreneurial behavior and EE is an important phenomenon for Turkey. The Global Entrepreneurship Monitor (GEM) in their 2012 report observed that entrepreneurship had increased in highly educated regions of Turkey (Xavier et. al., 2012). Additionally, Turkey is experiencing an exponential rise of SMEs owned by the 'Anatolian Tigers'- a breed of Turkish entrepreneurs emerging after the neo-liberal policies of different Turkish governments since the mid 1980s (Bayirbag 2010).

Recognising the importance and scope of entrepreneurship, the Turkish government has started to aggressively develop the policies and institutions that support and promote entrepreneurship. Although many governmental and private institutions play an important role for the promotion of entrepreneurship, Small and Medium Enterprise Development Organisation (KOSGEB) and The Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) are the main actors. KOSGEB focuses on SMEs in terms of guidance and financial supports, and founded the first 'Entrepreneurship Institution' in Turkey in 1998, which imparts EE to the aspiring entrepreneurs and to the owners of small and medium enterprises.

TUBITAK is the other important government institution that leads the government policy on the entrepreneurship and innovation through its Supreme Council for Science and Technology (SCST), chaired by the Prime Minister. Major focus of government policies and support programs through TUBITAK is on the training and education of potential entrepreneurs. In pursuance of government's effort to encourage the entrepreneurial careers, TUBITAK is conducting EE programs with the collaboration of different Turkish universities in order to redirect the human resources to the entrepreneurial activities and careers.

One such program was opened in 2013, by TUBITAK to conduct and support EE in universities. This program included 120 hour training on different subjects of entrepreneurship for bachelor, master and doctorate students. TUBITAK not only supported the program financially but also provided the content to be taught. This program provides a theoretical based education to students including the courses of business plan development, finance, marketing, production, project management, business modeling and strategy. This study examined one of the TUBITAK supported EE programs conducted by a state university situated in Ankara.

We analysed the impact of EE on the participants' perceptions and attitudes towards entrepreneurship, which were enrolled in the TUBITAK supported EE program. The central aim of this study is to investigate that EE program has what kind of impact on the entrepreneurial attitudes and psychological attributes of the participants. Therefore, we address the question: does entrepreneurship education have a positive impact on the socio-cognitive factors and psychological attributes of the EE participants? By relying on the socio-cognitive and trait approach we measured this impact.

We used the pre-test post-test design for measuring the impact of EE. The results of our quantitative research showed that most of the socio-cognitive factors and psychological attributes either decrease or show negligible increase after EE. Therefore, we

took our research one step further and conducted in-depth interviews to understand the reasons why EE does not have an impact on the participants in the desired manner and in what ways EE influence the participants.

By drawing together previously published work our study has both theoretical and practical implications. By integrating both socio-cognitive and trait approaches for measuring the impact of EE, this study allows for a robust understanding of the impact of EE, particularly in the context of an emerging economy. The results of this study could be useful to policymakers to understand not only the pattern of relationships among the different dimensions of impact of EE, but may also have implications for the development of appropriate EE programs and their course content.

The remainder of this paper is organized as follows. The first part of the study involves theoretical background on EE and its anticipated impact on perceived desirability, self-efficacy, subjective norm, entrepreneurial intent, achievement motivation and locus of control. Whilst the second part of the study presents the methodology and results of quantitative study, the following section describes the methodology and findings of the qualitative study. This part is followed by the discussion and implications of the study. Finally, the study is concluded with conclusion, limitations and future studies section.

2. Entrepreneurship education (EE)

Akin to the definitional problems of entrepreneurship, there is no single consensual definition of EE in the literature. The goal of some of the research is to classify the EE based on different criteria (Jamieson 1984; Garavan and O'Cinneide 1994). Some define EE by specifying the elements which differentiate EE from general education (McMullan and Long 1987) while recent definitions of EE cover an array of situations, aims, methods and teaching approaches (Fayolle and Klandt 2006; Linan 2004). In the context of our research we employed the definition proposed by Fayolle and Klandt (2006) "…any pedagogical program or process of education for entrepreneurial attitudes and skills, which involves developing certain personal qualities (p.1)." This is a comprehensive and concise definition, which not only highlighted the transfer of knowledge and skills to pursue entrepreneurial careers, but also associated attitudes and personality characteristics.

In the existing literature, similar to the definition of EE, there are different categories of EE depending on the particular program objectives, content and delivery modes (Henry and Treanor 2010, Jamieson 1984; Linan 2004). One such categorization is proposed by Linan (2004). He classified the EE in four categories. The objective of the first category of *entrepreneurial awareness education* is to enrich and enhance the alternative career perspective of the attendees by enhancing their feasibility, desirability and motivation for entrepreneurship. The objective is not for the immediate creation of entrepreneurs. Short EE courses represent this category. The second category *education for start-up* is focused on the issues related to start-up phase e.g. how to obtain financing, legal regulations, taxation, etc. (Curran and Stanwortb 1989), and is designed for the preparation of individuals to be the owner of a small conventional business. Linan's (2004) third category *education for entrepreneurial dynamism* addresses the entrepreneurial behavior after the start-up phase. The objective is not to increase the intention but to increase the entrepreneurial dynamism necessary for the expansion of business. The fourth and last category is *continuing education for entrepreneurs*. Its objective is to bring improvement in the existing entrepreneur's abilities (Weinrauch 1984), and is a specialized version of adult education.

The selection criterion for the entrepreneurship program, which we looked on, rely excessively on already having a viable business idea and has the contents centered on the specific practical aspects related to the start-up phase. Since the EE program possesses the characteristics of education for start-up, we henceforth use the term EE for *education for start-up.*

In addition to the definition and classification of EE the impact of EE has been a prominent theme in the literature over the years (Charney, Libecap and Center, 2000; Peterman and Kennedy 2003). Scholars argued that entrepreneurial skills could be taught through EE (Gundry, Ofstein and Kickul, 2014; Piperopoulos and Dimov 2014) however; there is a considerable debate over the desired outcomes, effectiveness and value of the EE. The research on the impact of EE has yielded mixed results. Results of some research showed positive impact of EE (Peterman and Kennedy 2003; Zhao, Seibert and Hills 2005). Peterman and Kennedy (2003) in their study found that EE brings positive changes in an individual's perceptions of entrepreneurship and this change is related to the positiveness of prior experience and to the positiveness of experience in the EE program.

In contrast with the studies, which found the positive impact of EE, some studies found mixed or minimal impact (Olomi and Sinyamule 2009; Souitaris, Zerbinati and Al-Laham, 2007; Lorz, Mueller and Volery, 2011). Moreover, recent evidence

suggests a negative impact of EE on the students' entrepreneurial intentions (Oosterbeek, van Praag and Ijsselstein, 2010; Von Graevenitz, Harhoff and Weber, 2010). Oosterbeek et al. (2010) and Graevenitz et al. (2010) attributed this insignificant or negative impact of EE on the perceptions of entrepreneurship to the fact that, during and after EE courses, students have obtained more realistic perspectives both on themselves as well as on what it takes to be an entrepreneur.

In the Turkish context, Ipcioglu and Taser (2011) found no impact of business education on the entrepreneurial traits of the undergraduate students. However, Bozkurt, Aslan and Goral (2011) in their study found a positive effect in terms of entrepreneurial tendencies of EE students in Turkish universities. The inconsistency and ambiguity in the results of the impact of EE programs led the researchers to call for more research into the impact of EE (Bae et al. 2014).

To get an insight into the impact of EE on the desired outcomes researchers used different theoretical frameworks. In existing literature, theoretical frameworks from social psychology and the trait approach has been widely used for investigating the impact of EE (Hansemark 1998). Relating to the trait approach it is argued that in general traits do not change over time, and are therefore assumed to be unaffected by program participation. However, in the context of our study, trait scores may change during the course of EE programs since the sample consists of young adults, and trait scores become stabilized – on average – when people are 30 years old, and traits also develop very much during young adulthood, i.e., the university period (Roberts et al., 2001; Robins et al., 2001). Moreover, it has been suggested that personality traits can be inculcated and enhanced through socialisation and training (Chell 2008).

2.1. Socio-cognitive approach and impact of EE

Grounded in social psychology, the socio-cognitive approach contributes significantly to understanding entrepreneurial behavior. The socio-cognitive perspective gained the interest of researchers by providing the tools that contribute to the scientific understanding of the shaping of entrepreneurial mind-set of the individuals planning to pursue an entrepreneurial career in future. The main approach within this stream of research is to understand entrepreneurial behavior through the lens of different cognitive determinants of intention, and other contextual factors (Krueger, Reilly and Carsrud, 2000). Arguably the most widely researched of these socio-cognitive perspectives is Ajzen's (1991) theory of planned behavior (TPB).

The core premise of TPB is that human social behavior is reasoned, controlled and planned in anticipation of the likely consequences of such considered behavior (Ajzen and Fishbein 2000); in other words, TPB simply holds that an individual acts on the basis of a given intention (Ajzen 1991). TPB posits that intentions to perform behaviors of different kinds can be predicted with high accuracy through three cognitive constructs: (1) the individual's attitude toward the behavior (2) subjective norm and (3) perceived behavioral control.

Attitude toward the behavior refers to the degree to which a person has a favorable or unfavorable evaluation or appraisal of the behavior in question. In entrepreneurship literature this construct of TPB is reflected as the perceived desirability of entrepreneurial behavior, and refers to the degree to which a person has a favorable or unfavorable evaluation or appraisal of the outcomes of being self-employed versus an organizational employment (Krueger, Reilly and Carsrud, 2000).

Subjective norm refers to the perceived social pressure to perform or not to perform the behavior. This construct of TPB in the domain of entrepreneurship studies appears as the perceived social pressure to enter an entrepreneurial career or to pursue an organizational employment. In particular, it taps the input of significant others, such as family, friends and colleagues, about pursuing an entrepreneurial career (Krueger, Reilly and Carsrud 2000).

Perceived behavioral control refers to a person's perception of the ease or difficulty of performing a particular act. This concept builds on Bandura's (1977) view of self-efficacy (Bandura 1997; Krueger, Reilly and Carsrud 2000). Perceived behavioral control appears as entrepreneurial self-efficacy in entrepreneurship literature (Drnovšek, Wincent and Cardon, 2010). Entrepreneurial self-efficacy refers to a person's perception of the ease or difficulty of performing an entrepreneurial act.

Intention is a representation of a future course of action to be performed, which is not simply an expectation or prediction of future actions but a proactive commitment to bringing them about (Bandura 2001). Social-psychological theorists (Bandura 2001; Fischben and Ajzen 1975) have demonstrated the importance of intentions on the likelihood of actions at a future point in time. By drawing heavily on the works in social psychology (Ajzen 1991; Bandura 1977) scholars in the entrepreneurship field

suggested the concept of entrepreneurial intentions for better understanding of the cognitive infrastructure undergirding the entrepreneurial mindset. (Bird 1988; Krueger and Carsrud 1993) In her seminal contribution, Bird (1988) described intentions as entrepreneurial intentions, which are aimed at creating a new venture. Entrepreneurial intentions thus exhibit one's desire to own one's own business or to start a business (Krueger, Reilly and Carsrud 2000).

Entrepreneurship scholars are of the view that the aforementioned cognitive factors of TPB are underlying structures, which play an instrumental role in a person's entrepreneurial behavior (Linan, Nabi and Krueger 2013). This suggests that entrepreneurial behavior is a deliberate and planned behavior, driven by cognitive factors, which in turn are influenced by many exogenous factors including the exposure to educational experience (Ba et al. 2014; Krueger et al. 2000; Moriano et al. 2012).

Because of its highly predictive power, TPB has also been widely used in the specific context of EE (Fayolle, Gailly and Lassas-Clerc, 2006). Exposure to EE may influence the perceptions about the desirability and feasibility of entrepreneurial behavior, subjective norm and entrepreneurial intentions (Shapero and Sokol 1982; Krueger, Reilly and Carsrud 2000). All of these elements can contribute to knowing how one sees oneself, and whether one believes he or she is able to become a successful entrepreneur (Fayolle, Gailly and Lassas-Clerc, 2006). Hence, by measuring the differential impacts of EE on the elements of TPB, impact of EE can be evaluated.

2.1.1. Perceived desirability and EE

An individual's perceived desirability of entrepreneurship is an affective attitudinal judgment regarding the value of an expected entrepreneurial career. The correlation to this proposition may be stated as follows: that perceived desirability is, in turn, affected by personal attitudes, values and feelings, which are influenced by many social factors including the experience of EE (Bird 1988; Peterman and Kennedy 2003). Because the participation in EE provides social experiences such as opportunities to exercise significant responsibilities, lecture sessions with successful and unsuccessful entrepreneurs and to observe role models, therefore, EE could be expected to influence the perceived desirability of pursuing an entrepreneurial career (Peterman and Kennedy 2003). Therefore, it is proposed that:

H1: Students' participation in EE program will increase their perceived desirability of entrepreneurial career.

2.1.2. Self-efficacy and EE

In entrepreneurship literature there are divergent views about the use of self-efficacy as a general measure or entrepreneurship-specific entrepreneurial self-efficacy measure. Some theorists argue that a general self-efficacy (GSE) construct is sufficient, as it is a relatively stable, trait-like, generalized competence belief (Chen, Greene and Crick, 1998), which refers to an individual's confidence about his/her general competencies. On the other side of the spectrum some scholars have argued that since entrepreneurial tasks are focused on a specific context and activity domain, therefore, for the purpose of greater predictive power it is more appropriate to use the context-specific measure of self-efficacy, called entrepreneurial self-efficacy (ESE) (e.g., De Noble, Jung, D. and Ehrlich, 1999; Begley and Tan 2001; Forbes 2005; Kolvereid and Isaksen 2006). ESE is therefore, associated with the core entrepreneurial competencies and skills. Since generalized competencies and entrepreneurial competencies are critical for an entrepreneurial career we therefore measured both the GSE and ESE.

The notion of GSE, relates to an individual's perception about whether he/she has the abilities perceived as important to produce high levels of performance in tasks undertaken in life (Bandura 1977). GSE is concerned not with the skills one possesses, but with one's judgments of what one can do with whatever skills one possesses (Kickul et al. 2009). Individuals with high self-efficacy for a certain task are more likely to pursue and then persist in that task than those individuals who possess low self-efficacy (Bandura 1997). Exposure to a trustful teaching environment that produces the belief in one's capabilities to mobilize the motivation, cognitive resources, and courses of action needed to exercise control over events in one's life (Wood and Bandura 1989) can enhance an individual's low GSE. Since EE provides a fertile ground in the form of teaching practices and course contents that focus on role modeling, verbal persuasion and mastery experiences, therefore, it is expected that exposure to such education will elevate the GSE of the participants.

ESE relates to the dynamic interaction between the individual and the environment by explaining what cognitive, motivational and affective processes are involved in an individual's decision to engage in entrepreneurial activities (Baron 2004), and how

these processes are shaped by environmental factors (Mitchell et al. 2002). It has been argued that entrepreneurial self-efficacy is influenced and developed by experience and social influence (Boyd and Vozikis 1994; Shapero and Sokol 1982), by observational learning, vicarious experiences, verbal and social persuasion, and physiological arousal (Boyd and Vozikis 1994; Drnovsek et al. 2010). In this context, exposure to EE is expected to increase the ability to master the necessary cognitive, memory processing, and behavioral facilities to deal effectively with the entrepreneurial task, and strengthen their self-confidence regarding entrepreneurial careers. Based on the aforementioned arguments we proposed that:

H2a: Student's participation in EE program will increase their GSE.

H2b: Student's participation in EE program will increase their ESE.

2.1.3. Subjective norm and EE

The subjective norm is a product of two components: normative beliefs and the motivation to comply with these beliefs (Ajzen 1991). Normative beliefs involves the opinion of valued others about performing or not performing a behavior. The motivation to comply reflects an individual's willingness to conform to these norms. Therefore, the social surroundings in which an individual is embedded can, through the cognitive path of subjective norm, catalyze or hinder their entrepreneurial aspirations (Moriano et al. 2012). EE in the form of feedback and encouragement by mentors, family and friends provides a social ambience, which may bring a positive change in the normative beliefs and motivation to comply of the participants. Hence, it is proposed that:

H3: Student's participation in EE program will positively impact subjective norm.

2.1.4. Entrepreneurial intentions and EE

Scholars in the realm of EE have extensively used entrepreneurial intentions as a measure to evaluate the impact of EE programs (Krueger, Reilly and Carsrud 2000). EE influences the entrepreneurial intentions of students by providing the image of entrepreneurship as an alternative career (Slavtchev, Laspita and Patzelt 2012), along with the role played by resources and other support mechanisms available in the education environment. In a similar vein, EE is expected to enhance the participant's entrepreneurial intentions by projecting positive entrepreneurial perceptions (Linan 2008; Martin, McNally and Kay, 2013). By offering courses in new business development or business planning, EE promote a participant's employment prospects, increase risk-taking propensity by enhancing their opportunity recognition skills, and imparts entrepreneurial skills, which may enhance participant's entrepreneurial intentions. Hence, we proposed that:

H4: Student's participation in EE program will increase their entrepreneurial intentions.

2.2. Trait approach and EE impact

Along with the socio-cognitive approach many researchers have pursued the trait approach to entrepreneurship, in an attempt to separate entrepreneurs from non-entrepreneurs and to identify a list of character traits specific to the entrepreneur (e.g., Douglas and Shepherd 2000; Henry, Hill, and Leitch, 2003; van Gelderen and Jansen 2006). In the trait approach the focus is on the individual character traits (McClelland, 1961; Brockhaus and Horwitz 1986). Research suggests that individual characteristics in the form of psychological traits are vital for a person's possibility and interest in acting in an entrepreneurial way (Hansemark 1998). Particularly, in an educational situation, the trait approach seems to be the most promising approach (Hansemark 1998), and the significance of a psychological trait for entrepreneurial activity is considered to be important (Shaver and Scott 1991).

One of the fundamental objectives of EE is to develop the participants' psychological characteristics (Hansemark 1998). Hence, for a better understanding of the impact of EE psychological characteristics are appropriate measures. However, there are very few studies that take into account psychological characteristics for this purpose.

Over the years many psychological attributes have been studied in relation to entrepreneurship e.g., risk-taking propensity (Stewart and Roth 2001), tolerance of ambiguity uncertainty (McMullen and Shepherd 2006), desire for autonomy (Kirby 2003) and need for power (Hatch and Zweig 2000). Among an array of psychological attributes, achievement motivation and internal locus of control have been significantly associated with entrepreneurial behavior (Hansemark 1998; Johnson 1990). In a similar vein, achievement motivation and internal locus of control are considered to be the two most suitable psychological attributes for evaluating the impact of EE (Hansemark 1998).

2.2.1. Achievement motivation and EE

The construct of achievement motivation is based on McClleland's research (1961). Achievement motivation is defined as a motive to do well and to achieve a goal to a set of standards. The basis of this motive is to do the tasks better and more quickly than other people, or to do the tasks much better than a person's own prior achievements (Hansemark 1998).

Achievement motivation in relation to entrepreneurs refers to their need to achieve as a motivational factor. McClleand (1961) argued that high achievement motivation influenced the decision to pursue an entrepreneurial career. Further, McClleand suggested that achievement motivation is associated with setting and achieving goals, a desire for feedback and the likelihood of entering an entrepreneurial career (Brockhaus 1982; McClleand 1961). Hence, it is the prospect of achievement (not just money) that drives the entrepreneurs.

McClelland (1965) presents a strong argument in support of the view that achievement motivation can be taught (Henry, Hill, and Leitch, 2003). EE by offering feedback and personal task exercises is expected to elevate the achievement motivation of the participants. Based on these arguments we proposed that:

H5: Student's participation in EE program will result in a higher level of achievement motivation.

2.2.2. Internal locus of control

The theory of locus of control was developed by Rotter (1966). This psychological attribute refers to the degree to which an individual perceives events in his/her life to be under his/her control (internal), or as unrelated to his/her action and therefore beyond his /her control (external) (Rotter 1966). People will relate the reason to the happenings in their lives, either to themselves or to the external environment. Individuals who seem to have control over occurrences have an internal locus of control. Individuals who seem to think the control over what happens is due to external factors have an external locus of control (Rotter 1966).

The concept of locus of control has been extensively used by entrepreneurship scholars for differentiating entrepreneurial personality from non-entrepreneurial personality (Cromie and Johns 1982; Hansemark 1998, 2003; Mueller and Thomas 2001). However, research on the locus of control of the entrepreneur has yielded conflicting results. Some researchers exhibit that higher internal locus of control is associated with entrepreneurial potential (e.g. Hansemark 1998, 2003; Mueller and Thomas 2001) while some studies found no relationship between internal locus of control and entrepreneurial behavior (e.g. Brockhaus and Nord 1979; Engle, Mah and Sadri, 1997). Because of its less predictive power researchers proposed to combine the internal locus of control with other personality traits rather than consider internal locus of control as a single measure of the entrepreneurial behavior.

Chell (1985) stated that Rotter's concept of locus of control is a learned behavior. Similarly, in their study of university students, Mueller and Thomas (2001) concluded that traits such as internal locus of control and innovativeness are learned and not immutable. This suggests that it may be important to discover the conditions that may affect the development of internal locus of control. The environment of EE programs is one such condition, which may help to enhance the internal locus of control. EE, by offering the cognitive process of developing and implementing business plans and strategies through competitions and simulations, is an effort to steer an individual's attempt to control and manage the environment. This strategy is designed to create a situation where the odds of success outweigh possible failure. Thus, participants of EE are expected to learn that they can control their environment through learned internal locus of control. Therefore, we proposed that:

H6: Student's participation in EE program will result in a higher level of internal locus of control.

3. Methodology

3.1. Sample

The practical research focus of the paper is a Turkish state university situated in Ankara. The university offered the EE program with the support of TUBITAK. The program got a great interest and response from the students of the university. However, as per requirements of the TUBITAK, the university offered limited number of seats for the EE program, therefore, interviews were conducted for the selection of suitable participants. In these interviews the criteria for selection was the entrepreneurial idea, logical and financial potential of this idea and level of willingness to attend the program. After the process of interviews 40 out

of 200 applicants were selected however only 21 students attended the program regularly. These 21 students of the EE program and a control group of 26 business management department students of the university constituted our research subjects. The reason for selecting the business management students as a control group is that it is assumed that business management education enhances the chances of new venture creation (Krueger and Brazeal 1994).

The contents of the EE program were composed of technical based EE, including the courses on Introduction to Entrepreneurship, Business Plan Development, Finance, Strategy and Leadership, Project Planning and Marketing. The control group had the following first year general management courses: History of Science and Technology, Calculus for Business, Introduction to Economics, Introduction to Business, Computer Programming, Academic English, English for Business and Turkish Language.

The average age of EE participants is 25 while the average age of the control group is 20. The educational background of EE participants is varied. However, the control group consists of first year students of business school. Demographic details are given in table 1.

Table 1: Demographics of Quantitative Study

	EE Participants	**Control Group**
n	**21**	**26**
Participants Background		
% female	33%	42%
% male	67%	58%
% family own business	52%	38%
% worked in family business	29%	23%
% entrepreneurial experience	38%	15%
Age		
20-22	57%	100%
23-27	19%	0%
28-42	24%	0%
Education		
% bachelor	62%	100%
% master	24%	0%
% doctorate	14%	0%
Department		
Business Management	43%	100%
Engineering	24%	0%
Economics and Administrative Sciences	24%	0%
Bio Statistics	10%	0%

3.2. Measurement Scale

Our quantitative study is based on measuring the difference in participants' socio-cognitive factors and the psychological attributes differences before and after the program. To measure socio-cognitive factors we used the cognitive factors based on TPB. These measures include: *perceived desirability, subjective norm, entrepreneurial self-efficacy, entrepreneurial intention,* and *general self-efficacy*. For the psychological attributes we used *internal locus of control,* and *achievement motivation*.

The study used existing scales found in the literature. The entrepreneurial self-efficacy scale was taken from Wilson, Kickul and Marlino (2007), which broadly relates to the entrepreneurial self-efficacy measures of Chen et al. (1998) and DeNoble et al. (1999). The scale for general self-efficacy was taken from Schwarzer and Jerusalem (1995). The perceived desirability scale was taken from Krueger (1993), while subjective norm and entrepreneurial intention, were measured by items taken from Linan and Chen (2009). For the measurement of internal locus of control we used the Rotter's (1966) scale. The scale for achievement motivation was taken from Guay, Mageau and Vallerand (2003). The English language version of the questionnaire was used because English is the teaching language at the university.

4. Results

Socio-cognitive and trait variables which are the most important determinants of successful entrepreneurship in the literature (Krueger, Reilly, and Carsrud, 2000; Hansemark 1998) were measured on the 7-point Likert scale. A questionnaire was distributed at T1 (at the beginning of semester) and at T2 (towards the end of semester) to both EE participants and control group. The data was collected by one of the authors during scheduled lecture periods in weeks two and twelve of the fourteen week semesters. The obtained data was transferred into SPSS v20.0 files and statistical analyses were conducted by running t-test.

For the purpose of the reliability of the data we ensure the construct validity of all scales for internal validity and overall scale reliability with Cronbach alpha measures both at T1 and T2. Cronbach's alpha of all scales was found above the critical value of 0.70 both at T1 and T2 (Table 2). The results of Cronbach alpha show that the data collected is consistent and reliable, considering the exploratory character and small sample size of this survey.

The main statistical analysis, which we used to measure the differences of average scores of variables at T1 and T2, was sample t-tests (Hansemark 1998; Oosterbeek, van Praag and Ijsselstein, 2010). We used t-tests to measure the difference between pre and post education for EE participants and also for the control group. Further, we also measured the difference between the EE participants and control group.

Table 2: Cronbach's Alpha at T1 and T2

Items	**No. of items**	**Cronbach's Alpha-T1**	**Cronbach's Alpha-T2**
Internal Locus of Control	24	0.85	0.87
Percieved Desirability	5	0.89	0.85
Subjective Norm	4	0.71	0.74
Entrepreneurial Self Efficacy	10	0.92	0.90
Motivation	16	0.81	0.83
General Self Efficacy	8	0.94	0.92
Entrepreneurial Intention	5	0.90	0.92

The answers of the participants who attended the program have a normal distribution both at T1 and T2. The paired sample t-test is applied in order to see whether a significant change results from the education. First we applied paired t-test to EE participants. Table 3 summarizes the differences of average scores of variables at T1 and T2. Results showed insignificant or no increase in any measured variable. Therefore, all of our hypotheses were rejected. On the other hand, the scores showed a significant decrease in the scores of entrepreneurial intentions ($\bar{x}_{t-1}$=5.37; $\bar{x}_{t-2}$=4.92; p=0.047). These results are surprising given the objective of the EE program was to enhance the desirability towards entrepreneurial careers, motivation and entrepreneurial

intention of the participants. The insignificant and negative impact of EE showed the ineffectiveness of the EE program on the socio-cognitive and psychological attributes of the participants, at least as it is executed at the university of our analysis.

In the control group all the variables had a normal distribution. When paired sample t-test is applied to the variables, we observe no significant increase in the scores of any measured variable. However, scores for the internal locus of control showed a significant decrease ($\bar{x}_{t-1}$=4.35; $\bar{x}_{t-2}$=4.90; p=0.001). Since the content of the business management courses were not focused on the entrepreneurship therefore these results were expected. No impact on the socio-cognitive factors and a decrease in the internal locus of control of the students of control group exhibited that the business management course is highly focused on preparing the students to pursue a paid job career.

Table 3: Pre and post education differences

Items	**EE Participants (n=21)**			**Control group (n=26)**		
	T1	**T2**	**diff.**	**T1**	**T2**	**diff.**
Internal Locus of Control (LoC)	5.03	4.72	-0.32	4.90	4.35	-0.54**
Percieved Desirability (PD)	5.41	5.48	0.07	4.88	4.79	-0.09
Subjective Norm (SN)	4.89	5.06	0.17	4.93	4.40	-0.53
Entrepreneurial Self Efficacy (ESE)	4.96	4.96	0.00	5.00	4.86	-0.14
Entrepreneurial Intention (EntInt)	5.37	4.92	-0.45*	5.01	4.73	-0.28
Motivation (MOT)	4.82	4.62	-0.21	4.78	4.77	-0.01
General Self Efficacy (GSE)	5.49	5.48	0.00	5.30	5.14	-0.16

*Note: */** indicates significance at the 5% - 1%-level*

Besides intra-group differences we also explore and compare the inter-group differences. To test whether there is a significant difference in terms of the variables between the participants of EE and control group we applied independent samples t-tests both at T1 and T2. At T1 results showed that there is no significant difference between the EE participants and control group. In other words, both the participants of the EE program and the students in the control group were almost at the same score in their socio-cognitive factors and psychological attributes at T1. Scores at the T2 indicated high scores for the participants of the EE program as compared to the control group for the perceived desirability ($\bar{x}_{Exp}$=5.48; $\bar{x}_{Cont}$=4.79; p=0.039) and subjective norm ($\bar{x}_{Exp}$=5.06; $\bar{x}_{Cont}$=4.40; p=0.039). Table 4 summarizes these results.

Table 4: Difference between EE participants and control group at T1 and T2

Items	**Group**	**n**	**Mean**	**Std. Deviation**	**Std. Error Mean**	**Sig. (2-tailed)**
LOC_t1	Participants	21	5.03	0.64	0.14	0.415
	Control	26	4.90	0.47	0.09	
PD_t1	Participants	21	5.41	1.20	0.26	0.151
	Control	26	4.88	1.28	0.25	
SN_t1	Participants	21	4.89	1.06	0.23	0.907
	Control	26	4.93	1.22	0.24	
ESE_t1	Participants	21	4.96	0.85	0.18	0.879
	Control	26	5.00	0.90	0.18	
EntInt_t1	Participants	21	5.37	1.09	0.24	0.300

	Control	26	5.01	1.25	0.25	
MOT_t1	Participants	21	4.82	0.63	0.14	0.812
	Control	26	4.78	0.67	0.13	
GSE_t1	Participants	21	5.49	0.99	0.22	0.521
	Control	26	5.30	0.98	0.20	
LoC_t2	Participants	21	4.72	0.66	0.14	0.079
	Control	26	4.35	0.71	0.14	
PD_t2	Participants	20	5.48	0.98	0.22	0.039*
	Control	26	4.79	1.17	0.23	
SN_t2	Participants	21	5.06	0.91	0.20	0.029*
	Control	26	4.40	1.05	0.21	
ESE_t2	Participants	21	4.96	0.89	0.19	0.737
	Control	26	4.86	1.09	0.21	
EntInt_t2	Participants	21	4.92	1.29	0.28	0.633
	Control	26	4.73	1.43	0.28	
MOT_t2	Participants	21	4.62	0.57	0.12	0.499
	Control	26	4.77	0.85	0.17	
GSE_t2	Participants	21	5.48	0.93	0.20	0.257
	Control	26	5.14	1.10	0.22	

*Note: */** indicates significance at the 5% - 1%-level*

Since gender plays an important role in the development of entrepreneurial attitudes (Cardoso and Moreira 2009) , we also therefore examined the data to uncover the influence of gender on the impact of EE. For this purpose we employed the independent samples t-test. Results showed that at T1 male participants have significantly higher scores in perceived desirability as compared to female students ($\bar{x}_M$=5.83; $\bar{x}_F$=4.60; p=0.024). When we measured the differences at T2 we found significant score differences between male and female participants for entrepreneurial intention ($\bar{x}_M$=5.31; $\bar{x}_F$=4.14; p=0.047), achievement motivation ($\bar{x}_M$=4.82, $\bar{x}_F$=4.22; p=0.019) and entrepreneurial self-efficacy ($\bar{x}_M$=5.24, $\bar{x}_F$=4.39; p=0.034). These results showed that the EE program has a far less and more negative impact on the female participants' socio-cognitive factors and psychological attributes as compared to the male participants.

Table 5: Differences regarding gender

Items	**Male**	**Female**	**Diff.**	**Sign. (2-tailed)**
LOC_t1	5.09	4.92	0.17	*0.582*
PD_t1	5.83	4.60	1.23*	*0.024*
SN_t1	4.91	4.86	0.05	*0.917*
ESE_t1	5.14	4.59	0.56	*0.160*
EntInt_t1	5.73	4.66	1.07	*0.104*
MOT_t1	4.90	4.68	0.22	*0.473*
GSE_t1	5.70	5.06	0.65	*0.280*
LoC_t2	4.82	4.51	0.30	*0.334*
PD_t2	5.57	5.31	0.25	*0.599*
SN_t2	5.25	4.68	0.57	*0.279*
ESE_t2	5.24	4.39	0.86*	*0.034*
EntInt_t2	5.31	4.14	1.17*	*0.047*

MOT_t2	4.82	4.22	0.60*	*0.019*
GSE_t2	5.68	5.09	0.59	*0.181*

*Note: */** indicates significance at the 5%/1%-level*

5. Qualitative research

Since we did not get support for any of our hypotheses about the desired impact of EE, therefore, we decided to take our research a step further and conducted in-depth interviews to comprehend the reasons of not obtaining the desired impacts of EE and how EE influence the participants. Additionally, the purpose of interviews was to get an opinion of the participants about the benefits of the program and how it can be improved. As a valuable research technique, both accepted in the entrepreneurship (Perren and Ram 2004) and education research streams (Merriam 1998), we adopted an interview-based qualitative research method.

The interviews were conducted with seven participants of EE. These participants were selected randomly among the 21 EE participants considering some demographic criteria. Gender, department, education degree and job were the factors considered in the selection of the interviewees. Open-ended semi-structured questions were directed to the interviewees. Each interview lasted 20-25 minutes. All interviews were recorded and later transcribed verbatim. Data obtained from interview is encoded on the basis of these sub-titles: family background, social environment, benefits of EE and view about EE. Based on a cross comparison of interviews, data analysis occurred and our findings were obtained.

Table 6: General information about the interviewees

	I-1	***I-2***	***I-3***	***I-4***	***I-5***	***I-6***	***I-7***
Common Properties	*Taking EE, Having a Business Idea*						
Age-Gender	*34-Male*	*20-Female*	*26-Male*	*20-Female*	*22-Male*	*25-Female*	*20-Male*
Department/Degree/Job	*Business/MBA/Working in a government department. Previously founded his own business and closed down*	*Business/ Undergraduate/ student and previously helped her father in his business*	*Business / MBA/ Research Assistant*	*Business/ Undergrad u-ate/ student*	*Engineering/ Undergraduate /student*	*Biostatistic/MBA/ Research Assistant*	*Business/ Undergra d-uate /student and works in family business*

A common characteristic of all the interviewees is that all of them possess a business idea. Interviewees 1,3,5,7 are male while 2,4,6 are female. Among the interviewees, five interviewees are from the business management department while two interviewees are from engineering faculty. Interviewees 1,3,6 are students at postgraduate level while the other four are undergraduate students. Only interviewee 1 had founded his own business previously while interviewee 7 is currently working in his family business. Interviewee 2 had worked previously in family business. Interviewee 1,3 and 6 are students and also working with salary while the remaining interviewees are full-time student.

5.1. Findings of qualitative research

Finding 1: Influence of family background and social environment is stronger than the impact of EE

Interviewee 6 and 7 showed a high level of confidence and desire to start their own businesses. Both of these interviewees belong to business owning families. Their social and family environment provided them with the required socio-cognitive infrastructure, such as perceived desirability and self-efficacy for an entrepreneurial career. Therefore, the EE with a focus on the technical aspects does not seem to enhance socio-cognitive factors.

Interviewees 1, 2, 4 and 5 planned to work with salary as a first step before starting their own businesses. All of theses interviewees have non-business family backgrounds. Because of lack of business experience, financial funds and necessary business skills these interviewees preferred to do a salaried job first, and started their own businesses later in life after acquiring the essential resources for starting a new business. After the EE these participants understand that managing a business is a tough job, which negatively affected their desirability towards entrepreneurship, ESE and psychological attributes.

Interviewee 3 stated that he would not leave his current salaried job for an entrepreneurial career. For him the entrepreneurial career is not a full time career. His family and socially embedded ambience has a strong influence on him, which is a strong belief in a secure job career rather than pursuit of an entrepreneurial career. This shows that his cognitive path of subjective norm strongly hinders his entrepreneurial intentions.

Table 7: Sample statements about the influence of family background and social environment

I-1	***I-2***	***I-3***	***I-4***	***I-5***	***I-6***	***I-7***
Yes- But not in long term	*Yes- as a first step*	*Yes- always*	*Yes-as a first step*	*Yes-as a first step*	*No*	*No*
"I started my business in 2002 and then left it because of lack of support from my parents and friends. I hope they will support me when I will start a business in future."	*"If after finishing education my father will support me I will prefer my own business not salary but if not ready, I will prefer salary."*	*"I don't leave the academic career and salary because my family will not allow me but also I like to do my own business I want both of them."*	*"All of my friends will do a job. This brings financial security For me also salary is first step and a vehicle for business"*	*"in our society to start a business requires lot of financial and moral support from family. My family don't have resources. I will work then start my business "*	*"Founding own business is more easy as my family and relatives are there to support me."*	*"My family is a business family therefore its natural for me to have my own business."*

Finding 2: EE contributes towards understanding of the complexities of entrepreneurship

After the analysis of the interviews the major benefits of EE which participants perceived, emerged as; increased knowledge of business accounting, self-improvement in the form of personal self-confidence, learning about the hardness of entrepreneurship, transformation of business ideas to more viable ones and the obtaining of a new perspective about entrepreneurship. This result is consistent with the findings of Kirkwood, Dwyer, and Gray (2014), which also found an increase in the confidence, problem solving, and knowledge of entrepreneurship of the EE program students. Before taking this EE program, participants had a perception of entrepreneurship as a promising career, which will bring more freedom and money with less effort. However, after the EE program participants come to know that entrepreneurship requires a lot of hard work. Depending on this finding, it is

possible to say that EE has an important impact on the participants in the form of a better understanding of the complexities of starting a new business, which helped the participants realize that to start and manage a new business is a hard task.

Finding 3: Participants suggestions to enrich the program

The interviewees of the study are in unison about their suggestion for inclusion of courses regarding creative idea generation and innovative thinking. When other suggestions of the participants are considered, suggested areas are; specific mentoring about the personal business ideas, invitation of real entrepreneurs for lectures and information about entrepreneurial support from institutions.

Table 8: Brief findings and suggestions about EE

	I-1	***I-2***	***I-3***	***I-4***	***I-5***	***I-6***	***I-7***
Benefits about EE Program	*Better understanding of business plan template, Accounting literacy*	*Self-improvement, Leadership, Planning*	*Accounting literacy, Keeping the idea hot*	*Self-improvement, To know the hardness of Entrepreneur-ship, Self-confidence*	*Hardness of Entrepreneur-ship*	*Accounting literacy, Strategic Approach*	*Theory of entrepreneurship, Understand Hardness of Entrepreneurship*
Suggestion on EE Program	*Meeting with Related Institutions* *"Education Program could be more rich, for example if Institutions could give information about their funding and grants."*	*"It was a good program, but can be more beneficial if it would taught us how to get creative."*	*Mentoring, Idea generation* *"Mentoring would be more fruitful I think"* *I don't think that education can be fruitful to anyone in terms of idea generation."*	*"I can't gain the things that I gain in from this program."*	*Invitation of Entrepreneurs, Information about Patent* *"Program was so theoretical, entrepreneurs from industry can be invited."* *Patent process should be presented deeply which is important for my Project."*	*Idea generation* *"It is not possible to go out from the classes with an business idea if you have not already. I think it is not so beneficial in this way."*	*"I wanted to learn theoretical side and it was good for me, because I know the practical side."*

6. Discussion

The quantitative results of our study showed no significant impact of education on the socio-cognitive factors but found a negative impact on the entrepreneurial intentions of EE participants. Similarly, results showed no significant impact of EE on the psychological attributes of the participants of EE, however we noticed a decrease in the internal locus of control of control group.

One significant result of our study showed that after participation in EE the entrepreneurial intentions of the participants had decreased. This result is contrary to the majority of studies which found a positive impact of entrepreneurship education (e.g. Mitra and Matlay 2004; Neck and Greene 2011; Souitaris, Zerbinati and Al-Laham, 2007), however it supported the view of rare studies which found that EE program does not have intended impact (Oosterbeek, van Praag and Ijsselstein 2010; Von Graevenitz, Harhoff and Weber, 2010). In the context of our study this negative change can be attributed to the content of entrepreneurship education. The content is directed towards imparting the technical education for the start-ups and is not aimed to enhance the entrepreneurial attractiveness of the participants.

This finding may also be related to the fact that participants have obtained more realistic perspectives both on themselves as well as on what it takes to be an entrepreneur (Oosterbeek, van Praag, M and Ijsselstein 2010). Students get to know that entrepreneurship is not just a *dream career* but really requires a lot of hard work and they need to be equipped with the essential technical tools necessary for entrepreneurial careers. This *reality check* may play a role in decreasing the entrepreneurial intention of EE participants. Since the majority of EE participants are first-year students, therefore entrepreneurial awareness education is more appropriate for the group of students at the beginning of their bachelor education.

When we analyzed the t-test for the psychological attributes of our data we did not find any difference between the EE participants and control group except for a significant decrease in the internal locus of control of the control group. This result may be explained by the reason that business management education is more focused on the preparation of managerial jobs rather than entrepreneurial careers.

Our study further analyzed the data for measuring the differences between EE participants and control group. Results showed that there is a significant difference at T2 in the perceived desirability and subjective norm of EE participants as compared to control group. This shows that though entrepreneurship education has insignificant impact on the EE participants, but when we compare EE participants with the control group, EE has a positive influence on the EE participants as compared to the control group.

Gender is also an important factor regarding the relationship between attitude toward entrepreneurship and career planning (Bagheri and Pihie 2014; Cardoso and Moreira 2009). Our results regarding gender showed that the entrepreneurial intention, ESE and achievement motivation of males are significantly higher at T2 as compared to females. This result reflected the masculine nature of Turkish society. Turkish society being a masculine society associated entrepreneurship as a male job (Hofstede 1980). Therefore participation in the EE program does not have a positive impact on the entrepreneurial perceptions of female participants; on the contrary it enhances the female participants' perception of entrepreneurship as a male job.

The findings of the qualitative study demonstrated that working with salary is perceived as a guaranteed career, while self-employment is seen as a desired future career only after securing certain financial and social guarantees of life. This fact can be explained in two ways: first, living in high uncertainty avoidance Turkish culture (Hofstede 1980) it is not easy to change this perception about entrepreneurship by EE in the short term, but possible in long term. Secondly, feeling not ready in terms of the required skills and resources could be related to low entrepreneurial self-efficacy. Further, embedded in a highly collectivistic Turkish society students decisions are greatly influenced by their family and friends. This collectivistic nature of decision-making leads to a less internal locus of control and low achievement motivation. Thus, the EE program has no impact on its participants, which are embedded in highly collectivistic social structures.

The EE program in our research is focused on technical skills and how to obtain the necessary financial support, however there is a lack of courses on creativity and idea generation. This strategy-focused education allowed the transformation of business ideas into more viable ones, but did not equip the participants with the cognitive skills and psychological attributes which will help to generate creative and innovative ideas. Thus, it is possible to say that EE is directly focused on the exploitative stage of entrepreneurship (Shane 2000). However, EE with a focus on the exploratory stage may prove to be more beneficial for entrepreneurial and innovative ventures. It shows that EE should balance the courses focused on enhancing the psychosocial abilities and the strategic entrepreneurship (Ireland and Webb 2007).

7. Theoretical and practical implications

There are rare studies in literature that used both the socio-cognitive and trait approaches for the measurement of impact of EE. Our study, by integrating the socio-cognitive and trait approach, has provided a robust model for future research in this realm of research. Similarly, by combining quantitative and qualitative research methods in a single study this study provides the case for a hybrid methodology as a more appropriate approach for future studies in measuring the impact of EE.

From the policymakers and practical perspective our study showed that EE programs should not be of a 'cocktail' nature, which contains something for everyone. Instead programs should be offered and conducted according to the needs and backgrounds of the participants. The focus of EE for high school and new university-entrants should be on entrepreneurial awareness, while for persons with a background of entrepreneurial experience the focus of EE should be on start-up education.

Another important recommendation of the study is that EE courses and workshops shall have a balance of creativity and technical knowledge aspects of entrepreneurship. This will be more helpful in creating entrepreneurial awareness and stimulating entrepreneurial careers.

The Turkish government is vigorously pursuing policies for the promotion of entrepreneurial culture through the promotion of entrepreneurship education. This research study provides a critical reflection for the Turkish policymakers. In the study, it was found that Turkish students are highly inclined towards EE, however the benefits of EE are insignificant. This shows that given the economic, social, cultural, and religious texture of Turkey's indigenous society policymakers need to devise EE policies and programs that are coherent and consistent with the indigenous culture and needs. It entails the review of the current state of EE by emphasizing that one needs to comprehend the target audiences for EE, their educational objectives and learning styles, and the types of content to be covered for each audience, and which specific pedagogical methods will most effectively meet their educational goals (Sowmya, Majumdar and Gallant, 2010).

9. Conclusion, limitations and future research

The results of our study indicates that EE has a minimal or non-significant impact on the socio-cognitive factors i.e. self-efficacy, entrepreneurial self-efficacy, subjective norm and entrepreneurial intention. Our study further reveals that psychological attributes i.e. internal locus of control, decreased at the end of the EE program, while results showed no impact of EE on the achievement motivation. Our study concludes that the desired positive impact of EE depends on the right combination of course contents. Moreover, EE programs should be developed according to the social and cultural contexts of the participants, such programs are more likely to enhance the likeliness of the participants to pursue their entrepreneurial careers. Furthermore, national culture is vital for the development of entrepreneurial careers therefore EE programs should focus on entrepreneurial awareness education in the national contexts, where entrepreneurship is not a desired career due to negative cultural perceptions about entrepreneurship.

Like any other academic study our study has certain limitations. A major limitation of our quantitative study is that the size of our sample is small, which questions the external validity of the study. To overcome this potential limitation we used the pre-test post-test design and control group for our study. Another limitation of this study's quantitative method is that the analyses presented in this paper all rely on cross-sectional data, which limits the conclusions that can be made, as only associations have been identified, not causal relationships. In order to increase the robustness of the findings longitudinal data is needed.

Future studies using national or transnational data may bring more clarity and better understanding of the impact of EE. Further, by adopting qualitative research methods future studies may provide more detailed analysis of the content, design, delivery and impact of EE programs. The results of this study suggest that in the context of emerging economies, where economic, cultural and social structures are different, the desire, motivation and perception of the students about EE programs differ from those in developed nations. Thus, research in the context of emerging economies merits further in-depth research.

References

Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes,* 50(2), 179-211.

Ajzen, I., and Fishbein, M. (2000). Attitudes and the Attitude-Behavior Relation: Reasoned and Automatic Processes. *European Review Of Social Psychology*, 11(1), 1-33.

Bae, T. J., Qian, S., Miao, C., and Fiet, J. O. (2014). The Relationship Between Entrepreneurship Education and Entrepreneurial Intentions: A Meta Analytic Review. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 38(2), 217-254.

Bagheri, A., and Pihie, Z. A. L. (2014). The Moderating Role Of Gender In Shaping Entrepreneurial Intentions: Implications For Vocational Guidance. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, March, 1-19.

Bandura, A. (1977). Self-Efficacy: Toward A Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*, 84(2), 191.

Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The Exercise of Control. John Wiley & Sons, Inc..

Bandura, A. (2001). Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 1-26.

Baron, R. A. (2004). The Cognitive Perspective: A Valuable Tool For Answering Entrepreneurship's Basic "Why" Questions. *Journal of Business Venturing*, 19(2), 221-239.

Bayirbag, K. M. (2010). Local Entrepreneurialism and State Rescaling in Turkey. *Urban Studies*, 47(2), 363-385.

Begley, T. M., and Tan, W. L. (2001). The Socio-Cultural Environment for Entrepreneurship: A Comparison Between East Asian and Anglo-Saxon Countries. *Journal of International Business Studies*, 32 (3), 537-553.

Bird, B. (1988). Implementing Entrepreneurial Ideas: The Case for Intention. *Academy of Management Review*, 13(3), 442-453.

Boyd, N. G., and Vozikis, G. S. (1994). The Influence of Self-Efficacy on the Development of Entrepreneurial Intentions and Actions. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 18, 63-63.

Bozkurt, O., Aslan, Z., and Goral, M. (2011). Yuksekogretimde Verilen Girisimcilik Egitiminin Ogrencilerin Girisimcilik Egilimine Etkisi: Teknik Program ve Sosyal Program Karsılaştırmalı Bir Arastırma. Uluslarası Yuksekogretim Kongresi Yeni Yonelisler ve Sorunlar, 27-29 May, 822-833.

Brockhaus, R. H. (1982). The Psychology of the Entrepreneur. *Encyclopedia of Entrepreneurship, New Jersey: Englewood Cliffs*, 39-57.

Brockhaus, R. H., and Horwitz, P. S. (1986). "The Art and Science of Entrepreneurship." *The Psychology of the Entrepreneur. Ed. DSR Smilor. Cambridge, MA: Ballinger*, 25-48.

Brockhaus, R. H., and Nord, W. R. (1979). "An Exploration of Factors Affecting the Entrepreneurial Decision: Personal Characteristic vs. Environmental Conditions." In *Academy of Management Proceedings*, (Vol. 1979, No. 1, pp. 364-368). Academy of Management.

Cardoso, P., and Moreira, J. M. (2009). Self-Efficacy Beliefs and the Relation Between Career Planning and Perception of Barriers. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 9(3), 177-188.

Charney, A., Libecap, G. D., and Center, K. E. (2000). The Impact of Entrepreneurship Education: An Evaluation of the Berger Entrepreneurship Program At The University Of Arizona. *The Karl Eller Center of The College of Business and Public Administration*.

Chell, E. (1985). The Entrepreneurial Personality: A Few Ghosts Laid To Rest? *International Small Business Journal*, 3(3), 43-54.

Chen, C. C., Greene, P. G., and Crick, A. (1998). Does Entrepreneurial Self-Efficacy Distinguish Entrepreneurs From Managers?. *Journal of Business Venturing*, 13(4), 295-316.

Curran, J., and Stanworth, J. (1989). Education and Training For Enterprise: Problems of Classification, Evaluation, Policy And Research. *International Small Business Journal* 7(2), 11-22.

Cromie, S. and Johns, S. (1983). Irish Entrepreneurs: Some Personal Characteristics. *Journal of Occupational Behaviour*, 4, 317-24.

De Noble, A. F., Jung, D., and Ehrlich, S. B. (1999). Entrepreneurial Self-Efficacy: The Development Of A Measure and Its Relationship to Entrepreneurial Action. *Frontiers of entrepreneurship research*, 1999, 73-87.

Douglas, E. J., and Shepherd, D. A. (2000). Entrepreneurship as A Utility Maximizing Response. *Journal of Business Venturing*, 15(3), 231-251.

Drnovšek, M., Wincent, J., and Cardon, M. S. (2010). Entrepreneurial Self-Efficacy and Business Start-Up: Developing A Multi-Dimensional Definition. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 16(4), 329-348.

Engle, D. E., Mah, J. J., and Sadri, G. (1997). An Empirical Comparison of Entrepreneurs And Employees: Implications For Innovation. *Creativity Research Journal*, 10(1), 45-49.

Fayolle, A., Gailly, B., and Lassas-Clerc, N. (2006). Assessing the Impact of Entrepreneurship Education Programmes: A New Methodology. *Journal of European industrial training*, 30(9), 701-720.

Fayolle, A., and Klandt, H. (2006). Issues and Newness In the Field Of Entrepreneurship Education: New Lenses for New Practical and Academic Questions. In *International Entrepreneurship Education*, edited by A. Fayolle and H. Klandt, 1-17. Edward Elgar, MA:USA

Fishbein, M., and Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, Intention and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Forbes, D. P. (2005). The Effects of Strategic Decision Making on Entrepreneurial Self-Efficacy. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 29(5), 599-626.

Garavan, T. N., and O'Cinneide, B. (1994). Entrepreneurship Education and Training Programmes: A Review and Evaluation–Part 2. *Journal of European Industrial Training*, 18(11), 13-21.

Gibb, A. (2002). Creating Conducive Environments for Learning and Entrepreneurship: Living with, Dealing with, Creating and Enjoying Uncertainty and Complexity. *Industry and Higher Education*, 16(3), 135-148.

Guay, F., Mageau, G. A., and Vallerand, R. J. (2003). On the Hierarchical Structure of Self-Determined Motivation: A Test of Top-Down, Bottom-Up, Reciprocal, and Horizontal Effects. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(8), 992-1004.

Gundry, L. K., Ofstein, L. F., and Kickul, J. R. (2014). Seeing Around Corners: How Creativity Skills In Entrepreneurship Education Influence Innovation In Business. *The International Journal of Management Education*, in press. doi: 10.1016/j.ijme.2014.03.002

Hansemark, O. C. (1998). The Effects Of An Entrepreneurship Programme on Need for Achievement and Locus of Control of Reinforcement. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 4(1), 28-50.

Hansemark, O. C. (2003). Need for Achievement, Locus of Control and the Prediction of Business Start-Ups: A Longitudinal Study. *Journal of Economic Psychology*, 24(3), 301-319.

Hatch, J., and Zweig, J. (2000). Departments-Entrepreneurs-What Is the Stuff of an Entrepreneur?. *Ivey Business Journal*, 65(2), 68-72.

Henry, C., and Treanor, L. (2010). Entrepreneurship Education and Veterinary Medicine: Enhancing Employable Skills. *Education and Training*, 52(8/9), 607-623.

Henry, C., Hill, F., and Leitch, C. (2003). *Entrepreneurship Education and Training*. Aldershot: Ashgate.

Hofstede, G. (1980). Culture and Organizations. *International Studies of Management and Organization*, 15-41.

Hussain, G, J., Scott, M, J., and Harry, M. (2010). The impact of entrepreneurship education on succession in ethnic minority family firms. *Education and Training,* 52, 643 - 659.

Ipcioglu, I., and Taser, A. (2011). The effects of business education on entrepreneurship characteristics: an empirical study. *Internatıonal Journal of Business and Management Studies*, 3(2), 121-130.

Ireland, D. R., and Webb, J. W. (2007). Strategic Entrepreneurship: Creating Competitive Advantage Through Streams of Innovation. *Business Horizons,* 50(1), 49-59.

Jamieson, I. (1984). Schools and Enterprise. *Education for Enterprise,* 1(1), 7-18.

Johannisson, B. (1991). University Training for Entrepreneurship: Swedish Approaches. *Entrepreneurship and Regional Development,* 3(1), 67-82.

Johnson, B. R. (1990). Toward A Multidimensional Model of Entrepreneurship: The Case of Achievement Motivation and the Entrepreneur. *Entrepreneurship, Theory and Practice,* 14(3), 39-54.

Jones, P., Penaluna, A., and Pittaway, L. (2014). Entrepreneurship education: A recipe for change?. *The International Journal of Management Education*, 12 (3), 304-306.

Kickul, J., Gundry, L. K., Barbosa, S. D., and Whitcanack, L. (2009). Intuition Versus Analysis? Testing Differential Models of Cognitive Style on Entrepreneurial Self-Efficacy and the New Venture Creation Process. *Entrepreneurship, Theory and Practice,* 33(2), 439-453.

Kirby, D.A. (2003). *Entrepreneurship*. McGraw-Hill, Maidenhead.

Kirkwood, J., Dwyer, K., and Gray, B. (2014). "Students' reflections on the value of an entrepreneurship education. *The International Journal of Management Education*, 12 (3), 307-316.

Kolvereid, L., and Isaksen, E. (2006). New Business Start-Up and Subsequent Entry Into Self-Employment. *Journal of Business Venturing,* 21(6), 866-885.

Krueger, N. F. (1993). The Impact of Prior Entrepreneurial Exposure on Perceptions of New Venture Feasibility and Desirability. *Entrepreneurship, Theory and Practice,* 18(1), 5-21.

Krueger, N. F., and Brazeal, D. V. (1994). Entrepreneurial Potential and Potential Entrepreneurs. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 91-91.

Krueger, N. F., and Carsrud, A. L. (1993). Entrepreneurial Intentions: Applying the Theory of Planned Behaviour. *Entrepreneurship and Regional Development*, 5(4), 315-330.

Krueger Jr, N. F., Reilly, M. D., and Carsrud, A. L. (2000). Competing Models of Entrepreneurial Intentions. *Journal of Business Venturing,* 15(5), 411-432.

Kuratko, D. F. (2005). The Emergence of Entrepreneurship Education: Development, Trends, And Challenges. *Entrepreneurship, Theory and Practice,* 29(5), 577-598.

Liñán, F. (2004). Intention-Based Models of Entrepreneurship Education. *Piccolla Impresa/Small Business* 3(1), 11-35.

Liñán, F. (2008). Skill and Value Perceptions: How Do They Affect Entrepreneurial Intentions?. *International Entrepreneurship and Management Journal,* 4(3), 257-272.

Liñán, F., and Chen, Y. W. (2009). Development and Cross-Cultural Application of A Specific Instrument to Measure Entrepreneurial Intentions. *Entrepreneurship, Theory and Practice,* 33(3), 593-617.

Lorz, M., Mueller, S., and Volery, T. (2013). Entrepreneurship Education: A Systematic Review of the Methods in Impact Studies. *Journal of Enterprising Culture,* 21(2), 123-151.

Martin, B. C., McNally, J. J., and Kay, M. J. (2013). Examining the Formation of Human Capital In Entrepreneurship: A Meta-Analysis of Entrepreneurship Education Outcomes. *Journal of Business Venturing*, 28(2), 211-224.

Matlay, Harry. (2008). The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurial Outcomes. *Journal of Small Business and Enterprise Development,* 15 (2): 382-396.

Matlay, H., and Carey, C. (2007). Entrepreneurship Education in the UK: A Longitudinal Perspective. *Journal of Small Business and Enterprise Development,* 14(2), 252-263.

McClelland, D. C. (1961). *Achieving society. Princeton, NJ: Van Nostrand.*

McClelland, D. C. (1965). N Achievement And Entrepreneurship: A Longitudinal Study. *Journal of Personality and Social Psychology,* 1(4), 389.

McMullen, J. S., and Shepherd, D. A. (2006). Entrepreneurial Action and the Role of Uncertainty in the Theory of the Entrepreneur. *Academy of Management Review,* 31(1), 132-152.

McMullan, W., and Long, W. A. (1987). Entrepreneurship Education in the Nineties. *Journal of Business Venturing*, *2*(3), 261-275.

Merriam, S. B. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education. Revised and Expanded from Case Study Research in Education*. Jossey-Bass Publishers, 350 Sansome St, San Francisco, CA 94104.

Mitchell, R. K., Busenitz, L., Lant, T., McDougall, P. P., Morse, E. A., and Smith, J. B. (2002). Toward a Theory of Entrepreneurial Cognition: Rethinking the People Side of Entrepreneurship Research. *Entrepreneurship Theory and Practice,* 27(2), 93-104.

Mitra, J., and Matlay, H. (2004). Entrepreneurial and Vocational Education and Training: Lessons From Eastern and Central Europe. *Industry and Higher Education,* 18(1), 53-61.

Moriano, J. A., Gorgievski, M., Laguna, M., Stephan, U., and Zarafshani, K. (2011). A Cross-Cultural Approach to Understanding Entrepreneurial Intention. *Journal of Career Development*, doi: 10.1177/0894845310384481.

Mueller, S. L., and Thomas, A. S. (2001). Culture and Entrepreneurial Potential: A Nine Country Study of Locus of Control and Innovativeness. *Journal of Business Venturing,* 16(1), 51-75.

Neck, H. M., and Greene, P. G. (2011). Entrepreneurship Education: Known Worlds and New Frontiers. *Journal of Small Business Management,* 49(1), 55-70.

Olomi, D. R., and Sinyamule, R. S. (2009). "Entrepreneurial Inclinations of Vocational Education Students: A Comparative Study of Male and Female Trainees in Iringa Region, Tanzania. *Journal of Enterprising Culture,* 17(1), 103-125.

Oosterbeek, H., van Praag, M., and Ijsselstein, A. (2010). The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurship Skills and Motivation. *European Economic Review,* 54(3), 442-454.

Packham, G., Jones, P., Miller, C., Pickernell, D. and Thomas, B. (2010). Attitudes towards entrepreneurial education: a comparative analysis. *Education and Training,* 52 (8/9), 568-586.

Perren, L., and Ram, M. (2004). Case-Study Method in Small Business and Entrepreneurial Research Mapping Boundaries and Perspectives. *International Small Business Journal,* 22(1), 83-101.

Peterman, N. E., and Kennedy, J. (2003). Enterprise Education: Influencing Students' Perceptions of Entrepreneurship. *Entrepreneurship, Theory and Practice,* 28(2), 129-144.

Piperopoulos, P., and Dimov, D. (2014). Burst Bubbles or Build Steam? Entrepreneurship Education, Entrepreneurial Self-Efficacy, and Entrepreneurial Intentions. *Journal of Small Business Management,* doi:10.1111/jsbm.12116

Rae, D. M. (1997). Teaching Entrepreneurship In Asia: Impact of a Pedagogical Innovation. *Entrepreneurship, Innovation and Change*, 6(3), 193-227.

Rotter, J. B. (1966). Generalized Expectancies for Internal Versus External Control of Reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1).

Schwarzer, R., and Jerusalem, M. (1995). Generalized Self-Efficacy Scale. *Measures in Health Psychology: A User's Portfolio. Causal and Control Beliefs*, 1, 35-37.

Shane, S. A. (2000). *A General Theory of Entrepreneurship: The Individual-Opportunity Nexus*. Edward Elgar Publishing.

Shapero, A., and Sokol, L. (1982). The Social Dimensions of Entrepreneurship." *Encyclopedia Of Entrepreneurship*, 72-90.

Shaver, K. G., and Scott, L. R. (1991). Person, Process, Choice: The Psychology of New Venture Creation. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 16(2), 23-45.

Slavtchev, V., Laspita, S., and Patzelt, H. (2012). *Effects of Entrepreneurship Education at Universities.* Jena Economic Research Papers. No:025

Souitaris, V., Zerbinati, S., and Al-Laham, A. (2007). Do Entrepreneurship Programmes Raise Entrepreneurial Intention of Science and Engineering Students? The Effect of Learning, Inspiration and Resources. *Journal of Business Venturing*, 22(4), 566-591.

Sowmya, D. V., Majumdar, S., and Gallant, M. (2010). Relevance of Education for Potential Entrepreneurs: An International Investigation. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 17(4): 626–640.

Stewart Jr, W. H., and Roth, P. L. (2004). Data Quality Affects Meta-Analytic Conclusions: A Response to Miner and Raju (2004) Concerning Entrepreneurial Risk Propensity. *Journal of Applied Psychology*, 89(1), 14-21.

Van Gelderen, M., and Jansen, P. (2006). Autonomy as a Start-Up Motive. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 13(1), 23-32.

Von Graevenitz, G., Harhoff, D., and Weber, R.(2010). The Effects of Entrepreneurship Education. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 76(1), 90-112.

Weinrauch, J. D.(1984). Educating The Entrepreneur: Understanding Adult Learning Behavior. *Journal of Small Business Management*, 22(2), 32-37.

Wilson, F., Kickul, J., and Marlino, D.(2007). Gender, Entrepreneurial Self-Efficacy, and Entrepreneurial Career Intentions: Implications for Entrepreneurship Education. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 31(3), 387-406.

Wood, R., and Bandura, A. (1989). Social Cognitive Theory of Organizational Management. *Academy of Management Review*, 14(3), 361-384.

Xavier, S. R., Kelley, D., Kew, J., Herrington, M., & Vorderwulbecke, A. (2012). Global Entrepreneurship Monitor 2012 Global Report (GEM).

Zhao, H., Seibert, S. E., and Hills, G. E. (2005). The Mediating Role of Self-Efficacy in the Development of Entrepreneurial Intentions. *Journal of Applied Psychology*, 90(6), 1265.

FARKLI ÖRGÜTSEL YAPILARDA İŞYERİNDE PSİKOLOJİK TACİZİN (MOBBING) YAYGINLIĞI, ÖNLENMESİ VE CİNSİYET DEĞİŞKENİ ÜZERİNE NİTEL BİR ANALİZ

A QUALITATIVE ANALYSIS ON PREVALENCE OF MOBBING, PREVENTION AND GENDER VARIABLE IN DIFFERENT ORGANIZATIONAL STRUCTURES

Aydın ÇİVİLİDAĞ,

Yrd.Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, aydinc@akdeniz.edu.tr

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de farklı örgütsel yapılarda işyerinde psikolojik tacizi inceleyen çalışmalarda psikolojik taciz olgusunun yaygınlığını, cinsiyet değişkenine göre elde edilen sonuçlarını ve önlenmesine yönelik önerileri içerik analizi yaparak çözümlemektir. Türkiye'deki ulusal veri tabanlarının yer aldığı ULAKBİM ve Dergi Park veri tabanlarında Türkçede sıklıkla kullanılan "Mobbing, Psikolojik Taciz, Yıldırma, Duygusal Taciz, İşyerinde Psikolojik Şiddet" anahtar kavramları ile tarama yapılmış ve 65 araştırma çalışma kapsamına alınmıştır. Bu araştırmalar, 7 farklı iş alanında (Banka ve Finans, Eğitim, Turizm ve Konaklama, Sağlık, Üniversite, Farklı Kamu Kurumları ve Farklı Özel Kurumlar) sınıflandırılmıştır. Sonuçlara göre; Banka ve Finans alanında psikolojik tacizin yaygınlığı %25 ile %47, Turizm ve Konaklama alanında %27.4 ile %47, Eğitim alanında %4.1 ile %67, Sağlık alanında %12 ile %78.7, Farklı Özel Kurumlarda %15.68 ile %88.7 ve Farklı Kamu Kurumlarında %15.10 ile %44 arasında olduğu belirlenmiştir. Tüm iş alanlarında cinsiyet değişkeni ile psikolojik taciz arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. İşyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik her bir iş alanındaki araştırmalarda araştırmacılar tarafından farklı öneriler getirildiği belirlenirken, Banka ve Finans, Turizm ve Konaklama hariç diğer iş alanlarında işyerinde psikolojik tacize yönelik eğitimlerin ve dolayısıyla farkındalığın arttırılmasının ortak öneri olarak öne çıktığı görülmüştür. Konu ile ilgili ulaşılabilen çalışmalardan sağlanan bulgular, ilgili literatür dikkate alınarak tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: İşyerinde Psikolojik Taciz, Farklı Örgütsel Yapılar, İşyerinde Psikolojik Tacizi Önleme, Cinsiyet, Psikolojik Tacizin Yaygınlığı

ABSTRACT: The purpose of this research is to analyse prevalence of the mobbing phenomenon, results that were obtained in accordance to gender variable and proposals to prevent the mobbing in research papers by using content analysis. Therefore, a search was done by using the key words "Mobbing, Psychological Harassment, Emotional Abuse, Psychological Violance" in the data bases of ULAKBIM and Dergi Park where the national databases take place) and 65 research papers were included. These research papers were categorized in to 7 different sectors (Banking & Finance, Education, Tourism & Hospitality, Health, University, Different Public Institutions and Different Private Instiutions). According to the results, it was found that the frequency of mobbing is ranged 25%-47% in Banking & Finance sectors,%27.4-%47 in Tourism & Hospitality sector, 4.1%-67% in Education sector, 12% - 78.7% in Health sector, 15.68% - 88.7% in Different Private Institutions and 15.10% - 44% in Different Public Institutions. Also it was found that there was no significant difference in mobbing according to gender variable for whole sectors. It was found that different suggestions were made by researchers for each work areas in research for preventing mobbing, however it was observed that a common suggestion for preventing mobbing in work areas except Banking & Finance and Tourism & Hospitality is giving education and increasing the awareness on psychological mobbing in work places. The findings were obtained from the research related to the scope was discussed in the light of the literature.

Keywords: Mobbing, Different Organizational Structures, Prevent of Mobbing, Gender, Prevalence of Mobbing

1. Giriş

1960'lı yıllarda Avusturyalı bilim insanı Konrad Lorenz, psikolojik taciz (mobbing) terimini hayvanların bir yabancıyı ya da avlanmakta olan bir düşmanı kaçırmak için yaptıkları davranışları tanımlamak için kullanmıştır. 1980'li yıllarda ise, Dr. Heinz Leymann, söz konusu terimi işyerlerinde yetişkinler arasında da benzer grup şiddetini keşfettiğinde kullanmıştır. Leymann, kendilerini iş yerinde zor kişiler olarak tanımlayan kişileri araştırmış ve bunların aslında zor kişiler olmadığını dolayısıyla bu kişilerin davranışlarının kalıtsal bir kişilik bozukluğundan kaynaklanmadığını belirlemiştir. Leymann, zor kişiler olarak

adlandırılan kişilerin aslında işyeri yapısı ve kültürünün bu kişileri zor sıfatıyla damgaladığını belirleyerek, bu durumu psikolojik taciz olarak tanımlamıştır (Davenport, Schwartz ve Elliott, 2003, s.3). İşyerinde psikolojik taciz, psikolojik gerilim olarak tanımlanır ve sıklıkla bir kişiden daha fazla psikolojik taciz uygulayanı (mobbers) gerektirir. Teorik olarak, psikolojik taciz, işyerinde sosyal olarak stres yapıcı faktörlerin en aşırı türüdür. Sosyal stres faktörlerinden farklı olarak psikolojik taciz, artan çatışma sıklığıyla taciz davranışlarının sistemli ve uzun süreçli olarak hedefteki kişiye uygulanmasıdır (Zapf, 1999, p.70). İşyerinde psikolojik taciz, grup halinde saldırgan davranışlar ve tutumları içererek, tekrar tekrar meydana gelir ve korkutma, taciz ve tehditle çalışanı olumsuz bir şekilde etkiler, bundan başka psikolojik ve duygusal zorlanma, fiziksel sıkıntı, üretim azalması, tükenmişlik ve zayıf örgütsel bağlanmayla da ilişkilidir (Piotrowski, 2012, p.44).

Kavram olarak incelendiğinde psikolojik taciz, iş yaşamında bir ya da birkaç kişiden bir kişiye yönelik doğrudan sistemli bir şekilde düşmanca ve etik olmayan iletişimi içerir, mağdur umutsuz, savunmasız bir duruma itilir. Psikolojik taciz davranışları, belirgin bir sıklıkta en az haftada bir kez ve uzun bir dönemde en az altı ay süresince gerçekleşir. Bu durum, işyerinde psikolojik taciz olgusunun, kademeli olarak gelişen olumsuz bir sürece işaret ettiğini göstermektedir. İşyerinde psikolojik taciz sürecindeki kötü ve düşmanca davranışların, sıklığı ve uzun süre devam etmesi önemli psikolojik, psikosomatik ve sosyal sorunlarla sonuçlanmaktadır (Leymann, 1996, p.168).

Örgüt içinde psikolojik taciz uygulayan kişinin üç farklı konumu bulunmaktadır. Bunlar: Yukarıdan aşağıya doğru psikolojik taciz (dikey psikolojik taciz), psikolojik taciz davranışlarında bulunan kişi, kurbana göre daha üst konumdadır. Bir bölüm yöneticisi, bir bölüm yetkilisi ya da daha üst görevde çalışan biri konumundadır. Eşdeğerler arasında psikolojik taciz (yatay psikolojik taciz), psikolojik taciz davranışlarında bulunan psikolojik tacizci ve kurban, benzer görevlerde ve benzer olanaklara sahip aynı konumda iki iş arkadaşıdır. Aşağıdan yukarıya doğru psikolojik taciz de ise; psikolojik taciz davranışlarında bulunan psikolojik tacizcinin, kurbana göre örgüt hiyerarşisinde daha alt konumdadır (Tınaz, 2008, s.122). Genellikle alt pozisyondaki bir bireyin bir ya da birden fazla psikolojik tacizcinin, sistemli olumsuz sosyal eylemlerinin hedefi olmasıyla sonlanır. İşyerinde psikolojik taciz, bireyin psikolojik bütünlüğünü tehdit eden kötü davranışlar, doğrudan hedefte olma, kızdırılma, rahatsız edilme ve aşağılanmayı içermektedir. İşyerinde psikolojik taciz, doğrudan sözel taciz, suçlamalar, toplumda küçük düşürme gibi eylem biçimleri olarak kabul edilebilir aynı zamanda dedikodu, söylenti yayma, sosyal dışlamanın doğrudan ve daha ustaca yapılan biçimidir (Hauge, Skogstad ve Einarsen, 2009, p.350).

Deneysel ve teorik kanıtlara dayanarak Dieter Zapf, psikolojik taciz davranışının beş türünü kategorileştirmiştir. Bunlar (Einarsen, 1999, p.21):

1. İşle ilişkili, iş görevlerini değiştirme ya da onları güçleştirme,
2. Sosyal izolasyon,
3. Kişiliğe ya da kişinin özel yaşamına alay, aşağılama, dedikodu yoluyla saldırılar,
4. Sözel tehditler, eleştiriler, topluluk içinde bağırılmak, aşağılanmak,
5. Fiziksel şiddete maruz kalmak olarak sıralanmaktadır.

İşyerinde psikolojik tacizin ortaya çıkışı ile ilgili çok sayıda hipotez öne sürülse de gerçek neden tam olarak bilinmeyebilir. Leymann'a göre; işyerinden dışlanma ya da işten atılmaya kadar olan psikolojik taciz süreciyle ilgili kritik olaylar dört aşamada gelişir (Leymann, 1990, p.121-122).

1. Kritik olayın başlangıcı: Tetikleyici durum çoğunlukla bir çatışma ile başlar (genellikle aşırı iş yükü buna neden olur). İş yaşamında kritik olayların ayrıntıları ve diğer olası tetikleyici durumlar çok fazla bilinmez ve bu konuda farkındalık azdır.
2. İşyerinde psikolojik taciz ve damgalanma: Günlük yaşamda iletişim sürecindeki tacizler oldukça sık gözlemlenebilir, taciz olgusunun çerçevesi içindeki bu eylemler, uzun bir dönemde sürekli ve sistemli yapılarak zararlı etkiye neden olur. Gözlemlenen eylemlerde yaygın olan kanı kişinin cezalandırılmasına dayalı arzudur. Psikolojik taciz sürecindeki damgalanma, kurbanın itibarıyla ilgili söylenti yaymak, iftira atmak, alay etmektir. Kurbanın diğer kişilere kendisini ifade etmesine izin verilmez. Kurban, sosyal olarak izole edilir, iş verilmez ya da küçük düşürücü, aşağılayıcı anlamsız işler verilir. Şiddet ve şiddete yönelik tehditler söz konusudur.

3. Personel Yönetimi: Bu aşamada çalışanlar, ciddi adalet ihlalleri ile karşı karşıya kalabilirler. Yönetim, kurbanın iş arkadaşlarının önyargılarıyla hareket etmeye eğilimlidir. Bu işyerinde psikolojik taciz durumunun sonuçlarından biridir ve artık birey etiketlenmiştir. İşyerinde psikolojik taciz kurbanının problemli davranışlarının altında onun kişiliğindeki sapkınlığın yattığı varsayılır (Kurbanın savunmacı davranışlarını dışarıdan gözlemleyen kişi onun kişilik sorunlarından dolayı acı çektiğini düşünebilir).
4. Kovulma: Çalışanlar işyerinde psikolojik taciz söz konusu olduğunda, sürecin sonunda iş yaşamından uzaklaştırılırlar. İskandinav ülkelerinde daha fazla damgalanmanın neden olduğu uzun dönemli hastane izinleri, iş verilmemesi, aşağılayıcı iş ya da görevler ve psikiyatrik tedavi işten ayrılma ya da kovulmaya kadar giden tehlikeli durumlardır.

İşyerinde psikolojik tacizin gelişme aşamaları, ülkelerin kültürel farklılıklarına göre değişiklikler göstermektedir. Leymann'ın modeli Kuzey Avrupa ülkelerinde dört aşamada gelişen psikolojik taciz sürecini açıklamakla birlikte, Akdeniz kültürüne özgü İtalyan-Ege modeli ise işyerinde psikolojik taciz sürecini altı aşamada açıklamaktadır. Bunlar (Çobanoğlu, 2005, s.92-95):

1. Çatışmaya Niyetlenmiş Olmak: Kurban belirlenmiş ve kurbana yönelik çatışma durumu söz konusudur. Amaç üste çıkmak değil, rakibi köreltmek ve yıldırmaktır. Tartışmalar iş boyutundan çıkarak özel sorunlara taşınmıştır.
2. İşyerinde Psikolojik Tacizin Başlama Aşaması: Kurban kendisine ne olup bittiğini anlamaya, iş arkadaşlarının davranışlarındaki değişimi merak etmeye başlamıştır. Kurban acımasız saldırıların hedefi konumundadır.
3. İlk Psikosomatik Rahatsızlıkların Görülmesi: Kurban, psikolojik tacizin üzerinde yarattığı aşırı stres ve gerilim içinde iştahsızlık ya da aşırı iştah, uyku bozuklukları vb. gibi birçok sağlık sorunları yaşamaya başlamakta, işyerine, kendisine ve arkadaşlarına olan güvenini yavaş yavaş kaybetmektedir.
4. Yönetimin Hatalı Tutumu ve İşyerinde Psikolojik Tacizi Görmezden Gelmesi: Bu aşamada psikolojik taciz iyice gün yüzüne çıkmıştır. İnsan kaynakları yönetimi de kurbanın aleyhinde tavır almıştır. İşe geç gelme ve daha sık doktora gitme gibi artan psikolojik taciz belirtileri ortaya çıkmaktadır.
5. Kurbanın Psikolojik ve Fiziksel Sağlığının Kötüleşmesi: Bu aşamada kurbanda psikolojik ve fiziksel şikayetlerin artması sonucunda tedavi süreci ile birlikte ilaçlar ve terapiler, geçici rahatlamalara yol açmakta ancak işyerinde yaşanan taciz devam ettiği için işler daha da kötüye gitmektedir.
6. İşten Ayrılma: Bu aşama işyerinde psikolojik tacizin son safhasıdır. İşyerinde psikolojik taciz işten ayrılma, kurbanın kovulması, istifa etmesi ya da istifa ettirilmesi, erken emekliliğe zorlanması ya da daha büyük bir travmatik olaylarla sonuçlanabilir.

İşyerinde psikolojik taciz, anksiyete, depresyon, takıntı, travma sonrası stres bozukluğu ve psikosomatik şikayetler gibi çeşitli sağlık sorunlarına yol açabilir. Kurbanda ortaya çıkan bu sağlık sorunlarına örgütteki çalışanlar da sorunu kurbanda gördükleri için ona olumsuz tutum takınabilirler. Psikolojik taciz sosyal iklim ve sosyal desteği azaltarak bilgi akışını zayıflatabilir ve tüm bunlar; belirsizliği, örgütsel problemleri ve iş stresini arttırabilir (Zapf, 1999, p.71-72).

Türkiye'de psikolojik taciz batıdaki ülkelere göre daha yeni gündeme gelen bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de işyerinde psikolojik taciz konusunda yapılan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bunun nedeni psikolojik tacizin iş yaşamında mevcut olmaması değil, yeterince hissedilmemesi ve iş yaşamında bir olgu olarak tam anlamıyla anlaşılmamış olmasıdır (Karcıoğlu ve Akbaş, 2010, s.140). Finlandiya'da işyerinde psikolojik taciz üzerine yapılan bir araştırmanın ilk aşamasında katılımcılara işyerinde psikolojik tacize uğrayıp uğramadıkları sorulmuş; katılımcıların sadece %8.8'i işyerinde psikolojik tacize maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. İşyerinde psikolojik taciz konusunda katılımcılara bilgilendirme yapıldıktan sonra ikinci aşamada katılımcıların %24'ü işyerinde psikolojik tacize maruz kaldıklarını söylemişlerdir. Bu durum, çalışanların çoğunun saldırgan davranışları işyerinde psikolojik taciz olarak değerlendirmedikleri şeklinde yorumlanmıştır (Poussard ve Çamuroğlu, 2009, s.203).

Bu sebepten ötürü bu çalışma, Türkiye'de işyerinde psikolojik taciz üzerine yapılan ve ulusal veri tabanında yer alan araştırmalar bağlamında bütüncül olarak incelenmeye çalışılmış, böylelikle hem psikolojik tacizin anlaşılmasına hem de literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmanın kapsamı, işyerinde psikolojik tacizin farklı iş alanlarındaki yaygınlığı, araştırmacıların psikolojik tacizin önlenmesine ilişkin görüşleri, önerileri ve cinsiyet değişkenine göre işyerinde psikolojik tacizin hangi düzeyde farklılaştığının belirlenmesidir. Çalışmanın araştırma soruları şu şekilde oluşturulmuştur.

1. Farklı iş alanlarında yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin yaygınlık oranı nedir?

2. Farklı iş alanlarında yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşma oranı nedir?

3. Farklı iş alanlarında yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine ilişkin araştırmacıların önerileri nelerdir?

2. Yöntem

Yapılan bu çalışma nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Bu sebeple yukarıda belirtilen araştırma soruları ile ilgili kaynaklar incelenmiş, gerekli verilerin toplanması amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, "araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Nitel araştırmada doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte de kullanılabilir"(Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.217). Elde edilen veriler, içerik analizine tabi tutularak analiz edilmiştir. İçerik analizi Fox (1969), "sözel ve yazılı verilerin belirli bir problem veya amaç bakımından sınıflandırılması, özetlenmesi ve belirli bir anlam çıkarılması için taranarak kategorilere ayrılması olarak tarif edilebilir" (Akt. Arık, 1992, s.119).

Araştırmada farklı iş alanlarında çalışanlar üzerine yapılmış ve ulusal literatürde taranan ULAKBİM ve Dergi Park veri tabanlarında 2005-2015 yılları arasında yer alan araştırmalara yer verilmiştir. Bu araştırmalardan biri 2005'de, dördü 2006'da, üçü 2007'de, dokuzu 2008'de, üçü 2009'da, dördü 2010'da, onbiri 2011'de, onbiri 2012'de, yedisi 213'de, onbiri 2014'de ve biri 2015'de yayınlanmıştır. Araştırma doğrultusunda söz konusu veri tabanlarına araştırma konusu ile ilgili araştırmalarda sıklıkla kullanılan "Mobbing, Psikolojik Taciz, Yıldırma, Duygusal Taciz, İşyerinde Psikolojik Şiddet" terimleri anahtar kelime olarak girilmiş ve tarama yapılmıştır. Yapılan tarama sonucunda toplam 76 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalardan 11'i derleme türü olması nedeniyle 65'inin araştırma niteliğinde olduğu belirlenmiş ve yalnızca bunlar bu çalışma kapsamında incelemeye alınmış ve analize dahil edilmiştir (Bkz. Ek-1,s.25-29). Araştırma kapsamına alınan araştırmalar, araştırmacı tarafından 7 farklı iş alanına kategorik olarak ayrılarak araştırmalardaki katılımcı sayısı, araştırma yöntemi, veri analizi, cinsiyet değişkenine göre işyerinde psikolojik taciz mağdurları ve işyerinde psikolojik taciz yaygınlık oranları incelenmiştir. Bunların dışında araştırma probleminde de yer aldığı şekliyle araştırmacıların psikolojik tacizin önlenmesine ilişkin araştırma raporundaki yazılı önerileri de içerik analizine tabi tutulmuştur. Bunun için iş alanlarına göre sınıflandırılmış araştırmalar, ayrı ayrı okunmuş, psikolojik tacizin önlenmesine yönelik öneriler temalandırılmış ve temalandırmaya ilişkin kodlamalar yapılmış, iş alanlarına özgü bu kodlamalar araştırmacı tarafından belirlenen temalara tablo üzerinde yerleştirilmiştir. Çalışmanın dış geçerliliğini artırmak için belirlenen temalara ve iş alanlarına göre psikolojik tacizin önlenmesine yönelik önerilere tablo altlarında doğrudan alıntılar yapılarak yer verilmiştir.

Aşağıda çalışma kapsamında yer alan araştırmalara ilişkin araştırmacılar tarafından uygulanan analiz yöntemleri ve iş alanlarına yönelik frekans ve yüzdelik değerleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarına İlişkin ULAKBİM ve Dergi Park'ta Yapılan Tarama Sonucunda Elde Edilen

İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmaları	f	%
Nitel Veri Analizi Uygulanan Araştırmalar	5	6.57
Nicel Veri Analizi Uygulanan Araştırmalar	60	78.94
Derleme Türü	11	14.47
Toplam	76	99.98
İş Alanları		
Banka & Finans	7	10.76
Eğitim	16	24.61
Sağlık	17	26.15
Turizm & Konaklama	5	7.69
Üniversite	5	7.69
Farklı Kamu Kurumları	6	9.23
Farklı Özel Kurumlar	9	13.84
Toplam	65	99.97

Frekans ve Yüzde Değerleri

Tablo 1 incelendiğinde, Ulusal veri tabanı ULAKBİM ve Dergi Park'ta İşyerinde psikolojik tacize yönelik yapılan araştırmalarda en fazla %78.94 oranıyla nicel veri analizine yönelik araştırma yönteminin araştırmacılar tarafından tercih edildiği ve en fazla % 26.15 oranıyla sağlık alanında araştırmalar yapıldığı, bunu %24.61 oranıyla eğitim alanındaki araştırmaların izlediği belirlenmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde çalışmadan elde edilen bulgulara, her bir iş alanına ilişkin ayrı alt başlıklar halinde aşağıda tablolar üzerinde yer verilmiştir. Buna göre, öncelikle her bir iş alanındaki araştırmalar, katılımcı sayısı, kullanılan araştırma yöntemi ve veri analizi, cinsiyet değişkenine göre işyerinde psikolojik taciz mağduru ve araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin yaygınlık oranları sistemli olarak araştırmacı tarafından sınıflandırılarak aşağıdaki tablolarda sunulmuştur. İkinci aşamada ise çalışma kapsamında yer alan araştırmalara uygulanan içerik analizi ile her bir iş alanına özgü araştırmayı yapan araştırmacılar tarafından işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine ilişkin önerilere tablolar eşliğinde yer verilmiş ve tablo altlarında da araştırmacıların konu ile ilgili önerilerine araştırmalarından doğrudan atıf yapılmıştır.

3.1. Banka ve Finans ile Turizm ve Konaklama Alanına İlişkin Bulgular

Tablo 2. Banka ve Finans ile Turizm ve Konaklama Alanlarında Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarındaki, Katılımcı Sayısı, Cinsiyet ve Psikolojik Tacizin Yaygınlık Değerleri

Araştırmaların İş Alanı	**Araştırmalar**	**Katılımcı Sayısı**	**Araştırma Yöntemi / Veri Analizi**	**Cinsiyete Göre Mobbing Mağduru**	**İşyerinde Psikolojik Tacizin Yaygınlık Oranı %**
Banka ve Finans	B&f1	61	Survey/ Frekans, Yüzde, Ki Kare, Pearson Korelasyon	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	36
	B&f2	119	Survey/ Frekans, Yüzde, Ki Kare, Spearman Korelasyon	Erkek P<.05	--
	B&f3	80	Survey/ Frekans, Yüzde, Korelasyon	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	B&F4	403	Survey/ Frekans, Yüzde	Kadın P<.05	25
	B&f5	77	Survey/ Frekans, Tek Yönlü Varyans Analizi, Korelasyon, Regresyon ve Faktör Analizi	--	47
	B&f6	143	Survey/ Frekans, Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H ve Tukey Testi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	B&f7	189	Survey/ Frekans, t Testi, Tek Faktörlü Varyans Analizi	Kadın P<.05	--
Turizm ve Konaklama	Tur1	172	Survey/ Frekans, Yüzde, t Test, Anova, Faktör Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	43.8
	Tur2	510	Survey/ Frekans, Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	47
	Tur3	235	Survey/ Faktör Analizi, Korelasyon	--	--
	Tur4	328	Survey/ Frekans, Faktör Analizi, t Test, Korelasyon ve Regresyon	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	30.18

	Tur5	427	Survey/ Frekans, Ki Kare	Kadın P<.05	27.4

Tablo 2'de görüldüğü gibi; İşyerinde psikolojik taciz üzerine banka ve finans alanında yapılan 7 araştırma ve turizm alanında yapılan 5 araştırmada anket (survey) yöntemi kullanılmış olup, bu çalışmalardan banka ve finans alanındaki 3 araştırmada cinsiyete göre işyerinde psikolojik tacize ilişkin anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. 2 araştırmada işyerinde psikolojik taciz mağdurlarının kadın çalışanlarda, erkek çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenirken, 1 araştırmada da erkek çalışanların kadın çalışanlara göre işyerinde psikolojik tacize anlamlı düzeyde daha fazla maruz kaldıkları bulunmuştur. Turizm alanında ise, 1 araştırmada kadın çalışanların erkek çalışanlara göre işyerinde psikolojik tacize anlamlı düzeyde daha fazla maruz kaldıkları belirlenmiştir. Diğer çalışmalara bakıldığında ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığı ya da bu konuda bir analiz yapılmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalarda psikolojik tacizin banka ve finans çalışanlarında yaygınlığı %25 ile %47 arasında değişirken, turizm ve konaklama çalışanlarında bu oran %27.4 ile %47 arasında değişmektedir.

Tablo 3. Banka ve Finans Alanındaki Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarında Psikolojik Tacizin Önlenmesine Yönelik Araştırmacıların Önerileri

	İşyerinde Psikolojik Tacizin Önlemesine Yönelik Öneriler								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Banka ve Finans Alanındaki Araştırmalar	Sağlıklı İletişim	Örgüt Yönetiminin Adaletli Tutumu	İşgören Eğitimi	Rol Çatışmalarını Önleme	İş Zenginleştirme	İş Psikoloğu İstihdamı	Sosyal Aktiviteler	İşten Atma	Yasal Mevzuat
B&f1									
B&f2		√				√	√	√	
B&f3	√	√	√	√	√				
B&f4		√							√
B&f5	√		√	√	√				
B&f6									
B&f7									
f	2	3	2	2	2	1	1	1	1
%	13.33	20.00	13.33	13.33	13.33	6.66	6.66	6.66	6.66

Tablo 3 incelendiğinde, banka ve finans çalışanları üzerinde yapılan araştırmalarda araştırmacıların işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik önerilerine yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; araştırmacılardan üçü, %20 oranı ile "örgüt yönetiminin adaletli tutumunu", iki araştırmacı, %13.33 oranı ile "sağlıklı iletişimi", iki araştırmacı, %13.33 oranı ile "işgören eğitimini", iki araştırmacı %13.33 oranı ile "rol çatışmalarını önlemeyi", iki araştırmacı %13.33 oranı ile "iş zenginleştirmeyi" önermiştir. Az sayıdaki araştırmacı ise; "iş psikoloğu istihdamını", "sosyal aktiviteleri, işten atmayı ve yasal mevzuatı" önermiştir. Aşağıda konu ile ilgili bazı araştırmacıların araştırmalarında yer verdikleri önerilerine doğrudan atıf yapılmıştır.

"İşgörenler, yöneticilerinin adil davrandıklarına inandıklarında ve hem örgüt içi hem de örgüt dışında örgüt hakkında olumlu düşüncelere tanık olduklarında, örgütsel vatandaşlık davranışı göstermeye eğilimli olabilirler. İşyeri ve çalışan psikolojisi konusunda uzman kişiler istihdam edilmeli ve firmalar yöneticilerini kriz yönetimi, kaos yönetimi, iş etiği gibi konularda

eğitmelidir. Mobbingi önlemede şirketlerin insan kaynakları departmanlarına önemli roller düşmektedir. Öncelikler çalışanlar arası iletişimin sağlıklı bir şekilde yürümesi ve daha yakın samimi bir ortam oluşturulması için iş saatlerinde ve iş dışı saatlerde çalışanların kaynaşıp beraber vakit geçireceği sosyal aktiviteler sıkça düzenlenmelidir. İşletmelerin mobbing uygulamalarından önceden haberdar olabileceği sistemler geliştirilerek, mobbing uygulayanlara yönelik gerekirse işten atmaya varabilecek cezalandırma prosedürleri getirilmelidir" (B&F2, *2,6,7,8).*

"Mobbingi önleyebilmek için işletmenin öncelikle sağlıklı bir iletişime önem vermesi gerekmektedir. Örgütte oluşturulacak güven veren dürüst bir örgüt iklimi sayesinde şeffaf bir iletişim hem mağdur hem de örgüt yöneticileri için problemin çözümünde en önemli noktadır. Örgüt yönetiminin adaletli davranması ve mağdurun kendini ifade edebilmesi buna bağlıdır. Yöneticiler mobbingin ortaya çıkmasında önemli bir etken olan stresli çalışma ortamını iyileştirmek için stres kaynakları ve stres yönetimi hakkında işgörenin eğitimini sağlamalıdırlar. Ayrıca yöneticiler iş zenginleştirme, rol çatışmalarını önleme, çalışanların ihtiyaçlarına önem verme ve bunları gidermek için çaba sarf etmelidir. Yine mobbing nedenlerinden olan kıskançlığın önlenmesi için işletmeler terfi, yetki ve ücret gibi çatışma yaratacak konularda adil olmalıdırlar"(B&f3, *1,2,3,4,5,).*

"İşgörenlerin stresli iş ortamından kaynaklı olarak psikolojik yıldırmaya maruz kaldıkları göz önüne alınarak, yöneticiler, iş zenginleştirme, olumlu örgüt iklimi yaratma, rol çatışmalarını önleme, iletişim kanallarını şeffaflaştırma, çalışanların gereksinimlerine önem verme ve bunları giderme yolunda çaba sarf etme, stres kaynakları ve stres yönetimi hakkında işgörenin eğitimini sağlama gibi yollarla işyerindeki stresi yönetmelidir" (B&f5, *1,3,4,5).*

	İşyerinde Psikolojik Tacizin Önlemesine Yönelik Öneriler				
	1	2	3	4	5
Turizm ve Konaklama Alanındaki Araştırmalar	İşyerinde Psikolojik Taciz Karşıtı Politikalar Oluşturulması	Örgüt İçi Olumlu ve Açık İletişim	İşgören Eğitimi ve Rehabilitasyonu	Terfi, Ücret sisteminde Adil Yaklaşım	Şikayetlerin Dikkate Alınması ve Cezalandırma

Tablo 4: Turizm ve Konaklama Alanındaki Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarında Psikolojik Tacizin Önlenmesine Yönelik Araştırmacıların Önerileri

Tur1					
Tur2	√	√			√
Tur3			√	√	
Tur4	√				√
Tur5	√	√			
Tur6					
f	3	2	1	1	2
%	33.33	22.22	11.11	11.11	22.22

Tablo 4 incelendiğinde; turizm ve konaklama çalışanları üzerinde yapılan araştırmalarda araştırmacıların işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik önerilerine yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; araştırmacılardan üçü %33.33 oranı ile "işyerinde psikolojik taciz karşıtı politikalar oluşturulması", ikisi, %22.22 oranı ile "örgüt içi olumlu ve açık iletişim", ikisi %22.22 oranı ile "şikayetlerin dikkate alınması ve cezalandırma", biri %11.11oranı ile "işgören eğitimi ve rehabilitasyonu" ve biri %11.11 oranı ile "terfi, ücret sisteminde adil yaklaşımı" önermiştir. Aşağıda konu ile ilgili araştırmacıların araştırmalarında yer verdikleri önerilerine doğrudan atıf yapılmıştır.

"Yıldırma karşıtı politikalar hazırlanmalıdır. Üst yönetim, yıldırma eylemlerini önlemede kararlı olduğunu ve yıldırmanın kesinlikle hoş görülmeyeceğini vurguladıkları bir ifadeye bu politikada yer vermelidir. Personele yönelik eşit yaklaşım, her seviyedeki çalışanla açık iletişim ve personelin çalışma koşullarını etkileyecek konularda onların da karar verme sürecine katılımları sağlanmalıdır. Çalışanlardan gelecek şikâyetler dikkate alınmalı, şikâyetlerin üzerine ciddiyetle gidilmeli ve gereken soruşturma gerçekleştirilerek suçlular cezalandırılmalıdır"(Tur2, *1,2,5).*

*"Bu bağlamda, işletmelerin insan kaynakları departmanı yetkililerine, çalışanların ne tür yıldırma davranışlarına maruz kaldığını tespit etmeleri ve iş ortamındaki yıldırma davranışlarını tanımlamaya yönelik eğitim ve rehabilitasyon programları düzenlemeleri önerilebilir. Bu çerçevede yöneticilere, terfi sistemi, ücret sistemi gibi konulardaki uygulamaları rekabeti yıkıcı boyutlara götürecek veya rekabetten kaynaklanan yıldırma davranışlarına yol açmayacak şekilde düzenlemeleri önerilebilir"(*Tur3, *3,4).*

"Sektör yöneticileri, yıldırma davranışlarının olumsuz etkilerini azaltmak için yıldırmaya karşı politikalar geliştirebilir. Türkiye'de yeni bir kavram olan yıldırma eylemlerini ülke yasalarına yansıtıp, bu davranışları yapan kişiler cezalandırılabilir"(Tur4, *1,5).*

"psikolojik şiddetten dolayı yönetime şikayette bulunma davranışlarının düşük olduğu, şikayet sonucu şiddet uygulayan kişi ya da kişilere ceza verilmesine sıklıkla tanık olunmadığı anlaşılmaktadır. Bunun en temel nedeninin yönetim tarafından bu konulara gereken önemin verilmemesi olabilir. Psikolojik şiddete maruz kalma konusunda işletme yönetimlerinin çözüm üretici tutum göstermesi, ileride yaşanabilecek olası durumların dile getirilmesi açısından son derece önemlidir. Tüm işletmelerde olduğu gibi hizmetler sektöründe yer alan otel işletmelerinde de yüksek kalitede hizmet sunumu çalışanlara uygun atmosfer sağlanması ve bu ortamın sürekliliğinin kılınmasıyla olanaklıdır. Bu nedenle olumsuz ortamın giderebilinmesi açısından otel işletmelerince gerekli önlemlerin alınması, hiyerarşik yapıdaki her katman arasında olumlu iletişimin yüksek olması sağlanmalıdır" (Tur5, *1,2).*

Aşağıda Tablo 5' de eğitim ve üniversite alanlarında çalışan akademisyen, öğretmen ve okul yöneticileri üzerinde yapılan araştırmalarla ilgili katılımcı sayısı, araştırma yöntemi, veri analizi, cinsiyete göre işyerinde psikolojik taciz mağdurları ve işyerinde psikolojik tacizin yaygınlığına ilişkin sayısal değerlere yer verilmiştir.

3.2. Eğitim ve Üniversite Alanına İlişkin Bulgular

Tablo 5. Eğitim ve Üniversite Alanlarında Çalışan Öğretmen, Okul Yöneticileri ve Akademisyenler Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarındaki, Katılımcı Sayısı, Cinsiyet ve Psikolojik Tacizin Yaygınlık Değerleri

Araştırmaların İş Alanı	Araştırmalar	Katılımcı Sayısı	Araştırma Yöntemi / Veri Analizi	Cinsiyete Göre Mobbing Mağduru	İşyerinde Psikolojik Tacizin Yaygınlık Oranı %
Eğitim Çalışanları (İlk-Orta-Liselerdeki Yönetici ve Öğretmenler)	Eğitim1	777	Survey/ Ki Kare	--	--
	Eğitim2	237	Survey/Faktör Analizi, Path Analizi	--	--
	Eğitim3	357	Survey/ Çok Yönlü Varyans Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	Eğitim4	382	Survey/ t Testi, Çok Yönlü Varyans Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	Eğitim5	373	Survey/Krukal Wallis H, Mann Whitney U	--	--
	Eğitim6	775	Survey/ Path Analizi	--	--
	Eğitim7	395	Survey/Çoklu Regresyon Analizi	--	--
	Eğitim8	105	Survey/t Testi, Kruskal Wallis H, Mann Whitney U	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	Eğitim9	124	Survey/t Testi Tek Yönlü Varyans Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	Eğitim10	347	Survey/ Ki Kare, Tek Yönlü Varyans Analizi	--	67
	Eğitim11	1316	Survey/t tTesti, Ki Kare	Erkek P<.05	4.1 Her gün
	Eğitim12	283	Survey/ Pearson Korelasyon ve		

			Regresyon Analizi	--	--
	Eğitim13	91	Survey/ t Testi, Varyans Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	Eğitim14	500	Survey/Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon ve Çoklu Regresyon Analizi	--	--
	Eğitim15	225	Survey/ Frekans, Yüzde	--	41
	Eğitim16	58	Nitel/ İçerik Analizi	--	--
Üniversite	Univ1	229	Survey/t Testi, Varyans Analizi	--	--
	Univ2	50	Survey/Frekans, Varyans Analizi	--	--
	Univ3	12	Nitel/İçerik Analizi	--	--
	Univ4	8	Nitel/İçerik Analizi	--	--
	Univ5	5	Nitel/ İçerik Analizi	--	--

Tablo 5'de görüldüğü gibi; işyerinde psikolojik taciz ile ilgili öğretmen ve okul yöneticileri üzerinde 15 anket ve 1 nitel olmak üzere toplam 16 araştırma, Üniversitelerdeki akademisyenler üzerinde ise 2 anket ve 3 nitel olmak üzere toplam 5 araştırma yer almaktadır. Bu çalışmalardan eğitim alanındaki 1 çalışmada işyerinde psikolojik taciz mağdurlarının erkek çalışanlarda kadın çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Diğer çalışmalara bakıldığında ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığı ya da bu konuda bir analiz yapılmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalarda, işyerinde psikolojik tacizin eğitim çalışanlarında yaygınlığı %4.1 (Her gün) ile %67 arasında değişirken, Üniversitedeki akademisyenlerde hem cinsiyet değişkenine hem de psikolojik tacizin yaygınlığına ilişkin herhangi bir bulgu ortaya konmamıştır.

	İşyerinde Psikolojik Tacizin Önlemesine Yönelik Öneriler								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Eğitim Alanındaki Araştırmalar (İlkokul, Ortaokul ve Lise)	İşyerinde Psikolojik Tacizle Başa çıkma Eğitimleri	Okulda Görev ve İş Yükü Dağılımında Eşitlik	Olumlu Okul Kültürü	Okulda Etkili ve Olumlu İletişim Etkileşim Ortamı	Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Konusunda Eğitilmesi	Yönetim Düzeyinde Etik Kurullar Oluşturulması	Daha Çok Araştırma Yapılması	Okulda Sosyal Faaliyetler Yapılması	Yasal Mevzuat Düzenlemesi
Eğitim1									√
Eğitim2	√						√		
Eğitim3									
Eğitim4	√			√					√
Eğitim5	√						√		
Eğitim6	√	√		√	√	√			
Eğitim7									
Eğitim8	√						√		

Eğitim9	√		√	√			√		
Eğitim10		√		√		√		√	
Eğitim11									
Eğitim12			√					√	
Eğitim13	√		√				√		
Eğitim14									
Eğitim15	√				√		√		√
Eğitim16				√					√
f	8	2	3	5	2	2	6	2	4
%	23.52	5.88	8.82	14.70	5.88	5.88	17.64	5.88	11.76

Tablo 6: Eğitim Alanında Çalışan Öğretmen ve Okul Yöneticileri Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarında Psikolojik Tacizin Önlenmesine Yönelik Araştırmacıların Önerileri

Tablo 6'da eğitim alanında çalışan öğretmen ve okul yöneticileri üzerinde yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik araştırmacıların önerilerine yer verilmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde; araştırmacılardan sekizi %23.52 oranı ile "işyerinde psikolojik tacizle başa çıkma eğitimleri" yapılmasını önerirken, altısı araştırmacı %17.64 oranı ile "daha çok araştırma yapılmasını" önermiştir. Ayrıca beş araştırmacı %14.70 oranıyla "okulda etkili ve olumlu iletişim etkileşim ortamı oluşturulmasını" önermiştir. Dört araştırmacı ise; %11.76 oranı ile "yasal mevzuat düzenlemeyi" önermiştir. Aşağıda konu ile ilgili bazı araştırmacıların araştırmalarında yer verdikleri görüşlerine doğrudan atıf yapılmıştır.

"Yapılan araştırma sonucu, okul yöneticilerinin etik liderlik becerilerinin okullardaki örgütsel güveni arttırdığı ve yıldırma davranışlarını azalttığı ortaya konmuştur. Bu nedenle, okul yöneticileri etik ilkelerden haberdar olmalı, bunları iyi anlamalı ve uygulamalıdır. Bu amaçla okul yöneticilerinin etik liderlik becerilerini geliştirecek eğitim programları hazırlanabilir ve okul yöneticilerine eğitim verilebilir. Okul yönetimi ve öğretmenler arasındaki ilişki güçlendirilmeli ve okulda görevler ve iş yükü eşit şekilde dağıtılmalıdır. Okulda insan ilişkilerini, iletişimi ve performansı olumsuz yönlerden etkileyen değişkenlerden biri olarak yıldırma, okul yöneticileri tarafından fark edilmeli ve gerekli tedbirler alınarak önlenmelidir. Okullarda etik ilkelerin tam olarak uygulanabilmesi için il, ilçe ve okul düzeyinde etik kurullar oluşturulmalıdır. Okul müdürlerinin etik ilkelere uymayan davranışları bu kurullar tarafından izlenmeli ve gereği yapılmalıdır"(Eğitim6, *1,2,4,5,6).*

"Dolayısıyla daha etkin ve başarılı olmak isteyen okullarda bu tür olumsuz durumlarla mücadele edilerek, bu vakaların en aza indirilmesi ve ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun için mobbing ve tükenmişlik konuları ile ilgili programlar düzenlenerek gerekli eğitimler verilmeli ve bunlarla ilgili farkındalık sağlanmalıdır. Özellikle yöneticilerin çalışanlar arasında güçlü sosyal bağlar oluşturmak ve kurum kültürü oluşturmak için gerekli çabayı göstermesi gerekmektedir. Bu konularla ilgili olarak çalışanlarla açık iletişim kanalları kurulmalıdır. Bu araştırmada kullanılan örneklem miktarı sınırlıdır, dolayısıyla sonuçlar tüm beden eğitimi ve spor öğretmenlerine genellenemez. Elde edilen sonuçların genel olup olmadığını belirleyebilmek için daha fazla araştırmaya gereksinim vardır" (Eğitim9, *1,3,4,7).*

"Bu çalışma sonucu, öğretmen ve yöneticilerin küçük bir grup da olsa yıldırma davranışlarıyla karşılaştıkları belirlenmiştir. Bu nedenle, eğitim fakültelerinin öğretmen yetiştirme programlarına, meslek etiği, temel iletişim becerileri, örgüt psikolojisi vb. dersler konulmalıdır. Bu araştırmada yıldırma davranışları en fazla uygulayanların yöneticiler olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle, MEB okul yöneticiliği hizmet içi eğitimlerinde meslek etiği, temel iletişim becerileri, örgüt psikolojisi vb. ders ve konular ayrıntılı olarak verilmelidir. İşyerinde yıldırmanın okuldaki örgüt iklimi, liderlik biçimleri, yıldırma mağdurlarının

kişilik özelliklerini inceleyen daha derin araştırmalar yapılmalıdır. Bu çalışma sonucu, öğretmen ve yöneticilerin küçük bir grup da olsa yıldırma davranışlarıyla karşılaştıkları belirlenmiştir. Bu durumu önleyebilmek için, işyerinde yıldırmayı önleyici yasal düzenlemelere gidilmelidir" (Eğitim15, *1,5,7,9).*

Tablo 7: Üniversitelerde Çalışan Akademisyenler Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarında Psikolojik Tacizin Önlenmesine Yönelik Araştırmacıların Önerileri

	İşyerinde Psikolojik Tacizin Önlemesine Yönelik Öneriler					
	1	2	3	4	5	6
Üniversitede çalışan Akademisyenler üzerine Araştırmalar	Farkındalık Eğitimleri	Görev Tanımlarının Belirlenmesi	Paylaşımcı Örgüt Kültürü Oluşturulması	Disiplinler arası Araştırmalar	Yönetim Düzeyinde Etik Kurullar Oluşturulması	Yasal Mevzuat Düzenlenmesi ve Yaptırım
Üniv1	√					√
Univ2						
Üniv3			√			
Univ4	√				√	√
Univ5	√	√	√	√		√
f	3	1	2	1	1	3
%	27.27	9.09	18.18	9.09	9.09	27.27

Tablo 7 incelendiğinde, üniversitelerde çalışan akademisyenlerle ilgili yapılan çalışmalarda işyerinde psikolojik tacizi önlemek için araştırmacılardan üçü %27.27 oranı ile "işyerinde psikolojik tacizle ilgili farkındalık eğitimleri", üçü %27.27 oranı ile "yasal mevzuat düzenlenmesi ve yaptırımı" önerirken, iki araştırmacı %18.18 oranı ile "paylaşımcı örgüt kültürü oluşturulmasını" önermiştir. Bunların dışında az sayıdaki araştırmacı ise; "akademisyenlerin görev tanımlarının belirlenmesi, disiplinler arası araştırmalar, yönetim düzeyinde etik kurullar oluşturulmasını" işyerinde psikolojik tacizin önlemesine yönelik öneriler olarak sunmuştur. Aşağıda konu ile ilgili araştırmacıların görüşlerine doğrudan atıf yapılmıştır.

"Psikolojik tacize karşı alınması gereken en büyük önlem farkındalığın arttırılmasıdır. Dünya'da ve *Türkiye'de psikolojik tacize karşı alınmış kanunların sayısı yetersizdir. Kamu kurumları ve yasa koyucular, birçok insani ve aileyi etkileyen bu toplumsal yaraya karşı daha duyarlı davranmalıdırlar"* (Univ1, *1,6).*

"Also in the present study, academic staff mentioned that in order to prevent mobbing, workers should be informed about the process and they should supervise one another and foster sanctions. With the help of committees with members from law, work ethics, educational management fields, seminars could be carried out in order to create social awareness" (Univ4, *1,5,6).*

"Toplumsal baş etme yolları olarak; toplumsal farkındalık geliştirilmesi, sağlık kurumlarında danışma ve destek birimleri oluşturulması, moberleri cezalandıracak, caydıracak yasalar gibi hukuksal düzenlemelerin yapılması, sendikalar, vakıflar ve meslek örgütlerinin, insan kaynakları bölümlerinin, yöneticilerin ve çalışanların, mobbing konusunda bilinçlendirilmesi sağlanabilir, mobbingi ortadan kaldıracak paylaşımcı bir örgüt kültürü geliştirilebilir. Örgüt yapılanmasındaki (yatay ve dikey) süreçler belirlenip görev tanımları ve nesnel bir işbölümü yapılabilir. Mobbingi engelleme konusunda, eğitim, yönetim, sağlık, psikoloji ve hukuk gibi alanlarda disiplinler arası çalışmalar yapılabilir" (Univ5, *1,6,3,2,4).*

Aşağıda Tablo 8' de sağlık alanında çalışanlar üzerinde yapılan işyerinde psikolojik taciz araştırmalarıyla ilgili katılımcı sayısı, araştırma yöntemi, veri analizi, cinsiyete göre işyerinde psikolojik taciz mağdurları ve işyerinde psikolojik tacizin yaygınlığına ilişkin sayısal değerlere yer verilmiştir.

3.3. Sağlık Alanına İlişkin Bulgular

Tablo 8: Sağlık Alanında Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarındaki, Katılımcı Sayısı, Cinsiyet ve Psikolojik Tacizin Yaygınlık Değerleri

Araştırmaların İş Alanı	Araştırmalar	Katılımcı Sayısı	Araştırma Yöntemi/ Veri Analizi	Cinsiyete Göre Mobbing Mağduru	İşyerinde Psikolojik Tacizin Yaygınlık Oranı %
Sağlık	Sağlık1	270	Survey/ t Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi, Regresyon	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	Sağlık2	244	Survey/ t Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi	Kadın P<.05	74
	Sağlık3	126	Survey/Kruskal Wallis H, Mann Whitney U	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	12
	Sağlık4	216	Survey/ t Testi, Çok Yönlü Varyans Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	41.66
	Sağlık5	121	Survey/ MANOVA	Kadın P<.05	29.8
	Sağlık6	220	Survey/ Frekans, Yüzde, Ki Kare	--	--
	Sağlık7	322	Survey/ Frekans, Yüzde, Varyans Analizi	--	--

Sağlık8	121	Survey/ Frekans, Yüzde, Ki Kare	--	29.8
Sağlık9	185	Survey/Kruskal Wallis H, Mann Whitney U, Korelasyon Analizi	Erkek P<.05	--
Sağlık10	514	Survey/ Frekans, Yüzde, Ki Kare	--	70.4

İşyerinde Psikolojik Tacizin Önlemesine Yönelik Öneriler							
1	2	3	4	5	6	7	8

Sağlık11	395	Survey/ t Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi	Erkek P<.05	--
Sağlık12	588	Survey/ Frekans, Yüzde, Ki Kare	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	60.4
Sağlık13	514	Survey/ Frekans, Yüzde, t Testi, MANOVA, Ki Kare	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	70.4
Sağlık14	119	Survey/t Testi, Varyans Analizi, Kruskal Wallis H, Kendal Korelasyon	--	--
Sağlık15	210	Survey/ Yüzde, Spearman Korelasyon	--	63
Sağlık16	320	Survey/frekans, t testi, Anova, Ki Kare, Pearson Korelasyon,	--	78.7
Sağlık17	321	Survey/ Faktör Analizi, Korelasyon	--	--

Tablo 8 incelendiğinde, işyerinde psikolojik taciz üzerine sağlık alanında yapılan 17 araştırmada anket yöntemi kullanılmış olup, bu çalışmalardan 2' sinde kadın çalışanların ve 2'sinde de erkek çalışanların işyerinde psikolojik tacize anlamlı düzeyde daha fazla maruz kaldığı belirlenmiştir. Diğer çalışmalara bakıldığında ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığı ya da bu konuda bir analiz yapılmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin sağlık çalışanlarında yaygınlığının %12 ile %78.7 arasında değiştiği belirlenmiştir.

Sağlık Çalışanları üzerine Araştırmalar	Farkındalık Eğitimleri	Adil Terfi ve Ödüllendirme Kriterleri	Güven Verici Ortam	Örgütlerde Etik Kültür Oluşturulması	Görev ve Sorumlulukların Açık Olması	Yasal Mevzuat Düzenlenmesi ve Yaptırım	Mobbing Danışma Birimi Kurulması	Akademik Araştırmalar Yapılması
Sağlık1	√							√
Sağlık 2	√	√			√	√	√	√
Sağlık 3	√							
Sağlık 4	√		√					
Sağlık 5	√	√		√	√	√	√	√
Sağlık 6								
Sağlık 7								
Sağlık 8	√		√	√		√		
Sağlık 9	√				√			
Sağlık 10	√		√	√	√			√
Sağlık 11	√				√			√
Sağlık 12	√		√					
Sağlık 13								
Sağlık 14	√						√	
Sağlık 15								√
Sağlık 16	√	√	√		√	√		
Sağlık17	√			√	√			
f	13	3	5	4	7	4	3	6
%	28.88	6.66	11.11	8.88	15.55	8.88	6.66	13.33

Tablo 9. Sağlık Alanında Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarında Psikolojik Tacizin Önlenmesine Yönelik Araştırmacıların Önerileri

Tablo 9 incelendiğinde, sağlık çalışanları üzerinde yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik araştırmacıların önerilerine yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; araştırmacılardan 13'ü %28.88 oranı ile "işyerinde psikolojik tacizle ilgili farkındalık eğitimleri yapılmasını" önerirken, yedi araştırmacı %15.55 oranı ile "görev ve sorumlulukların açık olmasını" önermiştir. Bunların dışında altı araştırmacı %13.33 oranı ile sağlık alanında psikolojik tacizin önlenmesine yönelik "akademik araştırmalar yapılmasını" önerirken, beş araştırmacı %11.11 oranı ile "güven verici ortam oluşturulmasını" önermiştir. Aşağıda konu ile ilgili bazı araştırmacıların araştırmalarında yer verdikleri görüşlerine doğrudan atıf yapılmıştır.

"İşyerlerinde gerek yönetim, gerekse çalışanlar bakımından alınacak tedbirler ve yapılacak düzenlemeler için, bu sorunun farkındalığının sağlanması oldukça önemlidir. Asistan hekimler başta olmak üzere Sağlık Bakanlığı, üniversite hastaneleri ve diğer sağlık kuruluşlarında görev yapan hekimlerin mobbing, tükenmişlik, iş tatmini, stres, iş performansı gibi konular üzerinde büyük ölçekte araştırmalar yapmak, hem literatüre katkı hem de sağlık sektöründe insan kaynaklarının verimli ve etkili kullanımı noktasında önemli faydalar sağlayabilir"(Sağlık1, *1,6).*

"Çalışanlara yönelik mobbingle ilgili tüm örgütü kapsayan, hizmet içi eğitimler ve seminerler düzenlemek de önemlidir. Bu eğitimle, çalışanlara sahip oldukları hakları ve mobbing karşısında uygulayabilecekleri çözüm yollarının gösterilmesi sağlanabilir… Ayrıca, çalışanlar arasında adil bir ödüllendirme ve ceza sistemi de mobbing davranışlarını önleyici bir faktör olabilir. Örgütlerde mobbing önlenmek isteniyorsa, mobbingin işyerinde kurulan ilişkilerin sağlığı, refahı ve etkinliği üzerinde çok büyük bir etkisi olduğuna inanılması gerekmektedir. Sağlıklı bir ilişkinin sağlanabilmesi için de çalışanlar arasındaki görev ve sorumlulukların net olarak belirlenmesi ve performans sisteminin iyi bir şekilde uygulanması gerekmektedir… mobbing ile ilgili konuların ve suçların kanunlara geçirilmesi sağlanmalı ve çalışanların, ilgili kanundan yararlanabilmeleri için yol

gösterilmelidir. Son zamanlarda, Borçlar Kanunu'nda mobbing ile ilgili açık bir düzenleme getirilmiş olsa da esaslı bir düzenlemenin İş Kanunu'nda da yer alması gerekmektedir. Örgüt içindeki uygulamalar ve prosedürler mobbing konusunda yetersiz kaldığı zaman, daha ileri psikolojik gerginlikleri ve hayal kırıklıklarını önleyebilmek ve iş yaşam kalitesinin artırılması için örgüt içinde veya dışında, mobbing ile ilgili danışma ve rehabilitasyon merkezleri veya bölümleri kurulabilir. Mobbingin ciddi bir örgütsel ve yönetsel bir sorun olduğu kabul edilmeli ve ayrımcılık, cinsel taciz ve diğer şiddet türleri arasındaki farklılığın ortaya konması ve farkındalığın artırılması için bu konuda yapılan akademik araştırmalar artırılmalıdır" (Sağlık2, *1,2,5,6,7,8).*

"Çalışanlara yönelik mobbinge ilişkin hizmet içi eğitim ve seminerler düzenlenmelidir. Örgütlerde çalışanlar arasında adil bir ödüllendirme ve ceza sistemi oluşturulmalı ve etkin biçimde işletilmelidir. Örgütlerde güçlü bir etik kültür oluşturulmalıdır. Çalışanlar arasında görev ve sorumluluk açısından belirsizlikler kaldırılmalı ve etkin bir performans sistemi uygulanmalıdır. Mobbinge ilişkin konu ve suçların yasal dayanağı oluşturulmalıdır. Çalışanlara yönelik mobbing danışma ve rehabilitasyon merkezleri veya bölümleri, sağlık merkezlerinde veya işletmelerde oluşturulmalıdır. Mobbingin ciddi bir örgütsel ve yönetsel sorun olduğunun kabul edilmesi, cinsel taciz ve diğer şiddet türleri arasındaki farklılığının konması için bu konuda akademik çalışmalar arttırılmadır (Sağlık5, *1,2,4,5,6,7,8).*

"İşgörenlerin stresli iş ortamından kaynaklı olarak mobbinge maruz kaldıkları göz önüne alınarak, yöneticiler, iş zenginleştirme, olumlu örgüt iklimi yaratma, rol çatışmalarını önleme, iletişim kanallarını şeffaflaştırma, çalışanların gereksinimlerine önem verme ve bunları giderme yolunda çaba sarfetme, stres kaynakları ve stres yönetimi hakkında işgörenin eğitimi sağlama gibi yollarla işyerindeki stresi yönetmelidir. Mobbingin nedenleri arasında yer alan kıskançlık, her ne kadar mobbing uygulayanın kişilik problemlerinden kaynaklanmış olsa da, işletmeler ücret, yetki, terfi gibi çalışanlar arasında çatışma yaratacak konularda adil ve dikkatli davranarak bu konuda politikalar geliştirmelidir. İşletmelerdeki iletişim sürecinin etkili olabilmesi amacıyla güven veren dürüst bir örgüt iklimi oluşturulmalıdır. İşletmelerde mobbingi önleyebilmek için öncelikle işletmenin vizyon ve misyonunun açıkça ortaya konulması ve herkes tarafından anlaşılması sağlanmalıdır. Her işletmenin kendi bünyesinde etik kodları bulunmalı ve disiplin kurallarının her çalışana aynı şekilde uygulanmasında hassas davranılmalıdır (Sağlık16, *1,2,3,5,6).*

Aşağıda Tablo 10' da farklı özel ve kamu kurumlarında yapılan araştırmalarla ilgili katılımcı sayısı, araştırma yöntemi, veri analizi, cinsiyete göre işyerinde psikolojik taciz mağdurları ve işyerinde psikolojik tacizin yaygınlığına ilişkin sayısal değerlere yer verilmiştir.

3.4. Farklı Özel Kurumlar ve Farklı Kamu Kurumları Alanına İlişkin Bulgular

Tablo 10: Farklı Özel Kurumlarda ve Farklı Kamu Kurumlarında Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarındaki, Katılımcı Sayısı, Cinsiyet ve Psikolojik Tacizin Yaygınlık Değerleri

Araştırmaların İş Alanı	Araştırmalar	Katılımcı Sayısı	Araştırma Yöntemi/ Veri Analizi	Cinsiyete Göre Mobbing Mağduru	İşyerinde Psikolojik Tacizin Yaygınlık Oranı %
Farklı Özel Kurumlar (Tekstil, Otomotiv, Hizmet, Ziraat, Finans, Eğitim, Turizm, Teknoloji, İlaç, Havayolu Çalışanları, KOBİ Çalışanları, Otomotiv Yan Sanayi ve Mobilya Çalışanları)	FÖK1	204	Survey/ Frekans, Yüzde, t Testi, Ki Kare	--	15.68
	FÖK2	248	Survey/ t Test, Çoklu Regresyon Analizi	--	56.2
	FÖK3	192	Survey/ Frekans, Ki Kare	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	88.7
	FÖK4	182	Survey/ Frekans, Faktör Analizi ve Çoklu Regresyon	--	41.6
	FÖK5	40	Survey/Frekans, Tek Yönlü Anova ve Korelasyon	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	FÖK6	167	Survey/ Mann Whitney U, Kruskal Wallis H	--	35.3
	FÖK7	10	Nitel (Vaka Analizi)	--	--
	FÖK8	138	Survey/ Frekans, Korelasyon, Regresyon Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	FÖK9	334	Survey/ Faktör Analizi, Regresyon Analizi, Korelasyon	--	--
Farklı Kamu Kurumları (Gençlik ve Spor il Müdürlüğü Çalışanları, Sağlık, Milli Eğitim ve PTT Çalışanları, Kamu Sağlık Çalışanları, Banka Çalışanları, Futbol Antrenörleri, İl Özel İdare Çalışanları)	FKK1	325	Survey/ Frekans, Yüzde, t Testi, Faktör Analizi	Kadın P<.001	44
	FKK2	320	Survey/ Çoklu Varyans Analizi	--	--
	FKK3	182	Survey/ Frekans, Yüzde, Ki Kare	--	--
	FKK4	124	Survey/ Frekans, Yüzde, Korelasyon, Hiyerarşik Regresyon	--	--
	FKK5	515	Survey/ Mann Whitney U, Kruskal Wallis H	--	15.1
	FKK6	75	Survey/ t Testi, Frekans, Yüzde, Anova ve Rgresyon Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--

Tablo 10'da da görüldüğü gibi; işyerinde psikolojik taciz üzerine farklı özel kurumlarda çalışanlar üzerinde araştırmacılar tarafından 8 araştırmada anket ve 1 araştırmada nitel yöntem olmak üzere toplam 9 araştırma ve farklı kamu kurumlarında çalışanlar üzerindeki 6 araştırmada ise anket yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmalardan farklı özel kurumlarda çalışanlar üzerine yapılan araştırmaların 3'ünde cinsiyet değişkenine yönelik anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Yapılan 6 araştırmada ise cinsiyet değişkenine yönelik analiz yapılmadığı belirlenmiştir. Farklı kamu kurumlarında çalışanlar üzerinde yapılan araştırmalardan 1'inde kadın çalışanların erkek çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı belirlenirken, diğer 5 araştırmadan 1'inde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmazken 4 araştırmada ise cinsiyete göre analiz yapılmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin farklı özel kurumlarda çalışanlarda yaygınlığı %15.68 ile %88.7 arasında değişirken, farklı kamu kurumlarında çalışanlar arasında bu oran %15.1 ile %44 arasında değişmektedir.

Tablo 11. Farklı Özel Kurumlarda Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarında Psikolojik Tacizin Önlenmesine Yönelik Araştırmacıların Önerileri

	İşyerinde Psikolojik Tacizin Önlemesine Yönelik Öneriler						
	1	2	3	4	5	6	7
Farklı Özel Kurumlardaki Araştırmalar	Farkındalık İçin Eğitim	Mağdurlara Örgütsel Destek Sağlanması	Örgüt Yönetiminin Adaletli Tutumu	Şikayet İçin Telefon hatları Oluşturulması	Yaptırım ya da Caydırıcı Ceza Verilmesi	Yasal Düzenleme Yapılması	Araştırmalar Yapılması
FÖK1	√	√					
FÖK2	√		√				√
FÖK3	√						√
FÖK4		√					√
FÖK5	√						√
FÖK6	√			√	√	√	
FÖK7	√			√		√	
FÖK8	√						
FÖK9			√			√	
f	7	2	2	2	1	3	4
%	33.33	9.52	9.52	9.52	4.76	14.28	19.04

Tablo 11 incelendiğinde, farklı özel kurum çalışanları üzerinde yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik araştırmacıların önerilerine yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; araştırmacılardan yedisi %33.33 oranı ile "farkındalık için eğitim yapılmasını" önerirken, dört araştırmacı %19.04 oranıyla "araştırmalar yapılmasını" önermiştir. Ayrıca üç araştırmacı %14.28 oranı ile "yasal düzenleme yapılmasını" önermiştir. Diğer öneriler ise; iki araştırmacı, %9.52 oranıyla "mağdurlara örgütsel destek sağlanması", iki araştırmacı, %9.52 oranıyla "örgüt yönetiminin adaletli tutumu", iki araştırmacı, %9.52 oranıyla "şikayet için telefon hatları oluşturulması" ve bir araştırmacı, %4.76 oranıyla "yaptırım ya da caydırıcı ceza verilmesini" önermiştir. Aşağıda konu ile ilgili bazı araştırmacıların araştırmalarında yer verdikleri görüşlerine doğrudan atıf yapılmıştır.

"Bütün çalışanların, sıfır tolerans politikası, güvenli bir işyerinin önemi, tehditlerin kabul edilemez olduğu ve işyeri şiddeti konusunda nasıl yardım alabilecekleri gibi konularda eğitilmesi gerekir. Ayrıca ne tür davranışların işyeri şiddeti kapsamına

girdiği yönünde bilgilendirici eğitim faaliyetleri düzenlenmesi gerekmektedir. İşyeri şiddeti veya işyeri saldırganlığı mağdurlarına yönelik örgütsel ve sosyal destek sağlanmalıdır."(FÖK1, *1,2).*

***"**As the findings of the present research demonstrated, mobbing practices damage organizational relations, lower job satisfaction and give rise to increased turnover intentions. Therefore it is very important to build up individual and organizational awareness concerning mobbing by investigating it from different perpectives of organizational behavior and HRM. Though it would not be possible to completely eradicate mobbing in organizations where people are in constant interaction, organizational practices aiming at trust, justice and commitment have been usefully employed in dealing with mobbing. Therefore exploration of the relations between mobbing and (i) organizational commitment, justice, trust; (ii) culture; (Hi) empowerment; (iv) personality differences, and (v) cultural differences are recommended for future research* (FÖK2, *1,3,7).*

"Mobbinge karşı alınması gereken önlemlere değinilecek olursak; bireyler ve kurumlar mobbing hakkında bilinçlendirilmeli, gerekli eğitimler arttırılmalı, mobbing mağdurlarının hakları konusunda bilgi edinebileceği ya da şikâyetlerini yapabileceği telefon hatları oluşturulmalıdır. Çalışanlarına mobbing yaptığı kesinleşen işyerleri ya da kişilere uygulanan yaptırımlar ağırlaştırılmalıdır. Mobbing konusunda gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır" (FÖK6, *1,4,5,6).*

***"**Ayrıca örgütlerin içinde de önlemler alınmalı, çalışanlar mobbing konusunda bilgilendirilmelidir. Kurbanların çoğu mobbinge maruz kalmaya başladıklarından itibaren kademe kademe yalnızlaştıklarını anlatmaktadırlar. Yalnız olmadıklarını hissedebilmeleri için devletin ilgili kurumlarına bağlı danışma masaları oluşturulmalı, gerekli haller için ücretsiz yasal ve tıbbi yardım ve danışma hakkı tanınmalı, telefon hatları kurulmalı ve sanal ortamda kurbanların kimliklerini deşifre etmeden deneyimlerini paylaşacağı platformlar oluşturulmalıdır. Kuşkusuz yasal düzenlemeler ve emsal niteliği oluşturabilecek davalar, ceza almadan sıyrılabileceğini düşünerek tacize devam eden zorbaları engelleyecek en etkili önlem olacaktır"* (FÖK7, *1,4,6).*

Tablo 12: Farklı Kamu Kurumlarında Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarında Psikolojik Tacizin Önlenmesine Yönelik Araştırmacıların Önerileri

	İşyerinde Psikolojik Tacizin Önlemesine Yönelik Öneriler					
	1	2	3	4	5	6
Farklı Kamu Kurumlarındaki Araştırmalar	Eğitim ve Bilinçlenme	Adil ve İletişime Açık Yöneticiler	Açık Kurumsal İletişim	Psikolojik Taciz Davranışlarının Yasada Açık Olması	Kanun ve Yasaların Uygulanması	Araştırmalar Yapılması
FKK1	√	√		√		√
FKK2			√			
FKK3		√				
FKK4					√	
FKK5						
FKK6		√	√		√	
f	1	3	2	1	2	1
%	11.10	37.50	22.22	11.10	22.22	11.10

Tablo 12 incelendiğinde; Farklı kamu kurumu çalışanları üzerinde yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizi önlenmesine yönelik araştırmacıların önerilerine yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; araştırmacılardan üçü %37.50 oranı ile "adil ve iletişime açık yöneticileri önerirken", iki araştırmacı %22.22 oranıyla "açık kurumsal iletişimi" ve yine iki araştırmacı %22.22 oranıyla "kanun ve yasaların uygulanmasını" önermiştir. Ayrıca bir araştırmacı %11.10 oranıyla "eğitim ve bilinçlenmeyi", bir araştırmacı %11.10 oranıyla "psikolojik taciz davranışlarının yasada açık olmasını" ve yine bir diğer araştırmacı da %11.10 oranıyla "araştırmalar yapılmasını" önermiştir. Aşağıda konu ile ilgili bazı araştırmacıların araştırmalarında yer verdikleri görüşlerine doğrudan atıf yapılmıştır.

"*Yıldırma davranışlarını önlemek için alınacak olunan önlemler zamanında alınabilmeli, çalışanlar bu konuda bilinçlendirilmeli ayrıca kurum çalışanlarına uzman kişiler tarafından bu konu hakkında hizmet içi eğitimler verilmelidir. Yöneticiliğe getirilecek olan insanların kendilerini yetiştirmiş, adaletli, farklılıklara hoşgörüyle bakabilen, iletişime açık kişilerden seçilmesine dikkat edilmelidir. Türkiye'de yıldırmayla ilgili yapılan yıldırma (mobbing) kanunlarının içeriğinin herkesçe bilinebilmesi için açık olması ve hangi davranışların yıldırma olduğu net bir şekilde belirlenerek yıldırmanın engellenmesi yoluna gidilmelidir. Yıldırma hakkında yapılan araştırmalar sayıca arttırılmalı, çıkan sonuçlar özellikle kitle iletişim araçlarından ve teknolojik imkanlardan yararlanılarak paylaşılmalıdır"*(FKK1, *1,2,4,6).*

"*Kamu kurumlarında çalışanlara yönelik psikolojik taciz davranışlarının en aza indirilmesinde aşağıdaki önerilerin dikkate alınmasında yarar vardır. Kurum içi iletişimin açık hale getirilmesi*"(FKK2, *3).*

"*Bu nedenle yönetimlere büyük görevler düşmektedir. İşgörenler arasında olumlu ve yapıcı bir rekabetin sağlanması, iş barışının ve huzurlu çalışma ortamlarının oluşturulması, adalet ve güven esaslı ilişkilerin geliştirilerek liyakate önem verilmesi, bir ölçüde mobbingin beslendiği kaynakların kurutulmasına ve olası çatışma alanlarının daha kolay kontrol edilmesine olanak sağlayacaktır. Farklıkların yönetimi, farklılıkların avantaja dönüştürülmesini sağlayacak en önemli beceri olarak yöneticilerin ilgisini beklemektedir"(*FKK3, *2).*

"To prevent this effect, necessary actions should be taken. In order to achieve this, organizations can follow worldwide examples to ensure their employees they are protected by rules, laws or formal attitudes"(FKK4, *5).*

"Son olarak da organizasyonların iletişim kanallarının açık olması, şeffaf bir yapının bulunması, bilgi akışının sürekli ve doğru olması, yöneticilerin önyargılı davranmaması ve yeni fikir, görüş ve eleştirilere açık olması, Kurumların, mobbingi önlemeye ve mobbing uygulayanları cezalandırmaya yönelik prosedürler oluşturmaları mobbinge engel olmak adına önemli bir adım olacaktır"(FKK6, *2,3,5).*

4. Sonuç ve Tartışma

İşyerinde psikolojik taciz olgusu kişiler arası ilişki ve etkileşimi gerektiren hemen hemen her iş alanında çalışanlar için ciddi ve önemli bir sorundur. Özellikle yoğun insanlar arası etkileşimi gerektiren hizmet iş alanlarındaki örgütlerde çalışanlar, eğer katı hiyerarşik örgütlenme yapısının olduğu, diğer bir ifadeyle demokratik ve katılımcı yönetimden uzak, sosyal ilişkileri güçlendirici politikalar uygulanmayan ve adil ödüllendirme ya da terfi sistemi bulunmayan örgütlerde çalışıyorlarsa işyerinde psikolojik tacizin hedefi olma riskiyle daha fazla karşı karşıya bulunmaktadırlar.

Bu çalışmada ülkemizde son on yılda iş yaşamında giderek önemi anlaşılan işyerinde psikolojik taciz olgusu ulusal veri tabanları olan ULAKBİM ve Dergi Park'ta yer alan farklı iş alanlarındaki çalışanlar üzerinde yapılan araştırma sonuçları doğrultusunda incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, sırasıyla çalışma soruları bağlamında ele alınarak aşağıda sunulmuştur.

Çalışmanın ilk sorusu, "*Farklı iş alanlarında yapılan araştırmalarda psikolojik tacizin yaygınlık oranı nedir?*" şeklindeydi. Bu soruya yönelik yapılan analiz sonucunda; Araştırma kapsamında yer alan araştırmalarda, işyerinde psikolojik tacize maruz

kalanların en yaygın olarak %15.68 ile %88.7 arasında farklı özel kurumlardaki çalışanlar olduğu, bunu %12 ile %78.7 arasında sağlık alanında çalışanların izlediği, üçüncü sırada %4.1 (Her gün) ile %67 oranıyla eğitim alanı çalışanlarının takip ettiği, dördüncü sırada, %27.4 ile %47 arasındaki oranla turizm ve konaklama çalışanlarının yer aldığı, banka ve finans çalışanlarında işyerinde psikolojik tacize maruz kalmanın %25 ile %47 oranı arasında değiştiği ve son olarak, %15.1 ile %44 arasında farklı kamu kurumlarında çalışanların işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı belirlenmiştir. Ortaya çıkan bu sonuç literatürdeki çok sayıda araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir (Çivilidağ, 2014, p.14; Çöl, 2008, s.121-122; Einarsen, Hoel, Zapf ve Cooper, 2004, p.104-109; Einarsen ve Skogstad, 1996, p.185; Gökçe, 2006, s.4; Mumel, Jan, Treven ve Malc, 2015, p.8; Poussard ve Çamuroğlu, 2009, s.218-219; Vartia, 2008, p. 203;). İşyerinde psikolojik tacizin özel kurumlarda yaygın olması bu kurumlarda çalışanların iş ve sosyal güvencelerinin daha az olmasından kaynaklanabildiği gibi çalışma ortamı, iş yükünün fazlalığı, uzun çalışma süreleri, üstlerin çalışanlardan beklentilerinin fazla olması, örgüt içi açık ve şeffaf iletişimin yetersiz olması veya olmaması, çalışanlar için örgütsel ve sosyal destek kaynaklarının bulunmaması, adil terfi ve ödüllendirme sisteminin yetersiz olması veya olmaması, işyerinde çalışanlar arasındaki rekabetin fazla olması gibi nedenlerden kaynaklanabilir. Ayrıca sağlık, eğitim, turizm ve konaklama, banka ve finans alanlarında psikolojik tacizin yaygın olması bu iş alanlarının insanlar arası yoğun etkileşimi gerektirmesi nedeniyle küçük anlaşmazlıklar, çatışmalar, yönetim ve örgütsel yapı ve koşullar da uygunsa kolay bir şekilde işyerinde psikolojik tacize dönüşebilmektedir. Elde edilen bu sonuçlardan farklı olarak, özel kurumlar dışında kar amacı gütmeyen sadece kamu yararına çalışmalar yapan kurumlarda da işyerinde psikolojik tacize rastlandığı belirlenmiştir (TBMM Komisyon Raporu, 2011, s.7).

Çalışmada yer alan ikinci soru, *"Farklı iş alanlarında yapılan araştırmalarda psikolojik tacizin cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşma oranı nedir?*" şeklindeydi. Bu soruya yönelik yapılan analiz sonucunda; banka ve finans alanındaki 7 araştırmanın 3'ünde cinsiyete göre anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmazken, 2 araştırmada kadın çalışanların erkek çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı, 1 araştırmada erkek çalışanların kadın çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı belirlenmiştir, 1 araştırmada ise cinsiyete yönelik analiz yapılmadığı belirlenmiştir. Turizm ve konaklama alanındaki 5 araştırmanın 3'ünde cinsiyete göre anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmazken, 1 araştırmada kadın çalışanların, erkek çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı belirlenmiştir, 1 araştırmada ise cinsiyete yönelik analiz yapılmamıştır. Eğitim alanındaki 16 araştırmanın 5'inde cinsiyete göre anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmazken, 1 araştırmada erkek çalışanların kadın çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı bulunmuştur. 10 araştırmada ise cinsiyete yönelik analiz yapılmadığı belirlenmiştir. Sağlık alanındaki 17 araştırmanın 5'inde cinsiyete göre anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmazken, 2 araştırmada kadın çalışanların erkek çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı, bu sonucun aksine 2 araştırmada ise erkek çalışanların kadın çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı belirlenmiştir. 8 araştırmada ise cinsiyete yönelik analiz yapılmadığı belirlenmiştir. Farklı özel kurumlardaki 9 araştırmanın 3'ünde cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık bulunmazken, 6 araştırmada ise cinsiyete yönelik analiz yapılmamıştır. Farklı kamu kurumlarındaki 6 araştırmanın 1'inde cinsiyete göre anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmazken, 1 araştırmada kadın çalışanlar, erkek çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı belirlenmiştir, 4 araştırmada ise cinsiyete yönelik analiz yapılmamıştır.

Cinsiyete göre işyerinde psikolojik tacize maruz kalma bakımından araştırmada yer alan iş alanları doğrultusunda kadın ve erkek çalışanlar arasında anlamlı düzeyde önemli bir farklılığın söz konusu olmadığı söylenebilir. Elde edilen bu sonuçlar, işyerinde psikolojik taciz üzerine farklı iş alanlarında yapılan ve literatürde yer alan araştırma sonuçlarıyla da tutarlıdır (Bentley, vd., 2012, p. 356; Çivilidağ ve Sargın, 2013, p. 63; Deniz, 2007, s.85; Einarsen, Raknes ve Matthiesen, 1994, p. 390; Yavuzer ve Çivilidağ, 2014, s.119). Cinsiyet değişkenine ilişkin olarak yapılan analizlerde çalışma alanlarında kadın ve erkek çalışanların sayısının yanı sıra çalışanların işyerinde psikolojik tacizi nasıl algıladığı da araştırma sonuçlarına etki edebilecek önemli bir husustur.

Çalışmada yer alan üçüncü soru, "*Farklı iş alanlarında yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine ilişkin araştırmacıların önerileri nelerdir?*" şeklindeydi. Bu soruya yönelik yapılan analiz sonucunda; iş alanlarına yönelik olarak araştırmacıların farklı öneriler getirdiği belirlenmiştir, ancak banka ve finans ile turizm ve konaklama dışındaki sağlık, eğitim, üniversite, farklı özel kurumlar ve farklı kamu kurumlarında işyerinde psikolojik tacizin önlenmesi için araştırmacılar, işyerinde psikolojik taciz hakkında farkındalığın arttırılması ve işyerinde psikolojik tacizle baş edebilmek için eğitimleri daha fazla önermişlerdir. İşyerinde psikolojik tacizin önlenmesi için banka ve finans alanında yapılan araştırmalarda araştırmacılar, "örgüt yönetiminin adaletli tutum sergilemesini"; Turizm ve konaklama alanında ise, "psikolojik taciz karşıtı politikalar oluşturulmasını" önermişlerdir. Bunların dışında iş alanlarına göre araştırmacıların sonraki önerileri incelendiğinde; eğitim alanında, "daha çok araştırma yapılması", üniversitelerde yasal mevzuat düzenlenmesi ve yaptırım yapılmasını; sağlık alanında, "görev ve sorumlulukların açık olmasını"; farklı özel kurumlarda, "araştırmalar yapılmasını" ve farklı kamu kurumlarında, "adil ve iletişime açık yöneticiler olmasını" önerdikleri belirlenmiştir.

Bu sonuçlara göre; araştırmacılar tarafından işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik olarak iş alanlarına özgü farklı öneriler getirildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu önerilerin bazı iş alanlarında ortak yönleri olduğu da ifade edilebilir. Söz gelimi, banka ve finans ile turizm ve konaklama ve ayrıca farklı kamu kurumlarındaki iş kollarında araştırmacılar tarafından işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik ağırlıklı olarak yöneticilerin özellikleri ve yönetimle ilgili uygulama ve politikalara ilişkin öneriler sunulduğu ifade edilebilir. Eğitim, üniversiteler, sağlık ve farklı özel kurumlarda ise psikolojik tacizin önlenmesine ilişkin olarak, çalışanlara işyerinde psikolojik taciz hakkında eğitimler verilmesi ve çalışanlarda işyerinde psikolojik tacize yönelik farkındalık oluşturulması doğrultusunda araştırmacılar tarafından önerilere daha fazla ağırlık verildiği söylenebilir.

5. Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu çalışma, işyerinde psikolojik taciz konusu üzerine ULAKBİM ve Dergi PARK'taki veri tabanlarında yer alan ve bu araştırma kapsamında incelenen araştırma sonuçlarıyla ve bu araştırma sonuçlarına uygulanan içerik analizi yöntemi ile sınırlıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, işyerinde psikolojik tacizin yaygınlığı, cinsiyet değişkenine göre durumu, araştırmacıların işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine ilişkin görüşleri, ulusal ve uluslar arası veri tabanlarındaki araştırmalarla daha kapsamlı ve karşılaştırılmalı olarak incelenebilir. Ayrıca işyerinde psikolojik tacizi uygulayan saldırganlar, mağdurlar ya da işyerinde psikolojik tacize şahit olanlarla ilgili derinlemesine araştırmalar yapılabilir. Bunların dışında işyerinde psikolojik taciz olgusu farklı örgütsel yapılarda betimsel yöntemlerle veya daha farklı yöntemlerle ve farklı değişkenlerle ilişkili olarak da incelenebilir.

Kaynakça

Arık, A. (1992). Psikolojide Bilimsel Yöntem, İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi: İstanbul.

Bentley, T., Catley, B., Cooper, H.T., Gardner, D., O'Driscoll, M.P., Dale, A.,Trenberth, L. (2012). Perceptions of Workplace Bullying in the New Zealand Travel Industry: Prevalence and Management Strategies, *Tourism Management,* 351-360, doi:10.1016/j.tourman.2011.04.004.

Çivilidağ, A., Sargın, N. (2013). Academics' Mobbing and Job Satisfaction Levels, *The Online Journal of Counseling and Education, 2(2),* 55-66.

Çivilidağ, A. (2014). Hotel Employees' Mobbing, Burnout, Job Satisfaction And Perceived Organizational Support: A Research On Hospitality In Turkey, *European Scientific Journal, 10, (35),* 1-22.

Çobanoğlu, Ş. (2005). Mobbing İşyerinde Duygusal Saldırı ve Mücadele Yöntemleri, 1.Baskı: İstanbul, Timaş Yayınları.

Çöl, S.Ö. (2008). İşyerinde Psikolojik Şiddet: Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Çalışma ve Toplum,* 107-134.

Davenport, N., Schwartz, R.D., Elliott, G.P. (2003). Mobbing İşyerinde Duygusal Taciz, (Çeviri Editörü: Osman Cem Önertoy),1.Baskı: İstanbul, Sistem Yayınları.

Deniz, D. (2007). İşyerinde Örgütsel Yıldırmaya Maruz Kalan Çalışanların Kişilik Yapıları Ve Kullandıkları Ego Savunma Mekanizmaları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Einarsen, S., Raknes, B.I., Matthiesen, S.B. (1994). Bullying and Harassment at Work and Their Relationships to Work Environment Quality An Exploratory Study, *European Work And Organizational Psychologist, 4(4),* 381-401.

Einarsen, S., Skogstad, A. (1996). Bullying at Work: Epidemiological Findings in Public and Private Organizations, *European Journal of Work and Organizational Psychology,* 185-201. doi: 10.1080/13594329608414854

Einarsen, S. (1999). The Nature and Causes of Bullying at Work, *International Journal of Manpower, 20,(1/2),*16 – 27, http://dx.doi.org/10.1108/01437729910268588

Einarsen, S., Hoel, H., Zapf, D., Cooper, C.L. (2004). Bullying and Emotional Abuse in the Workplace International perspectives in research and practice, Taylor & Francis e-Library. https://books.google.com.tr/books?hl=en&lr=&id=6L0HYxz1CdUC&oi=fnd&pg=PP1&dq=hoel+mobbing&ots=9XAQruxNTZ&sig=dL8rczodq5fleOWIc_69nbzCaKU#v=onepage&q=hoel%20mobbing&f=false, Erişim: 05.06.2015

Gökçe, A.T. (2006). İşyerinde Yıldırma Özel ve Resmi İlköğretim Okulu Öğretmen ve Yöneticileri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Hauge, L.J., Skogstad, A. Einarsen, S. (2009). Individual and Situational Predictors of Workplace Bullying: Why Do Perpetrators Engage İn The Bullying Of Others?, *Work & Stress, 23(4),* 349-358, doi: 10.1080/02678370903395568

Karcıoğlu, F., Akbaş, S. (2010). İşyerinde Psikolojik Şiddet ve İş Tatmini İlişkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24, (3),* 139-161.

Leymann, H. (1990). Mobbing and Psychological Terror at Workplaces, *Violance and Victims, 5(2),* 119-126.

Leymann, H. (1996). The Content and Development of Mobbing at Work, *European Journal of Work and Organizational Psychology, 5(2),* 165-184.

Mumel, D., Jan, S., Treven, S., Malc, D. (2015). Mobbing in Slovenia: Prevalence, Mobbing Victim Characteristics, and The Connection With Post-Traumatic Stress Disorder, *Our Economy (Nase Gospodarstvo),61 (1),* 3-12. doi: 10.1515/ngoe-2015-0001.

Piotrowski, C. (2012). From Workplace Bullying to Cyberbullying: The Enigma of E-Harassment in Modern Organizations, *Organization Development Journal, 30(4),* 43-52.

Poussard, J.M., Çamuroğlu, M.İ. (2009). Psikolojik Taciz İşyerindeki Kabus, 1.Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.

TBMM Komisyon Raporu. (2011). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Çözüm Önerileri -Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No: 6

Tınaz, P. (2008). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing), 2.Baskı: İstanbul, Beta Yayınları.

Vartia, M. (2008). The Sources of Bullying–Psychological Work Environment And Organizational Climate, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 203-214, doi:10.1080/13594329608414855

Yavuzer, Y., Çivilidağ, A. (2014). Mediator Role of Depression on the Relationship Between Mobbing and Life Satisfaction of Health Professionals*, Düşünen Adam The Journal o f Psychiatry and Neurological Sciences, 27*:115-125, doi: 10.5350/DAJPN2014270203

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, 9.Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.

Zapf, D. (1999). Organisational, Work Group Related And Personal Causes of Mobbing/Bullying At Work, *International Journal of Manpower*, 20(1/2), 70 – 85, doi: http://dx.doi.org/10.1108/01437729910268669

EK-1: Araştırma Kapsamında Yer Alan 65 Araştırmaya İlişkin Referans Listesi

Banka ve Finans Alanlarındaki Araştırmalar:

Çoban, S., Nakip, M. (2007). Yıldırma (Mobbing) Olgusunun İçsel Pazarlama İle İlişkisi: Nevşehir'de Bulunan Bankalar Örneği, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21,* 307-320.

Poyraz, K., Aksoy, Ş. (2012). Mobbing İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi Ve Kütahya İl Merkezi Özel Banka İşletmelerinde Uygulama, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, DPUJSS, 32 (1),*183-202.

Karcıoğlu, F., Çelik, Ü.H. (2012). Mobbing (Yıldırma) ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26, (1),* 59-75.

Akgeyik, T.,Güngör, M., Uşen Ş., Omay, U. (2006). İşyerinde Psikolojik Taciz: Bankacılık Sektörüne İlişkin Bir Araştırma, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1-54. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/iuifm/article/viewFile/1023007141/1023006659

Demir, Y., Çavuş, M.F. (2009). Mobbing'in Kişisel ve Örgütsel Etkileri Üzerine Bir Araştırma, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Haziran 2009, 2(1),* 13-23.

Özdemir, E.,Ünsar, A.S., Oğuzhan, A. (2012). İşyerinde Psikolojik Yıldırmanın İş Tatminine Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (3),* 129-148.

Kök, S. B. (2006). İş Yaşamında Psiko-Şiddet Sarmalı Olarak Yıldırma Olgusu ve Nedenleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *16*, 433-448.

Eğitim Alanındaki Araştırmalar:

Altınok, V. (2014). Eğitim Kurumlarında Yöneticilerin Psikolojik Şiddet Anlayışı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32,* 213-224.

Karakuş, M., Çankaya, İ.H. (2012). Öğretmenlerin Maruz Kaldıkları Psíkolojik Şiddete lişkin Bír Modelin Sınanması, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 42*, 225-237.

Erdemir, S., Murat, M. (2014). İlköğretim Öğretmenlerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Yaşadıkları Psikolojik Yıldırma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (25),* 323-340.

Çomak, E., Tunç, B. (2012). İlköğretim Öğretmenlerinin İlköğretim Okullarında Yaşadıkları Yıldırma Durumları, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8 (3),*197-208.

Aksu, A., Balcı, Y. (2009). İlköğretim Okullarında Psikolojik Yıldırma ve Psikolojik Yıldırmayla Baş Etme, *e-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences, 1C0102, 4, (4),* 1367-1380.

Cemaloğlu, N. Kılınç, A.Ç. (2012). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Algıladıkları Örgütsel Güven ve Yıldırma Arasındaki İlişki, *Eğitim ve Bilim, 37,* 137-151.

Cemaloğlu, N., Daşçı, E. (2015). İlköğretim Kurumu Yöneticilerinin Liderlik Tarzları İle Öğretmenlerin Yaşadıkları Yıldırma (Mobbing) Arasındaki İlişki, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 129-166.

Çivilidağ, A., Sargın, N. (2011). Farklı Ortaöğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerde Psikolojik Taciz (Mobbing): Antalya İli Örneği, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 3*, 11-22.

Alkan, E. Yıldız, S.M., Bakır, M. (2011). Mobbingin Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Tükenmişliği Üzerine Etkisi, *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi, 13(3)*, 270-280.

Cemaloğlu, N., Ertürk, A. (2008). Öğretmen ve Okul Müdürlerinin Maruz Kaldıkları Yıldırmanın Yönü, *bilig, 46,* 67-86.

Ertürk, A. (2013). Yıldırma Davranışları: Maruz Kalanlar ve Etkilenenler, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13(1),* 161-173.

Cerit, Y. (2013). Paternalist Liderlik ile Öğretmenlere Yönelik Yıldırma Davranışları Arasındaki İlişki, *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13 (2),* 839-851.

Çivilidağ, A. (2012). Okul Psikolojik Danışmanlarının Psikolojik Taciz ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,12,*129-144.

Cemaloğlu, N. (2007). Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri İle Yıldırma Arasındaki İlişki, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33,* 77-87.

Gündüz, H.B., Yılmaz, Ö. (2008). Ortaöğretim Kurumlarında Mobbing(Yıldırma) Davranışlarına İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşleri (Düzce İl Örneği), *Milli Eğitim, 179*, 269-282.

Sağlam, A.Ç.(2008). Teachers' Views about Mobbing (Psychological Violence) at Elementary Schools, *Eurasian Journal of Educational Research, 32,* 133-142.

Farklı Kamu Kurumlarındaki Araştırmalar:

Hacıcaferoğlu, S., Çoban, B. (2011). Gençlik Ve Spor İl Müdürlüğü Personelinin Çalışma Ortamında Maruz Kaldığı Yıldırma Davranışlarının İncelenmesi, *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 2 (2),* 38-50.

Demirel, Y. (2009). Psikolojik Taciz Davranışlarının Kamu Kurumları Arasında Karşılaştırılması Üzerine Bir Araştırma, *TİSK AKADEMİ (1),* 118-136.

Asunakutlu, T., & Safran, B. (2006). Örgütlerde yıldırma uygulamaları (mobbing) ve çatışma arasındaki ilişki. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *6*(11), 111-129.

Serin, A.E., Balkan, M.O., Doğan, H. (2014). The Perception And Causes Of Mobbing: Turkey Example, *Journal of Business, Economics & Finance, 3(1),* 5-17.

Cengiz, R., Yenel, F., Sunay, H. (2013). A Research on Mobbing Behaviors Football Trainers Face in Club Environment, *Turkish Journal of Sport and Exercise, 15(1),* 88-94.

Hasan, G., Özcan, N. (2011). Mobbing ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkiler: Karaman İl Özel İdaresinde Görgül Bir Çalışma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *1*(2), 107-134.

Farklı Özel Kurumlardaki Araştırmalar:

Dursun, S., Aytaç, S. (2011). İşyerinde Şiddet Davranışlarının Çalışanlar Üzerindeki Etkisi: Bir Uygulama, *TİSK AKADEMİ (1),*6-29.

Akar, N.Y., Anafarta, N.,Sarvan, F. (2011). Causes, Dimensions and Organizational Consequences of Mobbing: An Empirical Study, *Ege Akademik Bakış, 11(1),* 179-191.

Ünal, A.,Karaahmet, E. (2008). Mobbing Among Employees In Bursa, Turkey: A Cross-Sectional Survey Study, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 10(2),* 141-157.

Demirel, A.G., Ötken, A,B., Kunday, Ö. (2012). Mobbing And Work Alienation: Support From Colleagues As A Moderator, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30, (1),* 1-28.

Acar, A.B., Dündar, G. (2008). İşyerinde Psikolojik Yıldırmaya (Mobbing) Maruz Kalma Sıklığı İle Demografik Özellikler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi 37 (2),* 111-120.

Keskin, A., Canbaz, S. (2014). KOBİ'lerde Çalışanların Mobbinge Maruz Kalma Durumları: Kırklareli İlinde Bir Araştırma, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1, (2),* 161-196.

Altuntaş, C. (2010). Mobbing Kavramı Ve Örnekleri Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma, *Journal of Yaşar University ,18(5),* 2995-3015.

Filizöz, B., Ay, F.A. (2011). Örgütlerde Mobbing ve Tükenmişlik Olgusu Arasındaki İlişkilere Yönelik Bir Araştırma, *e-Journal of New World Sciences Academy, 6 (2),* 229-241.

Seçkin, Z., Demirel, Y. (2014). The Relationship between the Employees' Organizational Justice Perceptions and Mobbing Behavior, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,18 (1):* 329-348.

Sağlık Alanındaki Araştırmalar:

Dikmetaş, E., Top, M., Ergin, G. (2011). Asistan Hekimlerin Tükenmişlik ve Mobbing Düzeylerinin İncelenmesi, *Türk Psikiyatri Dergisi, 22(3),* 137- 149.

Karsavuran, S. (2014). Sağlık Sektöründe Mobbing: Hastane Yöneticileri Üzerinde Bir Uygulama, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (26),* 271-296.

Demir, G., Bulucu, G.D., Özcan, A., Yılmaz, D., Şen, H. (2014). Hemşirelerin Mobbinge Uğrama Durumlarının Belirlenmesi, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi,(1),* 1-5.

Ateş, D.,Kaplan, A., Öztürk, S., Zorlu, Ö.,Akburak, M., Çelikel, E., Özpınar, Ü., Özkan, T. (2014). Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinde Klinik Stajda Mobbing, *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2(1),* 30-38.

Yılmaz, A., Özler, D.E., Mercan, N. (2008). Mobbing ve Örgüt İklimi İle İlişkisine Yönelik Ampirik Bir Araştırma, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,7(26),* 334-357.

Çalış, M., Tokat, B. (2013). Örgüt Yapısı Ve Mobbing İlişkisinin Özel Hastanelerde İncelenmesi: Giresun İli Örneği, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 68(4),* 103-120.

Karacaoğlu, K., Reyhanoğlu, M. (2006). "Kıbrıs Türkü" ve" Türkiyeli" Ayrımı Bağlamında İşyerinde Yıldırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *61*(4). 145-176.

Özler, D.E., Atalay, C.G.,Şahin, M.D. (2008). Mobbing'in Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22,* 37-60.

Tutar, H., Akbolat, M. (2012). Sağlık Çalışanlarının Yönetici Cinsiyetleri Bakımından Mobbing Algıları, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28*, 18-29.

Şahin, B., Dündar, T. (2011). Sağlık Çalışanlarının Yıldırma (Mobbing) Davranışlarıyla Karşılaşma Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Bolu İli Örneği, *TİSK AKADEMİ II,* 89-117.

Karcıoğlu, F., Akbaş, S. (2010). İşyerinde Psikolojik Şiddet ve İş Tatmini İlişkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24 (3),* 139-161.

Sönmez, M., Karaoğlu, L., Eğri, M., Genç, M. F., Güneş, G., Pehlivan, E. (2013). Prevalence of Workplace Violence Against Health Staff in Malatya. *Bitlis Eren University Journal of Science and Technology*, *3*(1), 26-31.

Şahin, B., Dündar, T. (2011). Sağlık Sektöründe Etik İklim ve Yıldırma (Mobbing) Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *66*(01), 129-159.

Çakıroğlu, E., Tengilimoğlu, D. (2014). Mobbing (Yıldırma) Davranışlarının Tıbbi Sekreterlerin Tükenmişliği Üzerine Etkisi, *Electronic Journal of Vocational Colleges - Ağustos BÜROKON Özel Sayısı*,167-188.

Ançel, G., Yuva, E., Öztuna, D.G. (2012). Eş-Bağımlılık ve İşyerinde Mobbing Arasındaki İlişki, *Anatolian Journal of Psychiatry,13,* 104-109.

Tengilimoğlu, D., Mansur, F.A. (2009). İşletmelerde Uygulanan Mobbingin (Psikolojik Şiddet) Örgütsel Bağlılığa Etkisi, ***U**luslararası **İ**ktisadi ve **İ**dari **İ**ncelemeler **D**ergisi, 1(3),* 69-84.

Karahan, A., Yılmaz, H. (2014). Mobbing ve Örgütsel Bağlılık İlişkisine Yönelik Bir Çalışma, *Journal of Yasar University, 9(33),* 5692-5715.

Turizm ve Konaklama Alanındaki Araştırmalar:

Altıntaş, V.,Yılmaz, Y., Çetinel, F. (2011). Mobbing In Accomodation Businesses: Sample of Antalya, *e-Journal of New World Sciences Academy, 6(4),* 439-454.

Yeşiltaş, M., Demirçivi, B.M. (2010). İş Görenlerin Yıldırma Eylemlerine Maruz Kalma Durumları Üzerine Bir Araştırma: Antalya Örneği, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 21,(2),* 199-217.

Avcı, U., Kaya, U. (2013)**.** Yıldırma Algısı ve Etkileri: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, 68, (2),* 1-25.

Çalışkan, O., Tepeci, M. (2008). Otel İşletmelerinde Ortaya Çıkan Yıldırma Davranışlarının İş Tatmini ve İşte Kalma Niyetlerine Etkileri, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 19(2),* 135-148.

Aydın, Ş., Özkul, E. (2007). Iş Yerinde Yaşanan Psikolojik Şiddetin Yapısı ve Boyutları: 4-5 Yıldızlı Ote İşletmeleri Örneği, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2),*169-186.

Üniversitelerdeki Araştırmalar:

Özyer, K., Orhan, U. (2012). Akademisyenlere Uygulanan Psikolojik Tacize Yönelik Ampirik Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış, 12(4),* 511-518.

Eroğlu, E., Solmaz, B. (2005). Örgütlerde İşgörenlere Yönelik Mobbing (Yıpranma) Davranışları ve Örgütsel İletişime Etkileri, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi, 21,* 143-154.

Yaman, E. (2010). Perception of Faculty Members Exposed to Mobbing about the Organizational Culture and Climate, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 10 (1),* 567-578.

Celep, C., Konaklı, T. (2013). Mobbing Experiences Of Instructors: Causes, Results, And Solution Suggestions, *Educational Sciences: Theory & Practice, 13(1),* 193-199.

Altunay, E., Oral, G., Yalçınkaya, M. (2014). Eğitim Kurumlarında Mobbing Uygulamalarına İlişkin Nitel Bir Araştırma, *Sakarya University Journal of Education, 4(1),* 62-80.

MEHMET KAPLAN'IN GÖZÜYLE İLİM VE EĞİTİM MESELELERİ

Murat TURNA,

Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, murat.turna@dpu.edu.tr

ÖZ: Aydınlar, bilim adamları toplumda yaşananlarla ilgilidir. Onlar için toplum vazgeçilmez bir esin kaynağı ve araştırma konusudur. Aydın, içinde yetiştiği toplumla hissî ve fikrî bağlar kurup onun sorunları üzerine eğilir.

Son dönemdeki sorunlardan biri, Türk toplumunun ilme yaklaşımında ve eğitim sisteminde müşahede edilen farklılaşma ve yozlaşmadır. Zamanla yoğunlaşan sorunlar, üzerinde durulmazsa kronik hastalıklara dönüşür. Bunlar sadece aydınları değil herkesi ilgilendirir. Ne var ki dikkatleri ve toplumsal enerjiyi, tespitleri ve önerileri ile doğru yere yönlendirecek olan yine de ancak aydındır.

İşte bu noktada, hayatı kürsülerde ders vermek ve toplum meselelerine kafa yormakla geçmiş Mehmet Kaplan'ın aydın ve bilim adamı olarak ilim ve eğitim konuları üzerine fikirleri önemsenmelidir. Kaplan'ın eserlerinde yer alan bu iki konu ekseriyetle birbiriyle münasebet içerir biçimde işlenir. Kaplan sorunları sıralar. Meseleyi nasıl gördüğünü izah eder. Mamafih bir eğitimci, bir akademisyen olarak yaşanan durumdan kendisi de muzdariptir.

O, yazarak düşünür. Bu vasıtayla hem şahsiyetin gelişeceğine, hem de sağlıklı bir düşünce ortamının oluşacağına inanır. Denemeleri onun zihni meşguliyetini, dikkatini ve hükümlerini verir. Dolayısıyla Kaplan'ın düşünür kimliği ile en kesif biçimde temayüz ettiği eserleri denemeleridir, denebilir. Denemeleri arasında özellikle "Büyük Türkiye Rüyası" ve "Nesillerin Ruhu", söz konusu meselelere dair en fazla yoğunlaştığı eserlerdir. Bahsedilen kitaplar üzerinden giderek, ilim ve eğitim meselelerine dair olan kanaatlerini ele almak, onları gözden geçirmek fayda sağlar.

Deneyimli bir hoca olarak Kaplan'ın hangi noktalara niçin işaret ettiğini düşünmek, sezgi ve fikirlerini değerlendirmek, ufuk açıcı ve kazançlı bir tecrübedir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Kaplan, İlim, Eğitim, Öğretmen.

SCIENCE and EDUCATION ISSUES FROM MEHMET KAPLAN'S VIEW

ABSTRACT: Intellectuals, scientists are interested in what is happening in society. The society is an indispensable source of inspiration and a research subject for them. Thus, an intellectual establishes emotional and mental ties with the society and minds its problems.

Some of the problems in the recent period are the approach of Turkish society to the science and the differentiation and the corruption observed in the education system. Intensifying problems inveterate by time if not dwelled on. These problems are concerned by everyone not only intellectuals. However it is the intellectual who guides the attention and the social energy to the right spot by recommendations.

At this point, Mehmet Kaplan's ideas upon science and education should be taken into consideration as an important intellectual and a scholar whose life passed by giving lectures, writing books, and cogitating about problems of the society. These two issues frequently take part in Kaplan's works are studied related to each other. Kaplan juxtaposes the problems. He explains how he considers matters. Yet he suffers from the situation as an educationist and an academician.

Kaplan thinks by writing. He believes this will both develop the personality as well as will provide a salutary mind atmosphere. His essays give his mental activities, his attention and his judgements. Therefore his essays are the most distinguished forms as Kaplan's intellectual identity crystallize. From among his essays "Büyük Türkiye Rüyası" and "Nesillerin Ruhu" are the most

concentrated ones on mentioned issues. In this context, handling his opinions about the science and the values and reviewing them by going through mentioned books will be very beneficial.

Thinking about on which spots Kaplan points out and why, making inferences about the future based on intuition and ideas will be seminal and profitable as an experienced lecturer.

Keywords: Mehmet Kaplan, Science, Education, Teacher.

1. Giriş

Mehmet Kaplan bir hoca ve düşünürdür. İlmî araştırma eserlerinin yanı sıra çok sayıda deneme yazmış; bugün pek bilinmese de şiirler kaleme almış ve tercümeler yapmıştır. Yazdıklarının arasında bilhassa denemeleri ilgi çekicidir. Bunlar, belli konulara yoğunlaşmış bir aydının zihin alıştırmalarıdır. Sorunlara odaklanan bir dikkat ve çözüm için çabalayan bir zekâ, bu yazıların hemen fark edilir özelliğidir. Denemelerinde eğitim, ilim, millî kültür, tarih ve medeniyet, hürriyet, demokrasi, gençlik, din, ideoloji, Batı, değer, aydın, ahlak ve Türk büyükleri konuları ele alınmış; bunun dışında pek çok tali mevzuya da değinilmiştir. Tüm bunların millî menfaatlerimiz ekseninde işlendiği belirtilmelidir. Kaplan topluma sağlayacağı faydayı göz ardı etmez. Toplum ve sorunları onun önceliğidir. Büyük Türkiye Rüyası'nın baş kısmında yer alan şu satırlar bunu teyit eder niteliktedir:

"Toplum içinde yaşayan insan onun meseleleri üzerinde düşünmeden edemez. Bu aynı zamanda kendi varlığı üzerinde de düşünmek demektir. Zira fert, bedenini tabiata, dil, terbiye, bilgi ve kültürünü topluma, yani mensup olduğu millete borçludur. (...) Üzerinde yaşadığım toprağı, Anadolu'yu, onun insanlarını ve meselelerini nasıl unutabilirim?" Kaplan (1998, s. 13 – 14).

O, değerler cetvelinin önüne milleti ve memleketi yerleştirmiştir. Milliyetçiliği tarihi ve kültürel anlamda bir şuurlanma olarak telakki eden Kaplan, bu şuura sahip olmanın sosyal hayata nitelik kazandıracağına kânidir. Bu noktada meseleyi eğitimle ilintili kılar

"Bizim teşkilatlı bir 'kültür milliyetçiliği' akımına ihtiyacımız vardır. Bence bu millî savunma kadar ehemmiyetlidir ve onun bir parçası olması gerekir." Kaplan (1998, s. 272).

Abidevi millî kültür varlıkları, dil eserleri ve şahsiyeti değer ifade eden, hayatı doğrudan tarihimizin parçası olmuş müstesna şahsiyetler bilinmeli; başta genç kuşaklar olmak üzere geniş kesimlere bunlar tanıtılmalı, öğretilmelidir. Yazar bunlara dair verilecek eğitimi de salt bir okul meselesi gibi algılamamaktan yanadır. Gelişmek için eğitim gerekir ancak eğitim, çalışma ve aydınlanma şuuru hayatın her safhasında olmalıdır:

"Bir Müslüman beş vakit namazının dışında vaktini nasıl geçiriyor? Beni en çok ilgilendiren mesele budur. Uyuyor mu çalışıyor mu ve nasıl çalışıyor? Mabet ve ibadetin içinde ebedî ve sabit, onun dışında canlı, hareketli ve yeni bir hayat... Bence normal ve sarsıntısız gelişmenin yolu budur." Kaplan (1998, s. 173 – 174).

Kaplan, olaylara kuşatıcı bir bakış açısıyla yaklaşır. O, ilmi ve eğitimi topyekûn sosyal bir yapı içinde geliştirmek ve yaygınlaştırmak fikrindedir. Toplum, öğrenciden ve öğretmenden ibaret değildir. Okulun dışında yaşayan geniş bir kitle vardır ve onlar da bu dairenin dışında düşünülmemelidir.

İlim ve eğitim doğrudan toplum hayatına temas eden iki mühim hususdur. Bunlar temel dinamik olduğu için daima günceldir. Bir üniversite hocasının denemelerinde ilim ve eğitim konularının işlenmesi pek tabiidir. Mühim olan bunların işaret ettiği manadır. Yazılar, toplumu ve çağını aydınlatıyorsa kıymetlidir. Bu noktada yazarın görüşlerini sınıflandırmak, onları böylece irdelemek fayda sağlar.

Mehmet Kaplan'ın ilim ve eğitim konusundaki yazıları, "İlme Dair Görüşleri" ve "Eğitime Dair Görüşleri" başlıkları altında incelenebilir.

2. İlme Dair Görüşleri

Denemelerde, ilmin ve hikmetin özünde "kendini bilmek" düşüncesinin yattığı görüşü savunulur. İnsan yahut toplum, varlığını kavramalı, idrak etmelidir. Gerçekte ne olduğunu, zaaflarını, güçlü yönlerini bilmek; kendini tanımak şarttır. Hakiki ilim budur. Bu aynı zamanda ilme giriş demektir. Kendilerini tanımayanlar, kolaylıkla başkalarının rüzgârında savrulur. Bu da ruhen köksüzlüğün, yetersizliğin bir ifadesidir.

İlimde ve hikmette değer üretmek için yerli düşünceye ehemmiyet verilmelidir. Oysa Türk toplumu başta manevi kaynaklarına yabancıdır. Kitapçıların vitrinleri yabancı aydınların eserleri ile doludur. Gençlerimize Mevlana'dan çok Rus aydınları, Hacı Bayram'dan çok Amerikalı düşünürler hitap etmektedir. Anadolu'daki bin yıllık Türk kültürünün üzerine adeta perde çekilmiş gibidir. Kaplan (1998). Daha kötüsü, ülkenin entelektüel sermayesi, sözde aydınların elinde heba edilmektedir. Gençlere öz kültürü tanıtacakları umudu beslenen aydınlar, kendi fikir eserlerini henüz hazmedememiştir. Konuyu açıklayıcı şu sözler kayda değerdir:

"Türk aydınlarının arasında 'ağır' eserleri okumaktan hoşlananların sayısı çok azdır. Umumiyetle düşüncelerin köklerini kurutan özetler ve formüllerle yetinilmektedir. Bize Batı'dan fikir diye giren şeyler günlük siyasete yarayan ideoloji kırıntılarıdır. Biz fikirleri top, tüfek gibi memleketin 'acil' ihtiyaçlarına cevap vermek için alıyoruz. Unutuyoruz ki gerçek tefekkürün 'fayda' ile yakından alakası yoktur. Onun gayesi sadece 'hakikat'ı araştırmaktır." Kaplan (1998, s. 138).

İlimle tefekkür arasında bağ kuran yazar, ilimle din arasındaki ilişkiye de bu yönü itibariyle yaklaşır.

Din akıl etmenin, tefekkürün önemini vurgular ve hepsinden önce, toplumun temel değeridir. Tarihimiz, kültürümüz bin yıldır din ekseninde şekillenmiştir. Kaplan, bunu görmeyeni cahil olarak niteler. Onu yıkmaya çalışan da aslında milleti sarsar. Dine muhalif yaklaşımları, toplumda son yarım asırdan beri yaşanan buhranın nedeni olarak değerlendirir. Sözde aydınlar, dinin manasını kavrayamadığından, din kurumuna el ve dil uzatmışlardır. Oysa dini duyguların derinleşmesi, bu duyguların işlenmesi gerekir zira hikmeti doğurup hayata anlam katacak; onu yüceltecek olan budur. Kaplan (1998).

Din, bireylerin temel motivasyonudur. İlham aldığı kaynak, öğütlerini dinlediği otoritedir. Toplumsal hassasiyetlerin ve müşterek bakış açısının gelişmesinde rolü büyüktür. Bunu yadsımak hatadır. Yazar, halkın ilme ve kalkınmaya iştirakini, onun inandığı değerleri çağdaş medeniyetle telif edebilmekte bulur. Nihayetinde halk, temel değerleri ile çatışmayan her türlü yeniliği benimser. Nitekim Türkiye'de de çatışan, değerler değil ideolojilerdir. İlimle dinin uzlaşmaz iki kutup gibi gösterilmesi, halkın nazarında ilme karşı bir önyargı oluşturmuştur. Halkı ileriye taşımak adına onun kutsal inançlarını hor gören, maksadı aşan yorumlar yapmak, aslında halkı içine kapanmaya ve yeniliklere direnmeye sevk eder. Bu nüansı kavrayan yazar, dinin özünde çalışmayı, düşünmeyi emrettiğini anlatmak gerektiğini düşünür. Ayrıca o, Müslümanlığı salt ibadetten ibaret görmez. Zulme karşı koymak, ilim için cehd etmek, adalet için çabalamak hakiki dindarlığın bir veçhesidir. Dini, sahip olduğu işte bu özellikleri ile tanıtacak eserler, topluma ışık tutacaktır. Sözgelimi Akif'in Safahat'ı, dini, bize doğru öğretir. Müslümanlık atalet, boşvermişlik, bencillik demek değildir. Din ilme, ahlaka, işini düzgün yapmaya kıymet verir. Sorunlarımızı sayarken ihmallerin neticesinde neler yaşandığını teker teker sıralayan Akif, aslında dinin çağdaş medeniyet ve ilim seviyesini yakalamakta nasıl verimli bir kaynak olduğunu gösterir. Kaplan (2005).

Görülüyor ki yazar, ilmi, yerli düşünce ve din kavramları ile birlikte ele almanın yarar sağlayacağı kanısındadır. İlim de hayat gibidir ve insanlığın birikimiyle oluşur. Günümüze ulaşmak bu birikimlerden istifadeyle gerçekleşmiştir. Önce mazimiz ve öz değerlerimiz tanınmalıdır. Din, bu topraklarda asırlardır hayatın mayası olmuştur ve Türk kimliğinin inşasında en etkili rolü üstlenir. Kaplan'ın dini yapıcı bir unsur olarak değerlendirdiği ortadadır. O, dini yerinde saymaya mazeret olarak gösterenlerin elinde de böyle bir kanıt olmadığını; zira dinin, söylenilenlerin tam aksine ilmi teşvik ettiğini belirtir. Şahsi hayatında hiç de

dindar olmayan yazarın dine dair olumlu yaklaşımı ayrıca ilgi çekicidir.[1] Hadiseleri hoca gözlüğü ile okuduğu, şahsi tercihlerini ve alışkanlıklarını yaptığı tahlillere karıştırmadığı müşahede edilir.

Onun yerli düşünürleri ön plana alan bir okuma stratejisi peşinde olduğu anlaşılır. Vitrinleri kitleleri anlamak için gözlemlemiştir. Dünya tarihine geçmiş mütefekkirleri, alimleri olan toplumun, onların eserlerini ihmal etmesi yakın körlüğün neticesidir. Kendi değerlerini takdir edemeyen toplumlar adeta yosun gibi köksüzleşirler ve dış tesirlerle bir oraya bir buraya savrulurlar. Yazar kendini ihmal etmeyi, bir nevi yakın körlük, kendi varlığının farkına varamama olarak görür. İlmin başlangıcı kendini tanımaksa toplum önce tarih içinde ürettiği değerleri, yetiştirdiği büyük şahsiyetleri bilmelidir. Onlar aynı zamanda gelecek için yol göstericidir. Evrene açılan ilk kapı budur. Yabancı tecrübelerden haberdar olmakla birlikte topraklarımızda yaşanmış tecrübeleri de görmezden gelmemek, bilmek lazımdır. Kendinden bihaber toplumlar sadece derleme ve çevirilerle bir yere kadar gidebilir. İstikrarlı bir ilerleme için yerli düşünce ve terkip kabiliyeti gerekir. Kaplan dış dünyayı reddetmez ancak yerli düşünceye kıymet atfedilmesine önem verir.

İlmin gelişmesi lisanın, kültürün, sosyal şuurun gelişmesi demektir.[2] Bunun için mazinin ne kadar değerli bir kaynak olduğunun farkına varılması gerekir. İlimde, kültürde, sanatta öz kaynaklara gidilmelidir. Türkiye'de görev alanı tanımlanarak kendisine bütçe ayrılan ve karşılığında hizmet beklenen millî tarih ve dil kurumları vardır. Yazar bunların isimlerini anarak eleştirilerde bulunur. Ortaya konulanların yetersizliğinden dem vurur. İslamiyet ve Türklük bilimi gibi temel alanlarda, evvela bu coğrafya sakinlerinin söz sahibi olması beklenirken durum iç açıcı değildir. Yeni bilgi ve katkılar Batı'dan gelir. Çığır açıcı çalışmalar lazımdır; oysa bilinen meseleler gözüyle bakılan bu alanlarda bile Batı'da çalışanların sayısı bizdekinden fazladır ve Batılılar bizi dikkatle tetkik etmektedir:

"İtiraf edelim ki, biz kendi dinimizi, mazimizi Garplının bizi bildiği kadar da bilmiyoruz. Avrupa'da İslamiyet ve Türkoloji sahasında çalışanların sayısı İslam âlemindekinden fazladır. Hayatını Türk mimarîsine tetkike vermiş olan Profesör Albert Gabriel, İstanbul Üniversitesi'nde öğretim üyelerine bir konferans vermiş ve kendisinin 'Hepimizden çok Osmanlı olduğunu' söyliyerek, mazimize ve san'at eserlerimize karşı gösterdiğimiz kayıtsızlığı tenkit etmiş, bizi utandırmıştı." Kaplan *(2005, s. 103).*

İlim kurumlarına araştırmalar yapması ve eserler sunması için sorumluluk düştüğünü bildiren yazar, toplumu ilimle buluşturmak kadar ilmin yaşattığı açmazların da tespitini önemser.

Mamafih Kaplan'ın şu görüşleri aktarılmalıdır:

---

[1] "Âli'ye Mektuplar"da, Kaplan şöyle der: *"Her şey boş, her şey boş. Kendimi aldatmak istiyorum ve aldatamıyorum, diyorum, diyemiyorum ve hayat bana bir oyun gibi geliyor. Dindar olmamak korkunç bir şey. (...) İmanlı bazı garplı muharrirleri okuyorum da sahiden öyle mi diyorlar diye şüphe ediyorum. İmansız Alain ve Valery kafama iyice yerleşmiş (1992, s. 197).*
Aynı eserin bir başka yerinde de şöyle denmektedir: *"Bugün Kurban Bayramı. Bizim için artık manasını kaybetmiş, heyecansız ve merasimsiz herhangi bir gün. (...) Behic dün akşam 'biz insan mıyız? Ye, iç, yat. Ne dua ediyoruz, ne namaz kılıyoruz' diyordu. Dine, fizyolojinin üstünde bir mana veren bu söz üzerinde düşündüm." (1992, s. 212).*

[2] Mehmet Kaplan'ın bu konudaki görüşlerini inceleyen makale ve tezler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları için Bkz:
Dilek Erenoğlu, "Mehmet Kaplan'ın Dil Üzerine Görüşleri", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 2008, S. 36, s. 65-80.
Osman Sel, "Mehmet Kaplan'ın Eğitim-Öğretim ile İlgili Görüşleri", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1993.
Şeyma Büyükkavas, "Mehmet Kaplan Hayatı-Fikirleri", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1997.
Mustafa Said Acar, "Mehmet Kaplan'ın Eserlerinde Estetik, Sanat ve Edebiyat Eğitimi" Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

"Tanzimat'tan Cumhuriyet'e gelinceye kadar din ile ilim arasında uzlaştırma yapılmaya çalışılmış, felsefî kültür noksanlığı dolayısıyla buna muvaffak olunamamıştır. Zira dinden doğrudan doğruya ilim ve tekniğe geçilemez. Arada felsefî bir merhale geçirmek şarttır. Biz bu buhran içinde yaşarken teknik, dünyayı alt üst etmeye başladı. Hatta Avrupa'da tekniğin aşırılığına bir reaksiyon baş gösterdi. Zira manevi kıymetleri yıkan ilim, kendisini gaye edinen teknik insanın aleyhine dönmüştür. (...) Makine icat olunduğu zaman hayvanın yerine konulmuştu. Şimdi insan makineye koşulmak isteniyor. Bu bizim değil, bütün dünyanın meselesidir." Kaplan (2005, s 117 – 118).

İlmin günümüzde düştüğü durumu fark eden yazar, bunun da bir geçiş devresi olduğuna inanır. Zamanla insanoğlu sorunların üstesinden gelecektir.

Hür politik ve kültürel ortam, ilmin ve demokrasinin gelişimini sağlar. Fikirler ileri sürmek, tartışmak, hataların tespit edilip düzeltilmesi için faydalıdır. İlmin içine girdiği çıkmazın aşılmasında bu yolu takip etmek gerekir. Mehmet Kaplan dini, demokrasiyi ve ilmi, sosyal hayatta yer alan temel değerler olarak ele alır. Temel değerlere sahip olmayan toplumlar her karşılaştıkları güçlükte bocalarlar ve hayatlarına buhran egemen olur. Yazar çözümü bu değerlere sarılmakta bulur:

"Din, demokrasi ve ilim... Tanrı'ya saygı, vatandaşa saygı, hakikate saygı. İşte Türkiye'nin sımsıkı sarılması, dayanması ve işlemesi lazım gelen değerler. Bunları yüksek seviyeye çıkarmak, sahtesini ayırarak halisini bulmak, bunlar için çalışmak, yaşamak ve ölmek, bir fert ve milletin hayatını mânalı kılan en asil harekettir. Biz bu üç temel kıymetin ehemmiyetini ve değerini anladığımız nispette, içimizi kemiren şüphe ve tereddütlerden, çatışmalardan kurtularak, medeniyet yolunda el ele ilerleyen bir millet haline geleceğiz. Diğer bütün meselelerin halli, bu üç temel değerin içinde gizlidir. Ferdî ve içtimai hayatta bir aksaklık olunca, göz aldatıcı sathı delerek, bu üç temel değeri yoklayınız. Onlar sağlamsa korkmayınız. Değilse, ilkin onları sağlamlaştırmaya çalışınız." Kaplan (1998, s. 146).

3. Eğitime Dair Görüşleri

Yazar, ilmi, eğitim meselesi ile birlikte değerlendirir. İlim üretmek, onu geliştirmek ve nakletmek eğitim vasıtasıyla olur. İlim de yalnız teknik gelişme demek değildir. İlim geçmiş kültürü bilmek, mazinin birikiminden bugüne pratik fayda sağlamak, yarını yakalamaktır. Hedef, parlak yarınlar olsa da binlerce yılın birikimine sahip olan toplumun bugünkü hali içler acısıdır. Yunus'u yetiştirmiş bu milletin bugünkü sevgisiz, hakka karşı hürmetsiz ve düşüncesiz vaziyeti insanı derinden yaralar. Gönül yapıcı dervişleri, ülkeler fetheden kumandanları, fatihleri, insanlığa hizmeti geçmiş büyük âlimleri, tarihe mal olmuş nice fikir adamlarını dünyaya armağan etmiş milletimizin son iki asırdır temel meselelerini çözememesinin üzerinde durulması gerekir. Mehmet Kaplan türlü sorunlarla boğuşan ve işin içinden çıkamayan Türk toplumunun haline üzülür ve meselenin kökeninde yatan nedeni eğitime değer vermemekte bulur.

Yurdumuzun türlü sahalardaki geriliğini eğitime olan yüzeysel bakış açısıyla ilgili düşünür. Okullar açmakla istenilen hedefe ulaşılamayacağını söyler. Niteliksiz kitle hiçbir işe yaramaz. Medeniyet iyi yetişmiş insanlarla kurulur. Hâlbuki ülkede boynu kravatlı ancak kafası boş nesiller yetiştirilmektedir. Kaplan (1998). Böylesi bir eğitim hem gereksiz külfete hem de istikbale dair tehlikeye yol açmaktadır. Ülkemizin ihtiyacı olan ise gerçek uzmanlardır. Müspet ilmi doğru dürüst öğretemeyen bir eğitim sisteminin ürünü olan; üstelik bu esnada sağduyusunu da yitirmiş bulunan gençler ülke için enerji ve zaman kaybıdır. Fikirlerini ve şikâyetlerini şöyle özetler:

"Bugünkü Türk maarifi 'kalabalığı dışarda bırakmamak'tan başka bir şey düşünmeyen, seçim ve kaliteye asla ehemmiyet vermeyen bir 'yığın siyaseti' gütmektedir. Derme çatma okullarda öğretmen, kitap ve alet ile bugünkünden daha fazla bir şey yapılamaz. Lise mezunlarının yüzde sekseni bir sayfa doğru yazı yazmasını bilmeyen, okuduğu kitabı anlamayan ve okumayı sevmeyen gençlerden ibarettir. Bunları yetiştiren maariften ne beklenebilir? Kaplan (1998, s. 83).

(...)

Türk maarifi ilkokuldan üniversitesine kadar yıllardan beri hiçbir şeyi tam olarak bilmeyen yarı aydınlar yetiştirmekle meşguldür. Bütün sistem ve teşkilat adeta bu gayeye göre kurulmuştur. Kalabalık sınıflar, iyi yetişmemiş öğretmenler, hocasız dersler, çifte tedrisat, borçlu sınıf geçmeler, aletsiz ve malzemesiz laboratuvarlar… Bütün Türkiye'ye yayılan bu derme çatma müesseselerden nasıl bir insan tipi çıkmasını beklersiniz? Onların yarı aydın olmaları sistemin tabii neticesidir." Kaplan (1998, s. 251).

Mehmet Kaplan'ın kimi görüşleri kendi devrinin sorunlarını yansıtırken kimileri halen geçerliliğini korumaktadır. Bugün yurdumuzda eğitim işleri büyük oranda çağın gereksinimlerini karşılar niteliktedir. Büyük bir modernizasyon hamlesi gerçekleştirilmiştir. Ne var ki nüfus faktörü eğitimin niteliğini etkiler. Kaplan'ın temas ettikleri halen güncelliğini korumaktadır. Yazarın çıkış yaptığı noktaların, ilgili konuların uzmanlarınca bugün de üzerinde durulan hususlar olduğu tespitini yapmak gerekir:

"Eğitimde sayı artırmak, az zamanda çok iş yapmak düşüncesi ağır basmıştır fakat açılan okullar ve buraya devam eden öğrencilerin sayısal açıdan hedeflerin çok gerisinde kaldıkları görülmüştür. Güven (2014, s. 231).

(…)

Yüksek öğretimde niteliksiz bir okullaşma oranı vardır. Yani artış olsa bile, yüksek öğretim mezunlarının çoğunluğunun niteliklerinin düşük olması söz konusudur." Güven (2014, s. 408).

Yazarın değindiği kalabalık sınıflar, ikili eğitim, şartlı ders geçme sorunları bugün de mevcuttur. Bunlara birleştirilmiş sınıflar da ilave edilebilir. Yükseköğretimde bile okuma ve yazma konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Henüz yeterli personeli istihdam edilmeden açılan fakülteler yine benzeri sorunlara yol açmaktadır. Kaplan sistemin tümüyle gözden geçirilmesi gerektiğini savunur. Ufak dokunuşlarla sistemi düzelttiğini düşünmek hatadır. Gelinen noktada siyasetçileri de sorumlu tutar. Halkın ihtiyaçlarını karşılayacak ve geleceği güvenli, yaşanılır kılacak hamleler yapılmalıdır. Ona göre eğitim sistemini, Tanrı'nın müstesna kıldığı insanı, üreten cephesiyle öne çıkartacak bir hale getirmek lazımdır. Asıl gaye bu olmalıdır.

Yenilik ortaya koymaya ve üretmeye dayanmayan eğitim sistemi esasen bugünün meselesi değil; asırlardan beri ihmal edilen, gerileyen eğitim hayatının neticesi ve bugünün, geçmişten devraldığı külfetli bir bakiyedir. Eğitim zihniyetinde zamanında gerçekleşmeyen değişimler asırlık kayıplara yol açar. Batı'nın yaptığı sıçramayı henüz medrese dönemlerinde yapmamız gerekirken bir türlü başaramayışımız bugüne kadar uzanan donmuş, sorunlarını çözmekten uzak, katı bir eğitim sistemini doğurmuştur. Kaplan'ın arzuladığı hamleler, kökü eskiye dayanan eğitim meselemiz hakkında düşündürür.

"Medreselerdeki öğretim yöntemi, daha sonraları araştırma, deney, inceleme, sorgulama ve eleştiriye yer vermeyen yalnızca ayetlerin, hadislerin veya diğer metinlerin Aristo mantığına göre açıklama ve çevirisine dayanan anlayışa dönüşmüştür. Anlamdan çok, konuşmaya yer veren, yazı öğretimine yer vermeyen skolastik bir nitelik halini kazanmıştır. Müderrisler, felsefi ve kelamla ilgili sorunlara çözüm bulmak ve tartışmak yerine, bu konuları eski bilgilerle geçiştirmeyi tercih etmişlerdir. Böylece medreselerde amaç, düşünen, araştıran ve sorgulayan insan yetiştirmek olmaktan çıkmış, sadece mevcut bilgilerle yetinen, sorgulamayan hazırla yetinen insan modeli yetiştirmek şekline dönüşmüştür. Bu kısır döngü öğrencilerin gereksiz bilgilerle donatılmasına, bu nedenle öğrenci boyutunda zaman kaybının oluşmasına neden olmuştur." Güven (2014, s. 100).

Osmanlı medreselerindeki bu düşüş ile Kaplan'ın ileri sürdüğü eğitimle üreten insanı meydana çıkarma fikri beraber mütalaa edildiğinde anlaşılır ki ideallerdeki gecikme eğitim tarihimizdeki hatalardan kaynaklanır.

Mamafih öğretmen meselesi memleketimizin büyük yarasına dönüşmüştür. Nitelikli öğretici yerine kitabı, televizyonu vs. ön plana çıkarmak eğitimde tahribata yol açar. Kaplan ilim ve eğitim konularında en büyük mesuliyeti Millî Eğitim Bakanlığı'nda bulur. Kötü tedbirler yüzünden her kademedeki eğitimin bozulduğu fikrindedir. Başarısızlık adeta yılların kaderidir. Buralardan çıkıp yükseköğretime gelenlerin durumu da hazindir. Üniversitelerde istemediği bölümlerde okuyan gençler vardır. Tahsilin icap

ettirdiği yetenek ve disiplini olmayan gençleri yetiştirmek ayrıca bir güçlüktür. Evvela öğretmene, öğretim üyesine önem verilmeli, öğrenciye gerekli ilgi ve imkân gösterilmelidir. Öğretici, eğitimde kilidi açan anahtardır. O, iyi olursa sistem düzelir. İnsan, insanla keşfedilir. Onu kitabi bilgiler değil hocası eğitir.

"Okuduğum kitapların pek çoğunu unuttum. Öğretmenlerimin hepsini jest ve mimiklerine, ses tonlarına kadar gözlerimin önünde canlandırabilirim. Türkiye kültür tarihinde büyük rolü olan Ziya Gökalp'in dehasını lise sıralarında kompozisyonlarını dikkatle okuyan bir tabiat öğretmeni keşfeder." Kaplan (1998, s. 43).

Yazar, yaşadığı dönem içerisinde hocanın, hocalığın gözden düştüğünün farkındadır. Hâlbuki Türk eğitim tarihinin parlak devirleri, ilmin ve hocanın kıymetinin revaç bulduğu devirlerdir. Halkın bilim adamına saygı gösterdiği, devlet yöneticilerinin bile onun sözünü dinlediği, maddi imkânlarına özen gösterilen, serveti yeterli olduğu için bilim dışında meşguliyeti olmayan hocaların yaşadığı o vakitler, günbegün gerilerde kalmaktadır.

O, kendi devrinin bir sorunu olarak gördüğü "köy meselesi"nde de öğretmenin rolüne dikkat çeker. Köy enstitülerinden koşullu yetişen öğretmenler mezun edildiğine ve bunların köy gerçeğini bir türlü kavrayamadığına kânidir. "Köy edebiyatı" ve harc-ı âlem yaklaşımlar faydasızdır. Köyü kendi koşullarında anlamaya çalışacak aydın yetiştirmek lazımdır. Köye ve köylüye olumsuz önyargılarla yaklaşan öğretmen, buraya ilmi nasıl taşıyacaktır? Önce sevgi ve köyü anlamak esas olmalıdır. Kaplan (2005). Yazar, kendi perspektifinden konuyu böyle değerlendirir.

Eğitim yoluyla nasıl bir insan yetiştirilmesi gerektiği konusunda da fikirler serdeden yazar, ihtiyacımızın, aydın bir veli tipi olduğu kanaatindedir. Kaplan'ın ortaya koyduğu model, eğitimin amaçlarına dair en çok kafa yorulan sorunlardan biridir. Eğitimde geç kalınan dönüşüm ikilemleri, yapay münakaşaları getirmiş; buna mukabil eğitimdeki asıl olan "nasıl bir insan tipi inşa edelim?" meselesi arka planda bırakılmış, hangi okulu açalım kaygısı ağır basmıştır. Güven (2014). Oysa yazarın burada işi tam yörüngesine oturttuğu ve merkezi olan sorunun çözümü için fikir ürettiği görülür. Bu hususun altı çizilmelidir.

Yazarın, denemelerinde, edebiyatı bir eğitim aracı olarak ele aldığı kısımlar dikkat çekicidir. Ders kitaplarındaki metinlerin bilgi vermek gayesini güttüğünü bildiren Kaplan, bu yüzden metinler seçilirken estetik kıymetin göz ardı edildiğini düşünür. Hâlbuki edebiyat bir güzel sanat dalıdır. Ondan, önce bilgi vermesini istemek, edebiyatın sunacağı duygu eğitimini, kitap sevgisini, estetik zevki ötelemektir. Edebiyat dersi, öğrenciye kattıkları ile eğitimde başat bir rol üstlenir. Bu dersi, bu eğitimi layıkıyla vermek, küresel vatandaş yetiştirmenin bir cephesini teşkil eder.

"Edebiyat dersinde talebe, her şeyden önce, sinemaya gittiği ve güzel bir film seyrettiği zaman duymuş olduğu heyecanı duyabilmelidir. Çünkü edebiyat, sinemadan basit bir sanat değildir. Bilakis ondan daha asil ve daha yüksektir. Fakat bir edebî metnin mana ve güzelliğini talebeye duyurmak için hocanın hemen hemen bir aktör rolünü oynaması lazımdır. (...) Böyle bir davranış tarzı, her şeyden önce hocanın canlı, neşeli, hayat sıkıntılarından kurtulmuş, bol vakti olan ve kültürünü durmadan arttıran bir insan olmasını icabettirir. Bugünün laik cemiyetinde edebiyat hocası, psikoloji, sosyoloji, felsefe hocasıyla beraber, eski cemiyetlerdeki din adamlarının yerini almıştır. Onun meşgul olduğu saha, tıpkı onlarınki gibi insan ruhu ve kâinatın sırrı ile ilgilidir." Kaplan (2005, s. 167 – 170).

Mehmet Kaplan'ın sözleri, eğitim tarihimizde görüşleri ve uygulamaları ile yer etmiş olan Satı Bey'in "öğretmenliğin bir sanat" olduğu kanaatini hatıra getirir. Bir aktör gibi davranıp sınıfın ilgisini toplayacak, pedagojik gerekleri sağlayarak eğitim - öğretim sunacak kişinin, öğretmenliği sanat gibi icra etmesi Satı Bey'in fikirleri ile örtüşür.

"Satı Bey eğitimsel düşüncelerinde Fransız eserlerinden önemli ölçüde yararlanmış, yeni öğretim yöntemlerinin uygulamaya konmasını istemiştir. Toplumda herkesin öğretmenlik yapabileceği düşüncesine karşı çıkmış, öğretmenliğin özel yeteneklere, bilgilere dayanan bir meslek olduğunu savunmuştur. Ona göre bu gerçeğin anlaşılmaması eğitimin en önemli yarasıdır" Güven (2014, s. 192).

Bir eğitim tarihçisi ya da pedagog olmamasına rağmen yazarın görüşlerinin belli ölçüde eğitim tarihinin tecrübelerini içerdiği müşahede edilir.

Eğitim öğretim işlerinde millî bir taraf bulunur. Nesiller köklerinden beslenir. Yeryüzünde devamın bir şartı da geçmişini bilmektir. Bilhassa bu konuda titiz olan yazar milliyetçiliğe önem verir. Ona göre milliyetçilik işlevsel bir değerdir. Milliyetçiliği sadece düşman karşısında sergilenen bahadırlık olarak düşünmek sığlıktır. Batı sömürgeciliğinin antitezi olmakla birlikte milliyetçilik, millî olana karşı hassas olmaktır. Millî olanı kollayıcı olmaktır. Kaplan (1998). O, nesillere verilecek terbiyede millî bir yön olması kanaatindedir. Nitekim her milletin kendi tabiiyetini, seciyesini, hasletlerini yeni yetişen kuşaklara aktarması doğaldır. Ayrıca Kaplan'ın bu görüşlerinin fikirde, sanatta ve bilimde yerli olana destek çıkmak için olumlu bir zemin teşkil ettiği göz önünde tutulmalıdır.

Onun bu görüşlerinin eğitim çalışmalarının iyileştirilmesi için zamanında Ziya Gökalp'in sunduğu şu fikirlerle ne kadar benzerlik arz ettiğini görmek gerekir:

"Hakiki bir millet olmak için, maarifi milli kültüre intibak ettirmelidir. Bunun için okullar, bir taraftan tatbik edecekleri milli terbiye ile Türk milletinin sosyal vicdanında yaşayan değerleri yeni nesillere aşılarken, diğer taraftan da talim ile çağdaş Batı medeniyetinin ilmini öğretmelidirler. Kültürel Türkçülüğün ilk gayesi budur." Kafadar (1997, s. 231).

Kaplan tüm toplumu eğitim dairesi içine almak gerektiğine inanır. Bazı prensipler sadece okullarda öğretmenlerce öğretilmez. Toplum hayatı bizatihi eğitici bir özellik taşır. İnsan toplumun içinde yaşarken pek çok inceliği öğrenir. Bir genç okulda öğrendiğini toplum yaşantısında görmüyorsa öğrendikleri süreklilik arz etmez ve norma dönüşmez. Genç, milletin geleceğidir. Gelecek onun çalışmasına ve ahlakına bağlıdır. Okullardaki milyonlarca öğrenciye adalet, hukuk, başkalarına saygı duyulması anlatılıyor ancak toplumda bunlar karşılıksız kalıyorsa emekler heba oluyor demektir. Sosyal hayatın düzgün bir sistem halini alması için adalet prensibi zihinlere ve kalplere yerleşmelidir. İnsan adil olmalıdır. İnsan da yaşarken bunu toplumda görmelidir. Eğitimin toplum boyutu vardır ve toplumun kuşaklara öğretilenleri sağlıklı biçimde aktarma sorumluluğu bulunur.

4. Sonuç

Kaplan, ilim ve eğitim konularında yaşanan sorunların teşhislerini koyar. Söyledikleri, sorunların tafsilatlı dökümü değildir. Parlak bir tablo çizmez. Denemeleri bir bütün şeklinde incelendiğinde, yurdumuzda henüz elverişli düşünce ikliminin oluşmadığı sonucuna vardığı ortaya çıkar. İlim uygun koşullarda yeşerir. Eğitim denilen kurum bir günde ürün vermez. Yazar bunun için lüzumlu bulduğu tedbirleri sıralar.

Evvela lisanın kaynakları ortaya konmalıdır. Bir milletin lisanı, doğrudan milli kültürdür ve en büyük değerlerdendir. Türkçenin, Orta Asya'dan günümüze her safhasını içeren kuşatıcı bir lügati mevcut değildir. Mevcut lügatler milli kaynaklara değil başka lügatlere dayanır. Göktürk Kitabelerinden Türkiye Türkçesine uzanan ufku içeren güçlü, kapsamlı lügatler yazılmalıdır. Dil zenginliği, kültürde ve değerlerde derinleşmek demektir. Türk Dil Kurumu'na bu bakımdan çok büyük sorumluluk düşmektedir. Payına sorumluluk düşen bir başka kurum da Türk Tarih Kurumu'dur. Kaplan'a göre o da tarihimizin ve medeniyetimizin kaynaklarını layıkıyla ortaya koyamadığı için kültürümüz ve değerlerimiz tam manasıyla kavranamamaktadır. Milli tarihe dair tüm eserler günümüz Türkçesine çevrilmelidir. Kendisine nüfuz edilerek feyz alınacak eserler derhal ortaya konmalı, toplum bu kaynaklara yönlendirilmelidir. Mamafih Güzel Sanatlar Akademileri Türk sanatı ile sağlam, köklü bağlar kurmalıdır. Bu noktada Rıfkı Melûl Meriç, Sedad Hakkı Eldem gibi mühim örnekleri hatıra getirmek faydalıdır.[3]

[3] Rıfkı Melûl Meriç, Güzel Sanat Akademisi'nde hocalık yapmış, Türk İslam sanatlarına dair pek çok bilinmeyen vesikaya ulaşmış; geleneksel sanatların tanınması ve korunması için çalıştığı kurumda adeta milli bir kulvar açmıştır. Güzel Sanatlar Akademisi'ni, kendi köklerimizle beslenen bir kuruma döndürmek için çeşitli çalışmalar ortaya koymuştur.

Şu da belirtilmelidir ki Kaplan'ın kaleme aldığı bu denemelerin ardından ilgili kurumların yoğun ve takdir edilecek çalışmaları olmuştur. Eksikler vardır ancak büyük oranda düzelme sağlanmıştır. Yazarın kendi dönemine dair tespitleri kuşkusuz bugünün gerçekliğini tam olarak yansıtmaz. Yine de onun ifade ettiklerinin planlama ve motivasyon yönleri ile olumlu bir görev üstlendiği teslim edilmelidir.

Yazar, durmadan yabancı kaynaklara değer atfeden yaklaşımların anlamsız bir taklide yönelttiğini düşünür. Böylece kendini tekrarlayan kopya nesiller oluşur. Oysa özgün olan daima taklidinden kıymetlidir. Gençlerimize özgüven verecek bir eğitim lazımdır. Üreten insanlar yetiştirmek eğitimin gayesidir. Bunun için de köklere dönmek şarttır. Nitekim ilmin ve hikmetin özünün "kendini tanımak" prensibi olduğunu vurgulayan yazar bu noktadan yerli düşünceye giden anlamlı bir köprü kurar.

Şahsiyeti değer ifade eden Mevlana, Yunus, Hacı Bektaş, Nasreddin Hoca gibi insanları anlamak, tanıtmak lazımdır. Onlarda insanlığın büyük kıymetleri gizlidir. İlim ve eğitim de bu kıymetlerin cümlesindendir.

İlim ve din münasebetine değinmiş olan yazar, halka bu iki unsuru zıt kutuplar gibi takdim etmenin hata olduğundan hareketle aydınlarımıza görev düştüğünü belirtir. Bu esnada aydınlara da eleştiriler getirir çünkü onların sorumlu oldukları konularda ciddiyetsiz davrandıklarını düşünür. Özellikle kendi kültürlerini tanımada ve bu kültürün eserlerini okumada zaaf içinde olduklarına kânidir.

Kimi hâlâ envantere geçirilmemiş nice eserimiz vardır. Kapsamlı bir çalışma ile tüm birikim ortaya konmalıdır. Kaplan'ın söyledikleri zihin açıcıdır ve yeni önerileri akla getirir. Sözgelimi yazılan eserlerden yola çıkarak düşünce atlasları teşkil edilebilir.[4] Fikir, sanat, edebiyat eserleri kanonları oluşturulup nesillerin takip edeceği müşterek kitaplar meydana getirilebilir; üstelik bunların sayısı peyderpey artırılmalıdır.

İlim ve eğitim her ne kadar birbiri ile ilişkili olarak ele alınmış olsa da eğitim meselesi yazarın üzerinde daha fazla yoğunlaştığı konudur. Ona göre tüm sorunların temeli, eğitime yeteri kadar değer vermemektir. Eğitimdeki kök sorunlarımız halen çözülmemesi, büyük kayıplara sebep olmaktadır. Nesiller kötü yetişmektedir. Yazarın bilhassa adını zikrederek Milli Eğitim Bakanlığı'nı eleştirmesi çarpıcıdır. Türkiye'nin sosyal ve politik bir istikrarsızlık içinde olduğu, kaotik bir ortamı yaşadığı dönemde yazılmış olan bu denemelerde, bir an evvel çözüme ulaşma arzusundaki şiddetin tezahürü olan açık sözlü ve hararetli dil hemen fark edilmektedir.

Yazar, geç alınan tedbirlerin neye mal olduğunun bilincindedir. Birkaç asırda gerçekleşmiş çöküşün birkaç senede giderilmesi mümkün değildir. Eğitime dair siyasi polemikler faydasızdır. Bunun yerine planlama yapılması gereğine işaret eder. "Yeni insan tipi nasıl olmalı?" sorusunu yanıtlar. Halkla iç içe aydın bir veli tipine ihtiyaç olduğunu söyler. Onun yetiştirilmesi için de öğretici / hoca meselesinin halledilmesi gereklidir. Mehmet Kaplan değer üretmek ve iyi bir eğitim vermek için öğretmene,

---

"Türk Tezyini Sanatları ve Son Üstadlardan Altısı", "Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları I: Vesikalar", "Türk Cilt Sanat Tarihi Araştırmaları I: Vesikalar" onun güzel sanatlar sahasında yazdığı mühim eserlerdir. (Geniş bilgi için: http://www.islamansiklopedisi.info/ayrinti.php)
Sedad Hakkı Eldem de Güzel Sanatlar Akademisi'ne milli bir veçhe getirmek için uğraşmış, sivil Türk mimarisinin akademik düzeyde ele alınması için çaba sarf etmiştir. "Milli Mimari Meselesi", "Yerli Mimariye Doğru", "Türk Evi", "Geleneksel Mimari Araştırmaları" gibi çalışmaları ile Anadolu yapı sanatının özelliklerini akademi kültürüyle telif çabaları dikkate şayandır. (Geniş bilgi için: http://www.islamansiklopedisi.info/ayrinti.php)

[4] Hilmi Ziya Ülken, Orta Asya'dan yakın dönemlere dek Türk mütefekkirlerinin okuduğu ve ortaya koymuş olduğu eserleri incelemiş; bunlardan yola çıkarak "Türk Tefekkür Tarihi", "Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü", "Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi" gibi düşünce atlası olarak nitelendirebileceğimiz temel kaynak eserlerle okuyucuya, geçmişten bugüne düşünce tarihimizde etkili olan pek çok kitabı tanıtmıştır. Toplumun düşünce haritasını veren kimi eserleriyle Niyazi Berkes, Mümtaz Turhan gibi isimler de bu bağlamda anılabilir. Bu tarz çalışmalar birikimler, kaynaklar, kütüphaneler hakkında bilgi vermesi bakımından mühimdir. Ayrıca düşüncenin gelişimi ile kitap arasındaki ilgi ortaya konur. Böyle yetkin çalışmaların artırılması toplumun aydınlanması bakımından faydalı olacaktır.

öğretim üyesine, üniversitelere önem verir. Kimi 60'lı yılların Türkiyesini anlatan bu denemelerden halen değişmeyen hususlar, çözülmeyen sorunlar olduğunu görmek mümkündür.

Eğitimci çok cepheli olmalı, geniş imkânlar ve hür bir ortam içinde çalışabilmelidir. Kaplan'da eğitimci, özellikle edebiyat, sanat yeterliliğine sahip, millî düşünceyi eğitimin amaçlarına dahil edecek kişi olarak idealize edilir.

Milli tarihin ve İslamiyet'in ilmi şekilde ele alınması halinde hakiki atılımın gerçekleşeceği ümidinde olan Kaplan, yeni yorumlara ihtiyacımız olduğunu düşünür. Yeni şekiller aranmalıdır. Yaratıcılığın durması kötüdür. Geçmişi softaca yorumlamak yetersizdir. Mevlid gibi, Akif'in yol gösterici şiirleri gibi daha nice eserler kaleme alınabilir. Geleneğin yeniden yorumlanması kültür ve sanat hayatımıza canlılık katacaktır.

Düşünmeye kıymet verilmelidir. Sağlıklı düşünme metotları öğretilmelidir. Bu ulvi eylem sistem kazanmalıdır. Bununla birlikte sanat eğitimi, eğitim planlamasına dâhil olmalı, estetikten bihaber nesiller yetiştirilmemelidir. Elbette böyle bir eğitim vermek için asgari gereklilikler karşılanmalıdır. Kütüphanesiz, müzesiz, spor ve fikir kulüpleri olmadan eğitim olmaz. O, ayrıca eğitim yaparken öğrenciyi faal kılacak, onun dimağını kuvvetlendirecek ödevler verilmesi gerektiğini de ileri sürer.

Denemelerde, bugünün bile aktüalitesi olan nüfus ve eğitim ilişkisine değinilmiştir. Nüfus, eğitimin kalitesi üzerinde baskı oluşturur. Kalabalık sınıflar, ikili eğitim nüfusun eğitime baskısının somut sonuçlarıdır. Artan nüfusla başa çıkacak tarzda eğitim yapılandırılmalıdır. Ne var ki sayısal artışın niteliği getirmediğini gözlemleyen yazar, önceliğin nitelik olduğunu söyler. Kaplan'ın görüşlerinin eğitim tarihçilerimizin tespitleri ile örtüştüğü müşahede edilir.

Eğitimi okulla sınırlı kılmayan Mehmet Kaplan, bunun topyekûn bir çalışma olması gerektiğine değinir; zira eğitim sadece bireyin değil toplumun da kendini inşası manasına gelir.

Denemelerden ana hatları belli olan bir ilim ve eğitim programı çıkar. Yazarın böyle bir amacı olmasa dahi sistemli düşüncenin verimi ortadadır. Fikirleri ve öngörüleri ile Kaplan'ın bugünlere ışık tutabildiği ve halen geçerliğini koruyan teklifleri olduğu müşahede edilmektedir.

Kaynakça

ACAR, Mustafa Said, (2010), "Mehmet Kaplan'ın Eserlerinde Estetik, Sanat ve Edebiyat Eğitimi", Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit, (2009), Türk Eğitim Tarihi, Anı Yayıncılık, Ankara.

BÜYÜKKAVAS, Şeyma, (1997), "Mehmet Kaplan Hayatı-Fikirleri", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

ERENOĞLU, Dilek, (2008), "Mehmet Kaplan'ın Dil Üzerine Görüşleri", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 36, s. 65-80.

GÜVEN, İsmail, (2014), Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi, Ankara.

KAFADAR, Osman, (1997), Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma, Vadi Yayınları, Ankara.

KAPLAN, Mehmet, (1992), Âli'ye Mektuplar, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet, (1998), Büyük Türkiye Rüyası, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet, (2005), Nesillerin Ruhu, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KERMAN, Zeynep, (1989), "Mehmet Kaplan'a Göre Üniversitelerimiz", Hürriyet Gösteri, S. 103, s. 44-47. İstanbul.

ÖZYILMAZ, Ömer, (2013), Türk Milli Eğitim Sisteminin Sorunları ve Çözüm Arayışları, Pegem Akademi, Ankara .

SEL, Osman, (1993), "Mehmet Kaplan'ın Eğitim-Öğretim ile İlgili Görüşleri", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

http://www.islamansiklopedisi.info/ayrinti.php (Erişim Tarihi: 29.05.2015).

ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN OKUL VE ÖĞRETMENE İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI

Üzeyir OGURLU,
Yrd. Doç. DR. Kocaeli Üniversitesi, Eğtim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, uzeyirogurlu@gmail.com
Ercan ÖPENGİN,
Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi.
Emine HIZLI,
Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi.

ÖZ: Bu araştırma, üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmen kavramına ilişkin sahip oldukları metaforları ortaya koyma amacına yönelik gerçekleştirilmiştir. Bilim Sanat Merkezine devam eden 103 üstün yetenekli öğrencinin "Okul/Öğretmen ... gibidir, çünkü ..." ifadesine verdikleri cevaplar analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre, üstün yetenekli öğrencilerin okul kavramına ilişkin ürettikleri 48 metaforun 5 farklı kategoride toplandığı görülmüştür. Benzer şekilde öğretmen kavramıyla ilgili üstün yetenekli öğrencilerin ürettikleri 51 metaforun 5 farklı kategoride toplandığı görülmüştür. Öğrencilerin okul metaforları en fazla "huzur veren koruyucu bir ortam" kategorisinde toplanırken; öğretmenlerle ilişkin metaforlar ise "koruyan destekleyen kişi" kategorisinde toplanmakta olduğu görülmüştür. Ki kare testi sonucunda üstün yetenekli kız ve erkek öğrencilerin okul kavramıyla ilgili kavramsal kategorilerinde farklılık görülürken öğretmen kavramıyla ilgili herhangi bir farklılık bulunmamıştır. Okul türüne göre hem okul hem de öğretmen kavramına yönelik anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Öğrencilerin genellikle olumlu öğretmen ve okul metaforlarına sahip oldukları ve okul ile öğretmen algılarının benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: *Üstün Yetenekli Öğrenciler, Okul, Öğretmen, Metafor*

Metaphorical Perceptions of Gifted Students Related to School and Teacher

ABSTRACT: This research was aimed to reveal the metaphors that gifted students had regarding the concept of schools and teachers. In the study, responses of 103 gifted students, attended Art and Science Center, to 'School/Teacher is like … because …' were analyzed. The analysis results showed that 48 metaphors regarding school were gathered under 5 different conceptual categories. Similarly, 51 metaphors regarding teacher were also classified 5 different conceptual categories. Most of the metaphors regarded to school were gathered under the "peaceful and protective environment" category; and most of the metaphors about teachers were under the "supportive and protecting person" category. According to Chi-Square analysis, differences were found in conceptual categories related to school for gifted boys and girls, but there were no differences about teacher conceptual categories in terms of gender. No significant difference in school and teacher was observed according to the attended school type. The findings showed that generally the perception of students towards to school and teachers are both positive.

Keywords: *Gifted Students, School, Teacher, Metaphors*
I20 General

1.GİRİŞ

Okul, insanları sosyal hayattaki çeşitli rollere hazırlayan bir kurum olarak kabul edilir. Okul, toplum ve birey açısından önemli bir sosyal sistemdir. Taymaz (2009)'a göre okul, eğitim sisteminin en önemli unsurudur. Okula gitmek eğitim açısından güçlü bir kazanımdır (Demir, 2007). Okulda, belirlenen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi öğrencinin, öğretmenin ve okulun özellikleri gibi birçok faktöre bağlıdır. Bu faktörlerden birisi de öğrencilerin okul yaşamına dair algılarıdır. Özdemir ve Kalaycı (2013), öğrencilerin okula yönelik algı ve tutumlarının ortaya çıkarılmasında metaforların önemli bir araç olduğunu belirtmektedirler. Yob (2003) metaforu, kişinin yüksek düzeyde soyut, karmaşık veya kuramsal bir olguyu anlamada ve açıklamada kullanabileceği güçlü bir zihinsel araç olarak tanımlamaktadır. Metaforlar, bireyin geçmiş tecrübeleri yanında şimdiki düşüncelerini ve geleceğe ilişkin beklentilerini de yansıtır (Levine, 2005). Bunlarla birlikte metaforlar pratik bir veri toplama yöntemi olarak da kabul edilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Alan yazında okul algısına yönelik öğrenme, öğretme, öğretmen, öğrenci, yönetici, müfettiş, okul gibi kavramlara ilişkin metaforların incelendiği görülmektedir (Balcı, 1999; Cerit, 2008; Çuhadar & Sarı, 2007; Dönmez, 2008; Nalçacı & Bektaş, 2012; Ocak &

Gündüz, 2006; Özdemir, 2012; Özdemir & Kalaycı, 2013; Saban, 2004; Saban, Koçbeker & Saban, 2007; Taşdemir & Taşdemir, 2011; Toker-Gökçe & Bülbül, 2014 gibi). Örneğin, Balcı (1999) öğrencilerin okul ile ilgili metaforları arasında bakım, bilgi aktarımı, gençlerin yetiştirilmeleri olduğunu ortaya koymuştur. Çuhadar ve Sarı (2007) ise, öğrencilerin okul için geleceğimiz, bilgi yuvası, aydınlığa açılan kapı, sınav merkezli, öğrencilere güvenilmeyen bir yer, yasaklardan ibaret bir yer ve adaletin olmadığı bir yer gibi metaforlara sahip olduğunu belirtmişlerdir. Başka çalışmalarda ise öğrencilerin okul metaforları baskı yeri, koruma-geliştirme yeri ve yuva olmak üzere üç farklı kategoride ele alınmıştır (Özdemir, 2012; Özdemir & Kalaycı, 2013). Öğrencilerin öğretmenlerle ilgili metaforlarına bakıldığında Cerit (2008), öğrencilerin öğretmeni, bilgi kaynağı ve dağıtıcısı, ebeveyn, arkadaş, rehber ve çevresini aydınlatan kişi metaforları ile tanımladığını ortaya çıkarmıştır. Inbar (1996) ise öğrencilerin okulu fabrikaya, cezaevine, bahçeye, aileye, takıma, organizmaya, arı kovanına, hayvanat bahçesine benzettiğini ortaya koymuştur. Araştırma sonuçlarına bakıldığında öğrencilerin okul ve öğretmenlerle ilgili olumlu metaforların yanında olumsuz metaforlara da sahip olduğu görülmektedir.

Üstün yetenekli öğrenciler; zekâ, yaratıcılık, sanat kapasitesi veya özel akademik alanlarda yaşıtlarına göre yüksek düzeyde performans gösterdiği uzmanlar tarafından belirlenen ve bu alanlarda özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerdir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2007). VanTassel-Baska ve Stambaugh (2006) üstün yetenekli öğrencileri diğer akranlarından ayıran en önemli farklılıklar olarak, daha hızlı öğrenme kapasitesini (Colangelo, Assouline & Gross, 2004), problemleri daha rahat ve hızlı bulup çözme kapasitesini (Sternberg, 1985), soyut düşünceleri ustalıkla kullanabilme ve daha kolay bağlantı yapma kabiliyetini (Gallagher & Gallegher, 1994) aktarmıştır. Bu farklılıklar üstün yetenekli öğrencilerin okul algısını da etkileyebilir. Çünkü geleneksel okul sistemi bütün öğrencilere aynı süre içerisinde tek tip eğitim vermeyi hedeflemektedir (Levent, 2011). Geleneksel okul sisteminde üstün yetenekli çocuklar sıkılmakta ve akranlarına göre daha karmaşık ve çeşitli materyallere ihtiyaç duymaktadırlar (Clark, 2008; Maker & Nielson, 1995; Van Tassel-Baska & Olszewski-Kubilius, 1989). Bazı araştırmacılar, üstün yetenekli öğrencilerin, üstün olmayan akranlarına göre derslerde daha fazla sıkıldıklarını belirtmiştir (Kunkel, Chapa, Patterson, & Walling, 1992: Larson & Richards, 1991; Plucker & Mclntire, 1996; Plucker v.d., 2004; Sisk, 1988). Ayrıca araştırmalar üstün yetenekli çocukların okullarda zorlanmadıklarını ortaya koymuştur (Feldhusen & Kroll, 1991; Gallagher, Harradine, & Coleman, 1997). Üstün yetenekli öğrencilerin okulda sıkılmaları ve uygun düzeyde zorlanmamaları okul algılarını etkileyebilir. Bununla birlikte Feldhusen ve Kroll (1991), üstün yetenekli öğrencilerin okulda sıkılmasına karşın akranlarına göre okulu daha çok sevdiklerini bulmuştur. Karnes ve Whorton (1988), üstün yetenekli öğrencilerin okula karşı tutumlarını incelemiş ve bu öğrencilerin kendi performanslarına ve deneyimlerine karşı olumlu bir tutuma sahip olduklarını bulmuştur. Akademik olarak başarılı öğrencilerin diğer öğrencilere göre okula karşı daha olumlu bir algıya sahip olduğunu ortaya koyan araştırmalar da mevcuttur (Eder, 1989; Roznowski, Reith & Hong, 2000). Buna karşın, özellikle üstün yetenekli düşük başarı gösteren öğrencilerin okul algılarının olumsuz olduğu ortaya konmuştur (McCall, Evahn, & Krarzer, 1992; Rimm, 1995). Ülkemizde yakında zamanda Kaya, Erdoğan ve Çağlayan (2014) tarafından yapılan çalışmada üstün yetenekli öğrencilerin algıladıkları okul yaşam kaliteleri diğer öğrencilere göre daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Üstün yetenekli öğrencilerin okul algılarının farklı olması, farklı metaforlara sahip olabileceklerini akla getirmektedir.

Öğretmenler de üstün yetenekli öğrencilerin akademik yaşamları ve okul algılarında belirleyici olabilmektedir. Clark'a (2008) göre öğretmenler, öğrenme üzerinde en önemli etkiye sahip kişilerdir. Üstün yetenekliler öğretmenleriyle olan etkileşimden akranlarına göre daha fazla etkilenmektedirler (Croft, 2003). Yeni öğretmenler genelde üstün yetenekli öğrencilerin özelliklerinin farkında olmalarına rağmen, bu öğrenciler için uygun öğretimi nasıl gerçekleştirecekleri konusunda yeterli bilgiye sahip değildirler (Tomlinson vd., 1994). Araştırmalar, üstün yetenekli öğrencilerin akademik ihtiyaçlarının genel eğitim öğretmenleri tarafından karşılanmadığını ortaya koymuştur (Archambault vd.,1993, Westberg, Archambault, Dobyns & Salvin, 1993). Öğretmenlerin üstün yeteneklilere karşı tutumuyla ilgili farklı sonuçlar ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin Megay-Nespoli, (2001) öğretmenlerin olumlu bir tutuma sahip olduğunu bulurken bazı araştırmalar da öğretmenler arasında üstün yeteneklilere karşı olumsuz bir tutum olduğu ortaya çıkmıştır (Collins, 2001; Cramond & Martin, 1987 gibi). Öğretmenlerin bilgisi, tutumları ve yaklaşımı üstün yetenekli öğrencilerin öğretmen algısını ve dolaysıyla öğretmenlerle ilgili sahip oldukları metaforları da etkileyebilir.

Ülkemizde metaforlar kullanılarak üstün yeteneklilerle ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Kunt ve Tortop (2013) yapmış oldukları çalışmada üstün yetenekli öğrencilerin kendi okulları dışında devam ettikleri Bilim Sanat Merkezleri (BİLSEM) ile ilgili metaforik algılarını araştırmışlardır. Araştırmada üstün yetenekli öğrencilerin BiLSEM ile ilgili metaforların olumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Yine Mertol, Doğdu ve Yılar (2013) ise üstün yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler algısını metaforlar yoluyla incelerken

Arıkan ve Ünal (2015) ise matematik ile ilgili metaforları incelemiştir. Fakat literatürde üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmen algısı ile ilgili metaforik bir çalışma bulunmamaktadır.

En önemli algı araçlarından biri olarak metaforları araştırmak, eğitimle ilgili inanç ve varsayımlarının altında yatanları ortaya çıkarmak için önemlidir (Ben-Peretz, Mendelson, & Kron, 2003). Üstün yetenekliliklerin okul ve öğretmenlerle ilgili metaforlarının bilinmesi öğrenme ortamına karşı algılarını ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Ayrıca birçok araştırmacıya göre üstün yetenekli öğrencilerin düşük başarı yaşamasının sebeplerinden biri bu çocukların ihtiyaçlarının karşılanmadığı okul ortamlarıdır (Baker vd., 1998; Benbow & Stanley, 1996; Betts, Zau, & Rice, 2003; Colangelo, Assouline, & Gross, 2004; Kanevsky & Keighley, 2003). Bundan dolayı üstün yetenekli çocukların zamanlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri okul ortamında gerekli önlemlerin alınması adına okul ve öğretmen metaforlarının araştırılması önem arz etmektedir. Bu metaforların neler olduğunun bilinmesi onların potansiyellerini geliştirme alanlarına yönelik alınacak önlemlerle ilgili önemli bilgiler verecektir. Ayrıca üstün yetenekli öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılığa bakılması bu öğrencilerin okul ve öğretmen algılarına yönelik yapılacak rehberlik hizmetlerine katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte devlet okulu ve özel okula devam eden üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmen algısının incelenmesi okula sağlanacak imkanların değerlendirilmesi adına önem arz etmektedir. Bundan dolayı bu araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmen kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?
2. Bu metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?
3. Kavramsal kategoriler cinsiyete ve okul türüne göre farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada, üstün yetenekli olan öğrencilerin okul ve öğretmene ilişkin metaforlarını belirleyebilmek için nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilimde, farkında olunan fakat tam olarak da kavranamayan olguların ayrıntılı ve derinlemesine anlaşılmasına odaklanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Gerekli veriler araştırmanın odaklandığı olguyu tecrübe eden ve bu olguyu yansıtabilecek bireyler ya da gruplardan toplanır (Büyüköztürk vd., 2012).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmada çalışma grubu elverişli örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Araştırmaya büyükşehirde bulunan Bilim Sanat Merkezine devam eden 103 üstün yetenekli öğrenci katılmıştır. Bilim Sanat Merkezleri, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ve bakanlık tarafından tanılanan üstün yetenekli öğrencilerin eğitim sürecinde normal okul süresinin dışında ek olarak gittikleri bir kurumdur. Üstün yetenekli öğrencilerin 48'i kız; 55'i ise erkektir. Üstün yetenekli öğrencilerin devam ettiği sınıf düzeylerine bakıldığında 21 öğrenci beşinci sınıfa; 33 öğrenci altıncı sınıfa, 31 öğrenci yedinci sınıfa ve 18 öğrenci ise sekizinci sınıfa devam etmektedir. Okul türü olarak 49 üstün yetenekli öğrenci devlet okuluna devam ederken 54 öğrenci ise özel okula devam etmektedir.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmaya katılan üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmen kavramına ilişkin metaforlarını ortaya çıkarmak için 'Okul ……. benzer, çünkü ……' ile 'Öğretmen……. benzer, çünkü ……' cümlelerini tamamlamaları istenmiştir. Yarı yapılandırılmış olarak verilen bu türlü ifadeler metafor araştırmalarında veri toplama aracı olarak sıkça kullanılmıştır (Saban, 2004, 2008, 2009; Inbar, 1996 gibi). Öğrencilere yukarıdaki ifadenin yazılı olduğu boş bir form verilmiş ve onlardan sadece tek bir metafor üzerinde yoğunlaşarak düşüncelerini dile getirmeleri istenmiştir. Kullandıkları metaforu "çünkü" ifadesiyle mantıklı bir şekilde açıklamaları istenmiştir. Araştırmacılar tarafından öğrencilere araştırma konusu, içeriği ve önemi hakkında bilgi verilmiştir. Gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra öğrencilere düşünmeleri için 10 dakika süre tanınmış ve daha sonra araştırma formları toplanmıştır.

2.4. Verilerin Analiz Edilmesi ve Yorumlanması

Bu araştırmada verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde, benzer veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmekte ve bunlar anlaşılır biçimde organize edilerek yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, vd., 2012). Verilerin analizi gerçekleştirilirken Saban'dan (2008) faydalanılmıştır. Üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmen kavramlarına yönelik geliştirdikleri metaforların analizi ve yorumlanması üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Bu aşamalar şunlardır: (1) örnek metafor imgesi derleme aşaması, (2) kavramsal kategori geliştirme aşaması, (3) geçerlik ve güvenirliği sağlama aşaması.

Örnek metafor imgesi derleme aşaması: Bu aşamada öncelikle katılımcılar tarafından üretilen metaforların alfabetik sıraya göre geçici bir listesi yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda katılımcıların ifadelerinde, metaforların belirgin bir şekilde dile getirilip getirilmediğine bakılmıştır. Her katılımcının yazdığı metaforlar kodlanmıştır (örneğin, bilgi, anne, vb.). Bazı katılımcılar, örneğin, bir metafor imgesini sunmak yerine, genel olarak, okul ve öğretmenlere ilişkin kişisel düşüncelerini paylaşmıştır. Yine, bazı katılımcılar belli bir metafor imgesini dile getirdiği halde, o metafora yönelik geçerli bir açıklama yapmamıştır. Bunlara benzer durumda olan veriler, araştırmacılar tarafından geçersiz kabul edilmiştir. Geçersiz veri olarak değerlendirilen okul kavramına ilişkin 6 adet, öğretmen kavramına ilişkin 5 adet kâğıt elenerek araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Katılımcıların geçersiz değerlendirilen kağıtlarının ayıklanmasından sonra, okul kavramına ilişkin 48, öğretmen kavramına ilişkin 51 olmak üzere toplam 99 adet geçerli metafor elde edilmiştir. Daha sonra okul ve öğretmen kavramları için ayrı ayrı olmak üzere bu metaforlar tekrar alfabetik sıraya göre dizilmiş ve her metaforu temsil eden katılımcı kompozisyonlarından birer "örnek metafor ifadesi" seçilmiştir. Böylece, metaforların her biri için onu en iyi temsil ettiği varsayılan katılımcı metafor imgelerinin derlenmesiyle birlikte bir "örnek metafor listesi" oluşturulmuştur. Son olarak, bir metafor imgesini kimin ürettiğine ilişkin kişisel bilgiler, söz konusu metafor ifadesinin hemen ardında yer alan parantez içinde kodlanmıştır. Metaforun kime ait olduğunu belirtmek için, metaforun kaçıncı katılımcı tarafından ifade edildiğini gösteren sayı, katılımcının cinsiyetini belirtmek için E (erkek) ve K (kadın) harfleri, katılımcının sınıf düzeyini belirtmek için sınıfını gösteren 5, 6, 7 ve 8 rakamlarından biri ve katılımcının devam ettiği okul türünü belirtmek için D (devlet) ve Ö (özel) harfleri kullanılmıştır.

Kategori geliştirme aşaması: Bu aşamada, temel olarak katılımcılar tarafından üretilen metaforlar, okul ve öğretmen kavramlarına ilişkin sahip oldukları ortak özellikler bakımından ayrı ayrı incelenmiştir. Bu işlem, bir önceki aşamada oluşturulan "örnek metafor listesi" dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar tarafından okul ve öğretmen kavramlarına yönelik üretilen her metaforla ilgili kavrama ilişkin sahip olduğu bakış açısına göre belli bir kategori ile ilişkilendirilerek, ilk etapta araştırmacılar tarafından okul kavramı için 11 ve öğretmen kavramı için 8 adet farklı kavramsal kategori oluşturulmuştur. Daha sonra benzer kategoriler birleştirilerek her iki kavram için beşer adet kavramsal kategori belirlenmiştir. Bu kategoriler okul kavramı için; *baskıcı şekillendirici bir ortam, bilgilendirici öğretici bir ortam, gelişim dönüşümün olduğu sosyal bir ortam, huzur veren koruyucu bir ortam ve paradoksal bir ortam* şeklindedir. Öğretmen kavramı için ise; *baskı yapan emreden kişi, bilgi hazinesi, bin bir çeşit, eğitimin temel kaynağı ve seven koruyan destekleyen kişi* şeklindedir.

Geçerlilik ve güvenirliği sağlama aşaması: Yıldırım ve Şimşek (2013), elde edilen verilerin ayrıntılı olarak rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması nitel bir araştırmada geçerliliğin önemli ölçütleri arasında olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada, araştırma sonuçlarının geçerliğini sağlamak amacıyla iki önemli işlem gerçekleştirilmiştir. Bunlardan birincisi, veri analiz sürecinin özellikle kategori oluşturma aşamalarının detaylı bir şekilde açıklanmasıdır. İkincisi ise araştırmada elde edilen 99 metaforun her biri için, onu en iyi temsil ettiği varsayılan bir örnek metafor imgesinin derlenmesi ve bu metafor imgelerinin çoğuna bulgular kısmında bahsedilmesidir.

Araştırmanın güvenirliğini sağlamak için, araştırmada ulaşılan 10 kavramsal kategori altında verilen metafor imgelerinin eşleştirildiği kavramsal kategoriyi temsil edip etmediğini teyit etmek amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur (Miles & Huberman, 1994). Bu aşamada, katılımcılar tarafından üretilen okul kavramına yönelik 48 ve öğretmen kavramına yönelik 51 metafordan oluşan iki ayrı liste oluşturulmuş. Aynı zamanda okul ve öğretmen kavramlarına yönelik beşer kategoriyi içeren listeler de belirlenmiştir. Daha sonra Anadolu Üniversitesi'nde görev yapan bir alan uzmanına bu listeler verilmiş ve metaforlar ile kavramsal kategorileri eşleştirmesi istenmiştir. Uzmanın yaptığı eşleştirmeler araştırmacıların kendi eşleştirmeleri ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmalarda "görüş birliği" ve "görüş ayrılığı" sayıları tespit edilerek araştırmanın güvenirliği Miles ve Huberman'ın (1994) formülü (Güvenirlik = görüş birliği / görüş birliği + görüş ayrılığı X 100) kullanılarak hesaplanmıştır. Bu hesaplamada güvenirlik için uyumun %90 ve üzeri olduğu durumlar arzu edilen düzeydir. Güvenirlik çalışması kapsamında görüşüne başvurulan uzman okul kavramı için 4

metaforu (“dershane”, “kalem”, “otel” ve “hayat” metaforlarını) araştırmacılardan farklı bir kategoriyle ilişkilendirmiştir. Bu durumda, okul kavramı için güvenirlik = 44 / 44 + 4 X 100 = %92 olarak hesaplanmıştır. Öğretmen kavramı için ise uzman 3 metaforu (“melek”, “çiftçi” ve “anti virüs programı” metaforlarını) araştırmacılardan farklı bir kategoriyle ilişkilendirmiştir. Bu durumda, öğretmen kavramı için güvenirlik = 48 / 48 + 3 X 100 = %94 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmada gerçekleştirilen güvenirlik çalışmasında toplamda %93 oranında bir uzlaşma sağlanmıştır.

Bu işlemden sonra metafor ve kavramsal kategorileri temsil eden katılımcı sayıları (f) ve yüzde (%) değerleri hesaplanmıştır. Son olarak üstün yetenekli öğrencilerin okula ve öğretmenlere yönelik ürettiği metaforların oluşturduğu kavramsal kategorilerin, öğrencilerin cinsiyetleri ve devam ettikleri okul türleri (devlet-özel) bağlamında farklılık gösterip göstermediğini sınamak için ki-kare testi uygulanmıştır ve sonuçlar analiz edilerek yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, üstün zekâlı öğrencilerin okul ve öğretmenlere ilişkin ürettikleri metaforlar tablolar halinde sunulmuştur. Öncelikle her iki kavrama dair üretilen metaforlar, ayrı kavramsal kategoriler altında sınıflandırılmıştır. Daha sonra oluşturulan bu kavramsal kategorilerden örnek metaforlar verilmiştir. Son olarak bu metaforlara ilişkin geliştirilen kavramsal kategoriler cinsiyet ve okul türü bağlamında incelenmiştir. Önce okulla ile ilgili bulgular daha sonra da öğretmenlerle ilgili bulgular ele alınmıştır.

3.1.Okula İlişkin Metaforlar

Bu çalışmada okula ilişkin toplamda 103 katılımcıdan görüş alınmış ancak 6 katılımcının görüşleri geçersiz sayılmıştır. Kalan 97 katılımcı tarafından geçerli 48 metafor üretilmiştir. Katılımcılar tarafından okula ilişkin üretilen metaforlar ve bunların yer aldığı kategoriler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.

Okula İlişkin Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

Kategoriler	*f*	*%*	*Kategorilere Dâhil Edilen Metaforlar*	*f*	*%*
Huzur veren koruyucu bir ortam	28	28,9	Ev(17), yuva (6), aile(1), akraba(1), apartman(1), huzur kaynağı (1), tirexe (1	7	14,5
Baskıcı, şekillendirici bir ortam	23	23,7	Hapishane(8), kışla(3), labirent(2), vücut(2), akıl hastanesi(1), cahil(1), cehennem(1), çamaşır makinesi(1), işkence (1), kafes(1), komünist ülke(1), yetimhane(1)	12	25
Bilgilendirici, öğretici bir ortam	20	20,6	Kütüphane (5), bilgi yuvası(4), disk(2), kitap(2), ansiklopedi(2), beyin doldurma merkezi(1) bilgi(1), dershane(1), hard lamba(1), temel (1)	10	20,8
Gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam	14	14,4	Ağaç(2), bahçe(2), hayat(2), karınca yuvası(2), kovan(2), galaksi(1), otel(1), saksı(1), sosyal kurum(1)	9	18,7
Paradoksal bir ortam	12	12,4	Yemek(3), brokoli(1), ev ödevi(1), gece gündüz(1), kalem(1), karnabahar(1), mahmurluk(1), mahzen(1), mantar(1), uyku (1),	10	20,8

Not: Metaforların yanındaki parantez içindeki rakamlar metaforların sayısını belirtmektedir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi üstün yetenekli öğrenciler tarafından üretilen 48 metafor 5 kategori altında toplanmıştır. Okula ilişkin metaforların çoğunluğu tek bir katılımcı tarafından üretilmiştir. Ev metaforu 17 farklı katılımcı tarafından üretilerek, en fazla üretilen metafor olmuştur. Yine benzer anlama gelebilecek yuva metaforu da 6 katılımcı tarafından üretilmiştir. Olumsuz bir metafor olan hapishane ise 8 farklı katılımcı tarafından belirtilmiştir. Kütüphane metaforu 5, bilgi yuvası 4, yemek ve kışla 3, labirent, vücut,

ansiklopedi, hard disk, kitap, ağaç, bahçe, hayat, karınca yuvası ve kovan ise 2 kez üretilmişlerdir. Geriye kalan metaforlar ise birer kez üretilmiştir.

Metaforların kavramsal kategorilere dağılımına bakıldığında, en fazla %28,9 ile "huzur veren koruyucu bir ortam"da toplandığı görülmektedir. Geri kalan 4 kategori ise sırasıyla "baskıcı, şekillendirici bir ortam" (%23,7), "bilgilendirici, öğretici bir ortam" (%20,6), "gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam" (%14,4) ve "paradoksal bir ortam" (%12,4) kategorileridir. Üretilen metafor sayısı bağlamında bakıldığında en fazla metafor 12 sayı ile "baskıcı, şekillendirici bir ortam" kategorisinde yer almaktadır. "Bilgilendirici, öğretici bir ortam" ve "paradoksal bir ortam" kategorilerinde 10'ar metafor bulunurken, "gelişim dönüşümün olduğu sosyal bir ortam" kategorisinde 9 ve "huzur veren koruyucu bir ortam" kategorisinde ise 7 metafor bulunmaktadır.

Kategori 1: Huzur veren koruyucu bir ortam: Bu kategoride yer alan metaforlar genel olarak okulu olumlu, güzel bir ortam olarak göstermektedir. Katılımcılar okulu ev, yuva gibi kavramlarla eşleştirerek, okulun sıcak, huzur veren ve güvende hissedilen bir ortam olduğunu vurgulamaktadır. Tablo 1'e göre, bu kategori 28 katılımcı (%28,9) ve 7 metafor (%14,5) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *ev (f=17), yuva (f=6), aile (f=1), akraba (f=1),, apartman (f=1), huzur kaynağı (f=1), tirexe (f=1).* Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen katılımcı ifadeleri örnek olarak verilmiştir.

"Okul eğitim evi gibidir, çünkü orada oyun oynarız, arkadaş buluruz, eğitim görürüz." (34,K,5,D)

"Okul aile gibidir, çünkü herkesin birbirine saygısı var." (88,K,8,Ö)

"Okul yakınlarımız gibidir, çünkü bizi korur, içine kötü söz vb. girmez." (92,E,7,Ö)

"Okul bir huzur kaynağı gibidir, çünkü evimizden sonra bizi eğiten yerdir." (28,K,6,D)

"Okul tirexe gibidir, çünkü dışardan gelen darbelere dayanıklıdır." (31,E,5,D)

" Okul yuvam gibidir, çünkü orada mutluyum." (6,K,5,D)

Kategori 2: Baskıcı, şekillendirici bir ortam: Bu kategoride genel olarak okulu olumsuz yansıtan metaforlar yer almaktadır. Katılımcılar tarafından okulun baskıcı, bireylerin farklılıklarını yok etmeye çalışan ve sıkıcı bir yer olduğu belirtilmektedir. Tablo 1'e göre, bu kategori 23 katılımcı (%23,7) ve 12 metafor (%25) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *hapishane (f=8), kışla (f=3), labirent (f=2), vücut (f=2), akıl hastanesi (f=1), cahil (f=1),cehennem (f=1), çamaşır makinası (f=1), işkence (f=1), kafes (f=1), komünist ülke (f=1), yetimhane (f=1).* Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen metafor örnekleri verilmiştir.

"Okul cehennem gibidir, çünkü çok sıkıcıdır." (57,E,7,Ö)

"Okul çamaşır makinesi gibidir, çünkü hepimizi sıkar." (38,K,8,D)

"Okul bilgisiz bir insan gibidir, çünkü öğrettiklerinin kesinlikle doğru olduğunu ifade eder." (26,K,8,D)

"Okul komünist bir ülke gibidir, çünkü farklı görüşleri silmeye çalışır." (55,E,7,Ö)

"Okul hapishane gibidir, çünkü öğrenciler zorla tutuluyor." (67,K,8,Ö)

"Okul tavuk kafesi gibidir, çünkü mahkum tutup test çözdürüyorlar." (29,E,6,D)

"Okul karakol gibidir, çünkü davranışlarımızdan yargılanıyoruz." (33,K,7,D)

Kategori 3: Bilgilendirici, öğretici bir ortam: Bu kategoride yer alan metaforlar, okulun işlevi olarak bilgi vermesini ve bireyleri eğitmesini ön plana çıkarmaktadır. Katılımcılar ürettikleri metaforlarla, okulun bir aydınlanma yeri, bilginin alındığı temel kaynak olduğunu vurgulamaktadır. Bu kategori 20 katılımcı (%20,6) ve 10 metafor (%20,8) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki

metafor imgeleri şunlardır: *kütüphane (f=5), bilgi yuvası (f=4), ansiklopedi (f=2), hard disk (f=2), kitap (f=2), beyin doldurma merkezi (f=1), bilgi (f=1) ,dershane (f=1), lamba (f=1), temel (f=1).* Aşağıda bu kategoriye giren ifadelerden örnekler verilmiştir.

"Okul ansiklopedi gibidir, çünkü çok şey öğretir." (1,E,6,D)

"Okul beyin doldurma merkezi gibidir, çünkü bir şeyler öğreniyoruz." (93,E,7,Ö)

"Okul öğrenilmiş bir bilgi gibidir, çünkü oraya gittikçe yeni şeyler öğrenirsin." (73,K,7,Ö)

"Okul hard diske benzer, çünkü yeni bilgileri beynimize kaydetmemizi sağlar." (43,E,6,D)

"Okul kütüphane gibidir, çünkü bize bilgi dağıtır." (75,E,5,Ö)

"Okul kitaba benzer, çünkü her sayfasında farklı bilgiler sunar." (37,K,7,D)

"Okul lambaya benzer, çünkü okula gidersek aydınlanırız." (16,K,5,D)

Kategori 4: Gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam: Bu kategoride katılımcılar, okulun dönüştürücü ve gelişimi destekleyen yönünü vurgulamaktadırlar. Okul, bireylerin büyüdüğü, geliştiği ve farklılaştığı sosyal bir ortam olarak gösterilmektedir. Tablo 1'e göre, bu kategori 14 katılımcı (%14,4) ve 9 metafor (%18,7) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *ağaç (f=2), bahçe (f=2), hayat (f=2), karınca yuvası (f=2), kovan (f=2), galaksi (f=1), otel (f=1), saksı (f=1), sosyal kurum (f=1).* Aşağıda örnek katılımcı ifadeleri bulunmaktadır.

"Okul ağaca benzer, çünkü okula başladığımızda bir tohumuz bitirince meyve veren bir ağaç." (65,K,7,Ö)

"Okul oyun bahçesi gibidir, çünkü bilgileri eğlenerek öğreniriz." (8,K,8,D)

"Okul bir galaksi gibidir, çünkü bilgiler tükenmez farklılaşır, değişir." (49,K,6,Ö)

"Okul hayat gibidir, çünkü öğrenciler yaşam mücadelesi verir." (11,E,5,D)

"Okul otel gibidir, çünkü her taraf konuşman gereken insanlarla dolu." (24,K,6,D)

"Okul saksı gibidir, çünkü öğrenciler gelir yapraklar oluşur, mezun olunca yapraklar kurur." (66,K,6,Ö)

Kategori 5: Paradoksal bir ortam: Bu kategoride yer alan metaforlar daha çok okulun hem olumlu hem de olumsuz taraflarını aynı anda temsil eden imgelerden oluşmaktadır. Katılımcılar, kullandıkları metaforlar ile okulun bir tarafta sevilen, yararlı yönlerini öte taraftan da pek sevilmeyen, sıkıcı yönlerini tek bir imge ile vurgulamaktadırlar. Bu kategori 12 katılımcı (%12,4) ve 10 metafor (%20,8) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *yemek (f=3), brokoli (f=1), ev ödevi (f=1), gece gündüz (f=1), kalem (f=1), karnabahar (f=1), mahmur (f=1), mahzen (f=1), mantar (f=1), uyku (f=1).* Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen katılımcı ifadeleri örnek olarak verilmiştir.

"Okul brokoliye benzer, çünkü zevksiz ama faydalıdır." (79,K,6,Ö)

"Okul karnabahar gibidir, çünkü gitmek zorundasındır ama sevmezsin." (68,K,7,Ö)

"Okul sabah kalktığım halim gibidir, çünkü hem sinir bozucudur hem mutluluk verir." (41,K,6,D)

"Okul mantar gibidir, çünkü faydalı ama sıkıcıdır." (30,E,6,D)

"Okul uykuya benzer, çünkü tatillerde özlersin normalde nefret edersin." (2,K,6,D)

"Okul sebze yemeği gibidir, çünkü sevmiyorsun fakat sağlığın için yiyorsun." (47,K,8,D)

3.2. Okula İlişkin Kavramsal Kategorilerin Cinsiyet ve Okul Türü Bağlamında Karşılaştırılması

Cinsiyete göre farklılıklar: Katılımcıların okula ilişkin ürettikleri metaforları kapsayan kavramsal kategorilerin, katılımcıların cinsiyetleri ile ilişkisine dair yapılan ki- kare testi sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2.

Okula İlişkin Kavramsal Kategorilerin Öğrencilerin Cinsiyetleri Bakımından Karşılaştırılması

Kavramsal kategori	**Kız**		**Erkek**	
	f	*%*	*f*	*%*
Huzur veren koruyucu bir ortam	13	27,7	15	30,0
Baskıcı şekillendirici bir ortam	7	14,9	16	32,0
Bilgilendirici öğretici bir ortam	8	17,0	12	24,0
Gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam	10	21,3	4	8,0
Paradoksal ortam	9	19,1	3	6,0

χ^2 = 9,953, df=4, p =.041, p < .05

Tablo 2' ye göre, kız ve erkek öğrencilerin okul kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler birbirlerinden anlamlı şekilde farklılık göstermektedir (χ^2 = 9,953, df=4, p < .05). Tablo 2 incelendiğinde, kız öğrencilerin "Gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam" (%21,3) ve "Paradoksal ortam" (%19,1) kategorilerinde erkek öğrencilerden daha fazla metafor ürettikleri görülmektedir. Erkek öğrencilerin ise "Baskıcı şekillendirici bir ortam" (%32), "Bilgilendirici öğretici bir ortam" (%24) ve "Huzur veren koruyucu bir ortam" (%30) kategorilerinde kızlardan daha fazla metafor ürettikleri görülmektedir.

Öğrencilerin Devam Ettikleri Okul Türüne Göre Farklılıklar: Katılımcıların okula ilişkin ürettikleri metaforları kapsayan kavramsal kategorilerin, katılımcıların devam ettikleri devlet-özel okul türü ile ilişkisine dair yapılan ki- kare testi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3.

Okula İlişkin Kavramsal Kategorilerin Öğrencilerin Okulları Bakımından Karşılaştırılması

Kavramsal kategori	**Devlet**		**Özel**	
	f	*%*	*f*	*%*
Huzur veren koruyucu bir ortam	15	31,2	13	26,5
Baskıcı şekillendirici bir ortam	12	25,0	11	22,4
Bilgilendirici öğretici bir ortam	10	20,8	10	20,4
Gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam	5	10,4	9	18,4
Paradoksal ortam	6	12,5	6	12,2

χ^2 = 1,319, df=4, p =.858, p >.05

Tablo 3' e göre, devlet ve özel okula devam eden katılımcıların okul kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler birbirlerinden anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir (χ^2 = 1,319, df=4, p >.05).

3.3. Öğretmene İlişkin Metaforlar

Bu çalışmada öğretmene ilişkin toplamda 103 katılımcıdan görüş alınmış ancak 5 katılımcının görüşleri geçersiz sayılmıştır. Kalan 98 katılımcı tarafından geçerli 51 metafor üretilmiştir. Katılımcılar tarafından öğretmene ilişkin üretilen metaforlar ve bunların yer aldığı kategoriler tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5'te görüldüğü gibi üstün yetenekli öğrenciler tarafından üretilen 51 metafor 5 kategori altında toplanmıştır. Öğretmene ilişkin üretilen metaforlar okula ilişkin üretilenlere benzer şekilde çoğunluğu tekil bir katılımcı tarafından üretilmiştir. En fazla üretilen metafor 15 katılımcı tarafından türetilen "anne-baba" metaforudur. Öğretmen 8 katılımcı tarafından kitaba benzetilmiştir. Olumsuz bir metafor olan gardiyan ise 5 farklı katılımcı tarafından belirtilmiştir. Anne metaforu 4 kez, arkadaş, melek, çiçek, kraliçe arı ve su 3 kez, kalem, mum, ödev veren, patron, polis, komutan, örümcek, ışık ve bilgisayar metaforları 2 kez üretilmiştir. Geriye kalan metaforlar ise birer katılımcı tarafından üretilmişlerdir.

Tablo 5.

Öğretmene İlişkin Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı

Kategoriler	*f*	*%*	*Kategorilere Dâhil Edilen Metaforlar*	*f*	*%*
Seven, koruyan destekleyen kişi	35	35,7	Anne baba(15), anne(4), arkadaş(3), melek(3), çiçek(3), aslan(1), bahçıvan(1), beyin cerrahı(1), böbrek(1), çiftçi(1), lider(1), yaşam koçu(1)	12	23,5
Baskı yapan emreden kişi	23	23,5	Gardiyan(5), kraliçe arı(3), ödev veren(2), patron(2), polis(2), komutan(2), anti virüs programı(1), cadı(1), canavar(1), işkenceci(1), Rus oligarşisi(1), robot(1), zalim(1)	13	25,5
Bilgi hazinesi	19	19,4	Kitap(8), örümcek (2), ışık(2), ansiklopedi(1), bardak(1), bilgi kaynağı(1), ders veren(1), iyi insan(1), ipucu(1), yazı(1)	10	19,6
Eğitimin temel kaynağı	11	11,2	Su(3), kalem(2), mum(2), anakart(1), kolon(1), nehir(1), organ(1)	7	13,7
Bin bir çeşit	10	10,2	Bilgisayar(2), bitki(1), değişken(1), deniz kabuğu(1), hava(1), denklem(1), gezegen(1), havuç(1), resim defteri(1)	9	17,6

Not: Rakamlar, kategorilerdeki katılımcıların ve metaforların sayısını (f) ve yüzdesini (%) belirtmektedir.

Metaforların kavramsal kategorilere dağılımına bakıldığında, en fazla 35 katılımcının katkısı ile "seven, koruyan destekleyen kişi" kategorisinde toplandığı görülmektedir. Geri kalan 4 kategori ise sırasıyla 23 katılımcı ile "baskı yapan emreden kişi", 19 katılımcı ile "bilgi hazinesi", 11 katılımcı ile "eğitimin temel kaynağı" ve 10 katılımcı ile "bin bir çeşit" kategorileridir. Üretilen metafor sayısı bağlamında bakıldığında en fazla metafor 13 sayı ile "baskı yapan emreden kişi" kategorisinde yer almaktadır. "Seven, koruyan destekleyen kişi" kategorisinde 12 metafor bulunmaktadır. "Bilgi hazinesi" kategorisinde 10, "bin bir çeşit" kategorisinde 9 ve son olarak "eğitimin temel kaynağı" kategorisinde 7 metafor yer almaktadır.

Kategori 1: Seven, koruyan destekleyen kişi: Bu kategoride yer alan metaforlar genel olarak öğretmenleri cana yakın, destekleyici bireyler olarak yansıtmaktadırlar. Katılımcılar öğretmenleri, hayatlarında çok önemli gördükleri anne- baba gibi kavramlarla özdeşleştirerek, onların sevilen, güvenilir bireyler olduklarını vurgulamaktadırlar. Tablo 5'e göre, bu kategori 35 katılımcı (%35,7) ve 12 metafor (%23,5) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *Anne baba (f=15), anne (f=4),*

arkadaş (f=3), melek (f=3), çiçek (f=3), aslan (f=1), bahçıvan (f=1), beyin cerrahı (f=1), böbrek (f=1), çiftçi (f=1), lider (f=1), yaşam koçu (f=1). Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen metaforlardan örnekler verilmiştir.

"Öğretmen anneme benzer, çünkü hayatıma yardım eder." (73,E,7,Ö)

"Öğretmen anne-babamız gibidir, çünkü bizi korur dersleri öğretir" (15,K,5,D)

"Öğretmenler arkadaş gibidir, çünkü bizimle çok fazla ilgilenirler." (31,E,5,D)

"Öğretmen bahçıvan gibidir, çünkü bitkileri büyütür ve sular." (47,K,8,D)

"Öğretmen böbreğe benzer, çünkü zararlı öğrencileri(maddeleri) okuldan(vücuttan) atar" (67,K,7,Ö)

"Öğretmen çiftçi gibidir, çünkü ürünler büyüyene kadar gözü gibi bakar." (3,K,6,D)

"Öğretmen bir çiçeğe benzer, çünkü çok güler yüzlüdür." (74,E,7,Ö)

Kategori 2: Baskı yapan emreden kişi: Bu kategoride genel olarak öğretmeni olumsuz yansıtan metaforlar yer almaktadır. Katılımcılar tarafından öğretmenlerin baskıcı, öğrencilere söz hakkı tanımayan, onlara sürekli iş yükleyen kimseler oldukları belirtilmektedir. Bu kategori, 23 katılımcı (%23,5) ve 13 metafor (%25,5) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *gardiyan (f=5), kraliçe arı (f=3), ödev veren (f=2), patron (f=2), polis (f=2), komutan (f=2), anti virüs programı (f=1), cadı (f=1), canavar (f=1), işkenceci (f=1), Rus oligarşisi (f=1), robot (f=1), zalim (f=1).* Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen katılımcı ifadeleri örnek olarak verilmiştir.

"Öğretmenler gardiyan gibidir, çünkü özgürlüklerimizi kısıtlar." (59,K,7,Ö)

"Öğretmenler kraliçe arı gibidir, çünkü hep bir şey istiyorlar biz de çalışıyoruz." (55,K,6,Ö)

"Öğretmenler ödev verici gibidir, çünkü habire ödev verirler" (87,E,8,Ö)

"Öğretmenler patron gibidir, çünkü onların sözünden çıkmıyoruz" (18,E,8,D)

"Öğretmenler polis gibidir, çünkü öğrencileri yargılarlar." (33,K,7,D)

"Öğretmenler komutan gibidir, çünkü bize ne yapıp yapmamamızı söyler." (24,E,6,D)

"Öğretmenler Rus oligarşisi gibidir, çünkü haksız olanlar bile haklıyız derler." (56,E,7,Ö)

Kategori 3: Bilgi hazinesi: Bu kategoride yer alan metaforlar öğretmenlerin birincil işlevleri olan bilgi vermeyi ve bireyleri eğitmesini ön plana çıkarmaktadır. Katılımcılar ürettikleri metaforlarla, öğretmenlerin bireyleri aydınlattıklarına vurgu yapmaktadır. Bu kategoride 19 katılımcı (%19,4) ve 10 metafor (%19,6) bulunmaktadır. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *Kitap (f=8), örümcek (f=2), ışık (f=2), ansiklopedi (f=1), bardak (f=1), bilgi kaynağı (f=1), ders veren (f=1), iyi insan (f=1), ipucu (f=1), yazı (f=1).* Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen katılımcı ifadeleri örnek olarak verilmiştir.

"Öğretmenler kitap gibidir, çünkü her şeyi biliyorlar." (82,E,6,Ö)

"Öğretmenler örümceğe benzer, çünkü bilgi ağları örer." (68,E,7,Ö)

"Öğretmenler içi dolu bardak gibidir, bardak içindeki bilgileri bize içirir" (88,K,7,Ö)

"Öğretmenler bağıran bilgi kaynaklarına benzer, bazı öğretmenler aynı böyledir." (81,K,7,Ö)

"Öğretmenler ışık gibidir, çünkü bilgileriyle aydınlatır" (6,K,5,D)

"Öğretmenler iyi insanlara benzer, çünkü bize bir şeyler öğretirler." (40,E,7,D)

"Öğretmenler ansiklopedi gibidir, çünkü her bilgiyi bilir." (92,E,5,Ö)

Kategori 4: Eğitimin temel kaynağı: Bu kategoride yer alan metaforlar öğretmenlerin eğitimin vazgeçilmezleri olarak betimlemektedirler. İnsanların hayatlarına önemli katkılar sundukları, özellikle bireylerin bilgi edinimlerindeki rollerinden dolayı, öğretmenler eğitim kurumunun temel kaynağı olarak görülmektedir. Tablo 5'e göre, bu kategori 11 katılımcı (%11,2) ve 7 metafor (%13,7) tarafından temsil edilmektedir. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *Su (f=3), kalem (f=2), mum (f=2), anakart (f=1), kolon (f=1), nehir (f=1), organ (f=1).* Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen katılımcı ifadeleri örnek olarak verilmiştir.

"Öğretmenler anakarta benzer, çünkü okulun tabanını oluştururlar." (43,E,6,D)

"Öğretmenler kaleme benzer, çünkü mürekkebi bitse de yazısı kalır." (65,K,7,Ö)

"Öğretmenler bir binanın direkleri gibidir, çünkü onlar olmazsa okul olmaz." (5,K,8,D)

"Öğretmen muma benzer, çünkü erir ama etrafına ışık saçar." (37,K,7,D)

"Öğretmen su gibidir, çünkü bizi büyütür geliştirir." (71,E,7,Ö)

"Öğretmenler organlara benzer, çünkü vücudun işlevleri ona bağlı." (4,E,8,D)

Kategori 5: Bin bir çeşit: Bu kategoride yer alan metaforlar daha çok öğretmenlerin farklılıklarını betimlemektedirler. Onların hem olumlu hem de olumsuz taraflarını aynı anda temsil eden imgelerden oluşmaktadır. Katılımcılar, kullandıkları metaforlar ile öğretmenlerin değişken ruh hallerini imgelemektedirler. Bazı öğretmenlerin kimi durumlarda iyi, olumlu, kimi durumlarda ise olumsuz tavırlar sergilediklerini belirtmektedirler. Ayrıca bazı metaforlarla da öğretmenler arasında farklı öğretmenlerin bulunduğuna vurgu yapmaktadırlar. Bu kategori 10 katılımcı (%10,2) ve 9 metafor (%17,6) bulunmaktadır. Bu kategorideki metafor imgeleri şunlardır: *Bilgisayar (f=2), bitki (f=1), değişken (f=1), deniz kabuğu (f=1), hava (f=1), denklem (f=1), gezegen (f=1), havuç (f=1), resim defteri (f=1).* Aşağıda bu kategoriyi temsil ettiği düşünülen katılımcı ifadeleri örnek olarak verilmiştir.

"Öğretmenler bilgisayar gibidir, çünkü bazen sıkar bazen eğlendirir" (62,E,6,Ö)

"Öğretmenler bitkiler gibidir, çünkü her öğretmen farklıdır." (25,K,6,D)

"Öğretmenler deniz kabuğu gibidir, çünkü iyisi de var kötüsü de." (19,K,8,D)

"Öğretmenler denklemlere benzer, çünkü bazen anlamazsın bazen çözersin." (69,K,7,Ö)

"Öğretmen hava gibidir, çünkü bazen çok yağar acı çektirir, bazen çok iyidir." (79,K,6,Ö)

"Öğretmenler havuç gibidir, çünkü kızsalar da sevgi vardır." (66,K,6,Ö)

"Öğretmenler resim defteri gibidir, çünkü hepsi farklıdır." (41,K,6,D)

3.4. Öğretmene İlişkin Kavramsal Kategorilerin Cinsiyet Ve Okul Türü Bağlamında Karşılaştırılması

Cinsiyete göre farklılıklar: Katılımcıların öğretmene ilişkin ürettikleri metaforları kapsayan kavramsal kategorilerin, katılımcıların cinsiyetleri ile ilişkisine dair yapılan ki- kare testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6.

Öğretmene İlişkin Kavramsal Kategorilerin Öğrencilerin Cinsiyetleri Bakımından Karşılaştırılması

Kavramsal kategori	**Kız**		**Erkek**	
	f	*%*	*f*	*%*
Baskı yapan emreden kişi	9	19,1	14	27,5
Bilgi hazinesi	7	14,9	12	23,5
Bin bir çeşit	7	14,9	3	5,9
Eğitimin temel kaynağı	4	8,5	7	13,7
Seven, koruyan destekleyen kişi	20	42,6	15	29,5

χ^2 = 5,381, df=4, p =.858, p > .05

Tablo 6 incelendiğinde, kız ve erkek öğrencilerin öğretmen kavramına ilişkin ürettikleri metaforların oluşturduğu kavramsal kategoriler arasında görülen farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı değildir (χ^2 = 9,953, p >.05).

Öğrencilerin Devam Ettikleri Okul Türüne Göre Farklılıklar: Katılımcıların öğretmene ilişkin ürettikleri metaforları kapsayan kavramsal kategorilerin, katılımcıların devam ettikleri okul türü (devlet-özel) ile ilişkisine dair yapılan ki- kare testi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7.

Öğretmene İlişkin Kavramsal Kategorilerin Öğrencilerin Okulları Bakımından Karşılaştırılması

Kavramsal kategori	**Devlet**		**Özel**	
	f	*%*	*f*	*%*
Baskı yapan emreden kişi	10	20,8	13	26,0
Bilgi hazinesi	9	18,8	10	20,0
Bin bir çeşit	3	6,2	7	14,0
Eğitimin temel kaynağı	7	14,6	4	8,0
Seven, koruyan destekleyen kişi	19	39,6	16	32,0

χ^2 = 3,080, df=4, p=.545, p >.05

Tablo 7' e göre, devlet ve özel okula devam eden katılımcıların öğretmen kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar birbirlerinden anlamlı şekilde farklılık göstermemektedir (χ^2 = 1,319, p >.05).

4.TARTIŞMA

Bu araştırmada üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmene ilişkin algılarının metafor analizi yöntemiyle incelenmesi amaçlanmıştır. Üstün yetenekli öğrencilerin okul ile ilgili ürettikleri metaforların 5 farklı kavramsal kategoride toplandığı

görülmüştür. Bu kategorilerin dağılımına bakıldığında, en fazla %28,9 ile huzur veren koruyucu bir ortamda toplandığı görülmektedir. Diğer kategorilerin dağılımı ise sırasıyla baskıcı, şekillendirici bir ortam (%23,7), bilgilendirici, öğretici bir ortam (%20,6), gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam (%14,4) ve paradoksal bir ortam (%12,4) şeklindedir. Bu dağılıma göre üstün yetenekli öğrenciler, okula ilişkin algılarını birden fazla kavramla açıkladıkları görülmüştür. Üretilen metaforların farklı olması üstün yetenekli öğrencilerin okul ve öğretmen deneyimlerinin ve algılarının farklı olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Üstün yetenekli öğrencilerin kategorilerine bakıldığında olumlu kategorilerin (huzur veren koruyucu bir ortam, bilgilendirici ve öğretici bir ortam) olumsuz kategoriye göre (baskıcı ve şekillendirici bir ortam) daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Bu bulguları destekler şekilde Feldhusen ve Kroll (1991), üstün yetenekli çocukların okullarında sıkılmasına rağmen üstün yetenekli olmayan akranlarına göre okulu daha fazla sevdiklerini bulmuştur. Yine Karnes ve Whorton (1988) üstün yeteneklilerin okuldaki kendi performanslarına ve deneyimlerine karşı olumlu tutuma sahip olduklarını ortaya koymuştur. Üstün yetenekli çocukların okula karşı olumlu tutumlarının olması olumlu kategorilerinin fazla olmasına yol açmış olabilir. Buna karşın üstün yeteneklilerin sorgulama becerileri ve yaratıcı düşünme özellikleri okulu baskıcı ve şekillendirici ortama benzetmelerine katkı sağlamış olabilir.

Araştırmada üstün yeteneklilerin ürettiği metaforlara bakıldığında ev metaforu 17 farklı katılımcı tarafından en fazla üretilen metafor olmuştur. Yine benzer anlama gelebilecek yuva metaforu da 6 katılımcı tarafından üretilmiştir. Olumsuz bir metafor olan hapishane ise 8 farklı katılımcı tarafından belirtilmiştir. Araştırma sonuçları normal popülasyonla yapılan metaforik araştırmaların sonuçlarıyla da benzerlik göstermektedir. Örneğin Cerit (2006), beşinci sınıf öğrencileriyle yaptığı çalışmada okulun "bilgi ve aydınlanma yeri", "büyüme ve olgunlaşma yeri", "değişme ve ilerleme yeri", "aile" ve "takım" olduğunu vurgulayan metaforlar bütün katılımcılar tarafından kabul gördüğünü ortaya koymuştur. Yine Balcı, (1999) öğrencilerin okula ilişkin bakım, bilgi aktarımı, gençlerin yetiştirilmeleri gibi metaforların olduğunu bulmuştur. Gentry, Gable ve Springer (2000) üstün yetenekli öğrenciler ile akranlarının sınıf etkinlikleri konusunda benzer görüşlere sahip olduğunu göstermiştir. Üstün yetenekli olan ve olmayan öğrenciler arasındaki okul ile ilgili metaforlar da benzerlik bulunmaktadır.

Öğretmenlerle ilgili kavramsal kategorilere dağılımına bakıldığında, en fazla seven, koruyan destekleyen kişi kategorisinde (%35,7) toplandığı görülmektedir. Sırasıyla baskı yapan emreden kişi (%23,5), bilgi hazinesi (19,4) , eğitimin temel kaynağı (%11,2) ve bin bir çeşit (%10,2) kategorileri gelmektedir. En fazla üretilen metaforlar arasında anne baba(15), kitap(8) ve gardiyan (5) bulunmaktadır. Kültümüzde anne-baba gibi öğretmen metaforu popüler bir metafor olarak kullanılır (Çelikten, 2006). Kültümüzdeki bu yaygın kullanımdan kavramsal kategoriler bağlamında üstün yetenekli çocukların da etkilendiği görülmektedir. Aynı zamanda en fazla kullanılan anne-baba(15) metaforunun kullanılması da bu düşünceyi desteklemektedir. Okul metaforlarına benzer şekilde öğretmenlerle ilgili kavramsal kategorilere bakıldığında olumlu kategorilerin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum üstün yetenekli çocukların öğretmen algılarının olumlu olduğunu akla getirilebilir. Baskı yapan emreden kişi olumsuz kategorisinin fazla çıkması öğretmenlerin üstün yetenekli çocukların akademik, sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayamamalarından kaynaklanmış olabilir. Yine üstün yetenekli öğrencilerin metaforları ile genel popülasyonun ürettiği metaforlar arasında da benzerlikler bulunmaktadır. Örneğin Cerit (2008), öğretmen kavramına ilişkin metaforlar kullanılarak analiz ettiği araştırmasında, öğretmenin bilgi kaynağı ve dağıtıcısı, anne/baba, arkadaş, rehber ve çevresini aydınlatan kişi metaforlarını bulmuştur.

Araştırma sonucuna göre üstün yetenekli öğrencilerin ürettikleri okul metaforlarıyla öğretmen metaforu arasında paralellik bulunmaktadır. Örneğin okul kategorisinde huzur veren koruyucu bir ortam varken öğretmen kategorisinde benzer şekilde seven, koruyan destekleyen kişi bulunmaktadır. Olumsuz kategori olan okul metaforları arasında baskıcı, şekillendirici bir ortam kategorisi bulunurken öğretmen için baskı yapan emreden kişi kategorisi ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre üstün yetenekli çocuklar okul ve öğretmeni birlikte değerlendirme eğilimi göstermektedir.

Kız ve erkek öğrencilerin okul kavramına ilişkin ürettikleri metaforların oluşturduğu kavramsal kategoriler arasında görülen farklılıklar anlamlı bulunmuştur. Kız öğrencilerin gelişim, dönüşümün olduğu sosyal bir ortam ve paradoksal ortam kategorilerinde erkek öğrencilerden daha fazla metafor ürettikleri görülmektedir. Erkek öğrencilerin ise baskıcı şekillendirici bir ortam, bilgilendirici öğretici bir ortam ve huzur veren koruyucu bir ortam kategorilerinde daha fazla metafor ürettikleri görülmektedir. Bu sonuçlardan üstün yetenekli kız ve erkek öğrencilerin okulla ilgili algılarının farklı olabileceği görülmektedir. Kız öğrencilerde gelişim ve dönüşüm kategorilerin yüksek olması üstün yetenekli kız öğrencilerin toplumsal cinsiyete karşı daha fazla direnç göstermelerinden kaynaklanmış olabilir. Bir tarafta toplum tarafından empoze edilmeye çalışılan değerler kümesi diğer taraftan da kendi düşünceleri

üstün yetenekli kız öğrencilerin okulla ilgili ikilem yaşamalarına yol açmış olabilir. Üstün yetenekli erkek çocuklar üstün yetenekli olmayan akranlarına benzerlik göstermektedir. Çünkü Özdemir (2012) üstün yetenekli olmayan öğrencilerle yaptığı çalışmada erkek öğrencilerin, okulu, kız öğrencilere göre daha fazla baskı yeri olarak algıladığı görülmüştür.

Öğrencilerin öğretmen kavramıyla ilgili ürettikleri kategorilerde anlamlı cinsiyet farklılığına rastlanmamıştır. Benzer şekilde üstün yetenekli öğrencilerin devam ettikleri okul türüne göre de okul ve öğretmen metafor kategorileri farklılık göstermemektedir. Araştırmacılar üstün yetenekli öğrencilerin diğer akranlarına göre daha fazla akademik içsel motivasyona sahip olduğunu ortaya koymuştur (Csikszentmihalyi, Rathunde & Whalen ,1993; Gottfried & Gottfried, 1996; Olszewski-Kubilius, Kulieke & Krasney, 1988). Yine üstün yeteneklilerin, üstün oldukları alanda akademik öz benlik ve öz yeterliliklerin yüksek olma eğilimi bulunmaktadır (Clinkenbeard, 2012; McCoach & Siegle, 2003). Okul türünün farklı olmasına rağmen algılarda farklılık çıkmamasına üstün yeteneklilerin yüksek akademik içsel motivasyonları, öz-benlikleri ve öz yeterlilikleri yol açmış olabilir.

Bu araştırmada üstün yetenekli öğrencilerin yaşamların belirleyici olabilecek okul ve öğretmen algısının incelenmesi amaçlanmıştır. Üstün yetenekli öğrencilerin potansiyellerini gerçekleştirmesi adına olumlu okul ve öğretmen algısı önemlidir. Bundan dolayı bu öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verecek okul ortamlarının oluşturulması bir gerekliliktir.

Araştırma, üstün yeteneklilerin eğitimine ışık tutacak sonuçlar ortaya koymasına rağmen bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle araştırmaya katılan üstün yetenekli öğrenciler okul sonrası Bilim Sanat Merkezinden üstün yeteneklilere uygun eğitim desteği almaktadır. Herhangi bir özel eğitim desteği almayan üstün yetenekli çocuklarında dahil olduğu bir çalışma okul ve öğretmene ilişkin metafor çalışmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca soyut, karmaşık ve çok boyutlu bir olgunun açıklanabilmesi bir tek metaforla mümkün olmayabilir (Saban, 2008). Çalışmada okul ve öğretmen kavramı metafor analizinin doğası gereği bir tek boyuta indirgenerek açıklanmıştır. Bundan dolayı metafor çalışmalarında farklı metot ve tekniklerin kullanılması faydalı olacaktır. Ayrıca Tortop, (2013), metaforların bir değerlendirme aracı olması durumunu tartışmaya açmıştır. Metaforlar kullanılarak üstün yetenekli öğrencilere yönelik programların etkililiğin değerlendirmesi ile ilgili yapılacak çalışmalar da üstün yetenekliler eğitimi alanına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Archambault, F. X., Westberg, K. L., Brown, S. W., Hallmark, B. W., Zhang, W., & Emmons, C. L. (1993). Classroom practices used with gifted third and fourth grade students. *Journal for the Education of the Gifted, 16*, 103-119.

Arıkan, E.E., & Ünal, H. (2015). Gifted students' metephor images about matematics. *Educational Research and Reviews*, *10*(7), 901-906.

Balcı, A. (1999). *Metaphorical images of school: school perceptions of students, teachers and parents from four selected schools in Ankara*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Baker, J. A., Bridger, R., & Evans, K. (1998). Models of underachievement among gifted preadolescents: The role of personal, family, and school factors. *Gifted Child Quarterly*, *42*, 5-15.

Benbow, C. P., & Stanley, J. C. (1996). Inequity in equity: How "equity" can lead to inequity for high-potential students. *Psychology, Public Policy, and Law*, *2*, 249-292.

Ben-Peretz, M., Mendelson, N., & Kron, F. W. (2003). How teachers in different educational context view their roles. *Teaching and Teacher Education*, *19*(2), 277-290.

Betts, J. R., Zau, A. C., & Rice, L. A. (2003). *New insights into school and classroom factors affecting student achievement*. San Francisco: Public Policy Institute of California.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (Onüçüncü baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Cerit, Y. (2006). Öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin okul kavramıyla ilgili metaforlara ilişkin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *6*(3), 669–699.

Cerit, Y. (2008). Öğretmen kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *6*(4), 693-712.

Collins, J. (2001). *The education of gifted children: Inquiry into the education of gifted children*. Canberra, ACT: Senate Employment, Workplace Relations, Small Business and Education References Committee.

Colangelo, N., Assouline, S.G., & Gross, M.U.M. (2004). *A Nation deceived: How schools hold back America's brightest students (V.II.)*. Iowa City: University of Iowa.

Clark, B. (2008). *Growing Up Gifted (7th Ed.)*. New York: Merrill.

Clinkenbeard, P. R. (2012). Motivation and gifted students: Implications of theory and research. *Psychology in the Schools*, *49*(7), 622-630

Cramond, B., & Martin, C. E. (1987). Inservice and preservice teachers' attitudes toward the academically brilliant. *Gifted Child Quarterly*, *31*, 15-19.

Croft, L. J. (2003). Teachers of the gifted: Gifted teachers. In N. Colangelo & G. Davis (Eds.), *Handbook of gifted education* (3rd ed., pp. 558-571). Boston, MA: Allyn & Bacon.

Csikszentmihalyi, M., Rathunde, K., & Whalen, S. (1993). *Talented teenagers: The roots of success and failure*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Çelikten, M. (2006). Kültür ve öğretmen metaforları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *21*(2), 269-283.

Çuhadar, A. & Sarı, M. (2007, Haziran). *Göç yollarında eğitim: İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin okula ilişkin algılarının göç bağlamında değerlendirilmesi*. Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildiri, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Demir, C. E. (2007). Metaphors as a reflection of middle school students' perception of school: A cross cultural analysis. *Educational Research and Evaluation*, *13*(2), 89-107.

Dönmez, Ö. (2008). *Türk eğitim sisteminde kullanılan yönetici metaforları (Kayseri ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Eder, F. (1989). Das Schul- und Klassenklima in der Wahrnehmung hochleistungsdisponierter Schüler [The school and classroom climate as perceived by highly gifted students]. *Zeitschrift für Pädagogische Psychologie*, *3*, 109-122.

Feldhusen,J. F., & Kroll, M. D. (1991*).* Boredom or challenge for the academically talented in school. *Gifted Education International*, *7*, 80-81.

Gallagher, J., Harradine, C.C., & Coleman, M.R. (1997). Challenge or boredom? Gifted students' views on their schooling. *Roeper Review*, *19*(3),132-136.

Gentry, M., Gable, R.K., & Springer, P. (2000). Gifted and nongifted middle school students: Are their attitudes toward school different as measured by the new affective instrument, My Class Activities. . .? *Journal of the Education of the Gifted*, *24*, 74–96.

Gottfried, A. E., & Gottfried, A. W. (1996). A longitudinal study of academic intrinsic motivation in intellectually gifted children: Childhood through early adolescence. *Gifted Child Quarterly*, *40*, 179 – 183.

Olszewski-Kubilius, P. M., Kulieke, M. J., & Krasney, N. (1988). Personality dimensions of gifted adolescents: A review of the empirical literature. *Gifted Child Quarterly*, *32*, 347 – 52.

Inbar, D. E. (1996). The free educational prison: Metaphors and Images. *Educational Research*, *38* (1), 77-92.

Kanevsky, L., & Keighley, T. (2003). To produce or not to produce? Understanding boredom and the honor in underachievement. *Roeper Review*, *26*, 20-28.

Karnes, F. A., & Whorton, K. E. (1988). Attitudes of intellectually gifted youth toward school. *Roeper Review*, *10*, 173-175.

Kaya, F., Erdoğan, R., & Çağlayan, Y. (2014). Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin okul yaşam kaliteleri ve arkadaşlık ilişkilerinin karşılaştırılması. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, *4*(2), 107-125.

Kunkel, M. A., Chapa, B., Patterson, G., & Walling, D. D. (1992). Experiences of giftedness: "Eight Great Gripes" six years later. *Roeper Review*, *15*, 10-14.

Kunt, K., & Tortop, H. S. (2013). Türkiye'deki üstün yetenekli öğrencilerin bilim ve sanat merkezlerine ilişkin metaforik algıları. *Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 117-127.

Larson, R. W, & Richards, M. H. (1991). Boredom in the middle school years: Blaming schools versus blaming students. *American Journal of Education*, *99*, 418-443.

Levent, F. (2011). *Üstün yetenekli çocukların hakları*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Levine, P. M. (2005). Metaphors and images of classrooms. *Kappa Delta Pi Record*, *41*(4), 172-175.

Maker, C., & Nielson, A. (1995). *Teaching models in education of the gifted* (2nd ed.). Austin, TX: Pro-Ed.

McCall R. B., Evahn, C., & Kratzer, L. (1992). *High school underachievers: What do they achieve as adults?* Newbury Park, CA: Sage.

McCoach, D. B., & Siegle, D. (2003). Factors that differentiate underachieving gifted students from high-achieving gifted students. *Gifted Child Quarterly*, *47*, 144 – 154.

MEB. (2007). "*Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi*", Tebliğler Dergisi, 2593.

Megay-Nespoli, K. (2001). Beliefs and attitudes of novice teachers regarding instruction of academically talented learners. *Roeper Review*, *23*(3), 178-182.

Mertol, H., Doğdu, M., & Yılar, B. (2013). Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler dersine ilişkin metaforik algıları. *Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 176-183.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Nalçacı, A., & Bektaş, F. (2012). Öğretmen adaylarının okul kavramına ilişkin algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, *13*(1), 239-258.

Ocak, G., & Gündüz, M. (2006). Eğitim fakültesini yeni kazanan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine giriş dersini almadan önce ve aldıktan sonra öğretmenlik mesleği hakkındaki metaforlarının karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(2), 293-310.

Özdemir, M. (2012). Lise öğrencilerinin metaforik okul algılarının çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, *37*(163), 96-109.

Özdemir, M. ve Kalaycı, H. (2013). Okul bağlılığı ve metaforik okul algısı üzerine bir inceleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *13*(4), 2125-2137.

Plucker, J. A., & Mclntire, J. (1996). Academic survivability in high-potential, middle school students. *Gifted Child Quarterly*, *40*, 7-14.

Plucker, J. A., Robinson, N. M., Greenspon, T. S., Feldhusen, J. F, McCoach, D. B., & Subotnik, R. E. (2004). It's not how the pond makes you feel, but rather how high you can jump. *American Psychologist, 59*, 268-269.

Rimm, S. (1995). *Why bright kids get poor grades and what you can do about ıt*. New York: Crown.

Roznowski, M., Reith, J., & Hong, S. (2000). A further look at youth intellectual giftedness and its correlates: Values, interests, performance and behaviour. *Intelligence*, *28*, 87-113.

Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmeni adaylarının öğretmen kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *2*(2), 131-155.

Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetim*, *14*(55), 459-496.

Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7* (2), 281-326.

Saban, A., Koçbeker, B. N., & Saban, A. (2007). Prospective teachers' conceptions of teaching and learning revealed through metaphor analysis. *Learning and Instruction*, *17*(2), 123-139.

Sisk, D. A. (1988). The bored and disinterested gifted child: Going through school lockstep. *Journal for the Education of the Gifted*, *11*, 5-18.

Taşdemir, A. & Taşdemir, M. (2011). *Öğretmenlik ve öğretim süreci üzerine öğretmen metaforları*. 2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications,785-794. Antalya-Turkey.

Taymaz, H. (2009). *Okul yönetimi* (9. basım). Ankara: Pegem Akademi.

Toker-Gökçe, A., & Bülbül, T. (2014). Okul bir insan bedenidir: meslek lisesi öğrencilerinin okul algılarına yönelik bir metafor çalışması. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *4*, 63-88.

Tomlinson, C. A., Tomchin, E. M., Callahan, C. M., Adams, C. M., Pizzat-Tinnin, P., Cunningham, C. M., Moore, B.; Lutz, L., Roberson, C., Eiss, N.; Landrum, M.; Hunsaker, S.; Imbeau, M. (1994). Practices of preservice teachers related to gifted and other academically diverse learners. *Gifted Child Quarterly*, *38*(3), 106-114.

Tortop H.S. (2013) Öğretmen adaylarının üniversite hocası hakkındaki metaforları ve bir değerlendirme aracı olarak metafor. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi,* 3 (2), 153-160

VanTassel-Baska, J., & Stambaugh, T. (2006). *Comprehensive curriculum for gifted learners* (3rd ed.). Boston: Pearson, Allyn, & Bacon.

Van Tassel-Baska, J., & Olszewski-Kubilius, P. (1989). *Patterns of influence on gifted learners*. New York: Teachers College, Columbia University.

Westberg, K. L., Archambault, F. X., Jr., Dobyns, S. M., & Salvin, T. (1993). *An observational study of instructional and curricular practices used with gifted and talented students in regular classrooms (Research Monograph 93104).* Storrs: University of Connecticut, The National Research Center on the Gifted and Talented.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Basım) Ankara: Seçkin Yayıncılık

Yob, I. M. (2003). Thinking constructively with metaphors. *Studies in Philosoph and Education*, *22*, 127-138.

IMPACT OF GDP GROWTH ON UNEMPLOYMENT DURING THE EXPANSION PERIODS: A STUDY ON OKUN'S LAW FOR TURKEY

Erkan DEMİRBAŞ
Assistant Professor, Turgut Ozal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Economics Department, Ankara, TURKEY, edemirbas@turgutozal.edu.tr
M.Veysel KAYA
Assistant Professor, Kırıkkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Economics Department, Kırıkkale, TURKEY, mveyselkaya@yahoo.com

ABSTRACT: The aim of this study is to analyze the relation between unemployment rate and Gross Domestic Product, as it is postulated in the Okun's law. In this study, Gross Domestic Product is divided into two parts by approaching from a different perspective such as gross capital formation of investment and final consumption expenditure as a contribution to the earlier studies. A dummy variable is also added in the model, which represents the periods of expansion in the Gross Domestic Product. According to the results of analyses, existence of the co-integration is confirmed in the long-run between variables. There is a negative and significant relation between unemployment and years of expansion in the short run. The Vector Error Correction Model also unveils that disequilibrium in the model will gravitate toward the balance each period.

Keywords: *Unemployment, Okun's Law, Economic Growth, Co-integration, Vector Error Correction.*
Jel Classification: E20, E24, E27

GENİŞLEME DÖNEMLERİNDE GSYH BÜYÜMESİNİN İŞSİZLK ÜZERİNE ETKİSİ: OKUN YASASINA DAİRE TÜRKİYE İÇİN BİR ÇALIŞMA

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, Okun Yasası varsayıldığı haliyle işsizlik ve GSYH arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Benzer çalışmalara katkı sağlamak üzere bu çalışmada GSYH farklı bir bakış açısıyla, gayrisafi sabit sermaye yatırımları ve nihati tüketim harcamaları olarak iki ana başlıktan oluşmuştur. Oluşturulan modele ayrıca ekonomideki genişleme dönemlerini temsil etmek üzere bir kukla değişken dahil edilmiştir. Analiz bulgularına gore, değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme olduğu tespit edilmiştir. Kısa dönemde ise işsizlik ve kukla değişken genişleme dönemleri arasında negative bir ilişki gözlenmiştir. Hata Düzeltme Modeli modeldeki dengesizliğin her bir dönem dengeye doğru ilerlediğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Okun Yasası, ekonomik büyüme, eş bütünleşme, vektor hata düzeltme.

Jel Kodu: E20, E24, E27

1. Introduction

One of the most important problems in the world economy is unemployment. Unemployment rate is high and chronic in some countries: Turkey is also among them. Unemployment is an economic problem as it is a great problem in social perspective. Unemployment is also an important dilemma for political authorities who govern the country. In the literature, there are many theoretical and empiric studies to sort out the issue of unemployment because of its importance: it has been tried to produce a variety of solutions. An important way to increase employment is also providing economic growth. In an article that was written by Okun in 1962, the relation between unemployment and economic growth was analyzed for the first time, and it was proved that there was a negative relation between the variables. There have been many empiric studies after the Okun's work. Some

articles have supported Okun's law, whereas others have assumed the invalidity of it. In this study, economic growth is represented by periods of expansion, and a negative relation between periods of expansion in GDP and unemployment.

2. Theoretical Framework

Arthur M. Okun (1962) proved the reverse relation between unemployment and GDP in an empiric study by using the data set after the Second World War for the US, and entered literature as "Okun's law" by his study. Okun's law is formulized in the following equation:

$$u=u^*- \beta(y-y^*/y^*) \qquad (1)$$

In the equation given above, u denotes the unemployment rate, u* denotes the natural rate of unemployment, y denotes the actual level of real output, and y* denotes the potential level of real output. Okun's law postulates that the unemployment rate will be decreased if growth rate exceeds by 2,25%. Coefficient of β in Equation 1 was found to be 0,3% in the analysis for the period of 1947-1960 for the US. In the general meaning, Okun's law is accepted as an easy way to convert the growth rate of output to decrease in unemployment. Okun's law provides a conversion from growth to unemployment, although it gives approximate results and it is not valid for each year.

3. Literature Review

Prachowny (1993) found out a converse relation between unemployment and growth for the US. Apel and Jansson (1999) analyzed the relation between unemployment and output for the US, Canada, and the UK. According to the findings, a deviation of unemployment is positive when the deviation of production is negative. Mussard and Philippe (2009) reached the conclusion that the creation of money, which is provided by the equation of saving and investment, has an impact on unemployment rate by affecting the economic activity. Malley and Molana (2008) analyzed the relation between unemployment and economic growth for the G7 countries by implementing the Kalman filter, and indicated that a stable relation between unemployment and growth is more dominant in Germany. Weber (1995), Sögner (2000), and Lee (2000) unveiled that there is a stable relation between unemployment rate and economic growth. The finding of Sögner and Stiassny (2000), which also supports the earlier studies, states that there is a negative relation between unemployment and economic growth for the 15 members among the OECD countries for the period of 1960-1999. Moosa (1997) also studied 7 members of the OECD countries to predict the Okun's coefficient using the OLS and Chow test. As a result, a low Okun's coefficient is predicted for Germany and France. Huary and Lin (2008) examined the relation between unemployment and economic growth for the US. Findings of the analyses showed that Okun's coefficient is negative and Okun's law is valid. Villaverde and Maza (2009) revealed that there is a negative correlation between unemployment and growth in Spain for many regions for the period of 1980-2004; also Okun's coefficient varies by region.

Holmes and Silverstone (2006) found out the asymmetry relation between growth and unemployment for the US economy. Cuaresma (2003) states that the impact of growth on unemployment is asymmetric, and this impact is effective especially for the economic recession periods in the US. Harris and Silverstone (2000) suggested that real GDP causes the unemployment by using cointegration analyses, but causality will not be valid in the case of adverse condition for New Zealand. Okun coefficient was found to be -0.103 in the study. Muscatelli and Tirelli (2001) confirmed that there is an adverse relation between unemployment and growth by using the VAR model for OECD countries for the data set of 1955-1990.

Christopoulos (2002) analyzed the relation between revenue and unemployment by implementing the panel data by dividing Greece into districts. According to the results, in the analyses, there is a long-term relation between unemployment and revenue for all districts that are subject to study in Greece.

Zagler (2003) , studied the Okun law by using the vector error correction model (VECM) for France, Germany, Italy, and the UK. The result of the study shows that there is a cointegration between growth and unemployment, and the direction of the relation is positive. Loria and Jesus (2007) examined the Okun law for Mexico by using the Granger causality and found out that there is a unidirectional relation from unemployment to revenue.

Beaton (2010) stated that there are major changes in the Okun law for the US and Canada. Aliva and Usabiaga analyzed whether unemployment, which is either permanent or not, happened as a result of frequently occurred shocks in the US and Spain for the period of 1976-2004. In the study in which Lagrange multiplier and unit root test are used, unemployment in Spain is revealed to be more permanent than it is in the US. Kim (2005) stated that there is a relation between unionization, unemployment, and growth in the long run using the multi- variable cointegration and VECM. Adanu (2005) predicted the Okun coefficient for 10 cities in Canada using the real GDP and unemployment rates. The Okun coefficient is predicted as -1.58 in the study in which Hodrick-Prescott was used.

Pierdzioch *et al*. (2008) stated that the Okun coefficient is negative and valid for G7 countries using the panel data method for the data set of 1989-2007. Ceylan and Şahin (2010) used cointegration analyses that consist of Tar and M-TAR models to test the asymmetric relation between growth and unemployment in Turkey for the period of 1950-2007. According to the findings, Okun law is valid in the long run and has an asymmetric relation. Mıhçı and Atılgan (2010) indicated that Okun law is valid for Turkey for the period of 1991-2006. Tarı ve Abasız (2010) analyzed the relation between growth and unemployment in Turkey for 1968-2008 using the threshold error correction model, alleged that fluctuations in growth will affect more than the regime of expansion, and found out that the Okun coefficient is 0.48 in the long term. Barışık *et al*. (2010) analyzed the relation between growth and unemployment in the aspect of Okun law for Turkey using the data set of 1988-2008. The relation between the variables for the current periods is in the asymmetric structure, and the present growth in Turkey does not create employment in the study in which the Markov regime-switching model is used. Tiryaki and Özkan (2011) tried to determine the causes of high unemployment in Turkey for the quarterly data set of 1988:1-2010:4. In the study, beside Granger causality test, ımpulse response and variance decomposition implementations were held, and as a result, some microsolutions and macrosolutions are asserted to decrease the unemployment. Demirgil (2010) also tested the validity of the Okun Law in Turkey for the period 1987-2007. Obtained results show that the Okun law is no more valid in periods where productivity occurred above the average. Muratoğlu (2011) analyzed the relation between economic growth and unemployment using the quarterly data in Turkey from 2000 to 2010 and reached the conclusion that growth has an impact on the formation of unemployment, but unemployment does not have an effect on the formation of growth. Tatoğlu (2011) studied the relation between unemployment and growth for 19 European countries for 1977-2008. By using non stationary panels, findings of the analyses show that the Okun law and the significance of the relation between unemployment and growth varies between countries.

4. Model and Methodology

In this study, the causality relation between unemployment rate and GDP is analyzed. To approach the subject from a different aspect, GDP is divided into two parts. First of them is gross capital formation investment, and the latter is final consumption expenditure. In the study, a dummy variable, which represents the expansion periods of GDP, is also added in the model. According to this explanation, the model can be written as the following equation:

$$dlnu = \beta_0 + \beta_1 \mathrm{dln}gcf + \beta_2 \mathrm{dln}con + \beta_4 \mathrm{D}_1 + e_t \qquad (2)$$

As time series used in the analyses, their stationary situation should be checked first to determine which technique to be used in the following part of the study.

Stationarity of the time series can be checked by controlling whether they have a unit root or not using the method which is designed by Dickey and Fuller. The simplest way to test the stationarity (in other words, having a unit root or not) is to consider the following model:

$$y_t = a_1 y_{t-1} + \xi_t \quad (3)$$

When y_{t-1} is subtracted from both sides,

$$\Delta y_t = (a_t - 1) y_{t-1} + \xi_t \quad (4)$$

According to this, $\gamma = a_1 - 1$. In other words, testing the hypothesis of $a_1 = 1$ also means testing the hypothesis of $\gamma =$ (Enders, 2010: 195-206).

If $\gamma =$

$\Delta y_t = y_t - y_{t-1} = \xi_t$ (5) equation exists (first differentiation). If a time series becomes stationary after taking its first differentiation, the original series is an integrated series of first-degree, that is. [I(1)].

Differentiation is taken for the second time for the series, which did not become stationary after the first differentiation. If the series becomes stationary after this procedure, it is an integrated series of second-degree, that is. [I(2)]. This process will continue until it becomes stationary.

There are two different types of hypothesis to test the stationarity in the ADF unit root test:

If $H_0: \gamma = 0 \ (a_1 = 1)$; y_t time series is not stationary, that is, it has a unit root.

If $H_1: \gamma \neq 0 \ (a_1 \neq 1)$; y_t time series is stationary, that is it does not have a unit root (Sevüktekin and Nargeleçekenler, 2007a).

After the unit root tests, analyses of long-term relation between the time series is carried out. According to the unit root tests, if related series are integrated at the same order (especially at first order [I(1)]), cointegration test can be used to research the long-term relation between the time series (Sevüktekin and Nargeleçekenler, 2007).

Johansen (1988) aimed to obtain the maximum likelihood estimation of cointegration vectors for autoregressive processes with independent Gaussian residuals and derive the likelihood ratio test for the hypothesis in the equation.

In the approach of "Maximum Likelihood Estimation" developed by Johansen and Juselius, following equation is considered:

$$X_t = \Pi_1 X_{t-1} + \cdots \Pi_k X_{t-k} + \mu + \Phi D_t + \xi_t \quad (6)$$

t=1,…T

Here,

$\xi_1 \ldots \xi_t$, $\Pi N_p = (0, \Lambda)$,

X_t is a vector with dimension of (nx1),

X_{-k+1},..., X_0 denotes the constant,

D_t denotes the dummy variable, and

Π denotes the unknown matrix to be predicted. In total three dummy variables and a constant are used. Unrestricted parameters

($\mu, \Phi, \Pi_1, .. \Pi_k, \Lambda$) are predicted from a vector autoregressive process on the basis of T observation.

Generally, the economic time series are not stationary, and VAR models are mostly represented in the form of first differentiation. In addition to this, the differentiation process also means the loss of information in the data, unless the difference operator is applied to the error process and considered clearly.

Δ denotes the difference operator, and *L* denotes the lag operator using the Δ = (I-*L*): the following model can be written as

$$\Delta X_t = \Gamma_1 \Delta X_{t-1} + \cdots \Gamma_{k-1} \Delta X_{t-k+1} + \Pi X_{t-k} + \mu + \Phi D_t + \varepsilon_t \qquad (7)$$

Here,

$$\Gamma_i = -(I - \Pi_1 - \cdots - \Pi_i), \qquad (i = 1, \ldots, k-1),$$

and

$$\Pi = -(I - \Pi_1 - \cdots - \Pi_k),$$

Here, model (6) represents a classic VAR model, which is in the form of the first difference except ΠX_{t-k}. The main purpose of this procedure is to find out whether the coefficient of matrix Π contains information about long-term relation between variables in the data vector (Johansen and Juselius, 1990).

It is possible to carry out the co-integration test of Johansen-Juselius as the series are integrated at the same order (Demirci and Er, 2007). In this analysis, the long-term relation is controlled by considering the Trace and Max-Eigen cointegration tests. It is the standard Granger test which exposes the causality between two variables. Causality test is developed by recent changes on time series analyses. VECM and Granger test can be used for causality analyses. If the variables are not stationary and also not cointegrated, the differences of the variables are used for Granger causality test (Sevüktekin and Nargeleçekenler, 2007a). If the series are not stationary but their linear combination is stationary, VECM should be made up because the standard Granger causality estimations are invalid. Therefore it is indispensable to test the presence of cointegration specification for the original series before Granger causality test.

5. Data and Findings

In this study, the causality relation between unemployment and GDP is analyzed for 1980-2006.

To approach the subject from a different aspect, GDP is held in two parts. The first is gross capital formation investment, and the latter is final consumption expenditure. In the study, a dummy variable which represents the expansion periods of GDP, is also added in the model. According to this explanation, the model can be written as the following equation:

$$dlnu = \beta_0 + \beta_1 \mathrm{dln}gcf + \beta_2 \mathrm{dln}con + \beta_4 D_1 + e_t$$

In the model, d represents the process of taking the first difference of the variable. lnu denotes the logarithmic value of unemployment rate. Another variable of lngcf denotes the gross capital formation investment; lncon denotes the final consumption expenditure, and D_1 denotes the dummy variable, which symbolizes the expansion periods from 1980 to 2006. D_2 also represents the period of recession. To avoid dummy variable trap, just one variable, which is D_1 out of two, is added in the model.

Dependent variable of (*u*) is acquired from "economic and social indicators" in the official Website of the Ministry of Development. Independent variable of (*gcf*) and (con) are obtained from the Turkish Statistical Institute upon information request. D_1 is calculated by considering the increase in GDP by comparing it with the value of the previous year.

Definitions and explanation for variables are given in the following table.

Table 1: Variables Used in the Model

Variables	**Definition**	**Explanation**
u	Unemployment rate	Unemployment rate by years
gcf	Gross capital formation investment	Gross capital formation investment is carried out by public and private sectors.
con	Final consumption expenditure	Final consumption expenditure is carried out by public and private sectors.
D_1	Years of expansion	Dummy variable. Years of expansion in the GDP represented by (1), others with (0).

E-views econometric packaged software is used to carry out the tests such as unit root tests, cointegration, and VECM.

5.1. Unit Root Tests

Stationarity test should be done before checking the long-term relation between time series as stationarity level of the series will determine the selection of econometric analyses to present the long-term relation. Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test is used to control the stationarity for the series in this study. Tables given below provide the information about the stationarity of both dependent and independent variables.

According to the table, ***lnu*** has a unit root so it is not stationary at level, but it becomes stationary after taking the first difference [I(1)]. The finding of this result can be reached by two different approaches. The first of them depends on the probability value. If the probability value is smaller than the critical value of 1%, 5% or 10%, the null hypothesis which assumes that variables have a unit root, can be rejected. As it is seen in the table, probability value is 0,0000 and null hypothesis can be rejected at 1%. The latter approach relies on the t-statistics. If the absolute value of the t statistic is greater than the absolute critical value at 1%, 5% or 10%, null hypothesis is rejected at related level. According to the table, the absolute value of t-statistic is greater than the absolute critical value at 1%, which means that the null hypothesis of "***dlnu*** has a unit root", which can be rejected at 1%.

Table 2: Augmented Dickey-Fuller Unit Root Test on d(*lnu*)

Null hypothesis: dlnu has a unit root Exogenous: None Lag length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG = 6)			
		t-Statistic	Prob.
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-5.057658	0.0000
Test critical values:	1% level	-2.650145	

	5% level	-1.953381
	10% level	-1.609798

The second variable of the model is ***lngcf*** that has a unit root at level, and it becomes after taking its first difference. As the probability value is smaller than 1%, the null hypothesis is rejected at 1%. The second approach also gives the same result as the absolute value of t-statistic is greater than the absolute critical value of 1%.

Table 3: Augmented Dickey-Fuller Unit Root Test on d(*lngcf*)

Null Hypothesis: d(lngcf) has a unit root			
Exogenous: None			
Lag length: 0 (automatic based on SIC, MAXLAG = 6)			
		t-Statistic	Prob.
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-4.136197	0.0002
Test critical values:	1% level	-2.660720	
	5% level	-1.955020	
	10% level	-1.609070	

Another variable in the model is ***lncon*** that has a unit root at level, and after taking its first difference, it becomes stationary. As the probability value is smaller than 1%, the null hypothesis is rejected at 1%. The second approach also gives the same result as the absolute value of t-statistic is greater than absolute critical value of 1%.

Table 4: Augmented Dickey-Fuller Unit Root Test on d(*lncon*)

Null hypothesis: d(lncon) has a unit root			
Exogenous: None			
Lag length: 0 (automatic based on SIC, MAXLAG=6)			
		t-Statistic	Prob.
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-3.422387	0.0014
Test critical values:	1% level	-2.660720	
	5% level	-1.955020	
	10% level	-1.609070	

According to the above-mentioned ADF test results stationarity of the series, it is found out that the dependent variable of ***lnu*** and independent variables of ***lngcf*** and ***lncon*** became stationary after taking their first difference [I(1)].

After stationarity tests, co-integration analyses should be carried out to find the long-term relation between series.

5.2. Johansen Cointegration Test

Cointegration means that two or more time series are not stationary individually but their linear combination is stationary, and it tests whether these series move together in the long-run (Gökalp e*t al.*, 2011). If the related series are integrated at the same order (especially at first order [I(1)]), cointegration test developed by Johansen and Juselius can be used to find out the long-term relation (Sevüktekin and Nargeleçekenler, 2007).

Optimal lag length should be determined prior to starting the cointegration analysis. Optimal lag length is chosen (3) by AIC selection criteria as it gives the smallest value.

Table 5: Determination of Lag-Length

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	24.25851	NA	2.17e-06	-1.688209	-1.491867	-1.636120
1	115.6843	144.7576*	4.15e-09*	-7.973695	-6.991983*	-7.713247*
2	129.7548	17.58812	5.54e-09	-7.812903	-6.045822	-7.344096
3	149.5917	18.18378	5.80e-09	**-8.132640***	-5.580190	-7.455474

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

After deciding the lag length, AIC criteria is considered to find out which model to be used out of the five models for the co-integration analysis, and model number (5) is decided to be the most appropriate one as a result.

Table 6: Model Choosing Test for Cointegration (Akaike Information Criteria)

Data Trend:	**None**	**None**	**Linear**	**Linear**	**Quadratic**
Rank or	**No Intercept**	**Intercept**	**Intercept**	**Intercept**	**Intercept**
No. of CEs	**No Trend**	**No Trend**	**No Trend**	**Trend**	**Trend**
0	-6.165059	-6.165059	-6.385511	-6.385511	-6.549284
1	-7.073725	-7.545742	-7.817076	-8.147814	-8.357673
2	-7.255462	-7.772743	-8.025182	-9.472532	-9.619050
3	-7.125451	-7.736778	-7.895641	-9.570642	**-9.747375***
4	-6.509336	-7.513869	-7.513869	-9.235281	-9.235281

After deciding lag length and model number, cointegration analysis can be conducted by doing the Trace and Max-Eigen test. According to the Trace test, 3 cointegrated vectors have been found at 1%, 5%, and 5% respectively. (The first hypothesis is also rejected as trace statistics 43.86699 is greater than critic value of 35.01090 at 5%. Similarly, the second and third null hypotheses are rejected due to greater trace statistic).

Table 7: Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Trend assumption: Quadratic deterministic trend
Series: *lnu, lngcf, lncon*
Lags interval (in first differences): 1 to 3
Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.629152	43.86699	35.01090	0.0045
At most 1 *	0.488361	21.05186	18.39771	0.0208
At most 2 *	0.217422	5.638710	3.841466	0.0176
Trace test indicates 3 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level.				
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level.				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values.				

But, Maximum Eigenvalue test does not give the similar result with Trace Test. As the probability value of first hypothesis is smaller than %5, it is accepted. Same conclusion can be obtained through comparison of max-eigen statistic with %5 critical value. As max-eigen statistic is smaller than %5 critical value, this hypothesis cannot be rejected.

Table 8: Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.629152	22.81514	24.25202	0.0765
At most 1	0.488361	15.41315	17.14769	0.0879
At most 2*	0.217422	5.638710	3.841466	0.0176
Max-eigenvalue test indicates no cointegrating eqn(s) at the 0.05 level				
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values				

After confirming the long-term relation by considering the Trace test result, the causality relation can be analyzed using the VECM model. In the VECM model, ***dlnu*** which is the dependent variable, is explained by its and other variable's lagged values. In this model, error correction term (ect), which shows the *long-term* causality. This mechanism will operate if the *ect* is significant and its sign is negative as expected. Other coefficients represent the short-term causality. If they are significant, it means that they will cause the unemployment rate in the short run.

Expansion of the model includes the lagged values of variables that are given in the following box. In the model, the value, which is in bold denotes the ect, and C(1) also denotes coefficient of ect. In the model, the letter of (d) denotes the process of taking the difference of the series, and C(8) denotes the intercept. Other coefficients represent the coefficient of the difference of the lagged value of dependent and independent variables (except dummy variables, which is D_1).

d(lnu) = C(1)***(lnu(-1) + 1.907221493*lngcf(-1) -2.757980639*lncon(-1) + 15.39892942)** + C(2)*d(lnu(-1)) + C(3)*d(lnu(-2)) + C(4)*d(lngcf(-1)) + C(5)*d(lngcf(-2)) + C(6)*d(lncon(-1)) + C(7)*d(lncon(-2)) + C(8) + C(9)*D_1

Table 9: VECM Estimation Results

Dependent Variable: d(lnu) **Method**: Least squares Included observations: 24 after adjustments				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.

C(1)	**-0.195497**	0.090272	-2.165646	**0.0469****
C(2)	-0.083981	0.242636	-0.346120	0.7341
C(3)	-0.063351	0.240212	-0.263730	0.7956
C(4)	-0.010425	0.321138	-0.032464	0.9745
C(5)	0.312550	0.318559	0.981136	0.3421
C(6)	-0.076593	0.934963	-0.081921	0.9358
C(7)	-0.712488	0.880186	-0.809475	0.4309
C(8)	0.126728	0.063203	2.005073	0.0633
C(9)	**-0.120033**	0.055229	-2.173355	**0.0462****

R-squared	**0.370182**	Mean dependent var	0.012812
Adjusted R-squared	0.034278	S.D. dependent var	0.094022
S.E. of regression	0.092397	Akaike info criterion	-1.645451
Sum squared resid	0.128058	Schwarz criterion	-1.203681
Log likelihood	28.74541	Durbin-Watson stat	**1.704220**
χ^2 White	22,2(0,17)	χ^2 BG(2)	2,49 (0.28)
χ^2 JB	0,54 (0,75)		

****, ** ,** and ******* denote significance at 1%, 5% and 10% respectively.*

In the model, just two coefficients are significant. First of them is ect, which is significant at 5% as the probability value is smaller than 5%. Its coefficient is negative, and its value is 0.195497. Long-term causality and equilibrium of the model are determined by *ect*, which is the one period lagged of the residual derived from the long-term model and symbolizes the process of transition from disequilibrium to equilibrium. In the probability column, *ect* is significant at 5% (0.0469), and its sign is negative. Coefficient of ect (-0.19) means that in each period, 19 % of the disequilibrium will be eliminated.

The dummy variable is another significant variable, which represents the periods of expansion. Because the coefficient of D_1 is negative, which shows the direction of the relation, this means that unemployment will decrease as GDP increases. If the present year is accepted as D_1 (it means that if there is an increase in the current year), unemployment rate will decrease by 0.12%.

The rest of the variable is insignificant in the short-term as their probability values are greater than 1%, 5% and 10%. According to the table, only 37% of the changes in the unemployment can be explained by the independent variable. In terms of diagnostic test, there is no serial correlation problem as "Durbin Watson statistic" and "LM serial correlation test." The Jarque-Bera test also indicates that residuals are distributed normally, and there is no heteroskedasticity problem as well.

6. Conclusion

This study shows that there is a cointegration in the long-term between unemployment, gross capital formation, final consumption expenditures, and periods of expansion according to the findings of Johansen Cointegration analyses carried out for the data set of Turkey from 1980 to 2009. Results of VECM indicate short and long-term causality. In the case of the latter, operating ***ect*** mechanism assures that a transition process from disequilibrium (in the short run) to equilibrium (toward the long run) is established. The model goes toward the equation every period by 19% as ***ect*** is significant, and its coefficient is negative. Another finding of the VECM is about the dummy variable, which represents the periods of expansion in GDP. According to the VECM test, expansion of the GDP will decrease the unemployment rate by 0.12% in the short term.

References

Adanau, K. (2005). A cross-province comparison of Okun's coefficient for Canada, *Applied Economics*, 37(5), 561-570.

Apel, M., Jansson, P. (1999). A Theory-Consistent System Approach for Estimating Potential Output and the NAIRU, *Economics Letters*, 64(3), 271-275.

Avila, D.R., Usabiaga, C. (2007). Unit root tests and persistence of unemployment: Spain vs. the United States, *Applied Economics Letters* 14(6), 457-461.

Barişik, E., Çevik, E.İ., Çevik, K.N. (2010). Türkiye'de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı, *Maliye Dergisi* 15, 88-102.

Beaton, K.(2010). Time Variation in Okun's law: A Canada and U.S.

comparison, *Bank of Canada Working Paper***,** 7.

Ceylan, S., Şahin, B.Y. (2010). İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Asimetri, *Doğus Üniversitesi Dergisi*, 157-165.

Christopoulos, K. D. (2002). The relationship between output and

unemployment: Evidence from Greek regions, *Papers Reg. Sci***.** 83, 611–620.

Cuaresma, J. C. (2003). Okun's law revisited", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 65(4), 439-451.

Demirci, E., ER, Ş. (2007). Ham Petrol Fiyatlarının Türkiye'deki Cari Açığı Etkisinin İncelenmesi, 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Ulusal Kongresi, 24 – 25 Mayıs 2007, İnonü Üniversitesi, Malatya.

Demirgil, H. (2010). Okun Yasasının Türkiye için Geçerliliğine Dair Ampirik Bir Çalışma, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(2), 139-151.

Enders, W. (2010). *Applied Econometrics Time Series*, John Wiley & Sons, Inc, New Jersey.

Gökalp, F., Baldemir, E., Akgün, G. (2011). Türkiye Ekonomisinde Dışa Açılma ve Gelir Eşitsizlikleri İlişkisi, Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(1), 87-104.

Harris, R., Brian, S. (2001). Testing for asymmetry in Okun's law:A cross−country comparison, *Economics Bulletin,* 5(2), 1−13.

Holmes, M. J., Silverstone, B. (2006). Okun's law, asymmetries and jobless recoveries in the United States: A Markov-Switching Approach, *Economics*

Letters, 92, 293-299.

Huang, Ho-Chuan, Lin, Shu-Chin (2008). Smooth-time-varying Okun's

Coefficients, *Economic Modelling*, 25, 363-375.

Johansen, S., Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to the Demand for Money, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169-210, http://paper.blog.bbiq.jp/Johansen_and_Juselius_1990.pdf, (25.06.2011).

Kim, D.K. (2005). Unionization, Unemployment, and Growth in Korea: A Cointegration Approach, Atlantic Economic Journal, 33(2), 225-233.

Lee, J. (2000). The robustness of Okun's law: evidence from OECD countries,

Journal of Macroeconomics, 22, 331-356.

Loria, E., JESUS, L. (2007). The robustness of Okun's law: evidence from Mexico.A quarterly validation, 1985.1–2006.41, http://www.eduardoloria.name/articulos/OkunLaw,finalversion%5B17sep07%5D.pdf, (Erisim Tarihi:01.02.2012).

Malley, J., Molana, H. (2008). Output, Unemployment and Okun's Law: Some Evidence from G7, *Economics Letters*, 101, 113-115.

Mihçi, S., Atilgan, E. (2010). İşsizlik Ve Büyüme: Ulusal Ve Bölgesel Düzeyde Türkiye İçin Okun Katsayısı**",** *İktisat İşletme ve Finans*, 25 (296), 33-54.

Moosa, I. A. (1997). A Cross-Country Comparison of Okun's Coefficient, *Journal of Comparative Economics*, 34, 335-356.

Muratoğlu, Y.(2011), *Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki Asimetrik İlişki ve Türkiye'de Okun Yasasının Sınanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniv.

Muscatelli, V., Tirelli, A.P.(2001). Unemployment and growth: some empirical evidence from structural time series models, *Applied Economics*, 33(8), 1083-1088.

Mussard, S., Philippe, B. (2009). Okun's Law, Creation of Money and The
Decomposition of The Rate of Unemployment, *Economics Letters*, 102, 7-9.

Okun, A. M. (1962). Potential GNP: Its Measurement and Significance, *American Statistical Association, Proceedings of the Business and Economics Statistics Section*, 98–104.

Pierdzioch,C., Rulke, C.J., Stadtmann, G. (2008). Do Professional Economists' Forecasts Reflect Okun's Law? Some Evidence for the G7 Countries, http://www.cesifogroup.de/portal/page/portal/ifoContent/N/event/Conferences/conf_nd/2008-1120ThirdWorkshopMacroeconomicsandBusinessCycle/work-makro3-ruelke j.pdf, 19.05.2012.

Prachowny, M. F. J. (1993). Okun's Law: Theoretical Foundations and Revised Estimates, *The Review of Economics and Statistics*, Vol:75, No.2, 331-336.

Sevüktekin, M., Nargeleçekenler, M. (2007a). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*, Nobel Yayın Dağıtım, Geliştirilmiş 2. Baskı, Ankara.

Sevüktekin, M., Nargeleçekenler, M.(2007). Türkiye'de İMKB ve Döviz Kuru Arasındaki Dinamik İlişkinin Belirlenmesi", VIII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Bildirileri İçerisinde, Malatya,

Sogner, L., Stiassyn, A. (2000). A Cross-Country Study on Okun's Law, *Vienna University, Working Paper Series*, No:13.

Sogner, L. (2001). Okun's Law: Does The Austrian Unemployment GDP Relationship Exhibit Structural Breaks?, *Empirical Economics*, 26, 553-564.

Tatoğlu, Y.F. (2011). The Long and Short Run Effects Between Unemployment and Economic Growth in Europe, *Dogus University Journal*, 12 (1) , 99-113.

Tari, R., Abasiz, T. (2010). Asimetrik Etkiler Altında Okun Yasası'nın
Eşik Hata Düzeltme Modeli İle Sınanması: Türkiye Örneği, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 25, 53-77.

Tiryaki, A., Özkan, N.H. (2011).Economic Activity and Unemployment Dynamics in Turkey, *OGÜ İİBF Dergisi*, 6(2), 173-184.

Villaverde, J. ve MAZA, A. (2009). The Robustness of Okun's Law in Spain, 1980-2004 Regional Evidence, *Journal of Policy Modeling*, 31, 289-297.

Weber, C. (1995). Cyclical Output, Cyclical Unemployment, and Okun's Coefficient: A New Approach, *Journal of Applied Econometrics*, 10, 433-445.

Zagler, M. (2003). A Vector Error Correction Model Of Economic Growth And Unemployment In Major European Countries And An Analysis Of Okun's Law, *Applied Econometrics and International Development*, 3,3.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Dumlupınar University Journal of Social Sciences
46. Sayı Ekim 2015 / Number 46 October 2015

IMPACT OF ENTREPRENEURSHIP EDUCATION ON ENTREPRENEURIAL CAREER PERCEPTIONS: EVIDENCE FROM AN EMERGING ECONOMY

Haroon MUZAFFAR,
[Corresponding Author] Assist. Prof., Yıldırım Beyazit University, YBU Business School, Department of International Trade and Business, Ankara, Turkey. hmuzaffer@ybu.edu.tr

Özge GÖKBULUT ÖZDEMİR,
Assist. Prof., Yıldırım Beyazit University, YBU Business School, Department of Marketing, Ankara, Turkey. ogozdemir@ybu.edu.tr

Semih CEYHAN,
Res. Assist., Yıldırım Beyazit University, YBU Business School, Department of International Trade and Business, Ankara, Turkey. ceyhan@ybusm.info

ABSTRACT: Entrepreneurship education becomes a great focal point of interest for researchers and national policy makers for stimulating students to pursue entrepreneurial careers. However, in literature there are conflicting views about the desired impacts of entrepreneurship education. This study tries to contribute to a better understanding of the intended impacts of entrepreneurship education. We investigated the impact of entrepreneurship education on the cognitive factors and psychological attributes of participants by relying on the socio-cognitive and trait approaches. For this purpose we conducted a quantitative research. We found a negative and insignificant impact of entrepreneurship education. Therefore, to understand how and in what ways entrepreneurship education impacts the participants we conducted interview-based qualitative research.
Keywords: Entrepreneurship Education; Personality Traits; Entrepreneurial Career; Socio-Cognitive Factors; Theory of Planned Behavior, Emerging Economy

JEL Classification: L26, A22

GİRİŞİMCİLİK EĞİTİMİNİN GİRİŞİMCİ KARİYER ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GELİŞMEKTE OLAN BİR EKONOMİDEN KANITLAR

ÖZ: Girişimcilik eğitimi, öğrencilere, girişimcilik kariyerini seçmeleri için ilham veren, araştırmacıların ve ulusal politikacıların büyük bir odak noktası haline gelmektedir. Fakat, literatürde girişimcilik eğitiminden beklenen etkiler konusunda çelişkili görüşler vardır. Bu çalışma, girişimcilik eğitiminde amaçlanan etkilerinin daha iyi bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Bu çalışmada biz sosyo-bilişsel yaklaşım ve karakter yaklaşımlarına istinaden katılımcıların bilişsel faktörleri ve psikolojik özellikleri hususunda girişimcilik eğitiminin etkisini inceledik. Bu amaç dahilinde, niceliksel bir araştırma yürüttük. Çıktı olarak girişimcilik eğitiminin negatif ve önemsiz bir etkisi olduğunu gördük. Bu sebepten ötürü, girişimcilik eğitiminin, katılımcıları nasıl ve ne şekilde etkilediğini anlamak için, görüşmeye dayalı niteliksel bir araştırma yürüttük.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik Eğitimi; Kişilik Özellikleri; Girişimcilik Kariyeri; Sosyo-Bilişsel Faktörler; Planlı Davranış Teorisi, Gelişmekte Olan Ekonomi

JEL Sınıflandırması: L26, A22

1. Introduction

Sensing the importance of entrepreneurial careers for job creation and sustainable development governments around the globe are encouraging the students to pursue entrepreneurial careers. For the development of motivated students who have entrepreneurial awareness, competencies, knowledge and skills, governments and higher education institutions have started to design education programs and training. The robust growth in the number of courses offered and the related content of entrepreneurship education

(EE) programs showed that entrepreneurship is considered to have a positive impact on the social, economic, cultural and political infrastructure of a country (Matlay 2008; Matlay and Carey 2007). This globally emergent branch of EE as a promising research field (Jones, Penaluna and Pittaway, 2014), has also gained the significant attention of entrepreneurship researchers. For instance, the special issues of Education+Training and the special section of the International Journal of Management Education (Vol. 12:3) about the theory and practice of EE with global perspective, shows the importance of this realm of research.

Though governments and policy makers are placing emphasis on EE, scholars in this realm of research have conflicting views about the impact of EE imparted by universities (Bae et al. 2014). Some scholars are of the view that teaching entrepreneurship as an alternative career is beyond both the time and scope of an academic institution (Johannison 1991; Rae 1997). Furthermore, it has been argued that traditional skills taught at entrepreneurship courses and business schools are not sufficient for the pursuit of a successful entrepreneurial career (Oosterbeek, van Praag and Ijsselstein, 2010; Rae 1997). On the other hand, scholars have offered valuable insights into how EE can positively impact the perceptions, attitudes and intentions of potential entrepreneurs (Gibb 2002; Kuratko 2005; Mitra and Matlay 2004; Neck and Greene 2011). The researchers of this belief argued that EE is an important motivating factor, which increases entrepreneurial attitudes and intentions, and enhances the probability that participants of EE will pursue an entrepreneurial career in their future. The lack of agreement warrants further investigation about the impact of EE.

In the light of this debate in EE literature, we aimed to investigate the impact of EE in the context of an emerging economy, Turkey. As an emerging economy with high growth rates, entrepreneurial behavior and EE is an important phenomenon for Turkey. The Global Entrepreneurship Monitor (GEM) in their 2012 report observed that entrepreneurship had increased in highly educated regions of Turkey (Xavier et. al., 2012). Additionally, Turkey is experiencing an exponential rise of SMEs owned by the 'Anatolian Tigers'- a breed of Turkish entrepreneurs emerging after the neo-liberal policies of different Turkish governments since the mid 1980s (Bayirbag 2010).

Recognising the importance and scope of entrepreneurship, the Turkish government has started to aggressively develop the policies and institutions that support and promote entrepreneurship. Although many governmental and private institutions play an important role for the promotion of entrepreneurship, Small and Medium Enterprise Development Organisation (KOSGEB) and The Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) are the main actors. KOSGEB focuses on SMEs in terms of guidance and financial supports, and founded the first 'Entrepreneurship Institution' in Turkey in 1998, which imparts EE to the aspiring entrepreneurs and to the owners of small and medium enterprises.

TUBITAK is the other important government institution that leads the government policy on the entrepreneurship and innovation through its Supreme Council for Science and Technology (SCST), chaired by the Prime Minister. Major focus of government policies and support programs through TUBITAK is on the training and education of potential entrepreneurs. In pursuance of government's effort to encourage the entrepreneurial careers, TUBITAK is conducting EE programs with the collaboration of different Turkish universities in order to redirect the human resources to the entrepreneurial activities and careers.

One such program was opened in 2013, by TUBITAK to conduct and support EE in universities. This program included 120 hour training on different subjects of entrepreneurship for bachelor, master and doctorate students. TUBITAK not only supported the program financially but also provided the content to be taught. This program provides a theoretical based education to students including the courses of business plan development, finance, marketing, production, project management, business modeling and strategy. This study examined one of the TUBITAK supported EE programs conducted by a state university situated in Ankara.

We analysed the impact of EE on the participants' perceptions and attitudes towards entrepreneurship, which were enrolled in the TUBITAK supported EE program. The central aim of this study is to investigate that EE program has what kind of impact on the entrepreneurial attitudes and psychological attributes of the participants. Therefore, we address the question: does entrepreneurship education have a positive impact on the socio-cognitive factors and psychological attributes of the EE participants? By relying on the socio-cognitive and trait approach we measured this impact.

We used the pre-test post-test design for measuring the impact of EE. The results of our quantitative research showed that most of the socio-cognitive factors and psychological attributes either decrease or show negligible increase after EE. Therefore, we

took our research one step further and conducted in-depth interviews to understand the reasons why EE does not have an impact on the participants in the desired manner and in what ways EE influence the participants.

By drawing together previously published work our study has both theoretical and practical implications. By integrating both socio-cognitive and trait approaches for measuring the impact of EE, this study allows for a robust understanding of the impact of EE, particularly in the context of an emerging economy. The results of this study could be useful to policymakers to understand not only the pattern of relationships among the different dimensions of impact of EE, but may also have implications for the development of appropriate EE programs and their course content.

The remainder of this paper is organized as follows. The first part of the study involves theoretical background on EE and its anticipated impact on perceived desirability, self-efficacy, subjective norm, entrepreneurial intent, achievement motivation and locus of control. Whilst the second part of the study presents the methodology and results of quantitative study, the following section describes the methodology and findings of the qualitative study. This part is followed by the discussion and implications of the study. Finally, the study is concluded with conclusion, limitations and future studies section.

2. Entrepreneurship education (EE)

Akin to the definitional problems of entrepreneurship, there is no single consensual definition of EE in the literature. The goal of some of the research is to classify the EE based on different criteria (Jamieson 1984; Garavan and O'Cinneide 1994). Some define EE by specifying the elements which differentiate EE from general education (McMullan and Long 1987) while recent definitions of EE cover an array of situations, aims, methods and teaching approaches (Fayolle and Klandt 2006; Linan 2004). In the context of our research we employed the definition proposed by Fayolle and Klandt (2006) "…any pedagogical program or process of education for entrepreneurial attitudes and skills, which involves developing certain personal qualities (p.1)." This is a comprehensive and concise definition, which not only highlighted the transfer of knowledge and skills to pursue entrepreneurial careers, but also associated attitudes and personality characteristics.

In the existing literature, similar to the definition of EE, there are different categories of EE depending on the particular program objectives, content and delivery modes (Henry and Treanor 2010, Jamieson 1984; Linan 2004). One such categorization is proposed by Linan (2004). He classified the EE in four categories. The objective of the first category of *entrepreneurial awareness education* is to enrich and enhance the alternative career perspective of the attendees by enhancing their feasibility, desirability and motivation for entrepreneurship. The objective is not for the immediate creation of entrepreneurs. Short EE courses represent this category. The second category *education for start-up* is focused on the issues related to start-up phase e.g. how to obtain financing, legal regulations, taxation, etc. (Curran and Stanwortb 1989), and is designed for the preparation of individuals to be the owner of a small conventional business. Linan's (2004) third category *education for entrepreneurial dynamism* addresses the entrepreneurial behavior after the start-up phase. The objective is not to increase the intention but to increase the entrepreneurial dynamism necessary for the expansion of business. The fourth and last category is *continuing education for entrepreneurs*. Its objective is to bring improvement in the existing entrepreneur's abilities (Weinrauch 1984), and is a specialized version of adult education.

The selection criterion for the entrepreneurship program, which we looked on, rely excessively on already having a viable business idea and has the contents centered on the specific practical aspects related to the start-up phase. Since the EE program possesses the characteristics of education for start-up, we henceforth use the term EE for *education for start-up.*

In addition to the definition and classification of EE the impact of EE has been a prominent theme in the literature over the years (Charney, Libecap and Center, 2000; Peterman and Kennedy 2003). Scholars argued that entrepreneurial skills could be taught through EE (Gundry, Ofstein and Kickul, 2014; Piperopoulos and Dimov 2014) however; there is a considerable debate over the desired outcomes, effectiveness and value of the EE. The research on the impact of EE has yielded mixed results. Results of some research showed positive impact of EE (Peterman and Kennedy 2003; Zhao, Seibert and Hills 2005). Peterman and Kennedy (2003) in their study found that EE brings positive changes in an individual's perceptions of entrepreneurship and this change is related to the positiveness of prior experience and to the positiveness of experience in the EE program.

In contrast with the studies, which found the positive impact of EE, some studies found mixed or minimal impact (Olomi and Sinyamule 2009; Souitaris, Zerbinati and Al-Laham, 2007; Lorz, Mueller and Volery, 2011). Moreover, recent evidence

suggests a negative impact of EE on the students' entrepreneurial intentions (Oosterbeek, van Praag and Ijsselstein, 2010; Von Graevenitz, Harhoff and Weber, 2010). Oosterbeek et al. (2010) and Graevenitz et al. (2010) attributed this insignificant or negative impact of EE on the perceptions of entrepreneurship to the fact that, during and after EE courses, students have obtained more realistic perspectives both on themselves as well as on what it takes to be an entrepreneur.

In the Turkish context, Ipcioglu and Taser (2011) found no impact of business education on the entrepreneurial traits of the undergraduate students. However, Bozkurt, Aslan and Goral (2011) in their study found a positive effect in terms of entrepreneurial tendencies of EE students in Turkish universities. The inconsistency and ambiguity in the results of the impact of EE programs led the researchers to call for more research into the impact of EE (Bae et al. 2014).

To get an insight into the impact of EE on the desired outcomes researchers used different theoretical frameworks. In existing literature, theoretical frameworks from social psychology and the trait approach has been widely used for investigating the impact of EE (Hansemark 1998). Relating to the trait approach it is argued that in general traits do not change over time, and are therefore assumed to be unaffected by program participation. However, in the context of our study, trait scores may change during the course of EE programs since the sample consists of young adults, and trait scores become stabilized – on average – when people are 30 years old, and traits also develop very much during young adulthood, i.e., the university period (Roberts et al., 2001; Robins et al., 2001). Moreover, it has been suggested that personality traits can be inculcated and enhanced through socialisation and training (Chell 2008).

2.1. Socio-cognitive approach and impact of EE

Grounded in social psychology, the socio-cognitive approach contributes significantly to understanding entrepreneurial behavior. The socio-cognitive perspective gained the interest of researchers by providing the tools that contribute to the scientific understanding of the shaping of entrepreneurial mind-set of the individuals planning to pursue an entrepreneurial career in future. The main approach within this stream of research is to understand entrepreneurial behavior through the lens of different cognitive determinants of intention, and other contextual factors (Krueger, Reilly and Carsrud, 2000). Arguably the most widely researched of these socio-cognitive perspectives is Ajzen's (1991) theory of planned behavior (TPB).

The core premise of TPB is that human social behavior is reasoned, controlled and planned in anticipation of the likely consequences of such considered behavior (Ajzen and Fishbein 2000); in other words, TPB simply holds that an individual acts on the basis of a given intention (Ajzen 1991). TPB posits that intentions to perform behaviors of different kinds can be predicted with high accuracy through three cognitive constructs: (1) the individual's attitude toward the behavior (2) subjective norm and (3) perceived behavioral control.

Attitude toward the behavior refers to the degree to which a person has a favorable or unfavorable evaluation or appraisal of the behavior in question. In entrepreneurship literature this construct of TPB is reflected as the perceived desirability of entrepreneurial behavior, and refers to the degree to which a person has a favorable or unfavorable evaluation or appraisal of the outcomes of being self-employed versus an organizational employment (Krueger, Reilly and Carsrud, 2000).

Subjective norm refers to the perceived social pressure to perform or not to perform the behavior. This construct of TPB in the domain of entrepreneurship studies appears as the perceived social pressure to enter an entrepreneurial career or to pursue an organizational employment. In particular, it taps the input of significant others, such as family, friends and colleagues, about pursuing an entrepreneurial career (Krueger, Reilly and Carsrud 2000).

Perceived behavioral control refers to a person's perception of the ease or difficulty of performing a particular act. This concept builds on Bandura's (1977) view of self-efficacy (Bandura 1997; Krueger, Reilly and Carsrud 2000). Perceived behavioral control appears as entrepreneurial self-efficacy in entrepreneurship literature (Drnovšek, Wincent and Cardon, 2010). Entrepreneurial self-efficacy refers to a person's perception of the ease or difficulty of performing an entrepreneurial act.

Intention is a representation of a future course of action to be performed, which is not simply an expectation or prediction of future actions but a proactive commitment to bringing them about (Bandura 2001). Social-psychological theorists (Bandura 2001; Fischben and Ajzen 1975) have demonstrated the importance of intentions on the likelihood of actions at a future point in time. By drawing heavily on the works in social psychology (Ajzen 1991; Bandura 1977) scholars in the entrepreneurship field

suggested the concept of entrepreneurial intentions for better understanding of the cognitive infrastructure undergirding the entrepreneurial mindset. (Bird 1988; Krueger and Carsrud 1993) In her seminal contribution, Bird (1988) described intentions as entrepreneurial intentions, which are aimed at creating a new venture. Entrepreneurial intentions thus exhibit one's desire to own one's own business or to start a business (Krueger, Reilly and Carsrud 2000).

Entrepreneurship scholars are of the view that the aforementioned cognitive factors of TPB are underlying structures, which play an instrumental role in a person's entrepreneurial behavior (Linan, Nabi and Krueger 2013). This suggests that entrepreneurial behavior is a deliberate and planned behavior, driven by cognitive factors, which in turn are influenced by many exogenous factors including the exposure to educational experience (Ba et al. 2014; Krueger et al. 2000; Moriano et al. 2012).

Because of its highly predictive power, TPB has also been widely used in the specific context of EE (Fayolle, Gailly and Lassas-Clerc, 2006). Exposure to EE may influence the perceptions about the desirability and feasibility of entrepreneurial behavior, subjective norm and entrepreneurial intentions (Shapero and Sokol 1982; Krueger, Reilly and Carsrud 2000). All of these elements can contribute to knowing how one sees oneself, and whether one believes he or she is able to become a successful entrepreneur (Fayolle, Gailly and Lassas-Clerc, 2006). Hence, by measuring the differential impacts of EE on the elements of TPB, impact of EE can be evaluated.

2.1.1. Perceived desirability and EE

An individual's perceived desirability of entrepreneurship is an affective attitudinal judgment regarding the value of an expected entrepreneurial career. The correlation to this proposition may be stated as follows: that perceived desirability is, in turn, affected by personal attitudes, values and feelings, which are influenced by many social factors including the experience of EE (Bird 1988; Peterman and Kennedy 2003). Because the participation in EE provides social experiences such as opportunities to exercise significant responsibilities, lecture sessions with successful and unsuccessful entrepreneurs and to observe role models, therefore, EE could be expected to influence the perceived desirability of pursuing an entrepreneurial career (Peterman and Kennedy 2003). Therefore, it is proposed that:

H1: Students' participation in EE program will increase their perceived desirability of entrepreneurial career.

2.1.2. Self-efficacy and EE

In entrepreneurship literature there are divergent views about the use of self-efficacy as a general measure or entrepreneurship-specific entrepreneurial self-efficacy measure. Some theorists argue that a general self-efficacy (GSE) construct is sufficient, as it is a relatively stable, trait-like, generalized competence belief (Chen, Greene and Crick, 1998), which refers to an individual's confidence about his/her general competencies. On the other side of the spectrum some scholars have argued that since entrepreneurial tasks are focused on a specific context and activity domain, therefore, for the purpose of greater predictive power it is more appropriate to use the context-specific measure of self-efficacy, called entrepreneurial self-efficacy (ESE) (e.g., De Noble, Jung, D. and Ehrlich, 1999; Begley and Tan 2001; Forbes 2005; Kolvereid and Isaksen 2006). ESE is therefore, associated with the core entrepreneurial competencies and skills. Since generalized competencies and entrepreneurial competencies are critical for an entrepreneurial career we therefore measured both the GSE and ESE.

The notion of GSE, relates to an individual's perception about whether he/she has the abilities perceived as important to produce high levels of performance in tasks undertaken in life (Bandura 1977). GSE is concerned not with the skills one possesses, but with one's judgments of what one can do with whatever skills one possesses (Kickul et al. 2009). Individuals with high self-efficacy for a certain task are more likely to pursue and then persist in that task than those individuals who possess low self-efficacy (Bandura 1997). Exposure to a trustful teaching environment that produces the belief in one's capabilities to mobilize the motivation, cognitive resources, and courses of action needed to exercise control over events in one's life (Wood and Bandura 1989) can enhance an individual's low GSE. Since EE provides a fertile ground in the form of teaching practices and course contents that focus on role modeling, verbal persuasion and mastery experiences, therefore, it is expected that exposure to such education will elevate the GSE of the participants.

ESE relates to the dynamic interaction between the individual and the environment by explaining what cognitive, motivational and affective processes are involved in an individual's decision to engage in entrepreneurial activities (Baron 2004), and how

these processes are shaped by environmental factors (Mitchell et al. 2002). It has been argued that entrepreneurial self-efficacy is influenced and developed by experience and social influence (Boyd and Vozikis 1994; Shapero and Sokol 1982), by observational learning, vicarious experiences, verbal and social persuasion, and physiological arousal (Boyd and Vozikis 1994; Drnovsek et al. 2010). In this context, exposure to EE is expected to increase the ability to master the necessary cognitive, memory processing, and behavioral facilities to deal effectively with the entrepreneurial task, and strengthen their self-confidence regarding entrepreneurial careers. Based on the aforementioned arguments we proposed that:

H2a: Student's participation in EE program will increase their GSE.

H2b: Student's participation in EE program will increase their ESE.

2.1.3. Subjective norm and EE

The subjective norm is a product of two components: normative beliefs and the motivation to comply with these beliefs (Ajzen 1991). Normative beliefs involves the opinion of valued others about performing or not performing a behavior. The motivation to comply reflects an individual's willingness to conform to these norms. Therefore, the social surroundings in which an individual is embedded can, through the cognitive path of subjective norm, catalyze or hinder their entrepreneurial aspirations (Moriano et al. 2012). EE in the form of feedback and encouragement by mentors, family and friends provides a social ambience, which may bring a positive change in the normative beliefs and motivation to comply of the participants. Hence, it is proposed that:

H3: Student's participation in EE program will positively impact subjective norm.

2.1.4. Entrepreneurial intentions and EE

Scholars in the realm of EE have extensively used entrepreneurial intentions as a measure to evaluate the impact of EE programs (Krueger, Reilly and Carsrud 2000). EE influences the entrepreneurial intentions of students by providing the image of entrepreneurship as an alternative career (Slavtchev, Laspita and Patzelt 2012), along with the role played by resources and other support mechanisms available in the education environment. In a similar vein, EE is expected to enhance the participant's entrepreneurial intentions by projecting positive entrepreneurial perceptions (Linan 2008; Martin, McNally and Kay, 2013). By offering courses in new business development or business planning, EE promote a participant's employment prospects, increase risk-taking propensity by enhancing their opportunity recognition skills, and imparts entrepreneurial skills, which may enhance participant's entrepreneurial intentions. Hence, we proposed that:

H4: Student's participation in EE program will increase their entrepreneurial intentions.

2.2. Trait approach and EE impact

Along with the socio-cognitive approach many researchers have pursued the trait approach to entrepreneurship, in an attempt to separate entrepreneurs from non-entrepreneurs and to identify a list of character traits specific to the entrepreneur (e.g., Douglas and Shepherd 2000; Henry, Hill, and Leitch, 2003; van Gelderen and Jansen 2006). In the trait approach the focus is on the individual character traits (McClelland, 1961; Brockhaus and Horwitz 1986). Research suggests that individual characteristics in the form of psychological traits are vital for a person's possibility and interest in acting in an entrepreneurial way (Hansemark 1998). Particularly, in an educational situation, the trait approach seems to be the most promising approach (Hansemark 1998), and the significance of a psychological trait for entrepreneurial activity is considered to be important (Shaver and Scott 1991).

One of the fundamental objectives of EE is to develop the participants' psychological characteristics (Hansemark 1998). Hence, for a better understanding of the impact of EE psychological characteristics are appropriate measures. However, there are very few studies that take into account psychological characteristics for this purpose.

Over the years many psychological attributes have been studied in relation to entrepreneurship e.g., risk-taking propensity (Stewart and Roth 2001), tolerance of ambiguity uncertainty (McMullen and Shepherd 2006), desire for autonomy (Kirby 2003) and need for power (Hatch and Zweig 2000). Among an array of psychological attributes, achievement motivation and internal locus of control have been significantly associated with entrepreneurial behavior (Hansemark 1998; Johnson 1990). In a similar vein, achievement motivation and internal locus of control are considered to be the two most suitable psychological attributes for evaluating the impact of EE (Hansemark 1998).

2.2.1. Achievement motivation and EE

The construct of achievement motivation is based on McClleland's research (1961). Achievement motivation is defined as a motive to do well and to achieve a goal to a set of standards. The basis of this motive is to do the tasks better and more quickly than other people, or to do the tasks much better than a person's own prior achievements (Hansemark 1998).

Achievement motivation in relation to entrepreneurs refers to their need to achieve as a motivational factor. McClleand (1961) argued that high achievement motivation influenced the decision to pursue an entrepreneurial career. Further, McClleand suggested that achievement motivation is associated with setting and achieving goals, a desire for feedback and the likelihood of entering an entrepreneurial career (Brockhaus 1982; McClleand 1961). Hence, it is the prospect of achievement (not just money) that drives the entrepreneurs.

McClelland (1965) presents a strong argument in support of the view that achievement motivation can be taught (Henry, Hill, and Leitch, 2003). EE by offering feedback and personal task exercises is expected to elevate the achievement motivation of the participants. Based on these arguments we proposed that:

H5: Student's participation in EE program will result in a higher level of achievement motivation.

2.2.2. Internal locus of control

The theory of locus of control was developed by Rotter (1966). This psychological attribute refers to the degree to which an individual perceives events in his/her life to be under his/her control (internal), or as unrelated to his/her action and therefore beyond his /her control (external) (Rotter 1966). People will relate the reason to the happenings in their lives, either to themselves or to the external environment. Individuals who seem to have control over occurrences have an internal locus of control. Individuals who seem to think the control over what happens is due to external factors have an external locus of control (Rotter 1966).

The concept of locus of control has been extensively used by entrepreneurship scholars for differentiating entrepreneurial personality from non-entrepreneurial personality (Cromie and Johns 1982; Hansemark 1998, 2003; Mueller and Thomas 2001). However, research on the locus of control of the entrepreneur has yielded conflicting results. Some researchers exhibit that higher internal locus of control is associated with entrepreneurial potential (e.g. Hansemark 1998, 2003; Mueller and Thomas 2001) while some studies found no relationship between internal locus of control and entrepreneurial behavior (e.g. Brockhaus and Nord 1979; Engle, Mah and Sadri, 1997). Because of its less predictive power researchers proposed to combine the internal locus of control with other personality traits rather than consider internal locus of control as a single measure of the entrepreneurial behavior.

Chell (1985) stated that Rotter's concept of locus of control is a learned behavior. Similarly, in their study of university students, Mueller and Thomas (2001) concluded that traits such as internal locus of control and innovativeness are learned and not immutable. This suggests that it may be important to discover the conditions that may affect the development of internal locus of control. The environment of EE programs is one such condition, which may help to enhance the internal locus of control. EE, by offering the cognitive process of developing and implementing business plans and strategies through competitions and simulations, is an effort to steer an individual's attempt to control and manage the environment. This strategy is designed to create a situation where the odds of success outweigh possible failure. Thus, participants of EE are expected to learn that they can control their environment through learned internal locus of control. Therefore, we proposed that:

H6: Student's participation in EE program will result in a higher level of internal locus of control.

3. Methodology

3.1. Sample

The practical research focus of the paper is a Turkish state university situated in Ankara. The university offered the EE program with the support of TUBITAK. The program got a great interest and response from the students of the university. However, as per requirements of the TUBITAK, the university offered limited number of seats for the EE program, therefore, interviews were conducted for the selection of suitable participants. In these interviews the criteria for selection was the entrepreneurial idea, logical and financial potential of this idea and level of willingness to attend the program. After the process of interviews 40 out

of 200 applicants were selected however only 21 students attended the program regularly. These 21 students of the EE program and a control group of 26 business management department students of the university constituted our research subjects. The reason for selecting the business management students as a control group is that it is assumed that business management education enhances the chances of new venture creation (Krueger and Brazeal 1994).

The contents of the EE program were composed of technical based EE, including the courses on Introduction to Entrepreneurship, Business Plan Development, Finance, Strategy and Leadership, Project Planning and Marketing. The control group had the following first year general management courses: History of Science and Technology, Calculus for Business, Introduction to Economics, Introduction to Business, Computer Programming, Academic English, English for Business and Turkish Language.

The average age of EE participants is 25 while the average age of the control group is 20. The educational background of EE participants is varied. However, the control group consists of first year students of business school. Demographic details are given in table 1.

Table 1: Demographics of Quantitative Study

	EE Participants	**Control Group**
n	**21**	**26**
Participants Background		
% female	33%	42%
% male	67%	58%
% family own business	52%	38%
% worked in family business	29%	23%
% entrepreneurial experience	38%	15%
Age		
20-22	57%	100%
23-27	19%	0%
28-42	24%	0%
Education		
% bachelor	62%	100%
% master	24%	0%
% doctorate	14%	0%
Department		
Business Management	43%	100%
Engineering	24%	0%
Economics and Administrative Sciences	24%	0%
Bio Statistics	10%	0%

3.2. Measurement Scale

Our quantitative study is based on measuring the difference in participants' socio-cognitive factors and the psychological attributes differences before and after the program. To measure socio-cognitive factors we used the cognitive factors based on TPB. These measures include: *perceived desirability, subjective norm, entrepreneurial self-efficacy, entrepreneurial intention,* and *general self-efficacy*. For the psychological attributes we used *internal locus of control,* and *achievement motivation*.

The study used existing scales found in the literature. The entrepreneurial self-efficacy scale was taken from Wilson, Kickul and Marlino (2007), which broadly relates to the entrepreneurial self-efficacy measures of Chen et al. (1998) and DeNoble et al. (1999). The scale for general self-efficacy was taken from Schwarzer and Jerusalem (1995). The perceived desirability scale was taken from Krueger (1993), while subjective norm and entrepreneurial intention, were measured by items taken from Linan and Chen (2009). For the measurement of internal locus of control we used the Rotter's (1966) scale. The scale for achievement motivation was taken from Guay, Mageau and Vallerand (2003). The English language version of the questionnaire was used because English is the teaching language at the university.

4. Results

Socio-cognitive and trait variables which are the most important determinants of successful entrepreneurship in the literature (Krueger, Reilly, and Carsrud, 2000; Hansemark 1998) were measured on the 7-point Likert scale. A questionnaire was distributed at T1 (at the beginning of semester) and at T2 (towards the end of semester) to both EE participants and control group. The data was collected by one of the authors during scheduled lecture periods in weeks two and twelve of the fourteen week semesters. The obtained data was transferred into SPSS v20.0 files and statistical analyses were conducted by running t-test.

For the purpose of the reliability of the data we ensure the construct validity of all scales for internal validity and overall scale reliability with Cronbach alpha measures both at T1 and T2. Cronbach's alpha of all scales was found above the critical value of 0.70 both at T1 and T2 (Table 2). The results of Cronbach alpha show that the data collected is consistent and reliable, considering the exploratory character and small sample size of this survey.

The main statistical analysis, which we used to measure the differences of average scores of variables at T1 and T2, was sample t-tests (Hansemark 1998; Oosterbeek, van Praag and Ijsselstein, 2010). We used t-tests to measure the difference between pre and post education for EE participants and also for the control group. Further, we also measured the difference between the EE participants and control group.

Table 2: Cronbach's Alpha at T1 and T2

Items	**No. of items**	**Cronbach's Alpha-T1**	**Cronbach's Alpha-T2**
Internal Locus of Control	24	0.85	0.87
Percieved Desirability	5	0.89	0.85
Subjective Norm	4	0.71	0.74
Entrepreneurial Self Efficacy	10	0.92	0.90
Motivation	16	0.81	0.83
General Self Efficacy	8	0.94	0.92
Entrepreneurial Intention	5	0.90	0.92

The answers of the participants who attended the program have a normal distribution both at T1 and T2. The paired sample t-test is applied in order to see whether a significant change results from the education. First we applied paired t-test to EE participants. Table 3 summarizes the differences of average scores of variables at T1 and T2. Results showed insignificant or no increase in any measured variable. Therefore, all of our hypotheses were rejected. On the other hand, the scores showed a significant decrease in the scores of entrepreneurial intentions ($\bar{x}_{t-1}$=5.37; $\bar{x}_{t-2}$=4.92; p=0.047). These results are surprising given the objective of the EE program was to enhance the desirability towards entrepreneurial careers, motivation and entrepreneurial

intention of the participants. The insignificant and negative impact of EE showed the ineffectiveness of the EE program on the socio-cognitive and psychological attributes of the participants, at least as it is executed at the university of our analysis.

In the control group all the variables had a normal distribution. When paired sample t-test is applied to the variables, we observe no significant increase in the scores of any measured variable. However, scores for the internal locus of control showed a significant decrease ($\bar{x}_{t-1}$=4.35; $\bar{x}_{t-2}$=4.90; p=0.001). Since the content of the business management courses were not focused on the entrepreneurship therefore these results were expected. No impact on the socio-cognitive factors and a decrease in the internal locus of control of the students of control group exhibited that the business management course is highly focused on preparing the students to pursue a paid job career.

Table 3: Pre and post education differences

Items	**EE Participants (n=21)**			**Control group (n=26)**		
	T1	**T2**	**diff.**	**T1**	**T2**	**diff.**
Internal Locus of Control (LoC)	5.03	4.72	-0.32	4.90	4.35	-0.54**
Percieved Desirability (PD)	5.41	5.48	0.07	4.88	4.79	-0.09
Subjective Norm (SN)	4.89	5.06	0.17	4.93	4.40	-0.53
Entrepreneurial Self Efficacy (ESE)	4.96	4.96	0.00	5.00	4.86	-0.14
Entrepreneurial Intention (EntInt)	5.37	4.92	-0.45*	5.01	4.73	-0.28
Motivation (MOT)	4.82	4.62	-0.21	4.78	4.77	-0.01
General Self Efficacy (GSE)	5.49	5.48	0.00	5.30	5.14	-0.16

*Note: */** indicates significance at the 5% - 1%-level*

Besides intra-group differences we also explore and compare the inter-group differences. To test whether there is a significant difference in terms of the variables between the participants of EE and control group we applied independent samples t-tests both at T1 and T2. At T1 results showed that there is no significant difference between the EE participants and control group. In other words, both the participants of the EE program and the students in the control group were almost at the same score in their socio-cognitive factors and psychological attributes at T1. Scores at the T2 indicated high scores for the participants of the EE program as compared to the control group for the perceived desirability ($\bar{x}_{Exp}$=5.48; $\bar{x}_{Cont}$=4.79; p=0.039) and subjective norm ($\bar{x}_{Exp}$=5.06; $\bar{x}_{Cont}$=4.40; p=0.039). Table 4 summarizes these results.

Table 4: Difference between EE participants and control group at T1 and T2

Items	**Group**	**n**	**Mean**	**Std. Deviation**	**Std. Error Mean**	**Sig. (2-tailed)**
LOC_t1	Participants	21	5.03	0.64	0.14	0.415
	Control	26	4.90	0.47	0.09	
PD_t1	Participants	21	5.41	1.20	0.26	0.151
	Control	26	4.88	1.28	0.25	
SN_t1	Participants	21	4.89	1.06	0.23	0.907
	Control	26	4.93	1.22	0.24	
ESE_t1	Participants	21	4.96	0.85	0.18	0.879
	Control	26	5.00	0.90	0.18	
EntInt_t1	Participants	21	5.37	1.09	0.24	0.300

	Control	26	5.01	1.25	0.25	
MOT_t1	Participants	21	4.82	0.63	0.14	0.812
	Control	26	4.78	0.67	0.13	
GSE_t1	Participants	21	5.49	0.99	0.22	0.521
	Control	26	5.30	0.98	0.20	
LoC_t2	Participants	21	4.72	0.66	0.14	0.079
	Control	26	4.35	0.71	0.14	
PD_t2	Participants	20	5.48	0.98	0.22	0.039*
	Control	26	4.79	1.17	0.23	
SN_t2	Participants	21	5.06	0.91	0.20	0.029*
	Control	26	4.40	1.05	0.21	
ESE_t2	Participants	21	4.96	0.89	0.19	0.737
	Control	26	4.86	1.09	0.21	
EntInt_t2	Participants	21	4.92	1.29	0.28	0.633
	Control	26	4.73	1.43	0.28	
MOT_t2	Participants	21	4.62	0.57	0.12	0.499
	Control	26	4.77	0.85	0.17	
GSE_t2	Participants	21	5.48	0.93	0.20	0.257
	Control	26	5.14	1.10	0.22	

*Note: */** indicates significance at the 5% - 1%-level*

Since gender plays an important role in the development of entrepreneurial attitudes (Cardoso and Moreira 2009) , we also therefore examined the data to uncover the influence of gender on the impact of EE. For this purpose we employed the independent samples t-test. Results showed that at T1 male participants have significantly higher scores in perceived desirability as compared to female students ($\bar{x}_M$=5.83; $\bar{x}_F$=4.60; p=0.024). When we measured the differences at T2 we found significant score differences between male and female participants for entrepreneurial intention ($\bar{x}_M$=5.31; $\bar{x}_F$=4.14; p=0.047), achievement motivation ($\bar{x}_M$=4.82, $\bar{x}_F$=4.22; p=0.019) and entrepreneurial self-efficacy ($\bar{x}_M$=5.24, $\bar{x}_F$=4.39; p=0.034). These results showed that the EE program has a far less and more negative impact on the female participants' socio-cognitive factors and psychological attributes as compared to the male participants.

Table 5: Differences regarding gender

Items	**Male**	**Female**	**Diff.**	**Sign. (2-tailed)**
LOC_t1	5.09	4.92	0.17	*0.582*
PD_t1	5.83	4.60	1.23*	*0.024*
SN_t1	4.91	4.86	0.05	*0.917*
ESE_t1	5.14	4.59	0.56	*0.160*
EntInt_t1	5.73	4.66	1.07	*0.104*
MOT_t1	4.90	4.68	0.22	*0.473*
GSE_t1	5.70	5.06	0.65	*0.280*
LoC_t2	4.82	4.51	0.30	*0.334*
PD_t2	5.57	5.31	0.25	*0.599*
SN_t2	5.25	4.68	0.57	*0.279*
ESE_t2	5.24	4.39	0.86*	*0.034*
EntInt_t2	5.31	4.14	1.17*	*0.047*

MOT_t2	4.82	4.22	0.60*	*0.019*
GSE_t2	5.68	5.09	0.59	*0.181*

*Note: */** indicates significance at the 5%/1%-level*

5. Qualitative research

Since we did not get support for any of our hypotheses about the desired impact of EE, therefore, we decided to take our research a step further and conducted in-depth interviews to comprehend the reasons of not obtaining the desired impacts of EE and how EE influence the participants. Additionally, the purpose of interviews was to get an opinion of the participants about the benefits of the program and how it can be improved. As a valuable research technique, both accepted in the entrepreneurship (Perren and Ram 2004) and education research streams (Merriam 1998), we adopted an interview-based qualitative research method.

The interviews were conducted with seven participants of EE. These participants were selected randomly among the 21 EE participants considering some demographic criteria. Gender, department, education degree and job were the factors considered in the selection of the interviewees. Open-ended semi-structured questions were directed to the interviewees. Each interview lasted 20-25 minutes. All interviews were recorded and later transcribed verbatim. Data obtained from interview is encoded on the basis of these sub-titles: family background, social environment, benefits of EE and view about EE. Based on a cross comparison of interviews, data analysis occurred and our findings were obtained.

Table 6: General information about the interviewees

	I-1	***I-2***	***I-3***	***I-4***	***I-5***	***I-6***	***I-7***
Common Properties	*Taking EE, Having a Business Idea*						
Age-Gender	*34-Male*	*20-Female*	*26-Male*	*20-Female*	*22-Male*	*25-Female*	*20-Male*
Department/Degree/Job	*Business/MBA/Working in a government department. Previously founded his own business and closed down*	*Business/ Undergraduate/ student and previously helped her father in his business*	*Business / MBA/ Research Assistant*	*Business/ Undergrad u-ate/ student*	*Engineering/ Undergraduate /student*	*Biostatistic/MBA/ Research Assistant*	*Business/ Undergra d-uate /student and works in family business*

A common characteristic of all the interviewees is that all of them possess a business idea. Interviewees 1,3,5,7 are male while 2,4,6 are female. Among the interviewees, five interviewees are from the business management department while two interviewees are from engineering faculty. Interviewees 1,3,6 are students at postgraduate level while the other four are undergraduate students. Only interviewee 1 had founded his own business previously while interviewee 7 is currently working in his family business. Interviewee 2 had worked previously in family business. Interviewee 1,3 and 6 are students and also working with salary while the remaining interviewees are full-time student.

5.1. Findings of qualitative research

Finding 1: Influence of family background and social environment is stronger than the impact of EE

Interviewee 6 and 7 showed a high level of confidence and desire to start their own businesses. Both of these interviewees belong to business owning families. Their social and family environment provided them with the required socio-cognitive infrastructure, such as perceived desirability and self-efficacy for an entrepreneurial career. Therefore, the EE with a focus on the technical aspects does not seem to enhance socio-cognitive factors.

Interviewees 1, 2, 4 and 5 planned to work with salary as a first step before starting their own businesses. All of theses interviewees have non-business family backgrounds. Because of lack of business experience, financial funds and necessary business skills these interviewees preferred to do a salaried job first, and started their own businesses later in life after acquiring the essential resources for starting a new business. After the EE these participants understand that managing a business is a tough job, which negatively affected their desirability towards entrepreneurship, ESE and psychological attributes.

Interviewee 3 stated that he would not leave his current salaried job for an entrepreneurial career. For him the entrepreneurial career is not a full time career. His family and socially embedded ambience has a strong influence on him, which is a strong belief in a secure job career rather than pursuit of an entrepreneurial career. This shows that his cognitive path of subjective norm strongly hinders his entrepreneurial intentions.

Table 7: Sample statements about the influence of family background and social environment

I-1	***I-2***	***I-3***	***I-4***	***I-5***	***I-6***	***I-7***
Yes- But not in long term	*Yes- as a first step*	*Yes- always*	*Yes-as a first step*	*Yes-as a first step*	*No*	*No*
"I started my business in 2002 and then left it because of lack of support from my parents and friends. I hope they will support me when I will start a business in future."	*"If after finishing education my father will support me I will prefer my own business not salary but if not ready, I will prefer salary."*	*"I don't leave the academic career and salary because my family will not allow me but also I like to do my own business I want both of them."*	*"All of my friends will do a job. This brings financial security For me also salary is first step and a vehicle for business"*	*"in our society to start a business requires lot of financial and moral support from family. My family don't have resources. I will work then start my business "*	*"Founding own business is more easy as my family and relatives are there to support me."*	*"My family is a business family therefore its natural for me to have my own business."*

Finding 2: EE contributes towards understanding of the complexities of entrepreneurship

After the analysis of the interviews the major benefits of EE which participants perceived, emerged as; increased knowledge of business accounting, self-improvement in the form of personal self-confidence, learning about the hardness of entrepreneurship, transformation of business ideas to more viable ones and the obtaining of a new perspective about entrepreneurship. This result is consistent with the findings of Kirkwood, Dwyer, and Gray (2014), which also found an increase in the confidence, problem solving, and knowledge of entrepreneurship of the EE program students. Before taking this EE program, participants had a perception of entrepreneurship as a promising career, which will bring more freedom and money with less effort. However, after the EE program participants come to know that entrepreneurship requires a lot of hard work. Depending on this finding, it is

possible to say that EE has an important impact on the participants in the form of a better understanding of the complexities of starting a new business, which helped the participants realize that to start and manage a new business is a hard task.

Finding 3: Participants suggestions to enrich the program

The interviewees of the study are in unison about their suggestion for inclusion of courses regarding creative idea generation and innovative thinking. When other suggestions of the participants are considered, suggested areas are; specific mentoring about the personal business ideas, invitation of real entrepreneurs for lectures and information about entrepreneurial support from institutions.

Table 8: Brief findings and suggestions about EE

	I-1	***I-2***	***I-3***	***I-4***	***I-5***	***I-6***	***I-7***
Benefits about EE Program	*Better understanding of business plan template, Accounting literacy*	*Self-improvement, Leadership, Planning*	*Accounting literacy, Keeping the idea hot*	*Self-improvement, To know the hardness of Entrepreneur-ship, Self-confidence*	*Hardness of Entrepreneur-ship*	*Accounting literacy, Strategic Approach*	*Theory of entrepreneurship, Understand Hardness of Entrepreneurship*
Suggestion on EE Program	*Meeting with Related Institutions* *"Education Program could be more rich, for example if Institutions could give information about their funding and grants."*	*"It was a good program, but can be more beneficial if it would taught us how to get creative."*	*Mentoring, Idea generation* *"Mentoring would be more fruitful I think"* *I don't think that education can be fruitful to anyone in terms of idea generation."*	*"I can't gain the things that I gain in from this program."*	*Invitation of Entrepreneurs, Information about Patent* *"Program was so theoretical, entrepreneurs from industry can be invited."* *Patent process should be presented deeply which is important for my Project."*	*Idea generation* *"It is not possible to go out from the classes with an business idea if you have not already. I think it is not so beneficial in this way."*	*"I wanted to learn theoretical side and it was good for me, because I know the practical side."*

6. Discussion

The quantitative results of our study showed no significant impact of education on the socio-cognitive factors but found a negative impact on the entrepreneurial intentions of EE participants. Similarly, results showed no significant impact of EE on the psychological attributes of the participants of EE, however we noticed a decrease in the internal locus of control of control group.

One significant result of our study showed that after participation in EE the entrepreneurial intentions of the participants had decreased. This result is contrary to the majority of studies which found a positive impact of entrepreneurship education (e.g. Mitra and Matlay 2004; Neck and Greene 2011; Souitaris, Zerbinati and Al-Laham, 2007), however it supported the view of rare studies which found that EE program does not have intended impact (Oosterbeek, van Praag and Ijsselstein 2010; Von Graevenitz, Harhoff and Weber, 2010). In the context of our study this negative change can be attributed to the content of entrepreneurship education. The content is directed towards imparting the technical education for the start-ups and is not aimed to enhance the entrepreneurial attractiveness of the participants.

This finding may also be related to the fact that participants have obtained more realistic perspectives both on themselves as well as on what it takes to be an entrepreneur (Oosterbeek, van Praag, M and Ijsselstein 2010). Students get to know that entrepreneurship is not just a *dream career* but really requires a lot of hard work and they need to be equipped with the essential technical tools necessary for entrepreneurial careers. This *reality check* may play a role in decreasing the entrepreneurial intention of EE participants. Since the majority of EE participants are first-year students, therefore entrepreneurial awareness education is more appropriate for the group of students at the beginning of their bachelor education.

When we analyzed the t-test for the psychological attributes of our data we did not find any difference between the EE participants and control group except for a significant decrease in the internal locus of control of the control group. This result may be explained by the reason that business management education is more focused on the preparation of managerial jobs rather than entrepreneurial careers.

Our study further analyzed the data for measuring the differences between EE participants and control group. Results showed that there is a significant difference at T2 in the perceived desirability and subjective norm of EE participants as compared to control group. This shows that though entrepreneurship education has insignificant impact on the EE participants, but when we compare EE participants with the control group, EE has a positive influence on the EE participants as compared to the control group.

Gender is also an important factor regarding the relationship between attitude toward entrepreneurship and career planning (Bagheri and Pihie 2014; Cardoso and Moreira 2009). Our results regarding gender showed that the entrepreneurial intention, ESE and achievement motivation of males are significantly higher at T2 as compared to females. This result reflected the masculine nature of Turkish society. Turkish society being a masculine society associated entrepreneurship as a male job (Hofstede 1980). Therefore participation in the EE program does not have a positive impact on the entrepreneurial perceptions of female participants; on the contrary it enhances the female participants' perception of entrepreneurship as a male job.

The findings of the qualitative study demonstrated that working with salary is perceived as a guaranteed career, while self-employment is seen as a desired future career only after securing certain financial and social guarantees of life. This fact can be explained in two ways: first, living in high uncertainty avoidance Turkish culture (Hofstede 1980) it is not easy to change this perception about entrepreneurship by EE in the short term, but possible in long term. Secondly, feeling not ready in terms of the required skills and resources could be related to low entrepreneurial self-efficacy. Further, embedded in a highly collectivistic Turkish society students decisions are greatly influenced by their family and friends. This collectivistic nature of decision-making leads to a less internal locus of control and low achievement motivation. Thus, the EE program has no impact on its participants, which are embedded in highly collectivistic social structures.

The EE program in our research is focused on technical skills and how to obtain the necessary financial support, however there is a lack of courses on creativity and idea generation. This strategy-focused education allowed the transformation of business ideas into more viable ones, but did not equip the participants with the cognitive skills and psychological attributes which will help to generate creative and innovative ideas. Thus, it is possible to say that EE is directly focused on the exploitative stage of entrepreneurship (Shane 2000). However, EE with a focus on the exploratory stage may prove to be more beneficial for entrepreneurial and innovative ventures. It shows that EE should balance the courses focused on enhancing the psychosocial abilities and the strategic entrepreneurship (Ireland and Webb 2007).

7. Theoretical and practical implications

There are rare studies in literature that used both the socio-cognitive and trait approaches for the measurement of impact of EE. Our study, by integrating the socio-cognitive and trait approach, has provided a robust model for future research in this realm of research. Similarly, by combining quantitative and qualitative research methods in a single study this study provides the case for a hybrid methodology as a more appropriate approach for future studies in measuring the impact of EE.

From the policymakers and practical perspective our study showed that EE programs should not be of a 'cocktail' nature, which contains something for everyone. Instead programs should be offered and conducted according to the needs and backgrounds of the participants. The focus of EE for high school and new university-entrants should be on entrepreneurial awareness, while for persons with a background of entrepreneurial experience the focus of EE should be on start-up education.

Another important recommendation of the study is that EE courses and workshops shall have a balance of creativity and technical knowledge aspects of entrepreneurship. This will be more helpful in creating entrepreneurial awareness and stimulating entrepreneurial careers.

The Turkish government is vigorously pursuing policies for the promotion of entrepreneurial culture through the promotion of entrepreneurship education. This research study provides a critical reflection for the Turkish policymakers. In the study, it was found that Turkish students are highly inclined towards EE, however the benefits of EE are insignificant. This shows that given the economic, social, cultural, and religious texture of Turkey's indigenous society policymakers need to devise EE policies and programs that are coherent and consistent with the indigenous culture and needs. It entails the review of the current state of EE by emphasizing that one needs to comprehend the target audiences for EE, their educational objectives and learning styles, and the types of content to be covered for each audience, and which specific pedagogical methods will most effectively meet their educational goals (Sowmya, Majumdar and Gallant, 2010).

9. Conclusion, limitations and future research

The results of our study indicates that EE has a minimal or non-significant impact on the socio-cognitive factors i.e. self-efficacy, entrepreneurial self-efficacy, subjective norm and entrepreneurial intention. Our study further reveals that psychological attributes i.e. internal locus of control, decreased at the end of the EE program, while results showed no impact of EE on the achievement motivation. Our study concludes that the desired positive impact of EE depends on the right combination of course contents. Moreover, EE programs should be developed according to the social and cultural contexts of the participants, such programs are more likely to enhance the likeliness of the participants to pursue their entrepreneurial careers. Furthermore, national culture is vital for the development of entrepreneurial careers therefore EE programs should focus on entrepreneurial awareness education in the national contexts, where entrepreneurship is not a desired career due to negative cultural perceptions about entrepreneurship.

Like any other academic study our study has certain limitations. A major limitation of our quantitative study is that the size of our sample is small, which questions the external validity of the study. To overcome this potential limitation we used the pre-test post-test design and control group for our study. Another limitation of this study's quantitative method is that the analyses presented in this paper all rely on cross-sectional data, which limits the conclusions that can be made, as only associations have been identified, not causal relationships. In order to increase the robustness of the findings longitudinal data is needed.

Future studies using national or transnational data may bring more clarity and better understanding of the impact of EE. Further, by adopting qualitative research methods future studies may provide more detailed analysis of the content, design, delivery and impact of EE programs. The results of this study suggest that in the context of emerging economies, where economic, cultural and social structures are different, the desire, motivation and perception of the students about EE programs differ from those in developed nations. Thus, research in the context of emerging economies merits further in-depth research.

References

Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes,* 50(2), 179-211.

Ajzen, I., and Fishbein, M. (2000). Attitudes and the Attitude-Behavior Relation: Reasoned and Automatic Processes. *European Review Of Social Psychology*, 11(1), 1-33.

Bae, T. J., Qian, S., Miao, C., and Fiet, J. O. (2014). The Relationship Between Entrepreneurship Education and Entrepreneurial Intentions: A Meta Analytic Review. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 38(2), 217-254.

Bagheri, A., and Pihie, Z. A. L. (2014). The Moderating Role Of Gender In Shaping Entrepreneurial Intentions: Implications For Vocational Guidance. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, March, 1-19.

Bandura, A. (1977). Self-Efficacy: Toward A Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*, 84(2), 191.

Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The Exercise of Control. John Wiley & Sons, Inc..

Bandura, A. (2001). Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 1-26.

Baron, R. A. (2004). The Cognitive Perspective: A Valuable Tool For Answering Entrepreneurship's Basic "Why" Questions. *Journal of Business Venturing*, 19(2), 221-239.

Bayirbag, K. M. (2010). Local Entrepreneurialism and State Rescaling in Turkey. *Urban Studies*, 47(2), 363-385.

Begley, T. M., and Tan, W. L. (2001). The Socio-Cultural Environment for Entrepreneurship: A Comparison Between East Asian and Anglo-Saxon Countries. *Journal of International Business Studies*, 32 (3), 537-553.

Bird, B. (1988). Implementing Entrepreneurial Ideas: The Case for Intention. *Academy of Management Review*, 13(3), 442-453.

Boyd, N. G., and Vozikis, G. S. (1994). The Influence of Self-Efficacy on the Development of Entrepreneurial Intentions and Actions. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 18, 63-63.

Bozkurt, O., Aslan, Z., and Goral, M. (2011). Yuksekogretimde Verilen Girisimcilik Egitiminin Ogrencilerin Girisimcilik Egilimine Etkisi: Teknik Program ve Sosyal Program Karsılaştırmalı Bir Arastırma. Uluslarası Yuksekogretim Kongresi Yeni Yonelisler ve Sorunlar, 27-29 May, 822-833.

Brockhaus, R. H. (1982). The Psychology of the Entrepreneur. *Encyclopedia of Entrepreneurship, New Jersey: Englewood Cliffs*, 39-57.

Brockhaus, R. H., and Horwitz, P. S. (1986). "The Art and Science of Entrepreneurship." *The Psychology of the Entrepreneur. Ed. DSR Smilor. Cambridge, MA: Ballinger*, 25-48.

Brockhaus, R. H., and Nord, W. R. (1979). "An Exploration of Factors Affecting the Entrepreneurial Decision: Personal Characteristic vs. Environmental Conditions." In *Academy of Management Proceedings*, (Vol. 1979, No. 1, pp. 364-368). Academy of Management.

Cardoso, P., and Moreira, J. M. (2009). Self-Efficacy Beliefs and the Relation Between Career Planning and Perception of Barriers. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 9(3), 177-188.

Charney, A., Libecap, G. D., and Center, K. E. (2000). The Impact of Entrepreneurship Education: An Evaluation of the Berger Entrepreneurship Program At The University Of Arizona. *The Karl Eller Center of The College of Business and Public Administration*.

Chell, E. (1985). The Entrepreneurial Personality: A Few Ghosts Laid To Rest? *International Small Business Journal*, 3(3), 43-54.

Chen, C. C., Greene, P. G., and Crick, A. (1998). Does Entrepreneurial Self-Efficacy Distinguish Entrepreneurs From Managers?. *Journal of Business Venturing*, 13(4), 295-316.

Curran, J., and Stanworth, J. (1989). Education and Training For Enterprise: Problems of Classification, Evaluation, Policy And Research. *International Small Business Journal* 7(2), 11-22.

Cromie, S. and Johns, S. (1983). Irish Entrepreneurs: Some Personal Characteristics. *Journal of Occupational Behaviour*, 4, 317-24.

De Noble, A. F., Jung, D., and Ehrlich, S. B. (1999). Entrepreneurial Self-Efficacy: The Development Of A Measure and Its Relationship to Entrepreneurial Action. *Frontiers of entrepreneurship research*, 1999, 73-87.

Douglas, E. J., and Shepherd, D. A. (2000). Entrepreneurship as A Utility Maximizing Response. *Journal of Business Venturing*, 15(3), 231-251.

Drnovšek, M., Wincent, J., and Cardon, M. S. (2010). Entrepreneurial Self-Efficacy and Business Start-Up: Developing A Multi-Dimensional Definition. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 16(4), 329-348.

Engle, D. E., Mah, J. J., and Sadri, G. (1997). An Empirical Comparison of Entrepreneurs And Employees: Implications For Innovation. *Creativity Research Journal*, 10(1), 45-49.

Fayolle, A., Gailly, B., and Lassas-Clerc, N. (2006). Assessing the Impact of Entrepreneurship Education Programmes: A New Methodology. *Journal of European industrial training*, 30(9), 701-720.

Fayolle, A., and Klandt, H. (2006). Issues and Newness In the Field Of Entrepreneurship Education: New Lenses for New Practical and Academic Questions. In *International Entrepreneurship Education*, edited by A. Fayolle and H. Klandt, 1-17. Edward Elgar, MA:USA

Fishbein, M., and Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, Intention and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Forbes, D. P. (2005). The Effects of Strategic Decision Making on Entrepreneurial Self-Efficacy. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 29(5), 599-626.

Garavan, T. N., and O'Cinneide, B. (1994). Entrepreneurship Education and Training Programmes: A Review and Evaluation–Part 2. *Journal of European Industrial Training*, 18(11), 13-21.

Gibb, A. (2002). Creating Conducive Environments for Learning and Entrepreneurship: Living with, Dealing with, Creating and Enjoying Uncertainty and Complexity. *Industry and Higher Education*, 16(3), 135-148.

Guay, F., Mageau, G. A., and Vallerand, R. J. (2003). On the Hierarchical Structure of Self-Determined Motivation: A Test of Top-Down, Bottom-Up, Reciprocal, and Horizontal Effects. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(8), 992-1004.

Gundry, L. K., Ofstein, L. F., and Kickul, J. R. (2014). Seeing Around Corners: How Creativity Skills In Entrepreneurship Education Influence Innovation In Business. *The International Journal of Management Education*, in press. doi: 10.1016/j.ijme.2014.03.002

Hansemark, O. C. (1998). The Effects Of An Entrepreneurship Programme on Need for Achievement and Locus of Control of Reinforcement. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 4(1), 28-50.

Hansemark, O. C. (2003). Need for Achievement, Locus of Control and the Prediction of Business Start-Ups: A Longitudinal Study. *Journal of Economic Psychology*, 24(3), 301-319.

Hatch, J., and Zweig, J. (2000). Departments-Entrepreneurs-What Is the Stuff of an Entrepreneur?. *Ivey Business Journal*, 65(2), 68-72.

Henry, C., and Treanor, L. (2010). Entrepreneurship Education and Veterinary Medicine: Enhancing Employable Skills. *Education and Training*, 52(8/9), 607-623.

Henry, C., Hill, F., and Leitch, C. (2003). *Entrepreneurship Education and Training*. Aldershot: Ashgate.

Hofstede, G. (1980). Culture and Organizations. *International Studies of Management and Organization*, 15-41.

Hussain, G, J., Scott, M, J., and Harry, M. (2010). The impact of entrepreneurship education on succession in ethnic minority family firms. *Education and Training,* 52, 643 - 659.

Ipcioglu, I., and Taser, A. (2011). The effects of business education on entrepreneurship characteristics: an empirical study. *Internatıonal Journal of Business and Management Studies*, 3(2), 121-130.

Ireland, D. R., and Webb, J. W. (2007). Strategic Entrepreneurship: Creating Competitive Advantage Through Streams of Innovation. *Business Horizons,* 50(1), 49-59.

Jamieson, I. (1984). Schools and Enterprise. *Education for Enterprise,* 1(1), 7-18.

Johannisson, B. (1991). University Training for Entrepreneurship: Swedish Approaches. *Entrepreneurship and Regional Development,* 3(1), 67-82.

Johnson, B. R. (1990). Toward A Multidimensional Model of Entrepreneurship: The Case of Achievement Motivation and the Entrepreneur. *Entrepreneurship, Theory and Practice,* 14(3), 39-54.

Jones, P., Penaluna, A., and Pittaway, L. (2014). Entrepreneurship education: A recipe for change?. *The International Journal of Management Education*, 12 (3), 304-306.

Kickul, J., Gundry, L. K., Barbosa, S. D., and Whitcanack, L. (2009). Intuition Versus Analysis? Testing Differential Models of Cognitive Style on Entrepreneurial Self-Efficacy and the New Venture Creation Process. *Entrepreneurship, Theory and Practice,* 33(2), 439-453.

Kirby, D.A. (2003). *Entrepreneurship*. McGraw-Hill, Maidenhead.

Kirkwood, J., Dwyer, K., and Gray, B. (2014). "Students' reflections on the value of an entrepreneurship education. *The International Journal of Management Education*, 12 (3), 307-316.

Kolvereid, L., and Isaksen, E. (2006). New Business Start-Up and Subsequent Entry Into Self-Employment. *Journal of Business Venturing,* 21(6), 866-885.

Krueger, N. F. (1993). The Impact of Prior Entrepreneurial Exposure on Perceptions of New Venture Feasibility and Desirability. *Entrepreneurship, Theory and Practice,* 18(1), 5-21.

Krueger, N. F., and Brazeal, D. V. (1994). Entrepreneurial Potential and Potential Entrepreneurs. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 91-91.

Krueger, N. F., and Carsrud, A. L. (1993). Entrepreneurial Intentions: Applying the Theory of Planned Behaviour. *Entrepreneurship and Regional Development*, 5(4), 315-330.

Krueger Jr, N. F., Reilly, M. D., and Carsrud, A. L. (2000). Competing Models of Entrepreneurial Intentions. *Journal of Business Venturing,* 15(5), 411-432.

Kuratko, D. F. (2005). The Emergence of Entrepreneurship Education: Development, Trends, And Challenges. *Entrepreneurship, Theory and Practice,* 29(5), 577-598.

Liñán, F. (2004). Intention-Based Models of Entrepreneurship Education. *Piccolla Impresa/Small Business* 3(1), 11-35.

Liñán, F. (2008). Skill and Value Perceptions: How Do They Affect Entrepreneurial Intentions?. *International Entrepreneurship and Management Journal,* 4(3), 257-272.

Liñán, F., and Chen, Y. W. (2009). Development and Cross-Cultural Application of A Specific Instrument to Measure Entrepreneurial Intentions. *Entrepreneurship, Theory and Practice,* 33(3), 593-617.

Lorz, M., Mueller, S., and Volery, T. (2013). Entrepreneurship Education: A Systematic Review of the Methods in Impact Studies. *Journal of Enterprising Culture,* 21(2), 123-151.

Martin, B. C., McNally, J. J., and Kay, M. J. (2013). Examining the Formation of Human Capital In Entrepreneurship: A Meta-Analysis of Entrepreneurship Education Outcomes. *Journal of Business Venturing*, 28(2), 211-224.

Matlay, Harry. (2008). The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurial Outcomes. *Journal of Small Business and Enterprise Development,* 15 (2): 382-396.

Matlay, H., and Carey, C. (2007). Entrepreneurship Education in the UK: A Longitudinal Perspective. *Journal of Small Business and Enterprise Development,* 14(2), 252-263.

McClelland, D. C. (1961). *Achieving society. Princeton, NJ: Van Nostrand.*

McClelland, D. C. (1965). N Achievement And Entrepreneurship: A Longitudinal Study. *Journal of Personality and Social Psychology,* 1(4), 389.

McMullen, J. S., and Shepherd, D. A. (2006). Entrepreneurial Action and the Role of Uncertainty in the Theory of the Entrepreneur. *Academy of Management Review,* 31(1), 132-152.

McMullan, W., and Long, W. A. (1987). Entrepreneurship Education in the Nineties. *Journal of Business Venturing*, *2*(3), 261-275.

Merriam, S. B. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education. Revised and Expanded from Case Study Research in Education*. Jossey-Bass Publishers, 350 Sansome St, San Francisco, CA 94104.

Mitchell, R. K., Busenitz, L., Lant, T., McDougall, P. P., Morse, E. A., and Smith, J. B. (2002). Toward a Theory of Entrepreneurial Cognition: Rethinking the People Side of Entrepreneurship Research. *Entrepreneurship Theory and Practice,* 27(2), 93-104.

Mitra, J., and Matlay, H. (2004). Entrepreneurial and Vocational Education and Training: Lessons From Eastern and Central Europe. *Industry and Higher Education,* 18(1), 53-61.

Moriano, J. A., Gorgievski, M., Laguna, M., Stephan, U., and Zarafshani, K. (2011). A Cross-Cultural Approach to Understanding Entrepreneurial Intention. *Journal of Career Development*, doi: 10.1177/0894845310384481.

Mueller, S. L., and Thomas, A. S. (2001). Culture and Entrepreneurial Potential: A Nine Country Study of Locus of Control and Innovativeness. *Journal of Business Venturing,* 16(1), 51-75.

Neck, H. M., and Greene, P. G. (2011). Entrepreneurship Education: Known Worlds and New Frontiers. *Journal of Small Business Management,* 49(1), 55-70.

Olomi, D. R., and Sinyamule, R. S. (2009). "Entrepreneurial Inclinations of Vocational Education Students: A Comparative Study of Male and Female Trainees in Iringa Region, Tanzania. *Journal of Enterprising Culture,* 17(1), 103-125.

Oosterbeek, H., van Praag, M., and Ijsselstein, A. (2010). The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurship Skills and Motivation. *European Economic Review,* 54(3), 442-454.

Packham, G., Jones, P., Miller, C., Pickernell, D. and Thomas, B. (2010). Attitudes towards entrepreneurial education: a comparative analysis. *Education and Training,* 52 (8/9), 568-586.

Perren, L., and Ram, M. (2004). Case-Study Method in Small Business and Entrepreneurial Research Mapping Boundaries and Perspectives. *International Small Business Journal,* 22(1), 83-101.

Peterman, N. E., and Kennedy, J. (2003). Enterprise Education: Influencing Students' Perceptions of Entrepreneurship. *Entrepreneurship, Theory and Practice,* 28(2), 129-144.

Piperopoulos, P., and Dimov, D. (2014). Burst Bubbles or Build Steam? Entrepreneurship Education, Entrepreneurial Self-Efficacy, and Entrepreneurial Intentions. *Journal of Small Business Management,* doi:10.1111/jsbm.12116

Rae, D. M. (1997). Teaching Entrepreneurship In Asia: Impact of a Pedagogical Innovation. *Entrepreneurship, Innovation and Change*, 6(3), 193-227.

Rotter, J. B. (1966). Generalized Expectancies for Internal Versus External Control of Reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1).

Schwarzer, R., and Jerusalem, M. (1995). Generalized Self-Efficacy Scale. *Measures in Health Psychology: A User's Portfolio. Causal and Control Beliefs*, 1, 35-37.

Shane, S. A. (2000). *A General Theory of Entrepreneurship: The Individual-Opportunity Nexus*. Edward Elgar Publishing.

Shapero, A., and Sokol, L. (1982). The Social Dimensions of Entrepreneurship." *Encyclopedia Of Entrepreneurship*, 72-90.

Shaver, K. G., and Scott, L. R. (1991). Person, Process, Choice: The Psychology of New Venture Creation. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 16(2), 23-45.

Slavtchev, V., Laspita, S., and Patzelt, H. (2012). *Effects of Entrepreneurship Education at Universities.* Jena Economic Research Papers. No:025

Souitaris, V., Zerbinati, S., and Al-Laham, A. (2007). Do Entrepreneurship Programmes Raise Entrepreneurial Intention of Science and Engineering Students? The Effect of Learning, Inspiration and Resources. *Journal of Business Venturing*, 22(4), 566-591.

Sowmya, D. V., Majumdar, S., and Gallant, M. (2010). Relevance of Education for Potential Entrepreneurs: An International Investigation. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 17(4): 626–640.

Stewart Jr, W. H., and Roth, P. L. (2004). Data Quality Affects Meta-Analytic Conclusions: A Response to Miner and Raju (2004) Concerning Entrepreneurial Risk Propensity. *Journal of Applied Psychology*, 89(1), 14-21.

Van Gelderen, M., and Jansen, P. (2006). Autonomy as a Start-Up Motive. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 13(1), 23-32.

Von Graevenitz, G., Harhoff, D., and Weber, R.(2010). The Effects of Entrepreneurship Education. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 76(1), 90-112.

Weinrauch, J. D.(1984). Educating The Entrepreneur: Understanding Adult Learning Behavior. *Journal of Small Business Management*, 22(2), 32-37.

Wilson, F., Kickul, J., and Marlino, D.(2007). Gender, Entrepreneurial Self-Efficacy, and Entrepreneurial Career Intentions: Implications for Entrepreneurship Education. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 31(3), 387-406.

Wood, R., and Bandura, A. (1989). Social Cognitive Theory of Organizational Management. *Academy of Management Review*, 14(3), 361-384.

Xavier, S. R., Kelley, D., Kew, J., Herrington, M., & Vorderwulbecke, A. (2012). Global Entrepreneurship Monitor 2012 Global Report (GEM).

Zhao, H., Seibert, S. E., and Hills, G. E. (2005). The Mediating Role of Self-Efficacy in the Development of Entrepreneurial Intentions. *Journal of Applied Psychology*, 90(6), 1265.

FARKLI ÖRGÜTSEL YAPILARDA İŞYERİNDE PSİKOLOJİK TACİZİN (MOBBING) YAYGINLIĞI, ÖNLENMESİ VE CİNSİYET DEĞİŞKENİ ÜZERİNE NİTEL BİR ANALİZ

A QUALITATIVE ANALYSIS ON PREVALENCE OF MOBBING, PREVENTION AND GENDER VARIABLE IN DIFFERENT ORGANIZATIONAL STRUCTURES

Aydın ÇİVİLİDAĞ,

Yrd.Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, aydinc@akdeniz.edu.tr

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de farklı örgütsel yapılarda işyerinde psikolojik tacizi inceleyen çalışmalarda psikolojik taciz olgusunun yaygınlığını, cinsiyet değişkenine göre elde edilen sonuçlarını ve önlenmesine yönelik önerileri içerik analizi yaparak çözümlemektir. Türkiye'deki ulusal veri tabanlarının yer aldığı ULAKBİM ve Dergi Park veri tabanlarında Türkçede sıklıkla kullanılan "Mobbing, Psikolojik Taciz, Yıldırma, Duygusal Taciz, İşyerinde Psikolojik Şiddet" anahtar kavramları ile tarama yapılmış ve 65 araştırma çalışma kapsamına alınmıştır. Bu araştırmalar, 7 farklı iş alanında (Banka ve Finans, Eğitim, Turizm ve Konaklama, Sağlık, Üniversite, Farklı Kamu Kurumları ve Farklı Özel Kurumlar) sınıflandırılmıştır. Sonuçlara göre; Banka ve Finans alanında psikolojik tacizin yaygınlığı %25 ile %47, Turizm ve Konaklama alanında %27.4 ile %47, Eğitim alanında %4.1 ile %67, Sağlık alanında %12 ile %78.7, Farklı Özel Kurumlarda %15.68 ile %88.7 ve Farklı Kamu Kurumlarında %15.10 ile %44 arasında olduğu belirlenmiştir. Tüm iş alanlarında cinsiyet değişkeni ile psikolojik taciz arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. İşyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik her bir iş alanındaki araştırmalarda araştırmacılar tarafından farklı öneriler getirildiği belirlenirken, Banka ve Finans, Turizm ve Konaklama hariç diğer iş alanlarında işyerinde psikolojik tacize yönelik eğitimlerin ve dolayısıyla farkındalığın arttırılmasının ortak öneri olarak öne çıktığı görülmüştür. Konu ile ilgili ulaşılabilen çalışmalardan sağlanan bulgular, ilgili literatür dikkate alınarak tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: İşyerinde Psikolojik Taciz, Farklı Örgütsel Yapılar, İşyerinde Psikolojik Tacizi Önleme, Cinsiyet, Psikolojik Tacizin Yaygınlığı

ABSTRACT: The purpose of this research is to analyse prevalence of the mobbing phenomenon, results that were obtained in accordance to gender variable and proposals to prevent the mobbing in research papers by using content analysis. Therefore, a search was done by using the key words "Mobbing, Psychological Harassment, Emotional Abuse, Psychological Violance" in the data bases of ULAKBIM and Dergi Park where the national databases take place) and 65 research papers were included. These research papers were categorized in to 7 different sectors (Banking & Finance, Education, Tourism & Hospitality, Health, University, Different Public Institutions and Different Private Instiutions). According to the results, it was found that the frequency of mobbing is ranged 25%-47% in Banking & Finance sectors,%27.4-%47 in Tourism & Hospitality sector, 4.1%-67% in Education sector, 12% - 78.7% in Health sector, 15.68% - 88.7% in Different Private Institutions and 15.10% - 44% in Different Public Institutions. Also it was found that there was no significant difference in mobbing according to gender variable for whole sectors. It was found that different suggestions were made by researchers for each work areas in research for preventing mobbing, however it was observed that a common suggestion for preventing mobbing in work areas except Banking & Finance and Tourism & Hospitality is giving education and increasing the awareness on psychological mobbing in work places. The findings were obtained from the research related to the scope was discussed in the light of the literature.

Keywords: Mobbing, Different Organizational Structures, Prevent of Mobbing, Gender, Prevalence of Mobbing

1. Giriş

1960'lı yıllarda Avusturyalı bilim insanı Konrad Lorenz, psikolojik taciz (mobbing) terimini hayvanların bir yabancıyı ya da avlanmakta olan bir düşmanı kaçırmak için yaptıkları davranışları tanımlamak için kullanmıştır. 1980'li yıllarda ise, Dr. Heinz Leymann, söz konusu terimi işyerlerinde yetişkinler arasında da benzer grup şiddetini keşfettiğinde kullanmıştır. Leymann, kendilerini iş yerinde zor kişiler olarak tanımlayan kişileri araştırmış ve bunların aslında zor kişiler olmadığını dolayısıyla bu kişilerin davranışlarının kalıtsal bir kişilik bozukluğundan kaynaklanmadığını belirlemiştir. Leymann, zor kişiler olarak

adlandırılan kişilerin aslında işyeri yapısı ve kültürünün bu kişileri zor sıfatıyla damgaladığını belirleyerek, bu durumu psikolojik taciz olarak tanımlamıştır (Davenport, Schwartz ve Elliott, 2003, s.3). İşyerinde psikolojik taciz, psikolojik gerilim olarak tanımlanır ve sıklıkla bir kişiden daha fazla psikolojik taciz uygulayanı (mobbers) gerektirir. Teorik olarak, psikolojik taciz, işyerinde sosyal olarak stres yapıcı faktörlerin en aşırı türüdür. Sosyal stres faktörlerinden farklı olarak psikolojik taciz, artan çatışma sıklığıyla taciz davranışlarının sistemli ve uzun süreçli olarak hedefteki kişiye uygulanmasıdır (Zapf, 1999, p.70). İşyerinde psikolojik taciz, grup halinde saldırgan davranışlar ve tutumları içererek, tekrar tekrar meydana gelir ve korkutma, taciz ve tehditle çalışanı olumsuz bir şekilde etkiler, bundan başka psikolojik ve duygusal zorlanma, fiziksel sıkıntı, üretim azalması, tükenmişlik ve zayıf örgütsel bağlanmayla da ilişkilidir (Piotrowski, 2012, p.44).

Kavram olarak incelendiğinde psikolojik taciz, iş yaşamında bir ya da birkaç kişiden bir kişiye yönelik doğrudan sistemli bir şekilde düşmanca ve etik olmayan iletişimi içerir, mağdur umutsuz, savunmasız bir duruma itilir. Psikolojik taciz davranışları, belirgin bir sıklıkta en az haftada bir kez ve uzun bir dönemde en az altı ay süresince gerçekleşir. Bu durum, işyerinde psikolojik taciz olgusunun, kademeli olarak gelişen olumsuz bir sürece işaret ettiğini göstermektedir. İşyerinde psikolojik taciz sürecindeki kötü ve düşmanca davranışların, sıklığı ve uzun süre devam etmesi önemli psikolojik, psikosomatik ve sosyal sorunlarla sonuçlanmaktadır (Leymann, 1996, p.168).

Örgüt içinde psikolojik taciz uygulayan kişinin üç farklı konumu bulunmaktadır. Bunlar: Yukarıdan aşağıya doğru psikolojik taciz (dikey psikolojik taciz), psikolojik taciz davranışlarında bulunan kişi, kurbana göre daha üst konumdadır. Bir bölüm yöneticisi, bir bölüm yetkilisi ya da daha üst görevde çalışan biri konumundadır. Eşdeğerler arasında psikolojik taciz (yatay psikolojik taciz), psikolojik taciz davranışlarında bulunan psikolojik tacizci ve kurban, benzer görevlerde ve benzer olanaklara sahip aynı konumda iki iş arkadaşıdır. Aşağıdan yukarıya doğru psikolojik taciz de ise; psikolojik taciz davranışlarında bulunan psikolojik tacizcinin, kurbana göre örgüt hiyerarşisinde daha alt konumdadır (Tınaz, 2008, s.122). Genellikle alt pozisyondaki bir bireyin bir ya da birden fazla psikolojik tacizcinin, sistemli olumsuz sosyal eylemlerinin hedefi olmasıyla sonlanır. İşyerinde psikolojik taciz, bireyin psikolojik bütünlüğünü tehdit eden kötü davranışlar, doğrudan hedefte olma, kızdırılma, rahatsız edilme ve aşağılanmayı içermektedir. İşyerinde psikolojik taciz, doğrudan sözel taciz, suçlamalar, toplumda küçük düşürme gibi eylem biçimleri olarak kabul edilebilir aynı zamanda dedikodu, söylenti yayma, sosyal dışlamanın doğrudan ve daha ustaca yapılan biçimidir (Hauge, Skogstad ve Einarsen, 2009, p.350).

Deneysel ve teorik kanıtlara dayanarak Dieter Zapf, psikolojik taciz davranışının beş türünü kategorileştirmiştir. Bunlar (Einarsen, 1999, p.21):

1. İşle ilişkili, iş görevlerini değiştirme ya da onları güçleştirme,
2. Sosyal izolasyon,
3. Kişiliğe ya da kişinin özel yaşamına alay, aşağılama, dedikodu yoluyla saldırılar,
4. Sözel tehditler, eleştiriler, topluluk içinde bağırılmak, aşağılanmak,
5. Fiziksel şiddete maruz kalmak olarak sıralanmaktadır.

İşyerinde psikolojik tacizin ortaya çıkışı ile ilgili çok sayıda hipotez öne sürülse de gerçek neden tam olarak bilinmeyebilir. Leymann'a göre; işyerinden dışlanma ya da işten atılmaya kadar olan psikolojik taciz süreciyle ilgili kritik olaylar dört aşamada gelişir (Leymann, 1990, p.121-122).

1. Kritik olayın başlangıcı: Tetikleyici durum çoğunlukla bir çatışma ile başlar (genellikle aşırı iş yükü buna neden olur). İş yaşamında kritik olayların ayrıntıları ve diğer olası tetikleyici durumlar çok fazla bilinmez ve bu konuda farkındalık azdır.
2. İşyerinde psikolojik taciz ve damgalanma: Günlük yaşamda iletişim sürecindeki tacizler oldukça sık gözlemlenebilir, taciz olgusunun çerçevesi içindeki bu eylemler, uzun bir dönemde sürekli ve sistemli yapılarak zararlı etkiye neden olur. Gözlemlenen eylemlerde yaygın olan kanı kişinin cezalandırılmasına dayalı arzudur. Psikolojik taciz sürecindeki damgalanma, kurbanın itibarıyla ilgili söylenti yaymak, iftira atmak, alay etmektir. Kurbanın diğer kişilere kendisini ifade etmesine izin verilmez. Kurban, sosyal olarak izole edilir, iş verilmez ya da küçük düşürücü, aşağılayıcı anlamsız işler verilir. Şiddet ve şiddete yönelik tehditler söz konusudur.

3. Personel Yönetimi: Bu aşamada çalışanlar, ciddi adalet ihlalleri ile karşı karşıya kalabilirler. Yönetim, kurbanın iş arkadaşlarının önyargılarıyla hareket etmeye eğilimlidir. Bu işyerinde psikolojik taciz durumunun sonuçlarından biridir ve artık birey etiketlenmiştir. İşyerinde psikolojik taciz kurbanının problemli davranışlarının altında onun kişiliğindeki sapkınlığın yattığı varsayılır (Kurbanın savunmacı davranışlarını dışarıdan gözlemleyen kişi onun kişilik sorunlarından dolayı acı çektiğini düşünebilir).
4. Kovulma: Çalışanlar işyerinde psikolojik taciz söz konusu olduğunda, sürecin sonunda iş yaşamından uzaklaştırılırlar. İskandinav ülkelerinde daha fazla damgalanmanın neden olduğu uzun dönemli hastane izinleri, iş verilmemesi, aşağılayıcı iş ya da görevler ve psikiyatrik tedavi işten ayrılma ya da kovulmaya kadar giden tehlikeli durumlardır.

İşyerinde psikolojik tacizin gelişme aşamaları, ülkelerin kültürel farklılıklarına göre değişiklikler göstermektedir. Leymann'ın modeli Kuzey Avrupa ülkelerinde dört aşamada gelişen psikolojik taciz sürecini açıklamakla birlikte, Akdeniz kültürüne özgü İtalyan-Ege modeli ise işyerinde psikolojik taciz sürecini altı aşamada açıklamaktadır. Bunlar (Çobanoğlu, 2005, s.92-95):

1. Çatışmaya Niyetlenmiş Olmak: Kurban belirlenmiş ve kurbana yönelik çatışma durumu söz konusudur. Amaç üste çıkmak değil, rakibi köreltmek ve yıldırmaktır. Tartışmalar iş boyutundan çıkarak özel sorunlara taşınmıştır.
2. İşyerinde Psikolojik Tacizin Başlama Aşaması: Kurban kendisine ne olup bittiğini anlamaya, iş arkadaşlarının davranışlarındaki değişimi merak etmeye başlamıştır. Kurban acımasız saldırıların hedefi konumundadır.
3. İlk Psikosomatik Rahatsızlıkların Görülmesi: Kurban, psikolojik tacizin üzerinde yarattığı aşırı stres ve gerilim içinde iştahsızlık ya da aşırı iştah, uyku bozuklukları vb. gibi birçok sağlık sorunları yaşamaya başlamakta, işyerine, kendisine ve arkadaşlarına olan güvenini yavaş yavaş kaybetmektedir.
4. Yönetimin Hatalı Tutumu ve İşyerinde Psikolojik Tacizi Görmezden Gelmesi: Bu aşamada psikolojik taciz iyice gün yüzüne çıkmıştır. İnsan kaynakları yönetimi de kurbanın aleyhinde tavır almıştır. İşe geç gelme ve daha sık doktora gitme gibi artan psikolojik taciz belirtileri ortaya çıkmaktadır.
5. Kurbanın Psikolojik ve Fiziksel Sağlığının Kötüleşmesi: Bu aşamada kurbanda psikolojik ve fiziksel şikayetlerin artması sonucunda tedavi süreci ile birlikte ilaçlar ve terapiler, geçici rahatlamalara yol açmakta ancak işyerinde yaşanan taciz devam ettiği için işler daha da kötüye gitmektedir.
6. İşten Ayrılma: Bu aşama işyerinde psikolojik tacizin son safhasıdır. İşyerinde psikolojik taciz işten ayrılma, kurbanın kovulması, istifa etmesi ya da istifa ettirilmesi, erken emekliliğe zorlanması ya da daha büyük bir travmatik olaylarla sonuçlanabilir.

İşyerinde psikolojik taciz, anksiyete, depresyon, takıntı, travma sonrası stres bozukluğu ve psikosomatik şikayetler gibi çeşitli sağlık sorunlarına yol açabilir. Kurbanda ortaya çıkan bu sağlık sorunlarına örgütteki çalışanlar da sorunu kurbanda gördükleri için ona olumsuz tutum takınabilirler. Psikolojik taciz sosyal iklim ve sosyal desteği azaltarak bilgi akışını zayıflatabilir ve tüm bunlar; belirsizliği, örgütsel problemleri ve iş stresini arttırabilir (Zapf, 1999, p.71-72).

Türkiye'de psikolojik taciz batıdaki ülkelere göre daha yeni gündeme gelen bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de işyerinde psikolojik taciz konusunda yapılan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bunun nedeni psikolojik tacizin iş yaşamında mevcut olmaması değil, yeterince hissedilmemesi ve iş yaşamında bir olgu olarak tam anlamıyla anlaşılmamış olmasıdır (Karcıoğlu ve Akbaş, 2010, s.140). Finlandiya'da işyerinde psikolojik taciz üzerine yapılan bir araştırmanın ilk aşamasında katılımcılara işyerinde psikolojik tacize uğrayıp uğramadıkları sorulmuş; katılımcıların sadece %8.8'i işyerinde psikolojik tacize maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. İşyerinde psikolojik taciz konusunda katılımcılara bilgilendirme yapıldıktan sonra ikinci aşamada katılımcıların %24'ü işyerinde psikolojik tacize maruz kaldıklarını söylemişlerdir. Bu durum, çalışanların çoğunun saldırgan davranışları işyerinde psikolojik taciz olarak değerlendirmedikleri şeklinde yorumlanmıştır (Poussard ve Çamuroğlu, 2009, s.203).

Bu sebepten ötürü bu çalışma, Türkiye'de işyerinde psikolojik taciz üzerine yapılan ve ulusal veri tabanında yer alan araştırmalar bağlamında bütüncül olarak incelenmeye çalışılmış, böylelikle hem psikolojik tacizin anlaşılmasına hem de literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmanın kapsamı, işyerinde psikolojik tacizin farklı iş alanlarındaki yaygınlığı, araştırmacıların psikolojik tacizin önlenmesine ilişkin görüşleri, önerileri ve cinsiyet değişkenine göre işyerinde psikolojik tacizin hangi düzeyde farklılaştığının belirlenmesidir. Çalışmanın araştırma soruları şu şekilde oluşturulmuştur.

1. Farklı iş alanlarında yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin yaygınlık oranı nedir?

2. Farklı iş alanlarında yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşma oranı nedir?

3. Farklı iş alanlarında yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine ilişkin araştırmacıların önerileri nelerdir?

2. Yöntem

Yapılan bu çalışma nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Bu sebeple yukarıda belirtilen araştırma soruları ile ilgili kaynaklar incelenmiş, gerekli verilerin toplanması amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, "araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Nitel araştırmada doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte de kullanılabilir"(Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.217). Elde edilen veriler, içerik analizine tabi tutularak analiz edilmiştir. İçerik analizi Fox (1969), "sözel ve yazılı verilerin belirli bir problem veya amaç bakımından sınıflandırılması, özetlenmesi ve belirli bir anlam çıkarılması için taranarak kategorilere ayrılması olarak tarif edilebilir" (Akt. Arık, 1992, s.119).

Araştırmada farklı iş alanlarında çalışanlar üzerine yapılmış ve ulusal literatürde taranan ULAKBİM ve Dergi Park veri tabanlarında 2005-2015 yılları arasında yer alan araştırmalara yer verilmiştir. Bu araştırmalardan biri 2005'de, dördü 2006'da, üçü 2007'de, dokuzu 2008'de, üçü 2009'da, dördü 2010'da, onbiri 2011'de, onbiri 2012'de, yedisi 213'de, onbiri 2014'de ve biri 2015'de yayınlanmıştır. Araştırma doğrultusunda söz konusu veri tabanlarına araştırma konusu ile ilgili araştırmalarda sıklıkla kullanılan "Mobbing, Psikolojik Taciz, Yıldırma, Duygusal Taciz, İşyerinde Psikolojik Şiddet" terimleri anahtar kelime olarak girilmiş ve tarama yapılmıştır. Yapılan tarama sonucunda toplam 76 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalardan 11'i derleme türü olması nedeniyle 65'inin araştırma niteliğinde olduğu belirlenmiş ve yalnızca bunlar bu çalışma kapsamında incelemeye alınmış ve analize dahil edilmiştir (Bkz. Ek-1,s.25-29). Araştırma kapsamına alınan araştırmalar, araştırmacı tarafından 7 farklı iş alanına kategorik olarak ayrılarak araştırmalardaki katılımcı sayısı, araştırma yöntemi, veri analizi, cinsiyet değişkenine göre işyerinde psikolojik taciz mağdurları ve işyerinde psikolojik taciz yaygınlık oranları incelenmiştir. Bunların dışında araştırma probleminde de yer aldığı şekliyle araştırmacıların psikolojik tacizin önlenmesine ilişkin araştırma raporundaki yazılı önerileri de içerik analizine tabi tutulmuştur. Bunun için iş alanlarına göre sınıflandırılmış araştırmalar, ayrı ayrı okunmuş, psikolojik tacizin önlenmesine yönelik öneriler temalandırılmış ve temalandırmaya ilişkin kodlamalar yapılmış, iş alanlarına özgü bu kodlamalar araştırmacı tarafından belirlenen temalara tablo üzerinde yerleştirilmiştir. Çalışmanın dış geçerliliğini artırmak için belirlenen temalara ve iş alanlarına göre psikolojik tacizin önlenmesine yönelik önerilere tablo altlarında doğrudan alıntılar yapılarak yer verilmiştir.

Aşağıda çalışma kapsamında yer alan araştırmalara ilişkin araştırmacılar tarafından uygulanan analiz yöntemleri ve iş alanlarına yönelik frekans ve yüzdelik değerleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarına İlişkin ULAKBİM ve Dergi Park'ta Yapılan Tarama Sonucunda Elde Edilen

İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmaları	f	%
Nitel Veri Analizi Uygulanan Araştırmalar	5	6.57
Nicel Veri Analizi Uygulanan Araştırmalar	60	78.94
Derleme Türü	11	14.47
Toplam	76	99.98
İş Alanları		
Banka & Finans	7	10.76
Eğitim	16	24.61
Sağlık	17	26.15
Turizm & Konaklama	5	7.69
Üniversite	5	7.69
Farklı Kamu Kurumları	6	9.23
Farklı Özel Kurumlar	9	13.84
Toplam	65	99.97

Frekans ve Yüzde Değerleri

Tablo 1 incelendiğinde, Ulusal veri tabanı ULAKBİM ve Dergi Park'ta İşyerinde psikolojik tacize yönelik yapılan araştırmalarda en fazla %78.94 oranıyla nicel veri analizine yönelik araştırma yönteminin araştırmacılar tarafından tercih edildiği ve en fazla % 26.15 oranıyla sağlık alanında araştırmalar yapıldığı, bunu %24.61 oranıyla eğitim alanındaki araştırmaların izlediği belirlenmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde çalışmadan elde edilen bulgulara, her bir iş alanına ilişkin ayrı alt başlıklar halinde aşağıda tablolar üzerinde yer verilmiştir. Buna göre, öncelikle her bir iş alanındaki araştırmalar, katılımcı sayısı, kullanılan araştırma yöntemi ve veri analizi, cinsiyet değişkenine göre işyerinde psikolojik taciz mağduru ve araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin yaygınlık oranları sistemli olarak araştırmacı tarafından sınıflandırılarak aşağıdaki tablolarda sunulmuştur. İkinci aşamada ise çalışma kapsamında yer alan araştırmalara uygulanan içerik analizi ile her bir iş alanına özgü araştırmayı yapan araştırmacılar tarafından işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine ilişkin önerilere tablolar eşliğinde yer verilmiş ve tablo altlarında da araştırmacıların konu ile ilgili önerilerine araştırmalarından doğrudan atıf yapılmıştır.

3.1. Banka ve Finans ile Turizm ve Konaklama Alanına İlişkin Bulgular

Tablo 2. Banka ve Finans ile Turizm ve Konaklama Alanlarında Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarındaki, Katılımcı Sayısı, Cinsiyet ve Psikolojik Tacizin Yaygınlık Değerleri

Araştırmaların İş Alanı	**Araştırmalar**	**Katılımcı Sayısı**	**Araştırma Yöntemi / Veri Analizi**	**Cinsiyete Göre Mobbing Mağduru**	**İşyerinde Psikolojik Tacizin Yaygınlık Oranı %**
Banka ve Finans	B&f1	61	Survey/ Frekans, Yüzde, Ki Kare, Pearson Korelasyon	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	36
	B&f2	119	Survey/ Frekans, Yüzde, Ki Kare, Spearman Korelasyon	Erkek P<.05	--
	B&f3	80	Survey/ Frekans, Yüzde, Korelasyon	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	B&F4	403	Survey/ Frekans, Yüzde	Kadın P<.05	25
	B&f5	77	Survey/ Frekans, Tek Yönlü Varyans Analizi, Korelasyon, Regresyon ve Faktör Analizi	--	47
	B&f6	143	Survey/ Frekans, Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H ve Tukey Testi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	B&f7	189	Survey/ Frekans, t Testi, Tek Faktörlü Varyans Analizi	Kadın P<.05	--
Turizm ve Konaklama	Tur1	172	Survey/ Frekans, Yüzde, t Test, Anova, Faktör Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	43.8
	Tur2	510	Survey/ Frekans, Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	47
	Tur3	235	Survey/ Faktör Analizi, Korelasyon	--	--
	Tur4	328	Survey/ Frekans, Faktör Analizi, t Test, Korelasyon ve Regresyon	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	30.18

	Tur5	427	Survey/ Frekans, Ki Kare	Kadın P<.05	27.4

Tablo 2'de görüldüğü gibi; İşyerinde psikolojik taciz üzerine banka ve finans alanında yapılan 7 araştırma ve turizm alanında yapılan 5 araştırmada anket (survey) yöntemi kullanılmış olup, bu çalışmalardan banka ve finans alanındaki 3 araştırmada cinsiyete göre işyerinde psikolojik tacize ilişkin anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. 2 araştırmada işyerinde psikolojik taciz mağdurlarının kadın çalışanlarda, erkek çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenirken, 1 araştırmada da erkek çalışanların kadın çalışanlara göre işyerinde psikolojik tacize anlamlı düzeyde daha fazla maruz kaldıkları bulunmuştur. Turizm alanında ise, 1 araştırmada kadın çalışanların erkek çalışanlara göre işyerinde psikolojik tacize anlamlı düzeyde daha fazla maruz kaldıkları belirlenmiştir. Diğer çalışmalara bakıldığında ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığı ya da bu konuda bir analiz yapılmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalarda psikolojik tacizin banka ve finans çalışanlarında yaygınlığı %25 ile %47 arasında değişirken, turizm ve konaklama çalışanlarında bu oran %27.4 ile %47 arasında değişmektedir.

Tablo 3. Banka ve Finans Alanındaki Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarında Psikolojik Tacizin Önlenmesine Yönelik Araştırmacıların Önerileri

	İşyerinde Psikolojik Tacizin Önlemesine Yönelik Öneriler								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Banka ve Finans Alanındaki Araştırmalar	Sağlıklı İletişim	Örgüt Yönetiminin Adaletli Tutumu	İşgören Eğitimi	Rol Çatışmalarını Önleme	İş Zenginleştirme	İş Psikoloğu İstihdamı	Sosyal Aktiviteler	İşten Atma	Yasal Mevzuat
B&f1									
B&f2		√				√	√	√	
B&f3	√	√	√	√	√				
B&f4		√							√
B&f5	√		√	√	√				
B&f6									
B&f7									
f	2	3	2	2	2	1	1	1	1
%	13.33	20.00	13.33	13.33	13.33	6.66	6.66	6.66	6.66

Tablo 3 incelendiğinde, banka ve finans çalışanları üzerinde yapılan araştırmalarda araştırmacıların işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik önerilerine yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; araştırmacılardan üçü, %20 oranı ile "örgüt yönetiminin adaletli tutumunu", iki araştırmacı, %13.33 oranı ile "sağlıklı iletişimi", iki araştırmacı, %13.33 oranı ile "işgören eğitimini", iki araştırmacı %13.33 oranı ile "rol çatışmalarını önlemeyi", iki araştırmacı %13.33 oranı ile "iş zenginleştirmeyi" önermiştir. Az sayıdaki araştırmacı ise; "iş psikoloğu istihdamını", "sosyal aktiviteleri, işten atmayı ve yasal mevzuatı" önermiştir. Aşağıda konu ile ilgili bazı araştırmacıların araştırmalarında yer verdikleri önerilerine doğrudan atıf yapılmıştır.

"İşgörenler, yöneticilerinin adil davrandıklarına inandıklarında ve hem örgüt içi hem de örgüt dışında örgüt hakkında olumlu düşüncelere tanık olduklarında, örgütsel vatandaşlık davranışı göstermeye eğilimli olabilirler. İşyeri ve çalışan psikolojisi konusunda uzman kişiler istihdam edilmeli ve firmalar yöneticilerini kriz yönetimi, kaos yönetimi, iş etiği gibi konularda

eğitmelidir. Mobbingi önlemede şirketlerin insan kaynakları departmanlarına önemli roller düşmektedir. Öncelikler çalışanlar arası iletişimin sağlıklı bir şekilde yürümesi ve daha yakın samimi bir ortam oluşturulması için iş saatlerinde ve iş dışı saatlerde çalışanların kaynaşıp beraber vakit geçireceği sosyal aktiviteler sıkça düzenlenmelidir. İşletmelerin mobbing uygulamalarından önceden haberdar olabileceği sistemler geliştirilerek, mobbing uygulayanlara yönelik gerekirse işten atmaya varabilecek cezalandırma prosedürleri getirilmelidir" (B&F2, *2,6,7,8).*

"Mobbingi önleyebilmek için işletmenin öncelikle sağlıklı bir iletişime önem vermesi gerekmektedir. Örgütte oluşturulacak güven veren dürüst bir örgüt iklimi sayesinde şeffaf bir iletişim hem mağdur hem de örgüt yöneticileri için problemin çözümünde en önemli noktadır. Örgüt yönetiminin adaletli davranması ve mağdurun kendini ifade edebilmesi buna bağlıdır. Yöneticiler mobbingin ortaya çıkmasında önemli bir etken olan stresli çalışma ortamını iyileştirmek için stres kaynakları ve stres yönetimi hakkında işgörenin eğitimini sağlamalıdırlar. Ayrıca yöneticiler iş zenginleştirme, rol çatışmalarını önleme, çalışanların ihtiyaçlarına önem verme ve bunları gidermek için çaba sarf etmelidir. Yine mobbing nedenlerinden olan kıskançlığın önlenmesi için işletmeler terfi, yetki ve ücret gibi çatışma yaratacak konularda adil olmalıdırlar"(B&f3, *1,2,3,4,5,).*

"İşgörenlerin stresli iş ortamından kaynaklı olarak psikolojik yıldırmaya maruz kaldıkları göz önüne alınarak, yöneticiler, iş zenginleştirme, olumlu örgüt iklimi yaratma, rol çatışmalarını önleme, iletişim kanallarını şeffaflaştırma, çalışanların gereksinimlerine önem verme ve bunları giderme yolunda çaba sarf etme, stres kaynakları ve stres yönetimi hakkında işgörenin eğitimini sağlama gibi yollarla işyerindeki stresi yönetmelidir" (B&f5, *1,3,4,5).*

	İşyerinde Psikolojik Tacizin Önlemesine Yönelik Öneriler				
	1	2	3	4	5
Turizm ve Konaklama Alanındaki Araştırmalar	İşyerinde Psikolojik Taciz Karşıtı Politikalar Oluşturulması	Örgüt İçi Olumlu ve Açık İletişim	İşgören Eğitimi ve Rehabilitasyonu	Terfi, Ücret sisteminde Adil Yaklaşım	Şikayetlerin Dikkate Alınması ve Cezalandırma

Tablo 4: Turizm ve Konaklama Alanındaki Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarında Psikolojik Tacizin Önlenmesine Yönelik Araştırmacıların Önerileri

Tur1					
Tur2	√	√			√
Tur3			√	√	
Tur4	√				√
Tur5	√	√			
Tur6					
f	3	2	1	1	2
%	33.33	22.22	11.11	11.11	22.22

Tablo 4 incelendiğinde; turizm ve konaklama çalışanları üzerinde yapılan araştırmalarda araştırmacıların işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik önerilerine yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; araştırmacılardan üçü %33.33 oranı ile "işyerinde psikolojik taciz karşıtı politikalar oluşturulması", ikisi, %22.22 oranı ile "örgüt içi olumlu ve açık iletişim", ikisi %22.22 oranı ile "şikayetlerin dikkate alınması ve cezalandırma", biri %11.11oranı ile "işgören eğitimi ve rehabilitasyonu" ve biri %11.11 oranı ile "terfi, ücret sisteminde adil yaklaşımı" önermiştir. Aşağıda konu ile ilgili araştırmacıların araştırmalarında yer verdikleri önerilerine doğrudan atıf yapılmıştır.

"Yıldırma karşıtı politikalar hazırlanmalıdır. Üst yönetim, yıldırma eylemlerini önlemede kararlı olduğunu ve yıldırmanın kesinlikle hoş görülmeyeceğini vurguladıkları bir ifadeye bu politikada yer vermelidir. Personele yönelik eşit yaklaşım, her seviyedeki çalışanla açık iletişim ve personelin çalışma koşullarını etkileyecek konularda onların da karar verme sürecine katılımları sağlanmalıdır. Çalışanlardan gelecek şikâyetler dikkate alınmalı, şikâyetlerin üzerine ciddiyetle gidilmeli ve gereken soruşturma gerçekleştirilerek suçlular cezalandırılmalıdır"(Tur2, *1,2,5).*

*"Bu bağlamda, işletmelerin insan kaynakları departmanı yetkililerine, çalışanların ne tür yıldırma davranışlarına maruz kaldığını tespit etmeleri ve iş ortamındaki yıldırma davranışlarını tanımlamaya yönelik eğitim ve rehabilitasyon programları düzenlemeleri önerilebilir. Bu çerçevede yöneticilere, terfi sistemi, ücret sistemi gibi konulardaki uygulamaları rekabeti yıkıcı boyutlara götürecek veya rekabetten kaynaklanan yıldırma davranışlarına yol açmayacak şekilde düzenlemeleri önerilebilir"(*Tur3, *3,4).*

"Sektör yöneticileri, yıldırma davranışlarının olumsuz etkilerini azaltmak için yıldırmaya karşı politikalar geliştirebilir. Türkiye'de yeni bir kavram olan yıldırma eylemlerini ülke yasalarına yansıtıp, bu davranışları yapan kişiler cezalandırılabilir"(Tur4, *1,5).*

"psikolojik şiddetten dolayı yönetime şikayette bulunma davranışlarının düşük olduğu, şikayet sonucu şiddet uygulayan kişi ya da kişilere ceza verilmesine sıklıkla tanık olunmadığı anlaşılmaktadır. Bunun en temel nedeninin yönetim tarafından bu konulara gereken önemin verilmemesi olabilir. Psikolojik şiddete maruz kalma konusunda işletme yönetimlerinin çözüm üretici tutum göstermesi, ileride yaşanabilecek olası durumların dile getirilmesi açısından son derece önemlidir. Tüm işletmelerde olduğu gibi hizmetler sektöründe yer alan otel işletmelerinde de yüksek kalitede hizmet sunumu çalışanlara uygun atmosfer sağlanması ve bu ortamın sürekliliğinin kılınmasıyla olanaklıdır. Bu nedenle olumsuz ortamın giderebilinmesi açısından otel işletmelerince gerekli önlemlerin alınması, hiyerarşik yapıdaki her katman arasında olumlu iletişimin yüksek olması sağlanmalıdır" (Tur5, *1,2).*

Aşağıda Tablo 5' de eğitim ve üniversite alanlarında çalışan akademisyen, öğretmen ve okul yöneticileri üzerinde yapılan araştırmalarla ilgili katılımcı sayısı, araştırma yöntemi, veri analizi, cinsiyete göre işyerinde psikolojik taciz mağdurları ve işyerinde psikolojik tacizin yaygınlığına ilişkin sayısal değerlere yer verilmiştir.

3.2. Eğitim ve Üniversite Alanına İlişkin Bulgular

Tablo 5. Eğitim ve Üniversite Alanlarında Çalışan Öğretmen, Okul Yöneticileri ve Akademisyenler Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarındaki, Katılımcı Sayısı, Cinsiyet ve Psikolojik Tacizin Yaygınlık Değerleri

Araştırmaların İş Alanı	Araştırmalar	Katılımcı Sayısı	Araştırma Yöntemi / Veri Analizi	Cinsiyete Göre Mobbing Mağduru	İşyerinde Psikolojik Tacizin Yaygınlık Oranı %
Eğitim Çalışanları (İlk-Orta-Liselerdeki Yönetici ve Öğretmenler)	Eğitim1	777	Survey/ Ki Kare	--	--
	Eğitim2	237	Survey/Faktör Analizi, Path Analizi	--	--
	Eğitim3	357	Survey/ Çok Yönlü Varyans Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	Eğitim4	382	Survey/ t Testi, Çok Yönlü Varyans Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	Eğitim5	373	Survey/Krukal Wallis H, Mann Whitney U	--	--
	Eğitim6	775	Survey/ Path Analizi	--	--
	Eğitim7	395	Survey/Çoklu Regresyon Analizi	--	--
	Eğitim8	105	Survey/t Testi, Kruskal Wallis H, Mann Whitney U	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	Eğitim9	124	Survey/t Testi Tek Yönlü Varyans Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	Eğitim10	347	Survey/ Ki Kare, Tek Yönlü Varyans Analizi	--	67
	Eğitim11	1316	Survey/t tTesti, Ki Kare	Erkek P<.05	4.1 Her gün
	Eğitim12	283	Survey/ Pearson Korelasyon ve		

			Regresyon Analizi	--	--
	Eğitim13	91	Survey/ t Testi, Varyans Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	Eğitim14	500	Survey/Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon ve Çoklu Regresyon Analizi	--	--
	Eğitim15	225	Survey/ Frekans, Yüzde	--	41
	Eğitim16	58	Nitel/ İçerik Analizi	--	--
Üniversite	Univ1	229	Survey/t Testi, Varyans Analizi	--	--
	Univ2	50	Survey/Frekans, Varyans Analizi	--	--
	Univ3	12	Nitel/İçerik Analizi	--	--
	Univ4	8	Nitel/İçerik Analizi	--	--
	Univ5	5	Nitel/ İçerik Analizi	--	--

Tablo 5'de görüldüğü gibi; işyerinde psikolojik taciz ile ilgili öğretmen ve okul yöneticileri üzerinde 15 anket ve 1 nitel olmak üzere toplam 16 araştırma, Üniversitelerdeki akademisyenler üzerinde ise 2 anket ve 3 nitel olmak üzere toplam 5 araştırma yer almaktadır. Bu çalışmalardan eğitim alanındaki 1 çalışmada işyerinde psikolojik taciz mağdurlarının erkek çalışanlarda kadın çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Diğer çalışmalara bakıldığında ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığı ya da bu konuda bir analiz yapılmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalarda, işyerinde psikolojik tacizin eğitim çalışanlarında yaygınlığı %4.1 (Her gün) ile %67 arasında değişirken, Üniversitedeki akademisyenlerde hem cinsiyet değişkenine hem de psikolojik tacizin yaygınlığına ilişkin herhangi bir bulgu ortaya konmamıştır.

	İşyerinde Psikolojik Tacizin Önlemesine Yönelik Öneriler								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Eğitim Alanındaki Araştırmalar (İlkokul, Ortaokul ve Lise)	İşyerinde Psikolojik Tacizle Başa çıkma Eğitimleri	Okulda Görev ve İş Yükü Dağılımında Eşitlik	Olumlu Okul Kültürü	Okulda Etkili ve Olumlu İletişim Etkileşim Ortamı	Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Konusunda Eğitilmesi	Yönetim Düzeyinde Etik Kurullar Oluşturulması	Daha Çok Araştırma Yapılması	Okulda Sosyal Faaliyetler Yapılması	Yasal Mevzuat Düzenlemesi
Eğitim1									√
Eğitim2	√						√		
Eğitim3									
Eğitim4	√			√					√
Eğitim5	√						√		
Eğitim6	√	√		√	√	√			
Eğitim7									
Eğitim8	√						√		

Eğitim9	√		√	√			√		
Eğitim10		√		√		√		√	
Eğitim11									
Eğitim12			√					√	
Eğitim13	√		√				√		
Eğitim14									
Eğitim15	√				√		√		√
Eğitim16				√					√
f	8	2	3	5	2	2	6	2	4
%	23.52	5.88	8.82	14.70	5.88	5.88	17.64	5.88	11.76

Tablo 6: Eğitim Alanında Çalışan Öğretmen ve Okul Yöneticileri Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarında Psikolojik Tacizin Önlenmesine Yönelik Araştırmacıların Önerileri

Tablo 6'da eğitim alanında çalışan öğretmen ve okul yöneticileri üzerinde yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik araştırmacıların önerilerine yer verilmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde; araştırmacılardan sekizi %23.52 oranı ile "işyerinde psikolojik tacizle başa çıkma eğitimleri" yapılmasını önerirken, altısı araştırmacı %17.64 oranı ile "daha çok araştırma yapılmasını" önermiştir. Ayrıca beş araştırmacı %14.70 oranıyla "okulda etkili ve olumlu iletişim etkileşim ortamı oluşturulmasını" önermiştir. Dört araştırmacı ise; %11.76 oranı ile "yasal mevzuat düzenlemeyi" önermiştir. Aşağıda konu ile ilgili bazı araştırmacıların araştırmalarında yer verdikleri görüşlerine doğrudan atıf yapılmıştır.

"Yapılan araştırma sonucu, okul yöneticilerinin etik liderlik becerilerinin okullardaki örgütsel güveni arttırdığı ve yıldırma davranışlarını azalttığı ortaya konmuştur. Bu nedenle, okul yöneticileri etik ilkelerden haberdar olmalı, bunları iyi anlamalı ve uygulamalıdır. Bu amaçla okul yöneticilerinin etik liderlik becerilerini geliştirecek eğitim programları hazırlanabilir ve okul yöneticilerine eğitim verilebilir. Okul yönetimi ve öğretmenler arasındaki ilişki güçlendirilmeli ve okulda görevler ve iş yükü eşit şekilde dağıtılmalıdır. Okulda insan ilişkilerini, iletişimi ve performansı olumsuz yönlerden etkileyen değişkenlerden biri olarak yıldırma, okul yöneticileri tarafından fark edilmeli ve gerekli tedbirler alınarak önlenmelidir. Okullarda etik ilkelerin tam olarak uygulanabilmesi için il, ilçe ve okul düzeyinde etik kurullar oluşturulmalıdır. Okul müdürlerinin etik ilkelere uymayan davranışları bu kurullar tarafından izlenmeli ve gereği yapılmalıdır"(Eğitim6, *1,2,4,5,6).*

"Dolayısıyla daha etkin ve başarılı olmak isteyen okullarda bu tür olumsuz durumlarla mücadele edilerek, bu vakaların en aza indirilmesi ve ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun için mobbing ve tükenmişlik konuları ile ilgili programlar düzenlenerek gerekli eğitimler verilmeli ve bunlarla ilgili farkındalık sağlanmalıdır. Özellikle yöneticilerin çalışanlar arasında güçlü sosyal bağlar oluşturmak ve kurum kültürü oluşturmak için gerekli çabayı göstermesi gerekmektedir. Bu konularla ilgili olarak çalışanlarla açık iletişim kanalları kurulmalıdır. Bu araştırmada kullanılan örneklem miktarı sınırlıdır, dolayısıyla sonuçlar tüm beden eğitimi ve spor öğretmenlerine genellenemez. Elde edilen sonuçların genel olup olmadığını belirleyebilmek için daha fazla araştırmaya gereksinim vardır" (Eğitim9, *1,3,4,7).*

"Bu çalışma sonucu, öğretmen ve yöneticilerin küçük bir grup da olsa yıldırma davranışlarıyla karşılaştıkları belirlenmiştir. Bu nedenle, eğitim fakültelerinin öğretmen yetiştirme programlarına, meslek etiği, temel iletişim becerileri, örgüt psikolojisi vb. dersler konulmalıdır. Bu araştırmada yıldırma davranışları en fazla uygulayanların yöneticiler olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle, MEB okul yöneticiliği hizmet içi eğitimlerinde meslek etiği, temel iletişim becerileri, örgüt psikolojisi vb. ders ve konular ayrıntılı olarak verilmelidir. İşyerinde yıldırmanın okuldaki örgüt iklimi, liderlik biçimleri, yıldırma mağdurlarının

kişilik özelliklerini inceleyen daha derin araştırmalar yapılmalıdır. Bu çalışma sonucu, öğretmen ve yöneticilerin küçük bir grup da olsa yıldırma davranışlarıyla karşılaştıkları belirlenmiştir. Bu durumu önleyebilmek için, işyerinde yıldırmayı önleyici yasal düzenlemelere gidilmelidir" (Eğitim15, *1,5,7,9).*

Tablo 7: Üniversitelerde Çalışan Akademisyenler Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarında Psikolojik Tacizin Önlenmesine Yönelik Araştırmacıların Önerileri

	İşyerinde Psikolojik Tacizin Önlemesine Yönelik Öneriler					
	1	2	3	4	5	6
Üniversitede çalışan Akademisyenler üzerine Araştırmalar	Farkındalık Eğitimleri	Görev Tanımlarının Belirlenmesi	Paylaşımcı Örgüt Kültürü Oluşturulması	Disiplinler arası Araştırmalar	Yönetim Düzeyinde Etik Kurullar Oluşturulması	Yasal Mevzuat Düzenlenmesi ve Yaptırım
Üniv1	√					√
Univ2						
Üniv3			√			
Univ4	√				√	√
Univ5	√	√	√	√		√
f	3	1	2	1	1	3
%	27.27	9.09	18.18	9.09	9.09	27.27

Tablo 7 incelendiğinde, üniversitelerde çalışan akademisyenlerle ilgili yapılan çalışmalarda işyerinde psikolojik tacizi önlemek için araştırmacılardan üçü %27.27 oranı ile "işyerinde psikolojik tacizle ilgili farkındalık eğitimleri", üçü %27.27 oranı ile "yasal mevzuat düzenlenmesi ve yaptırımı" önerirken, iki araştırmacı %18.18 oranı ile "paylaşımcı örgüt kültürü oluşturulmasını" önermiştir. Bunların dışında az sayıdaki araştırmacı ise; "akademisyenlerin görev tanımlarının belirlenmesi, disiplinler arası araştırmalar, yönetim düzeyinde etik kurullar oluşturulmasını" işyerinde psikolojik tacizin önlemesine yönelik öneriler olarak sunmuştur. Aşağıda konu ile ilgili araştırmacıların görüşlerine doğrudan atıf yapılmıştır.

"Psikolojik tacize karşı alınması gereken en büyük önlem farkındalığın arttırılmasıdır. Dünya'da ve *Türkiye'de psikolojik tacize karşı alınmış kanunların sayısı yetersizdir. Kamu kurumları ve yasa koyucular, birçok insani ve aileyi etkileyen bu toplumsal yaraya karşı daha duyarlı davranmalıdırlar"* (Univ1, *1,6).*

"Also in the present study, academic staff mentioned that in order to prevent mobbing, workers should be informed about the process and they should supervise one another and foster sanctions. With the help of committees with members from law, work ethics, educational management fields, seminars could be carried out in order to create social awareness" (Univ4, *1,5,6).*

"Toplumsal baş etme yolları olarak; toplumsal farkındalık geliştirilmesi, sağlık kurumlarında danışma ve destek birimleri oluşturulması, moberleri cezalandıracak, caydıracak yasalar gibi hukuksal düzenlemelerin yapılması, sendikalar, vakıflar ve meslek örgütlerinin, insan kaynakları bölümlerinin, yöneticilerin ve çalışanların, mobbing konusunda bilinçlendirilmesi sağlanabilir, mobbingi ortadan kaldıracak paylaşımcı bir örgüt kültürü geliştirilebilir. Örgüt yapılanmasındaki (yatay ve dikey) süreçler belirlenip görev tanımları ve nesnel bir işbölümü yapılabilir. Mobbingi engelleme konusunda, eğitim, yönetim, sağlık, psikoloji ve hukuk gibi alanlarda disiplinler arası çalışmalar yapılabilir" (Univ5, *1,6,3,2,4).*

Aşağıda Tablo 8' de sağlık alanında çalışanlar üzerinde yapılan işyerinde psikolojik taciz araştırmalarıyla ilgili katılımcı sayısı, araştırma yöntemi, veri analizi, cinsiyete göre işyerinde psikolojik taciz mağdurları ve işyerinde psikolojik tacizin yaygınlığına ilişkin sayısal değerlere yer verilmiştir.

3.3. Sağlık Alanına İlişkin Bulgular

Tablo 8: Sağlık Alanında Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarındaki, Katılımcı Sayısı, Cinsiyet ve Psikolojik Tacizin Yaygınlık Değerleri

Araştırmaların İş Alanı	Araştırmalar	Katılımcı Sayısı	Araştırma Yöntemi/ Veri Analizi	Cinsiyete Göre Mobbing Mağduru	İşyerinde Psikolojik Tacizin Yaygınlık Oranı %
Sağlık	Sağlık1	270	Survey/ t Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi, Regresyon	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	Sağlık2	244	Survey/ t Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi	Kadın P<.05	74
	Sağlık3	126	Survey/Kruskal Wallis H, Mann Whitney U	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	12
	Sağlık4	216	Survey/ t Testi, Çok Yönlü Varyans Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	41.66
	Sağlık5	121	Survey/ MANOVA	Kadın P<.05	29.8
	Sağlık6	220	Survey/ Frekans, Yüzde, Ki Kare	--	--
	Sağlık7	322	Survey/ Frekans, Yüzde, Varyans Analizi	--	--

Sağlık8	121	Survey/ Frekans, Yüzde, Ki Kare	--	29.8
Sağlık9	185	Survey/Kruskal Wallis H, Mann Whitney U, Korelasyon Analizi	Erkek P<.05	--
Sağlık10	514	Survey/ Frekans, Yüzde, Ki Kare	--	70.4

İşyerinde Psikolojik Tacizin Önlemesine Yönelik Öneriler							
1	2	3	4	5	6	7	8

Sağlık11	395	Survey/ t Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi	Erkek P<.05	--
Sağlık12	588	Survey/ Frekans, Yüzde, Ki Kare	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	60.4
Sağlık13	514	Survey/ Frekans, Yüzde, t Testi, MANOVA, Ki Kare	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	70.4
Sağlık14	119	Survey/t Testi, Varyans Analizi, Kruskal Wallis H, Kendal Korelasyon	--	--
Sağlık15	210	Survey/ Yüzde, Spearman Korelasyon	--	63
Sağlık16	320	Survey/frekans, t testi, Anova, Ki Kare, Pearson Korelasyon,	--	78.7
Sağlık17	321	Survey/ Faktör Analizi, Korelasyon	--	--

Tablo 8 incelendiğinde, işyerinde psikolojik taciz üzerine sağlık alanında yapılan 17 araştırmada anket yöntemi kullanılmış olup, bu çalışmalardan 2' sinde kadın çalışanların ve 2'sinde de erkek çalışanların işyerinde psikolojik tacize anlamlı düzeyde daha fazla maruz kaldığı belirlenmiştir. Diğer çalışmalara bakıldığında ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmadığı ya da bu konuda bir analiz yapılmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin sağlık çalışanlarında yaygınlığının %12 ile %78.7 arasında değiştiği belirlenmiştir.

Sağlık Çalışanları üzerine Araştırmalar	Farkındalık Eğitimleri	Adil Terfi ve Ödüllendirme Kriterleri	Güven Verici Ortam	Örgütlerde Etik Kültür Oluşturulması	Görev ve Sorumlulukların Açık Olması	Yasal Mevzuat Düzenlenmesi ve Yaptırım	Mobbing Danışma Birimi Kurulması	Akademik Araştırmalar Yapılması
Sağlık1	√							√
Sağlık 2	√	√			√	√	√	√
Sağlık 3	√							
Sağlık 4	√		√					
Sağlık 5	√	√		√	√	√	√	√
Sağlık 6								
Sağlık 7								
Sağlık 8	√		√	√		√		
Sağlık 9	√				√			
Sağlık 10	√		√	√	√			√
Sağlık 11	√				√			√
Sağlık 12	√		√					
Sağlık 13								
Sağlık 14	√						√	
Sağlık 15								√
Sağlık 16	√	√	√		√	√		
Sağlık17	√			√	√			
f	13	3	5	4	7	4	3	6
%	28.88	6.66	11.11	8.88	15.55	8.88	6.66	13.33

Tablo 9. Sağlık Alanında Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarında Psikolojik Tacizin Önlenmesine Yönelik Araştırmacıların Önerileri

Tablo 9 incelendiğinde, sağlık çalışanları üzerinde yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik araştırmacıların önerilerine yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; araştırmacılardan 13'ü %28.88 oranı ile "işyerinde psikolojik tacizle ilgili farkındalık eğitimleri yapılmasını" önerirken, yedi araştırmacı %15.55 oranı ile "görev ve sorumlulukların açık olmasını" önermiştir. Bunların dışında altı araştırmacı %13.33 oranı ile sağlık alanında psikolojik tacizin önlenmesine yönelik "akademik araştırmalar yapılmasını" önerirken, beş araştırmacı %11.11 oranı ile "güven verici ortam oluşturulmasını" önermiştir. Aşağıda konu ile ilgili bazı araştırmacıların araştırmalarında yer verdikleri görüşlerine doğrudan atıf yapılmıştır.

"İşyerlerinde gerek yönetim, gerekse çalışanlar bakımından alınacak tedbirler ve yapılacak düzenlemeler için, bu sorunun farkındalığının sağlanması oldukça önemlidir. Asistan hekimler başta olmak üzere Sağlık Bakanlığı, üniversite hastaneleri ve diğer sağlık kuruluşlarında görev yapan hekimlerin mobbing, tükenmişlik, iş tatmini, stres, iş performansı gibi konular üzerinde büyük ölçekte araştırmalar yapmak, hem literatüre katkı hem de sağlık sektöründe insan kaynaklarının verimli ve etkili kullanımı noktasında önemli faydalar sağlayabilir"(Sağlık1, *1,6).*

"Çalışanlara yönelik mobbingle ilgili tüm örgütü kapsayan, hizmet içi eğitimler ve seminerler düzenlemek de önemlidir. Bu eğitimle, çalışanlara sahip oldukları hakları ve mobbing karşısında uygulayabilecekleri çözüm yollarının gösterilmesi sağlanabilir… Ayrıca, çalışanlar arasında adil bir ödüllendirme ve ceza sistemi de mobbing davranışlarını önleyici bir faktör olabilir. Örgütlerde mobbing önlenmek isteniyorsa, mobbingin işyerinde kurulan ilişkilerin sağlığı, refahı ve etkinliği üzerinde çok büyük bir etkisi olduğuna inanılması gerekmektedir. Sağlıklı bir ilişkinin sağlanabilmesi için de çalışanlar arasındaki görev ve sorumlulukların net olarak belirlenmesi ve performans sisteminin iyi bir şekilde uygulanması gerekmektedir… mobbing ile ilgili konuların ve suçların kanunlara geçirilmesi sağlanmalı ve çalışanların, ilgili kanundan yararlanabilmeleri için yol

gösterilmelidir. Son zamanlarda, Borçlar Kanunu'nda mobbing ile ilgili açık bir düzenleme getirilmiş olsa da esaslı bir düzenlemenin İş Kanunu'nda da yer alması gerekmektedir. Örgüt içindeki uygulamalar ve prosedürler mobbing konusunda yetersiz kaldığı zaman, daha ileri psikolojik gerginlikleri ve hayal kırıklıklarını önleyebilmek ve iş yaşam kalitesinin artırılması için örgüt içinde veya dışında, mobbing ile ilgili danışma ve rehabilitasyon merkezleri veya bölümleri kurulabilir. Mobbingin ciddi bir örgütsel ve yönetsel bir sorun olduğu kabul edilmeli ve ayrımcılık, cinsel taciz ve diğer şiddet türleri arasındaki farklılığın ortaya konması ve farkındalığın artırılması için bu konuda yapılan akademik araştırmalar artırılmalıdır" (Sağlık2, *1,2,5,6,7,8).*

"Çalışanlara yönelik mobbinge ilişkin hizmet içi eğitim ve seminerler düzenlenmelidir. Örgütlerde çalışanlar arasında adil bir ödüllendirme ve ceza sistemi oluşturulmalı ve etkin biçimde işletilmelidir. Örgütlerde güçlü bir etik kültür oluşturulmalıdır. Çalışanlar arasında görev ve sorumluluk açısından belirsizlikler kaldırılmalı ve etkin bir performans sistemi uygulanmalıdır. Mobbinge ilişkin konu ve suçların yasal dayanağı oluşturulmalıdır. Çalışanlara yönelik mobbing danışma ve rehabilitasyon merkezleri veya bölümleri, sağlık merkezlerinde veya işletmelerde oluşturulmalıdır. Mobbingin ciddi bir örgütsel ve yönetsel sorun olduğunun kabul edilmesi, cinsel taciz ve diğer şiddet türleri arasındaki farklılığının konması için bu konuda akademik çalışmalar arttırılmadır (Sağlık5, *1,2,4,5,6,7,8).*

"İşgörenlerin stresli iş ortamından kaynaklı olarak mobbinge maruz kaldıkları göz önüne alınarak, yöneticiler, iş zenginleştirme, olumlu örgüt iklimi yaratma, rol çatışmalarını önleme, iletişim kanallarını şeffaflaştırma, çalışanların gereksinimlerine önem verme ve bunları giderme yolunda çaba sarfetme, stres kaynakları ve stres yönetimi hakkında işgörenin eğitimi sağlama gibi yollarla işyerindeki stresi yönetmelidir. Mobbingin nedenleri arasında yer alan kıskançlık, her ne kadar mobbing uygulayanın kişilik problemlerinden kaynaklanmış olsa da, işletmeler ücret, yetki, terfi gibi çalışanlar arasında çatışma yaratacak konularda adil ve dikkatli davranarak bu konuda politikalar geliştirmelidir. İşletmelerdeki iletişim sürecinin etkili olabilmesi amacıyla güven veren dürüst bir örgüt iklimi oluşturulmalıdır. İşletmelerde mobbingi önleyebilmek için öncelikle işletmenin vizyon ve misyonunun açıkça ortaya konulması ve herkes tarafından anlaşılması sağlanmalıdır. Her işletmenin kendi bünyesinde etik kodları bulunmalı ve disiplin kurallarının her çalışana aynı şekilde uygulanmasında hassas davranılmalıdır (Sağlık16, *1,2,3,5,6).*

Aşağıda Tablo 10' da farklı özel ve kamu kurumlarında yapılan araştırmalarla ilgili katılımcı sayısı, araştırma yöntemi, veri analizi, cinsiyete göre işyerinde psikolojik taciz mağdurları ve işyerinde psikolojik tacizin yaygınlığına ilişkin sayısal değerlere yer verilmiştir.

3.4. Farklı Özel Kurumlar ve Farklı Kamu Kurumları Alanına İlişkin Bulgular

Tablo 10: Farklı Özel Kurumlarda ve Farklı Kamu Kurumlarında Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarındaki, Katılımcı Sayısı, Cinsiyet ve Psikolojik Tacizin Yaygınlık Değerleri

Araştırmaların İş Alanı	Araştırmalar	Katılımcı Sayısı	Araştırma Yöntemi/ Veri Analizi	Cinsiyete Göre Mobbing Mağduru	İşyerinde Psikolojik Tacizin Yaygınlık Oranı %
Farklı Özel Kurumlar (Tekstil, Otomotiv, Hizmet, Ziraat, Finans, Eğitim, Turizm, Teknoloji, İlaç, Havayolu Çalışanları, KOBİ Çalışanları, Otomotiv Yan Sanayi ve Mobilya Çalışanları)	FÖK1	204	Survey/ Frekans, Yüzde, t Testi, Ki Kare	--	15.68
	FÖK2	248	Survey/ t Test, Çoklu Regresyon Analizi	--	56.2
	FÖK3	192	Survey/ Frekans, Ki Kare	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	88.7
	FÖK4	182	Survey/ Frekans, Faktör Analizi ve Çoklu Regresyon	--	41.6
	FÖK5	40	Survey/Frekans, Tek Yönlü Anova ve Korelasyon	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	FÖK6	167	Survey/ Mann Whitney U, Kruskal Wallis H	--	35.3
	FÖK7	10	Nitel (Vaka Analizi)	--	--
	FÖK8	138	Survey/ Frekans, Korelasyon, Regresyon Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--
	FÖK9	334	Survey/ Faktör Analizi, Regresyon Analizi, Korelasyon	--	--
Farklı Kamu Kurumları (Gençlik ve Spor il Müdürlüğü Çalışanları, Sağlık, Milli Eğitim ve PTT Çalışanları, Kamu Sağlık Çalışanları, Banka Çalışanları, Futbol Antrenörleri, İl Özel İdare Çalışanları)	FKK1	325	Survey/ Frekans, Yüzde, t Testi, Faktör Analizi	Kadın P<.001	44
	FKK2	320	Survey/ Çoklu Varyans Analizi	--	--
	FKK3	182	Survey/ Frekans, Yüzde, Ki Kare	--	--
	FKK4	124	Survey/ Frekans, Yüzde, Korelasyon, Hiyerarşik Regresyon	--	--
	FKK5	515	Survey/ Mann Whitney U, Kruskal Wallis H	--	15.1
	FKK6	75	Survey/ t Testi, Frekans, Yüzde, Anova ve Rgresyon Analizi	Anlamlı Farklılık Yok P>.05	--

Tablo 10'da da görüldüğü gibi; işyerinde psikolojik taciz üzerine farklı özel kurumlarda çalışanlar üzerinde araştırmacılar tarafından 8 araştırmada anket ve 1 araştırmada nitel yöntem olmak üzere toplam 9 araştırma ve farklı kamu kurumlarında çalışanlar üzerindeki 6 araştırmada ise anket yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmalardan farklı özel kurumlarda çalışanlar üzerine yapılan araştırmaların 3'ünde cinsiyet değişkenine yönelik anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Yapılan 6 araştırmada ise cinsiyet değişkenine yönelik analiz yapılmadığı belirlenmiştir. Farklı kamu kurumlarında çalışanlar üzerinde yapılan araştırmalardan 1'inde kadın çalışanların erkek çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı belirlenirken, diğer 5 araştırmadan 1'inde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmazken 4 araştırmada ise cinsiyete göre analiz yapılmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin farklı özel kurumlarda çalışanlarda yaygınlığı %15.68 ile %88.7 arasında değişirken, farklı kamu kurumlarında çalışanlar arasında bu oran %15.1 ile %44 arasında değişmektedir.

Tablo 11. Farklı Özel Kurumlarda Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarında Psikolojik Tacizin Önlenmesine Yönelik Araştırmacıların Önerileri

	İşyerinde Psikolojik Tacizin Önlemesine Yönelik Öneriler						
	1	2	3	4	5	6	7
Farklı Özel Kurumlardaki Araştırmalar	Farkındalık İçin Eğitim	Mağdurlara Örgütsel Destek Sağlanması	Örgüt Yönetiminin Adaletli Tutumu	Şikayet İçin Telefon hatları Oluşturulması	Yaptırım ya da Caydırıcı Ceza Verilmesi	Yasal Düzenleme Yapılması	Araştırmalar Yapılması
FÖK1	√	√					
FÖK2	√		√				√
FÖK3	√						√
FÖK4		√					√
FÖK5	√						√
FÖK6	√			√	√	√	
FÖK7	√			√		√	
FÖK8	√						
FÖK9			√			√	
f	7	2	2	2	1	3	4
%	33.33	9.52	9.52	9.52	4.76	14.28	19.04

Tablo 11 incelendiğinde, farklı özel kurum çalışanları üzerinde yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik araştırmacıların önerilerine yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; araştırmacılardan yedisi %33.33 oranı ile "farkındalık için eğitim yapılmasını" önerirken, dört araştırmacı %19.04 oranıyla "araştırmalar yapılmasını" önermiştir. Ayrıca üç araştırmacı %14.28 oranı ile "yasal düzenleme yapılmasını" önermiştir. Diğer öneriler ise; iki araştırmacı, %9.52 oranıyla "mağdurlara örgütsel destek sağlanması", iki araştırmacı, %9.52 oranıyla "örgüt yönetiminin adaletli tutumu", iki araştırmacı, %9.52 oranıyla "şikayet için telefon hatları oluşturulması" ve bir araştırmacı, %4.76 oranıyla "yaptırım ya da caydırıcı ceza verilmesini" önermiştir. Aşağıda konu ile ilgili bazı araştırmacıların araştırmalarında yer verdikleri görüşlerine doğrudan atıf yapılmıştır.

"Bütün çalışanların, sıfır tolerans politikası, güvenli bir işyerinin önemi, tehditlerin kabul edilemez olduğu ve işyeri şiddeti konusunda nasıl yardım alabilecekleri gibi konularda eğitilmesi gerekir. Ayrıca ne tür davranışların işyeri şiddeti kapsamına

girdiği yönünde bilgilendirici eğitim faaliyetleri düzenlenmesi gerekmektedir. İşyeri şiddeti veya işyeri saldırganlığı mağdurlarına yönelik örgütsel ve sosyal destek sağlanmalıdır."(FÖK1, *1,2).*

***"**As the findings of the present research demonstrated, mobbing practices damage organizational relations, lower job satisfaction and give rise to increased turnover intentions. Therefore it is very important to build up individual and organizational awareness concerning mobbing by investigating it from different perpectives of organizational behavior and HRM. Though it would not be possible to completely eradicate mobbing in organizations where people are in constant interaction, organizational practices aiming at trust, justice and commitment have been usefully employed in dealing with mobbing. Therefore exploration of the relations between mobbing and (i) organizational commitment, justice, trust; (ii) culture; (Hi) empowerment; (iv) personality differences, and (v) cultural differences are recommended for future research* (FÖK2, *1,3,7).*

"Mobbinge karşı alınması gereken önlemlere değinilecek olursak; bireyler ve kurumlar mobbing hakkında bilinçlendirilmeli, gerekli eğitimler arttırılmalı, mobbing mağdurlarının hakları konusunda bilgi edinebileceği ya da şikâyetlerini yapabileceği telefon hatları oluşturulmalıdır. Çalışanlarına mobbing yaptığı kesinleşen işyerleri ya da kişilere uygulanan yaptırımlar ağırlaştırılmalıdır. Mobbing konusunda gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır" (FÖK6, *1,4,5,6).*

***"**Ayrıca örgütlerin içinde de önlemler alınmalı, çalışanlar mobbing konusunda bilgilendirilmelidir. Kurbanların çoğu mobbinge maruz kalmaya başladıklarından itibaren kademe kademe yalnızlaştıklarını anlatmaktadırlar. Yalnız olmadıklarını hissedebilmeleri için devletin ilgili kurumlarına bağlı danışma masaları oluşturulmalı, gerekli haller için ücretsiz yasal ve tıbbi yardım ve danışma hakkı tanınmalı, telefon hatları kurulmalı ve sanal ortamda kurbanların kimliklerini deşifre etmeden deneyimlerini paylaşacağı platformlar oluşturulmalıdır. Kuşkusuz yasal düzenlemeler ve emsal niteliği oluşturabilecek davalar, ceza almadan sıyrılabileceğini düşünerek tacize devam eden zorbaları engelleyecek en etkili önlem olacaktır"* (FÖK7, *1,4,6).*

Tablo 12: Farklı Kamu Kurumlarında Çalışanlar Üzerinde Yapılan İşyerinde Psikolojik Taciz Araştırmalarında Psikolojik Tacizin Önlenmesine Yönelik Araştırmacıların Önerileri

	İşyerinde Psikolojik Tacizin Önlemesine Yönelik Öneriler					
	1	2	3	4	5	6
Farklı Kamu Kurumlarındaki Araştırmalar	Eğitim ve Bilinçlenme	Adil ve İletişime Açık Yöneticiler	Açık Kurumsal İletişim	Psikolojik Taciz Davranışlarının Yasada Açık Olması	Kanun ve Yasaların Uygulanması	Araştırmalar Yapılması
FKK1	√	√		√		√
FKK2			√			
FKK3		√				
FKK4					√	
FKK5						
FKK6		√	√		√	
f	1	3	2	1	2	1
%	11.10	37.50	22.22	11.10	22.22	11.10

Tablo 12 incelendiğinde; Farklı kamu kurumu çalışanları üzerinde yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizi önlenmesine yönelik araştırmacıların önerilerine yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; araştırmacılardan üçü %37.50 oranı ile "adil ve iletişime açık yöneticileri önerirken", iki araştırmacı %22.22 oranıyla "açık kurumsal iletişimi" ve yine iki araştırmacı %22.22 oranıyla "kanun ve yasaların uygulanmasını" önermiştir. Ayrıca bir araştırmacı %11.10 oranıyla "eğitim ve bilinçlenmeyi", bir araştırmacı %11.10 oranıyla "psikolojik taciz davranışlarının yasada açık olmasını" ve yine bir diğer araştırmacı da %11.10 oranıyla "araştırmalar yapılmasını" önermiştir. Aşağıda konu ile ilgili bazı araştırmacıların araştırmalarında yer verdikleri görüşlerine doğrudan atıf yapılmıştır.

"*Yıldırma davranışlarını önlemek için alınacak olunan önlemler zamanında alınabilmeli, çalışanlar bu konuda bilinçlendirilmeli ayrıca kurum çalışanlarına uzman kişiler tarafından bu konu hakkında hizmet içi eğitimler verilmelidir. Yöneticiliğe getirilecek olan insanların kendilerini yetiştirmiş, adaletli, farklılıklara hoşgörüyle bakabilen, iletişime açık kişilerden seçilmesine dikkat edilmelidir. Türkiye'de yıldırmayla ilgili yapılan yıldırma (mobbing) kanunlarının içeriğinin herkesçe bilinebilmesi için açık olması ve hangi davranışların yıldırma olduğu net bir şekilde belirlenerek yıldırmanın engellenmesi yoluna gidilmelidir. Yıldırma hakkında yapılan araştırmalar sayıca arttırılmalı, çıkan sonuçlar özellikle kitle iletişim araçlarından ve teknolojik imkanlardan yararlanılarak paylaşılmalıdır"*(FKK1, *1,2,4,6).*

"*Kamu kurumlarında çalışanlara yönelik psikolojik taciz davranışlarının en aza indirilmesinde aşağıdaki önerilerin dikkate alınmasında yarar vardır. Kurum içi iletişimin açık hale getirilmesi*"(FKK2, *3).*

"*Bu nedenle yönetimlere büyük görevler düşmektedir. İşgörenler arasında olumlu ve yapıcı bir rekabetin sağlanması, iş barışının ve huzurlu çalışma ortamlarının oluşturulması, adalet ve güven esaslı ilişkilerin geliştirilerek liyakate önem verilmesi, bir ölçüde mobbingin beslendiği kaynakların kurutulmasına ve olası çatışma alanlarının daha kolay kontrol edilmesine olanak sağlayacaktır. Farklıkların yönetimi, farklılıkların avantaja dönüştürülmesini sağlayacak en önemli beceri olarak yöneticilerin ilgisini beklemektedir"(*FKK3, *2).*

"To prevent this effect, necessary actions should be taken. In order to achieve this, organizations can follow worldwide examples to ensure their employees they are protected by rules, laws or formal attitudes"(FKK4, *5).*

"Son olarak da organizasyonların iletişim kanallarının açık olması, şeffaf bir yapının bulunması, bilgi akışının sürekli ve doğru olması, yöneticilerin önyargılı davranmaması ve yeni fikir, görüş ve eleştirilere açık olması, Kurumların, mobbingi önlemeye ve mobbing uygulayanları cezalandırmaya yönelik prosedürler oluşturmaları mobbinge engel olmak adına önemli bir adım olacaktır"(FKK6, *2,3,5).*

4. Sonuç ve Tartışma

İşyerinde psikolojik taciz olgusu kişiler arası ilişki ve etkileşimi gerektiren hemen hemen her iş alanında çalışanlar için ciddi ve önemli bir sorundur. Özellikle yoğun insanlar arası etkileşimi gerektiren hizmet iş alanlarındaki örgütlerde çalışanlar, eğer katı hiyerarşik örgütlenme yapısının olduğu, diğer bir ifadeyle demokratik ve katılımcı yönetimden uzak, sosyal ilişkileri güçlendirici politikalar uygulanmayan ve adil ödüllendirme ya da terfi sistemi bulunmayan örgütlerde çalışıyorlarsa işyerinde psikolojik tacizin hedefi olma riskiyle daha fazla karşı karşıya bulunmaktadırlar.

Bu çalışmada ülkemizde son on yılda iş yaşamında giderek önemi anlaşılan işyerinde psikolojik taciz olgusu ulusal veri tabanları olan ULAKBİM ve Dergi Park'ta yer alan farklı iş alanlarındaki çalışanlar üzerinde yapılan araştırma sonuçları doğrultusunda incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, sırasıyla çalışma soruları bağlamında ele alınarak aşağıda sunulmuştur.

Çalışmanın ilk sorusu, "*Farklı iş alanlarında yapılan araştırmalarda psikolojik tacizin yaygınlık oranı nedir?*" şeklindeydi. Bu soruya yönelik yapılan analiz sonucunda; Araştırma kapsamında yer alan araştırmalarda, işyerinde psikolojik tacize maruz

kalanların en yaygın olarak %15.68 ile %88.7 arasında farklı özel kurumlardaki çalışanlar olduğu, bunu %12 ile %78.7 arasında sağlık alanında çalışanların izlediği, üçüncü sırada %4.1 (Her gün) ile %67 oranıyla eğitim alanı çalışanlarının takip ettiği, dördüncü sırada, %27.4 ile %47 arasındaki oranla turizm ve konaklama çalışanlarının yer aldığı, banka ve finans çalışanlarında işyerinde psikolojik tacize maruz kalmanın %25 ile %47 oranı arasında değiştiği ve son olarak, %15.1 ile %44 arasında farklı kamu kurumlarında çalışanların işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı belirlenmiştir. Ortaya çıkan bu sonuç literatürdeki çok sayıda araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir (Çivilidağ, 2014, p.14; Çöl, 2008, s.121-122; Einarsen, Hoel, Zapf ve Cooper, 2004, p.104-109; Einarsen ve Skogstad, 1996, p.185; Gökçe, 2006, s.4; Mumel, Jan, Treven ve Malc, 2015, p.8; Poussard ve Çamuroğlu, 2009, s.218-219; Vartia, 2008, p. 203;). İşyerinde psikolojik tacizin özel kurumlarda yaygın olması bu kurumlarda çalışanların iş ve sosyal güvencelerinin daha az olmasından kaynaklanabildiği gibi çalışma ortamı, iş yükünün fazlalığı, uzun çalışma süreleri, üstlerin çalışanlardan beklentilerinin fazla olması, örgüt içi açık ve şeffaf iletişimin yetersiz olması veya olmaması, çalışanlar için örgütsel ve sosyal destek kaynaklarının bulunmaması, adil terfi ve ödüllendirme sisteminin yetersiz olması veya olmaması, işyerinde çalışanlar arasındaki rekabetin fazla olması gibi nedenlerden kaynaklanabilir. Ayrıca sağlık, eğitim, turizm ve konaklama, banka ve finans alanlarında psikolojik tacizin yaygın olması bu iş alanlarının insanlar arası yoğun etkileşimi gerektirmesi nedeniyle küçük anlaşmazlıklar, çatışmalar, yönetim ve örgütsel yapı ve koşullar da uygunsa kolay bir şekilde işyerinde psikolojik tacize dönüşebilmektedir. Elde edilen bu sonuçlardan farklı olarak, özel kurumlar dışında kar amacı gütmeyen sadece kamu yararına çalışmalar yapan kurumlarda da işyerinde psikolojik tacize rastlandığı belirlenmiştir (TBMM Komisyon Raporu, 2011, s.7).

Çalışmada yer alan ikinci soru, *"Farklı iş alanlarında yapılan araştırmalarda psikolojik tacizin cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşma oranı nedir?*" şeklindeydi. Bu soruya yönelik yapılan analiz sonucunda; banka ve finans alanındaki 7 araştırmanın 3'ünde cinsiyete göre anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmazken, 2 araştırmada kadın çalışanların erkek çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı, 1 araştırmada erkek çalışanların kadın çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı belirlenmiştir, 1 araştırmada ise cinsiyete yönelik analiz yapılmadığı belirlenmiştir. Turizm ve konaklama alanındaki 5 araştırmanın 3'ünde cinsiyete göre anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmazken, 1 araştırmada kadın çalışanların, erkek çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı belirlenmiştir, 1 araştırmada ise cinsiyete yönelik analiz yapılmamıştır. Eğitim alanındaki 16 araştırmanın 5'inde cinsiyete göre anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmazken, 1 araştırmada erkek çalışanların kadın çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı bulunmuştur. 10 araştırmada ise cinsiyete yönelik analiz yapılmadığı belirlenmiştir. Sağlık alanındaki 17 araştırmanın 5'inde cinsiyete göre anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmazken, 2 araştırmada kadın çalışanların erkek çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı, bu sonucun aksine 2 araştırmada ise erkek çalışanların kadın çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı belirlenmiştir. 8 araştırmada ise cinsiyete yönelik analiz yapılmadığı belirlenmiştir. Farklı özel kurumlardaki 9 araştırmanın 3'ünde cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık bulunmazken, 6 araştırmada ise cinsiyete yönelik analiz yapılmamıştır. Farklı kamu kurumlarındaki 6 araştırmanın 1'inde cinsiyete göre anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmazken, 1 araştırmada kadın çalışanlar, erkek çalışanlara göre anlamlı düzeyde daha fazla işyerinde psikolojik tacize maruz kaldığı belirlenmiştir, 4 araştırmada ise cinsiyete yönelik analiz yapılmamıştır.

Cinsiyete göre işyerinde psikolojik tacize maruz kalma bakımından araştırmada yer alan iş alanları doğrultusunda kadın ve erkek çalışanlar arasında anlamlı düzeyde önemli bir farklılığın söz konusu olmadığı söylenebilir. Elde edilen bu sonuçlar, işyerinde psikolojik taciz üzerine farklı iş alanlarında yapılan ve literatürde yer alan araştırma sonuçlarıyla da tutarlıdır (Bentley, vd., 2012, p. 356; Çivilidağ ve Sargın, 2013, p. 63; Deniz, 2007, s.85; Einarsen, Raknes ve Matthiesen, 1994, p. 390; Yavuzer ve Çivilidağ, 2014, s.119). Cinsiyet değişkenine ilişkin olarak yapılan analizlerde çalışma alanlarında kadın ve erkek çalışanların sayısının yanı sıra çalışanların işyerinde psikolojik tacizi nasıl algıladığı da araştırma sonuçlarına etki edebilecek önemli bir husustur.

Çalışmada yer alan üçüncü soru, "*Farklı iş alanlarında yapılan araştırmalarda işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine ilişkin araştırmacıların önerileri nelerdir?*" şeklindeydi. Bu soruya yönelik yapılan analiz sonucunda; iş alanlarına yönelik olarak araştırmacıların farklı öneriler getirdiği belirlenmiştir, ancak banka ve finans ile turizm ve konaklama dışındaki sağlık, eğitim, üniversite, farklı özel kurumlar ve farklı kamu kurumlarında işyerinde psikolojik tacizin önlenmesi için araştırmacılar, işyerinde psikolojik taciz hakkında farkındalığın arttırılması ve işyerinde psikolojik tacizle baş edebilmek için eğitimleri daha fazla önermişlerdir. İşyerinde psikolojik tacizin önlenmesi için banka ve finans alanında yapılan araştırmalarda araştırmacılar, "örgüt yönetiminin adaletli tutum sergilemesini"; Turizm ve konaklama alanında ise, "psikolojik taciz karşıtı politikalar oluşturulmasını" önermişlerdir. Bunların dışında iş alanlarına göre araştırmacıların sonraki önerileri incelendiğinde; eğitim alanında, "daha çok araştırma yapılması", üniversitelerde yasal mevzuat düzenlenmesi ve yaptırım yapılmasını; sağlık alanında, "görev ve sorumlulukların açık olmasını"; farklı özel kurumlarda, "araştırmalar yapılmasını" ve farklı kamu kurumlarında, "adil ve iletişime açık yöneticiler olmasını" önerdikleri belirlenmiştir.

Bu sonuçlara göre; araştırmacılar tarafından işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik olarak iş alanlarına özgü farklı öneriler getirildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu önerilerin bazı iş alanlarında ortak yönleri olduğu da ifade edilebilir. Söz gelimi, banka ve finans ile turizm ve konaklama ve ayrıca farklı kamu kurumlarındaki iş kollarında araştırmacılar tarafından işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine yönelik ağırlıklı olarak yöneticilerin özellikleri ve yönetimle ilgili uygulama ve politikalara ilişkin öneriler sunulduğu ifade edilebilir. Eğitim, üniversiteler, sağlık ve farklı özel kurumlarda ise psikolojik tacizin önlenmesine ilişkin olarak, çalışanlara işyerinde psikolojik taciz hakkında eğitimler verilmesi ve çalışanlarda işyerinde psikolojik tacize yönelik farkındalık oluşturulması doğrultusunda araştırmacılar tarafından önerilere daha fazla ağırlık verildiği söylenebilir.

5. Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu çalışma, işyerinde psikolojik taciz konusu üzerine ULAKBİM ve Dergi PARK'taki veri tabanlarında yer alan ve bu araştırma kapsamında incelenen araştırma sonuçlarıyla ve bu araştırma sonuçlarına uygulanan içerik analizi yöntemi ile sınırlıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, işyerinde psikolojik tacizin yaygınlığı, cinsiyet değişkenine göre durumu, araştırmacıların işyerinde psikolojik tacizin önlenmesine ilişkin görüşleri, ulusal ve uluslar arası veri tabanlarındaki araştırmalarla daha kapsamlı ve karşılaştırılmalı olarak incelenebilir. Ayrıca işyerinde psikolojik tacizi uygulayan saldırganlar, mağdurlar ya da işyerinde psikolojik tacize şahit olanlarla ilgili derinlemesine araştırmalar yapılabilir. Bunların dışında işyerinde psikolojik taciz olgusu farklı örgütsel yapılarda betimsel yöntemlerle veya daha farklı yöntemlerle ve farklı değişkenlerle ilişkili olarak da incelenebilir.

Kaynakça

Arık, A. (1992). Psikolojide Bilimsel Yöntem, İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi: İstanbul.

Bentley, T., Catley, B., Cooper, H.T., Gardner, D., O'Driscoll, M.P., Dale, A.,Trenberth, L. (2012). Perceptions of Workplace Bullying in the New Zealand Travel Industry: Prevalence and Management Strategies, *Tourism Management,* 351-360, doi:10.1016/j.tourman.2011.04.004.

Çivilidağ, A., Sargın, N. (2013). Academics' Mobbing and Job Satisfaction Levels, *The Online Journal of Counseling and Education, 2(2),* 55-66.

Çivilidağ, A. (2014). Hotel Employees' Mobbing, Burnout, Job Satisfaction And Perceived Organizational Support: A Research On Hospitality In Turkey, *European Scientific Journal, 10, (35),* 1-22.

Çobanoğlu, Ş. (2005). Mobbing İşyerinde Duygusal Saldırı ve Mücadele Yöntemleri, 1.Baskı: İstanbul, Timaş Yayınları.

Çöl, S.Ö. (2008). İşyerinde Psikolojik Şiddet: Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Çalışma ve Toplum,* 107-134.

Davenport, N., Schwartz, R.D., Elliott, G.P. (2003). Mobbing İşyerinde Duygusal Taciz, (Çeviri Editörü: Osman Cem Önertoy),1.Baskı: İstanbul, Sistem Yayınları.

Deniz, D. (2007). İşyerinde Örgütsel Yıldırmaya Maruz Kalan Çalışanların Kişilik Yapıları Ve Kullandıkları Ego Savunma Mekanizmaları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Einarsen, S., Raknes, B.I., Matthiesen, S.B. (1994). Bullying and Harassment at Work and Their Relationships to Work Environment Quality An Exploratory Study, *European Work And Organizational Psychologist, 4(4),* 381-401.

Einarsen, S., Skogstad, A. (1996). Bullying at Work: Epidemiological Findings in Public and Private Organizations, *European Journal of Work and Organizational Psychology,* 185-201. doi: 10.1080/13594329608414854

Einarsen, S. (1999). The Nature and Causes of Bullying at Work, *International Journal of Manpower, 20,(1/2),*16 – 27, http://dx.doi.org/10.1108/01437729910268588

Einarsen, S., Hoel, H., Zapf, D., Cooper, C.L. (2004). Bullying and Emotional Abuse in the Workplace International perspectives in research and practice, Taylor & Francis e-Library. https://books.google.com.tr/books?hl=en&lr=&id=6L0HYxz1CdUC&oi=fnd&pg=PP1&dq=hoel+mobbing&ots=9XAQruxNTZ&sig=dL8rczodq5fleOWIc_69nbzCaKU#v=onepage&q=hoel%20mobbing&f=false, Erişim: 05.06.2015

Gökçe, A.T. (2006). İşyerinde Yıldırma Özel ve Resmi İlköğretim Okulu Öğretmen ve Yöneticileri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Hauge, L.J., Skogstad, A. Einarsen, S. (2009). Individual and Situational Predictors of Workplace Bullying: Why Do Perpetrators Engage İn The Bullying Of Others?, *Work & Stress, 23(4),* 349-358, doi: 10.1080/02678370903395568

Karcıoğlu, F., Akbaş, S. (2010). İşyerinde Psikolojik Şiddet ve İş Tatmini İlişkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24, (3),* 139-161.

Leymann, H. (1990). Mobbing and Psychological Terror at Workplaces, *Violance and Victims, 5(2),* 119-126.

Leymann, H. (1996). The Content and Development of Mobbing at Work, *European Journal of Work and Organizational Psychology, 5(2),* 165-184.

Mumel, D., Jan, S., Treven, S., Malc, D. (2015). Mobbing in Slovenia: Prevalence, Mobbing Victim Characteristics, and The Connection With Post-Traumatic Stress Disorder, *Our Economy (Nase Gospodarstvo),61 (1),* 3-12. doi: 10.1515/ngoe-2015-0001.

Piotrowski, C. (2012). From Workplace Bullying to Cyberbullying: The Enigma of E-Harassment in Modern Organizations, *Organization Development Journal, 30(4),* 43-52.

Poussard, J.M., Çamuroğlu, M.İ. (2009). Psikolojik Taciz İşyerindeki Kabus, 1.Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.

TBMM Komisyon Raporu. (2011). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Çözüm Önerileri -Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No: 6

Tınaz, P. (2008). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing), 2.Baskı: İstanbul, Beta Yayınları.

Vartia, M. (2008). The Sources of Bullying–Psychological Work Environment And Organizational Climate, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 203-214, doi:10.1080/13594329608414855

Yavuzer, Y., Çivilidağ, A. (2014). Mediator Role of Depression on the Relationship Between Mobbing and Life Satisfaction of Health Professionals*, Düşünen Adam The Journal o f Psychiatry and Neurological Sciences, 27*:115-125, doi: 10.5350/DAJPN2014270203

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, 9.Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.

Zapf, D. (1999). Organisational, Work Group Related And Personal Causes of Mobbing/Bullying At Work, *International Journal of Manpower*, 20(1/2), 70 – 85, doi: http://dx.doi.org/10.1108/01437729910268669

EK-1: Araştırma Kapsamında Yer Alan 65 Araştırmaya İlişkin Referans Listesi

Banka ve Finans Alanlarındaki Araştırmalar:

Çoban, S., Nakip, M. (2007). Yıldırma (Mobbing) Olgusunun İçsel Pazarlama İle İlişkisi: Nevşehir'de Bulunan Bankalar Örneği, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21,* 307-320.

Poyraz, K., Aksoy, Ş. (2012). Mobbing İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi Ve Kütahya İl Merkezi Özel Banka İşletmelerinde Uygulama, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, DPUJSS, 32 (1),*183-202.

Karcıoğlu, F., Çelik, Ü.H. (2012). Mobbing (Yıldırma) ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26, (1),* 59-75.

Akgeyik, T.,Güngör, M., Uşen Ş., Omay, U. (2006). İşyerinde Psikolojik Taciz: Bankacılık Sektörüne İlişkin Bir Araştırma, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1-54. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/iuifm/article/viewFile/1023007141/1023006659

Demir, Y., Çavuş, M.F. (2009). Mobbing'in Kişisel ve Örgütsel Etkileri Üzerine Bir Araştırma, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Haziran 2009, 2(1),* 13-23.

Özdemir, E.,Ünsar, A.S., Oğuzhan, A. (2012). İşyerinde Psikolojik Yıldırmanın İş Tatminine Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (3),* 129-148.

Kök, S. B. (2006). İş Yaşamında Psiko-Şiddet Sarmalı Olarak Yıldırma Olgusu ve Nedenleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *16*, 433-448.

Eğitim Alanındaki Araştırmalar:

Altınok, V. (2014). Eğitim Kurumlarında Yöneticilerin Psikolojik Şiddet Anlayışı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32,* 213-224.

Karakuş, M., Çankaya, İ.H. (2012). Öğretmenlerin Maruz Kaldıkları Psíkolojik Şiddete lişkin Bír Modelin Sınanması, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 42*, 225-237.

Erdemir, S., Murat, M. (2014). İlköğretim Öğretmenlerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Yaşadıkları Psikolojik Yıldırma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (25),* 323-340.

Çomak, E., Tunç, B. (2012). İlköğretim Öğretmenlerinin İlköğretim Okullarında Yaşadıkları Yıldırma Durumları, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8 (3),*197-208.

Aksu, A., Balcı, Y. (2009). İlköğretim Okullarında Psikolojik Yıldırma ve Psikolojik Yıldırmayla Baş Etme, *e-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences, 1C0102, 4, (4),* 1367-1380.

Cemaloğlu, N. Kılınç, A.Ç. (2012). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Algıladıkları Örgütsel Güven ve Yıldırma Arasındaki İlişki, *Eğitim ve Bilim, 37,* 137-151.

Cemaloğlu, N., Daşçı, E. (2015). İlköğretim Kurumu Yöneticilerinin Liderlik Tarzları İle Öğretmenlerin Yaşadıkları Yıldırma (Mobbing) Arasındaki İlişki, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 129-166.

Çivilidağ, A., Sargın, N. (2011). Farklı Ortaöğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerde Psikolojik Taciz (Mobbing): Antalya İli Örneği, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 3*, 11-22.

Alkan, E. Yıldız, S.M., Bakır, M. (2011). Mobbingin Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Tükenmişliği Üzerine Etkisi, *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi, 13(3)*, 270-280.

Cemaloğlu, N., Ertürk, A. (2008). Öğretmen ve Okul Müdürlerinin Maruz Kaldıkları Yıldırmanın Yönü, *bilig, 46,* 67-86.

Ertürk, A. (2013). Yıldırma Davranışları: Maruz Kalanlar ve Etkilenenler, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13(1),* 161-173.

Cerit, Y. (2013). Paternalist Liderlik ile Öğretmenlere Yönelik Yıldırma Davranışları Arasındaki İlişki, *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13 (2),* 839-851.

Çivilidağ, A. (2012). Okul Psikolojik Danışmanlarının Psikolojik Taciz ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,12,*129-144.

Cemaloğlu, N. (2007). Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri İle Yıldırma Arasındaki İlişki, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33,* 77-87.

Gündüz, H.B., Yılmaz, Ö. (2008). Ortaöğretim Kurumlarında Mobbing(Yıldırma) Davranışlarına İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşleri (Düzce İl Örneği), *Milli Eğitim, 179*, 269-282.

Sağlam, A.Ç.(2008). Teachers' Views about Mobbing (Psychological Violence) at Elementary Schools, *Eurasian Journal of Educational Research, 32,* 133-142.

Farklı Kamu Kurumlarındaki Araştırmalar:

Hacıcaferoğlu, S., Çoban, B. (2011). Gençlik Ve Spor İl Müdürlüğü Personelinin Çalışma Ortamında Maruz Kaldığı Yıldırma Davranışlarının İncelenmesi, *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 2 (2),* 38-50.

Demirel, Y. (2009). Psikolojik Taciz Davranışlarının Kamu Kurumları Arasında Karşılaştırılması Üzerine Bir Araştırma, *TİSK AKADEMİ (1),* 118-136.

Asunakutlu, T., & Safran, B. (2006). Örgütlerde yıldırma uygulamaları (mobbing) ve çatışma arasındaki ilişki. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *6*(11), 111-129.

Serin, A.E., Balkan, M.O., Doğan, H. (2014). The Perception And Causes Of Mobbing: Turkey Example, *Journal of Business, Economics & Finance, 3(1),* 5-17.

Cengiz, R., Yenel, F., Sunay, H. (2013). A Research on Mobbing Behaviors Football Trainers Face in Club Environment, *Turkish Journal of Sport and Exercise, 15(1),* 88-94.

Hasan, G., Özcan, N. (2011). Mobbing ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkiler: Karaman İl Özel İdaresinde Görgül Bir Çalışma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *1*(2), 107-134.

Farklı Özel Kurumlardaki Araştırmalar:

Dursun, S., Aytaç, S. (2011). İşyerinde Şiddet Davranışlarının Çalışanlar Üzerindeki Etkisi: Bir Uygulama, *TİSK AKADEMİ (1),*6-29.

Akar, N.Y., Anafarta, N.,Sarvan, F. (2011). Causes, Dimensions and Organizational Consequences of Mobbing: An Empirical Study, *Ege Akademik Bakış, 11(1),* 179-191.

Ünal, A.,Karaahmet, E. (2008). Mobbing Among Employees In Bursa, Turkey: A Cross-Sectional Survey Study, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 10(2),* 141-157.

Demirel, A.G., Ötken, A,B., Kunday, Ö. (2012). Mobbing And Work Alienation: Support From Colleagues As A Moderator, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30, (1),* 1-28.

Acar, A.B., Dündar, G. (2008). İşyerinde Psikolojik Yıldırmaya (Mobbing) Maruz Kalma Sıklığı İle Demografik Özellikler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi 37 (2),* 111-120.

Keskin, A., Canbaz, S. (2014). KOBİ'lerde Çalışanların Mobbinge Maruz Kalma Durumları: Kırklareli İlinde Bir Araştırma, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1, (2),* 161-196.

Altuntaş, C. (2010). Mobbing Kavramı Ve Örnekleri Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma, *Journal of Yaşar University ,18(5),* 2995-3015.

Filizöz, B., Ay, F.A. (2011). Örgütlerde Mobbing ve Tükenmişlik Olgusu Arasındaki İlişkilere Yönelik Bir Araştırma, *e-Journal of New World Sciences Academy, 6 (2),* 229-241.

Seçkin, Z., Demirel, Y. (2014). The Relationship between the Employees' Organizational Justice Perceptions and Mobbing Behavior, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,18 (1):* 329-348.

Sağlık Alanındaki Araştırmalar:

Dikmetaş, E., Top, M., Ergin, G. (2011). Asistan Hekimlerin Tükenmişlik ve Mobbing Düzeylerinin İncelenmesi, *Türk Psikiyatri Dergisi, 22(3),* 137- 149.

Karsavuran, S. (2014). Sağlık Sektöründe Mobbing: Hastane Yöneticileri Üzerinde Bir Uygulama, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (26),* 271-296.

Demir, G., Bulucu, G.D., Özcan, A., Yılmaz, D., Şen, H. (2014). Hemşirelerin Mobbinge Uğrama Durumlarının Belirlenmesi, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi,(1),* 1-5.

Ateş, D.,Kaplan, A., Öztürk, S., Zorlu, Ö.,Akburak, M., Çelikel, E., Özpınar, Ü., Özkan, T. (2014). Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinde Klinik Stajda Mobbing, *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2(1),* 30-38.

Yılmaz, A., Özler, D.E., Mercan, N. (2008). Mobbing ve Örgüt İklimi İle İlişkisine Yönelik Ampirik Bir Araştırma, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,7(26),* 334-357.

Çalış, M., Tokat, B. (2013). Örgüt Yapısı Ve Mobbing İlişkisinin Özel Hastanelerde İncelenmesi: Giresun İli Örneği, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 68(4),* 103-120.

Karacaoğlu, K., Reyhanoğlu, M. (2006). "Kıbrıs Türkü" ve" Türkiyeli" Ayrımı Bağlamında İşyerinde Yıldırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *61*(4). 145-176.

Özler, D.E., Atalay, C.G.,Şahin, M.D. (2008). Mobbing'in Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22,* 37-60.

Tutar, H., Akbolat, M. (2012). Sağlık Çalışanlarının Yönetici Cinsiyetleri Bakımından Mobbing Algıları, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28*, 18-29.

Şahin, B., Dündar, T. (2011). Sağlık Çalışanlarının Yıldırma (Mobbing) Davranışlarıyla Karşılaşma Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Bolu İli Örneği, *TİSK AKADEMİ II,* 89-117.

Karcıoğlu, F., Akbaş, S. (2010). İşyerinde Psikolojik Şiddet ve İş Tatmini İlişkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24 (3),* 139-161.

Sönmez, M., Karaoğlu, L., Eğri, M., Genç, M. F., Güneş, G., Pehlivan, E. (2013). Prevalence of Workplace Violence Against Health Staff in Malatya. *Bitlis Eren University Journal of Science and Technology*, *3*(1), 26-31.

Şahin, B., Dündar, T. (2011). Sağlık Sektöründe Etik İklim ve Yıldırma (Mobbing) Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *66*(01), 129-159.

Çakıroğlu, E., Tengilimoğlu, D. (2014). Mobbing (Yıldırma) Davranışlarının Tıbbi Sekreterlerin Tükenmişliği Üzerine Etkisi, *Electronic Journal of Vocational Colleges - Ağustos BÜROKON Özel Sayısı*,167-188.

Ançel, G., Yuva, E., Öztuna, D.G. (2012). Eş-Bağımlılık ve İşyerinde Mobbing Arasındaki İlişki, *Anatolian Journal of Psychiatry,13,* 104-109.

Tengilimoğlu, D., Mansur, F.A. (2009). İşletmelerde Uygulanan Mobbingin (Psikolojik Şiddet) Örgütsel Bağlılığa Etkisi, ***U**luslararası **İ**ktisadi ve **İ**dari **İ**ncelemeler **D**ergisi, 1(3),* 69-84.

Karahan, A., Yılmaz, H. (2014). Mobbing ve Örgütsel Bağlılık İlişkisine Yönelik Bir Çalışma, *Journal of Yasar University, 9(33),* 5692-5715.

Turizm ve Konaklama Alanındaki Araştırmalar:

Altıntaş, V.,Yılmaz, Y., Çetinel, F. (2011). Mobbing In Accomodation Businesses: Sample of Antalya, *e-Journal of New World Sciences Academy, 6(4),* 439-454.

Yeşiltaş, M., Demirçivi, B.M. (2010). İş Görenlerin Yıldırma Eylemlerine Maruz Kalma Durumları Üzerine Bir Araştırma: Antalya Örneği, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 21,(2),* 199-217.

Avcı, U., Kaya, U. (2013)**.** Yıldırma Algısı ve Etkileri: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, 68, (2),* 1-25.

Çalışkan, O., Tepeci, M. (2008). Otel İşletmelerinde Ortaya Çıkan Yıldırma Davranışlarının İş Tatmini ve İşte Kalma Niyetlerine Etkileri, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 19(2),* 135-148.

Aydın, Ş., Özkul, E. (2007). Iş Yerinde Yaşanan Psikolojik Şiddetin Yapısı ve Boyutları: 4-5 Yıldızlı Ote İşletmeleri Örneği, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2),*169-186.

Üniversitelerdeki Araştırmalar:

Özyer, K., Orhan, U. (2012). Akademisyenlere Uygulanan Psikolojik Tacize Yönelik Ampirik Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış, 12(4),* 511-518.

Eroğlu, E., Solmaz, B. (2005). Örgütlerde İşgörenlere Yönelik Mobbing (Yıpranma) Davranışları ve Örgütsel İletişime Etkileri, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi, 21,* 143-154.

Yaman, E. (2010). Perception of Faculty Members Exposed to Mobbing about the Organizational Culture and Climate, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 10 (1),* 567-578.

Celep, C., Konaklı, T. (2013). Mobbing Experiences Of Instructors: Causes, Results, And Solution Suggestions, *Educational Sciences: Theory & Practice, 13(1),* 193-199.

Altunay, E., Oral, G., Yalçınkaya, M. (2014). Eğitim Kurumlarında Mobbing Uygulamalarına İlişkin Nitel Bir Araştırma, *Sakarya University Journal of Education, 4(1),* 62-80.